

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMELERİNE KOYULAN
ÇEKİNCELER ÇERÇEVESİNDE HEDEF VE AMAÇLA BAĞDAŞMA ÖLÇÜTÜ
VE TÜRKİYE UYGULAMASI

Zeynep Elibol Brönneke

2502100117

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayşe Nur Tütüncü

İstanbul, 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ZEYNEP ELİBOL BRÖNNEKE Numarası : 2502100117
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : KAMU HUKUKU Danışmanı : PROF.DR.AYŞE NUR TÜTÜNCÜ
Tez Savunma Tarihi : 22.06..2017 Saati : 14:00
Tez Başlığı : Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerine Koyulan Çekinceler Çerçevesinde Hedef ve Amaçla Bağdaşma Ölçütü ve Türkiye Uygulaması

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR.AYŞE NUR TÜTÜNCÜ		Kabul
2- PROF.DR.İBRAHİM KAYA		Kabul
3- PROF.DR.RAUF VERSAN		Kabul
4- PROF.DR. EMRE ÖKTEM		Kabul
5- DOÇ.DR.BAŞAK ÇALI		Kabul.

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ.DR.H.BURAK GEMALMAZ		
2- YRD.DOÇ.DR.R. MURAT ÖNOK		

ÖZ

ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMELERİNE KOYULAN ÇEKİNCELER ÇERÇEVESİNDE HEDEF VE AMAÇLA BAĞDAŞMA ÖLÇÜTÜ VE TÜRKİYE UYGULAMASI

ZEYNEP ELİBOL BRÖNNEKE

İşbu çalışma, 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 19. maddesinin (c) fıkrasında düzenlenen, bir çekincenin ileri sürülebilmesi için temel kıstas olan “hedef ve amaçla bağdaşma” ölçütünü, uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyulan çekinceler bakımından ele almaktadır. Çekinceler rejimi, andlaşmalar hukukunun en teknik ve karmaşık alanlarından birini oluşturmakta, bir çekincenin izin verilebilirliğini ölçen “hedef ve amaç testi” ise, bu alanın en çok tartışma uyandıran ögesini meydana getirmektedir. Bu tartışma, özellikle, uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyulan birtakım şüpheli çekinceler temelinde alevlenmektedir. 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin, ne hedef ve amaçla bağdaşırılığı bir çekince koyulmadan önce tespit eden ve ilgili çekincenin koyulmasını engelleyen *ante hoc* bir mekanizma öngörmüş, ne de bir “hedef ve amaç testi” ortaya koymuş olması, bu hususta bir boşluğa işaret etmektedir. Çalışma, uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyulan çekinceler bakımından bir test ortaya koyarak bu boşluğun doldurulmasına katkı sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu testi, Türkiye'nin temel insan hakları sözleşmelerine koyduğu ve kimisi hedef ve amaçla bağdaşmazlık bağlamında Devlet itirazına ve insan hakları sözleşme organı görüş ve tavsiyelerine konu olan çekincelerine uygulayarak somutlaştırmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Çekince, 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi madde 19(c), hedef ve amaçla bağdaşma, izin verilebilirlik, uluslararası insan hakları sözleşmeleri, uluslararası insan hakları sözleşme organları, Türkiye'nin çekinceleri.

ABSTRACT

THE CRITERIA OF OBJECT AND PURPOSE COMPATIBILITY WITHIN THE FRAMEWORK OF RESERVATIONS TO HUMAN RIGHTS TREATIES, AND THE CASE OF TURKEY

ZEYNEP ELİBOL BRÖNNEKE

This dissertation elaborates on the criteria required for formulating a reservation, namely the “object and purpose compatibility” criteria stipulated under article 19(c) of the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties, within the context of reservations made to international human rights conventions. Reservations regime is one of the most technical and complex fields of treaty law, and “the object and purpose test”, evaluating the permissibility of a reservation, constitutes the most controversial element of this regime. The debate on the permissibility of reservations is concentrated around the reservations made to human rights conventions, in particular. The fact that the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties neither envisages an *ante hoc* mechanism to decide on the permissibility of a reservation, nor puts forward an “object and purpose test”, denotes a gap within the reservations regime. The dissertation aims to contribute to the filling of this gap by configuring a systematized object and purpose test. It also applies such test to Turkey’s reservations to the core human rights conventions, some of which were challenged via State objections and human rights treaty body reviews on the basis of object and purpose compatibility.

Keywords: Reservation, article 19(c) of the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties, object and purpose compatibility, permissibility, international human rights conventions, human rights treaty bodies, Turkey’s reservations.

ÖNSÖZ

1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi m. 19(c)'de yer alan "hedef ve amaçla bağdaşma" ölçütünün uluslararası insan hakları sözleşmeleri bağlamında ele alındığı bu çalışmada, bir çekincenin ilgili ölçütü karşılayıp karşılamadığını tespit etmek için sistematik bir hedef ve amaç testi oluşturulmaya çalışılmıştır. İşbu tez çalışmasının, devletlere, uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerine sadık kalabilmeleri için bir insan hakları sözleşmesine çekince koyarken göz önünde bulundurmaları gereken hususlar konusunda yol göstermesi umulmaktadır.

İşbu çalışma için araştırmalara başladığım dönemden bu yana gerek uluslararası hukuk alanındaki derin bilgi ve öngörüsüyle ufkumu genişleten, bana farklı bakış açıları kazandıran ve çalışmalarımın en yakın takipçisi olan, ayrıca yaptığım yurt dışı araştırmalarına önyak olan Doç. Dr. Başak Çalı'ya teşekkürü bir borç bilirim. Gerek doktora ders ve yeterlilik aşamasında, gerekse tez aşamasında bana öğrettikleriyle hukuki birikimime büyük katkı sunan, bana olan inancını eksiltmeyen ve her konuda destek olan tez danışmanım Prof. Dr. Ayşe Nur Tütüncü'ye de sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Doktora yeterlilik aşamasında tanıma şansını elde ettiğim ve uluslararası hukukun birçok alanındaki çalışmalarından faydalandığım, bana tez yazım süreci boyunca destek olan değerli hocam Prof. Dr. İbrahim Kaya'ya teşekkür ederim. Ayrıca, üniversitede bir lisans öğrencisiyken kendisinden aldığım uluslararası hukuk dersi neticesinde bana bu alanda uzmanlaşma konusunda ilham veren, doktora yeterlilik aşamasında, bana nasıl daha iyi bir araştırmacı olabileceğimi öğreten, işbu çalışmanın ön araştırmalarını gerçekleştirdiğim Lahey Uluslararası Hukuk Akademisi programına başvurmam konusunda bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Rauf Versan'a; yine kendisinden doktora aşamasında ders aldığım ve desteğiyle kendime güvenimi kazanmamda büyük rol oynayan değerli hocam Doç. Dr. Engin Şimşek'e, araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladığım ilk yıllarda uluslararası hukuk dersini kendisinden dinleme şansına sahip olduğum, bana bu alanda nasıl ilerleyeceğim konusunda yol

gösteren Yard. Doç. Dr. Murat Önok'a ve yazım süreci boyunca bana olan inancı ve destekleyici tavırlarıyla motivasyonumu arttıran hocam Prof. Dr. Bertil Emrah Oder'e teşekkür ederim.

Çalışmamı geliştirmek için Oxford Üniversitesi'nde yaptığım araştırmalarda bana katkı sunan Dr. Nazilla Ghanea-Hercock'a ve yine gerek uluslararası hukukta uzmanlaşmam için bana ilham veren, gerekse Oxford Üniversitesi'ne gitmeme destek olan hocam Prof. Dr. Bruno Simma'ya da çok teşekkür eder, Oxford Üniversitesi'ne giderek çalışmalarımın bir kısmını burada gerçekleştirmemi sağlayan Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'na minnetlerimi sunarım.

Bilimsel birikimimi elde etmemde emeği olan ve burada isimlerini tek tek sayamadığım diğer tüm hocalarıma da teşekkürlerimi sunarım. İşbu tez çalışmasının ortaya koyulmasını, bana akademik hayatım boyunca katkı sunan hocalarıma ve anılan kurumun desteğine borçluyum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ÇEKİNCELER REJİMİNİN GELİŞİMİ

I. KAPSAM	9
A. Andlaşma Taraflarının Sayısı Bakımından	9
B. Andlaşma Taraflarının Niteliği Bakımından.....	12
C. Andlaşmanın Öngördüğü Kurallar Bakımından	12
II. ÇEKİNCE KAVRAMI.....	14
A. Çekince Uygulamasının Ortaya Çıkışı.....	14
1. Çok taraflı andlaşmaların ve bu andlaşmalara katılımın artması	16
2. Çekince koymanın faydaları	18
B. Çekincenin Tanımlanması.....	19
III. 19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE ANDLAŞMALAR HUKUKUNDA ÇEKİNCELER.....	29
A. İlk Çekince Uygulamaları: Çekincelerin Kabul Edilebilirliği Bakımından Farklı Sistemlerin Oluşumu	29
1. Genel olarak	29
2. Milletler Cemiyeti sistemi.....	30
3. Pan-Amerikan sistemi	33
4. Sovyetler Birliği doktrini	38
B. Oybirliği Kuralında Kırılma Noktası ve Hedef ve Amaç Ölçütünün Doğuşu: 1951 Tarihli Danışma Görüşü.....	39

C. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Yolunda: Uluslararası Adalet Divanı Danışma Görüşü Sonrası Yapılan Kodifikasyon Çalışmaları.....	48
D. 1969 Tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Rejimi	53
1. 19. maddeye ilişkin açıklamalar.....	57
a. Genel olarak	57
b. Madde 19(c) çerçevesinde çekincenin “izin verilebilirliği” bakımından.....	58
2. Diğer maddelere ilişkin açıklamalar	62
E. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin Ardından Yaşanan Gelişmeler ..	64
1. Hedef ve amaçla bağdaşma ölçütüne ilişkin meseleler.....	65
2. “Viyana Artı” rejimi.....	80
F. Değerlendirme.....	86

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMELERİNE KOYULAN ÇEKİNCELERİN İZİN VERİLEBİLİRLİĞİ BAKIMINDAN TEMEL KOŞUL: HEDEF VE AMAÇ İLE BAĞDAŞMA

I. GİRİŞ	90
II. ULUSLARARASI HUKUKTA “HEDEF VE AMAÇ” KAVRAMI.....	93
A. “Hedef ve Amaç” Kavramının Anlamlandırılması	93
1. Hedef ve amacın içeriği	94
a. İçtihat ve Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi hazırlık çalışmalarında hedef ve amaç	94
b. Uluslararası Hukuk Komisyonu çalışmaları	105
c. Doktrindeki yaklaşımlar.....	109
2. “Hedef ve amaç” ifadesinin yapısı.....	111
B. Hedef ve Amacın “Belirlenmesi”: Bir Yorum Meselesi.....	122
1. Uluslararası Hukuk Komisyonu çalışmaları ışığında uygulama.....	124
2. Doktrindeki görüşler	130
C. Neden “Hedef” ve Amaç?.....	135

D. Ara Değerlendirme.....	142

III. ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMELERİNDE

ÇEKİNCELER ÇERÇEVESİNDE HEDEF VE AMAÇLA BAĞDAŞMA:

NASIL BİR HEDEF VE AMAÇ TESTİ YÜRÜTÜLMELİ? 144

A. Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde Hedef ve Amacın ve Çekincelerin Yorumlanması.....	146

1. Uluslararası insan hakları sözleşmelerinin özellikleri	147

a. Erga omnes partes yükümlülükler içermeleri ve mütakabiliyet ilkesini işlevsiz kılmaları	149

b. Evrensel ve bölgesel düzeyde uluslararası insan hakları hukuku sistemleri meydana getirmeleri.....	154

c. “Dinamik” belgeler olmaları.....	157

2. Kendine haslık ve sınıflandır(ma)ma	158

3. Yorumda hukuki çerçeve	168

4. Temel yorum kurallarının uluslararası insan hakları sözleşmelerine uygulanması	170

a. İnsan hakları sözleşmelerinin yorumunda başat ilke: “etkililik ilkesi”..	176

b. İnsan hakları sözleşmelerinde hedef ve amaç ışığında yorum	183

c. İnsan hakları sözleşmelerinin evrimsel yorumu.....	186

d. İnsan hakları sözleşmelerinin yorumunda sonraki uygulama	190

5. Uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin yorumlanması.....	201

6. Ara değerlendirme.....	210

B. Diyalektik Bir Hedef ve Amaç Testi: Sözleşmenin Hedef ve Amacıyla	

Bağdaşmayacak Çekincelerin Dışlanması	211

1. Bir çekincenin hedef ve amaç ile bağdaşıp bağdaşmadığını tespit eden uluslararası hukuk süjeleri.....	213

a. Devlet itirazları.....	215

b. Uyuşmazlık çözüm mekanizmaları uygulaması.....	230

i.	Uluslararası Adalet Divanı kararları	231
ii.	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sistemi.....	234
iii.	Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi sistemi.....	244
c.	Uluslararası insan hakları sözleşme organları uygulaması	251
2.	Hedef ve amaç testinden kalan ya da kalması muhtemel çekinceler	258
a.	Uluslararası teamül hukuku ve jus cogens niteliğindeki normlara ilişkin çekinceler	261
b.	Askıya alınmayacak hükümlere ilişkin çekinceler	269
c.	Sözleşmedeki hakların hayata geçirilmesini sağlamaya ilişkin hükümlere koyulan çekinceler	272
d.	Muğlak çekinceler	282
e.	Sözleşmenin uygulanmasını başka bir rejime tâbi kılan çekinceler.....	287
f.	Sözleşmenin hedef ve amacı için gerekli olan “esaslı öğeleri” dışlayan çekinceler	293
3.	Değerlendirme: Yapbozun Birleştirilmesi	299

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HEDEF VE AMAÇLA BAĞDAŞMA ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'NİN TEMEL İNSAN HAKLARI BELGELERİNE KOYDUĞU ÇEKİNCELER

I.	GENEL OLARAK	306
II.	TÜRKİYE'NİN TEMEL İNSAN HAKLARI BELGELERİNE KOYDUĞU ÇEKİNCE VE BEYANLAR	310
C.	Tipoloji.....	310
D.	Türkiye'nin Çekince ve Beyanlarının Değerlendirilmesi	312
1.	Sözleşmenin veya Seçmeli Protokol'ün uygulanmasını konu bakımından sınırlandıran (<i>ratione materie</i>) çekinceler.....	312
a.	Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne koyulan <i>ratione materie</i> çekincenin değerlendirilmesi	313

b. Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin Seçmeli Protokolü'ne koyulan <i>ratione materie</i> çekincenin değerlendirilmesi.....	324
c. Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne koyulan <i>ratione materie</i> çekincenin değerlendirilmesi	325
d. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne koyulan <i>ratione materie</i> çekincenin değerlendirilmesi.....	328
e. Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'ye koyulan <i>ratione materie</i> çekincelerin değerlendirilmesi.....	332
2. Sözleşmenin veya Seçmeli Protokol'ün Uygulanmasını karşı taraf bakımından sınırlandıran (<i>ratione personae</i>) çekince	335
a. Çekinceye yönelen tepkiler.....	335
b. <i>Ratione personae</i> çekincenin değerlendirilmesi.....	335
3. Sözleşme veya Seçmeli Protokol'ün uygulanmasını coğrafi bakımdan sınırlandıran (<i>ratione loci</i>) çekinceler.....	337
4. Sözleşmenin uyuşmazlık çözüm mekanizmasını dışlayan çekinceler	339
E. Türkiye'nin Çekincelerinin Genel Değerlendirmesi ve İleriye Yönelik Tavsiyeler.....	341
SONUÇ.....	346
KAYNAKÇA	351
ÖZGEÇMİŞ.....	440

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	Aynı eser/yer
a.g.e.	Adı geçen eser
A/CN	Agenda
AAİHM	Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Add.	Addendum
AİHK	Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AJIL	American Journal of International Law
AmİHS	Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi
Aş.	Aşağıdaki
B.I.I.C.L.	British Institute of International and Comparative Law
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CAT	Committee Against Torture

CCPR	Human Rights Committee
CEDAW	The Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women
CERD	Committee on the Elimination of Racial Discrimination (Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi)
CESCR	Committee on Economic, Social, Cultural Rights (Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Komitesi)
CRPD	Committee on the Rights of Persons with Disabilities
ÇHS	Çocuk Hakları Sözleşmesi
Corr.	Correction
CRC	Convention on the Rights of Child
dn.	Dipnot
doc.	Belge
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ECtHR	European Court of Human Rights
Ed.	Editörlüğünü yapan
Eds.	Editörlüğünü yapanlar
EJIL	European Journal of International Law

EKHK	Engelli Kişilerin Hakları Komitesi
EKHS	Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi
EPIL	Encyclopedia of Public International Law
ESKHK	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
ESKHS	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
et al.	Ve diğerleri
et seq.	Ve takiben
ETS	European Treaty Series
fasc.	Fasikül
fn.	Footnote
GAOR	The General Assembly Official Records
GATT	The General Agreement on Tariffs and Trade
GC	General Comment (Genel Yorum)
HRC	Human Rights Committee (İnsan Hakları Komitesi)
IACHR	Inter-American Court of Human Rights
IAOKK	Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi

IAOKS	Her Türlü Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi
ICLQ	International & Comparative Law Quarterly
ICTY	International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi)
ILA	International Law Association (Uluslararası Hukuk Derneği)
ILC	International Law Commission (Uluslararası Hukuk Komisyonu)
ILO	International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
İÖK	İşkencenin Önlenmesi Komitesi
İÖS	İşkence ve İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme
İHK	İnsan Hakları Komitesi
KKAOS	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi
LLG	London Legal Group
m.	Madde
M.Ö.	Millattan Önce
MSHS	Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi

NILR	Netherlands International Law Review
no.	Number/numara
OHCHR	Office of the High Commissioner on Human Rights (İnsan Hakları Yüksek Komiserliği)
Opin.	Opinion
OUP	Oxford University Press
para.	Paragraf
PCIJ	Permanent Court of International Justice (Uluslararası Daimi Adalet Divanı)
RCADI	Recueil des cours de l'Académie de droit international de La Haye
Rev.	Revised
s.	Sayfa
Supp.	Supplement
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UDAD	Uluslararası Daimi Adalet Divanı
UHK	Uluslararası Hukuk Komisyonu
UN	United Nations
UNHCR	The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees

UNIC	United Nations Information Centres
UNTS	United Nations Treaty Series
VAHS	Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi
vd.	Ve devamı
Vol.	Volume
WTO	World Trade Organization
yay. haz.	Yayına hazırlayan
YBILC	Yearbook of International Law Commission
Yuk.	Yukarıda

GİRİŞ

Çekinceler rejimi, uluslararası andlaşmalar hukukunun oldukça teknik, karmaşık ve en tartışmalı alanlarından biri olarak görülmektedir. Öyle ki, *Alain Pellet*'nin raportörlüğünde bu alana eğilen Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK), 20 yıl süren bir çalışmanın sonunda konuya ilişkin 600 sayfalık bir rapor sunmuştur.¹ Bu raporun kalame alınmasının temelinde ise, 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde (VAHS) uluslararası hukukun ilerici kodifikasyonu olarak kaleme alınmış olan çekinceler rejiminin uygulanmasında zaman içinde ortaya çıkan çeşitli sorunlar yatmaktadır.

Bu sorunların başında, bir devletin, bir andlaşmaya taraf olurken onun hukuki etkilerini kendisi bakımından farklılaştırmak veya dışlamak amacıyla ileri sürdüğü bir tek taraflı beyanı ifade eden² çekincenin izin verilebilirliğinin tespiti gelmektedir. Bu başat bir sorundur. Zira, VAHS m. 19(c) uyarınca,³ bir andlaşmada çekince koyulmasına ilişkin herhangi bir düzenleme olmayan durumlarda, ileri sürülen bir çekincenin geçerli olarak koyulmuş olması için ilgili andlaşmanın “hedef ve amacıyla bağdaşması”⁴ gerekmektedir; ancak VAHS bu tespitin *ante hoc* biçimde yapılmasına ve

---

¹ ILC, “Report of the International Law Commission, Sixty-third Session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, **General Assembly Official Records**, Supp. No. 10 (A/66/10/Add.1), 2011, (Çevrimiçi) <http://legal.un.org/docs/?symbol=A/66/10/Add.1>, 07.05.2017.

² United Nations, “Vienna Convention on the Law of Treaties”, **United Nations Treaty Series**, Vol. 1155, p. 331, 23 May 1969, entry into force: 27.01.1980, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII~1&chapter=23&Temp=mtdsg3&lang=en, 07.05.2017, m.2(1)(d).

³ Bir andlaşma çekince ileri sürmeyi açıkça yasaklamıyor veya ilgili çekinceyi kapsam dışı bırakacak şekilde belli çekincelerle sınırlı kılmıyorsa, m. 19(c) hükmü uyarınca, devletin bu çekinceyi öne sürebilmesi için, çekincenin andlaşmanın “hedef ve amacı” ile bağdaşması gerekmektedir. Çeviri için bkz. T.C. Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü **Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri**, (Çevrimiçi) <http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/bm1.html>, 07.05.2017.

⁴ Çalışmada, “object and purpose/l’objet et le but” ifadesi “hedef ve amaç” olarak geçmektedir. Çeviride bu terminolojinin tercih edilmesinin gerekçesi için bkz. aş. “İKİNCİ BÖLÜM/II/C. Neden “Hedef” ve Amaç?” başlığı altında yapılan açıklamalar.

böylece hedef ve amaçla bağdaşmayan çekincelerin daha koyulmadan engellenmesine ilişkin bir mekanizma sunmamaktadır. Ayrıca, bir çekincenin izin verilebilirliğine nasıl karar verileceğini de ortaya koymamaktadır. İşte bu boşluk, zaman içinde çekince uygulamasına ilişkin algının olumsuz yönde değişmesine neden olmuştur. Çekincelerin, andlaşma akdederken devletlere esneklik sunan bir araçtan, devlet çıkarlarını uluslararası toplumun yararının üstünde tutma işlevi gören bir “musibet” olarak algılanmalarına uzanan yolculuklarında kırılma noktası ise, uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyulan çekinceler olmuştur.⁵

Özellikle 1990’lı yılların başından itibaren, Birleşmiş Milletler (BM) insan hakları sözleşme organlarının, BM insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin sayısına ve niteliğine bağlı olarak, daha aktif bir rol üstlenmeye başladıkları ve devletlerden çekincelerini geri çekmelerini isterken hedef ve amaçla bağdaşmazlık vurgusu yapmaya başladıkları gözlemlenmektedir.⁶ İnsan Hakları Sözleşme Organları Başkanları, 1992 tarihli toplantılarına ilişkin BM Genel Kurulu’na sundukları raporda, çeşitli BM insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelere ilişkin duydukları endişeyi, bunların hedef ve amaçla bağdaşmaz olabileceğini vurgulayarak dile getirmiş ve insan hakları sözleşme organlarının düzenli olarak bu çekinceleri gözden geçirmeleri, hedef ve amaçla bağdaşmaz olanları geri çekmeleri konusunda taraf devletlere telkinde bulunmaları gerektiğini belirtmiştir.⁷ Aynı yıl Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi (KKAOKK) yayınladığı 20 No.lu Genel

---

⁵ Bu algıya ilişkin tartışma için bkz. Alain Pellet, Daniel Müller, “Reservations to Human Rights Treaties: Not An Absolute Evil...”, **From Bilateralism to Community Interest, Essays in Honour of Judge Bruno Simma**, ed.: Ulrich Fastenrath et al., OUP, 2011.

⁶ Simma, bu rolün aynı zamanda soğuk savaşın bitmesinin de insan hakları organlarının daha aktif bir duruş sergilemesine izin vermesiyle ilintili olduğunu belirtmektedir. Bkz. a.e.

⁷ UN Secretary General, **Human Rights Questions: Implementation of Human Rights Instruments – Effective Implementation of International Instruments on Human Rights, Including Reporting Obligations under International Instruments on Human Rights, Agenda Item 97(a)**, Doc. A/47/628, 1992, (Çevrimiçi) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/676/31/PDF/N9267631.pdf?OpenElement>, 07.05.2017, para. 36. Aynı zamanda, bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmaz olduğu kuşkusu uyandığında insan hakları organlarının bu durumu Ekonomik ve Sosyal Konsey’e veya Genel Kurul’a bildirmesi gerektiğini, böylece bunlardan birinin bu konuda UAD’ye danışma görüşü almak için başvurabileceğini belirtilmişlerdir. Bkz. , a.e., para. 60.

Tavsiye’de Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi’ne (KKAOKS) taraf devletlerin, 1993 tarihli Dünya İnsan Hakları Konferansı’na hazırlık bağlamında, Sözleşme’ye koyulan çekincelerin geçerliliğini ve hukuki etkisini sorgulamaları, tüm insan hakları sözleşmelerinin uygulanmasını güçlendirmek için çekincelerini gözden geçirmeleri ve çekincelerin geçerliliğini ele almak için bir usul meydana getirmeleri gerektiğini belirtmiştir.⁸ Konferans neticesinde yayınlanan Viyana Bildirisi’nde ise devletlere insan hakları sözleşmelerine taraf olurken mümkün olduğunca çekincelere başvurmamaları,⁹ başvurduklarında ise kapsamını kısıtlı tutmaları, olabildiğince belirli ve dar bir biçimde kaleme almaları ve hedef ve amaçla bağdaşmayan çekince ileri sürmemeleri tavsiye edilmiştir.¹⁰ Bundan bir sene sonra yayınladıkları raporda İnsan Hakları Sözleşme Organları Başkanları hedef ve amaçla bağdaşmazlık meselesini tekrar vurgulamış, uluslararası insan hakları mahkeme ve sözleşme organlarına ilgili sözleşmelere taraf devletlerden neden ilgili çekinceleri koyduklarına ve tuttuklarına dair açıklama talep etmelerini, ayrıca hedef ve amaçla bağdaşmaz ve dolayısıyla andlaşmalar hukukuna aykırı buldukları çekinceleri açıkça ortaya koymalarını, devletlerin dikkatine sunmalarını tavsiye etmiştir.¹¹

Hedef ve amaçla bağdaşmazlık ekseninde çekincelerin geri çekilmesi gerekliliğinin vurgulandığı bu dönemde, Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’ne (MSHS) yeni taraf olmuş, ancak, Sözleşme’ye koyduğu birtakım çekince ve beyanlar “insan hakları topluluğunu şoka uğratmıştır”.¹²

---

⁸ UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW), **General Recommendation No. 20: Reservations to the Convention**, UN Doc. A/47/38, 1992, para. 2.

⁹ World Conference on Human Rights, **Vienna Declaration and Programme of Action**, 25 Haziran 1993, s. 6, para. 26, (Çevrimiçi) <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/vienna.pdf>, 07.05.2017.

¹⁰ **a.e.**, s. 9, II.A Increased coordination on human rights within the United Nations system, para 5.

¹¹ UN Secretary General, **Human Rights Questions: Implementation of Human Rights Instruments – Effective Implementation of International Instruments on Human Rights, Including Reporting Obligations under International Instruments on Human Rights**, Agenda Item 110(a), Doc. A/51/482, 1996, (Çevrimiçi) http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=A%2f51%2f482&Lang=en, 07.05.2017.

¹² Bruno Simma, “Reservations to Human Rights Treaties - Some Recent Developments (Reservations to Human Rights Treaties)”, **Liber Amicorum Professor Seidl-Hohenveldern – In Honour of His 80th**

Sözleşme'nin kurduğu BM İnsan Hakları Komitesi (İHK), ABD'nin kendisine sunduğu ilk rapor öncesinde bu durumdan yola çıkarak, çekincelerin hangi durumda hedef ve amaçla bağdaşmayacağı, hedef ve amaçla bağdaşma temelinde izin verilemez çekincelerin akıbeti gibi meseleleri değerlendirdiği, uluslararası toplumda büyük yankı uyandıran 24 No.lu Genel Yorumu kaleme almıştır.

Hedef ve amaçla bağdaşma ölçütünün uluslararası insan hakları sözleşmeleri bakımından gündeme gelmesi elbette, birçok uluslararası andlaşmanın aksine, çekince ileri sürülmesini engelleyici veya sınırlandırıcı *lex specialis* bir kural öngörmemelerinden kaynaklanmaktadır. Uluslararası insan hakları sözleşmelerinin ve bunlara koyulan çekincelerin çoğalmasıyla çekince koyulmasına ilişkin alevlenen tartışmalar, çekinceler rejiminde çok fazla üzerinde durulmamış olan ve normatif bir hedef ve amaçla bağdaşma ölçütü belirleyen VAHS m. 19(c) hükmünün gündeme gelmesine yol açmıştır. Uluslararası insan hakları sözleşmelerinin çoğu bakımından çekince ileri sürmeye ilişkin yegane ölçüt olan hedef ve amaçla bağdaşma üzerine eğilmeyi, bu ölçütü etkili biçimde işletmeyi zorunlu kılmıştır.

Hedef ve amaçla bağdaşma ölçütü, andlaşma bütünlüğünü koruma ile andlaşmaya katılımı evrenselliği sağlama gayesi arasındaki dengeyi kuran anahtar ögedir. Peki, bir çekincenin bir insan hakları sözleşmesinin hedef ve amacıyla bağdaşp bağdaşmadığı ve dolayısıyla ileri sürülüp sürülemeyeceği nasıl tespit edilecektir? İşte, çalışmanın temel sorusu budur. Gerek bu sorunun yanıtına ulaşmak, gerekse yanıtı bulduktan sonra uygulamaya koymak için birtakım alt sorular yanıt bulmalıdır: Hedef ve amaçla bağdaşma ölçütü nasıl, hangi amaca hizmet etmek için ortaya çıkmıştır? Bir andlaşmanın hedef ve amacı ne demektir? Bir çekincenin bir andlaşmanın hedef ve amacıyla bağdaşması ya da bağdaşmaması neyi ifade etmektedir? Bir çekincenin ilgili andlaşmanın hedef ve amacıyla bağdaşırılığını tespit bakımından izlenebilecek nesnel bir yöntem var mıdır? Bu yöntem uluslararası insan hakları sözleşmeleri bakımından değişiklik göstermekte midir?

Birthday, ed.: G. Hafner, G. Loibl, A. Rest. L. Sucharipa-Behmann ve K. Zemanek, Kluwer Law International, 1998, s. 672.

Temel soruya ilişkin alt sorular yanıt bulduktan sonra, bir insan hakları sözleşmesine koyulan çekincenin ilgili sözleşmenin hedef ve amacıyla bağdaşp bağdaşmadığını tespit etmek için nasıl bir yöntemin izlenmesi gerektiği de ortaya koyulabilecektir. Elde edilen yöntem elbette bir amaca hizmet etmeli, devletlerin uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyduğu çekincelerin izin verilebilirliğini tespit bakımından yol gösterici olmalıdır. Bu bakımdan, gerek ortaya koyulan yöntemin sağlamlasını yapmak, gerekse ileri sürülen çekincelerin yeniden düzenlenmesi ya da tamamen geri çekilmesi için yol gösterici olmak bakımından bir devletin çekincelerinin incelenmesi önemlidir. Çalışmada, temel uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyduğu çekinceler hedef ve amaçla bağdaşmazlık gerekçesiyle devlet itirazına konu olmuş olan Türkiye'nin çekinceleri ele alınarak bu sağlamanın yapılması hedeflenmiştir. Burada da, ilgili çekincelerin koyuldukları sözleşmelerin hedef ve amacıyla bağdaşp bağdaşmadığı sorusuna ön gelen bir soru bulunmaktadır; acaba, elde edilen yöntem, bir insan hakları sözleşmesine koyulan çekincenin izin verilebilirliğini nihai olarak tespit etmeye elverişli bir yöntem midir?

Çalışmada, tüm bu sorulara yanıt bulmak için, gerek asli gerekse yardımcı uluslararası hukuk kaynaklarından yararlanılmış, bu kaynaklar ışığında önce bir literatür taraması yapılmış, elde edilen bulgulardan yola çıkılarak kavramsal ve normatif birtakım analiz ve değerlendirmeler yapılmıştır. Her şeyden önce, çekince kavramının ortaya çıkışından VAHS kodifikasyonuna ve nihayet “Viyana Artı” rejimi olarak da anılan¹³ güncel UHK çalışmalarına uzanan süreçte çekinceler rejiminin evrimi, bu çalışmaların içeriğine eğilmek suretiyle, UHK hazırlık çalışmaları, Sözleşme konferans tutanakları gibi arşiv belgeleri yoluyla keşfedilmiştir.

Çekinceler rejimine ilişkin kapsamlı literatür taraması, asli kaynakların yorumuna, nasıl uygulanacağına işaret eden mahkeme kararları, devlet uygulamaları, uluslararası örgüt arşivlerinin yanı sıra, bu konudaki doktrinel tartışmaları da içermektedir. Burada, mahkemeler arasında, çekinceler rejiminin kavramsal sorunlarına

¹³ Bu konuda bkz. aş. “BİRİNCİ BÖLÜM/III/E.2. “Viyana Artı” rejimi” başlığı altında yapılan açıklamalar.

eğilen Uluslararası Adalet Divanı (UAD) yanında, özellikle bölgesel insan hakları sistemlerinin kurduğu yargı içtihadıyla BM insan hakları sözleşme organları tarafından kaleme alınan görüş ve tavsiyeler dikkate alınmıştır. İnsan hakları sözleşmelerinin etkili bir biçimde uygulanabilmesi için devletlerin bu organlara izleme ve denetleme yetkisi bahsetmiş olması, bu alanda sonraki uygulamayı ve çekinceler rejiminin insan hakları sözleşmelerinde nasıl uygulanması gerektiğini görebilmek açısından bu organların kararlarına göz atmayı gerekli kılmıştır. Çekinceler alanındaki ampirik verileri elde etmek, ancak bu içtihadın analiz edilmesiyle mümkündür.

Çekinceler rejiminin insan hakları sözleşmeleri bakımından yarattığı tartışmaları izlemek ve anlamlandırmak için yalnızca mahkeme ve sözleşme organı kararlarının değil, doktrinde yer alan görüşlerin de analiz edilmesi ihtiyacı doğmuştur. Zira, hedef ve amaç ölçütünün nasıl uygulanacağı konusundaki asli hukuk kaynağı olan VAHS’de özellikle nasıl bir hedef ve amaç testi işletileceği bakımından yer alan boşluğun en iyi şekilde nasıl doldurulacağını tespit etmek için bu uzman görüşlerden faydalanılması elzemdir.

Tüm bu kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında, çalışmanın odağında bulunan “hedef ve amaç”a ilişkin kavramsal değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmelerin ardından, hedef ve amaç testinin nasıl uygulanması gerektiği konusunda normatif bir değerlendirme yapmak için içtihat ve doktrinden, belki devlet uygulamasından daha çok faydalanıldığı gözlemlenecektir. Bunun bir nedeni oldukça pratiktir; insan hakları sözleşmeleri bakımından çekincelere verilen devlet tepkileri oldukça yetersizdir. Ancak burada asıl önemli olan, “hedef ve amaçla bağdaşma” durumunun devlet tepkilerinden bağımsız ve nesnel kriterlere dayandırılması gereğidir, ki devletlerin sübjektif görüş ve uygulamalarını geri plana iten bu nesnellik, en uygun hedef ve amaç testinin ortaya çıkartılması için uzman görüşlere başvurmayı gerekli kılmaktadır.

Çalışma boyunca ulaşılmaya çalışılan gaye, yapılan analizler sonucunda hedef ve amaç ölçütünün uygulanışı konusundaki tartışmaları dindirme yolunda olabildiğince nesnel bir hedef ve amaç testi sunmak olmuştur. Ancak burada, formülü birtakım

ampirik verilerden kolayca ortaya koyulabilen mekanik bir test oluşturmak mümkün gözükmemektedir. Bunun yerine, nesneliği arttırmak için yol gösterici birtakım parametreler tespit edilmiştir.

Elbette, çekince uygulamasının doğuşu ve uygulanışı ile tek tek devletlerin çekincelere başvurmada çoğu kez hukuk dışı gerekçe ve saikler de rol oynamaktadır. Çalışma, hukuk metodolojisine bağlı kalmış ve hukuk dışı bu ögelere ara ara değinmekle birlikte, çalışmanın analizini etkileyen faktörler arasına koymamıştır. Belirtildiği üzere, çalışmanın ana hedefi, hukuki bir temellendirme yaparak tüm devletlerce uygulanabilecek yol gösterici bir hedef ve amaç testi ortaya koymaktır. Bunun için de sübjektif ve hukuk dışı verilerden bağımsız, normatif bir bakış açısı benimsenmiştir.

Çalışma, tarihsel bir perspektifle çekince kavramının açıklanması ve çekinceler rejiminin gelişiminin aktarılmasıyla başlamaktadır. Zira, hedef ve amaç ölçütünün ortaya çıkışını hazırlayan tarihsel gelişmeler ve VAHS rejiminin bu şekilde düzenlenmesinin gerekçeleri, günümüzde yaşanan tartışmaların kaynağını sunmaktadır.

Çekinceler rejiminin genel hatlarıyla ve tarihi bir bakış açısıyla ortaya koyulmasından sonra, ikinci bölümde çalışmanın odağında yer alan hedef ve amaç testinin ortaya koyulması yolunda değerlendirmeler yapılmaktadır. Burada öncelikle bir “hedef ve amaç” kavramı irdelenmekte, bir insan hakları sözleşmesinin hedef ve amacının nasıl belirleneceğine ilişkin yaklaşımlar ele alınmaktadır. Bu bakımdan önce “hedef ve amaç” ifadesinin anlamlandırılması için yapısı üzerine eğilmek suretiyle kavramsal bir analiz yapılmaktadır. Daha sonra bu kavram, uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyulan çekinceler özelinde, bunların kabul edilebilirliğini belirleyen bir ölçüt olarak ele alınmaktadır. Bunun içinse öncelikle insan hakları sözleşmelerinin özellikleri ortaya koyulmakta ve bu özellikler ışığında hedef ve amaç ölçütünün bu sözleşmelere nasıl uygulanması gerektiği değerlendirilmektedir. Burada, hedef ve amacın yapısına ilişkin ortaya çıkan bulgulardan ve yorum yöntemlerinden yararlanılarak, bir insan hakları sözleşmesinde gerek hedef ve amacın gerekse çekincelerin nasıl yorumlanması gerektiği tartışılmaktadır. Burada yapılan

değerlendirmeler, yürütülecek bir hedef ve amaç testinin ilk ayağı olan yoruma ilişkin test konusunda parametreler sunmaktadır. İkinci bölümün son kısmında ise, hangi tür çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmayacağını tespit eden diyalektik bir test ortaya koyulmaktadır.

Çalışmanın son bölümünde, Türkiye'nin BM çatısı altında oluşturulan temel insan hakları sözleşmelerine¹⁴ koyduğu çekinceler ele alınmakta, bir önceki bölümde yapılan tespitler temelinde Türkiye'nin çekincelerinin ilgili sözleşmelerin hedef ve amacıyla bağdaşp bağdaşmadığı değerlendirilmektedir. Türkiye, dokuz temel insan hakları sözleşmesinin sekizine taraftır ve bunların yedisine çekince koymuştur. Bu çekincelere yönelik devlet itirazlarının yarısından çoğu ise hedef ve amaçla bağdaşmazlık temelindedir. Ayrıca, Türkiye'nin hedef ve amaçla bağdaşmazlık temelinde itiraza konu olan, "beyan" adı altında sunduğu çekinceleri de bulunmaktadır. Türkiye ilgili sözleşme organı sonuç gözlemlerinde yer alan uyarılara da yalnızca ilgili çekince ve beyanlarının hedef ve amaçla bağdaşır olduğunu belirterek karşılık vermiştir. Türkiye'nin temel insan hakları sözleşmelerine koyduğu çekinceler, İnsan Hakları Konseyi çatısı altında gerçekleştirilen her evrensel periyodik inceleme döngüsünde Türkiye'nin önüne gelmektedir ve ileride bir Komite nezdinde yapılacak bireysel başvuruda da gelebilecektir. Her şey bir yana, Türkiye'nin bu konudaki söylemiyle diğer devletlerin ve ilgili sözleşme organlarının tespitlerinin uyuşmadığı açıktır ve Türkiye'nin çekinceleri bakımından hedef ve amaçla bağdaşma meselesine açıklık getirmek gerekmektedir. Çalışma, elde edilen hedef ve amaç testinin Türkiye'ye uygulanması ve elde edilen bulgular ışığında Türkiye'ye verilen tavsiyeler ile son bulmaktadır.

---

¹⁴ Temel insan hakları belgeleri için bkz. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, **The Core International Human Rights Instruments and Their Monitoring Bodies**, (Çevrimiçi) <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx>, 07.05.2017.

BİRİNCİ BÖLÜM:

ÇEKİNCELER REJİMİNİN GELİŞİMİ

I. KAPSAM

Bu bölüm çekincelere ilişkin genel bir inceleme içermektedir. Ancak burada çekinceler her boyutuyla ele alınmayacaktır. Çekinceler rejimine tarihsel bakışın amacı, çalışmanın merkezinde bulunan hedef ve amaçla bağdaşma ölçütünün çıkış noktasını ve mantığını ortaya koymak, bu ölçütün içinde bulunduğu mekanizmayı anlamlandırmaktır.

Çalışmada yalnızca çok taraflı andlaşmalara koyulan çekinceler üzerinde durulacaktır ve çekincenin hedef ve amaçla bağdaşması sorunsalının odak noktasında bulunan devlet uygulamalarının dışına çıkılmayacaktır. Ayrıca, kendisine çekince koymanın yasaklandığı andlaşmalar da kapsam dışı olacaktır. Bunun yanı sıra, çekinceler incelenirken onların veya onlara yapılan itirazların koyulma anları gibi teknik meseleler önem taşımayacaktır. Zira, ileri sürülen bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşma bağlamında izin verilebilirliği, çekincelere ilişkin diğer meselelere ön gelmektedir ve onlardan bağımsızdır.

A. Andlaşma Taraflarının Sayısı Bakımından

Şekli ve içeriği bakımından bir çok taraflı andlaşmaya koyulan çekinceden farklı olsun veya olmasın,¹⁵ iki taraflı bir andlaşmaya koyulan bir çekince aslında andlaşmada bir tarafın önerisi üzerine değişiklik yapılmasıyla aynı etkiyi doğurur,¹⁶ uygulamada da çekince koyma ve değişiklik talebinin aynı anlamda kullanıldığı görülmüştür.¹⁷

---

¹⁵ İki taraflı bir andlaşmaya çekince koyma usulleri bakımından bkz. Charles Cheney Hyde, **International Law Chiefly as Interpreted and Applied by the United States**, 2. edition, Vol. 2, Boston, Little Brown and Company, 1947, s. 1439.

¹⁶ *Srinivas*, iki taraflı bir andlaşmaya koyulan bir çekincenin, doğurduğu etki bakımından, andlaşmada yapılan bir değişiklikten farkı olmadığını söylemektedir. Bkz. Burra Srinivas, “India’s Reservations to Human Rights Treaties”, **Indian Journal of International Law**, Vol. 44, No. 4, 2004, s. 35.

¹⁷ William W. Bishop Jr., “Reservations To Treaties”, **Recueil des cours de l’Académie de droit international de La Haye**, Vol. 103, 1961, s. 252. Yazar, “değişiklik” kavramının yalnızca iki taraf

Bu tarz bir beyana örnek olarak, 1794 yılında Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya arasında imzalanan Dostluk, Ticaret ve Seyrüsefer Andlaşması bakımından, Amerika Birleşik Devletleri Senatosu'nun ilgili Andlaşma'nın 12. maddesinin bir kısmının dışlanması ve bu kısım yerine başka bir madde eklenmesi yönünde aldığı karar gösterilebilir.¹⁸ Yine, 1800 yılında Amerika Birleşik Devletleri ile Fransa arasında imzalanan Barış ve Dostluk Andlaşması bakımından, Amerika Birleşik Devletleri Senatosu andlaşmanın ikinci maddesini kaldırarak farklı bir düzenleme getirmek istemiş, istenen bu değişiklik Napoleon Bonaparte tarafından kabul edildikten sonra, Fransa tarafından da bir ekleme talebi söz konusu olmuştur ve ilgili andlaşma bu değişiklikler yapılarak yürürlüğe girmiştir.¹⁹ Koyulan bu çekinceler, devletler arasında yapılan ikili andlaşmalara son şeklini verdiği için, öneriye verilen karşı öneri olarak değerlendirilmektedir.²⁰

Detter açıkça, iki taraflı andlaşmalara koyulan bir beyanın çekince özelliği göstermediğini, böyle bir beyanın ancak orijinal önerinin reddedilmesiyle birlikte yeni bir önerinin getirilmesini ifade ettiğini belirtmektedir.²¹ Çekinceler rejimini dataylı biçimde ele alan öncü hukukçuların tümü ikili bir andlaşmada yer alan beyanın çekince

---

arasında andlaşmanın varlığından söz etmek için diğer tarafın kabulünün zorunlu olduğunu daha açık biçimde ortaya koyduğunu söylemektedir. Bkz. **a.e.**, s. 253.

¹⁸ Bishop, **a.g.e.**, s. 260.

¹⁹ **Convention on Peace, Commerce and Navigation**, adopted July 1801, entered into force 21 December 1801, s. 496-506; Garfield Charles, William M. Malloy, *Treaties, Conventions, International Acts, Protocols and Agreements between the United States of America and Other Powers*, Vol. 1, Washington, U.S. Govt. print off, 1910; Marjorie Owen, "Reservations to Multilateral Treaties", *The Yale Law Journal*, Vol. 38, No. 8, 1929, s.1090-91. Yazar, Amerika Birleşik Devletleri'nin 1800'den itibaren böyle bir uygulamaya çok sık başvurduğunu, farklı yazarlarca uygulama sayısının 66 ila 87 kadar olduğunu belirttiğini vurgulamıştır.

²⁰ Charles Cheney Hyde, **a.g.e.**, s. 519; Ingrid Detter, **Essays on the Law of Treaties**, Stockholm and London P.A., Sweet & Maxwell, 1967, s. 57. Yazarın ifadesi şöyledir: "*The statement of the US did not imply that she exempted her consent to a certain clause of the Treaty but that she proposed the modification of the clause so that its original phrasing was abrogated.*" Andlaşma metninin değişmesi sonucunu doğuran bu çekincelere ilişkin başka örnekler için bkz. Bishop, **a.g.e.**, s. 266 vd.

²¹ Detter, **a.g.e.**, s. 57.

addedilemeyeceği görüşünü böylesi açık bir şekilde sunmasa da,²² çekince uygulamasında ortaya çıkan sorunların ve tartışmaların²³ çok taraflı anlaşmalara koyulan çekinceler bakımından söz konusu olduğu konusunda bir görüş birliği vardır.²⁴

Özetle, bir çekince yalnızca çok taraflı anlaşmalarda anlaşma bütünlüğü ile anlaşmaya katılım arasında bir gerilim yaratmaktadır.²⁵ İki taraflı anlaşmalarda ise ya çekince ile anlaşma şartlarında bir değişiklik meydana gelmekte, ya da karşı icap kabul edilmediği takdirde herhangi bir anlaşma meydana gelmemektedir.²⁶

---

²² Örn. bkz. Dietrich Kappeler, **Les Reserves dans les Traités Internationaux**, Basel, Verlag für Recht und Gessellschaft, 1958, s. 54-73. Yazar, bir çekincenin doğasını tartışırken, herhangi bir anlaşmanın özel bir şartı olduğu görüşü ile tek taraflı beyan olduğu görüşünü iki farklı hipotez olarak sunmakta, ikili anlaşmalar bakımından bir ayrım gitmemektedir.

²³ BM Genel Kurulu 1950 yılında UHK'den özellikle ve yalnızca çok taraflı anlaşmalara koyulan çekinceler üzerine eğilmesini istemiştir; UHK de oybirliği kuralının oldukça açık olduğunu ancak uygulamasında birçok sorunla karşılaştığını belirtmiştir. Bkz. International Law Commission, "Report of the International Law Commission to the General Assembly covering the work of its third session", Document A/1858, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, 1951, (Çevrimiçi) egal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1951_v2.pdf&lang=E, 07.05.2017, s. 126, para. 12-14. *Schachter*, 1948 yılında kaleme aldığı çalışmasında, BM Genel Sekreterliği'nin çekinceler konusunda yaşadığı zorlukları Dünya Sağlık Örgütü Misakı ile Uluslararası Mülteci Örgütü Misakı'na koyulan çekinceler bakımından, Genel Sekreterlik'in ürettiği çözümler üzerinden anlatmıştır. Gerek ilgili beyanların çekince olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ve bu bağlamda misaklar çerçevesinde yorumun devreye girmesinin gerekliliği, gerekse çekince koyan devletlerin bu çekinceleri geç bir tarihte koymalarının diğer tüm devletlerin çekinceyi kabul ettiğine dair onayını alma bakımından yarattığı sorunlar, gerekse zımni kabulün söz konusu olup olamayacağı Genel Sekreterliğin çözmesi gereken meseleler olarak ortaya koyulmuştur. Bkz. Oscar Schachter, "The Development of International Law Through the Legal Opinions of the United Nations Secretariat", **British Yearbook of International Law**, Vol. 91, 1948, s. 122-127. Genel Sekreter'in Dünya Sağlık Örgütü bakımından uygulaması için ayrıca bkz. United Nations Secretary General, **Secretary General Report to the United Nations General Assembly - Reservations to Multilateral Conventions**, Document A/1372, 20.09.1950, para. 11 vd.

²⁴ ILC, "Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries", **Yearbook of the International Law Commission**, Vol.II, 1966, s. 202; ILC, "Report on the Law of Treaties by the Special Rapporteur Mr. G.G. Fitzmaurice", A/CN.4/101, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, 1956, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_101.pdf, 07.05.2017, s. 115. *Fitzmaurice* burada, çekince koyulmasına ilişkin kurallar bakımından iki taraflı anlaşmalar ve sınırlı sayıda tarafın olduğu çok taraflı anlaşmalar ile diğer çok taraflı anlaşmaları birbirinden ayırmaktadır.

²⁵ *Brierly* 1951 yılında çekincelere ilişkin sunduğu raporda bu iki unsurdan gözetilmesi gereken iki ilke olarak söz etmekte ve ilkinin mutlak olarak korunmasının ikincisinin gerçekleşmesine halel getirebileceği uyarısını yapmaktadır. Bkz. ILC, "Report on the Law of the Treaties by J.L. Brierly, Special Rapporteur", Doc. A.CN.4/23, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, 1950, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_23.pdf, 07.05.2017, s. 3.

²⁶ ILC, "Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries", s. 202.

B. Andlaşma Taraflarının Niteliği Bakımından

Uluslararası ilişkilerin ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sistem ve mekanizmaların özellikle 20. yüzyıldan itibaren gösterdiği gelişme, yalnızca devletlerin uluslararası hukukun süjesi olduğunu savunan klasik anlayıştan uzaklaşılmasına neden olmuştur. Uluslararası hukukta kişilik ise, iç hukuktan farklı olarak, sahip olma ya da olmama şeklinde ikili bir ayrımla değil, derecelendirmelerle ifade edilmektedir. Dolayısıyla, farklı nitelikteki süjelerin uluslararası hukuk temelli hak ve yükümlülükleri ile faaliyet ve fonksiyonları da farklılık göstermektedir. Çekince uygulamasının temelini oluşturan egemen iradenin korunması, çok taraflı andlaşmalara evrensel katılımın sağlanması gibi mefhumların²⁷ devletler bakımından ortaya çıktığı, çekincelere ilişkin sorunların da devlet çekincelerinden kaynaklandığı açıktır.²⁸ Dolayısıyla, çalışmada yapılacak çekince incelemesinin kapsamı, yalnızca devletler tarafından koyulanlarla sınırlı olacaktır. Uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyulan çekinceler bakımından ortaya çıkan tartışmalar da devlet çekincelerine ilişkindir; dolayısıyla, Türkiye uygulaması bakımından örnek teşkil edecek meselelerin temelinde de devlet çekinceleri yatmaktadır.

C. Andlaşmanın Öngördüğü Kurallar Bakımından

Çalışmanın konusunu oluşturan VAHS m. 19(c)'de yer alan hedef ve amaçla bağdaşma ölçütünü içeren hüküm, yalnızca, aynı maddede öngörüldüğü üzere, bir andlaşmada çekince koymaya ilişkin herhangi bir hüküm bulunmadığı durumlarda devreye girecektir.²⁹ Başka bir deyişle, çekince koymayı yasaklayan andlaşmalar bakımından bu hükmün uygulanmasına gerek olmayacaktır. Dolayısıyla çalışmada,

---

²⁷ Bkz. aş. BİRİNCİ BÖLÜM/II/A. “Çekince Uygulamasının Ortaya Çıkışı” başlığı altında yapılan açıklamalar.

²⁸ Son UHK rapor hazırlığı sırasında istenen geri bildirimlerde, çekincelerin koyulma usulüne ilişkin olarak yalnızca iki uluslararası örgütün görüş bildirdiği belirtilmekte, bunlardan Uluslararası Havacılık Örgütü'nün ise uygulama yokluğuna dikkat çektiği bildirilmektedir. Bkz. ILC, “Report of the International Law Commission, Sixty-third Session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, **General Assembly Official Records**, s. 144. Ayrıca örneğin, coğrafi uygulamayı kısıtlamaya yönelik çekincelerin ancak devletler tarafından yapılabileceği açıktır. Bkz. **a.e.** s. 49, dn. 70.

²⁹ Srinivas, **a.g.e.**, s. 73.

çekince koyulmasına ilişkin herhangi bir hüküm içermeyen ya da çekince koymaya ilişkin sınırlandırıcı hükümler içeren³⁰ andlaşmalar ele alınacak, ancak çekince koymanın yasaklandığı andlaşmalar incelenmeyecektir.

Kimi andlaşmalar birtakım özel rejimler meydana getirmektedirler ve bu rejimler doğaları gereği çekince uygulamasını dışlamaktadır. Örneğin, Uluslararası Çalışma Örgütü Başkanı, 1927 tarihli memorandumunda, çekince koyulmasına izin verilmesinin, Örgüt'ün sınai rekabet bakımından sağlamaya çalıştığı dengeyi yıkacağını, bu sebeple Örgüt nezdinde yapılan andlaşmaları uygulamaya geçirmenin imkansızlaşacağını ve sistemin çökeceğini belirtmiştir.³¹ Yine özel bir rejim öngören 1982 tarihli Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde, ilgili maddelerde açıkça öngörülmedikçe Sözleşme'ye çekince koyulamayacağı yer almaktadır.³²

Ancak şu belirtilmelidir ki, bir uluslararası andlaşmanın, andlaşmanın hedef ve amacına aykırı bir çekince koyulamayacağını öngörmesi bu andlaşma bakımından

---

³⁰ Bir andlaşmada eğer hangi çekincelerin koyulabileceği açıkça yer alıyorsa, yine hedef ve amaçla bağdaşlılığa ilişkin bir değerlendirmeye gerek olmayacaktır. Burada sınırlayıcı hükümden kasıt, hangi çekincelerin koyulabileceği belirtilmeksizin, andlaşmaya hangi maddeler bakımından çekince koyulabileceğinin belirtilmiş olmasıdır. Bkz. D.W. Bowett, "Reservations to Non-restricted Multilateral Treaties", **British Yearbook of International Law**, Vol. 48, Issue 1, 1976-1977, s. 71.

³¹ League of Nations, "Memorandum by the Director of the International Labour Office", **The Admissibility of Reservations to General Conventions**, C.212. 1927.V., 20.4.1927. Ayrıca bkz. Harvard Research in International Law, "Draft Convention on the Law of the Treaties", **American Journal of International Law**, Vol.29, 1935, s. 844.

³² Bu sözleşmeye paralel bir hüküm içeren diğer çok taraflı andlaşmalara örnek olarak şunlar verilebilir: Uluslararası Kakao Anlaşması (1993) (International Cocoa Agreement), Uluslararası Kahve Anlaşması (1994) (International Coffee Agreement), Tehlikeli Atıkların Sınırötesi Hareketlerinin Kontrolü ve İmhası Hakkında Sözleşme (1989) (Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal), Antartika Anlaşmasına Ek Çevre Koruma Protokolü (1991) (Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty), Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (1992) (Convention on Biological Diversity), Ciddi Kuraklık ve/veya Çölleşme Yaşayan Özellikle Afrika'daki Ülkelerdeki Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi (1994) (Convention to Combat Desertification in those Countries Experiencing Serious Drought and/or Desertification, Particularly in Africa), Dünya Ticaret Örgütü'nü Kuran Marakeş Anlaşması (1994) (Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organisation) ve 1982 Tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin Ayrık Balık Stokları ve Yüksek Ölçüde Göçücü Balıkların Muhafazası ve İşletilmesi Anlaşması (1995) (Agreement for the Implementation of the Provisions of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982 relating to the Conservation and Management of Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish Stocks) gösterilebilir. Tüm örnekler için ayrıca bkz. L. D. M. Nelson, "Declarations, Statements and "Disguised Reservations with Respect to the Convention on the Law of the Sea", **International and Comparative Law Quarterly**, Vol. 5(4), 2001, s. 767, dn. 4.

koyulan çekincelerin merccek altına alınmasını engellemektedir. Örneğin, KKAOKS ve Her Biçimiyle Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi (IAOKS) bakımından böyle hükümlerin öngörülmüş olması, bu sözleşmelere hedef ve amaçla bağdaşmaz olduğu iddia edilen çekincelerin koyulmasını engellememiştir.³³

II. ÇEKİNCE KAVRAMI

A. Çekince Uygulamasının Ortaya Çıkışı

Andlaşmalar hukuku tarihinin genişliğine karşı,³⁴ tarihte çok taraflı andlaşmalara koyulan çekincelere 19. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır.³⁵ Bu tip andlaşmalarda çekinceler rejiminin ortaya çıkışı ve gelişimi, "yarı-kolektif" ve "kolektif"³⁶ andlaşma

---

³³ Bkz. UN, "Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women", **UN Treaty Series**, Vol. 1249, 18.12.1979, entry into force: 3.9.1981, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtmsg_no=iv-8&chapter=4&lang=en, 07.05.2017, m. 28(2); UN, "International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination", **UN Treaty Series**, Vol. 660, 7.3.1966, entry into force: 4.1.1969, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtmsg_no=IV-2&chapter=4&clang=en, 07.05.2017, m 20(2).

³⁴ Tarihte bilinen ilk barış andlaşmalarının antik doğu Akdeniz medeniyetleri arasında olup M.Ö. 2100'lü yıllara dayandığına dair bkz. Alina Kaczorowska, **Public International Law**, 4th edition, Routledge, 2010, s. 2; Malcolm Shaw, **International Law**, 7th Edition, Cambridge University Press, 30.09.2014. Merkezi yönetim mekanizmalarının hakim olduğu modern devletin ortaya çıkışını simgeleyen, devlet egemenliği, ülkesel bütünlük, devletlerin egemen eşitliği ve devletin içişlerine karışmama gibi uluslararası hukuk ilkelerine temel oluşturan 1648 Westphalia Sözleşmesi ile başlayarak 1815 Viyana Kongresi'ne uzanan dönemin ise bugünkü klasik uluslararası hukukun temelini oluşturduğu belirtilmektedir. Bkz. örn: Kaczorowska, **a.g.e.**, s. 3.

³⁵ Çok taraflı andlaşmalara koyulan çekincelerin tarihte bilinen ilk örneğinin 1815 yılında gerçekleştirilen Viyana Kongresi sonunda akdedilen 9 Haziran 1815 tarihli Genel Sözleşme'yi imzalarken İsveç-Norveç temsilcisinin imzasının altına yazdığı "*sauf la réserve faite aux articles CI, CII, et CIV du Traité*" şeklindeki Lucca'nın egemenliğine ve IV. Ferdinand'ın Sicilya Kralı olarak tanınmasına ilişkin beyan olduğu belirtilmektedir. Bkz. Bishop, **a.g.e.**, s. 261-262; Olivier Corten, **Vienna Conventions on the Law of Treaties: A Commentary**, Vol. I, eds.: Olivier Corten, Pierre Klein, Oxford University Press, 2011, s. 149, dn. 5. Çekince uygulamasının andlaşmaların tarihine görece çok yakın bir zamanda ortaya çıktığına ilişkin bkz. Srinivas, **a.g.e.**, s.35.

³⁶ Detter, "semi-collective"ve "collective" sözcüklerini kullanmaktadır. Bkz. Detter, **a.g.e.**, s. 47. Yazar burada, *Basdevant*'ın bir yanda tek bir devlet ve diğer yanda bir devletler topluluğu tarafından imzalanan ve kendisinin "mi-collectif"olarak tanımladığı andlaşmalara gönderme yapmaktadır. Bkz. J. Basdevant, "La conclusion et la redaction der traites et des instruments autres que les traits", **Recueil des cours de l'Académie de droit international de La Haye**, Vol. 15, 1926, s. 555 (Detter a.g.e. Sayfa 47'den naklen)

imzalama eğilimi, ulus devletlerin oluşumu ve küreselleşmeyle birlikte özellikle ekonomik ilişkilerde yaşanan hızlı gelişime³⁷ paraleldir.

Uluslararası hukukta çekince uygulamasının nasıl bu denli geniş yer bulmaya başladığı aşağıda yanıtlanmaya çalışılacaktır. Ancak bundan önce değinilmesi gereken bir ön mesele bulunmaktadır: Acaba bir andlaşmaya çekince koymak, ilk uygulanişından bu yana uluslararası hukuka uygun bulunmuş mudur? Diğer bir deyişle, uluslararası hukukta, bir eylem veya işlemin yasaklanmadığı takdirde hukuka uygun olduğunu öngören *Lotus* ilkesi,³⁸ andlaşmalara çekince koyma bakımından geçerli midir? Aslında bu sorunun yanıltıcı olduğunu söylemek gerekir. Başka bir deyişle, bu soru bir mantık hatası içermektedir ve çekince “koymak” ile çekince “ileri sürmek”³⁹ arasındaki fark bilindiğinde bir hukuka aykırılık olamayacağı görülecektir.⁴⁰ Zira, bir çekincenin koyulduğundan bahsedebilmek için, ilgili andlaşmaya ileri sürdüğü çekinceyle taraf olmak isteyen devletin bu çekincesinin diğer taraf devletlerce kabul edilmesi şartı aranmıştır.⁴¹ Neticede, karşılıklı iradelerin uyuşması, andlaşmalara hukunda bir andlaşmanın geçerli olmasının en temel şartlarından biridir. Dolayısıyla, bir çok taraflı

---

³⁷ Napolyon Savaşları'nı bitiren 1815 tarihli Viyana Kongresi Sözleşmesi, Avrupa'da I. Dünya Savaşı'na kadar süren politik ve ekonomik bir işbirliği yaratmıştır. Bkz. Thomas Buergenthal, Sean Murphy, **Public International Law in a Nutshell**, West Academic Publishing, 4th edition, 2011, s. 15.

³⁸ İlkeye ilişkin UAD içtihadı çerçevesinde bilgi için bkz. Hugh Handeyside, “The Lotus Principle in ICJ Jurisprudence: Was the Ship ever Afloat?”, **Michigan Journal of International Law**, Vol.29, 2007-2008, s.71. İlkenin uluslararası gelişmeler karşısında geri kalmışlığını savunan bir değerlendirme için bkz. ICJ, “Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo” Advisory Opinion, **International Court of Justice Reports**, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf>, 07.05.2017, s. 403; a.e., Declaration of Judge Simma, s. 478-481.

³⁹ VAHS m. 19'da geçen “formulate” ifadesi resmi Türkçe çeviride “ileri sürmek” olarak geçmektedir. Bkz. BM Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara, **Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi**, 22.05.1969, (Çevrimiçi) http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/Viyana_69.pdf, 07.05.2017.

⁴⁰ Andlaşmalar hukukuna ilişkin ilk raporunda UHK özel raportörü Humphrey Waldock şöyle söylemektedir: “Indeed, there is inherent ambiguity in saying, as it is usually said, that a State may “make” a reservation; for the very question is whether a reservation formulated by one State can be held to have been effectively “made” unless and until it has been assented to by the other contracting parties”. Bkz. ILC, “First Report on the Law of Treaties by Sir Humphrey Waldock”, Document A/CN. 4/144, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, 1962, s. 62.

⁴¹ Bu kural, çoğunluk tarafından uygulanan ancak evrensel bir teamül oluşturmayan Milletler Cemiyeti kuralını yansıtmaktadır. Bu konuda bkz. aş. “BİRİNCİ BÖLÜM/III/A/2. Milletler Cemiyeti sistemi” başlığı altında yapılan açıklamalar.

andlaşmada, zaten çekince koyan devlet ile bu çekinceyi kabul etmeyen devletler ile arasında bir andlaşma akdedilmemiş sayılmıştır. Uygulamanın ilk dönemlerine bakılacak olursa,⁴² "önerilen" ve "kabul edilen" çekince arasındaki çizginin daha bulanıklaşmamış olduğu görülür.⁴³ Dolayısıyla, bir çekincenin *per se* uluslararası hukuka bir aykırılık teşkil edip etmediği tartışması bu dönemde söz konusu değildir; yalnızca kabul edilmeyen çekincenin andlaşmayı çekince koyan ve onu kabul etmeyen taraf devlet arasında geçersiz kılması söz konusudur.

Her hâlükârda, VAHS öncesi dönemde de, bir andlaşmada çekince koymaya dair herhangi bir kural bulunmamasının, söz konusu andlaşmanın herhangi bir maddesine dair çekince koymaya bir engel oluşturmadığı kabul edildiğinden,⁴⁴ çekince koyma bakımından bir hukuka aykırılıktan söz etmek mümkün değildir.

Aşağıda, çekince uygulamasının ortaya çıkış nedenleri açıklanırken, devlet iradesinin esas olduğu bir sistemde çekince koyulmasını kolaylaştıran bir uygulamaya evrilişin nedenleri aktarılacaktır. Söz konusu uygulama, elbette, çok taraflı andlaşmaların ve bunlara katılımın artmasıyla gelişmiştir. Devletlerin bu andlaşmalara çekince koymak istemelerinin temelinde ise, bu uygulamanın devletlere sağladığı esneklik yatmaktadır. Esnekliğin önemsendiği bir çekince rejiminin meydana gelmesinin temelinde de, çok taraflı andlaşmalara katılımın olabildiğince artırılması gayesi bulunmaktadır.

1. Çok taraflı andlaşmaların ve bu andlaşmalara katılımın artması

Her şeyden önce, çekince koyulması bir andlaşmanın varlığına bağlıdır.⁴⁵ Devletlerin andlaşma akdederek uluslararası hukuk kuralı oluşturmalarında yaşanan

---

⁴² Edward Swaine, "Treaty Reservations", **The Oxford Guide to Treaties**, ed.: Duncan B. Hollis, OUP, 2012, s. 281-284.

⁴³ Detter, **a.g.e.**, s. 51.

⁴⁴ Hersch Lauterpacht, "British Reservations to the Optional Clause", **Economica**, No. 29, 1930, s. 168; Gerald Fitzmaurice, "Reservations to Multilateral Conventions", **The International and Comparative Law Quarterly**, Vol. 2, 1953, s. 1, dn. 1.

⁴⁵ Çekincelerin yalnızca andlaşmalar bağlamında ortaya çıktığını kabul edilmekle birlikte uluslararası teamül hukukunun oluşumu sırasında yapılan ısrarlı muhalefet neticesinde oluşan bir kural ile

artış, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası çok taraflı andlaşma yapmanın uluslararası hukuk kuralı oluşturmak için elverişli bir kurum olarak görülmeye başlaması,⁴⁶ devlet dışındaki birimlerin de uluslararası hukukun süjesi olarak görülmesi, devletlerin uluslararası örgütlere üye olması ve bu örgütlerin andlaşma yapımında büyük rol oynaması, devlet sayısının artmasıyla çok taraflı andlaşma sayısında ve bu andlaşmalara katılımında yaşanan artış, hem çok daha fazla çok taraflı andlaşma yapılmasına, hem de bu andlaşmalara katılımın artmasına neden olmuştur.⁴⁷

Çok taraflı andlaşmaların artması, yalnızca tarihsel süreçte devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin aldığı boyut ve bu ilişkileri düzenlemek için andlaşma yapmaya daha çok gerek duyulması ile açıklanamaz. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dünya düzeninde, devletlerin bireysel boyutta düşünmenin ötesine geçerek, kolektif bir çıkar için çalışıp norm meydana getiren andlaşmalar yaptıkları görülmektedir. Yani, andlaşmaya taraf olmaya ehil süjelerin özelliklerinin değişmesinin yanı sıra, devletlerin yaptıkları andlaşmaların özelliklerindeki değişme ve genişleme de⁴⁸ andlaşmaların artmasına yol açan yatay bir gelişmedir.

Bu artış yaşanırken, 19. yüzyılda andlaşma oluşturulan konferanslarda bir metnin benimsenmesi bakımından öngörülen oybirliği kuralının, özellikle I. Dünya Savaşı

---

bağlanmama niyeti de çekince koymaya benzetilmektedir. Bkz. Srinivas, **a.g.e.**, s. 37; Frank Horn, “Reservations and Interpretative Declarations to Multilateral Treaties”, **Studies in International Law**, Elsevier Science Pub. Co., 1988, s. 9.

⁴⁶ Horn, **a.e.**, s. 9.

⁴⁷ Ruda bu gelişmeleri, andlaşmaya taraf olma bakımından yatay ve dikey gelişmeler olarak nitelemektedir. Uluslararası bir andlaşmaya taraf olmaya ehil birimlerin özelliklerinin genişlemesi yatay, andlaşmaya taraf olmada sayıca artış görülmesi ise dikey gelişmedir. Bkz. J.M. Ruda, “Reservations to treaties”, **Recueil Recueil des Cours de l’Academie de Droit de La Haye**, Vol. 146, 1975, s. 101.

⁴⁸ Bishop da, andlaşmaların neredeyse sonsuz çeşitlilikte konuya ilişkin olarak yapıldığını belirtmekte, devletlerin ihtiyaçlarına teamül hukuku kurallarından çok daha etkin cevap veren bir uygulama olan andlaşmanın hayret verici sayısına, çeşitliliğine ve kompleks yapısına dikkat çekmektedir. Bkz. Bishop, **a.g.e.**, s. 253, 254.

sonrasında yerini oy çokluğu kuralına bıraktığı, bu değişimin çekince uygulamasını meşrulaştıran faktörlerin başında geldiği belirtilmiştir.⁴⁹

2. Çekince koymanın faydaları

Devlet bakış açısıyla bakıldığında, bir çok taraflı andlaşmaya taraf olurken çekince koymanın ardında yatan önemli bir sebebin andlaşmanın uygulanması bakımından esneklik sağlama isteği olduğu görülür. Örneğin, devletler, görüşme ve taslak oluşturma sürecine katılmadıkları bir çok taraflı andlaşma ile ilgili olarak, görüşme sırasında etkili olamadıkları konular bakımından elde etmek istedikleri etkiye en yakın sonuca ulaşmak için çekince koymayı uygun görmüşlerdir. Başka bir deyişle, koydukları çekinceler onlara, andlaşmanın uygulanışı bakımından, andlaşmanın hükümleri oluşurken yapılandıramakları bir esneklik sağlayabilmektedir.⁵⁰

Ayrıca çekince koymak, bir andlaşmaya taraf olmak isteyen devletin iç hukukunun bu andlaşmanın bazı hükümleriyle uyumsuz olması veya bir uyumsuzluğa yol açma ihtimalinin bulunması halinde, söz konusu uyumsuzluktan doğabilecek olumsuzlukları ortadan kaldırmaya yaramaktadır.⁵¹

Bir andlaşmaya katılımı evrenselliği sağlamak da çekince uygulamasının nedenleri arasında yer almaktadır. Evrensel katılımı ulaşma hedefinin bir sonucu da andlaşma bütünlüğünden bir ölçüde ödün vermek olmuştur.⁵² *Detter* evrensellik ve

---

⁴⁹ ICJ, “Reservations to the Convention on Genocide”, Advisory Opinion, **ICJ Reports**, 1951, s. 22; Manfred Lachs, **Le développement et les fonctions des traits multilatéraux**, RCADI, Vol.92, 1957, s. 296-297; T.S. Park, “The Legal Effect of Reservation and Understanding in Law”, **Korean Journal of International Law**, Vol. 7, 1962 s. 337; Karş. Horn, **a.g.e.** s. 11.

⁵⁰ Detter, **a.g.e.**, s. 48-9.

⁵¹Örn. ECHR m. 57 uyarınca bir devlet, bu Sözleşme’nin bir hükmüne, iç hukuk kurallarının bu hükümle uyumsuzluğu ölçüsünde çekince koyabilecektir. Bkz. Council of Europe, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, 4.11.1950, (Çevrimiçi) http://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, 07.05.2017

Ancak, iç hukuk – uluslararası hukuk uyumsuzluğunun her zaman çekince koymaya yol açtığı da söylenemez. Devletlerin uyuşmazlığı göz ardı ederek uluslararası hukukta bağtlandıkları bir andlaşmaya iç hukukta uymamaları da söz konusu olabilir. Bu durumda elbette, VAHS m. 27 uyarınca, iç hukuk kurallarını uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerini dışlamak için kullanamayacaklardır.

⁵² Detter, **a.g.e.**, s. 49.

andlaşma bütünlüğü ilişkisi bakımından *Urrutia*'ya⁵³ gönderme yapmakta, çekince koymanın evrensellekle andlaşma bütünlüğü çatışmasının bir sonucu olduğunu söylemektedir. Aslında burada çatışma, devletlerin tekil iradeleriyle çok taraflı bir andlaşmanın gerektirdiği ortak irade arasındadır. Bu ortak iradenin uluslararası hukuka andlaşma biçiminde yansımaları sağlamak içinse çekince uygulaması yoluyla devletin tek taraflı iradeleri de dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla, katılımında evrenselliği sağlamak için tanınan esnekliğin ürünü olan çekince uygulamasının, andlaşmanın bütünlüğünü zedeleyici bir yan etki doğurduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

B. Çekincenin Tanımlanması

1928 yılında Kolumbiya Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde verdiği uluslararası hukuka ilişkin bir seminerde *Owen*, devletlerin karşılıklı rızalarının oluşturulmasının hiç kolay olmadığını söylemiş, andlaşma meydana getirmeyi ve yorumlamayı sonu olmayan bir uyumlaştırma işi olarak nitelemiştir.⁵⁴ Aynı yıl, Havana Konferansı olarak anılan, Amerikan Devletlerinin Altıncı Uluslararası Konferansı'nda *Gutierrez* tarafından sunulan rapora göre de çekince koymak bu uyumlaştırma işinin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁵

1935 yılında Harvard Uluslararası Hukuk Araştırmaları grubu tarafından, *James Garner*'in raportörlüğünde ve *Green Hackworth, Charles Hyde, Hunter Miller, Philip Jessup* gibi dönemin en önde gelen hukukçularının danışmanlığında hazırlanan Andlaşmalar Hukukuna İlişkin Taslak Sözleşme'nin 13. maddesi, çekinceyi şu şekilde tanımlamaktadır⁵⁶:

“İşbu Sözleşme’de kullanıldığı şekliyle “çekince”, bir devletin bir andlaşmayı imzalarken, onaylarken veya ona katılırken, kendisiyle andlaşmaya taraf olabilecek diğer devlet veya

---

⁵³ F.J. Urrutia, **La codification du droit international en Amerique**, RCADI, Vol. 22, 1928, s. 197.

⁵⁴ Owen, **a.g.e.**, s. 1086.

⁵⁵ **Report presented by Senor Gutierrez to the Havana Conference 1928**, DIARIO, Vol. 20, s. 235, 1928 (Owen, **a.e.**, s.1085-87, dn.2'den naklen).

⁵⁶ Harvard Research in International Law, **a.g.e.**, s. 842.

*devletler arasındaki ilişkilere uygulandığı ölçüde andlaşmanın etkisini sınırlandıracak belli şartları andlaşmaya taraf olma isteğinin bir koşulu olarak belirlediği resmi bir beyandır.*⁵⁷

O dönemde doktrinde yapılan çekince tanımının da bu tanıma benzer olduğu görülmektedir.⁵⁸ *Lauterpacht* tanımında, bir andlaşmaya onay verme iradesini ortaya koyan bir devletin, bu andlaşmanın belli bir hükmü ile bağlanmak istemeyebileceğini belirttiikten sonra, bunu gerçekleştirebilmek için en az dört farklı yola başvurabileceğini ifade etmekte, çekinceyi de bu yolların üçünde ele alarak, sırayla, imza, onay öncesi ve andlaşmaya sonradan taraf olma anlarında koyulan çekinceler olarak sıralamakta, daha sonra ise çekinceyi bir önerinin reddedilmesi, yerine yeni bir önerinin yapılması olarak tanımlamaktadır.⁵⁹ Andlaşmanın etkisini kısıtlama unsurunu ölçüt olarak koyan tanımların yanı sıra, bu unsura yer vermeyen tanımlar da bulunmaktadır. Örneğin *Miller* çekinceyi tanımlarken, andlaşmaya çekince koyan taraf bakımından andlaşma hükümlerini kısıtlayıcı bir etkiden söz etmemiştir; andlaşmaya taraf olan bir devletin onay belgesinin teslimine kadar yaptığı, andlaşma şartlarına ilişkin herhangi bir resmi beyan yazara göre çekince teşkil etmektedir.⁶⁰

Çekinceler konusunu ele alan ilk UHK özel raportörü olan *Sir James Brierly*, 1950 yılındaki raporunda çekinceyi şu şekilde tanımlamıştır:

“Bu sözcük [çekince] andlaşmanın tarafları arasında kabul edilen, andlaşmanın belli bir tarafı ile diğer bazı veya tüm tarafların arasında uygulandığı ölçüde andlaşmanın etkisini sınırlandıran veya farklılaştıran bir şart anlamında kullanılmaktadır. Yoksa, ilgili Devlet veya uluslararası örgütün böyle bir şart koşma önerisini ifade etmek için kullanılmamaktadır. Zira,

---

⁵⁷ Orijinal metin şöyledir: “... a formal declaration by which a State, when signing, ratifying or acceding to a treaty, specifies as a condition of its willingness to become a party to the treaty certain terms which will limit the effect of the treaty in so far as it may apply in the relations of that State with the other State or States which may be parties to the treaty.”

⁵⁸ Bkz. Charles Cheney Hyde, **a.g.e.**, s. 1435; David Hunter Miller, **Reservations to Treaties: Their Effect and the Procedure in Regard Thereto**, Washington D.C., 1919, s. 76.; Manley O. Hudson, “International Legislation: A Collection of Multipartite International Instruments of General Interest, beginning with the Covenant of the League of Nations”, **Carnegie Endowment for International Peace**, Vol. 1, 1931, s. 1; Dioniso Anzilotti, **Cours de Droit International**, Çev.: Gilbert Gidel, Paris, 1929, s. 399.

⁵⁹ Hersch Lauterpacht, **Oppenheim’s International Law**, ed.: Hersch Lauterpacht, 8. Bası, 1955, s. 913-914.

⁶⁰ Miller, **a.g.e.**, s. 76.

böyle bir önerinin, ilgili diğer Devletler veya örgütler tarafından açıkça veya zımnen kabul edilmedikçe herhangi bir etki doğurmayacağı açıktır."⁶¹

Brierly tarafından yapılan çekince tanımının, yukarıdaki tanımlardan farklı olarak, tek taraflı bir irade beyanını değil, taraflar arasında varılan mutabakatı gösteren iki veya çok taraflı bir işlemi ifade ettiği görülmektedir. Söz konusu anlayış, ilk çekince uygulamalarıyla ve Milletler Cemiyeti sistemiyle uyum içinde olsa da,⁶² ne daha sonraki özel raportörler tarafından, ne de VAHS metninde benimsenmiştir.⁶³

Brierly tarafından bu tanımın yapılmasından bir sene sonra, Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme'ye Koyulan Çekinceler Danışma Görüşü'nün (Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Koyulan Çekinceler Danışma Görüşü) önyak olduğu ve VAHS'ye uzanan süreç başlamıştır.⁶⁴

Bu süreçte andlaşmalar hukukunun kodifikasyonuna ilişkin atanan ikinci özel raportör olan *Lauterpacht*, çekince tanımını içeren bir madde öngörmese de, "çekinceler" başlığı altında yaptığı dört farklı alternatif öneride çekinceden bahsederken, "andlaşmanın herhangi bir maddesinin veya maddelerinin öngördüğü yükümlülükleri sınırlandıran veya farklılaştıran bir çekince" şeklindeki ifadesiyle, çekincenin niteliklerini ortaya koymuştur.⁶⁵ *Lauterpacht*'ın ardından konuyu mercek altına alan

⁶¹ Bkz. ILC, "Report on the Law of the Treaties by J.L. Brierly, Special Rapporteur", Doc. A.CN.4/23, s. 238-239.

⁶² Bu konuda bkz. aş. "BİRİNCİ BÖLÜM/III/A/2. Milletler Cemiyeti Sistemi" başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁶³ Yalnızca, UAD Yargıcı Zoricic yaptığı tanımda andlaşmanın tarafları arasında sağlanan mutabakat sonucu oluşan bir hükümden bahsetmektedir ve salt andlaşma şartlarına açıklık getiren bir hüküm de çekince saymaktadır. Zoricic'in tanımının orijinal metni şöyledir: "... a provision agreed upon between the parties to a treaty with a view to restricting the application of one or more of its clauses or to clarifying its meaning." Bkz. ICJ, "Ambatielos Case (Greece v. United Kingdom)", Jurisdiction, **ICJ Reports**, 1.07.1952, Dissenting Opinion of Judge Zoricic, s. 76.

⁶⁴ Bu konudaki tartışmalar için bkz. "BİRİNCİ BÖLÜM/III/B. Oybirliği Kuralında Kırılma Noktası ve Hedef ve Amaç Ölçütünün Doğuşu: 1951 Tarihli Danışma Görüşü" başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁶⁵ ILC, "Report on the Law of Treaties by Mr. H. Lauterpacht, Special Rapporteur", Document A/CN.4/63, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, 24.03.1953, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_63.pdf, 07.05.2017, s. 91-92. Alternatiflerin ilk paragraflarında yer alan ifade şöyledir: "...a State signs, ratifies, accedes to or otherwise accepts the

özel raportör *Fitzmaurice*, hazırladığı taslak sözleşme maddesinde, çekinceyi tanımlarken, bir andlaşmanın belli bölümleriyle bağlı olmama niyetini veya bu bölüm veya bölümlerin uygulanmasını farklılaştırma ya da onları hiç uygulamama hakkını saklı tuttuğunu ortaya koyan bir beyan olarak nitelemiştir.⁶⁶

VAHS'nin metnine son halinin verilmesinden önceki taslak sözleşmenin hazırlanmasına büyük katkı sunan, Sözleşme'nin yapılmasından önceki son özel raportör *Waldock* da *Fitzmaurice*'e benzer bir çekince tanımı yapmıştır. Hazırladığı taslak maddelerin "tanımlar" başlıklı ilk maddesinin ifadesi şöyledir:

*"Çekince", bir devletin bir andlaşmayı imzalarken, onaylarken, tasvip ederken veya ona katılırken, kendisiyle andlaşmaya taraf olabilecek diğer Devlet veya Devletler arasındaki ilişkilere uygulandığı ölçüde andlaşmanın etkisini farklılaştıracak belli bir şartı andlaşma ile bağlı olmayı kabul etmesinin bir koşulu olarak belirlediği tek taraflı bir beyan demektir. Andlaşmanın hukuki etkisinde bir değişiklik teşkil etmeyen açıklayıcı bir beyan, veya andlaşmanın anlamına ilişkin bir niyet veya anlayış beyanı çekince değildir."*⁶⁷

1966 yılında UHK tarafından sunulan Andlaşmalar Hukuku'na İlişkin Taslak Sözleşme'de ise çekince kavramının tanımı "terimlerin kullanımı"⁶⁸ başlığı altında ele alınmaktadır. Burada yer alan tanıma göre ise,

---

treaty subject to a reservation or reservations limiting or otherwise varying the obligations of any article or articles of the treaty..."

⁶⁶ ILC, "Report on the Law of Treaties by Mr. G.G. Fitzmaurice, the Special Rapporteur", s. 110. 13. maddenin (1) bendinin orijinal metni şöyledir: "A "reservation" is a unilateral statement appended to a signature, ratification, accession or acceptance, by which the State making it purports not to be bound by some particular substantive part or parts of the treaty, or reserves the right not to carry out, or to vary, the application of that part or parts; but it does not include mere statements as to how the State concerned proposes to implement the treaty, or declarations of understanding or interpretation, unless these imply a variation on the substantive terms or effect of the treaty."

⁶⁷ ILC, "First Report on the Law of Treaties by Sir Humphrey Waldock", s. 31-32. 1. Kısım: Genel Hükümler, madde 1(1)'de yer alan tanımın orijinal metni şöyledir: "'Reservation" means a unilateral statement whereby a State, when signing, ratifying, acceding to or accepting a treaty, specifies as a condition of its consent to be bound by the treaty a certain term which will vary the legal effect of the treaty in its application between that State and the other party or parties to the treaty. An explanatory statement or statement of intention or of understanding as to the meaning of the treaty, which does not amount to a variation in the legal effect of the treaty, does not constitute a reservation."

⁶⁸ "Tanım" (*definitions*) yerine "terimlerin kullanımı" (*use of terms*) başlığının kullanılmasının nedeni, burada yapılan tanımların genel olarak belli kavramları tanımlamaktan çok Sözleşme'de kullanılan

*“‘Çekince’, nasıl kaleme alınırsa alınsın veya nasıl isimlendirilse isimlendirilsin, bir Devletin bir andlaşmayı imzalarken, onaylarken, kabul ederken, tasvip ederken veya ona katılırken bazı andlaşma hükümlerinin hukuki etkisini kendisi bakımından dışlamak veya farklılaştırmak için yaptığı tek taraflı bir beyan demektir.”*⁶⁹

Taslak Sözleşme’de yapılan bu tanım, 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nde neredeyse aynı biçimiyle yer almıştır. Günümüzde hala geçerliliğini koruyan, bir uluslararası teamül hukuku haline gelen⁷⁰ ve 1978 tarihli Devletlerin Andlaşmalarına Ardıl Olmasına İlişkin Viyana Sözleşmesi⁷¹ ile 1986 tarihli Devletler ve Uluslararası Örgütler veya Uluslararası Örgütler Arasındaki Andlaşmalarla İlişkin Viyana Sözleşmesi’ne⁷² de aynı ifadelerle uyarlanan VAHS tanımı şöyledir⁷³:

“‘Çekince’, nasıl kaleme alınırsa alınsın veya nasıl isimlendirilse isimlendirilsin, Devletin bir andlaşmayı imzalarken, onaylarken, kabul ederken, tasvip ederken veya andlaşmaya katılırken,

---

terimleri açıklamak amacıyla yapıldığını belli etmektir. Bkz. ILC, “Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries”, s. 187-188.

⁶⁹ ILC, **a.e.**, s. 178. Madde 2’nin (d) bendinin orijinal metni şöyledir: “‘Reservation’ means a unilateral statement, however phrased or named, made by a State, when signing, ratifying, acceding to, accepting or approving a treaty, whereby it purports to exclude or to vary the legal effect of certain provisions of the treaty in their application to that State.”

⁷⁰ ICJ, “The Gabcıkovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia)”, Judgment, **ICJ Reports**, 1997, s. 7, para. 46; Anthony Aust, “Vienna Convention on the Law of Treaties (1969)”, **The Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, ed.: R Wolfrum, Oxford University Press, June 2006, (Çevrimiçi) opil.ouplaw.com/home/EPIL, 07.05.2017, para. 59.

⁷¹ UN, “Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties”, **UN Treaty Series**, 23.08.1978, entry into force:6.11.1996, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-2&chapter=23&clang=en, 07.05.2017, m. 2(1)(j), s. 3. Metnin ilk sayfasında belirtildiği üzere, Sözleşme 6 Kasım 1996’da yürürlüğe girmiştir.

⁷² UN, “Vienna Convention on the Law of the Treaties between States and International Organizations or between International Organizations”, **UN Treaty Series Doc A/CONF.129/15**, 21.3.1986, not yet in force, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-3&chapter=23&clang=en, 07.05.2017, m. 2(1)(d), s. 4. Metnin ilk sayfasında belirtildiği üzere, Sözleşme henüz yürürlüğe girmemiştir.

⁷³ Hem 1966 tarihli Andlaşmalar Hukukuna İlişkin Taslak Sözleşme’de, hem de VAHS’de yer alan tanımın çevirisinde T.C. Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından benimsenen metinden faydalanılmıştır, ancak metne birebir bağlı kalınmamış, “konu ve amaç” yerine, “hedef ve amaç” ifadesi tercih edilmiştir. Bkz. BM Enformasyon Merkezi, **Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi**, (Çevrimiçi) http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/Viyana_69.pdf, 07.05.2017.

bazı andlaşma hükümlerinin hukuki etkisini kendisi bakımından dışlamak veya değiştirmek için yaptığı tek taraflı bir beyan demektir."⁷⁴

Yukarıda yer alan tanımlar karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, çekincenin tanımına ilişkin belli unsurların ortak olduğu görülmektedir. Harvard Uluslararası Hukuk Araştırmaları grubu tarafından ortaya koyulan tanımla beraber, VAHS'ye uzanan UHK çalışmaları ele alındığında, bir bildirim çekince olarak kabul edilebilmesi için öngörülen unsurların, (1) bir devlet tarafından bir andlaşma⁷⁵ bakımından ortaya koyulan tek taraflı bir beyan olma,⁷⁶ (2) andlaşmanın yapımı veya ona taraf olma sürecinin belli bir aşamasında koyulma, (3) ilgili andlaşmanın birtakım hükümlerinin kendisini koyan devlet bakımından doğurduğu hukuki etkiyi dışlama⁷⁷ veya bu etkiyi farklılaştırma⁷⁸ amacıyla koyulma olduğu görülecektir.

Yapılan tanımlar incelendiğinde, üçüncü unsurun özel raportör *Fitzmaurice* ve *Waldock* tarafından, negatif tanım yapılarak özellikle vurgulandığı, andlaşmanın hukuki etkisinde bir değişiklik yaratmayan bir beyanın çekince addedilemeyeceğinin belirtildiği gözlemlenmektedir. Raportörler, bir etki değişikliği yaratmayan bu tarz beyanları, "Devletin andlaşmayı nasıl yerine getireceğini öngören beyan" (*statements as to how the*

---

⁷⁴ United Nations, "Vienna Convention on the Law of Treaties", m. 2(1)(d), s. 333. VAHS m. 1'in ilk paragrafının (d) bendinin orijinal metni şöyledir: "'reservation' means a unilateral statement, however phrased or named, made by a State, when signing, ratifying, accepting, approving or acceding to a treaty, whereby it purports to exclude or to modify the legal effect of certain provisions of the treaty in their application to that State."

⁷⁵ Yapılan tanımlarda iki ve çok taraflı andlaşmalar bakımından bir ayırım yapılmamaktadır. Çalışmada yalnızca çok taraflı andlaşmalara koyulan çekincelerin inceleneceği daha önce belirtilmişti. Bkz. yuk. "BİRİNCİ BÖLÜM/I/A. Andlaşma Taraflarının Sayısı Bakımından" başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁷⁶ Çalışmanın bu kısımda, UHK tarafından görevlendirilen ilk raportör olan Brierly tarafından yapılan tanımın tek taraflı beyan olma unsuruna bir istisna teşkil ettiği belirtilmişti.

⁷⁷ Harvard Uluslararası Hukuk Araştırmaları grubu ve *Brierly* tarafından, "sözleşmenin etkisini sınırlandırma", *Fitzmaurice* tarafından, "sözleşmenin belli asli bir bölümü veya bölümleriyle bağlı olmama", "bu bölüm veya bölümleri hiç uygulamama" ifadeleri kullanılırken, *Waldock*'un dışlama veya kısıtlamaya ilişkin bir ifade kullanmadığı, bu anlamı "sözleşmenin hukuki etkisini farklılaştırma" ifadesiyle genel olarak vermeye çalıştığı görülür. Ayrıca, *Fitzmaurice*, çekinceden söz edilebilmesi için bağlı olmama amacının güdüldüğü kısmın sözleşmenin "asli" (*substantive*) bir parçası olmasını aramaktadır.

⁷⁸VAHS'ye kadar kullanılan ifade, "farklılaştırma" (*vary*) olmuş, Sözleşme'de ise "değiştirme" (*modify*) ifadesi tercih edilmiştir. Bkz. ILC, "Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries", 1966, s. 187.

State concerned proposes to implement the treaty),⁷⁹ “açıklayıcı beyan” (*explanatory statement*), “andlaşmanın anlamına ilişkin bir niyet veya anlayış beyanı” (*statement of intention or of understanding as to the meaning of the treaty*),⁸⁰ “yorum veya anlayış beyanı” (*declaration of understanding or interpretation*)⁸¹ olarak nitelemekte ve çekince teşkil etmediklerini belirtmektedir. Taslak Sözleşme’ye ve VAHS’ye bakıldığında böyle bir açıklamaya ihtiyaç duyulmadığı, tanımın olabildiğince sadeleştirilmeye çalışıldığı görülecektir; “nasıl kaleme alınırsa alınsın veya nasıl isimlendirilse isimlendirilsin” ifadesiyle, cümlenin devam eden kısmındaki niteliklere sahip olan herhangi bir beyanın çekince addedileceği, *argumentum a contrario*, bu niteliklere sahip olmayan bir beyanın ise çekince olarak görülemeyeceği anlaşılmaktadır.⁸²

Bu noktada, çekince teşkil eden beyanlarla, devletlerin andlaşmalara taraf olurken koydukları ve “yorum beyanı” (*interpretative declaration*), “beyan” (*declaration*), “anlayış beyanı” (*statement of understanding*) olarak adlandırdıkları⁸³ bildirimleri birbirinden ayırarak,⁸⁴ çekince tanımının berraklaşmasını sağlamak yerinde olacaktır.

Andlaşmalara “çekince” adı altında koyulanlar dışındaki beyanların birbirinden

---

⁷⁹ ILC, “Report on the Law of Treaties by Mr. G.G. Fitzmaurice, the Special Rapporteur”, s. 110.

⁸⁰ ILC, “First Report on the Law of Treaties by Sir Humphrey Waldock”, s. 31.

⁸¹ ILC, “Report on the Law of Treaties by Mr. G.G. Fitzmaurice, the Special Rapporteur”, s. 110.

⁸² United Nations Conference on the Law of Treaties, “Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, Second session, Summary records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole”, A/CONF.39/11/Add.1, **Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, First and Second Sessions Documents of the Conference**, 1971, (Çevrimiçi) <http://legal.un.org/diplomaticconferences/lawoftreaties-1969/vol/english/confdocs.pdf>, 07.05.2017.

⁸³ Bu isimlendirmelerin kullanıldığı, açıklandığı ve devletlerin kendi görüşlerinin de yer aldığı BM Genel Sekreter raporu için bkz. ILC, “Depositary practice in relation to reservations: Report by the Secretary General submitted in accordance with General Assembly resolution 1452 B (XIV)”, Document A/5687, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, 1965, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_5687.pdf, 07.05.2017.

⁸⁴ Böyle bir ayırımın yapılmasına duyulan ihtiyaç, bir andlaşma ile ilgili yapılan herhangi bir beyanın, hangi koşulda diğer taraf veya müstakbel taraf devletler tarafından onaylanmasının gerektiğine ilişkin soruyla beraber doğmuştur. Bkz. Owen, **a.g.e.**, s. 1102; Hyde, **a.g.e.**, s. 1436.

farklı amaçları olabilmektedir; örneğin, bazıları beyanda bulunan devletin genel politika veya görüşlerini ortaya koymak,⁸⁵ bazıları andlaşma taraflarından birinin beyanı koyan devlet tarafından tanınıp tanınmadığını belirtmek,⁸⁶ bazıları da beyanı koyan devletin andlaşmanın belli bir bölümüne dair yorumunu aktarmak üzere koyulmaktadır.⁸⁷ Bu beyanlardan özellikle “yorum beyanları”, devletin kendisini koymakla andlaşmanın uygulanışı bakımından sübjektif algılayışını öne sürdüğü ve dolayısıyla andlaşmanın

⁸⁵ Örneğin Sovyetler Birliği, 1961 tarihli Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi’ni onaylarken, belli devletlerin sözleşmeye taraf olamamasına neden olan m. 48 ve 50’nin ayrımcı bir yapıda olduğunu ve Sözleşme tüm devletlerin çıkarlarını ilgilendirdiğinden, hepsinin Sözleşme’ye taraf olabilmesi gerektiğini belirten bir beyan sunmuştur. Bkz. UN, **Multilateral Treaties in respect of which the Secretary-General Performs Depositary Functions**, ST/LEG/SER.D/10, United Nations Publications, 1976, (Çevrimiçi) <https://treaties.un.org/doc/source/publications/MTDSG/1976-english.pdf>, 07.05.2017, s. 57. 1971 tarihli Deniz Yatağı Andlaşması’na 1972 ve 1973’te katılan Kanada ve Hindistan’ın koyduğu, sözleşme kapsamı dışındaki aktivitelere ilişkin olan ve o dönemde hakkında tartışmaların olduğu deniz hukuku alanında ileride alınacak kararlar bakımından duruşlarına hanel getirmemesi için kaleme alınan beyanlar da bu beyanlara örnektir. Bkz. Luigi Migliorino, “Declarations and Reservations to the 1971 Seabed Treaty”, **The Italian Yearbook of International Law**, Vol. 6, 1985, s. 109. Yazar makale boyunca 1961 tarihli Deniz Yatağı Andlaşması’na çeşitli devletler tarafından farklı isimlerle koyulan çekincelerden de söz etmektedir.

⁸⁶ *Detter*’e göre, bir dış politika çizgisi içeren (*a line of foreign policy*) beyanlar çekince değildir. Yazar buna örnek olarak, ABD’nin 1931 tarihli Narkotik Konferansı’ndaki beyanını sunmaktadır. Zira burada ABD, sözleşmeyi imzalamasının diğer imzalayan ve katılan hükümeti tanıdığı veya ABD’nin tanımadığı bir hükümeti temsil eden bir devlete karşı sözleşmeden kaynaklanan herhangi bir yükümlülüğünün doğacağı anlamına gelmediğini vurgulamıştır. *Detter*, **a.g.e.**, s. 52; ayrıca bkz. Green Haywood Hackworth, **Digest of International Law**, Vol. 5, U.S. Government Printing Office, 1940, p. 106; ayrıca bkz. “United States: Proclamation of Peace Treaty with Japan”, **American Journal of International Law**, Vol. 46, No. 3, Supplement: Official Documents, 1952, s. 96 vd. Yazara göre bu beyanın sonucu ancak sözleşme yapmanın sonuçlarını kısıtlamak olabilir, ki böylece bir Devlet ABD’nin sözleşmeyi imzalayarak, onu kabul eden başka bir devleti zimni olarak tanımış olduğunu iddia edemeyecektir. Ayrıca yazar bu beyanın *estoppel*’i önlemek için bir yol da olabileceğini belirtmektedir. Ancak, *McRae* tarafından belirtildiği gibi, tanınmayan bir hükümete karşı sözleşmeden doğan bir yükümlülüğün bulunmadığının ayrıca belirtilmesi, beyanın çekince olarak nitelenmesine yol açmaktadır. *McRae* burada, Kuveyt’in Uyuşturucu Maddelere Dair 1961 Tek Sözleşmesi’nde değişiklik yapan Protokol’e koyduğu beyanı örnek göstermektedir. Buna göre, Kuveyt’in, Protokol’e katılmasının hiçbir şekilde İsrail’i tanınması anlamına gelmeyeceğini belirtmesi tek başına bir çekince değildir. Ancak, daha sonra, Protokol’ün hükümlerini İsrail’e uygulamakla yükümlü olmadığını eklemesi, sözleşme yükümlülüklerini değiştirme teşebbüsüdür, dolayısıyla bir çekince halini almıştır. Bkz. D. M. *McRae*, “The Legal Effect of Interpretative Declarations”, **British Yearbook of International Law**, Vol. 49, 1978, s. 155, dn. 3.

⁸⁷ *McRae*, **a.e.**, s. 155. Yazar, *Detter* tarafından “salt beyan niteliğinde bildirimler” (*mere declaratory statements*) olarak adlandırılan ve kendisinin “salt yorum beyanları” (*mere interpretative declarations*) olarak adlandırdığı yorum beyanını, “nitelikli yorum beyanı” (*qualified interpretative declaration*) olarak adlandırdığı beyandan ayırmaktadır. İkincisinin, devletin andlaşmaya taraf olmasının belli bir yoruma bağlı olduğunu gösterdiğini ve çekince teşkil ettiğini belirtmektedir. Bkz. **a.e.**, s. 160. Bowett de aynı şekilde, “beyanın ifadesi, yalnızca Devletin kendi yorumu kabul edildiği takdirde taraf olmak için hazırlanmış olduğunu açıkça ortaya koyuyorsa” bu beyanın bir yorum beyanı değil, çekince olarak değerlendirileceğini belirtmiştir. Bkz. Bowett, **a.g.e.**, s. 68.

hukuki etkisini değiştirdiği iddiasıyla çekince olarak değerlendirilmeleri gerektiği konusunda tartişmalara yol açmıştır.⁸⁸ VAHS kodifikasyon çalışmalarından çok önce yorum beyanı ve çekince ayırımı, *Hyde* tarafından çekincenin anlamının belirtilmesinden sonra şu şekilde yapılmıştır.⁸⁹

“... *Müstakbel taraf Devlet tarafından böyle bir kasıt olmaksızın yapılan ve yalnızca ortak bir anlayışı vurgulamayı amaçlayan salt bir yorum beyanı çekince olarak değerlendirilemez; meğer ki, diğer bir taraf veya müstakbel taraf Devlet bu beyanı, beyanı yapan Devlet ile diğerleri arasında, ilgili beyan yapılmasaydı olacak olandan daha faklı bir ilişki meydana getiriyor addetsin.*”

Kodifikasyon alışmaları neticesinde ise çekince tanımı çekince dışı beyanlara ilişkin ayırımı içerecek şekilde formüle edilmemiş, bu ayırımın vurgusu VAHS taslağını hazırlayan komite tarafından şerhe saklanmıştır.⁹⁰ Andlaşmanın hukuki etkisinde bir değişiklik yaratmayan açıklayıcı bir beyanın, ya da andlaşmanın anlamına ilişkin bir niyet veya anlayış beyanının çekince olarak değerlendirilmeyeceği açıklamasının önemi ise *Waldock* tarafından vurgulanmış, açıklayıcı beyanların çokça yapıldığı ve bazen de örtülü çekince teşkil ettiği belirtilmiştir.⁹¹

Hangi beyanların çekince olarak değerlendirilmesi gerektiği bakımından alışma

---

⁸⁸ Andlaşmalar hukukuna ilişkin Viyana Konferansı'nın ilk oturumunda Macar delegasyonu, çekince tanımının andlaşmanın yorumunu içeren beyanları da kapsayacak şekilde değiştirilmesini önermiştir. Bkz. United Nations Conference on the Law of Treaties, “A/CONF.39/C.1/L.23”, **Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, First and Second Sessions Documents of the Conference**, para. 25. *Waldock* ise konferansta uzman danışman olarak yer almış, UHK'nın “yorum beyanları” hakkında kafa yorduğunu ancak yalnızca dışlama veya farklılaştırma amacıyla yapılan beyanların çekince olarak nitelendirilmesi görüşünü benimsediğini belirtmiştir. *Waldock*, yalnızca yorum amacı taşıyan beyanların çekince olarak nitelendirilmesi bakımından çok dikkatli olunması gerektiği konusunda uyarıda bulunmuştur. Bkz. **a.e.**, para. 29.

⁸⁹ *Hyde* burada çekinceyi şu şekilde tanımlamaktadır: “Bir andlaşmaya koyulan çekince, ilgili bildirim yapan ve müstakbel taraf Devletin, diğer taraf veya müstakbel taraf Devletler ile arasında, ilgili Devlet böylesini bir bildirimde bulunmasaydı kabul etmiş olacağı düzenlemeden farklı bir ilişki meydana getirme amacıyla yaptığı resmi bildirimdir.” Bkz. **a.e.** American Institute of International Law tarafından 1924'te Paris'te düzenlenen toplantıda yapılan açıklamada da *Hyde*'in ifadelerine gönderme yapılmıştır. Bkz.: Owen, **a.g.e.**, s. 1102, dn. 63.

⁹⁰ Bkz.: ILC, “Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries”, s. 187.

⁹¹ ILC, “Summary Records of the Fourteenth Session: 24 April-29 June 1962”, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. I, 1962, (evrimii) http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1962_v1.pdf&lang=EFS, 07.05.2017, s. 217.

boyunca benimsenen esas ise, UHK tarafından taslak Sözleşme oluşturulurken benimsenmesi öngörülen ve VAHS’de de belirtilen kıstastır; o da, her beyanın, nasıl adlandırıldığına bakılmaksızın,⁹² andlaşmanın birtakım hükümlerini dışlamak veya hukuki etkisini farklılaştırmak için koyulup koyulmadığıdır. Dolayısıyla, *Hyde*’ın yaptığı aydınlatıcı açıklama ve *Waldock*’un uyarısı dikkate alınarak, günümüz literatüründe “gizli çekince” (*disguised reservation*)⁹³ olarak da anılan ve devletler tarafından çekince dışında bir başlık kullanılarak yapılmasına karşın, “bazı andlaşma hükümlerinin hukuki etkisini dışlamak veya farklılaştırmak için yapılan” tüm beyanlar çekince olarak değerlendirilecektir.⁹⁴

---

⁹² ABD’nin 1906 Algeciras Sözleşmesi’ne koyduğu, çekince olarak isimlendirilen, ancak Devletin Sözleşme’ye katılmadaki amacını içeren bu beyan, resmi olarak bir çekince olsa da, ABD tarafından benimsenen Monroe doktrinini yansıtmayı amaçlamaktadır; dolayısıyla sözleşmeden doğan yükümlülükleri dışlama veya değiştirme durumunda olmayan bu beyan, *Detter*’e göre bir çekince değildir. Bkz. *Detter*, **a.g.e.**, s. 52; aynı yönde bkz. *Bishop*, **a.g.e.**, s. 257. *Bishop*, bu beyanları, daha sonra detaylıca söz ettiği “gerçek çekincelerden” (*genuine reservations*) ayırmaktadır. Bkz. **a.e.**

⁹³ Örn.: L. D. M. Nelson, “Declarations, Statements and Disguised Reservations with Respect to the Convention on the Law of the Sea”, s. 767-786; European Commission of Human Rights, “*Temeltasch v. Switzerland*”, App. No. 9116/80, **Report of the European Commission of Human Rights**, 5.03.1983. Bu davada Komisyon yorum beyanı ve çekince farkını detaylı biçimde tartışmıştır, davalı Devletin Federal Adalet Bakanlığı Ofisi ise İsviçre’nin beyanının “gizli çekince” olarak nitelendirilmesine karşı çıkmıştır. Bkz. **a.e.**, para. 48. İsviçre Adalet Bakanlığı görüşünün tümü için bkz. **Jurisprudence des autorités administratives de la Confédération**, 1980, Fasc.44-II, No.72, s.292 - 295 (Pierre-Henri Imbert, “Reservations to the European Convention on Human Rights Before the Strasburg Commission: The *Temeltasch* Case”, **International and Comparative Law Quarterly**, Vol.33, 1984, s.558’den naklen); ECtHR, **Loizidou/Turkey**, App. No. 15318/89, Preliminary Objections, 1995, s. 132. Burada başvuru Türkiye’nin coğrafi kısıtlama ile ilgili beyanını gizli çekince olarak nitelemiştir. Bu davalara ilişkin açıklamalar için bkz. aş. “İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/b/ii. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sistemi” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁹⁴ Örneğin, ileride Türkiye’nin İnsan Hakları Sözleşmeleri’ne koyduğu çekinceler bağlamında incelenecek olan coğrafi uygulamaya ilişkin beyanların doğaları gereği çekince olarak değerlendirilmeleri söz konusu mudur, yoksa, VAHS m. 29 bağlamında farklı bir niyet ortaya koymanın *sui generis* bir yolu olarak mı değerlendirmelidir sorusu sorulduğunda, ki bu tartışmalar *Milanovic* tarafından detaylıca ele alınmıştır, şu yanıt verilebilir: Bu çeşit bir beyan, 1969 VAHS’ndeki çekince tanımıyla örtüşür biçimde andlaşmanın kendisini koyan devlet bakımından meydana getirdiği yükümlülükleri değiştirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, her ne kadar Birleşmiş Milletler Sözleşme Derlemesi’nde çekinceler arasında yer almasalar da bu beyanlar Genel Sekreterlik Uygulaması Özeti’nde çekince olarak geçmektedirler. Bkz. UN, **Summary of Practice of the Secretary-General as the Depositary of Multilateral Treaties**, Document ST/LEG/7/Rev.1, Yay. Haz.: The Treaty Section of the Office of Legal Affairs, New York, United Nations Publication, 1999, paras. 273, 275; ayrıca bkz. Marko Milanovic, “The Spatial Dimension: Treaties and Territory”, **Research Handbook on The Law of Treaties**, ed.: Christian J. Tams, Antonios Tzanakopoulos, Andreas Zimmermann, Edward Elgar Publishing, 2014, s. 211 vd.

III. 19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE ANDLAŞMALAR HUKUKUNDA ÇEKİNCELER

A. İlk Çekince Uygulamaları: Çekincelerin Kabul Edilebilirliği Bakımından Farklı Sistemlerin Oluşumu

1. Genel olarak

Çekinceler konusu andlaşmalar hukukunun belirsiz, tartışmalı ve karmaşık alanlarından biri olagelmiş,⁹⁵ konuyla ilgili farklı sistemler uygulanmış⁹⁶ ve uluslararası hukukun kodifikasyonundan sorumlu organlar başta olmak üzere Milletler Cemiyeti ve BM nezdinde farklı teoriler tartışılmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesi çekince koymaya ilişkin kabul gören geleneksel doktrin, andlaşma bütünlüğüne dayanan oybirliği kuralı olsa da,⁹⁷ Pan-Amerikan sistemi başta olmak üzere, özel sistemler gelişmiştir. Çekincelere ilişkin tartışmaların odağında, “çok taraflı bir andlaşma bakımından ileri sürülen bir çekincenin hukuki etki doğurabilmesi için ilgili diğer devletlerin onayına duyulan ihtiyacın boyutları”⁹⁸ yatmıştır.

Önceleri, “önerilen” bir çekince ile, “kabul edilen” bir çekince hukuki nitelikleri bakımından birbirinden keskin çizgilerle ayrılmaktaydı; sözü edilen geleneksel doktrine paralel olarak, bir çekincenin geçerli olabilmesi için çekince koyulan andlaşmaya taraf olan diğer tüm devletlerin bu çekinceyi açıkça veya zımnen kabul etmesi gerekmekteydi.⁹⁹ Bu kabul bakımından ise oybirliği kuralı geçerliydi¹⁰⁰ ve buna, “Cemiyet kuralı” deniyordu.¹⁰¹ Pan-Amerikan devletleri uygulaması ise, oybirliği

⁹⁵ ILC, “Report on the Law of Treaties by Mr. H. Lauterpacht, Special Rapporteur”, s. 124.

⁹⁶ Ian Sinclair, **The Vienna Convention on the Law of Treaties**, 2nd edition, Manchester University Press, 1984, s. 14.

⁹⁷ Massimo Coccia, “Reservations to Multilateral Treaties on Human Rights”, **California Western International Law Journal**, Vol. 15, No. 1, 1985, s. 4.

⁹⁸ ILC, “Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries”, s. 203.

⁹⁹ H.W. Malkin, “Reservations to Multilateral Conventions”, **British Yearbook of International Law**, Vol. 7, 1926, s. 159.

¹⁰⁰ Malkin, **a.e.**

¹⁰¹ Detter, **a.g.e.**, s. 62.

kuralının bir istisnasını teşkil ediyordu. Milletler Cemiyeti gibi özünde iradeci olan bu rejimde, çekince koyan devlet ile çekinceyi kabul eden ve etmeyen arasında, ayrıca çekince koymayan devletlerin de kendi arasında farklı ikili rejimler oluşuyordu.¹⁰² İradeci görüşün devlet egemenliği gereği kendisini en çok gösterdiği özel sistem ise Sovyet doktrininin öngördüğü sistem idi. Bu doktrinde çekincelerin kabul edilmesi esastı ve çekincelere verilen herhangi bir tepki onun hukuki etkisine herhangi bir halel getirmemekteydi.

2. Milletler Cemiyeti sistemi

Genel olarak bakıldığında, Milletler Cemiyeti'nin, “bireysel ve Avrupa merkezli olarak işletilen uluslararası hukukun daha merkezi, politik, çoğulcu ve evrensel bir sisteme evrilişine”¹⁰³ önyak olduğu söylenebilir.

Milletler Cemiyeti sisteminde andlaşmalara çekince koyulmasına ilişkin uygulamaya bakıldığında, çekince konusunun Cemiyet'in andlaşmalar hukuku bakımından üzerine eğildiği üç konudan birini oluşturduğu görülür.¹⁰⁴ Konunun inceleme altına alınması ve o dönemdeki uygulama olan¹⁰⁵ Cemiyet kuralının resmen kabul edilmesi ise, İkinci Opyum Konferansı'na katılmamakla birlikte, ortaya çıkan sözleşmeyi imzalamak isteyen Avusturya'nın son anda imzasına bir çekince koymak istemesine, bunun üzerine Cemiyet Konseyi'nin bu konuda uluslararası hukukun ilerici kodifikasyonu ile ilgili Uzman Komite'ye danışmasına dayanmaktadır.¹⁰⁶ Buradaki mesele aslında usule ilişkindir: Tescilden sorumlu bölüm sözleşmeyi yürürlüğe sokma

¹⁰² Swaine, “Treaty Reservations”, s. 282.

¹⁰³ Shabtai Rosenne, **Developments in the Law of Treaties 1945-1986**, Cambridge University Press, 1989, s. 353.

¹⁰⁴ **A.e.** Yazarın belirttiği üzere diğer konular, andlaşmaların tescili ve yayınlanması ile onaya tâbi çok taraflı andlaşmalara katılma sorunu idi.

¹⁰⁵ Bkz. ILC, “Report of the International Law Commission to the General Assembly covering the work of its third session: 16 May-27 July 1951”, Document A/1858, s. 126, para. 18; ILC, “Report on the Law of Treaties by Mr. H. Lauterpacht, Special Rapporteur”, s. 123-124.

¹⁰⁶ Konuyu Birleşik Krallık gündeme taşımıştır. Bkz. League of Nations, “Traffic in Opium and other Dangerous Drugs: Communication from the British Government concerning (i) Reservation made by the Austrian Government in signing the Opium Convention of 1925; (2) Admissibility of Reservations to General Conventions”, **League of Nations Official Journal**, 1926, s. 521.

tarihini veya başka bir durumun ortaya çıkış anını belirlemek üzere kaç devletin sözleşmeyle bağlanma iradesini ortaya koyduğunu kayıt altına alırken, ilgili sözleşmeye çekince koyan devleti de sayacak mıdır, sorun teşkil eden konu budur.¹⁰⁷ Bu bağlamda karar verilmesi gereken bir mesele de, Avusturya'nın ilgili sözleşmeye bu şekilde bir çekince koyup koyamayacağıdır.

Komite, 1927 tarihli raporunda, bu soruya şu şekilde cevap vermiştir:

“Herhangi bir çekincenin, bir andlaşma hükmüne ilişkin olarak geçerli bir biçimde yapılmış olması için, bu çekincenin, görüşmeler sırasında gündeme getirildiğinde yapılacak olduğu gibi, andlaşmaya taraf tüm Devletler tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde söz konusu çekince, altına atılan imza gibi, hükümsüzdür.”¹⁰⁸

Milletler Cemiyeti Konseyi, uluslararası hukukun ilerici kodifikasyonu ile ilgili Uzman Komite'nin hazırladığı raporu¹⁰⁹ kabul ederek Sekreterlik'ten bu rapora uygun bir uygulama ortaya koymasını istemiştir.¹¹⁰ İşte, Komite raporu üzerine Milletler Cemiyeti tarafından 1927 yılında alınan bu karar, çok taraflı andlaşmalara koyulan çekincelerin kabul edilebilirliğine ilişkin “oybirliği kuralını” resmen Milletler Cemiyeti uygulaması haline getirmiştir.¹¹¹

---

¹⁰⁷ League of Nations, **a.e.** Ayrıca bkz. Rosenne, **a.g.e.**, s. 356 dn. 10.

¹⁰⁸ League of Nations, “Report of the Committee of Experts for the Progressive Codification of International Law”, Document 357, m. 130, **League of Nations Official Journal**, 13.07.1927. Rapora ilişkin detaylı bilgi için bkz. Arnold McNair, **The Law of Treaties**, Oxford at the Clarendon Press, 1961, s. 173-176.

¹⁰⁹ League of Nations, **a.e.**

¹¹⁰ League of Nations, “Documents C.211.1927 V and C.266 (1)”, **League of Nations Official Journal**, 1927, s.770, 800, 880, 882. Milletler Cemiyeti Sekreterliği, bu isteğin de ötesine geçerek, oybirliği kuralını uygularken, andlaşmaya taraf olan diğer tüm devletlerin yanı sıra, andlaşmayı imzalayan devletlerin de onayını aramıştır. Bkz. Harvard Research in International Law, **a.g.e.**, s. 843, s.910.

¹¹¹ *Hudson* da bu uygulamanın Cemiyet ilkesi haline geldiğini gösteren devlet uygulaması örneklerini beş farklı andlaşmanın yürürlüğe girişini etkileyen çekince kabulleri üzerinden sunmaktadır. Bkz. Manley O. Hudson, “Reservations to Multipartite International Instruments”, **American Journal of International Law**, Vol. 32, 1938, s. 331-335. Ayrıca bkz. Rosenne, **a.g.e.**, s. 357. Yazar, bu raporun, retrospektif bir bakış açısıyla, o sırada ortaya koyulan sorunların tamamlanmamış bir değerlendirmesi olarak da görülebileceğini belirtmektedir.

Andlaşma bütünlüğünün korunmasını ve oybirliğini esas alan “Cemiyet Kuralı”, Harvard Uluslararası Hukuk Araştırmaları taslağında da benimsenmiş olan esastır.¹¹² Milletler Cemiyeti’nin ardılı olan BM sekreterliği de bu uygulamayı benimsemiştir. Bu esas, andlaşmalar hukukuna ilişkin kodifikasyon çalışmalarında yer alan UHK özel raportörü *Lauterpacht* tarafından hazırlanan raporda da vurgulanmıştır. Rapora göre, bir devletin çekincesinin geçerli olabilmesi için, andlaşmaya taraf olan diğer tüm devletlerce kabul edilmesi¹¹³ gerekmektedir.¹¹⁴

Oybirliği kuralının Milletler Cemiyeti’nde benimsendiği dönemde, çekince koymanın olumsuzlukları doktrinde de vurgulanmıştır. Örneğin, *Malkin*, Avusturya’nın çekince koyup koyamacağına ilişkin soruyu bir “ilke sorunu” olarak değerlendirmektedir ve bir devletin bir andlaşmayla istediği şekilde bağtlanmasının, ilk bakışta çok doğal gözükse de, ilkesel bir mesele olduğunu, böyle bir çekincenin andlaşmanın hedefine hanel getirebileceğini, andlaşmayı imzalayan devletlerin üzerine anlaşıkları kurallardan farklı bir düzenlemeye tâbi olabileceklerini belirtmektedir. Yazara göre de çekince koymak diğer tüm taraf devletlerin onayını gerektirir ve ayrıca saf siyasi andlaşmalar da kural olarak çekinceye izin verir nitelikte değildir.¹¹⁵ *Owen* da, çekince koyma

---

¹¹² Harvard Research in International Law, **a.g.e.** , s. 849-851.

¹¹³ Milletler Cemiyeti bünyesinde görev yapan Uzman Komite sunduğu raporda bir çekincenin geçerli olabilmesi için tüm taraf devletlerin onayını ararken, söz konusu onayın nasıl bir usulle belirleneceği konusuna bir açıklık getirmemiştir. Ancak, gerek Milletler Cemiyeti uygulamasına gerekse onu benimseyen BM uygulamasına bakıldığında zımnen kabulün geçerli olduğu görülür. İmza sırasında bir çekince koyulmak istenmesi durumunda Genel Sekreterlik ilgili andlaşmaya taraf olabilecek diğer devletlere bu çekinceyi tebliğ etmekte, Devletlere çekinceyi kabul veya ona itiraz yönündeki irade açıklamaları için uygun bir mühlet vermektedir, ki bu irade açıklamalarının son bildirim tarihi genellikle andlaşmanın yürürlük tarihi olmaktadır. Bu tarihten itibaren ise herhangi bir beyanda bulunmayan diğer taraf devletlerin sunulan çekinceyi kabul ettikleri varsayılmaktadır. Yürürlükte olan bir andlaşmaya koyulmak istenen çekince bakımından da yine diğer taraf devletlere verecekleri tepki bakımından uygun bir süre verilmektedir ve sürenin sonunda sessiz kalan devletin bu davranışıyla çekinceyi onayladığı kabul edilmektedir. Bu konuda bkz. UN, **Secretary General Report to the United Nations General Assembly- Reservations to Multilateral Conventions**, para. 5-7.

¹¹⁴ ILC, “Report on the Law of Treaties by Mr. H. Lauterpacht, Special Rapporteur”, s. 123. Ayrıca bkz. Oliver J. Lissitzyn, “Efforts to Codify or Restate the Law of Treaties”, **Columbia Law Review**, Vol.62, No.7, 1962, s. 1201.

¹¹⁵ Bkz. H.W. Malkin, “Reservations to Multilateral Conventions”, s. 142. *Hudson Malkin*’i, Milletler Cemiyeti kuralı yapılanmadan önce sorunları ortaya koyan ve ilke meselesi üzerinde durulmasının gerekliliğine ilişkin uygulamadan birçok örnek veren hukukçu olarak göstermekte, bu sorunun ortaya

uygulamasını “tatsız bir gelişme” olarak nitelemiş, bir andlaşma yaparken, genel ilke üzerinde bir mutabakata vardıldıktan sonra, asıl andlaşma ortadan kalkmasını diye belli sapmaların makul görülebileceği fikrinin çekici olduğu kadar tehlikeli olduğunu belirtmiştir.¹¹⁶ Ayrıca, bir andlaşmayı imzalayan devletlerin, diğer devletler tarafından koyulan çekinceler nedeniyle yükümlülüklerinin kapsamını tam olarak bilemeyecek duruma gelmelerini de çekince uygulamasının bir olumsuzluğu olarak dile getirmiştir. *Lauterpacht* da çekince koyma meselesini bir ilke sorunu olarak değerlendirmiş, bunun nedeninin de bir devletin imza, onay veya katılım sırasında kabul etme niyetinde olduğu önerinin şartlarını değiştirmesi olduğunu söylemiştir. Yazara göre çekince bir önerinin reddedilmesi ve yerine yeni bir öneri yapılmasıdır, dolayısıyla diğer taraf devletlerin çekinceyi açık bir şekilde veya gösterilen zımni icazetle kabul etmeleri gerekmektedir.¹¹⁷ Dönemin önde gelen hukukçularından olan, Uluslararası Daimi Adalet Divanı (UDAD) hakimi *Hudson* da, 1937 tarihli Terörizmin Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi m. 23’te yer alan hükmü Cemiyet kuralının bir yansıması olarak göstermiş ve tüm çok taraflı andlaşmaların bu lafızda bir hükme sahip olmalarının bir standart haline gelmesi gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁸

3. Pan-Amerikan sistemi

Pan-Amerikan sisteminde andlaşmalar hukuku kodifikasyon çalışmaları 20. yüzyılın başına uzanmaktadır. 1928 yılında Havana’da yapılan 6. Amerikan Devletleri Konferansı’nda benimsenen Andlaşmalara İlişkin Havana Sözleşmesi 6. maddesinde çekincelerden söz ederken, bir devlet tarafından onay sırasında koyulan çekincenin,

---

koyulmasından sonraki birçok çekince uygulaması örneğini de vermektedir. Bkz. Hudson, “Reservations to Multipartite International Instruments”, s. 331 vd.

¹¹⁶ Owen, **a.g.e.**, s. 1087.

¹¹⁷ Lauterpacht, **Oppenheim’s International Law**, s. 913-914.

¹¹⁸ Hudson, “Reservations to Multipartite International Instruments” s. 335. Sözleşme maddesi şöyledir: “[Koyulmak istenen çekinceye] bir itiraz olması durumunda, Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri çekince koymak isteyen Hükümeti bilgilendirecek ve Devletten kendisini, çekince olmaksızın sözleşmeye taraf olmaya hazır olup olmadığı, çekince olmasa sözleşmeye taraf olmaktan imtina edip etmeyeceği konusunda bilgilendirmesini talep edecektir.” Ayrıca bkz. League of Nations, **Convention for the Prevention and Punishment of Terrorism**, Geneva, 16.11.1937.

çekince hakkında bilgilendirilen diğer devlet çekinceyi açıkça kabul ettiğinde veya, onu resmen reddetmediği bir durumda, kabulünü ifade eden bir davranışta bulunduğu¹¹⁹ hukuki etkilerini doğuracağını,¹²⁰ koyulan çekincenin çekince koyan devlet ile diğer taraf devletler arasındaki sözleşmesel ilişkiyi yalnızca ilgili hükmün uygulanması bakımından etkileyeceğini belirtmektedir.¹²¹ Bu madde, çekince koyan devlet ile onu kabul eden devletler arasında bir hukuki ilişkinin doğacağını belirtmekle, çekincenin hukuki etki doğurması için diğer tüm taraf devletler tarafından kabulünün gerekmediğini ima etmektedir. Bir sonraki madde ise, Pan-Amerikan sisteminin mantığını ortaya koymaktadır:

“Onaylamaktan imtina etme veya çekince ileri sürme, devlet egemenliğinin doğasında olan eylemlerdir ve bu itibarla hiçbir uluslararası kuralı veya görgü kuralını ihlal etmeyen bir hak kullanımı niteliğindedir. [Sözleşmeyi onaylamaktan] imtina etme durumunda bu, diğer taraf Devletlere tebliğ edilecektir.”¹²²

Ayrıca, 1932 yılında Pan-Amerikan Birliği Yönetim Kurulu tarafından alınan karar¹²³, andlaşmaların (1) andlaşmaya çekince koymayan devletler arasında, (2) çekince koyan devlet ile diğerleri arasında, çekince ile değiştirilmiş şekliyle yürürlükte kalacağını belirtmiş, bunun yanında andlaşmanın, çekince koyan devlet ile bunu kabul etmeyen diğer bir devlet arasında hüküm doğurmayacağını eklemiştir.

---

¹¹⁹ 1928 Havana Konferansı’nda benimsenen metin, zımni kabule izin verir şekilde yorumlanmış, uygulama da bu yönde gelişmiştir. Bkz. Owen, **a.g.e.**, s. 1102.

¹²⁰ Bkz. International Conference of American States, “Havana Convention on Treaties, Feb. 20, 1928, reprinted in Conventions on Public International Law Adopted by the Sixth International Conference”, **American Journal of International Law**, Vol. 22, Supplements, 1928, s. 138- 142, m. 6, para. 2: “*In case the ratifying State makes reservations to the treaty it shall become effective when the other contracting party informed of the reservations expressly accepts them, or having failed to reject them formally, should perform action implying its acceptance.*”

¹²¹ **a.e.**, m. 6, para. 3: “*In international treaties celebrated between different States a reservation made by one of them in the act of ratification affects only the application of the clause in question in relation of the other contracting parties with the State making the reservation.*”

¹²² **a.e.**, m. 7: “*Refusal to ratify or the formulation of a reservation are acts inherent in national sovereignty and as such constitute the exercise of a right which violates no international stipulation or good form. In case of refusal it shall be communicated to the other contracting parties.*”

¹²³ Inter-American Juridical Committee, **Report on the Juridical Effect of Reservations to Multilateral Treaties**, Washington, D.C., Pan American Union, 1957.

Dolayısıyla, Pan-Amerikan sistemi, bir andlaşmanın çekince koyan devlet ile çekinceye itiraz eden devlet arasında işletilmediği ve dolayısıyla andlaşmaların uygulanışının farklılaştırılmasına dayanan özel bir sistemdir. Başka bir deyişle, Milletler Cemiyeti sisteminden farklı olarak bu sistemde, ileri sürülen bir çekincenin yürürlüğe girebilmesi için diğer tüm taraf veya taraf olabilecek devletlerin kabulü gerekmemektedir. Böylece, çekinceyi koyan ve onu kabul eden devletler arasında, çekincenin ilgili olduğu hüküm veya hükümlerden doğan yükümlülüklerin geçerli olmadığı bir hukuki ilişki doğmaktadır.

1938 yılında Lima’da yapılan 8. Amerikan Devletleri Konferansı sonunda benimsenen 29 No.lu Karar’ın lafzı da bu özel sisteme işaret etmektedir:

“Çekincelerle onaylama veya katılma halinde, andlaşmayı onaylayan veya ona katılan Devlet, ilgili onay veya katılma belgesini sunmadan önce ileri sürdüğü çekincenin metnini Pan-Amerikan Birliği’ne tebliğ edecektir, böylece Pan-Amerikan Birliği taraf Devletleri bu konuda bilgilendirecek ve bu çekinceyi kabul edip etmediklerini belirleyecektir. Çekinceyi onaylamak veya ona katılmak isteyen devlet, çekinceleri ile ilgili diğer taraf Devletler tarafından yapılan gözlemleri dikkate alarak bu andlaşmaya taraf olabilir veya olmayabilir.”¹²⁴

Bu karar doğrultusunda, Lima Konferansı’ndan sonra Pan-Amerikan Birliği’nin görevi aynı zamanda hangi çekincelerin kabul edildiğini ve hangilerine itiraz edildiğini kaydetmek olmuştur ki, bu Cemiyet uygulamasını andırsa da sadece çekince koyan devletin bunu görebilmesi ve buna göre onay vermesi için koyulmuş usule ilişkin bir kuraldır.¹²⁵ Yani, 29 No.lu Karar’da yer alan “gözlem” ifadesinden de anlaşılacağı gibi, diğer devletlerin çekince bakımından yaptıkları bildirimler çekince koyarak taraf olmak isteyen devlet bakımından andlaşmanın hukuki etki doğurmasına engel teşkil etmemektedir; yalnızca, yapılan bir devlet itirazı, andlaşmanın çekince koyan devlet ile çekinceyi kabul etmeyen bu devlet arasında yürürlüğe girmesini engellemektedir.¹²⁶

¹²⁴ Bkz. Conference of American States, “Final Act of the Eighth International Conference of American States, Resolution XXIX”, **Yearbook of International Law Commission**, 1965, para. 2.

¹²⁵ William Sanders, “Reservations to Multilateral Treaties made in the Act of Ratification or Adherence”, **American Journal of International Law**, 1938, p. 498.

¹²⁶ 1928 tarihli Havana Konferansı sonucu akdedilen sözleşmelere koyulan çekinceler ile bunlara yapılan itirazların sonucuna ilişkin önemli bir örneği, 1928 tarihli Konsolosluk Ajanları hakkında Sözleşme teşkil

Pan-Amerikan Devletleri, UHK tarafından, “ortak tarihi geleneklerden ve sıkı kültürel bağlardan” kaynaklanan “özel bir durumda” addedilmiş,¹²⁷ bu özel uygulama, “çekince koyulmasını teşvik ettiği” gerekçesiyle eleştirilmiştir; ayrıca UHK’nın 1951 yılında Genel Kurul’a sunduğu raporda söz konusu çekincelerin, Devletlerin bunlara karşı edindiği farklı tutumlar nedeniyle “tek bir çok taraflı andlaşmayı birçok ikili andlaşmaya dönüştürme ve ilgili andlaşmanın etkililiğini azaltma eğiliminde” olduğu vurgulanmıştır.¹²⁸ Ayrıca, Pan-Amerikan uygulaması, tüm Latin Amerikalı hukukçular tarafından da desteklenmemiş,¹²⁹ andlaşmalara imza sırasında koyulan çekincelerin etkisi bakımından belirli bir kriter olmayışının farklı yorumların ortaya çıkmasına yol açtığı ve devletlerin, koyulan birçok çekince nedeniyle her bir ülke bakımından uygulaması değişen bir andlaşmayı onaylamayı akıllıca bulmadıkları belirtilmiştir.¹³⁰ BM Genel Kurulu’nun hukuka ilişkin meselelerin tartışıldığı asli kurulu olan 6. Komite toplantılarında söz alan Latin Amerikalı temsilciler de Pan-Amerikan sisteminin evrensel bir uygulamaya dönüşmesine karşı çıkmıştır,¹³¹ her ne kadar Amerikan devletlerinin kendine has gelenekleri ve kardeşlik ruhu sistemin zorluklarını aşmada

---

etmektedir. ABD’nin itirazlarına ve Sözleşme’yi kendisi ile çekince koyan devletler arasında yapılmamış adetmesine ilişkin olarak bkz. Hudson, “Reservations to Multipartite International Instruments”, s. 332. Pan-Amerikan sisteminin açıklaması için ayrıca bkz. ICJ, , **Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Advisory Opinion of May 28th, 1951, Pleadings, Oral Arguments Documents**, 14.12.1950, (Çevrimiçi) <http://www.icj-cij.org/docket/files/12/11765.pdf>, 07.05.2017, Written Statement of the Organization of American States, s. 322.

¹²⁷ ILC, “Report of the International Law Commission covering the work of its third session, 16 May-27 July 1951”, Doc. A/1858, s. 127, para. 22.

¹²⁸ a.e.

¹²⁹ Charles G. Fenwick, “Reservations to Multilateral Treaties”, **Inter-American Juridical Yearbook**, 1950-51, s. 37. Ancak bir yandan, Amerikalı Hukukçular Konseyi’nin tavsiye ettiği kurallar, bu uygulamanın Latin Amerika’daki devletler tarafından güçlü biçimde desteklendiğini ortaya koymuştur. Bkz. Pan American Union, **Final Act of the Fourth Meeting of the Inter-American Council of Jurists**, Santiago, Chile, 1959, s. 29, 30, 86.

¹³⁰ The Organization of American States, **Annals of the Organisation of American States**, Vol. III, No. 1, 1950, s. 14; Karş. Inter-American Juridical Committee, **Report on the Juridical Effects of Reservations to Multilateral Treaties**, Pan American Union, 1957.

¹³¹ Bkz. UN, “Senhor Amado, Summary Records, 267th Meeting of the 6th Committee”, Document A/C.6/SR. 267, **United Nations 6th Committee Records**, 1951-1952, s. 85; UN, “Senor Belaunde, Summary Records, 268th Meeting of the 6th Committee”, Document A/C.6/SR. 268, **United Nations 6th Committee Records**, 1951-1952, s. 92; UN, “Senor Castaueda, Summary Records, 270th Meeting of the 6th Committee”, Document A/C.6/SR. 270, **United Nations 6th Committee Records**, 1951-1952, s. 102.

yardımcı olduysa da, Pan-Amerikan uygulamasının politik, kültürel ve hukuki çeşitliliğin bu denli fazla olduğu evrensel bir örgüt bakımından uygun olmadığı vurgulanmış, bu sistemin çok taraflı anlaşmalara katılımı destekleyen görünümü sorgulanmıştır.¹³²

Fitzmaurice de, Pan-Amerikan sistemini birçok açıdan eleştirmiş, çok taraflı anlaşmalara azami katılımı hedeflerken ne koyulan çekincelerin farklı doğasına ve yapısına dikkat edildiğini,¹³³ ne de kendisine çekince koyulan anlaşmalar bakımından bir ayırım yapıldığını belirtmiştir.¹³⁴ *Fitzmaurice*, taraf devletlerin kendileri arasında birbirinin çıkarlarına ilişkin ve mütekabiliyete dayalı sözler verdiği ve haklar bahsettiği, yani, birbirleriyle alakalı bir eylemi yapma veya yapmama yükümlülüğü altına girerek, karşı taraftan da aynı davranışı bekledikleri bir sinelagmatik anlaşma ilişkisiyle, karşılıklı ilişkilerden bağımsız olarak aynı yönde belli soyut yüklenmeler altına girdikleri normatif anlaşma yükümlülüklerinin birbirinden ayrılması gerektiğini vurgulamaktadır. Nitekim, soykırımın önlenmesi, angaryanın veya köleliğin yasaklanmasına ilişkin anlaşmalarda, bir tarafın koyduğu çekince, çekinceyi kabul etmeyen taraf bakımından yükümlülüğü azaltmayacaktır, böyle bir anlaşmaya taraf olan devlet, örneğin, hiçbir şekilde angarya uygulayamayacaktır. Yani, normatif nitelikte bir anlaşmanın özelliği, diğer taraf devletlere karşı borçlara göre şekillenen göreceli bir uygulamaya değil, mutlak bir uygulamaya sahip oluşudur ki bu özellik, Pan-Amerikan sistemini bu anlaşmalar bakımından sakıncalı kılmaktadır.¹³⁵

---

¹³² Bernstein, **a.g.e.**, s. 105-6.

¹³³ Fitzmaurice, “Reservations to Multilateral Conventions”, s. 13.

¹³⁴ **a.e.**, s.12-13. Yazar Pan-Amerikan sistemini, “karma teoriler” adını verdiği kategorinin bir örnekleme olarak kaleme almaktadır.

¹³⁵ Fitzmaurice, “Reservations to Multilateral Conventions”, s. 14 vd. Yazar şöyle demektedir: “*It is this peculiarity of “normative” Conventions, namely that they operate in, so to speak, the absolute, and not relatively to the other parties-i.e., they operate for each party per se, and not between the parties inter se-coupled with the further peculiarity that they involve mainly the assumption of duties and obligations, and do not confer direct rights or benefits on the parties qua States, that gives these Conventions their special juridical character, and makes the application to them of the Pan-American system of reservations inappropriate, and indeed undesirable.*” Bunu belirttiikten sonra ise, normatif anlaşmalarda, çekinceye gerekçe olarak gösterilen (1) çekince koyan devlet ile koymayanın çıkarları arasında bir denge gözetme ve (2) anlaşma bütünlüğü ve evrensel katılım arasında bir denge kurma fikrinin mantıklı olmadığını detaylı

Her ne kadar Pan-Amerikan sistemi birçok eleştiriye konu olsa da ileride, gerek 1951 tarihli Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Koyulan Çekinceler Danışma Görüşü'nde, gerekse VAHS'deki kuralların oluşturulması sırasında bu sistemden ilham alındığı, Sözleşme'de yer alan kuralların bu sistemle uyum içerisinde olduğu görülecektir.

4. Sovyetler Birliği doktrini

Sovyetler Birliği'nin çekince koymaya bakış açısı devlet egemenliği eksenli olmuş¹³⁶ ve bu anlayıştan doğan mutlak çekince koyma özgürlüğü doktrinine¹³⁷ dayandırılmıştır. Dolayısıyla, Milletler Cemiyeti tarafından benimsenen, andlaşma bütünlüğüne dayalı oybirliği uygulamasıyla, her koşulda çekince koymayı “tartışılmaz bir hak” olarak gören Sovyetler Birliği doktrini iki zıt kutupta bulunmaktadır.¹³⁸ Sovyetler Birliği sistemi çerçevesinde çekince koymanın hukuki etkisi ise kolayca anlaşılabilir: Hakkında çekince koyulan bir andlaşma, çekince koyan devletle diğer taraf devletler arasında hakkında çekince koyulan hüküm hukuki etki doğurmaksızın geçerli olacaktır.¹³⁹ Pan-Amerikan sisteminden farklı olarak bu sistemde çekincenin hukuki etkilerini doğurması için diğer taraf devletlerin onayına gerek bulunmamaktadır ve yapılan devlet itirazı, andlaşmanın çekince koyan devlet ile çekinceyi kabul etmeyen bu devlet arasında yürürlüğe girmesini engellemeyecektir.

Devlet egemenliğinin irade uyuşması ve andlaşma bütünlüğü ilkelerine karşı bu denli öne çıkarıldığı Sovyet doktrini, şüphesiz dönemin siyasi konjonktüründen

---

biçimde anlatmaktadır. Normatif andlaşmalar bakımından yapılan bu tespitlere, insan hakları sözleşmelerinde çekince uygulamasına ilişkin bölümde ayrıca değinilecektir. Bkz. aş. “İKİNCİ BÖLÜM/III/A/1/a. Erga omnes partes yükümlülükler içermeleri ve mütekabiliyet ilkesini işlevsiz kılmaları” başlığı altında yapılan açıklamalar.

¹³⁶ V. F. Gubin, “The Soviet Union and Reservations to Multilateral Treaties”, **Soviet Yearbook of International Law**, Moscow, 1960, s. 126.

¹³⁷ Bishop, **a.g.e.**, s. 335.

¹³⁸ Bu iki uygulama *Fitzmaurice* tarafından çekince uygulamasında “mutlak teorilerin” alt başlıkları olarak değerlendirilmiştir. Buna göre Sovyet uygulaması “egemenlik teorisine”, Milletler Cemiyeti uygulaması ise “geleneksel kurala” uymaktadır. Bkz. *Fitzmaurice*, “Reservations to Multilateral Conventions”, s. 9.

¹³⁹ Sovyet Büyükelçinin UAD'ye verdiği beyan için bkz. ICJ, “Reservations to the Convention on Genocide”, Annexed Doc. No. 74 ve 76.

bağımsız değerlendirilemez. Aslında, 1950 yılına kadar resmen geçerli olan Sovyet uygulaması, çekincelerin kabul edilebilirliğinin diğer devletlerin onayına bağlı olmasıdır.¹⁴⁰ Daha sonra ortaya çıkan ve uluslararası konferanslarda savunulan Sovyetler Birliği doktrini ise, *Gubin* tarafından ele alındığı üzere, “sınıfların eşitliğine dayalı sosyalist felsefenin batı güçlerin agresif emperyalist tutumundan etkilenmemesi yolunda bir önlem” olarak ortaya çıkmıştır.¹⁴¹ *Gubin*, uluslararası konferanslarda benimsenen oyçokluğu kuralının sömürüldüğünü, emperyalist devletlerin andlaşma yaparken sıkça Sovyetler Birliği’nin egemenliğine zarar vermeye kalkıştıklarını ve onun aleyhine olan birtakım şartları andlaşmalara koyarak kendi iradelerini empoze etmeye çalıştıklarını belirtmiş, zaten çekincelere sosyalist devletlerin kendi aralarında gerek olmadığını da eklemiştir.¹⁴²

Sovyetler Birliği doktrini de, çok taraflı andlaşmalar bakımından gerçekleştirilen görüşme ve ortak bir metin meydana getime sürecini tamamen anlamsız hale getirdiği yolunda sert eleştirilere maruz kalmıştır.¹⁴³ Nitekim, taraftar bulamayan bu doktrinin, daha sonra kabul edilerek teamül hukuku haline gelecek olan VAHS rejimine hiçbir etkisi olmamıştır.

B. Oybirliği Kuralında Kırılma Noktası ve Hedef ve Amaç Ölçütünün Doğuşu: 1951 Tarihli Danışma Görüşü

---

¹⁴⁰ ILC, **Memorandum on the Soviet Doctrine and Practice with Respect to The Law of Treaties**, Document A/CN.4/37, Second Session of ILC, 1950, Section 10, s. 22. Burada, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ve Birleşik Krallık arasında 1937 yılında imzalanan Denizcilik Andlaşması örnek olarak sunulmaktadır. Ayrıca bkz. UN, **Secretary General Report to the United Nations General Assembly - Reservations to Multilateral Conventions**, para. 20.

¹⁴¹ *Gubin*, **a.g.e.**, s. 141-143. Yazar şöyle söylemektedir: “*The question of reservations is of particular importance for the Soviet Union, in so far as the aggressive trend of imperialist policy is in the case of the Soviet Union deepened by class hatred for the workers' state. Abusing the principle of the adoption of decisions at conferences by majority vote, the imperialists when concluding treaties frequently attempt to infringe the sovereignty of the Soviet Union and to impose their will upon it by inserting clauses disadvantageous to it. The Soviet Union is therefore obliged to resort to reservations in such cases*”.

¹⁴² **a.e.**

¹⁴³ Fitzmaurice, “Reservations to Multilateral Conventions”, s. 10-11.

UAD'nin, 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ne (Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi)¹⁴⁴ çekince koyan bir devletin, ilgili çekinceye yapılan itiraza rağmen sözleşmeye taraf addedilip addedilemeyeceğine ilişkin verdiği Danışma Görüşü, çekinceler uygulamasında yeni bir dönemin başlamasının temellerini atmıştır. Oybirliğini öngören Cemiyet kuralı, kurumsallaşmasından 24 yıl sonra, UAD'nin Danışma Görüşü'yle deyim yerindeyse sarsılacak, daha sonra ise bu Görüş'e paralel şekilde kaleme alınan VAHS ile tamamen ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla, bu Danışma Görüşü, yalnızca belli bir anlaşma bakımından verilmiş olsa da,¹⁴⁵ kararın sonrasında yaşanan normatif alandaki gelişmelerin ve VAHS'de yer alan ve günümüzde hala geçerli olan çekinceler rejiminin temellerini atması bakımından büyük önem taşımaktadır.

UAD'nin Danışma Görüşü, genel olarak çekince uygulamasının kaderini belirlemenin yanı sıra, 90'lı yıllarda insan hakları sözleşmelerine koyulan ve fazlaca geniş ve muğlak olmakla eleştirilen çok sayıdaki çekinceyi beraberinde getiren tartışmaların da çıkış noktasıdır.¹⁴⁶ Zira UAD'nin Danışma Görüşü yalnızca oybirliği kuralında bir kırılma noktasını teşkil etmemektedir. Aynı zamanda, VAHS metnine yansıyan ve çalışmanın tam da odağında bulunan “hedef ve amaç” ile bağdaşma kriterini bir çekinceye izin verilebilirlik bakımından öngörmesi de onu belli çekincelerin koyulup koyulamayacağına ilişkin tüm analizlerin vazgeçilmez bir ögesi haline getirmiştir.

---

¹⁴⁴ UN, “Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide”, **United Nations Treaty Series**, Vol 78, 9.12.1948, entry into force: 12.01.1951, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-1&chapter=4&lang=en, 07.05.2017, s. 278-322.

¹⁴⁵ Görüş'te de bu vurgulanmaktadır. Bkz. ICJ, “Reservations to the Convention on Genocide”, s. 20.

¹⁴⁶ Dolayısıyla UAD'nin görüşü, bu tartışmalarla beraber gelen ve ileride ele alınacak olan İHK'nin 24 No.lu Genel Yorumu'na, Komite'nin Rawle Kennedy/Trinidad and Tobago'da belirttiği görüşe (HRC, **Rawle Kennedy v. Trinidad and Tobago**, UN Doc. CCPR/C/74/D/845/1998, 2002), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Belilos Davası'nda aldığı karara (ECtHR, **Belilos v. Switzerland**, Application No. 10328/83, 29.04.1988) ve UHK'nin süregelen çalışmalarına da temel oluşturmuştur denebilir. Bu yönde bkz. William A. Schabas, “Genocide Convention, Reservations”, **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, ed.: R. Wolfrum, Oxford University Press, 2009, para. 1,17 (Çevrimiçi), opil.ouplaw.com/home/EPIL, 07.05.2017.

Danışma Görüşü'ne konu olan Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'nin meydana getirilme süreci, BM Genel Kurulu'nun 1946 yılında, daha ilk oturumunda aldığı 96 (I) no.lu kararla¹⁴⁷ soykırımın, insanlığın vicdanını derinden sarsan, inanılmaz büyüklükte kayıplara neden olan ve gerek ahlak kurallarına gerekse BM'nin ruhuna ve amaçlarına aykırı olan bir uluslararası hukuk suçu olduğunu beyan etmesi ve Ekonomik ve Sosyal Konseyi bu konuda bir Sözleşme hazırlaması için görevlendirmesiyle başlar. Genel Sekreter, taslak maddeleri önerirken, genel kapsamlı çekincelerin Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'nde yeri olmadığını, zira böyle bir sözleşmenin devletlerin özel çıkarlarını değil, uluslararası düzenin korunmasına ilişkin bir öğeyi düzenlediğini, yalnızca belli bir insan grubunu korumayı amaçlamayan bu sözleşmenin yükümlülüklerini belli devletler bakımından değiştirmenin düşünülemez olduğunu, ancak Genel Kurul tarafından sınırlı belli çekincelere izin verilebileceğini belirtmiştir. Buna karşın, Sözleşme'ye çekincelere ilişkin bir hüküm koyulmasıyla ilgili tartışmalar, koyulmaması yönündeki kararlar sonuçlanmıştır.¹⁴⁸

Bu konuda UAD'ye başvurulmasının nedeni ise daha çok usuli bir meselenin çözülmesi gerekliliğine dayanmaktadır. Bu Danışma Görüşü'nün talep edilmesine uzanan olaylar dizisi 1949 yılında, çeşitli devletlerin çekince uygulamaları ile başlamıştır. Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'ni imzalarken, Sovyetler Birliği,¹⁴⁹

---

¹⁴⁷ United Nations, "The Crime of Genocide", Res. No. 96 (1), **Resolutions Adopted by the General Assembly During Its First Session, Fifty-fifth plenary meeting**, 11.12.1946, (Çevrimiçi) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/033/47/IMG/NR003347.pdf?OpenElement>, 07.05.2017, s. 188-189. Bkz. ICJ, **Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Advisory Opinion of May 28th, 1951, Pleadings, Oral Arguments Documents**, 1950, Written Statement of United Nations, s. 86-95. Soykırım suçunun önemi ve tarihçesi için bkz. a.e., s. 25 vd.

¹⁴⁸ ICJ, **Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Advisory Opinion of May 28th, 1951, Pleadings, Oral Arguments, Documents**, s. 88. Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi hükümlerinin eleştirisi için ayrıca bkz. John W. Bricker, "Making Treaties and Other International Agreements", **American Academy of Political and Social Science**, Vol. 289, 1953, s. 138 vd.

¹⁴⁹ ICJ, **Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Advisory Opinion of May 28th, 1951, Pleadings, Oral Arguments, Documents**, Documents annexed to the written statement, Notifications of reservations made at signature by the Union of Soviet Socialist Republics, Annexed Doc. No. 6, 7, 8, 12, 13.

Ukrayna¹⁵⁰ ve Belarus¹⁵¹ iki maddeye dair çekince koymak istemiştir. Bu devletlere daha sonra Çekoslovakya¹⁵² da katılmıştır. İlk çekince, Sözleşme'nin yorumlanmasından, uygulanmasından veya hayata geçirilmesinden kaynaklanan bir anlaşmazlıkta yargı yetkisinin UAD'ye ait olduğunu belirten dokuzuncu maddeye, diğeri ise Sözleşme'nin coğrafi uygulama alanı hakkındaki on ikinci maddeye ilişkindir.¹⁵³ İlk çekince bakımından bu Devletler, her bir anlaşmazlık bakımından yetkinin onların onayı olmadan devreye giremeyeceğini; diğeri bakımından ise uygulamanın vesayet altındaki bölgeleri de içerecek biçimde kendini yönetemeyen bölgelere uzanacak şekilde yorumunu içermektedir. Burada pratik açıdan çözülmesi gereken mesele ise, sözleşmenin yürürlüğe girmesi bakımından, çekincelerine itiraz edilen söz konusu devletlerin onayının da sayılıp sayılmayacağıdır. Bu konuda UAD'nin görüşüne başvuran BM organı ise, Genel Kurul¹⁵⁴ olmuştur.¹⁵⁵

---

¹⁵⁰ a.e., Notifications of reservations made at signature by the Ukrainian Soviet Socialist Republic, Annexed Document Number 20, 21, 8, 24, 25.

¹⁵¹ a.e., Notifications of reservations made at signature by the Byelorussian Soviet Socialist Republic, Annexed Document Number 14, 15, 18, 19.

¹⁵² a.e., Notifications of reservations made at signature by Czechoslovakia, Annexed Document Number 26, 27, 30, 31.

¹⁵³ İmza sırasında çekinceye konu olan bu maddeler daha sonra Bulgaristan, Romanya ve Polonya tarafından Sözleşme'ye katılma sırasında aynı çekincelere tâbi olmuştur. İlgili maddelerin hazırlanma süreci ile ilgili bkz. a.e., Written Statement of the United Nations, s. 89.

¹⁵⁴ Bkz. UN, "Reservations to Multilateral Conventions", 478(V), **Resolutions Adopted by the General Assembly During Its Fifth Session**, 16.11.1950, s. 74-75.

¹⁵⁵ Danışma Görüşü'nden önce BM cephesinde çekincelere dair gelişmeler şöyledir: Genel Sekreter, Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'ne de vurgu yaparak, Sekreteryanın sözleşme depo etme fonksiyonu bakımından ortaya çıkan sorunları Genel Kurul'a hazırladığı bir raporla iletmış ve çok taraflı sözleşmelere katılırken koyulan çekinceler sorununun altını çizmiştir. Genel Sekreter burada, Milletler Cemiyeti kuralının benimsendiğini gösteren usuli uygulamayı detaylıca anlatmıştır. İlk oturumunu 1949 yılında gerçekleştiren UHK de, uluslararası hukukun kodifikasyonu bakımından anlaşmalar hukukunu gündemine alarak bu konuya öncelik vermiş, ikinci oturumunda ise Briery tarafından hazırlanan rapor üzerine çekinceler meselesine ilişkin bir tartışmaya girmiş, oybirliği kuralının uygulanışı bakımından çözümlenmesi gereken meseleler olduğuna karar vermiştir. Genel Sekreter Raporu için bkz. UN, **Secretary General Report to the United Nations General Assembly - Reservations to Multilateral Conventions**, para. 5-6. UHK tarafından hazırlanan belge için bkz. UN, **Survey of International Law in Relation to the Work of Codification of the International Law Commission: Preparatory work within the purview of article 18, paragraph 1, of the of the International Law Commission - Memorandum submitted by the Secretary-General**, Document A/CN.4/1/Rev.1, New York, 1949, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/documentation/english/a_cn4_1_rev1.pdf&lang=EF,

Genel Kurul'un, UAD'ye Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi özelinde yönelttiği sorular şöyledir:

“Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme ile alakalı olarak, bir Devletin Sözleşme'ye onay veya katılma ya da onay öncesindeki imza anında çekince koyarak taraf olması veya katılması halinde:

I. Çekince koyan Devlet, çekincesine Sözleşme'ye taraf bir veya birden çok devlet tarafından itiraz edilirse, ancak diğerleri tarafından edilmese, bu çekincesini muhafaza ederek Sözleşme'ye taraf addedilebilir mi?

II. Eğer soru I'e verilen yanıt olumluysa, bu çekincenin çekince koyan Devlet ile

(a) çekinceye itiraz eden taraf Devletler arasındaki,

(b) onu kabul edenler arasındaki hukuki etkisi nedir?

III. Bir çekinceye itirazın,

(a) sözleşmeyi imzalamış ancak daha onaylamamış bir devlet tarafından veya,

(b) imza atmaya veya katılmaya ehil olan ancak bunları gerçekleştirmemiş bir devlet tarafından yapılması halinde soru I'e verilen cevaba ilişkin hukuki etki ne olurdu?”¹⁵⁶

Karar verilirken yargıçlar arasında neredeyse yarı yarıya bölünme yaşandığı, Danışma Görüşü'nün beş oya karşılık yedi oyla verildiği göze çarpmaktadır.¹⁵⁷

UAD öncelikle, andlaşma akdetmede irade esasının önemini vurgulayarak, hiçbir çekincenin onu kabul etmeyen bir devlet bakımından geçerli olamayacağını belirtmiş, çok taraflı andlaşmalarda da taraf olma niyetindeki hiçbir devletin yapacağı herhangi tek taraflı bir beyanla sözleşmenin amacını ve varoluş nedenini (*“purpose and raison*

07.05.2017, s. 52, para. 91. Komisyon burada andlaşmalar hukukunun uluslararası hukuk sistemindeki yadsınamaz önemini vurgulamış ve neden andlaşmalar hukukunun kodifikasyon çalışmalarına konu olduğunu açıklamıştır. *Brierly* ise, 11 Haziran 1951'de hazırladığı rapor öncesinde çekince uygulamasına ilişkin taslak hazırlamaktan imtina etmiş, bunu, Danışma Görüşü'nün sonrasına bırakmıştır. Danışma Görüşü öncesi rapor için bkz. ILC, “Report on Reservations to Multilateral Conventions by the Special Rapporteur, J.L. Brierly”, Document A/CN.4/41 and Corr. 1, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, 1951. Görüş'ü takiben hazırlanan rapor için bkz. ILC, “Reservations to Multilateral Conventions - Annex to draft of report to the General Assembly by J. L. Brierly”, Document A/CN.4/L.18, Annex, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol II, 1951.

¹⁵⁶ ICJ, “Reservations to the Convention on Genocide”, s. 5.

¹⁵⁷ Başkan Yargıç Basdevant ile Yargıç Hackworth, Winiarski, Zoriöic, De Visscher, Klaestad ve Badawi Pasha olumlu yönde oy kullanırken, Başkan Yardımcısı Yargıç Guerrero ile Yargıç McNair, Read ve Hsu Mo ortak bir karşı görüş sunmuşlardır; Yargıç Alvarez ise kendi karşı görüşünü sunmuştur. Bkz. **a.e.**, Dissenting Opinion of Judges Guerrero, Sir Arnold McNair, Read and Hsu Mo, s. 31-48; **a.e.**, Dissenting Opinion of M. Alvarez, s. 49-55.

d'etre”) zedeleyemeyeceğini ifade etmiştir.¹⁵⁸ Divan, bunun andlaşmalar hukuku ilkelerinden olan “sözleşme bütünlüğünün” bir gereği olduğunu eklemiştir.¹⁵⁹

Bununla beraber UAD, Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi özelinde öngörülen geniş katılım hedefi ve BM’nin evrensel yapısı gereği bu ilkenin Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi’ne esnek biçimde uygulanması gereğinden söz etmiştir.¹⁶⁰ Divan, Sözleşme’nin kategorik olarak çekinceyi yasakladığına dair bir emare bulunmadığından hareketle, esas meselenin Sözleşme’ye ne tarz çekinceler koyulabileceği ve bunlara ne tür itirazlarda bulunulabileceği olduğunu, bunun da Sözleşme’nin özelliklerine değinilerek ortaya çıkartılabileceğini belirtmiştir.¹⁶¹

UAD tarafından ortaya koyulan, Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi’nin ayırt edici özellikleri, (1) bağlayıcılığı tüm medeni uluslar tarafından kabul edilen ve kendilerine uyulması için herhangi bir sözleşmesel yükümlülüğe gerek olmayan ilkelere dayanması, (2) tamamen insancıl amaçlara hizmet etmesi ve dolayısıyla tek tek devletler nezdinde sağlanacak avantajlardan veya karşılıklı çıkarların dengelendiği bir hak ve ödevler ilişkisinden söz edilemeyeceği, (3) konusunu oluşturan soykırım suçunun kınanmasının evrensel olması ve dolayısıyla onu engellemek için gerekli olan işbirliğinin de evrensel olmasının gerekliliğidir.¹⁶²

---

¹⁵⁸ a.e., s. 21.

¹⁵⁹ a.e., s. 24.

¹⁶⁰ a.e. Bundan önce Divan, bir çok taraflı sözleşmenin karakterinin, amacının, hükümlerinin, hazırlanış ve kabul edilmiş biçiminin, konu hakkında açık bir hüküm olmadığı durumlarda hem çekince koyma olasılığını hem de bu çekincelerin geçerliliğini ve etkisini belirlemede göz önünde bulundurulacak etmenler olduğunu belirtmiştir.” a.e., s. 21.

¹⁶¹ a.e., s. 22-23.

¹⁶² a.e., s. 23. Divan daha sonra Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi’nin özelliklerini, onun nasıl bir amaç güttüğüne gönderme yaparak açmıştır. Divan, şu ifadeleri kullanmıştır: “*Böyle bir sözleşmenin hedefleri (objects/fins) de göz önünde bulundurulmalıdır. Sözleşme açıkça salt insancıl ve uygarlaştırıcı bir amaç (purpose/but) için kabul edilmiştir. Gerçekten de, Sözleşme’nin hedefi (object/visé) bir yandan belli insan topluluklarının varlığını korumak, diğer yandan ise ahlakın en temel ilkelerini tasdik ve teyit etmek olduğundan, böylesi çift yönlü bir karakteri daha yüksek bir seviyede barındıran başka bir sözleşme daha tahayyül etmek güçtür. Böyle bir sözleşmede akit devletlerin kendilerine ait çıkarları yoktur; onların yalnızca, tek tek ve hep beraber, ortak bir çıkarı vardır, o da sözleşmenin varlık nedeni (raison d’être) olan bu yüksek amaçların (purposes/fins) ifasıdır.*” Bkz. a.e.

Görülen odur ki UAD, hukukun genel prensibi olarak nitelediği ve iç hukuka ilişkin bir ilkeye tekabül eden “sözleşme bütünlüğü” ilkesinin hakkını vermekle birlikte, uluslararası hukuka has olan ve Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi’nin 11. maddesindeki katılıma ilişkin hükümde kendini gösteren çok taraflı andlaşmaların evrenselliği ilkesini sözleşme bütünlüğünün karşısına koymuş ve bu iki ilkeyi dengelemeye çalışmıştır.

Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi’nin özelliklerine değindikten sonraysa Divan ilk defa, Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi’nin “hedef ve amacı”na gönderme yapmıştır: “Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi’nin hedef ve amacı, gerek Genel Kurul’un gerekse onu benimseyen devletlerin olabildiğince fazla devletin katılımının sağlanmasını istediğine işaret etmektedir.”¹⁶³ Divan bu tespitten sonra, bir çekinceye yapılacak itiraz sonucunda çekincesine itiraz edilen devletin Sözleşme dışı kalmasının diğer taraflarca istenmiş olamayacağını, ancak aynı şekilde katılımcı tarafların Sözleşme’nin hedefinden (“*object/fin*”) olabildiğince çok katılımcı sağlamak uğruna feragat etmek istemiş de olamayacaklarını belirtmiştir.¹⁶⁴ Dolayısıyla Divan’a göre Sözleşme’nin “hedef ve amacı” gerek Sözleşme’ye çekince koymayı, gerekse koyulan çekincelere itiraz etmeyi kısıtlamaktadır. Divan’a göre buradan çıkan sonuç ise, çekince koyma veya çekinceye itiraz yönündeki devlet davranışını belirleyen ölçütün, ilgili çekincenin Sözleşme’nin “hedef ve amacıyla bağdaşması” olması gerektiğidir. Yani, “hedef ve amaç” ölçütüyle bağdaşma, devletlere bir çekincenin kabul edilebilirliği ile ilgili yol gösterici olması gereken davranış kuralıdır.¹⁶⁵

Divan’a göre, aksi bir görüş ya Genel Kurul ve katılımcı tarafların öngördüğü amaçlara (“*purposes/fins*”) engel olacak, ya da Sözleşme taraflarının, bu amaçlarla çelişmeyen ufak bir çekince ileri süren devletin dahi Sözleşme’ye taraf olmasını engelleyecek güce sahip olması anlamına gelecektir.¹⁶⁶ Divan, devlet egemenliği ilkesinin devletlerin diledikleri çekinceyi koymalarına izin verecek derecede ölçsüzce

---

¹⁶³ a.e., s. 24.

¹⁶⁴ a.e.

¹⁶⁵ a.e.

¹⁶⁶ a.e., s. 24.

uygulanmasının da Sözleşme'nin "hedef ve amacının" tümden hiçe sayılması demek olacağını vurgulamıştır.¹⁶⁷ Gerek oybirliği kuralını, gerekse Sovyetler Birliği tarafından benimsenen mutlak egemenlik doktrini Söleşme özelinde değerlendiren Divan, bu tarz bir sözleşme bakımından iki uygulamanın da uygun olmadığını belirtmiştir.¹⁶⁸ Divan'a göre, devletlerin en azından "Söleşme'nin hedefi ("object/fins") için vazgeçilmez olanın el değmemiş biçimde korunmasını istedikleri" bir ön kabul olmalıdır.¹⁶⁹ Dolayısıyla, sorulan ilk soru bakımından Divan, her farklı durumda hedef ve amaca uygunluk ışığında bir değerlendirme yapılması gerektiğini, yani sorunun her çekince için geçerli yeknesak bir yanıt olmadığını ifade etmiştir.¹⁷⁰

Genel Kurul'un yönelttiği ikinci soru bakımından Divan, her devletin koyulan çekincenin geçerliliğini, hedef ve amaçla bağdaşma kıstasını gözeterek değerlendirmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁷¹ Sözleşme'nin, çekince koyan devletle, bu çekinceye itiraz ederek çekince koyan devletin Sözleşme'ye taraf olmasına karşı çıkan devlet arasında hüküm doğurmayacağı aşıkardır. Ancak, bir devlet diğerinin koyduğu çekinceye hedef ve amaçla bağdaşmazlık iddiasında bulunmaksızın itiraz ediyorsa, buradan Sözleşme'nin hakkında çekince koyulan hüküm dışındaki hükümlerinin ilgili taraflar arasında geçerli olacağı sonucu çıkmalıdır. Eğer bir devlet, diğerinin koyduğu belli bir çekince nedeniyle Sözleşme'ye taraf olamaması gerektiğini düşünüyorsa, buna yargısal yollarla karar verilmelidir.¹⁷²

UAD'ye, çekinceye itiraz etmeye ehillik yönünden yöneltilen son sorunun yanıtı ise, Sözleşme'nin hazırlık çalışmalarında yer alsa da ona imza koymayan bir devletin bu konuda bir söz hakkının bulunmayacağı, sözleşmeye katılma yolunda somut bir adım

---

¹⁶⁷ a.e.

¹⁶⁸ a.e., s. 24-25. Divan'a göre, mutlak egemenlik doktrini, her türlü çekincenin koyulabileceği anlamına gelir ki bu Sözleşme'nin hedef ve amacıyla bağdaşmaz; oybirliği kuralı ise bir genel ilke değil, yalnızca idari bir uygulamadır.

¹⁶⁹ a.e., s. 16, 27.

¹⁷⁰ a.e., s. 25-26.

¹⁷¹ a.e., s. 26-27.

¹⁷² a.e., s. 27.

atarak onu imzalayan devletin ise çekinceye itiraz edebileceği yönünde olmuştur;¹⁷³ bu itirazın hukuki etkisi ise itiraz eden devlet Sözleşme’yi onaylayana kadar askıda kalacak, hükümlerini Sözleşme’ye katılımın gerçekleştiği andan itibaren doğuracaktır.¹⁷⁴

Danışma Görüşü’ne ortak bir karşı görüş sunan yargıçlar ise Milletler Cemiyeti’nce uygulanan ve BM tarafından sürdürülen oybirliği kuralını savunmuşlar ve bunun bir uluslararası hukuk kuralı olduğunu belirtmişlerdir.¹⁷⁵ Danışma Görüşü’nü benimseyen yargıçlardan farklı olarak, Sözleşme’nin hazırlık çalışmalarının genel olarak çekinceye izin verildiğini göstermediğini, Sözleşme’nin metninden de böyle bir sonuca varılamayacağını ifade etmişlerdir.

Çekince koyma ve ona itiraz etme kıstası olarak gösterilen “hedef ve amaçla bağdaşma”yı ise, hiçbir hukuki dayanağı olmadığından hareketle¹⁷⁶ eleştirmişler ve Sözleşme’yi görüşüp imzalarken kesinlikle öngörmedikleri bir hedef ve amaçla bağdaşma ölçütünün devletlere empoze edilmesine karşı çıkmışlardır.¹⁷⁷ Her hâlükârda, bu ölçütün işletilmesinin zorluğunu vurgulamışlardır:

“Dahası, bu yeni kuralın nasıl işleyebileceğini görmekte zorlanıyoruz. Uyuşmazlıkların çözümü için yeni bir kural önerildiğinde, uygulanması kolay olmalı, ve nihai ve tutarlı sonuçlar elde etmek üzere tasarlanmış olmalıdır. Bu da şu ifadeye dayanmaktadır: “eğer çekince Sözleşme’nin hedef ve amacı ile uyumluysa.” Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesinin “hedef ve amacı” nedir? Soykırımın önlenmesi mi? Elbette, ancak bundan daha fazlası mıdır? Bu, Sözleşme’nin tüm icrai hükümlerini içerir mi? İşte meselenin kalbi budur.”¹⁷⁸

Ortak bir karşı görüş sunan yargıçlar, ilk soruya olumsuz yanıt vermişler, bu nedenle ikinci soruyu değerlendirmemişler ve son soruya ilişkin detaylı bir değerlendirmede bulunmayıp, çoğunlukla aynı görüşte olmadıklarını belirtmişlerdir.

---

¹⁷³ a.e., s. 27-28.

¹⁷⁴ a.e., s. 28.

¹⁷⁵ a.e., Dissenting Opinion of Judges Guerrero, Sir Arnold McNair, Read and Hsu M, s. 36.

¹⁷⁶ a.e., s. 43.

¹⁷⁷ a.e., s. 43-44.

¹⁷⁸ a.e., s. 44.

Kendi karşı görüşünü sunan *Alvarez* ise, (1) insancıl mahiyette olan, (2) uluslararası örgüt kuran (3) bazı devletlerin ülkesel statüsünü belirleyen ve (4) yeni ve önemli uluslararası hukuk ilkeleri oluşturmayı amaçlayan çok taraflı sözleşmelerin, ilgili sözleşmede öngörülmedikçe, çekinceye konu olamayacağını belirtmiştir.¹⁷⁹

Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'nin özelliklerinden yola çıkan UAD Danışma Görüşü'nün, bu tür sözleşmeler bakımından bir *obiter dictum* içerdiği söylenebilir; ancak ileride görüleceği gibi, buradaki görüşten hareketle, tüm sözleşmeler için geçerli olacak olan VAHS rejimi doğmuştur.¹⁸⁰ UAD tarafından devlet egemenliğine dair yapılan diyalektik değerlendirme, yani, egemenlik ilkesinin çekince koymayı kısıtladığı gibi, ileri sürülen çekinceyi reddetmeyi de kısıtladığı görüşü,¹⁸¹ ileride tüm sözleşmelere ilişkin çekince rejimi bakımından benimsenecektir.

Aşağıda, VAHS hükümleri son halini alana kadar yaşanan tartışmalar aktarılacaktır.

C. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Yolunda: Uluslararası Adalet Divanı Danışma Görüşü Sonrası Yapılan Kodifikasyon Çalışmaları

UAD'nin Danışma Görüşü'nün, Milletler Cemiyeti sisteminde hakim olan ve daha sonra BM Genel Sekreterliği'nce benimsenen oybirliği kuralından saptığı

---

¹⁷⁹ **a.e.**, Dissenting Opinion of M. Alvarez, s. 51. Bu görüşte yer alan ayırımın, 1930'da *McNair* tarafından dikkate alınması gerektiği savunulan andlaşmalar arasındaki farklılıklara ilişkin görüşlerden esinlendiği söylenebilir. *McNair*, farklı doğaları olduğu için farklı yorumlanması gereken dört farklı andlaşma türünden söz etmektedir: (1) bir devletin diğerine imtiyaz ve hak devrettiği andlaşmalar, (2) Akit niteliğinde, bütüncül bir pazarlık ortaya koyan andlaşmalar, (3) hukuk üreten andlaşmalar ve (4) uluslararası organlar tarafından bir rejim oluşturan andlaşmalar. Bkz. Arnold McNair, "The Functions and Differing Legal Character of Treaties", **British Yearbook of International Law**, Vol. 11, 1930, s. 100. Yorum bakımından yapılan daha güncel bir ayırım için bkz. R. Kolb, **Interprétation et création du droit international – Esquisses d'une herméneutique juridique moderne pour le droit international**, Bruylant, Bruxelles, 2006, s. 202-203 (Mads Andenas, Eirik Björge, **A Farewell to Fragmentation: Reassertion and Convergence in International Law**, Cambridge Publishing, 2015, s.32'den naklen.)

¹⁸⁰ Swaine, "Treaty Reservations", s. 278; Rosenne, **a.g.e.**, s. 365. Yazar, 1950, 51 ve 59'da BM Genel Kurulu'nda, 1950 ve 1951'de UHK'de ve 1951'de UAD'de, itiraza konu olan çekinceler koyan devletler bulunduğu sözleşmenin yürürlüğe girmesi için gereken sayıya ulaşmak için yapılan sayımın nasıl yapılacağına ilişkin tartışmaların, günümüzde 1969 ve 1986 Andlaşmalar Hukuku Sözleşmelerinin 19. ve 23. Maddelerinde yer alan çekinceler rejiminin temelini oluşturduğunu belirtmiştir.

¹⁸¹ Swaine, "Treaty Reservations", s. 283.

görülmektedir. Ancak bu sapma, ne Danışma Görüşü'nün hemen sonrasında kaleme alınan UHK raporu tarafından benimsenmiş,¹⁸² ne de egemenlik görüşünü savunan okulu tam anlamıyla tatmin etmiştir.¹⁸³ Çekinceler konusu, andlaşmalar hukukunun belirsiz ve tartışmalı alanlarından olmaya ve konuyla ilgili farklı teoriler ortaya atılmaya devam etmiştir.¹⁸⁴

UHK, Danışma Görüşü'nün ardından Genel Kurul'a sunduğu ilk raporda, genel kural olarak oybirliği kuralının benimsenmesini önermiştir.¹⁸⁵

Ancak, raporu takiben yapılan Genel Kurul toplantısında, UHK görüşü benimsenmemiştir. Birçok devlet geleneksel oybirliği kuralına karşı çıkarken, temelde bu uygulamayı desteklemiş devletler dahi oybirliğinden 2/3 çokluğa geçişi desteklemişlerdir.¹⁸⁶ Yapılan bu tartışmalar sonucunda alınan Genel Kurul kararında¹⁸⁷ ise meseleye ilişkin nihai bir kural benimsenmemiştir; Genel Kurul, Genel Sekreter'den çekince içeren veya çekincelere dair herhangi bir belgeyi kaydetmesini, bu belgelerin metinlerini ise hukuki etkileri hakkında herhangi bir karar bildirmeksizin ilgili tüm devletlere tebliğ etmesini istemekle yetinmiştir.¹⁸⁸

Danışma Görüşü sonrası BM Genel Kurulu'nda yaşanan tartışmalarda görülmektedir ki, devletler gitgide yükselen bir biçimde oybirliği kuralının

---

¹⁸² UHK, UAD tarafından benimsenen hedef amaçla bağdaşma ölçütünün genel olarak çok taraflı andlaşmalara uygulamaya elverişli olmadığını belirtmiştir. Bkz. ILC, "Report of the International Law Commission to the General Assembly covering its work of its third session", s. 128, para 24; Fitzmaurice, "Reservations to Multilateral Conventions", s. 6-7.

¹⁸³ Sinclair, **a.g.e.**, s. 14. Yazar, Fitzmaurice tarafından mutlak egemenlik teorisi olarak adlandırılan görüşü bu şekilde, orijinal diliyle, "*sovereignty school of thought*" olarak belirtmiştir.

¹⁸⁴ **a.e.**

¹⁸⁵ ILC, "Report of the International Law Commission to the General Assembly covering its work of its third session", Chapter II.

¹⁸⁶ Fitzmaurice, "Reservations to Multilateral Conventions", s. 10.

¹⁸⁷ UN, "General Assembly Resolution 598 (VI): Reservations to multilateral conventions", **Resolutions Adopted by the General Assembly During Its Sixth Session**, 1952, (Çevrimiçi) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/068/53/IMG/NR006853.pdf?OpenElement>, 07.05.2017.

¹⁸⁸ Genel Kurul, örneğin, 1961 yılında aldığı 1656 (XVI) No.lu kararla da UHK çalışmalarını desteklediğini göstermiş ve UHK'ye politik bir arka sağlamış, ancak Komisyon'un çalışmalarıyla ilgili görüş bildirmekten kaçınmıştır. Bkz. Rosenne, **a.g.e.**, s. 371.

değiştirilmesini savunmaya başlamışlardır. O dönemde oybirliği kuralını hala savunan devletlerin başında ise, uluslararası hukukun inşasında öncül rol oynayan batı Avrupa devletleri gelmektedir. Bu devletler andlaşma bütünlüğünü vurgulayarak çekincelerin çok sıkı bir şekilde gözden geçirilmesi gerektiğini savunmuşlardır.¹⁸⁹ Daha liberal olarak değerlendirilen diğer görüş ise evrenselliğe vurgu yapmıştır; daha “çoğulcu ve seçici” bir yaklaşım vurgusu ise gitgide artmıştır.¹⁹⁰

UHK tarafından o sırada geçerli olan hukuk kuralı addedilen oybirliği uygulamasının yetersizliği, Görüş’ün ardından meseleye eğilen özel raportörlerce de ortaya koyulmuştur. *Lauterpacht*, Pan-Amerikan sistemi dışındaki yerleşik uygulamadan hareketle oybirliğini var olan hukuk kuralı olarak nitelemiştir. Ancak, çekinceler meselesinin benzeri görülmemiş bir karmaşıklıkta olduğunu, bu meseleyi yapay biçimde basite indirgemenin bir yararı olmadığını belirtmiş, özellikle var olan ilkenin yetersizliğinin görüldüğü ve birçok devletçe kabul edilemez bulunduğu bu dönemde uluslararası hukukun geliştirilmesi bakımından UHK’ye düşen rolü vurgulamıştır.¹⁹¹ *Lauterpacht* ilk raporunda, hazırladığı taslağın evrensellik ve sözleşme bütünlüğü arasında denge kurmayı hedeflediğini söylemiş ve bu iki ilkenin mutlak uygulanışının olumsuz yanlarından bahsetmiştir.¹⁹² İkinci raporunda ise taslak maddelerde dört farklı alternatif¹⁹³ sunma gerekçelerinden bahsederken m. 9’da yer alan oybirliği kuralının *lex lata*, sunulan alternatiflerinse *lege feranda* örnekler olduğunu, *lex lata*’nın ise birçok açıdan tatmin edici olmadığını belirtmiştir.¹⁹⁴ Raportör, oybirliği kuralından farklı

---

¹⁸⁹ Oscar Schachter, “The question of treaty reservations at the 1959 General Assembly”, **American Journal of International Law**, Vol. 54, 1960, s. 374.

¹⁹⁰ **a.e.**

¹⁹¹ ILC, “Report on the Law of Treaties by Mr. H. Lauterpacht, Special Rapporteur”, s. 124.

¹⁹² **a.e.**, s. 128.

¹⁹³ Bu alternatiflerden ikisi çekincelerin kabulünde 2/3 çoğunluk aramakta diğerleri ise çekincelerin kabul edilmesine ilgili sözleşmeyi görüşen devletlerin oluşturduğu bir komite tarafından veya Divan tarafından oluşturulan bir daire tarafından karar verilmesini öngörmekteydi. Bu alternatiflerin gerekçeli biçimde yer aldığı bölüm için bkz. Lauterpacht, **a.e.**, s. 124-136.

¹⁹⁴ ILC, “Second Report on the Law of Treaties by Mr. H. Lauterpacht, Special Rapporteur” Document A/CN.4/87 and Corr.1, **Yearbook of International Law Commission**, Vol. II, 8.7.1954, , s. 131.

alternatifler sunarken bir yandan da çekinceler uygulamasında meşruluğun önemini vurgulamış, çekince koymanın yalnızca bir sözleşmeye kaç devletin taraf olduğunun belirlenmesine ilişkin bir sorun teşkil etmediğinin ve kesinlikle kötüye kullanılmaması gerektiğinin altını çizmiştir.¹⁹⁵

Andlaşmalar hukuku konusunda görevlendirilen ikinci özel raportör *Fitzmaurice* ise, geleneksel uygulamaya daha yakın bir görüş benimsemiştir. Hazırladığı taslak maddelerde, bir sözleşmenin yorumu veya uygulanmasından kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin bir maddesine kesinlikle çekince koyulamayacağını,¹⁹⁶ ilgili sözleşmede çekinceye ilişkin bir madde bulunmuyorsa ve koyulan çekince 3 ay içerisinde itiraza uğramadıysa bunun zımni kabul anlamına geleceğini ve çekincenin geçerli olacağını öngörmüştür.¹⁹⁷ Ayrıca, çekinceye itiraz eden bir devletin, çekince koyan devletle ilişkilerinde hakkında çekince koyulan hükmü uygulamama “hakkı” olacaktır.¹⁹⁸

VAHS taslak maddelerini kaleme alması için görevlendirilen son özel Raportör *Waldock* ise, onay ve itirazın etkisi bakımından Pan-Amerikan sistemine benzer bir sistemin benimsenmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁹⁹ Buna göre, bir devletin çekince koyması o devletin ilgili sözleşmeye taraf olmasını engellemeyecektir. Ancak söz konusu sözleşme çekince koyan devletle bu çekinceye itiraz eden devlet arasında hiçbir zaman bağlayıcı olamayacaktır.²⁰⁰ *Waldock* ayrıca, Pan-Amerikan uygulamasına hedef ve amaçla bağdaşma ölçütünü ekleyerek bu ölçütün kalıcı olarak çekinceler rejimine

---

¹⁹⁵ **a.e.**, s. 125-126.

¹⁹⁶ ILC, “Report on the Law of Treaties by Mr. G.G. Fitzmaurice, the Special Rapporteur”, m. 37(4), s. 115.

¹⁹⁷ **a.e.**, m. 39(2), s. 115.

¹⁹⁸ Bu durum, çekincenin kabul edilebilirliği ve hukuki etkisi bakımından öngörülebilirliği ve objektifliği ortadan kaldırdığı gerekçesiyle *Detter* tarafından eleştirilmiştir. Bkz. *Detter*, **a.g.e.**, s. 69.

¹⁹⁹ ILC, “First Report on the Law of Treaties by Sir Humphrey Waldock”, s. 66.

²⁰⁰ Wolfgang Friedmann, **The Changing Structure of International Law**, Stevens & Sons, London, 1964, s. 128.

kazandırılmasını sağlamıştır.²⁰¹ Ancak bu ölçütün taslak maddelere eklenmesi de birçok tartışma ve eleştiriden sonra gerçekleşmiştir.

1951 tarihli Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesine Çekinceler Danışma Görüşü'nde benimsenen ve UHK üyeleri *Lauterpacht*²⁰² ile *Rosanne* tarafından da savunulan, bir andlaşmanın bölünmezliğinin çok katı bir kural teşkil etmediği, dolayısıyla bazı maddelerin sözleşmenin bütünü için diğerleri kadar esasa ilişkin olmadığı ve bazı hükümler andlaşmanın hedef ve amacını ihtiva ederken bazılarının etmeyebileceği görüşü UHK tarafından eleştirilmiştir. UHK'nin o dönemdeki görüşüne göre, hedef ve amaç ölçütü sözleşme maddelerini, hedef ve amacın bir parçası olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayırmaktadır. Ancak devletler imzaladıkları sözleşmeyi bir bütün olarak görmektedirler, dolayısıyla herhangi bir madde bakımından koyulan çekinceyi hedef ve amaca aykırı olarak değerlendirebileceklerdir.²⁰³ Ayrıca, Komisyon'a göre, bir andlaşmanın hangi hükümlerin hedef ve amacın bir parçası olduğu doğası itibariyle kolayca tespit edilebilecek olsa bile bu tespit yapılacak ayrımı subjektif olmaktan alıkoyamamaktadır.²⁰⁴ Dolayısıyla, gerek hangi devletlerin bir sözleşmeye taraf olduğu, gerekse sözleşmenin yürürlüğü bakımından bir belirsizliğe neden olacaktır.²⁰⁵

Waldock da raportörlük görevini üstlendiği ilk zamanlarda açıkça, UAD'nin Danışma Görüşü çerçevesinde uyguladığı hedef ve amaçla bağdaşma ölçütünün subjektif oluşundan ve çekince ileri süren bir devletin bir çok taraflı andlaşmaya taraf olmaya ehil olup olmadığının tespiti için kullanılmaya uygun olmadığından söz etmiş, hedef ve amaç testinin ancak hedef ve amaçla bağdaşma sorusunun bağımsız bir yargı önüne getirebilecek olması halinde işleyebileceğini belirtmiştir.²⁰⁶ *Waldock* bu nedenle,

---

²⁰¹ ILC, "First Report on the Law of Treaties by Sir Humphrey Waldock", s. 60.

²⁰² Lauterpacht sözleşmenin esasına ilişkin önemli kısımları "essential part of a treaty" olarak ifade etmektedir.

²⁰³ **a.e.**, s. 128, para. 24.

²⁰⁴ ILC, "Report of the International Law Commission covering the work of its third session, 16 May-27 July 1951", s. 128, para. 24.

²⁰⁵ **a.e.**

²⁰⁶ ILC, "First Report on the Law of Treaties by Sir Humphrey Waldock", s. 63-64.

hedef ve amaç ölçütünün değerini teslim etmekle beraber, bu ölçütün yalnızca devletler tarafından gerek çekince ileri sürerken, gerekse bir çekinceye itiraz ederken göz önünde bulundurulacak nitelikte olduğunu belirtmiştir.²⁰⁷ Buradaki ifadeye göre Waldock'un o dönemde hedef ve amacı izin verilebilirliği belirleyici ve kendisine aykırı bir çekince koyulduğunda ilgili çekinceyi kendiliğinden geçersiz kılıcı bir ölçüt olarak görmediği açıktır. Waldock'un buradaki endişesi ise hedef ve amaç ölçütünün bir çekincenin izin verilebilirliğine karar vermede uygun ölçüt olup olmamasına ilişkin değil, ölçütün objektif bir biçimde uygulanmasına dairdir. Zira, hedef ve amaca uygunluk ölçütünün işletilebilirliğine ilişkin şüphelerine rağmen *Waldock* daha sonra, hedef ve amaç kavramını gerek çekincelerin izin verilebilirlik ölçütü olarak gerekse bir yorum aracı olarak kullanmaya, yukarıda belirtildiği üzere, Pan-Amerikan sistemi tarzında bir uygulamayı hedef ve amaç testiyle tamamlamaya karar verecektir.²⁰⁸ Bu dönemde *Waldock*'un destekçilerinden olan *Friedmann* da, andlaşma bütünlüğünün bozularak, tek bir çok taraflı andlaşmanın yerini birçok ikili andlaşmaya bırakmasını “önemsiz bir kötülük” olarak değerlendirmiş, asıl önemli olanın, soykırımın önlenmesi gibi bir hedef ve amacın ayakta kalabilmesi olduğunu belirtmiştir.²⁰⁹

Waldock'un rapörtörlüğü döneminde hazırlanan 1966 tarihli son taslak maddelerde de, VAHS lafzıyla örtüşür biçimde, bir devletin, sözleşmede çekince koymaya dair herhangi bir hüküm bulunmadığı hallerde ancak sözleşmenin hedef ve amacıyla bağdaşan bir çekince ileri sürebileceği kuralı yer almıştır.²¹⁰

D. 1969 Tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Rejimi

---

²⁰⁷ **a.e.**, s. 65-66. Ayrıca bkz. ICJ, “Reservations to the Convention on Genocide”, Dissenting Opinion of Judges Guerrero, Sir Arnold McNair, Read and Hsu Mo, s. 39.

²⁰⁸ Buffard ve Zamanek, bu kararın oldukça hızlı geliştiğini belirtmektedir. Bkz. Buffard ve Zamanek, **a.g.e.**, s. 320-321. Ayrıca *Pellet*, Waldock'un önceki görüşünü “taktiksel bir tedbir” olarak nitelemiştir. Bkz. ILC, “Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, A/CN.4/558 and Add.1-2, Reservations to Treaties, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, 2005, s. 160, para. 73.

²⁰⁹ **a.e.**

²¹⁰ ILC, “Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries”, m. 16(c), s. 202.

UHK'nin andlaşmalar hukukuna ilişkin 20 yıla yakın süren çalışmaları, 1969 yılında kabul edilen ve 1980'de yürürlüğe giren²¹¹ Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'yle meyvelerini vermiştir.

UHK 1966 yılında Andlaşmalar Hukukuna İlişkin Taslak Sözleşme'yi ikinci kez gözden geçirerek konuya ilişkin son raporunu²¹² BM Genel Kurulu'na sunduktan ve Kurul'a andlaşmalar hukuku konferansı düzenleyerek bir sözleşme metni kabul etmesini önerdikten²¹³ kısa bir süre sonra, Genel Kurul'un 1966 ve 1977 yıllarında aldığı kararlar²¹⁴ uyarınca andlaşmalar hukukuna ilişkin uluslararası bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferansların ilk oturumu 26 Mart-24 Mayıs 1968'de, ikinci oturumu ise 9 Nisan-22 Mayıs 1969'da Viyana'da yapılmıştır. Yapılan bu konferansların sonunda, VAHS'nin yanı sıra, konferansa giden sürece, konferansta çalışan komitelere, konferansa katılan Devletler ile katkı sunan uluslararası örgüt ve uzman kuruluşlara

---

²¹¹ Bkz. United Nations, "Vienna Convention on the Law of Treaties". Sözleşme 27 Ocak 1980'de yürürlüğe girmiştir; 114 taraf Sözleşmeyi onaylamış, 45'i imzalamıştır. Türkiye Sözleşme'ye ne taraf olmuş, ne de Sözleşme'yi imzalamıştır. Ancak Sözleşme maddelerinin uluslararası teamül hukukunun bir parçasını oluşturduğu kabul edilmektedir ve bu durum birçok madde bakımından çeşitli uluslararası yargı organları tarafından da onaylanmış gözükmektedir. Buna örnek olarak, UAD'nin, bir andlaşmasının uygulamasının askıya alınması veya feshedilmesine ilişkin maddeleri uygulayan *Gabcikovo-Nagymaros* Kararı, andlaşmaların geçersizliği ile feshine ilişkin maddeleri uygulayan *Namibia (Güney Batı Afrika)* Kararı ve andlaşmaların yorumlanmasına ilişkin hükümler ışığında uyuşmazlık konusu andlaşmayı yorumlayan *Kasikili/Sedudu Adası* Kararı gösterilebilir. *Kasikili/Sedudu Adası* Kararı'nda andlaşmaların yorumuna ilişkin VAHS hükümlerinin uluslararası teamül hukuku kuralı içerdiğine ilişkin olarak bkz. ICJ, "Kasikili/Sedudu Island (Botswana/Namibia)", Judgment, **ICJ Reports**, 13 Aralık 1999, p. 1059, para.18; Sürer M. Korkmaz, "Kasikili/Sedudu Adası Davası", **Milletlerarası Adalet Divanı Kararları (1990-2007)**, eds.: Tütüncü/ Şimşek/ Uzun/ Arıkoğlu/ Akün/ Başkaracaoğlu/ Korkmaz Sürer/ Güneysu/ Gökalp, Beta Yayınları, İstanbul, 2008, s. 205-206. Kısaca, Sözleşme maddelerinin teamül hukuku oluşturup oluşturmadığının tespiti bir ihtilaf doğduğunda ilgili devletlerin tâbi oldukları uyuşmazlık mekanizması tarafından karara bağlanacaktır, ancak bugüne kadarki uygulamada VAHS'nin ona taraf olmayan uyuşmazlık tarafı devletler için de uygulandığı gözlemlenmektedir. Bkz. Aust, **a.g.e.**, s. 10-11.

²¹² UN, "Report of the International Law Commission on the work of the second part of its seventeenth session Monaco, 3-28 January 1966", Document A/CN.4/191, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, 1966, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/documentation/english/reports/a_cn4_191.pdf&lang=EFSRC, 07.05.2017, s. 169-268.

²¹³ **a.e.**, s. 177.

²¹⁴ İlk Karar için bkz. "UN, Resolution 2166 (XXI) of the General Assembly Convening the Conference", **Official Records of the General Assembly**, Twenty-first Session, Supplement No. 16 (A/6316), 1966, s. 95; ikinci karar için bkz. UN, "Resolution 2287 (XXII)", **Official Records of the General Assembly**, Twenty-second Session, Supplement No. 16 (A/6716), 1967, s. 80.

ilişkin bilgiyi içeren Konferans Son Senedi, ona eklenen beyan ve kararlar²¹⁵ ile birlikte kabul edilmiştir.²¹⁶

19. maddenin uygulanışı bakımından ortaya çıkan sorunları, özellikle 19. maddeden 20. maddeye geçişle ilgili olarak ortaya çıkan “izin verilebilirlik” (“*permissibility*”) ve “nisbi etkililik” (“*opposability*”) görüşleri bakımından tam olarak anlayabilmek için, çekincelere ilişkin kurallara öncelikle bütüncül olarak göz atmak gerekmektedir. Dolayısıyla, m. 19(c)’ye özel olarak eğilmeden önce, genel olarak bugün geçerli olan çekinceler rejiminin nasıl düzenlendiğini ve uygulamada nasıl işlediğini açıklamak yerinde olacaktır.

VAHS’nin çekince rejimine ilişkin hükümleri, ikinci kısımda, “Çekinceler” başlığı altında yer almaktadır. Bu bölüm, 19 ila 23. maddeleri içerecek şekilde beş maddeden oluşmaktadır. İlgili madde metinleri şöyledir:²¹⁷

Madde 19 - Çekincelerin ileri sürülmesi:

Bir Devlet bir andlaşmayı imzalarken, onaylarken, kabul ederken, tasvip ederken, veya bir andlaşmaya katılırken aşağıdaki hallerde bir çekinceyi ileri sürebilir:

a- andlaşma çekinceyi yasaklamadıkça; b- andlaşma, sadece söz konusu çekinceyi kapsamı dışında bırakan, belirli çekincelerin ileri sürülebileceğini öngörmedikçe; c- (a) ve (b) bendlerinin kapsamına girmeyen durumlarda, çekince andlaşmanın konu ve amacı ile bağdaşmazlık etmedikçe.

Madde 20 - Çekincelerin kabulü ve çekincelere itiraz:

1. Bir andlaşmanın açık bir şekilde izin verdiği bir çekincenin diğer akit Devletler tarafından daha sonra herhangi bir şekilde kabulü gerekmez, meğer ki andlaşma aksini öngörmüş olsun.

²¹⁵ Konferans Son Senedi ve ekleri için bkz. United Nations Conference on the Law of Treaties, “Final Act of the United Nations Conference on the Law of Treaties”, Document A/CONF.39/26, **Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, First and Second Sessions Documents of the Conference**, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/diplomaticconferences/lawoftreaties-1969/docs/english/confdocs/a_conf_39_26.pdf, 07.05.2017.

²¹⁶ İki oturuma ilişkin tüm belgelerin listesi için bkz. UN, “Index to the documents of the Conference”, **Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, First and Second Sessions Documents of Conference**, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/diplomaticconferences/lawoftreaties-1969/docs/english/confdocs/a_conf_39_index.pdf, 07.05.2017

²¹⁷ Çeviri için, T.C. Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü çevirisinden faydalanılmıştır. Bkz. BM Enformasyon Merkezi, **Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi**. Çalışmada “hedef ve amaç” olarak çevrilen “*object and purpose*” ifadesi ise resmi çeviride “konu ve amaç” olarak yer almaktadır. Resmi çeviriden yapılan alıntının bütünlüğünün bozulmaması için burada bu ifadeye sadık kalınmıştır.

2. Görüşmecî Devletlerin sınırlı sayısından ve bir andlaşmanın konu ve amacından andlaşmanın bütün taraflar arasında bir bütün olarak uygulanmasının her birinin andlaşmayla bağlanma rızasının esaslı bir şartı olduğu anlaşıldığı zaman, bu çekince bütün tarafların kabulünü gerektirir.

3. Bir andlaşma bir milletlerarası örgütün bir kurucu belgesi olduğu zaman ve başka türlü öngörmedikçe, bu çekince örgütün yetkili organının kabulünü gerektirir.

4. Bir önceki paragrafın kapsamına girmiyen durumlarda ve andlaşma aksini öngörmedikçe: a- diğer bir akit Devletin bir çekinceyi kabul etmesi, çekince ileri süren Devleti diğer Devlet bakımından, andlaşma bu Devletler arasında yürürlüğe girerse veya girdiği zaman, andlaşmanın bir tarafı yapar; b- diğer bir akit Devletin bir çekinceye yaptığı bir itiraz, andlaşmanın itiraz eden Devletle çekince ileri süren Devlet arasında yürürlüğe girmesini engellemez, meğer ki aksi bir niyet kati şekilde itiraz eden Devlet tarafından açıklanmış olsun: c- bir Devletin bir andlaşma ile bağlanma rızasını açıklayan ve bir çekince içeren bir işlemi en azından başka bir akit Devlet çekinceyi kabul eder etmez hüküm doğurur.

5. İkinci ve dördüncü paragraflar bakımından ve andlaşma başka türlü öngörmezse, bir çekince, bir Devletin bundan haberdar edilmesinden sonraki oniki aylık bir dönemin sonuna kadar veya, Devletin andlaşma ile bağlanma rızasını daha sonraki bir tarihte açıklaması halinde, bu rızasını açıkladığı tarihe kadar, çekinceye hiçbir itirazda bulunmamış olması halinde, o Devlet tarafından kabul edilmiş addedilir.

Madde 21 - Çekincelerin ve çekincelere yapılan itirazların hukuki etkisi:

1. 19, 20 ve 23 üncü maddelere uygun şekilde diğer bir taraf bakımından tesis edilen bir çekince: a- çekince ileri süren Devletin diğer tarafla ilişkilerinde, çekincenin ilgili olduğu andlaşma hükümlerini çekince ölçüsünde değiştirir, ve b- diğer tarafın çekince ileri süren Devletle ilişkilerinde, bu hükümleri aynı ölçüde değiştirir.

2. Çekince, andlaşmanın diğer taraflarının kendi aralarındaki ilişkilerde andlaşma hükümlerini değiştirmez.

3. Bir çekinceye itiraz eden bir Devlet andlaşmanın kendisiyle çekince ileri süren Devlet arasında yürürlüğe girmesine itiraz etmemiş olduğu zaman, çekincenin ilgili olduğu hükümler iki Devlet arasında çekince ölçüsünde uygulanmaz.

Madde 22 - Çekincelerin ve çekincelere yapılan itirazların geri alınması:

1. Andlaşma başka türlü öngörmedikçe, bir çekince her zaman geri alınabilir, ve çekinceyi kabul etmiş olan bir Devletin rızası geri alma için gerekli değildir.

2. Andlaşma başka türlü öngörmedikçe, bir çekinceye yapılan bir itiraz her zaman geri alınabilir.

3. Andlaşma başka türlü öngörmedikçe veya başka türlü mutabık kalınmadıysa; a- bir çekincenin geri alınmasını diğer bir akit Devlet bakımından ancak o Devlet bu konudaki bildirimini aldıktan sonra hüküm doğurur. b- bir çekinceye yapılan bir itirazın geri alınması ancak çekinceyi ileri süren Devletin bu konudaki bildirimini almasından sonra hüküm doğurur.

Madde 23 - Çekincelerle ilgili usul:

1. Bir çekincenin açık bir şekilde kabulünün, ve bir çekinceye yapılan bir itirazın, yazılı şekilde yapılması ve akit Devletlerle andlaşmaya taraf olmaya yetkili olan Devletlere bildirilmesi gerekir.
2. Andlaşmayı onaya, kabule veya tasvibe tâbi olarak imzaladığı zaman ileri sürülmüşse, bir Çekince onu ileri süren Devlet tarafından andlaşma ile bağlanma rızasını açıkladığı zaman teyid edilmelidir. Böyle bir durumda, Çekince teyit edildiği tarihte ileri sürülmüş addedilecektir.
3. Bir çekincenin teyid edilmesinden önce, açık bir şekilde kabul, veya ona yapılan bir itirazın kendisi, teyid edilmeyi gerektirmez.
4. Bir çekincenin veya bir çekinceye yapılan bir itirazın geri alınması, yazılı şekilde olmalıdır.

Aşağıda, 19. madde düzenlemesinin yanı sıra, çalışmanın esasına ilişkin olmayan diğer düzenlemeler de, çalışma genelinde anlatılan meselelerde işbu düzenlemelerle bir ilişki bulunduğu takdirde ortaya çıkabilecek bir anlaşmazlığı önlemek amacıyla kısaca açıklanacaktır.

1. 19. maddeye ilişkin açıklamalar

a. Genel olarak

Madde, bir devletin belli haller dışında çekince ileri sürebileceğini öngörmektedir. Esas olan çekince serbestisidir.²¹⁸ Maddede yer alan, çekince ileri sürmenin tamamen yasaklanmış olması, yalnızca belli çekinceler bakımından öngörülmüş olması veya öne sürülen çekincenin andlaşmanın hedef ve amacıyla bağdaşmaması halleri ise bu serbestinin sınırlarını çizmektedir. Maddenin (a) ve (b) bentleri, VAHS'nin ikincil olma özelliğini yansıtmaktadır.²¹⁹ Çekince koyulmak istenen bir andlaşmada, tarafların çekince koymaları tamamen yasaklanmış²²⁰ veya koyulmak

²¹⁸ Swaine, "Treaty Reservations", s. 285.

²¹⁹ Thomas Giegerich, "Reservations to Multilateral Treaties", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, October 2010, para. 7. Sözleşme kurallarının ikincil nitelikte olması şu anlama gelmektedir: Bir andlaşma, Sözleşme'de yer alan herhangi bir maddenin düzenlediği konuyu bambaşka şekilde düzenleyebilir. Bu durumda andlaşma hükmü *lex specialis* olarak uygulanacaktır. Örnek olarak, bir Andlaşma, hedef ve amaçla bağdaşırılık kistası gözetmeksizin herhangi bir çekincenin öne sürülebileceğini öngörebilir. *Jus cogens* niteliğinde bir norma aykırılık ise bu serbestinin sınırıdır.

²²⁰ Söz konusu yasak veya sınırlandırmaların zımnî olup olamayacağı ise tartışmalıdır, ancak böyle bir yorum, çekinceler rejimi ile ilgili muğlaklığı arttıracaktır. Bkz. **a.e.**, para. 9.

istenen çekinceyi kapsayacak biçimde sınırlandırılmışsa,²²¹ taraflar ilgili çekinceyi ileri süremeyeceklerdir.²²² Andlaşmanın sessiz kaldığı durumlarda ise, çekince ileri sürmenin istisnası, (c) bendinde yer alan hedef ve amaçla bağdaşmazlık halidir. Bir çekincenin izin verilemez olmasına ilişkin bu maddede yer almayan ancak çekincenin tanımından çıkan ve uygulamada görülen şekli bir şarta da burada değinmek gerekmektedir. Çekincenin tanımı gereği, geç bir çekince de izin verilemez olacaktır. Açmak gerekirse, bir devletin bir andlaşmayla bağlanmasından sonraki bir zamanda çekince ileri sürmesini kabul etmek, andlaşma yapmanın temelinde yatan devlet iradesi ilkesine aykırılık oluşturacaktır. Uygulamada da, bu iradenin korunması amaçlanmış, ancak ilgili andlaşmaya taraf olan tüm devletlerin kabul etmeleri halinde geç çekincelere izin verilmiştir.²²³

b. Madde 19(c) çerçevesinde çekincenin “izin verilebilirliği” bakımından

Devlet egemenliği ilkesi ile uyumlu olan çekince ileri sürme serbestisini öngören 19. madde,²²⁴ 1951 tarihli UAD Danışma Görüşü’nde Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi’ne ilişkin sunulan görüşün tüm andlaşmalara uyarlanmış halidir.²²⁵ UAD Danışma Görüşü, çekince ileri sürme serbestisine olduğu kadar, (c) bendinde yer alan çekince ileri sürmeye ilişkin kısıtlamaya da ilham kaynağı olmuştur.²²⁶ Bu kısıtlama, diğer devletlerin tepkilerine ön gelir biçimde bir normatif bir bariyer teşkil etmektedir.

---

²²¹ UN, “Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights”, **UN Treaty Series**, Vol 1642, 15.12.1989, entry into force:11.7.1991,(Çevrimiçi) https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-12&chapter=4&lang=en, 07.05.2017, m. 2(1). Bu madde, ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkindir.

²²² Örn. bkz. 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi, “Çekinceler ve İstisnalar” başlıklı m. 309: “İşbu Sözleşmeye, diğer maddelerde açıkça izin verilenler dışında, ne çekince ve ne de istisnalar ileri sürülebilir.” Madde metninin tercümesi, Prof. Dr. Aydoğan tarafından yapılmış ve BM Enformasyon Merkezi UNIC – Ankara tarafından yayınlanmıştır. Metinde “çekince” kelimesi yerine “ihtirazi kayıt” ifadesi kullanılmaktadır. Bu tarz sözleşmelerdeki çekincelere ilişkin bkz. Francesco Parisi, Catherine Sevçenko, “Treaty Reservations and the Economics of Article 21 (1) of the Vienna Convention”, **Berkeley Journal of International Law**, Vol.21, 2003, s. 16.

²²³ Swaine, “Treaty Reservations”, s. 289.

²²⁴ Srinivas, **a.g.e.**, s. 35.

²²⁵ Swaine, “Treaty Reservations”, s. 286.

²²⁶ **a.e.**

Zira, maddede, çekince koymaktan değil, “ileri sürmekten” bahsedilmektedir. Bu bağlamda, bu bendin önemini vurgulayan “izin verilebilirlik” okulu ile onun karşısında yer alan “nisbi etkililik” okulunun yaklaşımlarına kısaca değinmek gerekmektedir.

İzin verilebilirlik okulu, çekincelerin hukuki geçerlilik kazanabilmesi için iki aşamalı bir değerlendirme söz konusu olduğunu belirtmektedir: (1) bir çekincenin “izin verilebilir” (*permissible* veya *admissible*) olması ve (2) böyle olduğu kabul edilen bir çekincenin ilgili andlaşmaya taraf olan en az bir diğer devlet tarafından “kabul edilebilir” (*acceptable*) olması.²²⁷ Dolayısıyla, bir devlet, ilgili andlaşmaca açıkça yasaklanmamış bir çekince ileri sürdüğünde, öncelikle, bu çekincenin ilgili andlaşmanın hedef ve amacı ile bağdaşır olup olmadığına ilişkin nesnel bir değerlendirme yapılmalıdır.²²⁸ Yapılan bu değerlendirme, ilgili andlaşmaya taraf olan diğer devletlerin kabul ve itirazlarından bağımsızdır ve bunlara ön gelmektedir. Dolayısıyla, hedef ve amaçla bağdaşmayan bir çekincenin andlaşmaya taraf olan veya olacak diğer devletlerce kabulü, böyle bir çekinceyi izin verilebilir kılmayacağı gibi, hedef ve amaçla bağdaşan bir çekinceye yapılan devlet itirazları da işbu çekincenin izin verilebilirliğine hanel getirmeyecektir. Kısaca, ileri sürülen bir çekincenin öncelikle andlaşmanın hedef ve amacıyla bağdaşır olup olmadığı belirlenmelidir. Hedef ve amaçla bağdaşmayan bir çekince, kesin hükümsüzdür.²²⁹ Hedef ve amaçla bağdaşmayan bir çekince koyan devletin ilgili andlaşmaya taraf olması bakımından üç farklı olasılıktan söz edilmektedir: İlk olasılığa göre, çekince koyan devletin iradesinin ilgili çekincenin yarattığı farklılıkla birlikte ilgili andlaşmaya taraf olmak olduğu varsayılacak ve ilgili andlaşmaya ancak ileri sürdüğü çekinceye vazgeçerek taraf olabilecektir.²³⁰ İkinci olasılığa göre ise,

---

²²⁷ Mark E. Villiger, **Customary international law and treaties : a manual on the theory and practice of the interrelation of sources**, 2. ed., Kluwer Law International, 1997, s. 254-263.

²²⁸ ILC, “First report on the law and practice relating to the reservations to treaties, by Mr. Allain Pellet, Special Rapporteur”, Document A/CN.4/470, **Yearbook of International Law Commission**, Vol. II, 1995, s. 142, para 103.

²²⁹ Edward T. Swaine, “Reserving”, **The Yale Journal of International Law**, Vol. 31, s. 307-364, 2006, s. 315; Bowett, **a.g.e.**, s. 67. Yazar böyle bir beyanın çekince olarak dahi addelilemeyeceği görüşündedir.

²³⁰ *Lauterpacht*, Norveç Borçları Kararı’na koyduğu ayırık görüşünde, Fransa’nın Divan’ın yargı yetkisini kabul eden beyanına koyduğu geçersiz çekincenin tüm beyanı geçersiz kıldığını savunmuştur. Bkz. ICJ,

geçersiz olan bu çekince yok sayılacak ve hukuki etkilerini doğurmayacak, başka bir deyişle yok sayılacak (*severability*), andlaşma çekince koyan devlet ile diğer taraf devletler arasında bir bütün olarak yürürlüğe girecektir.²³¹ Uygulamada, uluslararası insan hakları yargı organları ile sözleşme organları çekincenin yok sayılmasını savunsalar da²³², bir andlaşma ile bağlanma iradesini açıkça bir çekincenin varlığıyla ilişkilendiren bir devletin iradesi hilafına böyle bir yola gidilmesi eleştirilmiştir.²³³ Üçüncü olarak ise, hakkında hedef ve amaçla bağdaşmayan bir çekince ileri sürülen hükmün, çekinceyi ileri sürülen devletle diğer tüm taraf devletler arasında uygulanmayacağı savunulmaktadır. Bu olasılık her ne kadar sinelagmatik andlaşmalar bakımından çekince koymayan devletleri çekince koyan devletle eşit bir konuma getirmesi bakımından savunulsa da, devletlerin karşılıklı çıkarlarını düzenlemeyen ve taraflara objektif yükümlülükler yükleyen normatif içerikli andlaşmalarda bu durum çekince koyan devlet lehine bir avantaj sağlayacağından akla yatkın gözükmemektedir.²³⁴

“Certain Norwegian Loans (France v. Norway)”, **ICJ Reports**, 1957, Separate Opinion of Judge Sir Hersch Lauterpacht, s. 34. UAD, 1951 tarihli Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesine Koyulan Çekinceler Danışma Görüşünde açıkça, hedef ve amaçla bağdaşmayan bir çekince ileri süren devletin Sözleşme’ye taraf addedilemeyeceğini ortaya koymuştur. Bkz. ICJ, “Reservations to the Convention on Genocide”, s. 29.

²³¹ VAHS hazırlık çalışmaları sırasında, nesnel bir kabul edilebilirlik mekanizması, Waldock’un söylemiyle, esnekliği ortadan kaldıracığından, reddedilmiştir. İzin verilemez addedilen bir çekincenin akıbetinin ne olacağına açıklığa kavuşmamış olmasını Sinclair üzüntüyle karşılamıştır. Bkz. UN Conference on the Law of Treaties, “25th Meeting of the Committee of the Whole”, **Official Records: Summary Records of Plenary Meetings and Meetings of the Committee of the Whole**, 16.04.1968, s. 114, 126.

²³² Örn. bkz. ECtHR, **Belilos v. Switzerland**, para. 60; HRC, **General Comment No. 24**, para. 18. İzin verilemez bir çekincenin yok sayılmasının olumlu ve olumsuz yanlarının tartışması için bkz. Klabbars, "Accepting the Unacceptable? A New Nordic Approach to Reservations to Multilateral Treaties", **Nordic Journal of International Law**, Vol. 69, 2000 s. 187-190. Bir andlaşmaya hedef ve amaç ile bağdaşmayan bir çekince öne sürülmesi durumunda, andlaşmaya taraf olan devletlerin, bazı hükümlerin bu çekince cihetinde değiştirilmesini ve dışlanmasını istemeyecekleri, bu durumun da onların iradelerini zedeleyeceği, dolayısıyla böyle bir çekincenin yok sayılmasının diğer taraf devletler bakımından arzu edilen hukuki sonuç olması akla yatkındır. Bu yönde bkz. Giegerich, “Reservations to Multilateral Treaties”, para. 21.

²³³ Malgosia Fitzmaurice, “The Practical Working of the Law of Treaties”, ed.: Malcolm D. Evans (ed.), **International Law**, Fourth Edition, OUP, 2014, s. 187.

²³⁴ İnsan hakları sözleşme organları, çekincelere ilişkin Çalışma Grubu toplantısında öncelikle bir çekincenin geçersizliğinin üç sonucu olabileceğini belirtmiştir. Bunlar, çalışmada sayılan üç olasılıktır.

“Nisbi etkililik” okulu ise, çekincelerin geçerliliğini etkileyen etmenin, hakkında çekince ileri sürülen andlaşmaya taraf diğer devletlerin gerçekleştirdiği kabul ve itirazlar olduğunu savunmaktadır.²³⁵ Zira, bir çekince hedef ve amaçla bağdaşsa da bağdaşmasa da, ilgili andlaşmada bu çekinceyi dışlayan bir kural olmadığı sürece ve şekli şartlara uyulduğu sürece koyulmuş olacak ve ilgili devlet itiraz edene kadar da o devlet nezdinde sözleşmesel ilişkiyi etkileyecektir.²³⁶ Dolayısıyla, çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmasına ilişkin 19(c) hükmü devletlerin kabul veya itiraz yönündeki hareketlerini şekillendirmelerinde yol gösterici bir işlev görmektedir.

Her ne kadar bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmadığını devlet çekinceyi ileri sürdüğünde tespit eden ve çekincenin geçerli olarak koyulmasını engelleyen bir mekanizma olmaması pratik açıdan nisbi etkililik okulunu destekler gözükse de, bu görüşün kabulü m. 19(c) hükmünü tamamen hiçe saymakta, m. 19’da yer alan ve aynı etkiye sahip olması gereken üç olasılıktan sonuncusu olan hedef ve amaçla bağdaşma

---

Ancak Çalışma Grubu daha sonraki toplantıda bu üçüncü seçeneğin mantıklı olmayacağını öngörmüş ve fikrini değiştirmiştir. Gerçekten, üçüncü seçeneğin kabul edilmesi halinde çekince koyan devlet birçok durumda çekince koymakla ulaşmak istediği amaca ulaşmış olacaktır. Bu tartışmalar için sırasıyla bkz. UN, **Report of Meeting of the Working Group on Reservations**, HRI/MC/2006/5/Rev.1, 2006, para. 16, Rec. No. 7; UN, **Report of the Meeting of the Working Group on Reservations**, HRI/MC/2007/5, 2007, para. 18. *Goodman* da bu üç olasılığa değinmektedir. Bkz. Ryan Goodman, “Human Rights Treaties, Invalid Reservations, and State Consent”, **The American Journal of International Law**, Vol. 96, 2002, s. 531. Bu olası sonuçların değerlendirmesiyle ilgili olarak ayrıca bkz. Swaine, “Treaty Reservations”, s. 293 vd.

Pan-Amerikan sisteminde bir çekincenin itiraz eden devlet bakımından etkisinin, çekincenin ilişkili olduğu hükmün çekince koyan devletle kendisi arasında uygulanmayacak olmasının karşılıklı yükümlülükler öngörmeyen normatif andlaşmalar bakımından sakıncalı olduğuna ilişkin *Fitzmaurice*’in eleştirilerini buraya uyarlamak mümkündür. Bu konuda bkz. “BİRİNCİ BÖLÜM/III/A/3. Pan-Amerikan Sistemi” başlığı altında yapılan açıklamalar.

²³⁵ UHK, andlaşmalar hukuku hazırlık çalışmaları sırasında, daha sonra değişikliğe uğrayan taslak maddelere ilişkin şerhte bunu ifade etmiş ve hedef ve amaç ölçütüne ilişkin maddenin devlet kabul ve itirazlarına ilişkin olanla beraber okunması gerektiğini ifade etmiştir. Bkz. ILC, “Report of the International Law Commission on the work of the second part of its seventeenth session Monaco, 3-28 January 1966”, Document A/CN.4/191, s. 207.

Bu görüşün Türkçe’ye “nisbi etkililik” olarak çevrilmesinin nedeni de, açıklamalardan anlaşılacağı üzere, m. 19’da yer alan koşullara aykırılığın ileri sürülen çekincenin izin verilemez ve dolayısıyla geçersiz olmasına yol açmadığını; bir çekincenin etkisinin onu kabul eden ve ona itiraz eden devletler tarafından belirlendiğini, dolayısıyla bir çekincenin devlet tepkilerine göre nisbi bir etki doğurduğunu savunmasıdır.

²³⁶ Rudolf L. Bindschedler, “Treaties, Reservations”, (1984), **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 4, 2000, s. 965 (Swaine, “Reserving”, s. 312’den naklen).

ölçütünün hukuki etkisini yok etmektedir. Elbette izin verilebilirlik okulunun uygulama bakımından zorlukları olduğu ortadadır. Bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmaz olduğu bir devlet ya da ilgili sözleşmenin denetleme organı tarafından tespit edilmedikçe, izin verilemezlik hukuki sonuçlarını doğuramayacaktır. Ancak, burada yapılacak olan, adı üstünde, yalnızca ilgili çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmadığını belirten bir ‘tespit’ olacaktır. İlgili çekince, tek bir devletin itirazına dahi konu olmamış olsa da izin verilemez olacaktır, dolayısıyla tespit anından geriye yönelik olarak, *ab initio*, geçersiz olacaktır. Yinelemek gerekir ki, VAHS metni uyarınca çekincelerin izin verilebilirliğine dayalı görüşün benimsendiği açıktır. 19. madde metni, hedef ve amaçla bağdaşmazlık durumunda, bir çekincenin ileri sürülemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır. Hedef ve amaçla bağdaşmaz bir çekince izin verilemez niteliktedir.²³⁷ Ayrıca, çekincelerin hukuki etkisini düzenleyen m. 21 de bu etkiyi doğurabilecek bir çekinceyi nitelemek için, diğerleri yanında, 19. maddeye uygun şekilde “tesis edilmiş” (*established*) bir çekineden söz etmektedir.

2. Diğer maddelere ilişkin açıklamalar

20. madde, bir devlet tarafından öne sürülen çekincenin diğer devletlerce kabulüne veya bu çekinceye diğer devletler tarafından itiraz edilmesine ilişkindir. Maddenin düzenlemesine bakıldığında, bir ucunda sözleşme bütünlüğü, diğer ucunda evrensel katılım bulunan terazinin ağırlık noktasını evrensel katılıma doğru kaydıracağı gözlemlenecektir.²³⁸ Zira, maddenin 4. bendi uyarınca, bir devlet öne sürülen çekinceye itiraz etse bile, bu itiraz sözleşmenin çekince ileri süren ve çekinceye itiraz eden devlet arasında geçerli olmasını engellemeyecektir, meğer ki itiraz eden devlet itirazında, çekincenin varlığı halinde sözleşmenin taraflar arasında geçersiz olacağını açıkça dile getirmiş olsun.

---

²³⁷ Aynı yönde bkz. Bruno Simma, *The Law of Treaties Beyond the Vienna Convention*, ed.: Enzo Cannizzaro, 2011, s. 63.

²³⁸ Fitzmaurice, “The Practical Working of the Law of Treaties”, s. 186.

Çekince, tek taraflı bir irade beyanıdır, dolayısıyla, tek taraflı olarak “ileri sürülür”. Ancak, m. 21 uyarınca bir çekincenin ve ona yapılan itirazın hukuki etki doğurması için, öncelikle bu çekincenin m. 19, 20 ve 23 hükümlerine uygun bir şekilde “tesis edilmiş olması” gerekmektedir. Dolayısıyla, 20. madde bakımından şu da vurgulanmalıdır ki, bir çekincenin hukuki etkilerini doğurabilmesi için, m. 20(4)(c) uyarınca, ilgili andlaşmaya taraf olan en az bir devletin onu açıkça veya zımnen kabul etmesi gerekmektedir.²³⁹ Çekincenin kabul edilmesi halinde ise, çekinceyi ileri süren devlet ile çekinceyi kabul eden devlet arasındaki sözleşmesel ilişki, çekincenin içeriğine göre, hakkında çekince koyulmuş hükümler bakımından farklılaşır.²⁴⁰ Başka bir deyişle, çekince, ilgili andlaşmayı, kendisini öne süren devletle onu kabul eden arasındaki karşılıklı ilişki bakımından değiştirmektedir, yani burada bir mütekabiliyet söz konusudur.²⁴¹

İleri sürülen bir çekinceyi kabul etme bakımından zımni kabulün VAHS öncesinde kabul gören bir uygulama olduğu belirtilmişti. VAHS’de de zımnen kabulün geçerli olması bakımından 12 aylık bir süre öngörülmektedir. 20. maddenin 5. bendi uyarınca, öne sürülen bir çekince, ileri sürüldüğünün duyurulduğu tarihten itibaren 12 ay içinde devlet itirazına uğramazsa, kendisine karşı sessiz kalan her bir devlet bakımından geçerli olacaktır. Eğer bir devlet, ilgili andlaşma ile bağlanma niyetini, bu sürenin geçmesinden sonraki bir tarihte açıklarsa, en geç bu niyet açıklamasıyla beraber itirazını da ortaya koymalıdır. 12 aylık sürenin dolmasıyla gerçekleşen zımni kabul kuralının, ilgili andlaşmada konuya ilişkin başkaca bir kural öngörülmediği durumlarda devreye girdiği de akıldan çıkarılmamalıdır.²⁴² Ayrıca, aynı maddenin 3. bendi uyarınca, uluslararası bir örgütün kurucu andlaşması söz konusu olduğunda, örgüte üye olan

---

²³⁹ Bu yönde bkz. Giegerich, “Reservations to Multilateral Treaties”, para. 2.

²⁴⁰ UN, “Vienna Convention on the Law of Treaties”, m. 21/1.

²⁴¹ Giegerich, teknik olarak çekince ileri süren Devlet ile onu kabul eden arasında ayrı bir sözleşme meydana geldiğini belirtmektedir. Bkz. Giegerich, “Reservations to Multilateral Treaties”, para. 7.

²⁴² Madde 20(5)’in ilk cümlesine göre, madde 20(2) veya 20(4)’te yer alan düzenlemeye uyan bir andlaşma bakımından 12 ay kuralının geçersiz olması için, ilgili andlaşmada konuya ilişkin bir kural bulunmalıdır. Kısaca, her türlü andlaşma bakımından, 12 aylık sürede zımnen kabul kuralı, *lex generalis*, ilgili andlaşmada bulunan aksine bir hüküm ise *lex specialis* olacaktır.

devletlerin açık veya zımni kabulü yeterli olmayacaktır; çekincenin örgütün yetkili organı tarafından da kabulü gerekecektir.

Tesis edilmiş olan bir çekineden söz edilebildiğinde ise, VAHS m. 21 uyarınca bu çekinceye yapılan itirazın sonuçları tecelli edebilecektir. Bu doğrultuda, tesis edilmiş bir çekinceye yapılan itirazın olası sonuçları şu şekilde olacaktır: (1) Çekinceye itiraz eden devlet, ilgili andlaşmanın çekince ileri süren devletle kendi arasında yürürlüğe girmesine itiraz etmezse, çekincenin kabul edildiği durumda nasıl çekince koyan devlet kabul eden devlet bakımından andlaşmanın bir tarafı olmuş oluyorsa, itiraz durumunda da andlaşma ilgili taraflar arasında geçerli olur; yalnızca, hakkında çekince koyulan hükümler, çekince koyan devlet ile bu çekinceye itiraz eden devlet arasında uygulanmaz.²⁴³ (2) Çekinceye itiraz eden devlet, ayrıca ilgili andlaşmanın çekince ileri süren devletle kendi arasında yürürlüğe girmesine itiraz ederse, çekince ileri süren devlet, bu çekinceyi kabul eden diğer devletler bakımından andlaşmanın bir tarafı olacak, ancak ilgili andlaşma çekince ileri süren devlet ile ona itiraz eden devlet arasında yürürlüğe girmeyecektir.

E. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin Ardından Yaşanan Gelişmeler

VAHS, her ne kadar çekince uygulaması bakımından açıklayıcı birçok hüküm getirmiş olsa da, zaman içinde uygulamadaki tüm sorunları ortadan kaldıracak derecede kusursuz olmadığı görülmüştür.²⁴⁴ Gerek VAHS'ye ilham kaynağı olan 1951 tarihli Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Koyulan Çekinceler Danışma Görüşü'nde karşı görüşteki yargıçların endişeleri, gerekse VAHS hazırlık çalışmaları sırasında UHK içinde çıkan tartışmalar ve raportörlerin farklı yaklaşımları²⁴⁵ VAHS çekinceler

---

²⁴³ Bkz. UN, "Vienna Convention on the Law of Treaties", 1969, m. 21(3).

²⁴⁴ Bu durum, çekince rejiminin çok tartışmalı bir alan olması ve Viyana Andlaşmalar Hukuku Konferansı'ndaki "dengesiz uzlaşım"ın bir sonucudur. Bkz. Alain Pellet, "Section 2: Reservations", **Vienna Conventions on the Law of Treaties, A Commentary**, Edt. Olivier Corten, Pierre Klein, Vol 1, s. 409. Viyana Sözleşmesi düzenlemelerinin yetersizliğine ilişkin ayrıca bkz. Daniel N. Hylton, "Default Breakdown: The Vienna Convention on the Law of Treaties: Inadequate Framework on Reservations", **Vanderbilt Journal of International Law**, Vol. 27, 1994, s. 419.

²⁴⁵ Bkz. yuk.: "BİRİNCİ BÖLÜM/III/B: Oybirliği Kuralında Kırılma Noktası ve Hedef ve Amaç Ölçütünün Doğuşu: UAD Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Koyulan Çekinceler Danışma Görüşü" ve

rejiminin olası aksaklıklarının sinyallerini vermiştir. Burada çalışmanın odak noktasını oluşturan hedef ve amaçla bağdaşma ölçütü bakımından ortaya çıkan aksaklıklar irdelenecektir.

1. Hedef ve amaçla bağdaşma ölçütüne ilişkin meseleler

1951 tarihli Danışma Görüşü'nde Yargıç Alvarez'in savunduğu, “bireylerin durumlarını iyileştirmek için sosyal veya insancıl menfaatlere ilişkin meseleleri düzenlemeyi amaçlayan sözleşmeler”in sözleşme tarafları öngörmedikçe kategorik olarak çekinceye konu olamayacakları görüşü bir karşı görüş olarak kalmış,²⁴⁶ günümüze Danışma Görüşü'nde yer alan hedef ve amaç ile bağdaşma ölçütünü karşılayan çekincelerin, andlaşmanın türü ne olursa olsun, geçerli olacağı kuralı aktarılmıştır.

VAHS hazırlık sürecindeki UHK çalışmaları sırasında, çekincelerin zaten bir andlaşmanın çok da önemli olmayan hükümlerine koyulduğu savunulmuş,²⁴⁷ iç hukuk düzenlemelerinin uluslararası hukuk ile uyumlaştırılmasının zorluğuna ilişkin hukuki zorluklardan kaynaklandığı tespitiyle birlikte çekincelerin faydaları vurgulanmış,²⁴⁸ zaten çekince koyulmamasının çok önemli olduğu andlaşmalar bakımından ilgili andlaşmada *lex specialis* düzenlemeler de olacağı öngörülmüştür.²⁴⁹ Ancak bir süre sonra bu varsayımın gerçeği yansıtmadığının farkına varılmıştır. Bu farkındalığın temel

---

“BİRİNCİ BÖLÜM/III/C: Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Yolunda: Uluslararası Adalet Divanı Danışma Görüşü Sonrası Yapılan Kodifikasyon Çalışmaları” başlıkları altında yapılan açıklamalar.

²⁴⁶ Bkz. ICJ, “Reservations to the Convention on Genocide”, Dissenting Opinion of Judge M. Alvarez, s. 51.

²⁴⁷ Bu konuda Tunkin'in görüşü için bkz. ILC, “Summary record of the 653rd meeting”, Doc. A/CN.4/SR.653, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. I, 1962, s. 156. Rosenne de bu görüşü desteklemiştir. Bkz. a.e. s. 157.

²⁴⁸ Bu konuda örnek için bkz. Redgwell, a.g.e., s. 403.

²⁴⁹ El Erian'ın bu konudaki demeci için bkz. ILC, “Summary record of the 654th meeting”, doc. A/CN.4/SR.654, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. I, 1962, s. 167. Pellet de ilk raporunda VAHS'nin tüm sözleşmelere uygulanma bakımından uygun olduğunu söylerken, bu rejimin önemli bir yönünün, taraf devletlere çekince rejimini kendileri yapmalarına ilişkin bir alan tanınması olduğunu belirtmiştir. Bkz. ILC, “First report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, **Yearbook of International Law Commission**, özellikle para. 169. Bkz. aynı yönde Lord McNair, **The Law of Treaties**, Oxford at the Clarendon Press, 1961, s. 169.

kaynağı da o dönemden günümüze akdedilen BM insan hakları sözleşmelerine koyulan çekinceler ve bunlara verilen tepkiler olmuştur.

BM insan hakları sözleşmelerine bakıldığında, çoğunlukla, hedef ve amaçla bağdaşma dışında çekince koymaya ilişkin bir ölçüt yer almadığı görülmektedir.²⁵⁰ Bu

²⁵⁰Bu sözleşmeler arasında yalnızca KKAOKS ve İşkence ve İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme'nin (İÖS) Seçmeli Protokolleri çekinceleri açıkça yasaklamaktadır. KKAOKS, IAOKS, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS), Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (GİS), Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (EKHS) ve Seçmeli Protokolü ise VAHS'de yer alan hedef ve amaç ölçütünü tekrar etmektedir. Yalnızca, bunlardan IAOKS m. 20/2'de izin verilemezliği tespit ederek ilgili çekincenin koyulmasını engelleme bakımından taraf devletlere bir yetki tanımaktadır. Buna göre, Sözleşme'ye taraf Devletlerin üçte ikisi tarafından ilgili çekinceye itiraz edilmesi halinde, bu çekincenin Sözleşme ile bağdaşmaz veya engelleyici olduğu kabul edilecektir. Bkz. UN, "Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women"; UN, "Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women", **UN Treaty Series**, Vol 2131, 6.10.1999, entry into force: 22.12.2000, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtmsg_no=IV-8-b&chapter=4&lang=en, 07.05.2017; UN, "Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment", **UN Treaty Series**, New York, 16.2.1984, entry into force 26.6.1987, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtmsg_no=IV-9&chapter=4&lang=en, 07.05.2017; UN, "Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment", **UN Treaty Series**, Vol 2375, 18.12.2002, entry into force: 22.06.2006, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtmsg_no=IV-9-b&chapter=4&clang=en, 07.05.2017; UN, "Convention on the Rights of the Child", **United Nations Treaty Series**, Vol. 1577, 20.11.1989, entry into force 2.09.1990, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtmsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en, 07.05.2017; UN, "Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure", **UN Treaty Series**, A/RES/66/138, 19.12.2011, entry into force:14.4.2014, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtmsg_no=IV-11-d&chapter=4&clang=en, 07.05.2017; UN, "International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families", **UN Treaty Series**, Vol 2220, 18.12.1990, entry into force 1.7.2003, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtmsg_no=iv-13&chapter=4&lang=en, 07.05.2017; UN, "Convention on the Rights of Persons with Disabilities", **UN Treaty Series**, Vol 2515, 13.12.2006, entry into force 3.5.2008, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtmsg_no=IV-15&chapter=4&lang=en, 07.05.2017; UN, "Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities", **UN Treaty Series**, Vol 2518, 13.12.2006, entry into force 3.5.2008, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtmsg_no=IV-15-a&chapter=4&clang=en, 07.05.2017.

Bölgesel insan hakları sözleşmelerinde ise durum farklı olabilmektedir. Örneğin, Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, 24. maddesinde çekince koyulmasını tamamen yasaklamaktadır. Bkz. **European Convention on the Exercise of Children's Rights**, ETS No. 160, Strasburg, 25.01.1996 (Çevrimiçi), <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007cdaf>, 07.05.2017. Sözleşme'nin çevirisi için bkz. "Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi", **İstanbul Üniversitesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt 22, Sayı 1, 2002, s. 83-94. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi düzenlemelerine ise ikinci bölümde değinilecektir. Bkz. aş. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/b. Uyuşmazlık çözüm mekanizmaları uygulaması" başlığı altında yapılan açıklamalar.

durum, sözleşmelerdeki normların uygulanmasını kısıtlayan veya bunları tamamen dışlayan birtakım tartışmalı çekincelerin koyulmasının önünü açmıştır. Kimi devletlerin çekincelerinin niceliği ve niteliği, bunların uluslararası insan hakları sözleşmelerine katılmalarının sembolik mahiyette olduğu izlenimini uyandırmıştır.²⁵¹ İnsan hakları sözleşmelerine koyulan çekinceler, gerek doktrin, gerek bazı taraf devletler, gerekse insan hakları denetleme organları tarafından hedef ve amaçla bağdaşmazlık temelinde eleştirilere konu olmuş, sıcaklığını hala yitirmeyen tartışmalara yol açmıştır.²⁵² Doktrinde çekinceler bir kötülük ve musibet olarak nitelendirilmeye başlamıştır.²⁵³ Bazı

²⁵¹ Altı BM Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi'ne koyulan çekincelerin, çekincelerin geri çekilmesinin ve çekince itirazlarının niceliği ve niteliğine ilişkin grafik ve tablo içeren geniş istatistiki bilgi için bkz. UN Commission on Human Rights, **Working paper submitted by Ms. Françoise Hampson pursuant to Sub-Commission decision 1998/113**, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1999/28, 28.06.1999, (Çevrimiçi) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G99/138/29/IMG/G9913829.pdf?OpenElement>, 07.05.2017, Annex: Tables and Figures showing reservations to human rights treaties and percentages of normative and procedural reservations, s. 11 vd; UN Commission on Human Rights, **Working paper preparatory to the submission of the expanded working paper by Ms. Françoise Hampson submitted in accordance with the to Sub-Commission decision 2002/17**, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2002/34, 08 .08.2002, (Çevrimiçi) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G02/146/47/PDF/G0214647.pdf?OpenElement>, 07.05.2017, s. 3 vd.

²⁵² Özel raportör *Alain Pellet* başkanlığında çekincelere ilişkin güncel bir çalışma kaleme alan UHK, birbirine bağlı hak ve yükümlülükleri düzenleyen andlaşmalara ilişkin kısımda, çekincelerin izin verilebilirliği bakımından en ateşli tartışmaların, bu türdeki diğer andlaşmalardan ziyade uluslararası insan hakları sözleşmeleri bakımından ortaya çıktığını vurgulamıştır. Bkz. ILC, "Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)", s. 383, para. 2.

Pellet'nin çekincelere ilişkin ikinci raporunda konuya ilişkin bir bibliyografya yer almaktadır. Bkz. ILC, "Second report on reservations by Mr. Alain Pellet, the Special Rapporteur" UN Doc. A/CN.4/478, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II(1), 1996, Annex 1, s. 139-150. Daha sonra 1999 yılında *Pellet*'nin dördüncü raporuyla beraber sunduğu geliştirilmiş ilk bibliyografya için bkz. ILC, "Second report on Reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur — Annex I: Bibliography", A/CN.4/478/Rev. 1. Meseleye eğilen ve öne çıkan örnekler için bkz. Çekincelere yapılan eleştirilere örnek olarak bkz. Simma, "Reservations to Human Rights Treaties", s. 659-660; Liesabeth Lijnzaad, "Reservations to UN-human rights treaties: ratify and ruin?", **International Studies in Human Rights**, Vol. 38, T.M.C. Asser Institut, 1995, s. 3, 6, 77.; W.A. Schabas; "Reservations to Human Rights Treaties: Time for Innovation and Reform", **Canadian Yearbook of International Law**, Vol. 32, 1994; Srinivas, "India's Reservations to Human Rights Treaties", s. 34. Yazar, uluslararası insan hakları sözleşmelerini diğer andlaşmalardan ayıran özelliklerin, bu sözleşmelere koyulan çekince sayısındaki çokluğun yarattığı gerilimi kuvvetlendirdiğini belirtmektedir.

²⁵³ Örn. bkz. Yogesh Tyagi, "The Conflict of Law and Policy on Reservations to Human Rights Treaties", **The British Yearbook of International Law**, Oxford at the Clarendon Press, s. 181-258, 2001, s.256; Susan Marks, "Three Regional Human Rights Treaties and Their Experience of Reservations", **Human Rights as General Norms and a State's Right to Opt Out: Reservations and Objections to Human Rights Treaties**, ed. J.P. Gardner, B. I. I. C. L., London, 1997, s. 35.

yazarlar bu doğrultuda VAHS rejiminin gözden geçirilmesi ve değiştirilmesi gerektiğini belirtmiş,²⁵⁴ bazıları çekince uygulamasının uluslararası insan hakları sözleşme rejimini alt üst ettiğini ortaya koymuş,²⁵⁵ devletleri bu konuda sorumluluk almaya davet etmiştir.²⁵⁶

Açmak gerekirse, VAHS rejiminin çekince koyan devlet lehine kabul edilemez bir avantaj sağladığı belirtilmiş,²⁵⁷ insan hakları sözleşmelerinde devlet itirazının çekincelere karşı bir koruma mekanizması olarak yetersizliği vurgulanmıştır.²⁵⁸ Çekincelerin çokluğunun²⁵⁹ insan hakları hukukunu bir krize doğru sürüklediği iddiasının yanı sıra,²⁶⁰ bu sözleşmelere koyulan çekincelere yapılan itirazların yetersizliği de eleştirilere konu olmuştur.²⁶¹ İnsan hakları sözleşmeleri devletlerin kişisel

---

²⁵⁴ Hylton, **a.g.e.**, s. 419.

²⁵⁵ Liesbeth Lijnzaad, **a.g.e.**

²⁵⁶ R. Kühner, **Vobehalte zu multilateralen volkerrechtlichen Vertragen**, Springer Berlin, 1986.

²⁵⁷ Greig, **a.g.e.**, s. 328.

²⁵⁸ Aynı yönde bkz. yuk. “BİRİNCİ BÖLÜM/III/A/3. Pan-Amerikan Sistemi” başlığı altında yapılan açıklamalar.

²⁵⁹ Bkz. UN Commission on Human Rights, Working paper preparatory to the submission of the expanded working paper by Ms. Françoise Hampson submitted in accordance with the Sub-Commission decision 2001/17, Document E/CN.4/Sub.2/2003/WP.2, 08.08.2003, (Çevrimiçi) <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=E/CN.4/Sub.2/2003/WP.2&Lang=E>, 07.05.2017, s. 9, para. 29. Raportör, özellikle KKAOKS’ye, ÇHS’ye ve IAOKS’ye koyulan çok fazla sayıda çekinceye dikkat çekmektedir. 2002 yılı itibarıyla BM temel insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelere ilişkin tablolar için bkz. UN Commission on Human Rights, Working paper preparatory to the submission of the expanded working paper by Ms. Françoise Hampson submitted in accordance with the to Sub-Commission decision 2002/17, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2002/34. Bu konuyu ilgili sözleşme organları kendileri de dile getirmiştir. Örn. bkz. UN, “Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women”, General Assembly Official Records, Fifty-third session, Supplement No. 38 (A/53/38/Rev.1), 1998, s. 3, para. 5. Ayrıca bkz. UN, Report On The Protection Of Children’s Rights: International Standards And Domestic Constitutions adopted by the Venice Commission at its 98th Plenary Session (Venice, 21-22 March 2014), Strasbourg, 3.04. 2014, s. 9, para. 41.

²⁶⁰ Schabas, William “Invalid Reservations to the International Covenant on Civil and Political Rights: Is the United States Still a Party?”, **Brooklyn Journal of International Law**, Vol.21, 1995, s. 277-278.

²⁶¹ Hampson, insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin çokluğu karşısında her taraf devletin tüm bu çekinceleri inceleme fırsatı bularak itiraz etmediğini, çoğu kez çekinceleri irdelemeyi ihmal ettiğini ve bunlara sessiz kaldığını belirtmektedir. Bkz. UN Commission on Human Rights, **Working paper submitted by Ms. Françoise Hampson pursuant to Sub-Commission decision 1998/113**, s. 4, para. 10. Aynı yönde bkz. Ineke Boerefijn, “Impact on the Law on Treaty Reservations”, **The Impact of Human Rights Law on General International Law**, ed.: Menno T. Kamminga and Martin Scheinin, Oxford University Press, s. 63-99, 2009, s. 93; Swaine, “Reserving”, **Yale Journal of International Law**, Vol.

çıklarlarını ilgilendirmedeğinden, çekince itirazlarının oldukça az sayıda olduğu vurgulanmıştır.²⁶² Bunların yanında, insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin niteliği de en az bunların niceliği kadar eleştirilmiştir.²⁶³ Buna göre, insan hakları sözleşmelerine koyulan çekinceler devletlerin hedef ve amaç ile bağdaşma ölçütünü gözetmediğini göstermektedir ve eleştirilerin kalbinde bu bağdaşmazlığa rağmen rahatça çekince koyulabilmesi bulunmaktadır.

Çekince uygulamasından duyulan bu rahatsızlık elbette insan hakları denetleme mekanizmalarının uygulamalarına da yansımıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gitgide çoğalan evrensel düzeydeki insan hakları sözleşmeleri kendi denetleme mekanizmalarını meydana getirmiş, bu denetleme organları, özellikle soğuk savaşın bitiminden itibaren²⁶⁴ gitgide daha kapsamlı, aktif ve iddialı bir rol üstlenmeye başlamıştır.²⁶⁵ Bunlardan MSHS'nin kurduğu organ olan İHK, MSHS'ye koyulan

---

31, 2006, s. 324. Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (MSHS) özelinde eleştiriler için bkz. Higgins, "Human Rights: Some Questions of Integrity", s. 12. Karş. Giegerich, "Multilateral Reservations to Treaties", para. 31. Yazar, insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelere kabul edilemezlik nedeniyle çok fazla sayıda itiraz olduğunu belirtmektedir. Ancak burada vurgulanan, itirazların sayıca çokluğundan ziyade, kabul edilemezlik nedeniyle yapılan itirazların toplam itirazlara görece çokluğudur.

²⁶² Swaine, "Treaty Reservations", s. 298; Martin Scheinin, "Reservations by States under the ICCPR and Its Optional Protocols", **Reservations to Human Rights Treaties and the Vienna Convention Regime: Conflict, Harmony or Reconciliation**, ed.: Ineka Ziemele, 2004, s. 44.

²⁶³ Bruno Simma, "Legal Consequences of an Impermissible Reservation to a Human Rights Treaty: Where Do We Stand", **The Law of Treaties Beyond the Vienna Convention**, ed.: Enzo Cannizzario, OUP 2011, s. 61.

²⁶⁴ Devlet iradesinin mutlak olarak üstün tutulduğu dönemde, 1976 yılında BM Sekreterliği İrsal Ayrımcılığı Önleme Komitesi'nin bir çekincenin geçerliliği hakkında karar verme yetkisi olmadığına dair hukuki görüş bildirmiştir. Bkz. UN, **UN Juridical Yearbook**, 1976, s. 220 vd.

²⁶⁵ 1992 yılında insan hakları sözleşme organları başkanları toplantısında ilgili komitelerden çekinceler meselesini taraf devletlerle oluşturulacak "yapıcı diyalog" çerçevesinde değerlendirmeye almaları istenmiştir. Bkz. UN Secretary General, **Human Rights Questions: Implementation of Human Rights Instruments – Effective Implementation of International Instruments on Human Rights, Including Reporting Obligations under International Instruments on Human Rights**, Doc. A/47/628, para. 36 ve 60 vd. Daha sonra 1994 yılındaki toplantıda komitelere insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerden bazılarının bu sözleşmelerin hedef ve amacıyla bağdaşmaz olduğunu ve dolayısıyla andlaşmalar hukuku ile de bağdaşmadığını açıkça ortaya koymaları tavsiye edilmiştir. Bkz. UN, **Effective Implementation of International Instruments on Human Rights, Including Reporting Obligations under International Instruments on Human Rights**, Doc. A/49/537, para. 30. İnsan Hakları Komitesi'nin 24 No.lu Danışma Görüşü de bu tavsiyelerin idealist bir biçimde gözetildiğinin ilk göstergesidir.

çekincelerin olumsuz etkilerini bertaraf etme refleksiyle, ²⁶⁶ 1994 yılında bir Genel Yorum kaleme almıştır. 24 No.lu Genel Yorum, hedef ve amaçla bağdaşma ölçütünün işlevsel hale getirilmesini sağlama yolunda oldukça iddialı tespitlerde bulunmaktadır ve çekinceler rejiminin gelişimi sürecinde hedef ve amaçla bağdaşma ölçütüne ilişkin sorunların gündeme getirilmesi bakımından kilit bir role sahiptir.

İHK, VAHS rejiminin ilke olarak insan hakları sözleşmelerine uygulanabilir olduğu tespitini yaptıktan sonra, ²⁶⁷ insan hakları sözleşmelerine koyulan çekinceler bakımından ortaya çıkan sorunları çözmeye VAHS’de yer alan devlet itirazlarına ilişkin hükümlerin yetersiz kaldığını, başka bir deyişle bu hükümlerin insan hakları sözleşmelerini çekincelerin olumsuz etkilerinden korumaya elverişli olmadığını şu şekilde vurgulanmıştır:

“...Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, çekincelerin tanımını yapmakta ve başkaca özel hükümlerin yokluğunda hedef ve amaç testi uygulaması öngörmektedir. Ancak Komite, çekincelere ilişkin Devlet itirazlarını içeren hükümlerin insan hakları sözleşmelerine koyulan çekinceler sorununa hitap etmeye elverişli olmadığını düşünmektedir. Bu tarz sözleşmeler, ve dolayısıyla Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, karşılıklı yüklenmelerin Devletler arası değiş-tokuşunu içeren bir ağ değildir. Bireylere haklar bahşedilmesine ilişkindir [...]. İnsan hakları sözleşmeleri hukukunun özel niteliğinden dolayı, bir çekincenin ilgili Sözleşmenin hedef ve amacıyla bağdaşıp bağdaşmadığı objektif bir şekilde, hukuk ilkelerine dayanılarak tespit edilmelidir ve Komite de bu ödevi yerine getirmeye özellikle elverişli olan birimdir...” ²⁶⁸

İHK’nin, VAHS’nin itiraz mekanizmasının yetersizliğini vurguladığı, hedef ve amaçla bağdaşıp bağdaşmama durumunun objektif bir değerlendirme sonucunda belirlenmesi gerektiğini ve bunu yapmaya yetkili olduğunu belirttiği, ²⁶⁹ ayrıca izin verilemez bir

---

²⁶⁶ Çekincelerin insan hakları sözleşmeleri bakımından olumsuz etkilerinin olabileceği önermesi burada tartışılmayacaktır. Zira hedef ve amaçla bağdaşmayan bir çekincenin sözleşmenin hizmet ettiği amacın gerçekleşmesinin önünde bir engel oluşturacağı açıktır. Çekince uygulamasının tamamen ortadan kaldırılmasının gerekip gerekmediği ayrı bir çalışmanın konusudur ve çalışmanın yazarına göre gerçekçilikten uzak olduğu gibi, insan hakları sözleşmelerine taraf olunmaması gibi farklı olumsuzluklara yol açabilecektir.

²⁶⁷ Simma, “Reservations to Human Rights Treaties”, s. 672.

²⁶⁸ HRC, **General Comment No.24**, para. 18.

²⁶⁹ **a.e.** Bu paragrafın tercüme edilmeyen kısmında Komite, Devletlerin insan hakları sözleşmeleri bakımından bu kararı vermeye uygun olmadıklarını belirtmekte, ayrıca bu tespiti yapmanın MSHS m. 40 ve MSHS Seçmeli Protokolü uyarınca İnsan Hakları Komitesi’nin görevleri arasında olduğunu altını çizmektedir.

çekincenin akıbetini de yok sayılma olarak tespit ettiği Genel Yorum, uluslararası camiada büyük bir yankı uyandırmıştır.

Yorum'un yayınlanmasından kısa bir süre önce MSHS'ye bir dizi çekince ve beyan eşliğinde taraf olan ABD²⁷⁰ ile Birleşik Krallık²⁷¹ ve Fransa Genel Yorum'a tepki göstermiştir.²⁷² İnsan hakları sözleşmelerinin hedef ve amaca uygunluğuna kimin karar verebileceği meselesi, izin verilebilirlik ve nisbi etkililik taraftarlarını karşı karşıya getirmiş, yargı benzeri niteliği olan²⁷³ uluslararası insan hakları sözleşme organlarının²⁷⁴

²⁷⁰ ABD, MSHS'ye 8 Haziran 1992 tarihinde taraf olmuştur. Beyan ve çekinceler için bkz. UN, "International Covenant on Civil and Political Rights", **UN Treaty Series**, Vol 999, 16.12.1966, entry into force 1976, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=en, 07.05.2017. ABD'nin 24 No.lu Genel Yorum'a ilişkin gözlemi için bkz. HRC, "Observations of States parties under article 40, paragraph 5, of the Covenant, United States of America", Annex VI, UN Doc A/50/40, **Report of the Human Rights Committee**, Vol. 1, 1995, çevrimiçi: <http://www.refworld.org/pdfid/3f4746ae4.pdf>. ABD gözleminde Genel Yorum No. 24'ün geçerli uygulama ve ilkelere tamamen aykırı olduğunu, çekincelerin bir devletin bir andlaşma ile bağlanma iradesinin vazgeçilmez bir parçası olduğunu ve öylece silinemeyeceğini, andlaşmalar hukukunun temel bir ilkesi olan, yükümlülük altına girmede devlet onayının esas oluşunu yansıttığını belirtmiş. Bir devletin çekince koyarak hakkındaki onayını çektiği bir hükümlü dahi bağlı olması karinesinin bir "hukuki kurguya" dayandığını belirtmiştir. Bkz., **a.e.**, "5. Effect of invalidity of reservations", s. 129.

²⁷¹ HRC, "Observations of States parties under article 40, paragraph 5, of the Covenant, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland", Annex VI, **Report of the Human Rights Committee**, Vol. 1, 1995. Birleşik Krallık da bir çekinceyi yok saymanın uluslararası hukuk ilkelerine, özellikle de UAD Şartı m. 38'de ifade edilen, andlaşmaların Devletlerce "açıkça kabul edilen" kurallar meydana getimesi ilkesine aykırı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca 24 No.lu Genel Yorum'un bir insan hakları sözleşmesini imzalama konusunda Devletlerin cesaretini kıracağı, hatta taraf Devletlerden bazılarının halihazırda taraf oldukları sözleşmelerden çekilmelerine yol açabileceği uyarısında bulunmuştur. Bkz. HRC, **a.e.**, para. 14.

²⁷² **a.e.**, "Observations of States parties under article 40, paragraph 5, of the Covenant, France", Annex, VI, 8.09.1995. Fransa da, bir çekincenin yok sayılmasını andlaşmalar hukuku ilkelerine tamamen aykırı olarak nitelmiştir. Bkz: **a.e.**, para. 12.

²⁷³ "Quasi-judicial" ifadesi Türkçe literatüre "yarı yargısal" olarak da aktarılmaktadır. Ancak çalışmada "yargı benzeri" terimi tercih edilmiştir. Zira bu organların bağlayıcı yargı kararı alma yetkileri yoktur ve diğerleri yanında, "görüş" (*view*) ve "tavsiye" (*recommendation*) olarak adlandırılan bireysel başvuru kararları bulunmaktadır; devletleri denetleme yetkileri vardır ve üstlendikleri rol "yargılama benzeri"dir. Bu görüş ve tavsiyeleri ise UAD Statüsü m. 38(1)(d) anlamında icihat niteliğindedir; ürettikleri belgelere UAD tarafından atıf yapılmaktadır. Bkz. "Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory", Advisory Opinion, **ICJ Reports**, 2004, s. 136, s. 179. Aynı yönde bkz. Alain Pellet, "Article 38", **The Statute of the International Court of Justice, A Commentary**, A. Zimmermann, C. Tomuschat, K. Oellers-Frahm (ed.), 2. Bası, Oxford University Press, 2012, s. 788. "Yarı yargısal" terminolojisinin kullanımı için örn. bkz. Kemal Gözler, **Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi**, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, s. 33. Yargı benzeri kullanımı için bkz. Rona Aybay, **Uluslararası Yargı**, Alfa Yayınları, 2013.

yetkileri bakımından tartışmalara yol açmıştır.²⁷⁵ Bir çekincenin izin verilebilirliğine karar verme konusunda evrensel düzeydeki insan hakları sözleşmelerinin metinlerinde bir açıklık yoktur.²⁷⁶ VAHS ise izin verilebilirlik değerlendirmesi bakımından herhangi bir uluslararası organ öngörmemektedir.²⁷⁷ Bununla birlikte, gerek insan hakları organları gerekse birçok uzman tarafından savunulan görüş, bir sözleşme organının yetkisini kendisinin belirlemesinden yola çıkarak, yetkiyi kısıtlayıcı bir çekincenin geçersizliğine karar vermenin de doğal olarak ilgili sözleşme organının yetkileri arasında

---

²⁷⁴ Kararları AIHS'e taraf olan Devletler için bağlayıcı olan AIHM bakımından durum böyle değildir. AIHM'nin çekincelerin kabul edilebilirliğine ve kabul edilemez çekincelerin yok sayılmasına ilişkin kararlarına başından itibaren (örn. ECtHR, "Temeltasch v. Switzerland"; **Belilos v. Switzerland**) taraf Devletler boyun eğmişlerdir. Yetki tartışması, ilke olarak kararları bağlayıcı olmayan yarı yargısal insan hakları organları bağlamında ortaya çıkmaktadır. Bu konudaki tartışmaların yer aldığı kaynaklar için bkz. aş. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/c. İnsan Hakları Sözleşme Organları Uygulaması" başlığı altında yapılan açıklamalar.

²⁷⁵ Doktrinde insan hakları savunucuları tarafından da insan hakları sözleşme organlarının ortaya koyduğu karar ve tavsiyelerin devletler bakımından yarattığı zorluklar ve bu organların yetkilerinin sınırları vurgulanmıştır. Örneğin *Simma*, insan hakları sözleşme organlarının, devletlerin iç hukuk alanına giren konularda evrimsel ve dinamik yaklaşımla yorum yapmalarının devletler için zorluğunu da fark ederek dengeli bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini, aslında devletlerin çekince uygulamalarının birçok durumda ilgili sözleşmeyi ciddiye aldığı anlamına dahi gelebileceğini belirtmektedir. Bkz. *Simma*, "Reservations to Human Rights Treaties", s. 660. Ayrıca *Pellet*, insan hakları sözleşme organlarının insan hakları sözleşmelerine koyulan çekinceler bakımından herhangi bir özel bir rejim meydana getirme yetkisine sahip olmadıklarını vurgulanmıştır. Bkz. Alain Pellet, "La CIJ et les reserves aux traites: Remarques cursives sur une revolution jurisprudentelle", **Liber Amicorum Judge Shigeru Oda**, ed.: Ando N. et al., 2002, s. 481-514.

Boerefijn, uluslararası insan hakları hukukunun çekinceler rejimi üzerindeki etkilerini ele alan çalışmasında, bu bağlamda insan hakları sözleşme organlarının yetkilerine ve aldıkları kararların bağlayıcılığına ilişkin tartışmalara ikili bir ayrıma giderek değinmektedir. Bunlar, (1) çekincelere ve çekincelerin uygulanabileceği hükümlere ilişkin bulgu elde etme ve tavsiye verme ve (2) çekincenin geçersizliğine bir sonuç bağlamadır. Bkz. Boerefijn, **a.g.e.**, s. 84 vd.

²⁷⁶ Uluslararası Irksal Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi m. 20 bir istisna teşkil etmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, maddenin 2. paragrafı uyarınca, Sözleşme tarafı devletlerin 2/3'ü itiraz ederek bir çekincenin hedef ve amaca aykırılık dolayısıyla izin verilemez olduğuna karar verebilecektir. Bkz. UN, "International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination".

²⁷⁷ Her ne kadar VAHS çalışmaları sırasında Sinclair bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşma testini objektif biçimde yürütecek bir mekanizmanın, ya taraf devletler nezdinde kurulacak bir kurul ya da bir uzman kuruluş olarak inşasının gerekliliğini vurgulasa da (Bkz. United Nations Conference on the Law of Treaties, **Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, first session, Summary records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, First and Second Sessions Documents of Conference**, 1968, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/diplomaticconferences/lawoftreaties-1969/vol/english/1st_sess.pdf, 07.05.2017, s. 114) özel raportör Waldock'un, böyle bir mekanizmanın çekinceler sistemini esneklikten uzaklaştıracağı görüşü (**a.e.**, s. 126) benimsenmiş ve VAHS tarafından böyle bir mekanizma öngörülmemiştir.

olması gerektiğidir.²⁷⁸ Bu soruna bağlı olarak ortaya çıkan alt bir sorun da, sözleşme organlarının bu yetkisi varsayıldığında, bu organların tek yetkili olup olmadıkları, taraf devlet tepkilerinin bu organları ne derece bağlayacağı olmuştur.²⁷⁹ Ayrıca, hedef ve amaçla bağdaşmazlığa karar vermede devletlerin tek yetkili addedilmelerinin ilgili sözleşmenin hukuki etkisi bakımından bir ayrışmaya (*fragmentation*) yol açacağı eleştirisi de yapılmıştır.²⁸⁰

Madde 19(c) hükmünün işletilmesi bakımından ortaya çıkan ikinci mesele de, hedef ve amaçla bağdaşmazlık temelinde izin verilemez olduğu tespit edilen bir çekincenin akıbeti olmuştur.²⁸¹ Kendisini hedef ve amaçla bağdaşma durumunu belirleme bakımından yetkili gören bir insan hakları sözleşme organının bu yetkisi kabul edilse dahi, bir çekincenin hedef ve amaç ile bağdaşmadığına karar verdiğinde, söz konusu çekincenin yok sayılması ve ilgili çekinceyi koyan devletin ilgili sözleşmeye bu çekince olmaksızın taraf olacağına öngörülmesi gerektiği savı da, yukarıda söz edildiği üzere, tartışmalara sebep olmuş, anlaşmalar hukukunun devlet iradesine dayandığı gerekçesiyle eleştirilere konu olmuştur.²⁸² Ayrıca, bir insan hakları organının çekincenin geçersizliğine karar vermesinin hukuki sonuçlarının yalnızca çekinceyi ileri süren devletle bu organ nezdinde mi, yoksa diğer tüm taraf devletler nezdinde mi

---

²⁷⁸ Bu konudaki kaynaklara çalışmanın ileriki kısmında geniş biçimde yer verilmektedir. Bkz. aş. “İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/c. İnsan Hakları Sözleşme Organları uygulaması” başlığı altında yapılan açıklamalar.

²⁷⁹ UN Commission on Human Rights, **Working paper preparatory to the submission of the expanded working paper by Ms. Françoise Hampson submitted in accordance with the to Sub-Commission decision 2002/17**, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2002/34, para. 21.

²⁸⁰ Bkz. Başak Çalı, “Specialized Rules of Treaty Interpretation: Human Rights (Specialized Rules of Treaty Interpretation)”, **The Oxford Guide to Treaties**, ed.: Duncan B. Hollis, OUP, 2012, s. 534.

²⁸¹ Burada geçersizliğine karar verilen çekincenin akıbeti bakımından üç farklı seçenek ortaya çıkmaktadır: (1) çekinceyi yok sayma; (2) çekincenin onay belgesinin tümünü etkilediğine karar vererek Devletin çekincesini gözden geçirmesini talep etme; (3) onayın kesin hükümsüz olduğuna karar verme. Bu son şık açısından ortaya çıkabilecek sorunlar için bkz. UN Commission on Human Rights, **Working paper preparatory to the submission of the expanded working paper by Ms. Françoise Hampson submitted in accordance with the to Sub-Commission decision 2002/17**, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2002/34, s. 8, para. 25.

²⁸² Karş.: Simma, “Reservations to Human Rights Treaties”, s. 667.

gerçekleşeceği de bu bağlamda ele alınacak bir tartışma konusudur.²⁸³ Özetle, VAHS m. 19’da yer alan izin verilebilirliğe bağlayıcı olarak karar verebilecek yetkili merci meselesi ile bir çekincenin izin verilemez olmasının hukuki sonuçlarının ne olacağına dair sorunlar, Sözleşmenin m. 19(c) mekanizmasının devreye girmesi sonucu gerçekleşecek olan birbirine bağlı temel ve tartışma yaratan iki mesele haline gelmiştir.

Çalışma için merkezi önem teşkil eden mesele ise, m. 19(c) mekanizmasının işletilmesine dairdir. İHK 24 no.lu Genel Yorumuyla devlet itirazlarını içeren hükümlerin yetersizliğinden söz ederken aslında çok önemsenmeyen m. 19(c)’nin varlığını tüm uluslararası camiaya hatırlatmaktadır. Karşılıklı özdeş yükümlülükler içeren,²⁸⁴ örneğin diplomatik ilişkilere dair andlaşmalar veya suçluların iadesine ilişkin ikili andlaşmalar ile sinelagmatik yükümlülükler içeren ticaret andlaşmalarında 20 ve 21. maddelerde yer alan itiraza ve hukuki etkilerine ilişkin düzenlemelerden faydalanılması yeterli olabilecektir. Zira, bir çekinceye yapılan itiraz çekince koyan devlet ile çekinceye itiraz eden devlet arasında, hakkında çekince koyulan hükmün uygulanmamasına neden olduğunda, iki devletin birbirine karşı eş yükümlülüklerinden biri veya birkaçı, iki tarafın da çıkarlarını aynı şekilde etkileyecek biçimde değişmekte veya ortadan kalkmaktadır. Norm üretici sözleşmeler içinde sayılan ve sinelagmatik yükümlülükler yerine, görelî olmayan, mutlak yükümlülükler²⁸⁵ doğuran insan hakları sözleşmelerindeyse ilgili maddeler yetersiz kalmaktadır.²⁸⁶ Zira, bireylerin hakları

---

²⁸³ Burada örnek olarak Devletler arası şikayet mekanizması işletilirken çekincenin akıbetinin ne olacağı meselesi gösterilebilir. Bkz. UN Commission on Human Rights, **Working paper preparatory to the submission of the expanded working paper by Ms. Françoise Hampson submitted in accordance with the to Sub-Commission decision 2002/17**, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2002/34, s. 8, para. 26.

²⁸⁴ Bkz. Horn, “Reservations and Interpretative Declarations to Multilateral Treaties”, s. 150. Yazar, bu andlaşmalardan “özdeş mütakabiliyet” içeren andlaşmalar olarak söz etmektedir.

²⁸⁵ Görelî olmayan, mutlak yükümlülük (“absolute obligation”) doğuran andlaşma ayırımı yapan *Horn*, bunları şu şekilde sınıflandırmıştır: (1) insan hakları sözleşmeleri, (2) insancıl hukuka ilişkin sözleşmeler (3) objektif rejim meydana getiren sözleşmeler. Bkz. **a.e.** s. 153-165. İnsan haklarının korunması gibi objektif yükümlülüğün hakim olduğu hukuki bir düzen içeren insan hakları sözleşmelerinin de objektif rejim etkisi içerdiği belirtilmektedir. Bkz. Shaw, **a.g.e.**, s. 711; Carlos Fernández de Casadevante Romani, “Objective Regime”, **Max Planck Encyclopedia of International Law**, 2010, para. 14. Uluslararası insan hakları sözleşmelerinin özelliklerine ileride ayrıca değinilecektir. Bkz. aş. “İKİNCİ BÖLÜM/III/A/1. İnsan hakları sözleşmelerinin özellikleri” başlığı altında yapılan açıklamalar.

²⁸⁶ Girshovich, **a.g.e.**, s. 341 vd.

üçüncü devletlerin itirazlarına bağlı tutulamaz.²⁸⁷ Ayrıca, insan hakları sözleşmelerinin mütakabiliyeti büyük ölçüde dışlaması ve ikili ilişkilerin sağladığı dengeye ilişkin olmayışı karşısında, hedef ve amaçtan bağımsız olarak, akdi dengeyi bozduğu gerekçesiyle bir çekinceye itiraz etmek de anlamını yitirecektir.²⁸⁸ Dolayısıyla, çekince uygulamasının en fazla rağbet gördüğü,²⁸⁹ devlet itirazlarının oldukça yetersiz olduğu,²⁹⁰ devlet yükümlülüklerinin mütakabiliyetinin ise söz konusu olmadığı insan hakları sözleşmelerinde²⁹¹ m. 19(c) hükmünün normatif bir koruma mekanizması olarak işletilmesi elzemdir.

Ayrıca, 24 No.lu Genel Yorum'da, bir çekincenin bir insan hakları sözleşmesinin hedef ve amacıyla bağdaşıp bağdaşmadığının objektif bir şekilde, hukuk ilkelerine dayanılarak tespit edilmesi gerektiği belirtilmektedir.²⁹² Hedef ve amaç ile bağdaşma bakımından objektif bir ölçümün nasıl yapılacağı, hedef ve amacın genel geçer bir tanımını yapmanın ve tüm insan hakları sözleşmeleri bakımından uygulanabilecek bir hedef ve amaç testinin mümkün olup olmadığı da m. 19(c) hükmünün işletilmesi bakımından bir tartışma konusu olagelmıştır. Bu bağlamda, hedef ve amaç ile bağdaşma durumunun belirlenmesi bakımından belli kıstaslar oluşturulmaya çalışılmıştır.²⁹³

---

²⁸⁷Marko Milanovic, "The Oxford Guide to Treaties Symposium: Validity of Reservations Revisited", **Opinio Juris**, November 2012, (Çevrimiçi) <http://opiniojuris.org/2012/11/08/the-oxford-guide-to-treaties-symposium-validity-of-reservations-revisited/>, 07.05.2017.

²⁸⁸ Bkz. Jan Klabbers, "On Human Rights Treaties, Contractual Conceptions and Reservations", **Reservations to Human Rights Treaties and the Vienna Convention Regime: Conflict, Harmony or Reconciliation**, ed.: Ineta Ziemele, Leiden, Martinus Nijhoff, 2004, s. 178.

²⁸⁹ Giegerich, "Multilateral Reservations to Treaties", para. 31; Simma, "Legal Consequences of an Impermissible Reservation to a Human Rights Treaty: Where Do We Stand", **The Law of Treaties Beyond the Vienna Convention**, ed. Enzo Cannizzario, OUP, 2011, s. 61.

²⁹⁰ *Hampson*, insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin çokluğu karşısında her taraf Devletin tüm bu çekinceleri inceleme fırsatı bularak itiraz etmediğini, çoğu kez çekinceleri irdelemeyi ihmal ettiği ve bunlara sessiz kaldığını belirtmektedir. Ayrıca yazar buna bağlı olarak şunu da vurgulamaktadır: Devlet itirazı bulunmaması tüm taraf Devletlerin ilgili çekincenin sözleşmenin hedef ve amacına uygun olduğu kanaatinde olduğu anlamına gelmez. Bkz. UN Commission on Human Rights, **Working paper submitted by Ms. Françoise Hampson pursuant to Sub-Commission decision 1998/113**, s. 4-5, para. 10.

²⁹¹ **a.e.**

²⁹² Aynı yönde bkz. Simma, "Reservations to Human Rights Treaties", s. 669.

²⁹³ Örneğin, 24 No.lu Genel Yorum'da İnsan Hakları Komitesi *jus cogens* olarak kabul edilen bir norma veya askıya alınamaz bir hakka ilişkin hükme ilişkin ileri sürülen çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmaz

İşte, m. 19(c)'de yer alan hedef ve amaçla bağdaşma testine dair muğlaklığı ortaya koyan bu son sorun, daha önce söz edilen yetki ve kabul edilemezliğin hukuki müeyyidesine ilişkin sorunlara ön gelmekte ve çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Zira çalışmada hedeflenen, devletlerin hedef ve amaç ile bağdaşma doğrultusunda nasıl çekinceler koyabileceklerine, çekincelerini nasıl formüle etmeleri gerektiğine ışık tutmak, bir insan hakları sözleşmesine koyulan çekincenin hangi durumda m. 19(c)'ye aykırılık teşkil edeceğini tespit edebilmek için bir yol haritası ortaya koymaktır. Bu bağlamda, bir sonraki kısımda uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin hedef ve amaç ile bağdaşması bağlamında bu soruna detaylı olarak değinilecektir.

Bu soruna eğilmeden önce bir analiz yapmak gerekmektedir: Her ne kadar UAD 1951'de hedef ve amaç bakımından bağlamsal bir değerlendirme yapmışsa da,²⁹⁴ daha sonra hedef ve amaç ölçütü tüm andlaşmalar bakımından uygulanacak şekilde VAHS'ye aktarılmıştır.²⁹⁵ UAD tarafından öngörülen kıstaslarsa, anlaşılacağı üzere, bir insan hakları sözleşmesi bakımından ortaya koyulmuştur. Ne var ki, yukarıda görüldüğü üzere, VAHS'nin akdedilişinin ardından çekinceler rejiminin yetersizliği tartışmaları yine uluslararası insan hakları sözleşmeleri bakımından gündeme gelmiştir. Peki bu "ironinin"²⁹⁶ kaynağı ve çözümü nedir?

---

adedilmesi gerektiği gibi ölçütler belirlemeye çalışılmıştır. Bkz. HRC, **General Comment No. 24**, para. 8 vd.

²⁹⁴ UAD Görüşü'nde genellemelerden özellikle kaçınmış, meseleyi yalnızca Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'ne koyulan çekinceler bakımından ele almıştır. Bkz. Swaine, "Treaty Reservations", s. 283.

²⁹⁵ Gerek VAHS'nin oluşturulmasına önyak olan UHK raporlarından, gerekse Sözleşme'nin hazırlık çalışmalarından, buradaki çekinceler rejiminin genel olarak tüm uluslararası andlaşmalara uygulanacak bir biçimde kaleme alınmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır. Yani, Sözleşme'de yer alan çekince rejiminin yalnızca belli tip uluslararası andlaşmalar bakımından geçerli olmasının öngörüldüğüne ilişkin herhangi bir işaret yoktur. Bkz. ILC, "Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries", s. 203 vd.

²⁹⁶ Swaine, "Treaty Reservations", s. 298; Klabbers, "On Human Rights Treaties, Contractual Conceptions and Reservations", s. 175-176. Yazar bu durumun oldukça ironik olduğunu belirtmektedir.

Uluslararası insan hakları sözleşmeleri, “hiçbir devletin bahşetmesine bağlı olmaksızın tüm insanlarda içkin olan hakları yansıtmaktadır”.²⁹⁷ Her ne kadar insan haklarının evrenselliği esası hep vurgulansa da, kültürel görecelik tartışmaları bu bakış açısını gölgelemektedir.²⁹⁸ Farklı hukuksal sistemler bir yana, dünya üzerinde bulunan toplulukların kültür, inanç ve geleneklerinin çeşitliliği düşünüldüğünde, çoğalan insan hakları sözleşmelerinde yer alan haklar bakımından ortak bir yaklaşım benimsemek de zor olmaktadır.²⁹⁹ Özellikle evrensel değerler benimsemeye konusundaki zorluk, uluslararası insan hakları sözleşmelerine çekince koyulmasını kaçınılmaz hale getirmiştir.³⁰⁰

---

²⁹⁷ R. Higgins, “Human Rights: Some Questions of Integrity”, **Modern Law Review**, Vol. 52, 1989, s. 11. Aynı yönde bkz. Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Cilt 1, 8. Bası, Legal Yayınevi, 2012, s. 81-82. Her ne kadar bu tespit oldukça yalın ve onat bir önerme içerse de, her bireyin, hiçbir ayırım gözetmeksizin, yalnızca insan olduğu için sahip olduğu hakları içeren modern insan hakları öğretisi ve bu hakların içinin doldurulması uzun bir tarihsel süreç içerisinde ve büyük bir mücadele ile felsefi tartışmalar eşliğinde gelişmiş ve oturmuştur. Bu süreç hakkında detaylı bilgi için bkz. Semih Gemalmaz, **Devlet, Birey ve Özgürlük**, 3. Baskı, Seçkin Yayınevi, 2015, özellikle s. 75 vd. Acer ve Kaya da, insan haklarını kişilerin insan olmalarından dolayı sahip oldukları devredilemez haklar olarak niteledikten sonra bu anlayışın evrensel olarak yerleşmesinin 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren söz konusu olduğunu vurgulamaktadır. Bkz. Yücel Acer, İbrahim Kaya, **Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı**, Seçkin Yayınevi, 7. Baskı, 2016, s. 286-287.

²⁹⁸ Evrensellik ilkesi tartışmasını temel insan hakları sözleşmelerine koyulan dini temelli çekinceler ekseninde ele alan güncel bir rapor için bkz. Başak Çalı, Mariana Montoya, “The March to Universality? Religion-based reservations to the core UN treaties and what they tell us about human rights and universality in the 21st Century”, Universal Rights Group, (çevrimiçi), http://www.universal-rights.org/wp-content/uploads/2017/05/Policy_report_march_universality-2.pdf, 23.05.2017, s. 12-13. Kültürel görecelik tartışmalarının detaylı bir incelemesi için bkz. Jack Donnelly, “Cultural Relativism and Universal Human Rights”, **Human Rights Quarterly**, Vol 6, No. 4, 1984 s. 400-419; Ya Tang, **Vorbehalte zu Menschenrechtsverträgen**, Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Juristischen Fakultät der Eberhard Karls, Universität Tübingen, Tobias-lib, 2015, s. 155-161; Gemalmaz, **Devlet Birey ve Özgürlük**, s. 539-542.

²⁹⁹ Gemalmaz, **a.e.**, s. 2. Simma da, insan hakları sözleşmelerinin günümüzün en tartışmalı konularından biri haline gelişini açıklarken, çoğalan uluslararası insan hakları sözleşmelerine yapılan şaşırtıcı düzeydeki katılımın yarattığı gerilimden söz etmektedir. Bkz. Simma, “Reservations to Human Rights Treaties”, s. 659.

³⁰⁰ Çekince meselesinin altında politik gerekçelerin yattığına, Devletlerin barındırdığı tüm değerlerde anlaştıkları bir andlaşma akdetmelerinin güçlüğüne, böyle bir andlaşma olsa da soyut olacağı ve içindeki değerlerin kapsamı ve içeriği konusunda da ayrılığa düşmenin kaçınılmaz olacağına ilişkin bkz. Jan Klabbers, “On Human Rights Treaties, Contractual Conceptions and Reservations”, **Reservations to Human Rights Treaties and the Vienna Convention Regime: Conflict, Harmony or Reconciliation**, ed.: Ineta Ziemele, Leiden, Martinus Nijhoff, 2004, s. 155. Yazar işkence yasağına ilişkin normu örnek olarak göstermektedir: işkence herkesçe kötü bir şeydir ama içeriği ve çok uç hallerde buna başvurulup başvurulamayacağı hala tartışma konusudur.

Meselenin özü şudur: Andlaşmalar, hangi türde olsun, devletler arasındaki uzlaşma sürecinin birer ürünüdür ve tüm toplumlar için geçerli olması hedeflenen normların belirlendiği, devletleri asırlar boyu yalnızca kendi yetkilerine tâbi olan hususlar bakımından uluslararası camiaya karşı sorumlu kılan ve evrensel katılımın sağlanmaya çalışıldığı andlaşmaların meydana getirilmesi elbette meşakkatli bir süreç olacaktır ve devletler görüşmeler sırasında kabul ettiremedikleri hususları, çekince kurumundan faydalanarak sağlama almaya çalışacaktır.³⁰¹ Dolayısıyla, özellikle insan haklarını ilgilendiren andlaşmaların bu süreç sonunda çekinceleri tamamen yasaklayan veya yalnızca belli türde çekincelere izin veren kurallar içermeleri de kolay olmayacaktır.³⁰² Burada önemli bir hususun farkına varmak gerekmektedir: Uluslararası

---

³⁰¹ J. Connors, “The Women’s Convention in the Muslim World”, ed.: Gardner, **Human Rights as General Norms and a State’s Right to Opt Out**, British Institute of International and Comparative Law, London, 1997, s. 85; Pierre-Henri Imbert, **Les reserves aux traits multilateraux**, Pedone, Paris, 1978, s. 390.

Ortak çıkarların söz konusu olduğu insan hakları sözleşmeleri gibi çok taraflı andlaşmalar bakımından bu sürecin uygun olmadığı eleştirisi için bkz. M. Craven, “Legal Differentiation and the Concept of Human Rights Treaty in International Law”, **European Journal of International Law**, Vol.11, 2000, s. 505-506.

³⁰¹ İnsan haklarının kaynağına ilişkin felsefi tartışmalar bir yana, insan hakları sözleşmelerinde işlenen temel değerler ile bunların meydana getirdiği normlar da diğer andlaşmalarda olduğu gibi, devletler tarafından öne sürülmektedir. Dolayısıyla burada çekince koyulmasına yol açan evrensellik – andlaşma bütünlüğü çatışması belli değerlerin tüm devletlerce benimsenmesinin öngörülmesi ile bazı devletlerin bunu kabul etmek istememesinin yol açtığı çatışma olarak kendini göstermektedir. Bu konuda bkz. Klabbers, “On Human Rights Treaties, Contractual Conceptions and Reservations”, s. 181.

İnsan hakları sözleşmelerinde ortaya koyulan insan haklarının evrensel mi göreceli mi olduğu ile bu bağlamda insan haklarının devletlerce uygulanması bakımından savunulan kültürel görecelilik ve çoğulculuk tartışmaları, her ne kadar insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerle ilintili olsa da, çok derin ve farklı dallara doğru götüren bir araştırmayı gerektirmekte, çekincelerin hedef ve amaç ile bağdaşma özelinde irdelenmesinin, dolayısıyla bu tezin inceleme alanının dışında kalmaktadır. Bu konuya ilişkin bkz. Jack Donnelly, Cultural Relativism and Universal Human Rights, **Human Rights Quarterly**, s. 400-419; Ya Tang, **Vorbehalte zu Menschenrechtsverträgen**, Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Juristischen Fakultät der Eberhard Karls, Universität Tübingen, Tobias-lib, 2015, s. 155-161; Gemalmaz, **Devlet Birey ve Özgürlük**, s. 539-542.

³⁰² İnsan haklarının kaynağına ilişkin felsefi tartışmalar bir yana, insan hakları sözleşmelerinde işlenen temel değerler ile bunların meydana getirdiği normlar da diğer andlaşmalarda olduğu gibi, devletler tarafından öne sürülmektedir. Dolayısıyla burada çekince koyulmasına yol açan evrensellik – andlaşma bütünlüğü çatışması belli değerlerin tüm devletlerce benimsenmesinin öngörülmesi ile bazı devletlerin bunu kabul etmek istememesinin yol açtığı çatışma olarak kendini göstermektedir. Bu konuda bkz. Klabbers, “On Human Rights Treaties, Contractual Conceptions and Reservations”, s. 181.

İnsan hakları sözleşmelerinde ortaya koyulan insan haklarının evrensel mi göreceli mi olduğu ile bu bağlamda insan haklarının devletlerce uygulanması bakımından savunulan kültürel görecelilik ve çoğulculuk tartışmaları, her ne kadar insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerle ilintili olsa da, çok

insan hakları sözleşmelerine evrensel katılımın sağlanmaya çalışılması, aslında bu sözleşmelerin kamu düzeni ve refahı idealleriyle tamamıyla uyum içerisinde olan oybirliği kuralının kaybolmasına yol açmıştır ve uluslararası insan hakları sözleşmeleri aslında akdi algıyla daha çok uyum içinde olan çekincelere ilişkin kurallar benimsemek durumunda kalmışlardır.³⁰³

Ancak bu tespit, çekincelerin insan hakları sözleşmeleri bakımından tamamen yıkıcı veya kötü olduğunu göstermemektedir. Çekincelere etik bir bakış açısıyla yaklaşmanın mümkün olmadığını, bu uygulamanın uluslararası toplumun bugünkü durumunun bir gereği olduğunu,³⁰⁴ bir andlaşmanın amacının onun bütünlüğünü korumak olmadığını belirten,³⁰⁵ çekincelerin andlaşmalar hukukunun vazgeçilmez bir parçası olduğunu ve uluslararası hukuka katkı sunan bir araç olarak görülmesi gerektiğini savunan görüşlerin³⁰⁶ de hakkı verilmelidir. Andlaşmalar tanrı vergisi yapılar

---

derin ve farklı dallara doğru götüren bir araştırmayı gerektirmekte, çekincelerin hedef ve amaç ile bağdaşma özelinde irdelenmesinin, dolayısıyla bu tezin inceleme alanının dışında kalmaktadır. Konuyu çekinceler bağlamında ele alan ve evrensellik – kültürel görecelilik tartışmalarını sunan kaynaklara gönderme yapan bir çalışma için bkz. V. Pergantis, “Reservations to Human Rights Treaties, Cultural Relativism and the Universal Protection of Human Rights”, **Multiculturalism and International Law**, eds.: E. Frangou-Ikonomidou ve D. Tsotsoli-Vetsiou, Sakkoulas Publications, Thessaloniki, 2007, s. 431-434. Yazar insan hakları sözleşmelerinde çekinceler bağlamında ortaya çıkan kutuplaşmalardan bahsederken bu meseleyi, evrensel katılım ile bütünlük ve doğal hukuk ile gönüllü irade arasındaki gerilimle beraber ele almıştır. Bu konuda ayrıca bkz. Ya Tang, **a.g.e.**, s. 248 vd. Yazar konuya insan hakları sözleşmelerinde çekincelerin uygulamadaki durumuna ilişkin başlık altında, “Evrensellik ve kültürel göreceliliğin uzlaştırılması” (*Der Ausgleich zwischen Universalismus und Kulturrelativismus*) alt başlığında değinmektedir. Kültürel değerler ve insan hakları sözleşmelerinin uygulanmasını sözleşmelerin yorumlanması bağlamında ele alan güncel bir çalışma için bkz. David McGrogan, **Cultural Values and Human Rights: A Matter of Interpretation**, Thesis submitted in accordance with the requirements of the University of Liverpool for the degree of Doctor in Philosophy, 28.09.2012. BM İnsan Hakları Komitesi’nin (İHK) kültürel görecelilik savlarını nasıl değerlendirdiği konusunda bkz. Sarah Joseph, Melissa Castan, **The International Covenant on Civil and Political Rights, Cases, Materials and Commentary**, Third edition, Oxford University Press, 2013, s. 47 vd.

³⁰³ McNair, **a.g.e.**, s. 155-6.

³⁰⁴ ILC, “Summary Records of the First Part of the Seventeenth Session”, **Yearbook of International Law Commission**, 1965, s. 151.

³⁰⁵ Ko Swan Sik, **Asian Yearbook of International Law**, Vol.7, 1997, s. 137-8.

³⁰⁶ ILC, “Second report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”; aynı yönde bkz. Alain Pellet, Daniel Müller, “Reservations to Human Rights Treaties: Not An Absolute Evil...”, s. 522 vd.

değildir ve onlara yapılacak herhangi bir müdahalenin bir kötülük olduğu algısı bir yanılısamadır.

İnsan hakları sözleşmeleri akdedilirken politik görüş farklılıklarının hukuk yoluyla giderilebileceği ve bazı kuralların bu yolla uygulatılabileceği görüşü öne çıkmış olsa da,³⁰⁷ devletlerin benimsediği farklı değer ve politikaların çatışması, insan hakları sözleşmelerine tartışmalı çekincelerin koyulmasına yol açmıştır. İnsan haklarının evrenselliğine ilişkin tartışmalar bir yana, devletlerin temel insan haklarının içeriği bakımından benimsediği değerler ile bu insan haklarının uygulanmasına ilişkin politikaları farklılık gösterdiği sürece çekince uygulaması kaçınılmaz gözükmektedir. İşte burada çekince uygulamasında keyfiliği ve sübjektif bir uygulamayı önlemek için uluslararası hukuk kuralları devreye girmelidir ki uluslararası insan hakları sözleşmeleri bakımından kilit kural hedef ve amaç ile bağdaşmaya ilişkin VAHS m.19(c)'dir. Uluslararası insan hakları sözleşmelerinde çekince uygulamasının hukuka uygunluğunu güvence altına almak için ilk olarak yapılması gereken bu hükümde yer alan hedef ve amaç ile bağdaşma veya bağdaşmama halinin nasıl tespit edileceğinin belirlenmesidir.

2. “Viyana Artı” rejimi

Zaman içinde çekincelere ilişkin hükümlerin nasıl uygulanacağına dair oluşan soru işaretleri ve uygulamada görülen sorunlar, VAHS'yi gözden geçirme ihtiyacını doğurmuş, 1994 tarihli 24 No.lu Yorum'un kaleme alınmasıyla aynı tarihte başlatılan UHK çalışmaları çekinceler rejimi uygulamasında yeni bir dönemin sinyallerini vermiştir.³⁰⁸

---

³⁰⁷ Devletler bakımından benimsenen değerler ve politik görüşlerde birlik olmaksızın belli kuralların uygulanmaya çalışılmasının kalıcı bir çözüm getirip getirmeyeceği, ayrı bir tartışma konusudur. Bkz. Klabbers, “On Human Rights Treaties, Contractual Conceptions and Reservations”, s. 153. Yazar bu şekilde kuralların zorla uygulatılmasının doğru olmadığını söylemektedir.

³⁰⁸ Swaine, çekince rejiminin gelişimiyle ilgili beş farklı dönem veya aşamadan bahsetmektedir: (1) Sözleşme akdetmenin özünde devlet iradesinin yattığı, dolayısıyla öne sürülen çekincenin tüm taraf Devletlerce kabulünün gerektiği faz; (2) UAD Danışma Görüşünü ve Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin hazırlanışını içeren faz; (3) Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin uygulanmaya başladığı faz; (4) İçinde bulunduğumuz, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi rejiminin gözden geçirildiği ve UHK'nin yine yaklaşık 20 yıl süren çalışmaları sonrasında Sözleşmelerde Çekinceler Uygulamasına İlişkin Rehber'in hazırlandığı faz; ve (5) “Viyana Sözleşmesi Artı” rejimi olarak

UHK, VAHS hükümlerinin devlet uygulamalarına rehberlik etmek için fazla genel olduğu ve önemli noktaları aydınlatmadığı tespitiyle birlikte³⁰⁹ çekinceler meselesini tekrar ele almaya karar vermiş,³¹⁰ bu doğrultuda özel raportör *Alain Pellet* tarafından hazırlanan on yedi raporun ardından,³¹¹ 2011 yılında, çekinceler rejimine açıklık getirmek ve uygulamaya ışık tutmak amacıyla oluşturulan “Andlaşmalarda Çekinceler Uygulamasına İlişkin Rehber”³¹² (Rehber) ve “Çekincelere ilişkin destek

---

andlandırılan, rehber ışığındaki uygulamanın hakim olacağı son faz. Bkz. Swaine, “Treaty Reservations”, s. 281-285. Geçmiş aşamaların, I. Dünya Savaşı öncesi süreç, savaşlar arası süreç, ve -UAD Danışma Görüşü ve UHK çalışmaları olarak ikiye ayrılmak üzere- II. Dünya Savaşı sonrası süreç olarak ayrılarak ele alındığı anlatım için bkz. Parisi, Sevcenko, **a.g.e.**, s. 3-7.

³⁰⁹ ILC, “Report of the International Law Commission on the work of its 45th session (3 May-23 July 1993”, Doc. A/48/10, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II (2), 1993,(Çevrimiçi) http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1993_v2_p2.pdf&lang=EFSRAC, 07.05.2017, s. 96, para. 428. UHK raporuna göre muğlak kalan meselelerden bazıları şöyledir: Çekincelerin diğer beyanlardan ayrılması, yorum beyanlarının kapsamı, çekincelerin geçerliliği –ki bu sorun çekincelerin hukukilik şartları ve başka bir devlete uygulanabilirliğini içermektedir- ve çekincelere yapılan itirazlara ilişkin rejim, özellikle kabul edilebilirlik sorunu ve andlaşma tarafından yasaklanmayan veya hedef ve amaca aykırı olmayan bir çekinceye yapılan itirazın kapsamı.

³¹⁰ UHK, VAHS'nin çekincelere ilişkin hükümlerinde değişiklik yapmayı amaçlamadığını, ancak bu hükümlere açıklık getirilmesi ve bunların geliştirilmesi gerektiğini belirtmiş, bunu ise andlaşmalar hukukuna ilişkin sözleşmelere ek protokoller getirerek veya, hayata geçirdiği üzere, uygulama bakımından bir rehber hazırlayarak gerçekleştirme niyetinde olduğunu ortaya koymuştur. UHK, bu rehberin yalnızca devletlerin değil, uluslararası örgütler ve hukuk yazarlarının da başvurması için hazırlandığını eklemiştir. Bkz. ILC, “Report of the International Law Commission on the work of its 45th session (3 May – 23 July 1993)”, A/48/10, para. 430. UHK'nin 1995 yılında Genel Kurul'a sunduğu raporda da, 1969, 1978 ve 1986 tarihli Viyana Sözleşmeleri'nde yer alan çekincelere ilişkin kurallarda herhangi bir değişiklik yapılmaması konusunda UHK'de görüş birliği olduğu Alain Pellet tarafından belirtilmiştir. Burada ayrıca, UHK'nin çekinceler uygulamasına ilişkin bir rehber hazırlaması gerektiği de yer almıştır. Bkz. ILC, “Report of International Law Commission on the work of its forty-seventh session (2 May-21 July 1995)”, Document A/50/10, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, Part Two, 1995, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1995_v2_p2.pdf&lang=EFSRAC, 07.05.2017, s. 108, para. 487.

³¹¹ Alain Pellet tarafından hazırlanan tüm raporların yanı sıra, ilgili Çalışma Grubu raporları, Rehber'i hazırlayan Tasarı Komitesi raporları, UHK'nin BM Genel Kurulu'na sunduğu çekinceleri içeren tüm raporlar, BM Genel Kurulu faaliyetleri ve nihai sonuç belgeleri metinleri için bkz. ILC, **Analytical Guide to the Work of the International Law Commission, Reservations to Treaties**, last update 10 July 2014, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/ilc/guide/1_8.shtml, 07.05.2017.

³¹² Söz konusu Rehber (“*Guide to Practice on Reservations to Treaties*”), her rehber ilkenin şerhini ve Rehber'in sonuna eklenen “Çekinceler diyaloguna ilişkin sonuçlar” (*Conclusions on the reservations dialogue*) belgesini de içererek şekilde –ki sonuçların taslak metni Alain Pellet tarafından 17. Raporda sunulmuştur- UHK'nin BM Genel Kurulu'na sunduğu raporda yer almaktadır. Rehberin tam metni için bkz. ILC, “Report of the International Law Commission, Sixty-third Session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 1-32.

mekanizmaları hakkında öneri”³¹³ BM Genel Kurulu’na sunulmuştur.³¹⁴ UHK tarafından ortaya koyulan bu rehber ilkelerin (*guidelines*) devletler ve uluslararası örgütlerin uygulamalarına ne düzeyde etki edeceği zaman içinde görülecektir.³¹⁵ Zira, söz konusu Rehber kısa bir süre önce kabul edilmiştir ve hakkında yapılan akademik tartışmalar sınırlıdır.³¹⁶

Rehber’e göz atıldığında, oldukça geniş kapsamlı olduğu görülecektir. Burada, VAHS’de yer verilmeyen ve uygulamaya ilişkin soruna yol açan birçok hususta ilkeler öngörülmüştür. Bu yapılırken de, VAHS’de yer almayan ancak çekinceler uygulamasında sürekli olarak karşılaşılan belli olgular tanımlanmış, açıklanmış, içerik

---

³¹³ ILC, “Report of the International Law Commission, Sixty-third Session (Geneva, 26 April–3 June and 4 July–12 August 2011), Reservations to Treaties, Recommendation on mechanisms of assistance in relation to reservations, provisionally adopted by the Working Group on Reservations to Treaties on 27 July 2011”, A/CN.4/L.795, **General Assembly Official Records**, 27.7.2011, (Çevrimiçi) <http://legal.un.org/docs/?symbol=A/CN.4/L.795>, 07.05.2017.

³¹⁴ Çekinceler meselesinin ele alınmasına karar verilmesinden 2011 yılında ortaya çıkan Rehber’e giden yol, UHK’nin Genel Kurul’a sunduğu raporda kronolojik olarak yer almaktadır. Bkz. “Report of the International Law Commission, Sixty-third Session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 12 vd.

³¹⁵ UHK, Rehber’e ilişkin taslağı ortaya koyduktan sonra, devletler burada yer alan rehber ilkeler hakkında yorum ve gözlemler yapmışlardır. Genel olarak UHK tarafından hazırlanan rehber ilkeleri büyük bir memnuniyetle karşıladıklarını ve UHK’yi kutladıklarını belirten devletler, belli rehber ilkeler bakımından sorular sormuşlar, UHK’ye belli yerleri gözden geçirerek yeniden düzenlemesini önermişlerdir. Bkz. ILC, **Reservations to Treaties: Comments and observations received from Governments**, Addendum, Document A/CN.4/639/Add.1, 2011, (Çevrimiçi) <http://legal.un.org/docs/?symbol=A/CN.4/639/Add.1>, 07.05.2017.

³¹⁶ Avrupa Uluslararası Hukuk Dergisi (*European Journal of International Law*, “EJIL”) tarafından yayınlanan Andlaşmalarda Çekinceler Uygulamasına İlişkin Rehber hakkındaki sempozyum, bu konudaki kapsamlı ilk akademik analiz platformu olmuş ve daha sonra yapılan akademik tartışmalara öncülük etmiştir. Sempozyumun yayına hazırlanmak için değiştirilmemiş hali “Jean Monnet Papers Series” çerçevesinde yayınlanmıştır. İlgili metinler için bkz. NYU Law, The Jean Monnet Center for International and Regional Economic Law & Justice, **2012 Jean Monnet Working Papers**, (Çevrimiçi) <http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/papers12.html>, 07.05.2017. Marko Milanovic ve Linos-Alexander Sicilianos tarafından düzenlenen Avrupa Uluslararası Hukuk Dergisi sayısı için bkz. Marko Milanovic, Linos-Alexander Sicilianos, “Reservations to Treaties: An Introduction”, **The European Journal of International Law**, Vol. 24, No. 4, OUP, 2013. İnsan hakları sözleşmeleri özelinde ise yine 2012 yılında yazılan ve Rehber’e birçok gönderme yapan bir doktora tezi bulunmaktadır. Bkz. Kasey L. McCall-Smith, **Reservations to Human Rights Treaties**, University of Edinburgh, 2012. VAHS rejimindeki boşlukları doldurmakla beraber, Rehber’in ele almadığı ve eklenmesi önerilen hususlar bulunmaktadır. Devletlerin bir andlaşmayı feshettikten sonra bu andlaşmaya yeniden çekince koyarak taraf olmaları buna bir örnektir. Konuya ilişkin devlet uygulamaları ve eleştirisi için bkz. Arp Björn, “Denunciation Followed by Re-Accession with Reservations to a Treaty: A Critical Appraisal of Contemporary State Practice”, **Netherlands International Law Review**, Vol. 61, Issue 2, 2014, s. 141.

ve usule ilişkin belli kurallar detaylandırılmıştır. Bazı rehber ilkeler devlet uygulamalarını yansıtırken, bazılarıysa ilerici kodifikasyon örneği teşkil etmektedir.³¹⁷ Dolayısıyla Rehber'in, VAHS'de yer alan çekincelere ilişkin hükümlerdeki boşlukları doldurduğu söylenebilir. İşte bu nedenle, Rehber'in ortaya çıkışıyla birlikte öngörülen bu rejime, *Milanovic* ve *Sicilianos* tarafından “Viyana Artı” rejimi denilmiştir.³¹⁸

Rehber, çalışmanın odak noktasında bulunan hedef ve amaç ölçütünün insan hakları sözleşmelerinde uygulanmasına da ışık tutmaktadır. Özel raportör Pellet, raporlarında bu konuya eğilmeden önce, yukarıda aktarılan gelişmeler doğrultusunda³¹⁹ genel çekince rejiminin insan hakları sözleşmelerine uygulanıp uygulanamayacağı sorusuna yanıt aramıştır. Yaptığı analizler doğrultusunda VAHS çekince rejiminin tüm andlaşmalara uygulanacağı sonucuna varmıştır.³²⁰ Dolayısıyla, hazırlanan rehberde öngörülen ilkeler tüm andlaşmaları içine alacak şekilde düzenlenmiştir. Beş bölümden oluşan³²¹ Rehber'in özellikle “Çekincelerin ve yorum beyanlarının izin verilebilirliği”

---

³¹⁷ Fitzmaurice, “The Practical Working of the Law of Treaties”, s. 188.

³¹⁸ Marko Milanovic, Linos-Alexander Sicilianos, **a.g.e.**, s. 1056.

³¹⁹ Bu konuda bkz. yuk. “1. BÖLÜM/III/E/1. Hedef ve amaçla bağdaşma ölçütüne ilişkin meseleler” başlıklı kısım altında yapılan açıklamalar.

³²⁰ İnsan hakları sözleşmelerine koyulan çekinceler ve bunların yorumu bakımından VAHS kurallarının geçerliliğini koruduğu yönünde bir çıkarımın yapıldığı detaylı tartışma için bkz. aş. “İKİNCİ BÖLÜM/III/A/2. Kendine haslık ve sınıflandır(ma)ma” başlığı altında yapılan açıklamalar.

³²¹ Bu bölümler sırasıyla şu konulara eğilmektedir: (1) Çekince ve yorum beyanlarının tanımı, bunlar arasındaki farklar, andlaşmaya koyulan çekince ve yorum beyanı dışında kalan tek taraflı beyanlar (ILC, “Report of the International Law Commission, Sixty-third Session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 37-131. İlgili bölüm, “Tanımlar” (“*Definitions*”) olarak adlandırılmıştır), (2) çekincelerin ve yorum beyanlarının ileri sürülmesinde ve bunlara verilen tepkilerde şekle ve usule ilişkin şartlar (**a.e.**, s. 132-329. İlgili bölüm, “Usul” (*Procedure*) olarak adlandırılmıştır.), (3) izin verilebilirlik değerlendirilmesinde dikkate alınacak ölçütleri de içerecek biçimde çekince ve yorum beyanlarının ve bunlara verilen tepkilerin izin verilebilirliği (**a.e.**, s. 329-426), (4) geçerli olup olmamalarına bağlı olarak çekince ve yorum beyanlarının hukuki etkileri, bunlara yapılan itiraz ve kabullerin hukuki etkileri (**a.e.**, s. 427-559. İlgili bölüm, “Çekincelerin ve yorum beyanlarının hukuki etkileri” (*Legal effects of reservations and interpretative declarations*) olarak adlandırılmıştır.), (5) devletlerin andlaşmalara ardıllığı ile bağlantılı olarak ortaya koyulan çekince ve yorum beyanı itirazlarının ve kabullerinin hukuki etkisi (**a.e.**, s. 560-599. İlgili bölüm, “Devletlerin ardıllığı durumunda çekinceler, çekincelerin kabul edilmesi ile çekincelere ve yorum beyanlarına itiraz edilmesi” (*Reservations, acceptances of reservations, objections to reservations, and interpretative declarations in cases of succession of States*) olarak adlandırılmıştır. Rehberin bu bölümü, 1978 tarihli Viyana Devletlerin Andlaşmalara Ardıl Olma Sözleşmesi m. 20’ye açıklık getirmek amacıyla kaleme alınmıştır.).

başlıklı üçüncü bölümü³²² çalışma bakımından büyük önem taşımaktadır.³²³ Bu bölümde, diğerleri arasında,³²⁴ VAHS’de m. 19(c) bakımından muğlak kalan meselelere değinilmektedir. İzin verilebilirlik yaklaşımını benimseyen UHK, m. 19’da yer alan tüm izin verilemezlik hallerinin hukuki sonuçlarının aynı olduğunu,³²⁵ bir andlaşmaca izin verilmeyen bir çekince nasıl ileri sürülemezse, hedef ve amaçla bağdaşmaz olanın da aynı şekilde ileri sürülemeyeceğini,³²⁶ ayrıca bir çekincenin izin verilemezliğinin bu çekincenin diğer bir taraf devlet tarafından kabul edilmesinden tamamen bağımsız olduğunu³²⁷ ortaya koymaktadır. Rehber’e göre izin verilemez bir çekince geçersiz (*invalid*) olacaktır³²⁸ ve geçersiz olan çekincenin akıbeti kesin hükümsüzlüktür³²⁹ (*nullity*). Bu tespitin yanı sıra UHK Rehber’de hem bir çekincenin ne zaman ilgili andlaşmanın hedef ve amacıyla bağdaşmaz addedileceğini belirtmekte, hem hedef ve

---

³²² **a.e.**, s. 329-426. İlgili bölümün original başlığı şöyledir: “*Permissibility of reservations and interpretative declarations*”.

³²³ Çalışmanın odak noktasını teşkil etmemekle birlikte, bir beyanın çekince olarak nitelendirilmesi hedef ve amaçla bağdaşma testine ön geldiğinden Rehber’in ilk bölümünden de çalışmada faydalanılacaktır. Rehber VAHS’den farklı olarak, andlaşmaya koyulabilecek diğer tek taraflı beyanlar üzerine de eğilmekte, çekince dışı yorum beyanlarını, şartlı yorum beyanlarını, diğer beyanları tanımlayarak örneklemekte, çekincelerin diğer tek taraflı beyanlardan ayrıştırılması bakımından yöntemler sunmaktadır. Rehber ilke 1.3.1 uyarınca, beyanın niteliğinin saptanması bakımından, ilgili tek taraflı beyanı ileri süren devletin ortaya çıkartmaya yöneldiği hukuki etki, bu devletin niyetini saptamak için ilgili andlaşmanın ışığı altında, beyanın ifadesine verilecek olan olağan anlama uygun olarak iyi niyetle yorumlanmalıdır (**a.e.**, s. 75-79). Burada örneğin, bir andlaşmanın uygulamasını yer yönünden kısıtlayıcı beyanların da çekince teşkil ettiği belirtilmektedir (**a.e.**, s. 48, rehber ilke 1.1.3).

³²⁴ Bölümde genel olarak, çekince ve yorum beyanlarının ve bunlara verilen tepkilerin izin verilebilirliği ele alınmaktadır. **a.e.**, s. 329-426.

³²⁵ **a.e.**, s. 403, rehber ilke 3.3.1.

³²⁶ **a.e.**, s. 404.

³²⁷ **a.e.**, s. 409, rehber ilke 3.3.3.

³²⁸ Rehber’de yer alan şerhte hazırlık çalışmalarına değinilirken de vurgulandığı üzere, taslak madde 18 *bis*, önce “çekincelerin geçerliliği” olarak adlandırılmış, daha sonra, bu madde geçerli biçimde ileri sürülen çekincelere ilişkin hükümler getirdiğinden, başlığının “çekincelerin hukuki etkileri” olarak değiştirilmesine karar verilmiştir. Bkz. ILC, “Summary record of the 667th meeting, A/CN.4/SR.667, Law of Treaties”, Document A/CN.4/144 and Add.1, s. 248-254, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. I, 25.06.1962, s. 252. Rehber’e göre de bu durum bugünkü madde 19’a tekabül eden taslak madde 17’nin geçersizliğe ilişkin olduğunu göstermektedir.

³²⁹ Bkz. ILC, “Report of the International Law Commission, Sixty-third Session (Geneva, 26 April–3 June and 4 July–12 August 2011”, s. 509, rehber ilke 4.5.1.

amacın tespitine dair bir yöntem sunmakta, hem de belli çekince tipleri bakımından hedef ve amaca aykırılık doğup doğmayacağı konusunda yol göstermektedir.³³⁰

Rehber'e eklenen çekinceler diyaloguna ilişkin sonuç belgesinde de UHK devletlere ve uluslararası örgütlere önerilerde bulunmakta, devletlerden çekincelerini olabildiğince dar tutmalarını ve çekincelerinin ilgili andlaşmanın hedef ve amacıyla bağdaşır olmasına özellikle dikkat etmelerini istemektedir.³³¹

Hedef ve amaçla bağdaşma ölçütüne Rehber'de büyük önem verildiği ve bu ölçütün irdelendiği görülmektedir. UHK Rehber'de m. 19(c)'nin uygulamasına dikkat çekerek Genel Yorum No. 24'le paralel bir tespitte bulunmaktadır. UHK'ye göre de mesele VAHS'de yer alan çekincelere ilişkin hükümlerin yetersizliği değil, bir uluslararası andlaşmanın hedef ve amacıyla bağdaşmayan çekincelerin ileri sürülemeyeceğini belirten m. 19(c) hükmünün dikkate alınmaması ve bu hükmün uygulamada yerini yeteri derecede bulamamasıdır. Rehber'de yer alan şerhte de belirtildiği üzere, m. 19 ve 20 farklı amaçlara hizmet etmektedir ve çekincelere ilişkin farklı aşamalarda uygulanmaktadır. 19. madde bir çekincenin hangi hallerde ileri sürülemeyeceğini düzenlerken, 20. madde bir çekince koyulduktan sonra ne olacağı ile ilgilenmektedir.³³² Dolayısıyla burada çözülmesi gereken esas mesele, m. 19(c) hükmünün nasıl işlevsel bir hale getirileceği, 1951 tarihli UAD Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesine Çekinceler Danışma Görüşü'nde öngörülen koruyucu amaca hizmet

---

³³⁰ Bkz. **a.e.**, s. 351-390. Rehberin bu bakımdan sunduğu çekince tipleri, “muğlak veya genel çekinceler”, “teamül hukuku kuralı öngören bir hükme yönelen çekinceler”, “hiçbir koşulda askıya alınamayacak olan haklara ilişkin hükümlere yönelen çekinceler”, “iç hukuka ilişkin çekinceler”, “birçok birbirine bağlı hak ve yükümlülük içeren andlaşmalara yönelen çekinceler”, “ihtilafların çözümüne veya ilgili andlaşmanın uygulanmasının izlenmesine ilişkin maddelere yönelen çekinceler” olarak sıralanmıştır. Bunlara aşağıda detaylı olarak değinilecektir. Bkz. aş. “İKİNCİ BÖLÜM/III/C/2. Hedef ve amaçla Bağdaşmayı Etkileyen Faktörler” başlığı altında yapılan açıklamalar.

³³¹ **a.e.**, s. 601.

³³² Bkz. ILC, “Report of the International Law Commission, Sixty-third Session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 407. Ayrıca bkz. Bowett, **a.g.e.** s. 80; Redgwell, “Reservations to treaties and Human Rights Committee General Comment No. 24 (52)”, **International and Comparative Law Quarterly**, Vol. 46 , 1997, s. 404-406.

etmesinin nasıl sağlanacağıdır. İşte, çalışmanın illeyen bölümlerinde bu sorun çözümlenmeye çalışılacaktır.

F. Değerlendirme

Çekinceler rejiminin tarihsel bir perspektifle incelendiği bu bölümde, bu rejimin gelişimi ve çekincelere dair kuralların evrilişi incelenmiştir. Öncelikle, gerek çekincenin ne olduğuna, gerekse nasıl uygulanacağına dair tartışmalar ve özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında yerleşen farklı uygulamalar ele alınmıştır. Daha sonra çekince uygulamasında bir kırılma noktası teşkil eden ve hedef ve amaç ölçütünü ortaya çıkartan 1951 tarihli UAD Danışma Görüşü'ne, buradan etkilenen UHK çalışmalarına ve bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkan 1969 tarihli VAHS rejimine değinilmiştir. Son olarak, VAHS rejimindeki boşluklar nedeniyle UHK tarafından 1994 yılında başlatılan 20 yıllık çalışmaya ve yakın zaman önce nihai halini alan Rehber'e yer verilmiştir.

Çekince uygulamasının tarih sahnesine girişinin, devletler arası ilişkilerde yaşanan gelişme sonucunda akdedilen çok taraflı andlaşmalarınkine paralel olduğu gözlemlenmiştir. Buna göre, çekince uygulamasının altında, çok taraflı bir andlaşma üzerinde uzlaşma sağlanırken, devletlerin bu uzlaşmanın bir parçası haline gelemeyen tekil iradelerini koruma istekleri yatmaktadır. Milletler Cemiyeti kuralına göre, andlaşma bütünlüğünün korunması ilkesi, bir andlaşmaya koyulmak istenen çekincenin hüküm doğurabilmesi için diğer tüm âkit devletler tarafından onaylanmasını gerektirmiştir. Bu kuralın yanında, devletin tekil iradesini öne çıkaran bölgesel uygulamaların da bulunduğu gözlemlenmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde, çok taraflı andlaşma akdetme pratiğinin yanı sıra, akdedilen andlaşma çeşitliliğinde de bir artış görülmüştür. Akdedilen andlaşmaların, tarafların karşılıklı çıkarlarından çok uyması gereken aynı yöndeki objektif yükümlüklerini düzenleyen norm üretici özelliği karşısında, bunlara azami düzeyde devlet katılımı önem kazanmış, katılımı evrenselliği sağlamak içinse andlaşma bütünlüğüyle katılım arasında denge kurma düşüncesi daha çok taraftar bulmaya başlamıştır. Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'ne çeşitli devletlerin çekince koyarak

taraf olmak istemesi, bu devletlerin çekinceleri kabul edilmeksizin Sözleşme'nin tarafı olmuş sayılıp sayılmayacakları sorusunu gündeme getirmiş ve bu sorun BM Genel Kurulu tarafından UAD'ye taşınmıştır. İşte, çalışmanın odak noktasında bulunan hedef ve amaçla bağdaşma ölçütü ilk kez burada çekince koymada bir kıstas olarak gündeme gelmiştir.

Bu Danışma Görüşü'yle birlikte hedef ve amaçla bağdaşma ölçütü bakımından alevlenen tartışmalar bugün hala gündemde olan sorunları anlamak bakımından çok önemlidir. UAD kararında, çekince koyarken ilgili andlaşmanın özelliklerini göz önünde bulundurmanın ve katılım sağlamak uğruna andlaşmanın amacının ve varoluş nedeninin zedelenmemesinin önemini vurgulamıştır. Buradan hareketle, Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi bakımından hedef ve amaçla bağdaşan çekince ileri sürme ön koşulunu getirmiştir. Karşı görüşteki hakimlerse bu ölçütü, yeni hukuk yaratmasının yanı sıra, bir uluslararası hukuk kuralı haline gelmiş olan oybirliği kuralını hiçe saydığı ve subjektif olduğu gerekçesiyle eleştirmiş, bir andlaşmanın hedef ve amacının ne olduğunun tespitinin güçlüğüne, hangi hükümlerin bu hedef ve amaç bakımından elzem veya gözden çıkartılabilir olduğuna dair çözümlenmesi zor bir tartışmanın ortaya çıkabileceğine dair endişelerini dile getirmiştir. Ayrıca karşı görüş sunan bir yargıç, insancıl nitelikteki andlaşmaların kategorik olarak bu uygulamaya dahil edilmemesi gerektiği yönünde görüş bildirmiştir.

UAD'nin Danışma Görüşü her ne kadar UHK tarafından hemen benimsenmemişse de, daha sonra BM Genel Kurulu oybirliği kuralına karşı çıkmış ve *Brierly*'den sonraki raportörler bu değişim rüzgarına ayak uydurmuşlardır. Oybirliği kuralının yetersizliği UHK tarafından vurgulanmış, ancak bunun yanı sıra çekince uygulamasının kötüye kullanılmamasının gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Çekince koyulması, bir andlaşmanın amacına zarar vermesi tehlikesi karşısında, bir "ilke sorunu" olarak görülmüştür. Bu süreçte ayrıca, sinelagmatik bir ilişkiyi ortaya koyan andlaşmalarla aynı yönde soyut yüklenmeler içeren normatif nitelikteki andlaşmaların birbirinden ayrılması gerektiği belirtilmiştir, zira bu tarz bir andlaşmada bir devletin

başka bir devletin çekincesine itiraz etmesi, bu andlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerinde bir değişiklik yaratmayacaktır.

Bununla beraber, VAHS tartışmaları sırasında zamanla uluslararası andlaşmalar bakımından akdi andlaşma yaklaşımı ve devletlerin karşılıklı uzlaşmasına dayalı bir esneklik anlayışı benimsenmiştir.³³³ Çekince koymayı bir ilkesel sorun olarak gören anlayışın yumuşamasına UAD'nin bir insan hakları sözleşmesi özelinde aldığı karar önyak olmuştur. Ne var ki, daha sonra bu esnekliğe dayalı anlayışın sorgulanması da yine insan hakları sözleşmelerine ilişkin tartışmalar özelinde ortaya çıkmıştır.

Çekinceler uygulaması konusunda VAHS'nin hazırlık sürecinde ortaya çıkan endişeler, VAHS kurallarının ortaya çıkışından sonra, insan hakları sözleşmelerinin ve bunlara koyulan çekincelerin gösterdiği artışla beraber tekrar sıcak hale gelmiştir. Çekince uygulaması, uluslararası toplumun çıkarlarıyla devlet çıkarlarını uzlaştıran işlevsel bir müessese olarak görülmekten çok, andlaşmalar rejimini geriletken bir musibet olarak algılanmaya başlamıştır. Çekinceler rejimindeki boşluklar da bu algıyı desteklemiştir. İşte bu algı ve eleştirilerin temelinde, yukarıda yer verilen, hedef ve amaçla bağdaşma ölçütünün uygulanmasında ortaya çıkan zorluklar yatmaktadır. Uluslararası hukuk uzmanlarınca öngörülen bu sorunlar, çekince koyulması konusunda sessiz kalan BM insan hakları sözleşmelerinde vücut bulmuştur. Bazı devletler bu sözleşmelere taraf olurken VAHS m. 19(c) hükmünü hiçe sayarak, oldukça tartışmalı çekinceler ileri sürmüşlerdir. Bu durum İHK'yi harekete geçirerek, diğerleri arasında, hedef ve amaç ölçütünün önemini hatırlatan 24 No.lu Genel Yorum'u kaleme almasına neden olmuştur. Bu Genel Yorum'un kaleme alınmasıyla aynı yılda, hedef ve amaçla bağdaşma ölçütüne dair tartışmaları da içine alan ve 20 sene sürecek bir UHK çalışması başlamıştır.

Özetle, çekinceler rejiminin gelişimine ilişkin tarihsel sürecin aktarımı, aşağıda insan hakları sözleşmeleri bakımından ele alınacak hedef ve amaçla bağdaşma ölçütüne

---

³³³ Bkz. yuk. "1. BÖLÜM/III/C. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Yolunda: Uluslararası Adalet Divanı Danışma Görüşü Sonrası Yapılan Kodifikasyon Çalışmaları" başlığı altında yapılan açıklamalar.

ilişkin tartışmalara temel oluşturmakta ve ışık tutmaktadır. Ayrıca, neden hedef ve amaçla bağdaşma ölçütünün özellikle insan hakları sözleşmeleri bakımından bir sorun oluşturduğu ve çalışmada hedef ve amaçla bağdaşma ölçütünün bu ekseninde ele alındığı sorusunun yanıtı hakkında da bir ipucu sunmaktadır. Buradan hareketle aşağıda, bu soru, önce “hedef ve amaç” kavramının üzerine eğilinerek, daha sonraysa insan hakları sözleşmelerinin özellikleri doğrultusunda bu sözleşmeler bakımından ilgili ölçütün nasıl uygulanacağı irdelenerek yanıtlanmaya çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM:
ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMELERİNE KOYULAN
ÇEKİNCELERİN İZİN VERİLEBİLİRLİĞİ BAKIMINDAN TEMEL KOŞUL-
HEDEF VE AMAÇ İLE BAĞDAŞMA

I. GİRİŞ

UAD'nin Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Çekinceler Danışma Görüşü, hedef ve amaç ile bağdaşma ölçütünü ortaya koyarak, devlet onayı üzerine kurulu paradigmayı yıkmış ve çekince uygulaması tarihinde bir dönüm noktası oluşturmuştur.³³⁴ UHK'nin uluslararası hukukun ilerici kodifikasyonuna bir katkısı olarak VAHS'ye aktarılan bu ölçüt zaman içinde teamül hukuku haline gelmiştir.³³⁵ Bazı BM insan hakları sözleşmelerinde tekrar edilen bu ölçüt,³³⁶ bu sözleşmelere çekince koymanın tek maddi koşuludur. Başka bir deyişle, bir BM insan hakları sözleşmesine taraf bir devletin ileri sürdüğü çekincenin kabul edilebilir olması için bu çekincenin “hedef ve amaç testini” geçmesi gerekecektir.

---

³³⁴ Bkz. yuk. “BİRİNCİ BÖLÜM/III/B. Oybirliği Kuralında Kırılma Noktası ve Hedef ve Amaç Ölçütünün Doğuşu: UAD Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Koyulan Çekinceler Danışma Görüşü” başlığı altında yapılan açıklamalar. Ayrıca bkz. Jean Kyongun Koh, “Reservations to Multilateral Treaties: How International Legal Doctrine Reflects World Vision”, **Harvard International Law Journal**, Vol. 23, 1982-1983, s. 85. *Pellet* bu ölçütü, subjektif bir uygulamaya nesnel bir koşul koyma çabası olarak nitelermektedir. Bkz. ILC, “Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, A/CN.4/558 and Add.1-2, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II(2), 2005, s. 160, para. 72.

³³⁵ VAHS kurallarının teamül hukuku niteliğini teyit eden birçok UAD kararının da yer aldığı bir açıklama için bkz. James Crawford, **Brownlie's Principles of Public International Law**, 6th Ed., OUP, 2012, s. 580, dn. 6.

³³⁶ VAHS'ye taslak maddeler önerilirken yapılan, eğer bir uluslararası andlaşmanın bütünlüğünü zedeleyecek bir çekinceden korkuluyorsa zaten bu konuya ilişkin bir hüküm ilgili andlaşmaya koyulacaktır varsayımının insan hakları sözleşmeleri için geçerli olmadığı görülmektedir. İnsan hakları sözleşmelerinde çekince uygulamasına izin verilmemesinin öngörülmesine, istisnai olarak, VAHS öncesinde akdedilen iki sözleşmede rastlanmaktadır: Bkz. UN, “Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade and Institutions and Practices Similar to Slavery”, **UN Treaty Series**, Vol. 226, 7.09.1956, entry into force: 30 April 1957; UNECSO, “Convention Against Discrimination in Education”, **UN Treaty Series**, 14.12.1960, entry into force 22.05.1962. Önceki bölümde, temel BM Sözleşme ve Protokolleri arasında yalnızca KKAOKS ve İÖS'nin Seçmeli Protokollerinin çekinceleri yasakladığına, hangilerinde yalnızca hedef ve amaç ölçütünün tekrar edildiğine değinmişti. Bkz. “BİRİNCİ BÖLÜM/III/E/1. Hedef ve amaçla bağdaşma ölçütüne ilişkin meseleler”.

Uygulamada, hedef ve amaç testini içeren m. 19(c) hükmü bir çekincenin koyulması bakımından en büyük tartışmayı yaratan hüküm olagelmıştır³³⁷ ve hedef ve amaçla bağdaşma ölçütü, insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelere yapılan itirazlarda en fazla dile getirilen gerekçe olmuştur.³³⁸ Bir sonraki bölümde Türkiye'nin çekinceleri bakımından ele alınacak olan BM insan hakları sözleşmelerinden altı tanesine³³⁹ koyulan çekincelere yapılan itirazlara bakıldığında, bunların %75'inin açıkça hedef ve amaçla bağdaşmama gerekçesine dayandığı gözlemlenmektedir.³⁴⁰

Peki, bir çekincenin hedef ve amaç testinden geçip geçmediği nasıl anlaşılmaktadır? Tüm çekinceler için yürütülebilecek nesnel bir hedef ve amaç testi ortaya koymak mümkün müdür? Hedef ve amaç testi BM insan hakları sözleşmelerine nasıl uygulanmalıdır?

Böyle bir testin mümkün olup olmadığına ve nasıl yürütüleceğine ilişkin bir önermede bulunmadan önce açıklığa kavuşturulması gereken ön meseleler bulunmaktadır. Her şeyden önce andlaşmalar hukukunda sıkça rastlanan "hedef ve

---

³³⁷ Catherine Redgwell, "US reservations to human rights treaties: all for one and none for all?", **United States Hegemony and the Foundations of International Law**, ed.: Michael Byers, Georg Nolte, Cambridge University Press, s. 396; UN Commission on Human Rights, **Expanded working paper by Ms. Françoise Hampson on the question of reservations to human rights treaties, prepared in accordance with Sub-Commission decision 2001/17**, Agenda item 6, 08.08.2003, s. 4, para. 8.

³³⁸ UN Commission on Human Rights, **Working paper preparatory to the submission of the expanded working paper by Françoise Hampson submitted in accordance with the Sub-Commission decision 2002/17**, Annex 1, 2002.

³³⁹ Bkz. a.e. Atif yapılan çalışmada, IAOKS, MSHS, ESKS, KKAOS, İÖS ve ÇHS incelenmiştir.

³⁴⁰ Bkz. UN Commission on Human Rights, **Expanded working paper preparatory to the submission of the expanded working paper by Françoise Hampson submitted in accordance with the Sub-Commission decision 2001/17**, E/CN.4/Sub.2/2003/WP.2, 2003, s. 4, dn. 18. Hampson burada daha önce hazırlamış olduğu tablo ve grafiklerden elde ettiği verilere atıf yapmakta (bkz. UN Commission on Human Rights, **Working paper preparatory to the submission of the expanded working paper by Françoise Hampson submitted in accordance with the Sub-Commission decision 2002/17**, Annex 1, E/CN.4/Sub.2/2002/34, 2002), toplam 6 BM insan hakları sözleşmesine yapılan 492 itirazdan 370 tanesinin açıkça hedef ve amaçla bağdaşmazlık temelinde yapıldığını belirtmektedir. Varilere göre ayrıca, diğer itirazların 118 tanesinde dolaylı olarak çekincenin hedef ve amaca aykırılığında bahsedilmektedir. Örneğin, itiraz eden Devlet sözleşmeye beyan koyan devletin bu beyanını sözleşmenin hedef ve amacına uygun biçimde yorumlayacağını bildirmektedir. İleride ele alınacak olan, Almanya'nın Türkiye'nin çekincelerine itirazı hedef ve amaçtan söz edilen bu tür bir itiraza örnek olarak gösterilebilir. Bkz. aş. "ÜÇÜNCÜ BÖLÜM/II/B. Türkiye'nin Çekince ve Beyanlarının Değerlendirilmesi" başlığı altında yapılan açıklamalar.

amaç” tabirinin ne ifade ettiği ortaya koyulmalıdır, daha sonra ise uluslararası insan hakları sözleşmeleri özelinde hedef ve amaca nasıl ulaşılacağı ve bir çekincenin ilgili insan hakları sözleşmesinin hedef ve amacıyla bağdaşır olup olmadığının nasıl tespit edileceği, insan hakları sözleşmelerinin özellikleri göz önünde bulundurularak belirlenmelidir. Bu sayılan meseleler yıllarca süren ve hala tam olarak çözüme kavuşmamış olan tartışmalara yol açmıştır. Aşağıda tüm bu tartışmalara sırasıyla değinilecektir.

Hedef ve amaçla bağdaşmayan çekince ileri sürmenin hukuki müeyyidesi ve bu bağlamda böyle bir çekincenin hukuki statüsünün, devlet itirazı bulunması veya bulunmaması, bir sözleşme denetleme organının veya yargı organının hedef ve amaç ile bağdaşmama halini tespit etmesi gibi farklı senaryolarda ne olacağı ise m. 19(c) hükmüne ilişkin tartışmaların ardından gelen, bunlardan ayrı ele alınabilecek bir meseledir.³⁴¹ Dolayısıyla, bu konuya ilişkin tartışmalar çalışma kapsamı dışında tutulmuştur. Ancak elbette hedef ve amaçla bağdaşma veya bağdaşmama tespiti yapan çeşitli insan hakları organlarının karar ve görüşleri bir bütün olarak incelendiğinde hedef ve amaçla bağdaşmayan çekincelerin akıbeti hakkında da karar ortaya koydukları görülecektir. İlgili organların karar ve görüşlerinden söz edilirken bu tespitlerine de değinilecektir. Uluslararası insan hakları sözleşme organlarının hedef ve amaçla bağdaşmaya ilişkin aldıkları kararların bağlayıcılığı ise uluslararası insan hakları sözleşme mekanizmalarına ilişkin derinlemesine bir araştırmayı gerektirmektedir ve yine bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.³⁴²

---

³⁴¹ Bu farklılığı, bir eylemin sözleşmeye aykırılığının tespitiyle, aykırılık tespiti neticesindeki müeyyidelerin ne olacağını belirlemek arasındaki ayrıma benzetmek mümkündür.

³⁴² Bu konudaki çalışmalar aşağıda örneklendirilmiştir. Bkz. aş. “İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/c. İnsan Hakları Sözleşme Organları Uygulaması” başlığı altında yapılan açıklamalar.

II. ULUSLARARASI HUKUKTA “HEDEF VE AMAÇ” KAVRAMI

A. “Hedef ve Amaç” Kavramının Anlamlandırılması

Bir şeyi belli bir yerde ararken, nerede olduğunu bulmak için elbette öncelikle onun nasıl görüldüğü bilgisine sahip olmak gerekmektedir. Hedef ve amacı bir sözleşme bakımından ortaya çıkartmak için de her şeyden önce bu kavramı anlamlandırmak ve olabildiğince somutlaştırmak gerekmektedir. Hedef ve amacın bir kavram olarak neyi ifade ettiği sorusunun, bir andlaşmanın hedef ve amacının nasıl belirlenebileceği sorusundan farklı olduğunun ve bu soruya ön geldiğinin altı çizilmelidir.

Burada ilk soru, “hedef ve amaç” kavramına genelleyici bir tanım atfetme meselesine ilişkindir. Acaba hedef ve amacın bağlamdan soyutlanabilecek, genel geçer bir tanımını yapmak mümkün müdür?

UHK raportörü *Alain Pellet* çekincelere ilişkin onuncu raporunda hedef ve amaç ölçütüne ilişkin tespitler çerçevesinde ne VAHS’de, ne Sözleşme’nin hazırlık çalışmalarında ne de uluslararası yargı içtihadında hedef ve amacın bir tanımının yapıldığını vurgulamıştır.³⁴³ Doktrinde de, andlaşmalar hukukunun en önemli kaynaklarının başında gelen VAHS’de bu kadar fazla yer verilen ve adeta anahtar öge olarak kullanılan bir kavramın tanımının yapılmaması, uluslararası hukukun otoritesini ve meşruiyetini sarsabileceği görüşüyle eleştirilmiştir.³⁴⁴ Bu bağlamda, çekincelere ilişkin UHK çalışmaları öncesinde ve sırasında hedef ve amaç kavramının anlamını sorgulayan çalışmalara birçok hukukçunun yer verdiği görülmektedir.³⁴⁵

---

³⁴³ ILC, “Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur,” s. 161, para. 78 vd.

³⁴⁴ Jonas, Saunders, **a.g.e.**, s. 569.

³⁴⁵ Örn. bkz., Massimo Coccia, **a.g.e.**; Horn, **a.g.e.**; Higgins, **a.g.e.**; Belinda Clark, “The Vienna Convention Reservations Regime and The Convention on Discrimination Against Women”, **American Journal of International Law**, Vol. 85, 1991, s. 281–321; Schabas, “Reservations to Human Rights Treaties: Time for Innovation and Reform”; Hylton, **a.g.e.**; Schabas, “Invalid Reservations to the International Covenant on Civil and Political Rights: Is the United States Still a Party?”; Lijnzaad, **a.g.e.**; Redgwell, **a.g.e.**; Klabbbers, Jan, “Some Problems Regarding the Object and Purpose of Treaties”, **Finnish Yearbook of International Law**, Vol. 8, 1997; Buffard ve Zamanek, **a.g.e.**; Ulf Linderfalk, “On the Meaning of the “Object and Purpose” Criterion, in the Context of the Vienna Convention on the Law of

Bu çalışmalara yer vermeden önce gerek VAHS çalışmaları öncesindeki UDAD ve UAD kararları gerekse hedef ve amaç kavramının ilk kez düzenlendiği VAHS çalışmalarında bu kavramın ne olduğu konusunda yer alan ipuçlarına bakılacaktır. Daha sonra, çekincelerin hedef ve amaç ile bağdaşması çerçevesinde bu kavramı anlamlandırmaya çalışan UHK çalışmalarına, son olarak da hedef ve amaç konusunda doktrinde yapılan tartışmalara yer verilecektir.

1. Hedef ve amacın içeriği

a. İçtihat ve Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi hazırlık çalışmalarında hedef ve amaç

Gerek UDAD gerekse UAD, günümüzde “hedef ve amaç” olarak ifade bulan kavrama, gerek “hedef” ve “amaç” sözcüklerini tek başlarına kullanarak, gerekse bu kavramı ifade etmek için başka sözcük veya ikilemeler kullanarak değinmiştir. Bir andlaşmanın “amaç ve kapsamı” (*aim and scope/l'objet et la portée*),³⁴⁶ “amaç ve hedefi” (*aim and object*),³⁴⁷ “genel amacı” (*general purpose/le but general*),³⁴⁸ “amaç ve

---

Treaties, Article 19”, **Nordic Journal of International Law**, Vol. 72, 2003, s. 429-448, ; Klabbbers, “Treaties, Object and Purpose”; Anthony Aust, **a.g.e.**

³⁴⁶ UDAD'nin 1926 tarihli “Uluslararası Çalışma Örgütü'nün İşverenin Kişisel Çalışmasını, Belli Durumlarda Düzenleme Yetkisi” Danışma Görüşü, “hedef ve amaç”ın, farklı bir ifadeyle de olsa, kendisini ilk kez gösterdiği davadır (PCIJ, “Competence of International Labor Organization to Regulate, Incidentally, the Personal Work of the Employer”, **Collection of Advisory Opinions**, Publications of the Permanent Court of International Justice, Series B, No.13, 1926, s. 18).

³⁴⁷ PCIJ, “Greece-Bulgarian Communities”, **Collection of Advisory Opinions**, Publications of the Permanent Court of International Justice, Series B, No. 17, 1930, s. 21 .Burada Divan, 1919 tarihinde Yunanistan ile Bulgaristan arasında imzalanan Mübadele Andlaşması'nda yer alan “cemaat” kavramının hangi toplulukları kapsadığına karar vermede uygulanacak kıstasın ne olduğuna ilişkin soruya yanıt verirken, diğerleri arasında, Andlaşma'nın “amaç ve hedefine” (“aim and object/ le but et l'objet”) gönderme yapmıştır. Ayrıca, Andlaşma'nın benimsediği tedbirlere, imzacı tarafların isteklerine bakmış, tüm verilerin, Andlaşma'da geçen cemaatlerin, Avrupa'da geleneksel olarak benimsenen, kendine has ırk, din, dil ve gelenekleri olan ve bu kimliklerle birbirine bağlanan toplulukları nitelediğini, azınlık karakteri taşıyan toplulukları ifade ettiğini gösterdiğini belirtmiştir (Bkz. **a.e.**). Divan daha sonra yine aynı ifadeyle Andlaşma'nın hedef ve amacına gönderme yapmış, bu defa ise göçmenlerin mallarının dağıtımına ilişkin bazı unsurların Andlaşma'nın “amaç ve hedefine” yabancı olduğunu belirtmiştir (Bkz. **a.e.**, s. 30).

Kararda, daha sonra kullanılan ve yerleşen “purpose” sözcüğü yerine “aim” sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir. Bu sözcük Türkçe'ye “amaç, maksat, hedef, gaye, erek” olarak çevrilebilmektedir. Burada çalışmanın yazarının görüşüne göre “aim” sözcüğü “purpose” ile aynı anlamda kullanıldığından, Türkçe'de farklı bir sözcük kullanmaya gerek görülmemiştir. Danışma Görüşü'nün İngilizce metninde

ruhu” (“*aim and spirit/le but et l'esprit*”),³⁴⁹ “ruhu ve amacı” (*spirit and purpose/ à l'esprit et au but*),³⁵⁰ “ruhu ve metni” (*the spirit and the letter/ à l'esprit et aux termes*),³⁵¹ “varlık nedeni ve esas hedefi” (*raison d'être and original object/ raison d'être et leur objet*),³⁵² “amaç ve varlık nedeni” (*purpose and raison d'être / est le but et la raison d'être*),³⁵³ bunlara örnek olarak gösterilebilir. Ancak elbette bu kullanımlar bir kavramın tanımını değil, yalnızca farklı ifade biçimlerini ortaya koymaktadır. Gerek UAD, gerekse UDAD içtihadında, hedef ve amacı soyut olarak tanımlayan bir örneğe rastlamak mümkün değildir.

Yukarıda örneklendirilen farklı kullanımlar yerini, 1986 tarihli Nikaragua'da ve Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Yarı Askeri Faaliyetler Kararı³⁵⁴ ve sonrasında³⁵⁵

---

kullanılan “aim” ve “purpose” sözcüklerinin ikisinin de Fransızca metinde “le but” olarak geçmesi de buna işaret etmektedir.

³⁴⁸ a.e. s. 19.

³⁴⁹ Burada Divan, geçmişte göç etmiş kişilere sağlanan ekonomik yararın gelecekteki göçmenler için de aynı şekilde uygulanmasının Sözleşme maddesinin “amaç ve ruhu” ile uyum içinde olacağını ortaya koymuştur. Bkz. a.e. s. 32.

³⁵⁰ ICJ, “Case of certain Norwegian Loans (France v. Norway)”, **ICJ Reports**, 1957, Dissenting Opinion of Judge Guerrero, s. 69. Burada Yargıç Guerrero, Fransa tarafından koyulan çekincenin geçersizliğini savunurken, 1946 yılından bu yana yapılan bu tür tek taraflı bildirimlerin gerek UAD Statüsü'nün gerekse BM Şartı'nın “ruhuna ve amacına” aykırı olduğunu belirtmiştir.

³⁵¹ a.e. s. 70.

³⁵² ICJ, “International Status of Sout-West Africa Advisory Opinion”, **ICJ Reports**, 1950, s. 132-133.

³⁵³ ICJ, “Reservations to the Convention on Genocide”, s. 21. Divan Görüş'te hedef ve amaç sözcüklerini dönüşümlü olarak kullanmıştır. Burada kişilerin korunmasına ve ahlaki değerlerin teyit edilmesine ilişkin olgular gerek hedef (“*objects/fins veya visé*”) (bkz. a.e., s. 12, 23), gerek amaç (“*purpose/objet*”) (a.e., s. 11, 12, 21, 23), gerekse sözleşmenin varlık nedeni (*raison d'être*) (bkz. a.e., s. 23) olarak geçmektedir.

³⁵⁴ Karar'da UAD, ABD'nin belli davranışlarının, Nikaragua ile akdettiği Ticaret ve Seyrüsefer Andlaşması'nın hedef ve amacını ihlal ettiğine hükmetmiştir. (ICJ, “Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. the United States of America)”, Merits, Judgment, **ICJ Reports**, 1986 s. 138, para. 275, 276). Burada UAD öncelikle her türlü dost canlısı olmayan davranışın ilgili Dostluk Andlaşması'nın hedef ve amacına aykırı addedilemeyeceğini, zira andlaşmanın hedef ve amacının “Andlaşma'da yer alan belli alanlarda dostluğun etkili biçimde uygulanması” olduğunu, yoksa “muğlak genel bir manada dostluk” anlamına gelmediğini belirtmiş (bkz. a.e., s. 136-137, para. 273), bu bağlamda dostane olmayan faaliyetler arasında bir ayırım yapmak gerektiğini belirterek Nikaragua'da bulunan limanlara ve petrol tesislerine yapılan saldırılar ve buralara mayın döşenmesi gibi faaliyetleri hedef ve amaca aykırı addetmiştir (bkz. a.e., s. 138, para. 275. Burada Divan bu faaliyetleri “kendilerine taraf olan devletler arasındaki dostluğa destek olmaya yönelik iki taraflı bir andlaşmanın tüm ruhunu yıkar” düzeyde değerlendirmiştir.). Divan bu faaliyetlerin yanı sıra ekonomik baskı içeren faaliyetleri de değerlendirerek bazılarının hedef ve amacı ortadan kaldırdığına hükmetmiş, bazılarınıysa dostane olmamakla beraber,

istikrarlı biçimde “hedef ve amaç” ifadesinin kullanımına bırakmış, “terminolojik kaos”,³⁵⁶ giderilmiştir.

Pek tabii, UAD’nin belli bir noktada hedef ve amaç tabirini düzenli olarak kullanmaya başlaması eş dönemli gelişmelerde ilintilidir. UHK çalışmaları sonucunda ortaya çıkan VAHS’nin yürürlüğe girmesi ile kullanımdaki istikrarın aynı döneme tekabül etmesi bir tesadüf değildir. Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesine Çekinceler Danışma Görüşü’nden sonra, VAHS’nin hazırlanışı sırasında, birçok yerde bu kavramın “hedef ve amaç” kalıbıyla kullanılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu kullanım birçok

---

hedef ve amacın ortadan kaldırılması seviyesinde değerlendirmemiştir (bkz. **a.e.**, s. 138, para. 276). Burada, bir dostluk ve ticaret andlaşmasının ima ettiği taahhüt karşısında ticaretin tamamen kesilmesi ve genel bir ambargo uygulanması hedef ve amacı ortadan kaldırmakta, ancak şeker ithalatına ilişkin kotanın yüzde 90 oranında azaltılması Divan’a göre hedef ve amacı ortadan kaldırır gözükmektedir. Divan, tek taraflı iradeyle gerçekleştirilen ekonomik yardımın kesilmesinin ancak istisnai durumlarda bu seviyede bir ihlal addedilebileceğini belirtmektedir. Yine, uluslararası kuruluşlardan kredi alınmasına karşı çıkılması da Divan’a göre bu seviyeye ulaşmamaktadır (bkz. **a.e.**)

³⁵⁵ Bu davadan sonraki örnekler için bkz. ICJ, “Case Concerning Border and Transborder Armed Actions (Nicaragua v. Honduras)”, **ICJ Reports**, 1988, s. 89, para. 46. (Burada ilgili Andlaşma’nın “hem hedefi hem de amacı”(“both the object and the purpose” / “à l’objet et au but”) ifadesi yer almaktadır); ICJ, “Arbitral Award of 31 July 1989”, Judgment, **ICJ Reports**, 1991, s. 68, s.70; ICJ, “Maritime Delimitation in the Area between Greenland and Jan Mayen”, Judgment, **ICJ Reports**, 1993, s. 49-50; ICJ, “Territorial Dispute (Libyan Arab Jamirihiriya v. Chad)”, Judgment, **ICJ Reports**, 1994, s. 22, 23, 26; ICJ, “Application of the Convention on Prevention and Punishment of the Crime of Genocide”, Preliminary Objections, **ICJ Reports**, 1996, s. 617; ICJ, “Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)”, Preliminary Objection, Judgment, **ICJ Reports**, 1996, s. 809, s. 812-814; ICJ, “Kasikili/Sedudu Island (Botswana/Namibia) Judgment” s. 1072; ICJ, “LaGrand (Germany v. United States of America)”, Judgment, **ICJ Reports**, 2001, s. 466, s. 501-503, s. 506; ICJ, “Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory”, Advisory Opinion, **ICJ Reports**, 2004, s. 174, 179; ICJ, “Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda)”, Jurisdiction and Admissibility, Judgment, **ICJ Reports**, 2006, s. 32-35; ICJ, “Dispute regarding Navigational and Related Rights (Costa Rica v. Nicaragua)”, Judgment, **ICJ Reports**, 2009, s. 246; ICJ, “Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal)”, Judgment, **ICJ Reports**, 2012, s. 449-451, s.454, s. 460. Burada sıralanan davalardan bazılarında ilerde hedef ve amaca bağdaşırılık bağlamında değinilecektir. Bunlardan Kongo Topraklarında Silahlı Faaliyetler, Petrol Platformları, LaGrand ve Kasikili/Sedudu Adası Kararları’nda UAD’nin ele aldığı ve uluslararası hukukun gelişiminde önemli rol oynayan meselelerin incelemesi için bkz. Tütüncü, Şimşek, Uzun, Arıkoğlu, Akün, Başkaracaoğlu, Korkmaz-Sürer, Güneysu, Gökalp, **Milletlerarası Adalet Divanı Kararları, 1990-2007**, Beta Yayınları, İstanbul, 2008, s. 55-81; s. 119-129; s. 169-187 ve s. 203-217.

³⁵⁶ Buffard ve Zamanek de bu durumdan “terminolojik kaos” olarak söz etmektedir. Bkz. Isabelle Buffard, Karl Zamanek, “The “Object and Purpose” of a Treaty: An Enigma?”, **Austrian Review of International and European Law**, Vol. 3, 1998, s. 316.

farklı andlaşmaya da yansımıştır.³⁵⁷ VAHS'nin 27 Ocak 1980'de yürürlüğe girmesiyle “hedef ve amaç” kullanımının hukuki temeli sağlamlaşmıştır.³⁵⁸ Çalışmada, hedef ve amaç kullanımının birincil uluslararası hukuk kaynaklarına yansımada başı çeken VAHS'deki kullanımlar ele alınarak, bu öncül belgenin kavramın içeriğini ne derece aydınlattığına bakılacaktır.

VAHS'de “hedef ve amaç” ifadesi 18., 19., 20., 31., 33., 41., 58. ve 60. maddelerde olmak üzere toplam sekiz farklı yerde geçmektedir.³⁵⁹ Bu hükümler ise sırasıyla bir devletin bir andlaşmayı onaylamadan önceki yükümlülükleri, bir andlaşmaya çekince koyulması, andlaşmaların yorumlanması, değiştirilmesi, askıya alınması ve ihlali konularını düzenlemektedir.

18. madde, “yürürlüğe girmeden önce andlaşmanın hedef ve amacını ortadan kaldırmama yükümü”ne ilişkindir. Maddeye göre bir devlet (1) bir andlaşmayı

---

³⁵⁷ 1978 tarihli Viyana Devletlerin Andlaşmalarına Ardıl Olma Sözleşmesi'nde de ardılığın ancak ilgili andlaşmanın hedef ve amacına aykırı olmadığı sürece mümkün olabileceği belirtilmektedir. Ayrıca hedef ve amaç vurgusu ilgili Sözleşme'nin girişi ile 15, 17-19, 27, 30, 31-37. maddelerinde yapılmaktadır. Bunun dışındaki örnekler için bkz. **Enolojik Uygulamaların Karşılıklı Kabulüne İlişkin Anlaşma**, No. 03-10, 18.12.2001 (6. Madde, etiketlemeye dair teknik düzenleme ve standartların Anlaşma'nın hedef ve amacını zedeleyecek bir mekanizma olarak kullanılmayacağını belirtmektedir.); **Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri Arasında Yapılan Suçluların İadesi Anlaşması**, Andlaşma No. 109-14, 25.06.2003 (1. madde Anlaşma'nın hedef ve amacını “işbirliği ve karşılıklı hukuki yardımın geliştirilmesi” olarak ortaya koymuştur.); **Çocuk Yardımı ve Diğer Aile Bakım Biçimlerinin Uluslararası İslahı Hakkında Lahey Sözleşmesi**, Andlaşma No. 110-21, 23.11.2007 (51. maddenin 2. fıkrasında, Sözleşme taraflarının aynı konuya ilişkin başka anlaşmalar da akdedebilecekleri, ancak bunların Sözleşme'nin “hedefleri ve amacına” uygun olması gerektiği belirtilmektedir. Görüldüğü gibi burada hedef sözcüğü çoğul olarak kullanılmıştır. Ayrıca bu Sözleşmenin ilk maddesinin başlığı “Objects”olarak geçmektedir ve madde içeriği şöyledir: “*The object of the present Convention is to ensure the effective international recovery of child support and other forms of family maintenance, in particular by – a) establishing a comprehensive system of co-operation between the authorities of the Contracting States; b) making available applications for the establishment of maintenance decisions; c) providing for the recognition and enforcement of maintenance decisions; and d) requiring effective measures for the prompt enforcement of maintenance decisions.*”).

³⁵⁸ Bkz. UN, “Vienna Convention on the Law of the Treaties”.

³⁵⁹ Bu hükümler 1986 tarihli Devletler ve Uluslararası Örgütler ya da Uluslararası Örgütler Arasında Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 18., 19., 20., 31., 33., 41., 58. ve 60. maddelerine de *mutatis mutandis* yansıtılmıştır. United Nations Conference on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations, **Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations**, United Nations Publication, Vol. II. Söz Konusu Andlaşma henüz yürürlüğe girmemiştir.

imzaladıktan sonra ve onaylamadan ya da taraf olmama niyetini ortaya koymadan önce, ya da (2) bir andlaşmaya taraf olma niyetini ortaya koyduktan sonra, ilgili andlaşma kendisi bakımından yürürlüğe girmeden önce bu andlaşmanın hedef ve amacını ortadan kaldıracak davranışlardan kaçınmakla yükümlüdür.³⁶⁰ Burada bir “ara dönem yükümlülüğü” (*interim obligation*) söz konusu olduğu açıktır.³⁶¹ Ancak maddede geçen hedef ve amacı ortadan kaldırmama yükümlülüğünün içeriği tartışma yaratmış ve farklı teoriler ortaya atılmıştır. Bu bağlamda bazı yazarlar “hedef ve amaç” kavramını somutlaştırarak bir sonuca ulaşmaya çalışmış, bazıları ise “ortadan kaldırma” olgusuna vurgu yapmıştır. Hedef ve amaca yoğunlaşan yazarlar, bu kavramın bir andlaşmanın “esaslı hedeflerine” (*essential goals*) karşılık geldiğini ve 18. maddenin devletleri bu esaslı hedefleri ihlal etmekten men ettiğini ortaya koymuşlardır.³⁶² Bu görüş, bir sözleşmenin esaslı öğelerinin imza ile birlikte bir devlet bakımından bağlayıcı olduğunu savunması ve bunların ne olduğunun öznel bir değerlendirmeye tâbi olması nedeniyle eleştirilmiştir.³⁶³ Bir başka görüş ise, ilgili devletin bir davranışı sonucunda andlaşmanın uygulanması “imkansız” veya “anlamsız”³⁶⁴ hale geldiğinde hedef ve amacın ortadan kalktığını savunmaktadır.³⁶⁵ Bu görüş, VAHS’nin hazırlanma sürecinde *Waldock*

---

³⁶⁰ Maddenin Türkçe resmi çevirisi şöyledir: “Bir Devlet, aşağıdaki hallerde bir andlaşmanın konu ve amacını ortadan kaldıracak hareketlerden kaçınmak mecburiyetindedir: a- onaya, kabule, veya tasvibe bağlı olarak andlaşmayı imzaladığı zaman veya andlaşma teşkil eden belgeleri teati (değiş-tokuş) ettiği zaman, andlaşmaya taraf olmamak niyetini açıklığa kavuşturmuş oluncaya kadar; veya b- andlaşma yürürlüğe girinceye kadar veya bu yürürlüğe girmenin gereksiz yere geciktirilmemesi şartıyla, andlaşmayla bağlanma rızasını açıkladıktan sonra.” Bkz. BM Enformasyon Merkezi, **Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi**.

³⁶¹ Bkz. Jan Klabbbers, “How to Defeat a Treaty’s Object and Purpose Pending Entry into Force: Toward Manifest Intent”, **Vanderbilt Journal of Transnational Law**, Vol. 34, 2001, s. 283; Joni S. Charme, “The Interim Obligation of Article 18 of the Vienna Convention on the Law of Treaties: Making Sense of an Enigma”, **George Washington Journal of International Law and Economics**, Vol. 25, No. 71, 1991, s. 114.

³⁶² Bkz. Buffard ve Zamanek, **a.g.e.**, s. 331-2.

³⁶³ Bkz. David S. Jonas, Thomas N. Saunders, “The Object and Purpose of a Treaty: Three Interpretive Methods”, **Vanderbilt Journal of Transnational Law**, Vol. 43, No. 3, 2010, s. 596-7.

³⁶⁴ Charme, **a.g.e.**, s. 101-2.

³⁶⁵ *Klabbbers*, uygulamanın imkansızlaşması teorisine kötü niyet varsayımı eklenerek elde edilen “açık niyet” (*manifest intention*) teorisini (Klabbbers, “How to Defeat a Treaty’s Object and Purpose Pending Entry into Force: Toward Manifest Intent”, s. 289-91), *Jones ve Saunders* ise, hedef ve amaçtan çok

tarafından yapılan açıklama ve örneklerle de desteklenmektedir.³⁶⁶ Ancak bu verilen örnekler detaylı olarak incelendiğinde, her örnekteki devlet davranışının sonraki uygulamayı imkansız hale getirmediği görülmektedir. Anlamsızlaştırma teorisi savunulabilecek olsa da, akdi andlaşmalar bakımından işletilebilecek bu sonucun hukuk üreten andlaşmalar bakımından geçerli olmadığı görülmektedir.³⁶⁷

18. madde bakımından hedef ve amacın neyi ifade ettiğine dair, UHK tarafından verilen varsayımsal örnekler dışında bir veri bulunmamaktadır. Yukarıda yer verilen teorilerden şu çıkartılabilir: Hedef ve amaç bir andlaşmanın esaslı hedeflerini ifade edecek şekilde kullanılabilir. Ayrıca, ortadan kalktığına ilgili olduğu andlaşmanın akdedilmesinin anlamsız hale geleceği esaslı normatif bir öge olarak nitelenebilir. Bu tartışmaların başka bir yorumu da, bir andlaşmanın onun hedef ve amacını ortadan kaldıracak seviyede ihlal edilmesinin yüksek bir çita teşkil ettiğidir. Tüm bu tartışmalardan çıkartılacak kesin sonuç ise hedef ve amaç kavramının yalnızca 19. madde bakımından bir muğlaklık teşkil etmediğidir.

Çekinceler rejimini içeren 19. ve 20. madde metinlerine çalışmada daha önce yer verilmişti.³⁶⁸ Burada bu maddelerle ilgili birkaç hususu vurgulamakta fayda vardır: 19. maddede, m. 18'de olduğu gibi devletin hedef ve amaç bakımından menfi bir yükümlülüğü söz konusudur. Bir önceki maddeye göre devlet, hedef ve amacı ortadan kaldırmama yükümlülüğü altındayken, 19. maddenin c bendi uyarınca hedef ve amaçla bağdaşmayan bir çekince koymama yükümlülüğü altındadır. 20. maddenin ikinci

---

ortadan kaldırma olgusuna vurgu yaparak, andlaşma onaylanmadan önceki *status quo*'yu koruyan veya iyileştiren "kolaylaştırma" (*facilitation*) teorisini ortaya koymuştur (Jones ve Saunders, **a.g.e.**, s. 603-8).

³⁶⁶ Waldock Viyana Andlaşmalar Hukuku Konferansı sırasında "uzman danışmanlık" görevini üstlenmiştir. UN Conference on the Law of Treaties, "Summary record of the plenary meetings and the meetings of the Committee of the Whole", s. 104, para. 26.

³⁶⁷ Jones ve Saunders'ın da ifade ettiği gibi, sözgelimi, İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi'ni imzalayan bir devlet, Sözleşme'yi onaylamadan işkence uygularsa, bu durum, sonraki uygulamayı anlamsızlaştırmak bir yana, devletin daha sonra işkence sözleşmesine taraf olarak yaptığından sorumlu tutulmasını daha da elzem kılacaktır. Bkz. Jones ve Saunders, **a.g.e.**, s. 600-1. Bu örnek elbette herhangi bir insan hakları sözleşmesiyle bağlanma niyetini ortaya koyan bir devletin ilgili sözleşme kendisi bakımından yürürlüğe girmeden önce burada bulunan herhangi bir hakkı ihlal etmesi durumuna da uyarlanabilir.

³⁶⁸ Bkz. yuk. "BİRİNCİ BÖLÜM/III/D. 1969 Tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Rejimi" başlığı altında yapılan açıklamalar.

paragrafi ise, üçüncü paragrafla birlikte, belli andlaşmalar bakımından oybirliği kuralını öngörmektedir.³⁶⁹ Burada 19. maddede olduğu gibi çekince koymaya bir kıstas getirilmesi söz konusudur. Bu kıstas, ilgili andlaşmaya taraf olan diğer tüm devletlerin onayıdır ve maddede hedef ve amaç bu kıstası birlikte yürürlüğe sokan iki koşuldan biridir. Kısaca, bir andlaşmanın kısıtlı sayıda katılımcıya sahip oluşu ile hedef ve amacı, andlaşmaya çekince koymak için tüm katılımcı devletlerin onayının gerektiğini gösterebilecektir. Bu maddede yer alan kıstas ise, 19(c)'den farklı olarak, çekincenin kendisiyle ilgilenmemekte, andlaşmanın kendisine yönelmektedir. Bu bakımdan madde hükmü, m. 19(a) ile benzerlik göstermektedir. Bununla beraber m. 20/2 hükmü, m. 19(a)'dan farklı olarak hedef ve amaçtan yola çıkarak bir sonuca varmayı hedeflediğinden, elbette m. 19(a)'dan farklı olarak tüm devletlerin onayının alınmasının gerekliliğinin hangi durumda ortaya çıkacağı konusunda bir muğlaklık içermektedir. Bu muğlaklık ise, hazırlık çalışmalarınca giderilmemiş, hedef ve amacın bu iki hüküm bakımından ne anlam ifade ettiği açıklığa kavuşturulmamıştır.

VAHS'nin yorum kurallarını düzenleyen 31. ve 33. maddesinde geçen “hedef ve amaç” ifadesinin içeriği konusunda da UHK'nin sessiz kaldığı görölmektedir. Bu maddelerde hedef ve amaç, yukarıda söz edilenlerden farklı olarak, devlet davranışının kendisi ekseninde değerlendirildiği maddi bir öğe olarak değil, daha çok sözleşmenin yorumlanmasında faydalanılacak, metodolojiye ilişkin bir araç olarak kullanılmıştır.³⁷⁰

---

³⁶⁹ Buna göre, madde 19(c) hükmü madde 20(2) ve 20(3) ile madde 19(a) ve 19(b)'deki durumlar söz konusu olmadığında, yani ne bir sözleşmenin niteliği ne de sözleşmedeki hükümler çekince koyulması bakımından bir veri sunmadığında, başvurulacak ikincil bir ilke sunmaktadır. Bkz. ILC, “Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, s. 158, para. 57.

³⁷⁰ Aynı yönde bkz. Klabbers, “Treaties, Object and Purpose”, para. 3. UHK, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi taslak maddelerinin şerhinde, hedef ve amaç ışığında yorum öğesine gönderme yaparak, bazı durumlarda tarafların bir andlaşmayı teleolojik bir yaklaşımla tarafların niyetlerinin ötesine geçerek, hatta onlardan saparak yorumladıklarını belirtmiştir (“Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries”, s. 218). Yani burada hedef ve amaç ışığında yorum, amaçsal bir yaklaşıma işaret edecek biçimde kullanılmıştır. İnsan hakları sözleşmelerinde bu tarz bir yorumun taşıdığı öneme ileride değinilecektir. Bkz. aş. “İKİNCİ BÖLÜM/III/A/4/B. İnsan hakları sözleşmelerinde hedef ve amaç ışığında yorum” başlığı altında yapılan açıklamalar. Karş. C. Chaumont, “Cours Général de Droit International Public”, **Recueil des Cours de l'Academie de Droit de La Haye**, 1970, vol.I, s.332–527. Yazar, 31. maddede hedef ve amaç kavramının kullanılmasıyla UHK'nin *ut res magis valeat quam pereat* ilkesiyle teleolojik yorumu birbirine karıştırdığını iddia etmektedir. Yazar şöyle demektedir: “[La Commission de Droit International] s'est contentée de ... considérer [la méthode de l'effet utile] comme incorporée dans le paragraphe 1 [de

Başka bir deyişle, m. 31 çerçevesinde hedef ve amaç, sözleşme okunurken kullanılacak bir merceğe görevi görmektedir.³⁷¹ Dolayısıyla, odaklanılan elbette merceğin kendisi değil, bu merceğe ile yorumlanacak andlaşmanın hükümleridir. Hedef ve amacın metodolojik bir öge olarak kullanımına aşağıda ayrıca değinilecektir.³⁷²

VAHS'nin 41. maddesi ise, çok taraflı andlaşmaların, bu andlaşmaların bazı taraflarının kendi aralarında yapacağı birtakım anlaşmalarla değiştirilmesine ilişkindir.³⁷³ Hüküm, belli tarafların ilgili çok taraflı andlaşmanın hükümlerini kendi aralarında değiştirmeleri bakımından bazı şartlar öngörmektedir. Buna göre, ilgili andlaşma böyle bir değişikliği yasaklamıyorsa, (1) yapılacak değişikliğin diğer andlaşma taraflarının andlaşmadan doğan hak ve yükümlülüklerini etkilemiyor olması ve (2) kendisinden sapılmasının bir bütün olarak andlaşmanın hedef ve amacının etkin bir şekilde yerine getirilmesiyle bağdaşmayacak bir hükümlerle ilgili olmaması gerekmektedir. UHK, bu maddede yer alan hedef ve amaç ölçütüne de açıklık getirmemekte, ancak bir

---

ce qui est maintenant l'Article 31] stipulant qu'un traité doit être interprété de bonne foi ... et à la lumière de l'objet et du but du traité ... Cette dernière remarque semble comporter une confusion de la part de la Commission entre la méthode de l'effet utile et la méthode du but qui sont, dans leur principe, différentes l'une de l'autre ..." Bkz. **a.e.**, s.472, s. 478, s. 480-483.

Örneğin *LaGrand* davasında UAD, VAHS m. 33(4)'e dayanarak, aldığı tedbir kararının etkililiğini sağlamak için Statü'nün İngilizce ve Fransızca metinleri arasında, Statü'nün hedef ve amacını daha iyi yansıttığına kanaat getirdiği Fransızca metindeki anlamı dikkate almıştır (bkz. "*LaGrand (Germany v. United States of America)*", Judgment, **ICJ Reports**, 2001 s. 502, para. 100; **a.e.**, s. 503, para. 102); zira bu metin UAD'nin öngördüğü geçici önlemlerin bağlayıcı olduğu şeklinde anlaşılmaktadır. Bu konudaki açıklamalar için bkz. Tütüncü, Şimşek, Uzun, Arıkoğlu, Akün, Başkaracıoğlu, Korkmaz-Sürer, Güneysu, Gökalp, **a.g.e.**, s. 183. (Karara göre, UAD Statüsü'nün hedef ve amacı Divan'ın Statü'de yer alan faaliyetlerini, özellikle de temel faaliyeti olan bağlayıcı kararlarla uluslararası uyumsuzlukların yargısal çözümünü, yerine getirmesini sağlamaktır. Bkz. ICJ, "*LaGrand (Germany v. United States of America)*", s. 503, para. 102. Burada hedef ve amacın nasıl ortaya çıkartıldığının kararda yer almaması dikkat çekmektedir.)

³⁷¹ Aynı yönde bir analogiye ilişkin bkz. Jonas ve Saunders, **a.g.e.**, s. 597. 31.

³⁷² Bkz. aş. "İKİNCİ BÖLÜM/III/A/4/a. Uluslararası insan hakları sözleşmelerinde hedef ve amacın yorumlanması" başlığı altında yapılan açıklamalar.

³⁷³ Maddenin resmi çevirisi şöyledir: "1. Çok taraflı bir andlaşmanın iki veya daha fazla tarafı aşağıdaki şartlarla sadece kendi aralarında andlaşmayı değiştirmek için bir anlaşma yapabilirler: a- andlaşma tarafından böyle bir değişiklik ihtimali öngörüldüyse; veya c- sözkonusu değişiklik andlaşma tarafından yasaklanmadıysa ve: i- bu değişiklik diğer tarafların andlaşmadan doğan haklarından istifade etmelerini veya yükümlülüklerinin yerine getirilmesini etkilemiyorsa; ii- değişiklik, kendisinden sapılması halinde, bir bütün olarak andlaşmanın konu ve amacının etkin bir şekilde yerine getirilmesiyle bağdaşmayacak bir hükümlerle ilgili değilse." Bkz. BM Enformasyon Merkezi, **Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi**.

andlaşmanın hedef ve amacıyla bağdaşmayacak ve izin verilemez bir değişikliğe örnek olarak, bir silahsızlanma ve silahları etkisiz hale getirme sözleşmesinin maddi hükümlerinde bir değişiklik yaratmayı sunmaktadır.³⁷⁴ VAHS Konferansı'nın ilk oturumunda söz alan Uluslararası Çalışma Örgütü gözlemcisi de Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşmelerinin çoğu bakımından yapılacak *inter se* bir değişikliğin hedef ve amaçla bağdaşmayacağını ve bunun temel insan haklarını koruyucu sözleşmeler için de geçerli olacağını vurgulamıştır.³⁷⁵

Bu madde hükmü m. 19(c) ile, bir andlaşma tarafının andlaşmadan doğan hak ve yükümlülüklerine etki etmesi bakımından benzerlik göstermektedir. Ancak tabii m. 19(c) hükmü bir tarafın diğer tüm andlaşma taraflarına karşı olan hak ve yükümlülüklerini değiştirmesi bakımından bir ölçüt öngörürken ve andlaşmayı onaylamadan önceki sürece ilişkin, m. 41 belli tarafların andlaşma hükümlerini yalnızca kendi aralarında değiştirmelerine ilişkindir ve ilgili değişiklik andlaşma bu taraflar bakımından yürürlüğe girdikten sonra da gerçekleştirilebilecektir. 41. maddenin kaleme alınması bakımından dikkat çeken ise, yapılan değişikliğin kendisi ile uyuşması gereken şeyin, ilgili andlaşmanın belli bazı hükümleri olmasıdır ki bu hükümlere hanel getirilmesi “bir bütün olarak” andlaşmanın hedef ve amacının “etkin bir şekilde” yerine getirilmesiyle bağdaşmayacaktır. İşte burada, tırnak içinde yazılı ifadelerin hedef ve amaç ile uyuşma yükümlülüğünü yumuşattığı savunulmaktadır; bu yumuşak ifadenin nedeni de, ilgili değişikliğin tüm andlaşma taraflarına karşı değil, andlaşmanın belli taraflarının kendi aralarında geçerli olması olarak gösterilmiştir.³⁷⁶ Maddeye ilişkin başka bir okumaya göre de, maddede kullanılan “bir bütün olarak” (*as a whole*) ifadesiyle hedef ve amacın ilgili andlaşmanın belli bir kısmına değil, tümüne ilişkin olduğu vurgulanmaktadır. “Bir bütün olarak” ifadesinin yalnızca bu maddede yer alması,

---

³⁷⁴ Bkz. “Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries”, s. 235.

³⁷⁵ Bkz. United Nations Conference on the Law of Treaties, **Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, first session, Summary records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, First and Second Sessions Documents of Conference**, s. 37.

³⁷⁶ Jonas, Saunders, **a.g.e.**, s. 575.

tarafına bir hatırlatma niteleğindedir. Zira bu madde, andlaşmanın değıştirilerek farklı parçaları bakımından farklı bir hukuki rejimin doğmasına ilişkindir ve bu bağlamda andlaşmanın tümünün dikkate alınmasının gerekliliğı taraflara hatırlatılmalıdır.³⁷⁷ Her ne kadar bu maddenin kaleme alınışından da hedef ve amaca dair bir tanım elde etmek mümkün olmasa da, bir andlaşmanın tekil hükümlerine değil, bütününe dair bir öge olduğunun vurgulanmış olması kavramı anlamlandırmak bakımından önemlidir.

41. maddede kullanılan dilin, bir andlaşmanın belli taraflar arasında askıya alınmasını düzenleyen 58. maddeye çok yakın olduğu, ancak hedef ve amaç ile uyuma bakımından yapılan düzenlemenin, söz konusu “yumuşatıcı” ifadeleri içermediğı gözlenmektedir.³⁷⁸ Bunun nedeni de, bir andlaşmanın askıya alınmasının, andlaşmada değışiklik yapılmasından daha ağır sonuçlar doğurmasının yüksek bir olasılık teşkil etmesi olarak açıklanmaktadır.³⁷⁹

Son olarak ele alınacak 60. madde, “Bir andlaşmanın ihlal edilmesi sonucu sona erdirilmesi veya yürürlüğünün askıya alınması” başlığını taşımaktadır³⁸⁰ ve üçüncü

---

³⁷⁷ Klappers, “Treaties, Object and Purpose”, para. 7. Yazara göre, bir andlaşmanın hedef ve amacı o andlaşmanın tümünün hedef ve amacını ifade eder, belli bölümlerinin değil. Bunun m. 41’de altının çizilmesi ise andlaşmayı değıştirirken onun belli yerlerinin değil tümünün hedef ve amacının dikkate alınması gerektiğini hatırlatan bir vurgudur. Aksi bir algılama, hedef ve amacın bir andlaşma için birden çok olduğu sonucuna götürecektir ki bu da bu kavramla getirilmek istenen kapsayıcı normatif öge karşısında akla ve mantığa aykırıdır.

³⁷⁸ Madde metninin resmi tercümesi şöyledir: “1. Çok taraflı bir andlaşmaya taraf olan iki veya daha fazla Taraf (Devlet), aşağıdaki hallerde, geçici olarak ve sadece kendi aralarında andlaşma hükümlerini yürürlüğünü askıya almak üzere bir anlaşma yapabilirler: a- böyle bir askıya alma imkaru andlaşmayla öngörölmüşse; veya b- sözkonusu askıya alma andlaşma ile yasaklanmadıysa ve: i- diğer tarafların andlaşmadan doğan halklarını kullanmalarını veya yükümlölüklerini yerine getirmelerini etkilemiyorsa; ii- andlaşmanın konu ve amacı ile bağdaşıyorsa.” Bkz. BM Enformasyon Merkezi, **Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi**.

³⁷⁹ Jonas ve Saunders, **a.g.e.**, s. 575.

³⁸⁰ Maddenin resmi çevirisi şöyledir: “1. İki taraflı bir andlaşmanın akit taraflardan birisi tarafından esaslı bir şekilde ihlali (material breach), diğer tarafa andlaşmayı sona erdirme veya tamamen veya kısmen yürürlüğünü askıya alma gerekçesi olarak bu ihlale başvurma hakkını verir. 2. Çok taraflı bir andlaşmanın akit taraflardan birisi tarafından esaslı bir şekilde ihlali a- diğer tarafların oybirliğı ile andlaşmanın yürürlüğünü tamamen veya kısmen askıya almalarını veya andlaşmayı, i- kendileriyle kusurlu Devlet arasındaki ilişkiler bakımından, ya da, ii- bütün taraflar arasında, b- andlaşma ile bilhassa etkilenen bir tarafa, kendisi ile kusurlu Devlet arasındaki ilişkiler bakımından andlaşmanın yürürlüğünü tamamen veya kısmen askıya almasının gerekçesi olarak bu ihlale başvurma hakkını verir. c- kusurlu Devletten başka herhangi bir tarafa, andlaşmanın yürürlüğünü kısmen veya tamamen kendisi bakımından

paragrafında andlaşmanın esaslı ihlalinin (*material breach*) hangi durumları içerdiğini ortaya koymaktadır. Buna göre esaslı ihlal, (1) andlaşmanın, VAHS'nin onaylamadığı bir şekilde inkar edilmesi; veya (2) andlaşmanın hedefi veya amacının gerçekleştirilmesi için elzem olan bir hükmün ihlal edilmesi hallerini ihtiva etmektedir. Bu hüküm bakımından ilk bakışta dikkati çeken, “hedef” ve “amaç” sözcüklerinin birbirine “ve” yerine “veya” bağlacıyla bağlanmış olmalıdır. Bu da akla, hedef ve amaç ifadesinin tek bir kavramı ifade etmediği, iki farklı kavramdan oluştuğu düşüncesini getirmektedir. Bu kullanımın yanı sıra, maddede hedef ve amaçtan, gerçekleşmesi için elzem bir madde bağlamında söz edilmesi de bu hükmü diğerlerinden farklılaştırmaktadır. Burada da akla, bir çekincenin izin verilebilirliğinin tespiti bakımından da bir andlaşmanın hedef ve amacının gerçekleşmesi için elzem olan ve hakkında koyulan çekince daha sıkı bir incelemeye tâbi tutulacak maddeler olup olmadığı sorusu gelmektedir. Bu maddenin hazırlık çalışmaları da, Sözleşme'nin şerhi de bu konu hakkında bir ipucu sunmamaktadır.

Yukarıda ele alınan hükümlerde, 31 ve 33. madde hükümleri dışında, hedef ve amaç tabirinin, maddi nitelikte bir kavramı ifade ettiği, bir andlaşmanın hükümlerinin ötesinde ve onlara ek olarak bulunan kapsayıcı normatif bir öge olarak kullanıldığı görülmektedir.³⁸¹ Yani, ilgili maddeler uyarınca devlet uygulamalarının hukuka uygunluğu değerlendirilirken, ilgili andlaşmanın içeriğini oluşturan maddelere

---

askıya alma gerekçesi olarak ihlale başvurma hakkı verir; ancak bunun için andlaşma öyle bir nitelikte olmalı ki, bir tarafın andlaşma hükümlerini esaslı bir şekilde ihlal etmesi her bir tarafın andlaşmadan doğan yükümlülüklerini ifa etme durumunu köklü bir biçimde değiştirsin. 3. Bu madde bakımından bir andlaşmanın esaslı bir şekilde ihlali aşağıdakilerden - ibarettir: a- andlaşmanın, bu Sözleşmenin tasvip etmediği bir şekilde inkar edilmesi; veya b- andlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi için elzem olan bir hükmün ihlal edilmesi. 4. Yukarıdaki paragraflar bir ihlal halinde uygulanabilecek herhangi bir andlaşma hükmüne hâlel getirmez. 5. 1-3 ncü paragraflar insani nitelikteki andlaşmalarda yer alıp kişilerin korunmasıyla ilgili hükümlere, bilhassa bu gibi andlaşmalarla himaye edilen kişilere karşı herhangi bir misilleme şeklini yasaklayan hükümlere uygulanmaz.”

³⁸¹ Bkz. Klabbbers, “Treaties, Object and Purpose”, s. 5, 23. 1978 tarihli Andlaşmalarda Devletlerin Halefiyetine İlişkin Viyana Sözleşmesi'nde de halefiyetin ancak ilgili andlaşmanın hedef ve amacına aykırı olmadığı sürece mümkün olabileceği belirtilmektedir. Bkz. UN, “Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties”, m. 15, 17, 18, 27. Burada da hedef ve amacın anlaşmada öngörülen kurallara ek, kapsayıcı maddi bir öge olduğu görülmektedir.

uygunluğa bakmak yerine, bu maddelerden ayrı olarak andlaşmanın “hedef ve amacına” uygunluğun ölçülmesi söz konusu olacaktır.³⁸²

Peki, bu maddelerde yer alan hedef ve amaç neyi ifade etmektedir? Belirtildiği gibi, bu kavramın içeriği konusunda ne VAHS'nin metninde, ne de taslak metnin şerhinde bir bilgiye ulaşmak mümkündür. Şerh, yalnızca iki yerde hedef ve amaca yer vermektedir: 31. maddede yer alan hedef ve amacın verilen dava örneklerinde ilgili andlaşmanın girişine bakılarak ortaya çıkartıldığını belirtirken³⁸³ ve 41. madde bakımından hedef ve amaç ile bağdaşmayacak bir değişiklik örneği verilirken.³⁸⁴ Bu iki maddede geçen hedef ve amaca ilişkin açıklamalar da, bu kavramın soyut anlamına dair bir ipucu sunmamaktadır.

b. Uluslararası Hukuk Komisyonu çalışmaları

UHK özel raportörü *Pellet*, “hedef ve amaç” ifadesinin masaya yatırıldığı onuncu oturumda bir taslak rehber ilke kaleme almıştır. Bu rehber ilke şöyledir:

“3.1.5 Andlaşmanın hedef ve amacının tanımı:

*Çekincelerin geçerliliğini değerlendirmek bakımından, bir andlaşmanın hedef ve amacı onun varlık nedenini (raison d'être) meydana getiren esaslı hükümleri demektir”.*³⁸⁵

Özel Raportör hemen ardından söz konusu rehber ilkenin, diğerleriyle birlikte, nihai bir sonuca götürmeyeceğini, ancak “iyi niyet ve biraz sağduyuyla” uygulanırsa çözüme yardımcı olacağını da eklemiştir.³⁸⁶ *Pellet*'nin bu tanımı yaparken, VAHS hazırlık çalışmaları sırasında yapılan tartışmalardan ilham aldığı görülmektedir.³⁸⁷ *Roberto*

³⁸² Klabbers, “Treaties, Object and Purpose”, para. 3.

³⁸³ Bu hüküm, taslak madde 27'ye tekabül etmektedir. Bkz. ILC, “Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries”, s. 221.

³⁸⁴ Bu hüküm, taslak madde 37'ye tekabül etmektedir. Bkz. *a.e.*, s. 235.

³⁸⁵ 3.1.5 no.lu taslak rehber ilkenin orijinal metni şöyledir: “3.1.5 *Definition of the object and purpose of the treaty: For the purpose of assessing the validity of reservations, the object and purpose of the treaty means the essential provisions of the treaty, which constitute its raison d'être.*” Bkz. ILC, “Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, s. 164.

³⁸⁶ *a.e.*

³⁸⁷ Ayrıca tam olarak tanımdan önce söz etmese de, *Pellet*'nin ortaya koyduğu “esaslı hükümler” ögesi, *Pellet*'nin raporlarında sıkça yer verdiği ve çekinceler rejimine ilham veren 1951 tarihli UAD Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesine Çekinceler Danışma Görüşü'ndeki mantığı yansıtmaktadır. Burada tabii bu

Ago'nun UHK'de bugünkü m. 19'a dair tartışmalar çerçevesindeki görüşüne bu tanımdan hemen önce yer verilmiştir. *Ago*, çekincelerin kabul edilebilirliğinin ancak bir bütün olarak andlaşmanın şartlarına bakılarak belirlenebileceğini ve kural olarak bir andlaşmanın, çekinceye izin vermeyen esaslı hükümleriyle hakkında çekince koymanın mümkün olduğu daha az önemli hükümleri arasında bir ayırım yapılabileceğini belirtmiştir.³⁸⁸ Çekincenin kabul edilebilirliğinin belirlenmesinde bir andlaşmanın bütününe hedef ve amacının göz önünde bulundurulması gerektiği görüşünüyse *Pellet*, aynı UHK oturumunda *Bartoš*'un ortaya koyduğu,³⁸⁹ bir çekincenin bir andlaşmanın “genel mahiyetiyle” (*general tenor*) bağdaşması gerektiği görüşüyle desteklemiştir. Buradan çıkarımla *Pellet*, korunması gerekenin bir andlaşmanın “etkililiği” (*effectiveness*), “varlık nedeni” (*raison d'être*), “esası” (*substance*) olduğunu ifade etmiştir.³⁹⁰ Ancak, *Pellet* tarafından önerilen ve hedef ve amacı tanımlayan 3.1.5 no.lu taslak madde UHK oturumunda birçok eleştirinin hedefi olmuştur.³⁹¹ Bu eleştirilere göre, hedef ve amacın ne olduğu konusunda açıklık getirmesi öngörülen “varlık nedeni” (*raison d'être*) ögesinin kendisi muğlak ve tarifi zor bir kavramdır³⁹² ve uyumsuzluk kistasını daraltarak pek az çekincenin bu hedef ve amaç testinden kalmasına yol açma tehlikesi taşımaktadır.³⁹³ Ayrıca, eleştirilere göre tanımda “esaslı hükümler” ifadesinin bulunması da, bir andlaşmanın esaslı olan ve olmayan hükümlerini birbirinden ayırmaya

---

mantığın muhalefet şerhi koyan yargıçlarca eleştirildiğini de hatırlatmak gerekir. Bkz. yuk. “I. BÖLÜM/III/B. Oybirliği Kuralında Kırılma Noktası ve Hedef ve Amaç Ölçütünün Doğuşu: UAD Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Koyulan Çekinceler Danışma Görüşü” başlığı altında yapılan açıklamalar.

³⁸⁸ Bkz. ILC, “Summary record of the 651st meeting”, A/CN.4/SR.651, **Yearbook of the International Law Commission**, vol. I, 1962, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/ilc/documentation/english/summary_records/a_cn4_sr651.pdf, p. 142, para. 40.

³⁸⁹ a.e.

³⁹⁰ ILC, “Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, s. 164.

³⁹¹ ILC, “Report of the International Law Commission on the work of its forty-seventh session (2 May–3 June and 11 July–5 August 2005)”, **Yearbook of International Law Commission**, Vol 2(2), 2005, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2005_v2_p2.pdf&lang=EFSRA, 07.05.2017, s. 63-82, paras. 411-417.

³⁹² a.e., para. 413.

³⁹³ a.e., para. 411.

çalışmak gelişigüzel bir uygulama yaratabileceğinden, risklidir.³⁹⁴ Her şey bir yana, bir andlaşmanın esaslı hükümlerini görmeye yardımcı olan o andlaşmanın hedef ve amacıdır, tersi söz konusu olamaz.³⁹⁵ Bu eleştirilerin yanı sıra bazı üyeler hedef ve amacın tanımını yapmanın imkân dahilinde olup olmadığını ve gerekliliğini sorgulamıştır.³⁹⁶

Bu eleştirilerin üzerine *Pellet*, yaptığı tanımın bir “muamma”yı (*enigma*) diğeriyle değiştirmek olduğunu kabul ederek tanıma ilişkin hazırladığı taslak rehber ilkede değişiklik yapmış ve bu ilkeye bir alternatif sunmuştur.³⁹⁷ Buna göre taslak rehber ilke 3.1.5’in yeni metni şöyledir:

*“Çekincelerin geçerliliğini değerlendirmek bakımından, bir andlaşmanın hedef ve amacı, onun varlık nedenini (raison d’être) meydana getiren ve değiştirilmesi veya dışlanması andlaşmanın dengesini ciddi biçimde zedeleyecek olan, andlaşmanın genel mimarisi için vazgeçilmez esaslı kurallar, hak ve yükümlülükler demektir.”*³⁹⁸

Genel insan hakları andlaşmalarına koyulan çekincelere ilişkin taslak rehber ilke 3.1.12’nin metninden³⁹⁹ ilham alınarak kaleme alınan bu yeni tanım, çekincenin andlaşmanın genel mimarisi üzerinde yaratacağı etkiyi de dikkate almaktadır. Daha çok usule ilişkin bir yaklaşım benimseyen alternatif taslak rehber ilke 3.1.5’in başlığı ise hedef ve amacın tanımı yerine, “bir çekincenin andlaşmanın hedef ve amacıyla

---

³⁹⁴ a.e., para. 412.

³⁹⁵ a.e., para. 411.

³⁹⁶ a.e., para. 413.

³⁹⁷ ILC, “Note by the Special Rapporteur on draft guideline 3.1.5, ‘Definition of the object and purpose of the treaty’ (tenth report, document A/CN.4/558)”, Document A/CN.4/572, **Reservations to Treaties**, 21.06.2006, , s. 181 vd.

³⁹⁸ a.e., para. 7. Değiştirilmiş taslak madde 3.1.5’in orijinal metni şöyledir: “*For the purpose of assessing the validity of reservations, the object and purpose of the treaty means the essential rules, rights and obligations indispensable to the general architecture of the treaty, which constitute the raison d’être thereof and whose modification or exclusion could seriously disturb the balance of the treaty.*”

³⁹⁹ ILC, “Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, s. 167, para. 102. Taslak madde 3.1.12’nin orijinal metni şöyledir: “*To assess the compatibility of a reservation with the object and purpose of a general treaty for the protection of human rights, account should be taken of the indivisibility of the rights set out therein, the importance that the right which is the subject of the reservation has within the general architecture of the treaty, and the seriousness of the impact the reservation has upon it.*”

bağdaşmaması” olarak belirlenmiştir. İlke uyarınca, “bir çekince bir andlaşmanın genel mimarisi için vazgeçilmez olan esaslı kural, hak veya yükümlülüklerine ciddi biçimde etki ediyor ve bu nedenle onu varlık nedeninden (*raison d’être*) yoksun bırakıyorsa, andlaşmanın hedef ve amacına aykırı olacaktır.”⁴⁰⁰

Tüm bu önerilerin ardından, UHK tarafından nihai olarak benimsenen rehber ilke,⁴⁰¹ *Pellet* tarafından sunulan alternatif rehber ilke 3.1.5’in başlığını taşımaktadır; ilkenin içeriği ise *Pellet* tarafından ilk olarak sunulan taslak maddenin içeriğine yakındır ve yapılan değişiklikler taslak rehber ilkeye yöneltilen eleştirileri yansıtır niteliktedir. 2011 tarihli Rehber’de yer alan rehber ilke şöyledir:

“3.1.5 Bir çekincenin andlaşmanın hedef ve amacıyla bağdaşmaması:

*Eğer bir çekince, bir sözleşmenin genel mahiyeti için gerekli olan esaslı bir öğeyi, andlaşmanın varlık nedenine (*raison d’être*) zarar verecek biçimde etkiliyorsa, andlaşmanın hedef ve amacı ile bağdaşmaz.”*⁴⁰²

Benimsenen rehber ilke ile taslak rehber ilkeler karşılaştırıldığında ilk göze çarpan, ilkenin başlığının artık hedef ve amacın tanımına ilişkin olmaması ve ilkenin bir çekincenin hangi durumda hedef ve amaca aykırı olacağını ortaya koymasındır. Yani, *Pellet* tarafından sunulan alternatif rehber ilkede olduğu gibi, ilke hedef ve amacın

---

⁴⁰⁰ Alternatif taslak rehber ilke 3.1.5’in orijinal metni şöyledir: “A reservation shall be incompatible with the object and purpose of the treaty if it has a serious impact on the essential rules, rights or obligations indispensable to the general architecture of the treaty, thereby depriving it of its *raison d’être*.” Bkz. UN, “Note by the Special Rapporteur on draft guideline 3.1.5, “Definition of the object and purpose of the treaty”, para. 8.

⁴⁰¹ Bu rehber ilke ilk olarak UHK tarafından 2007 tarihli 59. oturumda benimsenerek Genel Kurul’a sunulmuş, daha sonra 2011 yılında nihai rehber ilke bir sözcük farklılığıyla aynı şekilde benimsenmiştir. 2007 yılında benimsenen taslak rehber ilke 3.1.5’in metninde asıl husus, amaç, öz anlamına gelen “thrust” sözcüğü kullanılırken, nihai olarak benimsenen rehber ilkenin metninde bu sözcüğün yerini genel anlam, mahiyet anlamına gelen “tenor” ifadesi almıştır. Bkz. ILC, “Report of the International Law Commission on the work of its fifty-ninth session (7 May-5 June and 9 July 10 August 2007)”, UN Doc A/62/10, **Yearbook of International Law Commission**, Vol II(2), 2007, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2007_v2_p2.pdf&lang=EFSRA, 07.05.2017, s. 32; ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 351.

⁴⁰² Rehber ilke 3.1.5’in orijinal metni şöyledir: “*Incompatibility of a reservation with the object and purpose of the treaty: A reservation is incompatible with the object and purpose of the treaty if it affects an essential element of the treaty that is necessary to its general tenour, in such a way that the reservation impairs the *raison d’être* of the treaty.*”

tanımı yerine hedef ve amaç ile bağdaşmamanın koşullarına yönelmektedir; dolayısıyla rehber ilke maddi değil usuli bir odak noktasına sahiptir. Buna göre hedef ve amaç kavramına başka soyut kavramlarla açıklık getirmeye çalışmaktansa bir çekincenin hedef ve amaç ile bağdaşıp bağdaşmadığını sabite olarak almanın daha işlevsel olduğuna karar verildiği görülmektedir. Ayrıca rehber ilkede “esaslı hüküm” ifadesinin, yerini “esaslı öge” ifadesine bırakması daha önce bir andlaşmanın hükümleri arasında ayırım gözetmenin zorluğu ve tehlikesine dair yapılan eleştirileri dikkate almaktadır.

c. *Doktrindeki yaklaşımlar*

2011 yılında UHK tarafından yayınlanan rehber ilkeler son halini almadan önce doktrinde, “hedef ve amaç” teriminin kavramsal niteliğine dair UHK çalışmaları sırasında *Pellet* tarafından da dikkate alınan farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan alt sorular hedef ve amacın tek kavramı ifade eden bir terim mi olduğu yoksa ayrı ayrı tanımlanması gereken iki kavramı bir araya mı getirdiği ve bağlamından bağımsız, kapsayıcı, *a priori* bir tanımının yapılıp yapılamayacağı, farklı hukuki konular bakımından içeriğinin değişip değişmeyeceği ve aynı bağlamda zaman içinde farklı bir içerik ifade edip etmeyeceği gibi meseleler etrafında toplanmıştır.

Bu bakımdan öncelikle, uluslararası uyuşmazlık mekanizmaları tarafından hedef ve amacın genel geçer bir tanımının yapılmadığını, çekinceler rejimine ilişkin 1990 sonrası UHK çalışmaları çerçevesinde de bu girişimden bir süre sonra vazgeçildiğini hatırlatmakta fayda vardır.

Doktrinde hedef ve amaç “sezgi”sel bir öge⁴⁰³ ve adeta bir “muamma”⁴⁰⁴ olarak nitelendirilmiştir.⁴⁰⁵ Soyut bir kavram olduğu vurgulanan hedef ve amacı kapsayıcı bir biçimde tanımlanmaya çalışmanın bu kavramın önemine zarar vereceği görüşü de dile

⁴⁰³ Klabbers, “Some Problems Regarding the Object and Purpose of Treaties”, s. 155

⁴⁰⁴ Buffard ve Zamanek, **a.g.e.**, s. 342.

⁴⁰⁵ *Hilpold* da, doktrinde yapılan tartışmaları değerlendirdikten sonra, hedef ve amaç kıstasının birçok boyutuyla muğlak (*unbestimmt*) kalmaktan kurtulamadığını belirtmiştir. Bkz. Peter Hilpold, **Das Vorbehaltsregime der Wiener Vertragskonvention**, Archiv des Völkerrechts, 34. Band, No. 4, Aralık 1996, s. 413. Yazar şöyle demektedir: “*Zusammenfassend kann zur Ziel-und-Zweck Problematik festgehalten werden, dass dieses Kriteriums weiterhin in vielerlei Hinsicht unbestimmt bleibt.*”

getirilmiştir.⁴⁰⁶ Buna göre, hedef ve amaç andlaşmalar hukukuna sağduyu ve esneklik kazandıran ucu açık bir nosyonu ifade eder⁴⁰⁷; kaldı ki, sıkça kullanıldığı VAHS ve hazırlık çalışmaları dahil hiçbir uluslararası hukuk kaynağında tanımlanmaması muhtemelen kendisine sabit bir anlam atfedilme niyetinin hiç bulunmadığını göstermektedir.⁴⁰⁸

Gerçekten de, “hedef ve amaç”ın herhangi bir bağlamdan arındırılarak tanımlanıp zihinde canlandırılabilir somut bir kavram olmadığı açıktır. Ayrıca, onu tanımlamak için kullanılan öz (*essence*)⁴⁰⁹, misyon (*mission*)⁴¹⁰, gaye (*objective*)⁴¹¹, varlık nedeni (*raison d’être*)⁴¹², amaç (*aim*), hedef (*goal*), temel hedefler (*essential goals*), *telos*⁴¹³ gibi kavramlar da en az “hedef ve amaç” kadar soyut kalmakta, bu deyişin neyi ifade ettiğini berraklaştırma bakımından pek yardımcı olmamaktadır.⁴¹⁴ Dolayısıyla, hedef ve amacın genel geçer bir tanımını yapmaya çalışmaktansa, ona her bir durum bakımından nasıl ulaşılabileceğine dair bir yöntem geliştirmek akla daha yakın gözükmektedir. Bu bağlamda elbette, bir andlaşmaya bakıldığında nasıl bir şeyin aranıp bulunmaya çalışıldığını belirlemek, başka bir deyişle hedef ve amacın her bir durum

---

⁴⁰⁶ Jonas ve Saunders, **a.g.e.**, s. 571. Bkz. aynı yönde Klabbers, “Treaties, Object and Purpose”, para. 6.

⁴⁰⁷ Klabbers, **a.e.**, para. 21.

⁴⁰⁸ Bu yönde bkz. G. M. Ferreira and M P Ferreira-Snyman, “The Impact of Treaty Reservations on the Establishment of an International Human Rights Regime”, **Comparative and International Law Journal of Southern Africa**, Vol.38(2), 2005, s. 162.

⁴⁰⁹ Örn. bkz. Buffard ve Zamanek, **a.g.e.**, s. 343; ILC, “Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, para. 77 vd.

⁴¹⁰ ILC, **a.e.**

⁴¹¹ Örn. bkz. UN, “Report of the Committee on Elimination of Racial Discrimination”, **General Assembly Official Records Sixty-sixth Session**, Supplement No. 18 (A/66/18), 2011, (Çevrimiçi) <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cecrd/docs/A.66.18.pdf>, s. 71. Burada Komite, Sözleşme’nin hedef ve amacını “*objectives and purposes*” olarak ifade etmektedir.

⁴¹² Örn. bkz. ICJ, “International Status of South-West Africa, Advisory Opinion”, **ICJ Reports**, 1950, s. 133; ICJ, “Reservations to the Convention on Genocide”, s. 21, 23; ILC, “Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, s. 164.

⁴¹³ Örn. bkz. Linderfalk, **a.g.e.**, s. 429.

⁴¹⁴ UHK tarafından Pellet’ye yapılan eleştirilerde de bu noktanın gündeme getirildiği belirtilmişti. Bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/II/A/1/b. Uluslararası Hukuk Komisyonu çalışmaları” başlığı altında yapılan açıklamalar.

bakımından içini doldurmadan önce silüetini çizmek için birtakım ön soruları cevaplamak gerekmektedir. Doktrinde, hedef ve amaç hakkında belli göstergeler belirlemek için ortaya koyulan, (1) tek bir kavram olarak mı yoksa iki farklı kavramı barındıran bir terim olarak mı görüleceği, (2) tekil mi çoğul mu olduğu, (3) statik mi yoksa değişken mi olduğu, (4) farklı hukuki durumlar için farklı bir içeriğe sahip olup olmadığı, (5) bir andlaşmanın tüm hükümlerine sirayet edip etmediği gibi tartışmalar doğmuştur.

2. “Hedef ve amaç” ifadesinin yapısı

Birtakım yazarlar, hedef ve amacın birbirine sıkı sıkıya bağlı, birleşik, hatta aynı anlama gelen iki öğeden oluşan tek bir kavram olduğunu savunurken⁴¹⁵ bazıları ise hedef ile amacın birbirinden farklı, ayrı ayrı tespit edilmesi gereken iki kavramdan oluştuğunu belirtmektedir. İkinci görüş genel olarak Fransız doktrini tarafından benimsenmekte ve ilkinde göre azınlıkta kalmaktadır.⁴¹⁶ Çalışmanın yazarı bu görüşte olmadığından, “*object/object*” ve “*purpose/but*” sözcüklerinin tamamen farklı şeyleri ifade ettiğini belirten görüşler bakımından “hedef” çevirisi yerine “*obje*” sözcüğü vurgulu biçimde kullanılacaktır.

Fransız doktrini taraftarı uluslararası hukukçular, Fransız kamu hukukunda bir hukuki işlemin *objesinin* ve neyi amaçladığının birbirinden kati suretle ayrılması

---

⁴¹⁵Alman doktrini genel olarak bu yönde bir anlayış benimsemektedir. Örn. Bernhardt (*Vertragzweck*), Ress (*Gegenstand*) ve Köck. Köck bu kavramın genel olarak bir andlaşmanın amacını belirlemek ve teleolojik yaklaşıma gönderme yapmak için kullanıldığını belirtmektedir. Ayrıca hedef ve amacın farklı ifadeleri arasında genelden özele giden bir hiyerarşi olduğunu savunmuştur. Ancak bu kavramı tanımlamamıştır. Bkz. H. F. Köck, **Zur Interpretation völkerrechtlicher Verträge**, Zeitschrift für Öffentliches Recht, No. II, 1998, s. 225. Ayrıca bkz. Paul Reuter, “Solidarite et divisibilite des engagement conventionnels”, **International Law in a Time of Perplexity: Essays in Honor of Shabtai Rosenne**, ed.: Yoram Dinstein and Mala Tabory, No. 9, 1989 ,s. 623; Chaumont, **a.g.e.**

⁴¹⁶ *Buffard ve Zamanek*, Alman, Avusturya ve İngiliz hukuk geleneğinde bu iki öğenin birleşik bir kavram olarak değerlendirildiğini, yalnızca Fransız hukukçuların bir bölümünün ikinci görüşte olduğunu belirtmektedir. Bkz. Buffard ve Zamanek **a.g.e.**, s. 325. Bu ayrımı M. M. Fitzmaurice de aynı şekilde vurgulamıştır. Bkz. Malgosia Fitzmaurice, “Treaties”, **The Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, ed.: R Wolfrum, Oxford University Press, Oxford, 2010, (Çevrimiçi) opil.ouplaw.com/home/EPIL, 07.05.2017, para. 90.

gerektiğini savunan okuldan ⁴¹⁷ etkilenmekte, bu iki kavramın uluslararası hukukta da birbirinden ayırt edilmesi gerektiği görüşünü benimsemektedir.⁴¹⁸ Örneğin, *Sur*'a göre *obje*, bir andlaşmanın veya normun maddi içeriğini ve onun tarafından öngörülen hak ve yükümlülükleri kapsamaktadır, dolayısıyla bir andlaşmanın amacına ulaşmakta yardımcı bir araçtır. Amaç ise tarafların bir andlaşma ile ulaşmaya çalıştıkları nihai hedefi ifade etmektedir.⁴¹⁹ Yazara göre bir andlaşmanın *objesini* onun maddelerine bakarak ortaya çıkartmak daha kolayken, amacı bu kadar açık biçimde görülemeyebilir, dolayısıyla *obje* daha nesnel bir değerlendirmeye bulunabilecekken amacın ortaya çıkartılması değerlendirenin öznel anlayışı ile daha çok ilintilidir.⁴²⁰ *Fitzmaurice*, Fransız doktrininde hakim olan görüşü özetlerken, *obje* sözcüğünün bir andlaşmanın içeriğini, “amaç” sözcüğünün ise andlaşma yoluyla ulaşılmak istenen genel amacı simgelediğini belirtmektedir.⁴²¹ *Buffard ve Zamanek* de, Fransız doktrininde yapılan ayrımı benimseyerek, “amaç” sözcüğünün andlaşma ile ulaşılmak istenen gayeyi, *obje* sözcüğünün ise bir andlaşmanın bütünü hükümlerinin taraflar için meydana getirdiği hukuki durumu, andlaşmanın konusunu ifade ettiğini belirtmektedir.⁴²²

Bununla beraber, Fransız doktrininde “*obje*” ve “amaç” sözcüklerinin birbirinden farklı kavramları ifade etmekle beraber, yakın oldukları görüşünün bulunduğunu savunmak mümkündür. Örneğin *Weckel*, “amaç”ın ne olduğu bakımından *Sur* ile paralel bir görüş benimserken, *objeyi* şimdiki amaç, öngörülebilinen hedef olarak açıklamaktadır.⁴²³ Yazara göre amaç ise, andlaşmanın

---

⁴¹⁷ Bkz. L. Duguit, **Traité de droit constitutionnel**, 3rd edition, Vol. I, Paris, 1927, s. 318–324 ve s. 361–367; R. Bonnard, **Le pouvoir discretionnaire et le recours pour excès de pouvoir**, RD Publication, 1923, s. 367–392.

⁴¹⁸ Örn. bkz. Ch. Rousseau, **Droit international public**, Vol.1, Paris 1970, s. 272; M. Gounelle, **La motivation des actes en droit international public**, Paris, 1979, s. 47

⁴¹⁹ S. Sur, **L'interprétation en droit international public**, Paris, 1974, s. 227.

⁴²⁰ **A.e.**

⁴²¹ Bkz. M. Fitzmaurice, “Treaties”, para. 90.

⁴²² Bkz. Buffard ve Zamanek, **a.g.e.**, s. 331-332.

⁴²³ P. Weckel, **La concurrence des traités internationaux**, Thèse Strasbourg, III 1989, s. 25-26.

nihai olarak ulaşmaya çalıştığı gayedir.⁴²⁴ Dolayısıyla *Weckel*'e göre de *obje*, amacı elde etmeye yarayan bir araç niteliğindedir.⁴²⁵ Zoller de, *objenin* bir andlaşmanın anlık (*immediate*) hedefini, amacın ise daha uzun vadeli bir şeyi ifade ettiği görüşündedir.⁴²⁶

VAHS'nin kabul edilmesi sonrasında "hedef ve amaca" açıklık getirmeye çalışan hukukçuların bu girişimlerinden çok önce⁴²⁷ *Lauterpacht*'in andlaşmalar hukukuna ilişkin hazırladığı raporda *obje* sözcüğünü tek başına kullandığı görülmektedir. *Lauterpacht*'in burada önerdiği taslak maddelerden bazılarını "bir sözleşmenin *objesinin* hukukiliği" başlığı altında toplayarak, "uluslararası hukuka uygunluk", "önceki andlaşmalara uygunluk" gibi hükümlerle değerlendirmesi, *obje* sözcüğünün genel olarak bir andlaşmanın içeriğini ve düzenlediği hususları nitelediği kanaatinde olduğunu göstermektedir.⁴²⁸ Ayrıca, *Reuter* de UHK'nin hazırlık çalışmaları sırasında hedef ve amacın iki farklı şeyi ifade ettiğini savunmuştur.⁴²⁹ Bununla beraber, *Reuter*'in daha sonra bu konudaki fikrini değiştirdiği ve Fransız hukukunda yapılan bu ayrımın olduğu gibi uluslararası hukuka uygulanması konusuna şüpheyle yaklaştığı görülmektedir.⁴³⁰

Fransız doktrinine karşılık, "hedef ve amaç" teriminin tek bir kavramı ifade ettiğini savunan ekol çoğunluk görüşü meydana getirmektedir. Bu ekolün de, (1) hedef ve amaç sözcüklerini eş anlamlı olarak değerlendirerek bu terimi tek bir kavram olarak gören görüş ve (2) hedef ve amacı tek bir kavram olarak değerlendirmekle

---

⁴²⁴ A.e., s. 26.

⁴²⁵ A.e.

⁴²⁶ Elizabeth Zoller, *La Bonne Foi en Droit International Public*, 1977, s. 74 (Klabbers, "Some Problems Regarding the Object and Purpose of Treaties", s. 145'ten naklen).

⁴²⁷ *Buffard ve Zamanek*, özellikle Fransız hukukçuların 1970li yıllarda bu çabayla hedef ve amaç kavramına yöneldiklerini belirtmektedir. Bkz. a.e., s. 325, 326.

⁴²⁸ ILC, "Report on the Law of Treaties by Mr. H. Lauterpacht, Special Rapporteur", s. 154 vd.

⁴²⁹ Bkz. ILC, "Documents of the sixteenth session including the report of the Commission to the General Assembly", *Yearbook of International Law Commission*, vol. I, no. 26, 1964, para. 77.

⁴³⁰ P. Reuter, "Solidarit et divisibility des engagements conventionnels", *International Law at a Time of Perplexity: Essay in Honor of Shabtai Rosenne*, ed. Y. Dinstein, Dordrecht, Nijhoff, 1989, s. 628.

beraber iki farklı ancak yakın ilişkili veya sıkı sıkıya bağlı ögeden oluşan bileşik bir kavram olduğunu savunan görüş olmak üzere iki kola ayrılması mümkündür.

İlk görüş içinde değerlendirilebilecek yazarlardan *Ress*, hedef ve amaç terimi yerine yalnızca “hedef” ve “konu” sözcüklerini karşılayan “Gegenstand”⁴³¹ sözcüğünü kullanırken⁴³², *Stein* aynı terimi, “mana ve hedef” ifadesini karşılayan “Sinn und Zweck”⁴³³ deyişiyle ifade etmektedir.⁴³⁴ *Bernhardt* da “object” ve “purpose” sözcüklerini niteleyecek şekilde andlaşma hedefi anlamına gelen “Vertragszweck” sözcüğünü kullanmış, hemen ardından bir andlaşmanın yorumlanması bakımından gerek hükümlerinin gerekse bütünüün hedefinin (*Zweck*⁴³⁵) ve amacının (*Ziel*) dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir.⁴³⁶ VAHS’nin gerek Almanya⁴³⁷ gerekse İsviçre resmi

---

⁴³¹ Duden’a göre, bu sözcük, (1) tema, konu veya (2) nesne, amaç olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Duden, **Gegenstand, der**, (Çevrimiçi), <http://www.duden.de/rechtschreibung/Gegenstand>, 07.05.2017.

⁴³² Georg Ress, “Die Bedeutung der nachfolgenden Praxis für die Vertragsinterpretation nach der Wiener Vertragsrechtskonvention (WVRK)”, **Die Dynamik des Europäischen Gemeinschaftsrechts/The Dynamics of EC-law, Die Auslegung des Europäischen Gemeinschaftsrechts im Lichte nachfolgender Praxis der Mitgliedstaaten und der EG-Organen**, Nomos Verlagsgesellschaft, eds.: Roland Bieber ve Georg Ress, Baden-Baden 1987, s. 52. Yazar burada, andlaşmaların yorumuna ilişkin 31. Maddeye değinirken maddede geçen “object and purpose” terimi yerine “Gegenstand” sözcüğünü kullanmaktadır. Hemen sonrasında ise madde 31(1)’de geçen yorum kurallarının farklı andlaşma türleri dikkate alınarak uygulanması bakımından “object and purpose” ifadesine gönderme yaparken, “Gegenstand”, “Zweckrichtung” ve “Funktion” sözcüklerini de kullanmaktadır.

⁴³³ Bu sözcüğü ifade etmek için “Ziel” ve “Sinn” sözcükleri de kullanılmaktadır. Bkz. Duden, **Zweck, der**, (Çevrimiçi), <http://www.duden.de/rechtschreibung/Zweck>, 07.05.2017.

⁴³⁴ Torsten Stein, “Die Rolle der späteren Praxis als Auslegungselement in der Rechtsprechung des Internationalen Gerichtshofes, des Europäischen Gerichtshofes für Menschenrechte und des Gerichtshofes der Europäischen Gemeinschaften”, **Die Dynamik des Europäischen Gemeinschaftsrechts/The Dynamics of EC-law, Die Auslegung des Europäischen Gemeinschaftsrechts im Lichte nachfolgender Praxis der Mitgliedstaaten und der EG-Organen**, eds.: Roland Bieber ve Georg Ress, 1987, 117.

⁴³⁵ Bu sözcüğü tanımlarken de “Ziel” sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir. Bkz. Duden, **Zweck, der** (Çevrimiçi) <http://www.duden.de/rechtschreibung/Zweck>, 07.05.2017.

⁴³⁶ Rudolf Bernhardt, “Die Auslegung völkerrechtlicher Verträge, insbesondere in der neuen Rechtsprechung internationaler Gerichte”, **Max Planck Institut für Ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht**, ed.: R. Wolfrum, Beiträge zum ausländisches öffentlichen Recht und Völkerrecht 40, Carl Heymanns Verlag KG, Köln-Berlin, 1963, 88 vd.

⁴³⁷ Bkz. **Bundesanzeiger Verlag**.

çevirisinde⁴³⁸ ise “Ziel und Zweck” tabiri kullanılmaktadır. Daha güncel Almanca kaynaklarda da resmi çeviride benimsenen bu iki sözcüğün kullanıldığı gözlemlenmektedir.⁴³⁹ Ancak burada *Bauer*’in iki öge arasında ayırım yaptığını ve Alman doktrininde farklı bir düşünceyi yansıttığını da eklemek gerekmektedir. Yazar, “Ziel” ve “Zweck” sözcüklerinin aynı anlama geldiklerinden ve aslında bu terimin iki farklı ögeyi barındırdığından hareketle “*object/objet*” ve “*purpose/but*” sözcüklerini ifade etmek için hedef veya konu sözcüğünü karşılayan “Gegenstand” ile amaç sözcüğünü karşılayan “Zweck” sözcüğünü kullanmaktadır.⁴⁴⁰ Hedef ve amacın tekil bir nosyon olduğunu vurgulayan başka bir yazar da *Klabbers*’dir. Yazar, objenin fiziksel anlamının hedef ve amaç nosyonu içinde bulunmadığının açık olduğunu,⁴⁴¹ *Fitzmaurice*’in de bunu tartıştığını ve bir andlaşmanın normatif objesiyle fiziksel objesi arasında fark olduğunu belirttiğini söylemektedir.⁴⁴² Ayrıca VAHS m. 18’in hazırlık çalışmalarının hedef ve amacın tek bir nosyon olduğu sonucuna götürdüğünü belirtmektedir.⁴⁴³

---

⁴³⁸ Übersetzung, **Wiener Übereinkommen über das Recht der Verträge**, Abgeschlossen in Wien am 23. Mai 1969, Von der Bundesversammlung genehmigt am 15. Dezember 1989, Schweizerische Beitrittsurkunde hinterlegt am 7. Mai 1990, In Kraft getreten für die Schweiz am 6. Juni 1990, Stand am 24. Februar 2015, (Çevrimiçi), <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19690099/201502240000/0.111.pdf>, 07.05.2017.

⁴³⁹ İnsan hakları sözleşmelerinde çekinceleri genel olarak inceleyen ve Almanca olarak kaleme alınan en güncel çalışma, Ya Tang tarafından kaleme alınan doktora tezidir. Burada hedef ve amacın ne anlama geldiğine dair tartışmalar yer almamakla birlikte, kavramının muğlaklığının sorun yarattığı ifade edilmektedir. Bkz. Tang, **a.g.e.**, s. 224, s.229.

⁴⁴⁰ Monika Bauer, **Vorbehalte zu Menschenrechtsverträgen**, Universität München, Dissertation, 1994, s. 117. Ancak Bauer, hedef ve amaç sözcüklerinin ayırt edilmesini gerektiği konusunda bir görüş birliği olduğunu belirtmektedir ki bu isabetli bir tespit değildir. Daha sonra ise Bauer bu ayrımı madde 31 bağlamında yaptığını belirtmektedir. Bkz. Bauer, **a.e.**, s. 118.

⁴⁴¹ Klabbers, “Some Problems Regarding the Object and Purpose of Treaties”, s. 146.

⁴⁴² **A.e.**, s. 147. Bu konudaki birincil kaynak için bkz. ILC, “Second Report on the Law of Treaties by Mr. G. G. Fitzmaurice”, **Yearbook of International Law Commission**, Vol. II, 1958, s. 29.

⁴⁴³ **A.e.**, s. 148. Bu konudaki birincil kaynak için bkz. UN Conference on the Law of Treaties, **Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties**, first session, Summary records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, First and Second Sessions Documents of Conference, s. 361.

İşlevsel bir anlayış benimseyen *Klabbers*, bir andlaşmanın hedefinden ve amacından ayrı ayrı söz etmenin, “bir andlaşmanın işaret edilmek istenen bir noktasını birçok farklı noktaya bölmek” anlamına gelebileceğini belirtmektedir.⁴⁴⁴ Bu iki öge ayrı ayrı ele alındığında, örneğin, bir devlet davranışının ilgili andlaşmanın *objesine* uygun olup amacı ile bağdaştırılamaması gibi sorunlar çıkabilecektir. Yazara göre “hedef ve amaç” “tek ve kapsayıcı bir kavram”dır⁴⁴⁵; gerek VAHS’nin, gerekse 1978 tarihli Andlaşmalarda Devletlerin Halefiyetine İlişkin Sözleşmesi’nin benimsediği kullanım da bunu göstermektedir.⁴⁴⁶

“Hedef ve amaç” teriminin tek bir kavram olduğu kanısına varmakla birlikte bu kavramı iki yakın bağlantılı ögenin oluşturduğu bir kavram olarak nitelendirerek ikinci görüşü savunan *Bos*, gerek “hedef” gerekse “amaç” ögesinin tek başına yorumlanmasında bu iki öğeden diğerine bakıldığını *Sur*’a gönderme yaparak vurguladıktan sonra,⁴⁴⁷ burada semantiğe ilişkin bir sorun olduğunu belirterek “hedef ve amacın” tek bir düşüncenin iki yakın ilişkili boyutunu yansıtan üniter bir kavram olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁸ *Jonas ve Saunders* da, önce hedef ve amacın ya tek bir kavram ya da iki yakın düşünceyi yansıtan bileşenli bir kavram olduğunu belirtmiş,⁴⁴⁹ daha sonra ise *Bos*’a gönderme yaparak hedef ve amacın tek bir düşüncenin birbiriyle sıkı sıkıya bağlı boyutlarını yansıtan üniter bir kavram olduğu kanısını ortaya koymuş ve hedef ve amacı şu şekilde tanımlamıştır: “Bir andlaşmanın hedefleri ve onlara ulaşmak için kullanılan araçların mahiyeti.”⁴⁵⁰ *Linderfalk* da, bu iki ögenin İngilizce ve Fransızca’nın yanı sıra İspanyolca ifadelerini de ortaya koyduktan sonra, günlük dilde

⁴⁴⁴ *Klabbers*, “Treaties, Object and Purpose”, para. 8.

⁴⁴⁵ Bkz. **a.e.** Yazar, hedef ve amaçtan “a single, overarching concept” olarak söz etmektedir.

⁴⁴⁶ **A.e.**

⁴⁴⁷ Maarten Bos, **A Methodology of International Law**, Amsterdam 1984, 153; Maarten Bos, “Theory and Practice of Treaty Interpretation”, **Netherlands International Law Review**, Vol.27, 1980, s.153.

⁴⁴⁸ **A.e.**

⁴⁴⁹ *Jonas, Saunders*, **a.g.e.**, s. 579. Metin şöyledir: “a unitary concept or at least a binary concept capturing two very closely linked ideas”.

⁴⁵⁰ **A.e.**, s. 580. Yapılan tanım şöyledir: “a treaty’s goals and the character of the means employed to achieve them”.

bu iki ögenin eş anlamlı olduğunu ve hedef ve amacın “teknik bir terim” olduğunu belirtmiştir.⁴⁵¹ *Linderfalk*, kavramın teknik bir terim olduğunu ifade ettikten sonra iki sağlayıcısı olduğunu ortaya koymuştur; bunlar, bir andlaşmanın “*telos*”u ve onun “normatif içeriği”dir.⁴⁵² Yazar bu açıklamayı yaparken bir yandan da, bu kavramı sağlayan iki olgunun, tek tek “hedef” ve “amaç” sözcüklerinin anlamlarının birleşmesinden elde edilmediğini, aksine, hedef ve amaç ifadesi ancak tek, bağdaşık ve deyimsel bir ifade olarak algılandığında bu olgulara ulaşılabileceğini eklemiştir.⁴⁵³

Görülmektedir ki, farklı görüşleri benimseyen yazarların haklı kaygıları bulunmaktadır. Bir yandan, bir andlaşmanın “hedef”ini ve “amaç”ını farklı şekilde tanımlayarak bunlara ayrı ayrı ulaşılmaya çalışıldığında, bir devlet davranışının andlaşmanın hedefine ve amacına uyup uymadığını tespit etmek, denklemdeki bilinmeyenler arttığından ve iki farklı kavramı dikkate alan bir değerlendirme yapmak gerektiğinden zorlaşacaktır. Diğer yandan, hedef ve amacın tamamen aynı anlama geldiği savunulduğunda da bir davranış örneğinin yalnızca bir andlaşmanın amacına göre değerlendirmek, onun hükümlerinden okuyucuyu uzaklaştırarak belli hususların dikkate alınmasından ödün vermeye yol açabilecektir.

Bununla beraber, uygulamaya bakıldığında ortaya çıkan tablo hedef ve amacın tek bir kavramı ifade etmek üzere tasarlandığını göstermektedir. VAHS’deki kullanıma

---

⁴⁵¹ Bkz. *Linderfalk*, “On the Meaning of the “Object and Purpose” Criterion, in the Context of the Vienna Convention on the Law of Treaties”, s. 433. Yazar burada ileride yayınlanacak başka bir eserine atıf yapmaktadır. Atıf yapılan eserinde ise yazar öncelikle bir andlaşmanın hükümlerinin anlamının günlük anlam, teknik anlam ve “neolojik”anlama göre belirleneceğini ortaya koymuş, ilk ikisini Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi m. 31(1)’de geçen “olağan anlam” ile, diğeriniyse aynı maddenin 4. fıkrasında geçen özel anlam ile ilişkilendirmiştir. Daha sonra yazar, hedef ve amacın “kendine has veya teknik bir anlamda” kullanıldığını ortaya koymuştur. Bkz. *a.e.*, s. 64 ve 207.

⁴⁵² “... by the object and purpose of a treaty we shall understand, firstly, the rights and obligations to which a treaty gives expression – its normative content; second, the state (or states) of affairs envisaged by the parties to be attained by applying the treaty – in some camps referred to as the *telos* (or *telo*) of the treaty.” Bkz. *Linderfalk*, **On the Interpretation of Treaties: The Modern International Law as Expressed in the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties**, s. 433-434.

⁴⁵³ Bkz. *a.e.*, s. 433-434, dn. 20. Bu çalışmada yazarın bu anlamı uygulamaya koyup sağlama yaparken yalnızca Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 31 ve 19 bağlamında bir değerlendirme yaptığı da hatırlatılmalıdır.

bakıldığında, 60. madde dışında “hedef ve amaç” kalıbının korunduğu gözlenmektedir.⁴⁵⁴ Gerek VAHS’nin hazırlık çalışmalarına, gerek Andlaşma son halini almadan önce düzenlenen Viyana Konferansı’nda 60. maddeye ilişkin yapılan tartışmalara göz atıldığında,⁴⁵⁵ madde hükmünde “ve” yerine “veya” bağlacının kullanılmış olmasına değinilmediği görülmekte, bu da farklı kullanımın bilinçli olmadığını göstermektedir. Ayrıca, 1978 tarihli Andlaşmalarda Devletlerin Halefiyetine İlişkin Viyana Sözleşmesi’nde yine “hedef ve amaç” kalıbının kullanılması da bu 60. maddede özellikle farklı bir ifade kullanılmak istenmediği kanaatini desteklemektedir.⁴⁵⁶ 60. maddede düzenlenen andlaşmanın ihlali menfi bir durum ortaya koyduğundan “veya” bağlacının esaslı ihlal hallerini olabildiğince kapsayıcı hale getirerek kısıtlanmasını engellemek bakımından kullanıldığı belirtilmektedir.⁴⁵⁷

Her ne kadar *Buffard ve Zamanek* UAD kararları üzerinden hedef ve amacın iki farklı anlama gelecek şekilde kullanımının örneklerini sunsa da⁴⁵⁸, gerek “hedef” ve “amaç” sözcüklerinin birçok kararda birbirinin yerine kullanılması ve UAD

⁴⁵⁴ Bkz. yuk. “BİRİNCİ BÖLÜM/III/D. 1969 Tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Rejimi” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁴⁵⁵ Bu konudaki tartışmalar için bkz. United Nations Conference on the Law of Treaties, “Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, Second session, Summary records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole”, A/CONF.39/11/Add.1, **Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, First and Second Sessions Documents of the Conference**, s. 111 vd.

⁴⁵⁶ Klabbbers, “Treaties, Object and Purpose”, para. 8.

⁴⁵⁷ Bkz. Reuter, **a.g.e.**, s. 628, dn. 9.

⁴⁵⁸ Örn. ICJ, “Case Concerning Border and Transborder Armed Actions (Nicaragua v. Honduras)”, **ICJ Reports**, 1988, s. 89, para. 46. Yazarlar Asylum Case’i diğer bir örnek olarak sunmaktadırlar bkz. ICJ, “Columbian-Peruvian Asylum Case”, Judgment, **ICJ Reports**, 1950, s. 266. Ancak aslında bu örneği kullanarak hedef ve amacın farklı şeyler olduğunu savunmak mümkün değildir. Zira burada UAD ilgili andlaşmanın girişine bakmış ve yalnızca “hedef” sözcüğünü kullanmıştır. UAD içtihadında hedef ve amaç sözcüklerinin birbirlerinin yerine kullanıldıkları göz önünde bulundurulduğunda bu iki sözcükten birinin kararda tek başına kullanıldığı durumların bir savı ifade etmekte kullanılamayacağı ortadadır. Hatta bu dava bakımından andlaşmanın hedefinin ne olduğuna bakıldığında (to fix the rules which the signatory States must observe for the granting of asylum in their mutual relations) aslında bu hedefinin aynı zamanda amacı da ifade ettiği, dolayısıyla bu iki ögenin iç içe geçmiş olduğu yönündeki görüşe katkı sunduğu da savunulabilir. Yazarlar tarafından örnek gösterilen diğer bir dava olan Petrol Platformları davasında ise “hedef ve amaç” kalıbının kullanıldığı (bkz. para. 28) ve bu terimi meydana iki sözcüğün farklı yerlerde kullanıldığı durumda ise Fransızca ile İngilizce metinler arasında terminoloji bakımından bir farklılık olduğu gözlenmektedir, ki yazarlar da bunu ortaya koymuştur. Bkz. *Buffard, Zamanek*, **a.g.e.**, s. 318.

kararlarının İngilizce metinleri ile Fransızca metinleri arasındaki terminolojik farklılıklar, gerekse *Nicaragua* davasından sonraki içtihatla hedef ve amacın bir kalıp olarak bir arada kullanılmış olması bu görüşün aksine işaret etmekte, hedef ve amacın birbirinden kolaylıkla ayrılacak ve ayrı ayrı tespit edilebilecek kavramlar olmadığını göstermektedir. Kaldı ki, bu görüşü savunan yazarlar da içtihatdaki terminoloji kargaşasının ve bu iki ögenin birbirinin yerine kullanıldığının farkında olduklarını belirtmişlerdir.⁴⁵⁹ *Jonas ve Saunders* da, UAD'nin Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Çekinceler Danışma Görüşü'nde Sözleşme'nin "hedef"ine ve "amaç"ına farklı yerlerde tek başına farklı değindikten sonra bunları neden ayrı ayrı ele aldığını açıklamadığını, hatta bunlara nasıl ulaştığına da açıklık getirmediğini belirtmiştir.⁴⁶⁰

Görüldüğü üzere, doktrinde hedef ve amacın kavramsal niteliğine dair farklı görüşler bulunmakta, bunların hepsi de bir anlaşmanın hedef ve amacını ortaya çıkartırken nelerin dikkate alınması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu dikkat çekilen öğeler ise bir anlaşmanın maddi hükümleri, anlık hedefleri, ulaşmaya çalıştığı nihai amaçları, yöneldiği amaçlara ulaşmak için öngördüğü araçlar, anlaşmanın *telosu*, normatif içeriği gibi birbiriyle iç içe geçen, her bir durum bakımından bir arada değerlendirilmesi gereken öğelerdir. Hedef ve amacın üniter veya bileşenli bir kavram veya iki kavramdan oluşan bir terim olması tartışması da oldukça teoriktir ve işlevsellikten uzaktır.

İşlevsellik bakımından ne "hedef ve amaç" tabirini tek tek "hedef" ve "amaç" kavramlarından oluşan bir terim addederek, ne de bunu tek bir kavram olarak görerek tanımlamaya çalışmak yeterli ve uygundur. Hedef ve amaca her durumu kapsayıcı belli bir tanım atfederek onu bir kalıba sokmaya çalışmaktansa isabetli olan, bu terimin anlaşmalara ilişkin devlet davranışlarının değerlendirilmesinde ilgili durumun sahip olduğu özelliklere göre hareket kabiliyeti sağlayan bağlamsal bir kavramı ifade ettiğini öngörmek ve buna göre ona işlev kazandırmaya çalışmaktır.⁴⁶¹

---

⁴⁵⁹ Örn. bkz. Ch. Rousseau, **a.g.e.**, s. 272; M. Gounelle, **a.g.e.**, s. 47; M.K. Yasseen, **L'interpretation des traites d'après la Convention de Vienne sur le droit des traites**, Vol.III, Rdc, 1976, s. 56-57.

⁴⁶⁰ Bkz. *Jonas, Saunders*, **a.g.e.**, s. 579-580.

⁴⁶¹ Aynı yönde bkz. Klabbbers, "Treaties, Object and Purpose", para. 21.

Hedef ve amacın bağlamsal bir kavram olmasının bir uzantısı da, içeriğinin gerek farklı hukuki durumlar bakımından, gerekse zaman içerisinde aynı hukuki durum bakımından farklılık gösterebilecek olmasıdır. İlk mesele bakımından vurgulanmalıdır ki hedef ve amacın içeriğinin değişmesi, soyut olarak anlamının değişmesi demek değildir. Bu bağlamda, *Linderfalk* ve *Pellet*'nin ortaya koyduğu, kavramın VAHS'deki farklı hükümler bakımından aynı şeyi ifade etmek için kullanılmış olduğu savı,⁴⁶² *Klabbers* tarafından savunulan, hedef ve amacın her hukuki mesele bakımından ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği görüşüyle⁴⁶³ çelişmemektedir. Başka bir deyişle, hedef ve amacın tek bir genel anlamı olduğu kabul edilerek tanımı yapılsa dahi, bu tanımın farklı hukuki durumlara uygulanması farklı sonuçlar doğuracaktır.

Linderfalk, hedef ve amacın en azından VAHS m. 31 ve 19 bakımından aynı anlama geldiğini belirtirken,⁴⁶⁴ doktrinde kabul gören, *Klabbers*'in da savunduğu görüşe katılmadığını ifade ederek kavramın yer aldığı her bir madde bakımından anlamının değişmediğini söylemektedir. Oysa *Klabbers*, hedef ve amacın genel geçer bir anlamı olduğu görüşüne baştan karşı çıkmaktadır ve her bir madde bakımından farklı bir anlama sahip olacağını değil, her bir maddeyi ilgilendiren hukuki durum bakımından yeniden tespit edilmesi gerektiğini belirtmekte, her ne kadar aynı anlaşmanın hedef ve amacının farklı durumlarda birbirinden çok farklı olması muhtemel gözükme de, söz gelimi bir çekincenin kendisiyle bağdaşması bağlamında hedef ve amacın anlaşmaya halefiyet bağlamında da aynı şekilde uygulanmasının mümkün olmayabileceğini ortaya koymaktadır.⁴⁶⁵

---

⁴⁶² Bkz. *Linderfalk*, "On the Meaning of the "Object and Purpose" Criterion, in the Context of the Vienna Convention on the Law of Treaties, Article 19", s. 433; ILC, "Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur", para. 78.

⁴⁶³ *Klabbers*, "Treaties, Object and Purpose", para. 10

⁴⁶⁴ Daha önce *Linderfalk*'ın hedef ve amacın teknik bir terim olduğunu ve bir anlaşmanın normatif içeriği ile *telos*'u anlamına geldiğini belirttiğinden söz edilmişti. Yazar, her bir madde bakımından anlamın aynı olduğu iddiasının sağlanmasını yalnızca 31 ve 19. maddeler üzerinden yapmakta, başka maddeler bakımından farklı anlamların sağlanması yapıldığında iddiasının güçsüzleşeceğini kabul etmektedir. Bkz. *Linderfalk*, "On the Meaning of the 'Object and Purpose' Criterion, in the Context of the Vienna Convention on the Law of Treaties, Article 19", s. 448.

⁴⁶⁵ *Klabbers*, "Treaties, Object and Purpose", para. 10.

Pellet, hedef ve amacın VAHS’de geçtiği tüm hükümlerde aynı anlamda kullanıldığını ortaya koyarken *Waldock*’un hazırlık çalışmaları sırasında çekince koyma bakımından hedef ve amaç kıstasını getirme gerekçelerinden birine atıfta bulunmaktadır.⁴⁶⁶ *Waldock*, bu kıstasın bulunduğu diğer hükümlere gönderme yaparak, hedef ve amaç bir andlaşmanın yorumlanmasında temel bir kıstasken ve bir devlet bir andlaşmaya taraf olmadan dahi onun hedef ve amacını ortadan kaldırmama yükümlülüğü altındayken, bir çekincenin andlaşmanın hedef ve amacıyla bağdaşmasının aranacak olmamasının garip olacağını belirtmiştir.⁴⁶⁷

Jonas ve Saunders ise çalışmalarında VAHS’nin 18, 19 ve 31. maddelerine odaklanmış, ancak her şeyden önce hedef ve amacı tanımlamaya çalışmanın faydasız olduğunu, bu üç madde bakımından hedef ve amacın neye hizmet ettiğini, işlevlerini bularak buna göre her madde bakımından ayrı ayrı tespitte bulunmak gerektiğini belirtmiştir.⁴⁶⁸

Hedef ve amacın yalnızca hukuki durum bakımından değil, aynı hukuki konuda zaman içerisinde değişebileceği de öngörülmelidir. Başka bir deyişle, hedef ve amaç, “evrilen” bir niteliği haizdir. *Sir Gerald Fitzmaurice* daha VAHS hazırlanmadan önce, hedef ve amaç kavramının statik olmadığını, değişime tâbi olduğunu, ya da bir sözleşmenin uygulanmasıyla kazanılan tecrübe sonucunda gelişebileceğini belirtmiştir.⁴⁶⁹ Bunun yanı sıra, çekincelere ilişkin son UHK raporunda da belirtildiği üzere, VAHS’nin 31. maddesindeki yorum kurallarında tarafların sonraki

---

⁴⁶⁶ ILC, “Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, para. 78.

⁴⁶⁷ ILC, “4th Report on the Law of Treaties by Sir Humphrey Waldock”, Doc. A/CN.4/177, **Yearbook of International Law Commission**, 1965, Vol. II, p. 51, para. 6. Burada Waldock’un hedef ve amaç sözcüklerini çoğul olarak kullandığı belirtilmelidir.

⁴⁶⁸ Bkz. *Jonas, Saunders, a.g.e.*, s. 571.

⁴⁶⁹ *Gerald Fitzmaurice, “The Law and Procedure of the International Court of Justice 1951-4: Treaty Interpretation and Other Treaty Points”, British Yearbook of International Law*, Vol. 33, 1957, s. 208. Yazar şöyle demektedir: “... *the notion of object or purpose is itself not a fixed and static one, but is liable to change, or rather develop as experience is gained in the operation and working of the convention.*”

uygulamalarına yer verilmesi de UHK'nin bir andlaşmanın hedef ve amacının zaman içerisinde evrilebileceğini öngördüğünü göstermektedir.⁴⁷⁰

Hedef ve amacın kavramsal niteliğine ilişkin başka bir mesele olan bir andlaşmanın birden çok hedef ve amacının olup olamayacağı sorusunun yanıtı da işlevsel bir değerlendirme sonucunda menfi olmalıdır. Zira, *Klabbers*'in ifade ettiği gibi bir andlaşmanın birden çok hedefinin ve amacının olduğunu varsaymak, bu andlaşma bakımından yapılacak hedef ve amaçla bağdaşma değerlendirmesinde farklı kıstasların aranmasına yol açacak, bu da sözgelimi bir çekincenin bir andlaşmanın bazı hedef ve amaçlarıyla uyum içindeyken bazıları ile bağdaşmadığı tespitine yol açabilecektir.⁴⁷¹ *Klabbers*, hedef ve amacın esneklik sağlama işlevinden söz ederken, bir yandan da kavramın fazlaca esnetilerek joker bir terim olarak kullanılmasına da karşı çıkmaktadır.⁴⁷² Gerçekten de, bir andlaşmada birçok hedef veya amaçtan bahsedilmesi, bu kavramın aynı anda birçok farklı içeriğe sahip olabilecek biçimde kullanılması, onun anlamını ve gücünü yitirmesine neden olacaktır.

Dolayısıyla, hedef ve amacın, bu kavramı oluşturan iki ögenin sözlük anlamlarının ötesinde, andlaşmanın tek tek hükümlerinin ötesinde, bu hükümleri ve andlaşmanın ulaşmak istediği gayeyi bütüncül olarak kapsayan bir üst kavram olduğunu söylemek mümkündür. Hedef ve amacın üniter veya bileşenli bir kavram olarak değerlendirilmesi ise, onun bağlamsal doğası karşısında önemini yitirmektedir. Bu bağlamsallık, hedef ve amacın her bir durum bakımından tespit edilmesini ve zaman içinde evrilebileceğini de göz önünde bulundurmaya gerektirmektedir.

B. Hedef ve Amacın “Belirlenmesi”: Bir Yorum Meselesi

---

⁴⁷⁰ Bkz. ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 362.

⁴⁷¹ Bkz. *Klabbers*, “Treaties, Object and Purpose”, para. 6. Karş. *Sinclair*, **a.g.e.**, s. 130. Yazar çoğu sözleşmenin birbirinden farklı ve bazen de çatışabilecek farklı hedef ve amaçlarının olduğunu savunmaktadır. Uluslararası organların içtihatlarına bakıldığında da bazen hedef ve amacın çoğul olarak kullanıldığı ve tüm andlaşma yerine belli hükümler bakımından ortaya koyulduğu görülmektedir.

⁴⁷² *Klabbers*, **a.e.**, para. 23.

Hedef ve amacın genel geçer bir tanımının olmaması tespit edilme sürecini öznelletirdiği ve her durum bakımından nasıl bulunduğuna dair bir açıklamaya ihtiyaç duyacağı için elbette sorunlu bir durumdur. *Linderfalk*, hedef ve amaç kavramının nasıl tanımlanması gerektiğine ilişkin bir sonuca varılamamasının hukukun üstünlüğü bakımından sakıncalı olduğunu, ilgili karar mekanizmasının neden belli bir yönde karar verdiğine ilişkin açıklama yapmakta zorlanacağını, hedef ve amaç kavramına dayanılarak alınan herhangi bir kararın veya sunulan bir görüşün hukuki temellendirmesine ilişkin bir sorun ortaya çıkacağını belirtmiştir.⁴⁷³ Öte yandan, UHK raportörü *Pellet* de yapılacak tespit in öznelletine ilişkin sorunu kabul etmekle birlikte, her şeye rağmen VAHS m. 19(c) hükmünün ortaya çıkan sorunları makul biçimde çözmek için faydalı bir rehber olduğunu ve iyi niyet ilkesi çerçevesinde uygulanması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁷⁴

Tespit etmek gerekir ki, hukukun üstünlüğü ve nesnelletin sağlanması bakımından faydalanılabilecek sabite hedef ve amaç kavramının tanımı değildir. Her ne kadar hedef ve amacı tek başına somutlaştırmak mümkün olmasa da, ele alındığı bağlamda ne olduğunu belirlemek mümkündür. Dolayısıyla öznelletten kaynaklanan sorunları en aza indirmek için gereken sabite, yöntemle ilişkindir. Başka bir deyişle, hedef ve amacın soyut anlamı değil, her bir durum bakımından hedef ve amacın belirlenmesine ilişkin usul yol gösterici olmalıdır; hedef ve amacı her durum için geçerli olacak *ante hoc* bir şekilde değil, bağlamsal olarak belirlemeye çalışmak daha gerçekçi ve işlevsel gözükmektedir. Gerek çekince rejimine ilişkin güncel UHK çalışmaları ve ortaya çıkan rehber ilkeler, gerekse hedef ve amacı tanımlamaya çalıştıktan sonra bunun

---

⁴⁷³ Linderfalk, “On the Meaning of the “Object and Purpose” Criterion, in the Context of the Vienna Convention on the Law of Treaties, Article 19”, s. 431.

⁴⁷⁴ ILC, “Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, s. 191, para. 74. Karş.: Gounelle, **a.g.e.**, s. 49. Yazar, “hedef ve amaç” kavramının kullanımına oldukça şüpheci yaklaşmış, UHK çalışmasından çok önce, VAHS ortaya çıktıktan sonra, bu kavramın kullanımının tümüyle sorgulanması gerektiğini vurgulamıştır. *Hilpold* da *Oxman*’ın Deniz Hukuku Sözleşmesi bakımından yaptığı yoruma atıfta bulunarak andlaşmaların birçok farklı boyutu barındırdığını ve bu nedenle hedef ve amaç kıstasını kullanmanın zor olduğunu belirtmiştir. Bkz. Hilpold, **a.g.e.**, s. 412-413.

faydasız olduğu ve hedef ve amacı ortaya çıkartmak için bir yöntem belirlenmesi gerektiği görüşünde birleşen doktrin bu kanıyı desteklemektedir.⁴⁷⁵

1. Uluslararası Hukuk Komisyonu çalışmaları ışığında uygulama

Daha önce de ifade edildiği gibi, *Pellet* 2005 yılında hazırladığı rapordan “andlaşmanın hedef ve amacının tanımı” adlı taslak rehber ilkeyi çıkartarak, “bir çekincenin andlaşmanın hedef ve amacı ile bağdaşmaması” adlı rehber ilkeyi benimsemiştir.⁴⁷⁶ Bu ilke genel olarak hedef ve amacın anlamına odaklanmak yerine, bir çekincenin ne zaman bir andlaşmanın hedef ve amacı ile bağdaşmayacağına odaklanmaktadır. *Pellet*, 2005 yılında önerdiği taslak maddeye gelen eleştiriler sonrasında kaleme aldığı bu alternatif taslak rehber ilkeyi sunarken, tanıma ilişkin maddeden “usuli bir yaklaşım” benimsemesi nedeniyle ayrıldığını ifade etmiştir.⁴⁷⁷

Nihai olarak benimsenen rehber ilkelerde içeriğinde değişiklikler yapılan bu 3.1.5 no.lu rehber ilkeyi,⁴⁷⁸ 3.1.5.1 no.lu “andlaşmanın hedef ve amacının belirlenmesi” adlı ilke izlemektedir. *Pellet* bu ilkeyi 2005 yılında 3.1.6 no.lu taslak rehber ilke olarak kaleme aldığı anda,⁴⁷⁹ öncelikle bir not düşmüştür:

---

⁴⁷⁵ Bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/II/A/1/b: *Pellet* raporları çerçevesinde Uluslararası Hukuk Komisyonu çalışmaları” ve “İKİNCİ BÖLÜM/II/A/1/c: Doktrindeki yaklaşımlar” başlıkları altında yapılan açıklamalar. Hedef ve amacın belirlenmesinin bir yorum meselesi olduğuna ilişkin ayrıca vbkz.: Lilly Sucharipa-Behrmann, “The Legal Effects of Reservations to Multilateral Treaties”, **Austrian Review of International and European Law**, Vol. 1, no. 67, 1996, s. 76.

⁴⁷⁶ Bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/II/A/1/b: *Pellet* raporları çerçevesinde Uluslararası Hukuk Komisyonu çalışmaları” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁴⁷⁷ “Bkz. UN, “Note by the Special Rapporteur on draft guideline 3.1.5, ‘Definition of the object and purpose of the treaty’”, para. 8: “*Alternatively, along the same line of thought, the following definition could be adopted. It differs from the previous one in that it places greater emphasis on the procedural angle...*”

⁴⁷⁸ Bu rehber ilkenin 2011 yılında sunulan nihai halinden bu bölümün II/A/1/b başlığı altında söz edilmişti. Yine de burada hatırlatmakta fayda vardır. İlkenin metni şöyledir: “*Eğer bir çekince, bir sözleşmenin genel mahiyeti için gerekli olan esaslı bir öğeyi, andlaşmanın varlık nedenine (raison d’être) zarar verecek biçimde etkiliyorsa, andlaşmanın hedef ve amacı ile bağdaşmaz.*”

⁴⁷⁹ 2005 yılında hazırlanan taslak rehber ilkenin numarası 3.1.6’dır ve orijinal metni şöyledir: “*Determination of the object and purpose of the treaty: 1. In order to determine the object and purpose of the treaty, the treaty as a whole must be interpreted in good faith in accordance with the ordinary meaning to be given to the terms of the treaty in their context. 2. For that purpose, the context includes the*

“Durumların çeşitliliği ve zaman içinde değişmeye yatkınlığı göz önünde bulundurulduğunda, bir andlaşmanın hedef ve amacını belirlemek için tek bir metod silsilesi tasarlamak imkânsız gözükebilir, ve kabul edilmelidir ki belli bir miktar öznelilik kaçınılmazdır—ancak bu genel olarak hukukta ve özellikle uluslararası hukukta nadir rastlanır bir durum değildir. Temel sorunu yoruma ilişkindir: 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi madde 31’de yer alan “genel yorum kuralı” ve 32’de yer alan “tamamlayıcı yorum araçları” bir andlaşmanın hedef ve amacının belirlenmesi bakımından mutatis mutandis uygulanacaktır.”⁴⁸⁰

Pellet tarafından daha sonra değiştirilen ve 3.1.6 no.lu taslak rehber ilkenin yerine geçen 3.1.5.1 no.lu rehber ilke, taslak rehber ilkede olduğu gibi, VAHS’nin yoruma ilişkin hükümlerinin bir yansımasını içermektedir. Rehber ilkenin metni şöyledir:

“3.1.5.1. Andlaşmanın hedef ve amacının belirlenmesi

Bir andlaşmanın hedef ve amacı andlaşmanın hükümlerini, bütünü içinde, özellikle de başlığını ve girişini içerecek şekilde dikkate alarak iyi niyetle belirlenir. Andlaşmanın hazırlık çalışmalarına, yapıma şartlarına ve uygun olduğu ölçüde tarafların daha sonraki uygulamasına başvurulabilir.”⁴⁸¹

Bu rehber ilkeye bakıldığında, VAHS’nin yoruma ilişkin 31. ve 32. maddelerinden harmanlandığı,⁴⁸² temel yorum kuralını yansıtan 31. maddenin ilk paragrafının “hedef ve amacın ışığında” ögesinin ise dışlandığı görülmektedir. Bu

---

preamble and annexes. Recourse may also be had in particular, to the preparatory work of the treaty and the circumstances of its conclusion, and to the title of the treaty and, where appropriate, the articles that determine its basic structure [and the subsequent practice of the parties].” Pellet, köşeli parantez içinde yazdığı “sonraki uygulama”ya (subsequent practice), hedef ve amacın zaman içinde evrilme ihtimali bakımından yer verdiğini, ancak bu ögenin rehber ilkede mi yoksa şerhte mi yer alması gerektiğine daha karar vermediğini belirtmiştir.

⁴⁸⁰ Bkz. ILC, “Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, s. 163, para. 86. Pellet, rehber ilkenin son halinin şerhinde de benzer bir vurguda bulunmaktadır ve bu vurguya şu notu da eklemiştir: “It is by no means easy to put together in a single formula all the elements to be taken into account, in each specific case, in determining the object and purpose of the treaty. Such a process undoubtedly requires more “esprit de finesse” than “esprit de géométrie”, like any act of interpretation, for that matter – and this process is certainly one of interpretation.” Bkz.: ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 360.

⁴⁸¹ Rehber ilkenin orijinal menti şöyledir: “3.1.5.1 Determination of the object and purpose of the treaty: The object and purpose of the treaty is to be determined in good faith, taking account of the terms of the treaty in their context, in particular the title and the preamble of the treaty. Recourse may also be had to the preparatory work of the treaty and the circumstances of its conclusion and, where appropriate, the subsequent practice of the parties.” Bkz. ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 359.

⁴⁸² Pellet de bunu şerhte belirlemiştir. Bkz. a.e., s. 361-362.

öğenin totolojiye yol açacağı düşüncesiyle rehber ilkenin metninde yer almadığı düşünülebilir. *Pellet*, bu öğeye neden yer verilmediğini açıkça belirtmeden, 31. maddenin ilk paragrafını şerhte alıntıyla, bu maddeden faydalanırken bir totoloji söz konusu olduğunun farkında olduğunu eklemekle yetinmiştir.⁴⁸³

Pellet'nin kestirme bir yolla, ileride ele alınacak olan VAHS temel yorum kuralına ait öğelerden “hedef ve amaç ışığında” yorumu ilgili rehber ilkeden çıkartması, bu öğenin yorum faaliyetinden dışlandığı anlamına gelmemelidir. Bu öğe, herhangi bir sözleşmenin yorumunda uygulanacak yöntemleri altlayan temel yorum kuralının vazgeçilmez bir parçasıdır. Peki, bir sözleşmenin hedef ve amacı, onun hedef ve amacı ışığında nasıl yorumlanacaktır? VAHS m. 31(1)'de yer alan hedef ve amaç ışığında yorum kuralının VAHS m. 19(c) hükmüyle beraber okunmasının yol açacağı “totolojik” durum veya kısır döngü⁴⁸⁴ nasıl aşılacaktır? Gerçekten de, ilk bakışta, m. 19(c)'de yer alan hedef ve amacın ne olduğu irdelenirken yorum kurallarına başvurmanın kaçınılmaz oluşundan ve bu kuralların, *inter alia*, ilgili sözleşmenin hedef ve amacı ışığında bir sonuç elde etmeyi öngörmesinden kaynaklanan bir kısır döngü söz konusudur.⁴⁸⁵ Bu bakımdan, yukarıda yer verilen, m. 31 ve 33'te geçen hedef ve amaç kavramının VAHS'de yer alan diğer kullanımlardan farkı hatırlatılmalıdır. 31. ve 33. madde dışında kullanılan “hedef ve amaç”, belli bir andlaşmanın uygulama alanına giren devlet davranışlarının hukukiliğini değerlendirmeye yönelik olarak kullanılan ve ilgili andlaşmanın ötesinde, ona ek olarak getirilen maddi bir öğe niteliğindedir, 31 ve 33.

---

⁴⁸³ Bkz. **a.e.**, s. 361. Raportör, bu totolojinin varlığına ilişkin *Schabas*'ın tespitine gönderme yapmaktadır. Hedef ve amacın bir andlaşmanın hedef ve amacı ışığında belirlenmesinin yol açtığı kısır döngüye ilişkin sorunun tartışılmasına ilişkin bkz. aş. “İKİNCİ BÖLÜM/III/B: İnsan Hakları Sözleşmelerinde Hedef ve Amacın ve Çekincelerin Yorumlanması” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁴⁸⁴ W.A. Schabas, “Reservations to Human Rights Treaties: Time for Innovation and Reform”, s. 48; Buffard ve Zamanek, **a.g.e.**, s. 333. *Pellet* de 2005 tarihli 10. raporunda Schabas'a gönderme yapmaktadır. Bkz. ILC, “Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, s. 163, para. 87. Ayrıca Buffard ve Zamanek de uyguladıkları yorum yöntemiyle bu kısır döngüyü aşmaya çalışmış, *Pellet* gibi, yöntemlerinden hedef ve amaç ışığında yorumu çıkartmışlardır. Bkz. Buffard ve Zamanek, **a.g.e.**, s. 331.

⁴⁸⁵ **A.e.**; UN, “Vienna Convention on the Law of the Treaties”, m. 31(1)

maddelerde geçen kavram “maddi hükümden ziyade metodolojik bir araç” teşkil eden hükümlerin bir parçasıdır.⁴⁸⁶

Dolayısıyla buradaki kısır döngüyü aşmak için önemli olan, hedef ve amaç kavramının bağlamsal olarak ele alınmasının gerekliliği ışığında, yoruma ilişkin maddeler bakımından hedef ve amacın yönleme ilişkin bir öge olduğunu göz önünde bulundurmalıdır. Metodolojik bir araç olarak “hedef ve amaç ışığında yorum” kuralı, bir andlaşmanın kendine has özelliklerinin⁴⁸⁷ göz önünde bulundurulmasını gerekli kılmaktadır.⁴⁸⁸ Dolayısıyla, bir andlaşmanın hedef ve amacı ile ona koyulan çekincenin yorumlanması bakımından hangi belgeye bakılırsa bakılsın, incelenen metinlerin ne gösterdiğini belirlemek için yapılacak yorumun ilgili andlaşmanın kendine has özelliklerinin göz önünde bulundurulduğu bir mercekle yapılması gerekecektir.⁴⁸⁹ Hedef ve amaç ışığında yorum kuralı, yorum yöntemlerinden teleolojik yoruma temel oluşturmakta,⁴⁹⁰ etkili ve evrimsel yorumu gerekli kılmaktadır.⁴⁹¹

---

⁴⁸⁶ Bu konuda bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/II/A/1/a. İçtihat ve Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi hazırlık çalışmalarında hedef ve amaç” başlığı altında yapılan açıklamalar. Ayrıca bkz. Klappers, “Treaties, Object and Purpose”, para. 3.

⁴⁸⁷ İnsan hakları sözleşmelerinin kendine has özelliklerinin değerlendirilmesi konusunda bkz. aş. “İKİNCİ BÖLÜM/III/A/2. Kendine haslık ve sınıflandırma” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁴⁸⁸ Georg Ress, “Die Bedeutung der nachfolgenden Praxis für die Vertragsinterpretation nach der Wiener Vertragsrechtskonvention (WVRK)”, **Die Dynamik des Europäischen Gemeinschaftsrechts/The dynamic of EC-law, Nomos Verlagsgesellschaft**, eds.: Roland Bieber ve Georg Ress, 1. Auflage, 1987, s. 52. Yazar, 31. Maddede geçen “hedef ve amaç ışığında yorum” ifadesinin andlaşmanın kendine has özelliklerinin (*Vertragspezifische Besonderheiten*) yorumda dikkate alınmasını şart koştuğunu belirtmektedir.

⁴⁸⁹ İlk bölümde detaylı olarak incelenen 1951 tarihli Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesine Koyulan Çekinceler Danışma Görüşü’nde UAD’nin Sözleşme’nin amacının ve varoluş nedeninin zedeleyen çekincelerin koyulmasına karşı Sözleşme’nin özelliklerini göz önünde bulundurmak gerektiğini belirttiği hatırlanmalıdır. Bkz. yuk. “BİRİNCİ BÖLÜM/III/B. Oybirliği Kuralında Kırılma Noktası ve Hedef ve Amaç Ölçütünün Doğuşu: UAD Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi’ne Koyulan Çekinceler Danışma Görüşü” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁴⁹⁰ Bkz., Fitzmaurice, “The Law and Procedure of the International Court of Justice: Treaty Interpretation and Certain other Treaty Points”, s. 208; Rietker, **a.g.e.**, s. 252.

⁴⁹¹ Temel yorum kuralı ile yorum ilke ve yöntemleri arasındaki ilişki insan hakları sözleşmeleri çerçevesinde aşağıda detaylı olarak ele alınacaktır. Bkz. aş. “İKİNCİ BÖLÜM/III/A/4. Temel yorum kurallarının insan hakları sözleşmelerine uygulanması” başlığı altında yapılan açıklamalar.

Rehber ilkede yorum kurallarının harmanlanmasında kullanılan ögelere göz atıldığında, her birinin hedef ve amacın belirlenmesinde özellikle önem arz ettiği görülmektedir. Şerhte, rehber ilkede sonraki uygulamanın açıkça ifade edilmesinin gerekçesi olarak, hedef ve amacın evrilen bir yapıya sahip oluşu gösterilmektedir.⁴⁹² Rehber ilkede bir andlaşmanın başlığına ve girişine bakılmasının özellikle vurgulanmasına ilişkin olarak ise *Pellet*, bu ikisinin dikkate alınmasının hedef ve amacın belirlenmesi bakımından özellikle elzem olduğunu belirtmiştir. Her ne kadar şerhte bu açıklamanın ötesine geçmese de, UDAD ve UAD uygulamasından verdiği örneklerde Divan'ın en çok bu ikisine açıkça gönderme yaptığı görülmektedir. Rehber ilkenin şerhinde UDAD ve UAD içtihadında hedef ve amacın belirlenmesi bakımından gönderme yapılan altı farklı kaynak ortaya koyulmuştur. Bunlar, ilgili andlaşmanın (1) başlığı, (2) girişi, (3) “diğer andlaşma hükümlerinin kendi ışığında yorumlanacağı ve uygulanacağı bir hedefi ortaya koyduğu kabul edilen” andlaşmanın başına yerleştirilen bir maddesi (4) taraflar andlaşmayı akdettiklerinde “her bir akit tarafın ilgilendiği esas meseleyi (veya temel kaygıyı) gösteren” maddesi, (5) hazırlık çalışmaları,⁴⁹³ (6) genel mahiyetidir.⁴⁹⁴

Gerçekten de, andlaşmaların hedef ve amacının içeriğinin ortaya çıkartılması bakımından UDAD ve UAD tarafından uygulanan yeknesak bir usul olduğunu söylemek

---

⁴⁹² Buna göre, her ne kadar bir devletin bir çekinceye itiraz süresi çekincenin koyuluşundan itibaren bir yıl olsa da, gerek devletler gerekse yetkili diğer uluslararası hukuk organları yıllar sonraki farklılaşan şartlar nedeniyle hedef ve amaç ile bağdaşmama ve geçersizlik halini öne sürebilirler. Bkz. ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 362.

⁴⁹³ Raportör, hazırlık çalışmalarının genellikle lafza dayalı yorumu tasdik etmek için kullanıldığını belirtmekte, buna ilişkin örnekler sunmaktadır. Bkz. ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s 360-361.

Çok taraflı andlaşmalarda, özellikle andlaşmanın tüm devletlerin katılımı amaçlanan norm üretici bir yapıda olması halinde, sözleşmeyi hazırlayanların niyetinin arka planda kaldığı gözlenir ki, daha sonra taraf olan devletleri bu niyetle bağlı kılmamak ve andlaşmanın taraflardan bağımsız, evrilen yapısını göz ardı etmemek bakımından uygun olan da budur. Bkz. Jan Klabbers, “Treaties, Object and Purpose”, **The Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, ed.: R Wolfrum, Oxford University Press, Oxford, 2006, (Çevrimiçi) opil.ouplaw.com/home/EPIL, 07.05.2017, para. 15. Ayrıca bkz. ICJ, “Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)”, Advisory Opinion, **ICJ Reports**, 1971, s. 28.

⁴⁹⁴ A.e.

mümkün değildir. Kavramların içerikleri kimi zaman ilgili andlaşmanın girişine,⁴⁹⁵ kimi zaman bir hükmüne,⁴⁹⁶ kimi zaman başlığına,⁴⁹⁷ kimi zaman o andlaşmaya zemin olan başka bir kaynağa⁴⁹⁸ bakılarak elde edilmiştir; kimi zaman ise içeriklerinin nasıl elde edildiğinden söz edilmemiştir.⁴⁹⁹

UAD, bir andlaşma yorumlanırken andlaşmanın tümünün dikkate alınması gerektiğini birçok kez dile getirmiştir,⁵⁰⁰ dolayısıyla yorum yaparken vardığı sonuçta andlaşmanın tümünü dikkate aldığı söylenebilir. Ancak *Buffard ve Zamanek*'in belirttiği gibi, UAD çoğunlukla neleri dikkate aldığını açıkça dile getirmediğinden bu yalnızca bir tahmindir, ve UAD'nin hedef ve amacın içeriğini ortaya koyarken adeta “sezgilerine”

---

⁴⁹⁵ Örneğin, Divan Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'nin hedef ve amacını ortaya çıkartmak için, diğerleri arasında, Sözleşme'nin giriş kısmından faydalanmıştır. Bkz. ICJ, “Reservations to the Convention on Genocide”, s. 23. 1932 tarihli Kadınların Gece Çalıştırılmasına İlişkin 1919 tarihli Sözleşme'nin Yorumlanması Danışma Görüşü'ndeki Karşı Görüşü'nde Anzilotti, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün işlevlerini ortaya çıkartmak için Versay Antlaşması'nın 13. Bölümünün girişinden faydalanmaktadır. Bkz. PCIJ, “Interpretation of The Convention of 1919 Concerning Employment of Women during the Night”, **Judgments, Orders and Advisory Opinions**, Series A/B, Fascicule No. 50, 1932, Dissenting Opinion of Judge Anzilotti, s. 383. Fas'taki Amerika Birleşik Devletleri Vatandaşlarının Hakları Davası'nda da UAD, Madrid Sözleşmesi'ni ve Algeciras Senedi'ni yorumlarken bunların girişinden faydalanmaktadır. Bkz. ICJ, “Case concerning rights of nationals of the United States of America in Morocco”, **ICJ Reports**, 1952, s. 196-7. Girişe değinilen başka bir örnek için bkz. ICJ, “Territorial Dispute (Libyan Arab Jamirihiriya v. Chad)”, Judgment, **ICJ Reports**, 1994, s. 25-6. Bu dava hakkındaki açıklamalar için bkz. Tütüncü ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 257-268.

⁴⁹⁶ Örn.: ICJ, “Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)”, Preliminary Objection, Judgment; ICJ, “Kasikili/Sedudu Island (Botswana/Namibia)”, Judgment, s. 1073, para. 43.

⁴⁹⁷ Bkz. ICJ, “Case of Certain Norwegian Loans”, **ICJ Reports**, 1957, s. 24. Divan burada 18 Ekim 1907 tarihli II. Lahey Sözleşmesi'nin “amacını” (“*purpose/object*”) adından çıkartmaktadır. Sözleşme'nin adı, “Akdi borçların giderilmesinde kuvvet kullanımının sınırlandırılmasına ilişkin Sözleşme”dir (“*Convention Respecting the Limitation of the Employment of Force for the Recovery of Contract Debts*”). Buna göre, Sözleşme'nin amacı (“*aim/vise*”) ilgili olduğu alanda tahkimi zorunlu kılmak değildir; öngörülen tek yükümlülük, tahkimi denemeden kuvvet kullanımına başvurmamaktır.

⁴⁹⁸ Örn. ICJ, “Reservations to the Convention on Genocide”, para. 23. Divan Sözleşme'nin köklerinin BM'nin soykırımı uluslararası bir suç olarak kınama niyetlerini gösterdiğini, bu bağlamda Sözleşme'nin andlaşma ötesi bağlayıcı genel prensipleri ortaya koyuşunu ve evrenselliğini vurgularken hem giriş hem de 6 Aralık 1946 ve 9 Aralık 1948 tarihli Genel Kurul kararına gönderme yapmaktadır.

⁴⁹⁹ ICJ, “Case Concerning the Application of the Convention of 1902, Governing the Guardianship of Infants (Netherlands v. Sweden), Judgment of November 28th, 1958” **ICJ Reports**, 1958, s. 68-71; ICJ, “ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. the United States of America)”, Judgment, s. 136-138, 140.

⁵⁰⁰ Daha erken tarihten bir örnek için bkz. G. Fitzmaurice, *The Law and Procedure of the International Court of Justice: Treaty Interpretation and Certain other Treaty Points*, **British Yearbook of International Law**, 1951, s.18.

dayandığı iddia edilebilir.⁵⁰¹ Örneğin Divan'ın *Nikaragua'da Askeri ve Yarı Askeri Faaliyetler* davasında kullandığı dil⁵⁰² çeşitli faaliyetleri andlaşmanın hedef ve amacı bakımından tartarken faaliyetlerin hedef ve amacı zedelemesi bakımından bir derecelendirme yaptığını ve aldığı kararlara sezgisel bir biçimde vardığını, *Klabbers*'in ifadesiyle “sağduyu” ile hareket ettiğini göstermektedir.⁵⁰³ Divan'ın başka kararlarda da hedef ve amaca ulaşırken nasıl bir yöntem izlediğini açıklamadan belli bir sonuca vardığı gözlemlenmektedir.⁵⁰⁴

2. Doktrindeki görüşler

Bir andlaşmanın hedef ve amacına nasıl ulaşılacağına dair birçok farklı eserden alıntılarla en kapsamlı çalışmayı *Buffard ve Zamanek*'in yaptığı görülmektedir.⁵⁰⁵ Yazarlar burada metodolojiye ilişkin yapılan açıklamaların terminolojiye ilişkin açıklamalardan da muğlak olduğunu belirterek, farklı ekollerden örnekler sunmaktadırlar. Aşağıda yine, “Hedef ve amaç’ ifadesinin yapısı” başlığı altında yapıldığı gibi, “*object/object*” ve “*purpose/but*” sözcüklerinin tamamen farklı şeyleri ifade ettiğini belirten görüşler bakımından “hedef” çevirisi yerine “*obje*” sözcüğü vurgulu biçimde kullanılacaktır.

⁵⁰¹ Bkz. Buffard, Zamanek, **a.g.e.**, s. 319.

⁵⁰² Örneğin Divan şeker ithalatı kotasının azaltılmasını değerlendirirken, bu faaliyetin “Andlaşma'nın hedef ve amacını ortadan kaldırdığı sonucuna ulaşılacak kadar ileri giden bir davranış gibi gözükmediğini” belirtmektedir. Bkz. ICJ, “Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. the United States of America)”, Judgment, para. 276. Divan şöyle demektedir: “*The 90 per cent cut in the sugar import quota of 23 September 1983 does not on the other hand seem to the Court to go so far as to constitute an act calculated to defeat the object and purpose of the Treaty.*”

⁵⁰³ *Klabbers*, bir andlaşmayı yapan tarafların önceden öngöremeyeceği bazı durumların her zaman gerçekleşebileceğini belirtirken Nikaragua davasına gönderme yapmaktadır. Yazar bu durumda andlaşmada açıkça düzenlenmeyen bir olgunun hedef ve amaçla bağdaşırılığının, “esneklik ve sağduyu” ile belirleneceğini belirtmektedir. Bkz. *Klabbers*, “Treaties, Object and Purpose”, para. 21.

⁵⁰⁴ Örn. bkz. PCIJ, “Jurisdiction of the European Commission of the Danube between Galatz and Braila”, **Publications of the Permanent Court of International Justice**, Series B, No. 14, 1927, s. 64; ICJ, “International Status of Sout-West Africa, Advisory Opinion” s. 130; ICJ, “Maritime Delimitation in the Area between Greenland and Jan Mayen”, Judgment, s. 50. Bu kararlarda Divan sırasıyla “hedefin ... olduğu açıktır.”, “amaç ... olmalıdır.”, “Divan, hedef ve amacın ... olduğu görüşündedir.” ifadelerini kullanmakta, ancak bu sonuçlara nasıl ulaştığına dair bir yöntem ortaya koymamaktadır.

⁵⁰⁵ Bkz. Buffard, Zamanek, **a.g.e.**, s. 328-330

Obje ve amacın ayrı ayrı değerlendirilmesini öngören *Dehaussy*, bir andlaşmanın *objesinin* onun amacına bakılarak bulunacağını belirtmekte, bu amacı bulmak için de öncelikle girişe ve ilk maddelere bakmak gerektiğini, eğer burada bulunamazsa, tarafların bireysel hedeflerinin farklı olabileceği göz önünde bulundurularak, tarafların çıkarlarını dengeleyen ve andlaşmaya atfedilen “işleve” (*function*) bakılması gerektiğini ortaya koymaktadır.⁵⁰⁶ *Gounelle* ise, *objeye* andlaşma metninden kolayca ulaşılabilirliğini, amaca ulaşmak içinse girişe bakılması gerektiğini belirtmektedir.⁵⁰⁷ *Yassen* de hedef ve amacı bulmak için önce girişe bakılması gerektiğini, burada bulunamazsa metnin tümüne bağlamı içinde bakılmasının uygun olacağını söylemektedir.⁵⁰⁸ *Bernhard* ise hedef ve amacın bir andlaşmanın girişinden, esaslı hükümlerinden (*Grundsatzartikeln*), yorumlanan spesifik normun olağan anlamından (*Wortlaut der auszulegenden Einzelbestimmung*), veya andlaşmanın bütününden (*Gesamtzusammenhang des Vertrages*) çıkartılabileceğini, ancak istisnai durumlarda andlaşma dışındaki kaynaklardan yardım alınmasının gerekli olacağını, çoğu durumda bu sayılan andlaşmaya ilişkin öğelerin yeterli olacağını ortaya koymaktadır.⁵⁰⁹ Bunların yanı sıra, *Sinclair*, hedef ve amaç ölçütüne şüpheyle yaklaşırken, muhtemelen bir andlaşmanın girişinden çıkartılabileceğini⁵¹⁰, *Jennings* de, hedef ve amacın andlaşmanın bütünü içinde hükümlerinden çıkartılabileceğini belirtmektedir.⁵¹¹ *Buffard ve Zamanek*, farklı yazarlara yaptıkları göndermeleri değerlendirirken, doktrinde bir andlaşmanın nasıl yorumlanması gerektiğine ilişkin görüşlerin haliyle hedef ve amacın belirlenmesine de yansıdığını saptamaktadırlar. Tüm bu görüşlerin VAHS'nin yoruma ilişkin hükümlerini yeknesak bir metodolojiyle hedef ve amacın belirlenmesine uygulanabilir

---

⁵⁰⁶ J. Dehaussy, M. Salem, “Sources du droit international. Les traités. Interprétation.” **Principes, règles et methodes applicables a` l'interpretation**, Juris-Classeurs, 1995, Fascicule 12–6, s. 24. Bu yaklaşım, teleolojik bir bakış açısını göstermektedir. Bkz. *Buffard ve Zamanek, a.g.e.*, s. 329.

⁵⁰⁷ *Gounelle, a.g.e.*, s. 49.

⁵⁰⁸ *Yassen, a.g.e.*, s. 57.

⁵⁰⁹ *Bernhard, a.g.e.*, s. 89.

⁵¹⁰ *Sinclair, a.g.e.*, s. 130.

⁵¹¹ R.Y. Jennings, “Treaties”, **International Law: Achievements and prospects**, ed.: M. Bedjaoui, Vol. I, UNESCO, Paris, 1991, s.145.

hale getirmek bakımından pek yardımcı olmadığını belirten yazarlar, kendi metodolojilerini ortaya koymaktadırlar. VAHS'nin 31. maddesinde “hedef ve amaç ışığında yorum” boyutunun neden olduğu çıkmazı da aşmaya çalışan yazarlar iki aşamalı bir usul öngörmektedirler. Buna göre, ilk aşamada andlaşmanın başlığına, girişine ve eğer varsa “program niteliğindeki (*programmatic*)” maddelerine⁵¹² başvurularak hedef ve amacın ne olduğuna ilişkin *prima facie* bir ön kabulde bulunulmalıdır. İkinci aşamada ise bu ön kabulün sağlaması, andlaşmanın metni ve eldeki diğer verilerle karşılaştırılarak yapılmalı, gerekirse bu sağlamaya göre ilk aşamadaki önkabulde değişiklikler yapılarak bir sonuca ulaşılmalıdır.⁵¹³ Yazarlar daha sonra bu iki aşamalı usulün BM Şartı, 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Sözleşmesi, VAHS, KKAOKS, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (MSHS) bakımından uygulamasını yapmışlar ve her ne kadar bir andlaşmanın amacını onun girişinden elde etmek kolay olsa da, KKAÖS dışındaki andlaşmalar bakımından hedefin (ya da *objenin*) belirsiz kaldığını dile getirmişlerdir.⁵¹⁴ Burada aslında yazarların daha önce de söz edilen,⁵¹⁵ hedef ve amaç kavramının yapısı bakımından Fransız doktrinini tercih etmiş ve bu iki sözcüğe farklı anlamlar atfetmeye çalışmış olmaları, yaptıkları uygulamayı bir çıkmaza sürüklemiştir.

---

⁵¹² Yukarıda söz edilen, bir andlaşmanın ilk maddeleri ya da esaslı hükümleri de burada yer alan “program niteliğinde” maddelere tekabül eden ifadelerdir. Bu ifade genellikle IAOKS, KKAOKS, ÇHS, EKHS gibi hakların belli bir kategori özelinde korunmasına ve bu kategoriye ait kişilerin haklardan toplumun diğer kesimiyle eşit biçimde yararlanması amacına yönelmiş insan hakları sözleşmelerinde bulunan ve bu sözleşmelerin “programını”, yani andlaşmanın hedef ve amacının olan haklardan eşit biçimde faydalanma için taraf devletlerden beklenen birtakım önlemleri içeren maddeleri ifade etmek için kullanılmaktadır. KKAOKS m. 5 böyle maddelere örnek olarak sunulabilir. Sözleşme'nin Türkçe tercümesi için bkz. UNICEF, **Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi**, (Çevrimiçi), https://www.unicef.org/turkey/cedaw/_gi18.html, 07.05.2017.

⁵¹³ Buffard, Zamanek, **a.g.e.**, s. 333. Yazarlar burada hedef ve amacın belirlenmesinde girişe atfedilen öneme şüpheyle yaklaşılması gerektiğini, zira birçok durumda giriş hazırlayanlarla andlaşma metnini meydana getirenlerin aynı olmayabileceğini, bunun yanı sıra girişin bazen hedef ve amacı belli belirsiz gösteren iddialı ancak yavan kalan ifadelerden oluşabileceğini de eklemiştir.

⁵¹⁴ **a.e.**, s. 334-343.

⁵¹⁵ Bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/II/A/2. “Hedef ve amaç” ifadesinin yapısı” başlığı altında yapılan açıklamalar.

Jonas ve Saunders da benzer şekilde hedef ve amaca ulaşmak için bir usul geliştirmişlerdir.⁵¹⁶ Yazarların benimsediği bu yöntem, hedef ve amaç bulunana kadar tekrar edilmesi gereken dört aşamadan oluşmaktadır. Buna göre ilk aşamada bir andlaşmanın hükümlerinin tek tek gözden geçirilmesi ve ortak temalar ve düşüncelere ulaşılması gerekmektedir. İkinci aşamada ise elde edilen bu genel temaları karşılaştırarak birbirleriyle uyumlarına ve çatışıp çatışmadıklarına bakılmalıdır; yapılan bu karşılaştırma sonucunda hedef ve amacın ne olduğuna ilişkin muhtemel bir sonuca, başka bir deyişle, bir ön kabule varılmalıdır. Üçüncü aşamada ise andlaşmanın maddelerine tekrar bakılarak elde edilmiş olan hedef ve amacın sağlaması yapılmalı, bulunan hedef ve amacın tekil maddelerle uyumlu olup olmadığı ölçülmelidir. Dördüncü aşamada ise genel temalara geri dönülerek üçüncü aşamada ortaya koyulan çatışmalar ışığında hedef ve amacın ne olduğuna dair varılan sonuç rötuşlanmalıdır.⁵¹⁷ Andlaşmanın tek tek maddeleri ve geneli arasında mekik dokuyarak uygulanan bu yöntem bir hammaddenin yontularak bir biçime sokulmasına benzetilebilir. Burada dikkat çeken, yazarların andlaşmanın metnine yoğunlaşmaları, andlaşmaya ilişkin diğer belgelerden söz etmemeleridir. Ayrıca yazarlar belli andlaşmalar özelinde bu yöntemin nasıl uygulanacağını somutlaştırmamaktadırlar.

Görülmektedir ki, hedef ve amacın nasıl belirleneceğine dair izlenmesi önerilen yöntemler yeknesak ve nesnel bir metodolojiye işaret etmemektedir. Yorum meselesinin tamamen nesnel hale getirilmesi oldukça zordur ve farklı türde andlaşmalar bakımından farklı uygulamalar öngörmek kaçınılmazdır. Bu doğrultuda, hedef ve amaca ulaşmak için bir andlaşmaya “nasıl” bakmak gerektiğine dair nihai yanıt eldeki hukuki mesele bakımından incelenmeye muhtaç olsa da, nerelere bakılması gerektiğine ilişkin bir şablon belirlemek mümkündür. Burada yine esas mesele, şablonun somut olayın özelliklerine göre uygulanması olacaktır.

---

⁵¹⁶ Bkz. *Jonas, Saunders, a.g.e.*, s. 582.

⁵¹⁷ *A.e.*

Her ne kadar izlenecek yöntem bakımından yeknesaklık sağlamak mümkün olmasa da, bu yöntemler uygulanırken göz önünde bulundurulacak birtakım sabiteleri tespit etmek mümkündür. Örneğin, hedef ve amaç, bir andlaşmanın belli hükümlerine değil, tümüne ilişkindir. Yani, bazı maddelerin hedef ve amacından değil, andlaşmanın tümünün hedef ve amacından söz etmek mümkündür, aksi bir görüş bir andlaşmanın birden çok hedef ve amacının olması sonucunu doğurabilecek ve hedef ve amaç kavramının andlaşmalar hukuku bakımından önemine gölge düşürebilecektir.⁵¹⁸

Bunun yanı sıra, bir andlaşmanın hedef ve amacı tespit edilirken, onun belli hükümlerine değil, bütününe bakılmalıdır. Bazı hükümlerin kategorik olarak hedef ve amaç ile ilişkili olup daha önemli addedilmesi gerektiğine de karşı çıkılmalıdır.⁵¹⁹ *Hangi* andlaşma hükümlerinin andlaşmanın hedef ve amacı için merkezi öneme sahip olduğunu belirlemek değerlendirmenin sübjektifliğini güçlendirecektir; devletler ne kadar iyi niyetle hareket ederlerse etsinler, nesnel bir kriter olmaksızın bir andlaşmanın hükümlerini hedef ve amaca erişmek için elzem olanlar ve elzem olmayanlar olmak üzere sınıflandırmaya çalışmak, her devletin bir andlaşmanın esasına ilişkin farklı bir görüşü olacağından, sorun yaratacaktır.⁵²⁰

Bir andlaşmanın bütünlüğü bakımındansa, bir andlaşma ile onunla “organik bağ” içinde olan diğer andlaşma bir arada değerlendirilmeli, bir bütün olarak görülmelidir. Örneğin, bir çerçeve andlaşma ile onun nasıl uygulanacağını düzenleyen belgenin beraber dikkate alınması gerekmektedir. Ancak eğer aradaki bağ daha çok “işlevsel”

---

⁵¹⁸ Klabbers, “Treaties, Object and Purpose”, para. 7. Yukarıda ele alınan, VAHS m. 41’e dair yapılan açıklamalar da bu kanıtı desteklemektedir. Bir andlaşmanın maddelerinin değiştirilmesine ilişkin bu maddede, hedef ve amacın andlaşmanın tümü bakımından değerlendirilmesi gerektiği hatırlatılarak, andlaşmanın farklı bölümleri bakımından farklı hukuki rejimlerin meydana getirilmesi engellenmek istenmiştir. Bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/II/A/1/a: İçtihat ve Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Hazırlık Çalışmalarında Hedef ve Amaç” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁵¹⁹ Karş. Linderfalk, “On the Meaning of the ‘Object and Purpose’ Criterion, in the Context of the Vienna Convention on the Law of Treaties, Article 19”, s. 443. Yazar VAHS m. 41 ve 58’de bir andlaşmanın telosuna ilişkin olma bakımından önemli ve önemli olmayan maddeler ayrımı düşüncesinden esinlendiğini belirtmektedir.

⁵²⁰ Buffard, Zamanek, **a.g.e.**, s. 343. Hiphold de bir andlaşmanın tüm hükümlerinin hedef ve amaca hizmet ettiğini belirtmiş, bir andlaşmanın daha elzem ve daha az önemli hükümleri ayrımını yapmanın zorluğunu vurgulamıştır. Bkz. Hilpold, **a.g.e.**, s. 412.

nitelikte ise bu iki belgenin hedef ve amacının ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekecektir.⁵²¹

C. Neden “Hedef” ve Amaç?

Hedef ve amaç kavramını insan hakları sözleşmelerine koyulan çekinceler bağlamında ele almadan önce bu kavramın Türkçe’ye, doktrinde ve VAHS’nin resmi tercümesinde çoğunlukla “konu ve amaç” olarak geçmesine karşın,⁵²² işbu çalışmada neden “hedef ve amaç” olarak çevirildiğine değinilecektir. Yapılan tercihin nedeni açıklanırken önce BM’nin resmi dilleri kullanılarak kaleme alınan özgün metinlerde geçen kavramın Türkçe sözlük karşılığına bakılacak, daha sonra ise teknik bir hukuki terim olarak nasıl kullanıldığı konusunda gözlemler aktarılacaktır.

⁵²¹ Bkz. Klappers, “Treaties, Object and Purpose”, para. 9. Birbirine organik bir bağla bağlı olan ve bir arada değerlendirilmesi gereken belgelere örnek olarak *Klappers* 1985 tarihli Ozon Tabakasının Korunması için Viyana Sözleşmesi ile 1987 tarihli Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Montreal Protokolü’nü örnek olarak sunmaktadır. 1994 tarihli Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) ile 1994 tarihli Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması arasında ise işlevsel bir bağ bulunduğu ve bunların farklı hedef ve amaçlarının olduğu belirtilmiştir. Günümüzde çevrenin korunmasına ilişkin sözleşmelerin birer çerçeve sözleşme olarak akdedilmesi ve ardından bunların içerisini dolduran, taraf devletlere somut yükümlülükler getiren protokollerin meydana getirilmesine sıkça rastlanmaktadır. 1992 Paris Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü gibi bu tür sözleşme ve protokoller organik bir bütün arz etmektedirler.

⁵²² Örn. bkz. Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, s. 662; Mahmut Göçer, *Uluslararası Hukuk ve İnsan Haklarının Uluslararası Korunması*, Seçkin Yayıncılık, 2002, s. 53; Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 1. Kitap, Turhan Kitabevi, 11. Baskı, Ankara 2011, s. 197; Seha L. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları Sayı: 96 – 78, İkinci Cilt, Ankara, 1959, s. 76. Yazar “konu ve gaye” ifadesini kullanmıştır. Bununla beraber doktrinde, *Kaya*, IAOKS m. 20(2)’nin çevirisinde “amaç ve hedef” ifadesini kullanmıştır. Bkz. İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukukta Temel Belgeler – Basic Documents in International Law*, 3. Baskı, Seçkin Yayınevi, 2016, s. 610. *Acer* ve *Kaya* ise yalnızca “amaç” sözcüğünü kullanmayı tercih etmiştir. Bkz. *Acer* ve *Kaya*, *a.g.e.*, s. 98; *Versan* da yaptığı bir karar incelemesinde kavrama değinirken öncelikle ilgili maddenin bütününe “gayesi”nden, daha sonra ise AİHS’in “konu ve amaç”ından söz etmektedir. Bkz. Rauf Versan, “Avrupa İnsan Hakları Divanı, Birleşik Krallığın Tedhişçilikle Mücadele Mevzuatına Dayanarak Yapmış Olduğu Tutuklamaların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini İhlal Ettiğine Karar Verdi”, s. 408-410, *İstanbul Üniversitesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Cilt 8, Sayı 2, 1988, s. 409.

Uluslararası andlaşmaların resmi çevirileri bakımından ise Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (GIS), diğer andlaşmalara bir istisna teşkil etmektedir. Burada “object and purpose” kalıbı Türkçe’ye “amaç ve hedef” olarak çevirilmiştir. Bkz. **Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme’nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun**, Kanun No. 4662, Kabul Tarihi: 26.4.2001, RG, 9.5.2001, Sayı 24597, (Çevrimiçi) https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc085/kanuntbmmc085/kanuntbmmc08504662.pdf, 07.05.2017.

Kavramın bugünkü şekliyle ilk olarak kullanıldığı ve VAHS'deki kullanımına ilham veren UAD Danışma Görüşü metni, tüm diğer UAD kararları gibi, Fransızca ve İngilizce olarak kaleme alınmıştır. VAHS'nin geçerli (*authentic*) dilleri ise Çince,⁵²³ Fransızca,⁵²⁴ İngilizce,⁵²⁵ İspanyolca⁵²⁶ ve Rusça'dır.⁵²⁷ “Hedef ve amaç” kavramında

⁵²³ VAHS'nin Çince metni için bkz. UN, 维也纳条约法公约, (Çevrimiçi), <http://www.un.org/chinese/law/ilc/treaty.htm>, 07.05.2017. Kavramın Çince karşılığı “mùdì zongzhi” olup, bu kavramı oluşturan “mùdì” kalıbının İngilizce karşılığı “amaç; gaye; hedef; erek; maksat” (purpose; aim; goal; target; objective) olarak geçmektedir. “Zongzhi” kalıbı da benzer şekilde “maksat; gaye; hedef” (*objective; aim; goal*) olarak tercüme edilmektedir. Kavramın ilk kalıbı olan “mùdì” (目的) bölündüğünde ortaya çıkan iki imgeden “mù” (目) “göz, tane, kısım, liste, katalog, içindekiler, sıra (tasnif), hedef, isim, başlık” (eye; item; section; list; catalogue; table of contents; order (taxonomy); goal; name; title), “dì” (的) ise “amaç; açık” (*aim, clear*) anlamına gelmektedir. (Bkz. Chinese Language Center, (Çevrimiçi) <http://www.yellowbridge.com/chinese/chinese-dictionary.php>), 07.05.2017. Çince – Türkçe sözlükte ise “mùdì zongzhi”nin karşılığı “amaç ve hedef” olarak geçmektedir. (Bkz. Türkçe – Çince çeviri, (Çevrimiçi), <http://turkce-cince.cevirsozluk.com/#zh-CN|tr|E7%9B%AE%E7%9A%84%E5%AE%97%E6%97%A8>, 07.05.2017.) Ayrıca, Çince-İngilizce Sözlük'te de “mùdì” (目的) kalıbının anlamı “*purpose; aim; objective; end*” olarak, “zōngzhì” (宗旨) kalıbının tanımı ise “*aim; purpose*” olarak geçmektedir. Bkz. Chinese-English Dictionary, **A Basic Dictionary for Chinese Language Learning**, HSK, Foreign Languages Press, 2000, s. 706, s.1335.

⁵²⁴ VAHS'nin Fransızca metni için bkz. UN, No. 18232, **Convention de Vienne sur le droit des traités** (avec annexe), Conclue à Vienne le 23 mai 1969, (Çevrimiçi), <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201155/volume-1155-I-18232-French.pdf>, 07.05.2017.

“Objet” sözcüğünün Fransızca – Türkçe sözlükte yer alan tanımı, “(1) nesne; (2) eşya, şey; (3) konu; (4) amaç, erek” olarak geçmektedir. Fransızca cümle örnekleriyle tanımın tam metni şöyledir: “1. Hedef (*Il y a une grande différence entre l'objet et son idée*). 2. Eşya, şey (*Bureau des objets trouvés. Objet d'art. Manier un objet avec précaution*). 3. Konu (*L'objet de la discussion est très important*). 4. Amaç, erek (*L'objet de ces recherches est le traitement du cancer*). 5. dilb. Hedef (*Complément d'objet indirect*). § Etre l'objet de, faire l'objet de: -in konusu olmak, konu teşkil etmek, yol açmak (*Sa démission a fait l'objet de nombreuses discussions*). Bkz. Tahsin Saraç, **Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük**, Can Sanat Yayınları, 2009, s. 951. Ayrıca Fransızca - İngilizce Hukuk Terimleri Sözlüğü'nde bu sözcük “müddeabih; dava olunan şey; sözleşme konusu; borcun konusu”⁵²⁴ olarak tanımlanmaktadır. Tanımın tam metni şöyledir: “(Pr. Civ.) Müddeabih. Dava olunan şey. n.m. (Dr. Civ.) Sözleşme konusu. (Tarafların yapmak istedikleri hukuki işlemleri ifade eder. Satış, ödünç verme, iş sözleşmesi, vs.). Borcun konusu (Bir hizmeti veya taraflardan birinin yükümlüğünde bulunan şeyi ifade eder: Satın alınan için bir fiyat, satan için de satılan şey). Konu belirli, mümkün ve ahlaka uygun olmalıdır.” Görüldüğü gibi bu sözcük ilgili tanımlarda bir medeni hukuk veya medeni yargılama usulü terimi olarak geçmektedir. Dr. Civ. kısaltması medeni hukuk, Pr. Civ. kısaltması ise medeni yargılama usulü anlamına gelmektedir. Bkz. Kemal Dayınlarlı, **Fransızca-Türkçe Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 1997, s. 746.

⁵²⁵ “Object” sözcüğünün İngilizce – Türkçe sözlükte yer alan tanımı, “şey, madde, görülür veya dokunulur şey, nesne, obje; hedef, nişan, amaç”tır. Ayrıca “object” sözcüğünün tanımında “object at issue” kalıbı da hukukta “anlaşmazlık konusu; iddia olunan şey” olarak açıklanmıştır. Bkz. **İngilizce – Türkçe Redhouse Sözlüğü**, SEV Matbaacılık, İstanbul, 38. Baskı, 2005, s. 667.

⁵²⁶ VAHS'nin İspanyolca metni için bkz. **Convención de Viena sobre el derecho de los tratados**, (Çevrimiçi) http://www.oas.org/xxxivga/spanish/reference_docs/Convencion_Viena.pdf, 07.05.2017.

geçen sözcüklerden ikincisinin kullanımı yeknesak olduğundan ve çalışmanın yazarınca çevirisinde bir değişiklik yapılmadığından, yalnızca ilk sözcüğün çevirisi tartışılacaktır. Sözü edilen “object/objet/müdi/objeto/obyektom” sözcüğünün özgün metinlerden Türkçe’ye çevirilerine bakıldığında, Çince dışındaki tüm dillerde gerek şey, nesne ya da konu, gerekse hedef veya amaç olarak çevirildiği, Çince’de ise yalnızca hedef anlamına geldiği görülmektedir. Dolayısıyla her bir dildeki sözlük anlamlarına bakarak sözcüğün doğru kullanımı konusunda nihai bir sonuca varmak mümkün gözükmemektedir.

Hedef ve amaç kavramının teknik bir hukuki terim olarak hukuk metinlerinde kullanıldığı düşünüldüğünde, “*object/objet*” sözcüğünün olağan kullanımının ötesinde, hukuk terminolojisi bakımından benimsenecek *sui generis* bir kullanıma sahip olup olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda, yukarıda yer verilen terminolojik kaos⁵²⁸, yine yukarıda detaylı olarak irdelenen “hedef ve amaç” ifadesinin yapısına

---

Kavramın İspanyolca karşılığı “*el objeto y el fin*” olup, “*objeto*” sözcüğünün Türkçe karşılığı “madde, cisim, şey, hedef; amaç, maksat”, “*fin*” sözcüğünün Türkçe karşılığı ise “son, nihayet; sonuç; amaç, hedef” olarak geçmektedir. İspanyolca-Türkçe Türkçe-İspanyolca Modern Sözlük, Fono Yayınları, İstanbul, 2008, s. 291, 199. Başka bir İspanyolca-Türkçe Sözlük’te ise “objeto” sözcüğü, “madde, cisim; eşya, hedef, şey; amaç, maksat, gaye; konu, bahis” olarak tanımlanmaktadır. Bkz. İnci Kut, Güngör Kut; **Büyük İspanyolca Türkçe Sözlük**, Genişletilmiş 5. Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 548. İspanyolca – İngilizce sözlükte ise “el objeto” sözcüğünün karşılığı “(1) hedef –şey-, (2) amaç, maksat, gaye –niyet-; (3) hedef –teslim alan-; (4) konu; (5) hedef –dilbilgisi-” (*object –thing-; purpose, object, aim –intention-; target –recipient-; object -subject matter-; object –grammar-*) olarak geçmektedir (Bkz. SpanishDict, (Çevrimiçi) <http://www.spanishdict.com/translate/el%20objeto%20,07.05.2017>.)

⁵²⁷ VAHS’nin Rusça metni için bkz. : UN, **Венская конвенция о праве международных договоров**, (Çevrimiçi) http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/law_treaties.shtml, 07.05.2017. Kavramın Rusça karşılığı “obyektom i tselyami”(объектом и целями) olup, “abyektom” sözcüğü Rusça – Türkçe Sözlük’te “nesne” olarak, “tselyami” sözcüğü ise “hedef” olarak çevirilmektedir. (Bkz. Türkçe – Rusça çeviri, (Çevrimiçi) <http://rusca-turkce.cevirsozluk.com/#ru|tr|%D1%86%D0%B5%D0%BB%D1%8F%D0%BC%D0%B8,07.05.2017>; (Çevrimiçi) <http://www.sozluk.net/rusca-turkce-ceviri,07.05.2017>; (Çevrimiçi) <https://ceviri.yandex.com.tr/?text=%D0%BE%D0%B1%D1%8A%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%BC&lang=ru-tr,07.05.2017>). İngilizce – Rusça sözlükte ise “объектом” sözcüğü “(1) hedef, konu, mesele (2) kuruluş, çalışmalar; birim; tesis; proje, (3) hedef” ((1) *object, subject, matter*, (2) *establishment, works; unit; installation; project*, (3) *objective*) olarak çevirilmektedir. (Bkz. ABBYY Lingvo, (Çevrimiçi), <http://www.lingvo-online.ru/en/Translate/ru-en/%D0%BE%D0%B1%D1%8A%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%BC,07.05.2017>.)

⁵²⁸ Bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/II/1/a. İçtihat ve Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Hazırlık Çalışmalarında Hedef ve Amaç” başlığı altında yapılan açıklamalar.

ilişkin doktrinel tartışmalar, bu kavramın uygun çevirisinin tespiti için özellikle dikkate alınmalıdır.

Bu doğrultuda, hedef ve amacın bağlamdan ari soyut bir tanımının yapılamayacak olması tespiti, hedef ve amacı iki ayrı kavramdan oluşan bir terim olarak değerlendiren görüşe göre “*obje*” kavramının tam olarak neyi ifade ettiği konusunda doktrinde farklı görüşler sunulmuş olması, “*obje*” kavramını “amaç” kavramından ayrı değerlendiren görüşün Fransız iç hukukuna ilişkin kavramlardan etkilenmiş olması, bu terimi tek bir kavram olarak değerlendiren görüşe göre de “*object/objet*” sözcüğünün tekil çevirisinin kavramın neyi içerdiği konusunda bir farklılaşmaya yol açmayacak olması, özellikle Alman doktrininde iki çok benzer ya da aynı anlama gelen sözcüğün bu kavramı ifade etmek için kullanılması yapılacak tespit için elzemdir.⁵²⁹ Çalışmanın yazarı “hedef ve amaç” ifadesinin, ifade içerisindeki sözcüklerin ötesinde bir anlam taşıyan, bütüncül ve teknik hukuki bir kavramı ifade ettiği görüşündedir. Dolayısıyla, her ne kadar kavramın içindeki sözcükler içeriği anlamlandırmada yol gösterici olsa da, kavramın ifade etmek istediği şey, bu sözcüklerin tekil anlamlarının toplamı olmayacaktır. Bu nedenle yapılması gereken, hedef ve amaç kavramına ilişkin yapılan tartışmalar ve uygulamadaki kullanımlar ışığında kavramın ifade ettiği düşüncüyü en iyi şekilde ortaya koyan çevirinin kullanılmasıdır.

Bu bakış açısı, “hedef” ve “amaç” sözcüklerinin aynı anlama geldiği ve “hedef ve amaç” çevirisinin yalnızca laf kalabalığı olacağı yönündeki eleştirileri çürütmektedir. Elbette, “hedef” sözcüğü bir anlaşmanın kısa vadeli hedeflerini nitelerken, “amaç” sözcüğünün anlaşmanın varoluş nedenine ve uzun vadedeki temel ereğine yöneldiği yönünde bir akıl yürütme yapılabilir.⁵³⁰ Ancak VAHS hazırlık çalışmalarında sözcük

---

⁵²⁹ Bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/II/2.“Hedef ve amaç” ifadesinin yapısı” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁵³⁰ Örn. bkz. P. Weckel, **La concurrence des traites internationaux**, Thése Strasbourg, III 1989, s. 25-26. Yazar, yukarıda ifade edildiği üzere *objeyi* şimdiki amaç, öngörülebilir hedef olarak nitelemektedir. Ayrıca bkz. Elizabeth Zoller, **La Bonne Foi en Droit International Public**, 1977, s. 74 (Klabbers, “Some Problems Regarding the Object and Purpose of Treaties”, s. 145’ten naklen). Zoller de, *objenin* bir anlaşmanın o anki hedefini, amacın ise daha uzun vadede gerçekleştirmek istediği şeyi

seçimine ve kavramın anlamına ilişkin hiçbir açıklama bulunmaması, bu konudaki seçimin çok da bilinçli yapılmadığını göstermektedir. “Hedef ve amaç” kalıbı VAHS çalışmalarında yerini alarak istikrarlı bir kullanıma dönüşüncüye dek bu kavramı ifade etmek için birçok farklı sözcüğün kullanıldığı da hatırlanmalıdır.⁵³¹ “Hedef” ve “amaç” sözcüklerinin aynı şeyi, yani bir andlaşmanın yöneldiği hedefi ifade etmek için tek başlarına sıkça kullanılmaları da “hedef” sözcüğünün isabetli bir çeviri olduğuna işaret etmektedir.⁵³² Ayrıca uygulamada, “object and purpose” kalıbı yerine, “objectives and

---

ifade ettiğini belirtmektedir. Bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/II/2. “Hedef ve amaç” ifadesinin yapısı” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁵³¹ Bunlar yukarıda, “amaç ve kapsam” (*aim and scope/l’objet et la portée*), “amaç ve hedef” (*aim and object*), “genel amaç” (*general purpose/le but general*), “amaç ve ruh” (*aim and spirit/le but et l’esprit*), “ruh ve amaç” (*spirit and purpose/ à l’esprit et au but*), “ruh ve metin” (*the spirit and the letter/ à l’esprit et aux termes*), “varlık nedeni ve esas hedef” (*raison d’être and original object/ raison d’être et leur objet*), “amaç ve varlık nedeni” (*purpose and raison d’être / est le but et la raison d’être*),⁵³¹ olarak sayılmıştı. Bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/II/1/a. İctihat ve Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Hazırlık Çalışmalarında Hedef ve Amaç” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁵³² Birbiri yerine ve aynı anlama gelecek şekilde kullanım örnekleri için bkz. PCIJ, “Competence of International Labor Organization to Regulate, Incidentally, the Personal Work of the Employer”, **Collection of Advisory Opinions**, Publications of the Permanent Court of International Justice, Series B, No.13, 1926, s. 16, 18, 23, 27; PCIJ, “Greece-Bulgarian Communities”, **Publications of the Permanent Court of International Justice**, Series B, No. 17, 31.07.1930, s. 19, 20; ICJ, “International Status of South-West Africa, Advisory Opinion”, **ICJ Reports**, 1950, s. 132-133; ICJ, “Case Concerning the Application of the Convention of 1902, Governing the Guardianship of Infants (Netherlands v. Sweden), Judgment of November 28th, 1958”, **ICJ Reports**, 1958, s. 68, 69.

Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi’ne Koyulan Çekinceler Danışma Görüşü’nde UAD, hedef ve amaç kalıbını kullanmasına karşın bu kalıbın yanı sıra, bu iki sözcüğü tek tek ve birbiri yerine kullanmıştır. Örn.: “Sözleşme’nin kökleri ve karakteri, Genel Kurul ve akit devletler tarafından gözetilen *hedefler* (vurgu çalışmanın yazarına aittir) (*objects/fins*), gerek Sözleşmenin hükümlerinin kendi aralarındaki ilişkileri, gerekse bu hükümler ve *hedefler* (vurgu çalışmanın yazarına aittir) (*objects/fins*) arasındaki ilişkiler Genel Kurul ve tarafların iradelerinin yorumlanmasının unsurlarını meydana getirmektedir.” (ICJ, “Reservations to the Convention on Genocide”, s. 23). Gerçekten de, Sözleşme’nin *hedefi* (vurgu çalışmanın yazarına aittir) (*object/visé*)⁵³² bir yandan belli insan topluluklarının varlığını korumak, diğer yandan ise ahlakın en temel ilkelerini tasdik ve teyit etmek olduğundan, böylesi çift yönlü bir karakteri daha yüksek bir seviyede barındıran başka bir sözleşme daha tahayyül etmek güçtür (a.e.).

UHK’nın VAHS hazırlık çalışmaları sırasında “object” sözcüğünü tek başına ve bir andlaşmanın hedefini niteler biçimde kullandığı açıktır. Örn. Bkz. ILC, “Summary record of the 788th meeting”, Doc. No. A/CN.4/SR.788, **Yearbook of International Law Commission**, Vol I, 1965, s. 88, 91, 93. Ayrıca UHK, bundan yaklaşık 20 yıl sonraki çekincelere ilişkin çalışmalarına başlarken, VAHS’nin suskun kaldığı meseleler arasında, başta uluslararası örgütlerin kurucu belgeleri ve insan hakları sözleşmeleri olmak üzere “bazı sözleşmelerin *hedefine* ilişkin sorunları” (vurgu çalışmanın yazarına aittir) saymıştır (ILC, “Report of the International Law Commission on the work of its 45th session, (3 May-23 July 1993)”, **Official Records of the General Assembly**, para. 428). Metnin orijinali şöyledir: “*These same instruments are entirely silent on the effect of reservations on the entry into force of treaties, problems*

purposes” ifadesinin kullanıldığı da göze çarpmaktadır. “Objective” sözcüğünün anlamıysa hedef veya amaç olarak geçmektedir.⁵³³

Bu iki sözcük tamamen aynı şeyi ifade etse de, ya da, anlamları arasında bir nüans bulunsa da, bu durum kavramın bütüncül ve bağlamsal doğası karşısında önemini yitirmektedir. Çalışmanın yazarı, tek bir sözcük kullanmak yerine bir ikilemeyle kavramın pekiştirilmek istendiği düşüncesindedir ve çeviride tek bir sözcük kullanmak yerine bu ikilemeye sadık kalmıştır.

Kaldı ki, Türkçe literatürde “object/objet” sözcüğünü çevirirken ağırlıklı olarak kullanılan “konu” ifadesi, bu sözcüğün çoğu yerdeki anlamını kesinlikle yansıtmamaktadır. Yapılan resmi metin⁵³⁴ ve içtihat okumalarında “object/objet” sözcüğünün tek başına bulunduğu yerlerde çoğunlukla “amaç”ı ifade etmek için bu

---

pertaining to the particular object of some treaties (in particular the constituent instruments of international organizations and human rights treaties), [...]”).

Harvard Araştırma Grubu da Andlaşmalar Hukukuna ilişkin ilk kodifikasyon çalışmaları sırasında bu sözcüğü hedef anlamında kullanmaktadır. Harvard Research in International Law, “Draft Convention on the Law of the Treaties”, **American Journal of International Law**, Vol.29, 1935, s. 1057.

İnsan Hakları Komitesi de 24 No.lu Genel Yorum’da “object” sözcüğünü tek başına, hedef anlamına gelecek şekilde kullanmaktadır. Burada Komite şöyle demektedir: “...birçok medeni ve siyasal hakkı ifadelendiren bir belgede, birçok maddenin her biri ve doğrusu bunların etkileşimi Sözleşme’nin hedeflerini güvence altına almaktadır.” Bkz. HRC, **General Comment No. 24**, para. 7.

Bunların yanı sıra, diğer uluslararası mahkeme kararlarında da birbiri yerine kullanıma rastlamak mümkündür. Örneğin, Bağımsız Devletler Topluluğu Ekonomik Mahkemesi, 1998 yılında verdiği, “Belli Andlaşmaların Yorumu ve Bağımsız Devletler Topluluğu Kararları” kararında ilgili Anlaşma’nın girişinde yer alan amaçların Anlaşma’nın hedefi olduğunu belirtmiştir. Kararın orijinalindeki ifade şöyledir: “Proceeding from the said purposes as the object of the Agreement...” Bkz. Economic Court of the Commonwealth of the Independent States, “On the Interpretation of Certain agreements and CIS Decisions (Case No. 01-1/1-98)”, **International Law Reports**, Vol. 127, 22.06.1998, s. 21.

⁵³³ UN, “Report of the Committee on Elimination of Racial Discrimination”, **General Assembly Official Records Sixty-sixth Session**, Supplement No. 18 (A/66/18), 2011, (Çevrimiçi) <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/docs/A.66.18.pdf>, s. 71. Burada Komite, Sözleşme’nin hedef ve amacını “objectives and purposes” olarak ifade etmektedir.

⁵³⁴ “Object” sözcüğünün bir andlaşmada “amaç” veya “hedef” anlamına gelecek şekilde tek başına kullanıldığını gözlemlemek de mümkündür. Örn. bkz. **Convention on the International Recovery of Child Support and Other Forms of Family Maintenance**, Hague Conference on Private International Law, 23 November 2007, (Çevrimiçi), <https://assets.hcch.net/docs/14e71887-0090-47a3-9c49-d438eb601b47.pdf>, 07.05.2017.

sözcükle dönüşümlü olarak kullanıldığı,⁵³⁵ tüm kavramın kullanıldığı durumda ise bir andlaşmanın konusuna ilişkin bir hususu içeren bir biçimde değil, amaca, öze, varlık nedenine ilişkin bütüncül bir ögeyi nitелеmek için kullanıldığı görülmektedir.⁵³⁶ Gerek resmi metinlerde gerekse içtihatla “konu” sözcüğüne ise “subject” ya da “subject matter/materie” sözcüklerinin tekabül ettiği gözlemlenmektedir.⁵³⁷ Bunun yanı sıra, kavramın, Fransız doktrinindeki görüşe uygun olarak aslında iki kavramdan oluşan bir terim olduğu kabul edildiğinde, “konu” sözcüğünün kullanımı daha da abes gözükmemektedir. Zira bu sözcüğün normatif bir çağrışımı yoktur; “(1) konuşmada, yazıda, yapıtta ele alınan, işlenen düşünce, olay ya da durum (2) üzerinde konuşulan şey” anlamına gelmektedir.⁵³⁸ Bir andlaşmanın ne ile ilgili olduğunu belirtir. “Konu” sözcüğü

---

⁵³⁵ Bir önceki sayfada içtihatın birçok örnek sunulmuştu. Başka bir karardan alıntı yaparak bu kullanım daha açık bir şekilde örneklendirilebilir. UAD, 1996 tarihli bir Danışma Görüşü’nde şöyle demektedir: “Ancak uluslararası örgütlerin kurucu belgeleri de belli türde andlaşmalardır; *hedefleri* [...] belli bir özerkliğe sahip yeni hukuk sükeleri meydana getirmektedir.” Cümlemin orijinal metni ise şöyledir: “*But the constituent instruments of international organizations are also treaties of a particular type; their object is to create new subjects of law endowed with a certain autonomy, to which the parties entrust the task of realizing common goals.*” (Vurgular yazara aittir.) Bkz. ICJ, “Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict, Advisory Opinion”, **ICJ Reports**, 1996, s. 75, para. 19.

⁵³⁶ Bu kullanıma ilişkin en güncel örnek 2 Şubat 2017 tarihli UAD kararıdır. Ön itirazlara ilişkin Somali/Kenya kararında UAD, iki Devlet arasındaki mutabakat beyannamesini (*memorandum of understanding*) yorumlamakta, bu beyannamenin hedef ve amacının ne olduğuna değinmektedir. Burada hedef ve amaç kavramına birçok kez yer veren Divan, beyannamenin konusuna ilişkin bir hususla ilgilenmemekte, onun ne için yapıldığını ve özünü bulmaya çalışmaktadır. Burada örneğin bir yerde Divan beyanname metninin tümünün hedef ve amacı tespit etmede bir içgörü (*insight*) sunduğunu belirtmektedir. Bkz. ICJ, **Maritime Delimitation in the Indian Ocean (Somalia v. Kenya)**, Preliminary Objections, 2.2.2017, (Çevirmici) <http://www.icj-cij.org/docket/files/161/19330.pdf>, 27.3.2017, para. 65. Divan kavramı ikiye bölmekte, bütüncül olarak ele almaktadır. Dolayısıyla “konu” ifadesinin kullanımı kavramın içeriğini vermemekte, oldukça yüzeysel kalmaktadır.

⁵³⁷ Örn. bkz. United Nations, “Vienna Convention on the Law of Treaties”, m. 30. Bu ifadenin geçtiği madde başlığının Türkçe resmi çevirisi “Aynı konu hakkında birbirini takip eden andlaşmaların uygulanması”dır (vurgu çalışmanın yazarına aittir). Dolayısıyla Türkçe tercümede hem “object/objet” hem de “subject matter/materie” ifadelerinin “konu” olarak çevrilmiş olması dikkat çekmektedir.

“Subject” sözcüğü andlaşmaların hedef ve amacı bağlamında Anzilotti tarafından 1932 tarihli bir Danışma Görüşü’ne koyduğu karşı görüş metninde yer almaktadır ve burada İngilizce metinde “*subject and aim*” olarak geçen ifade, Fransızca metinde “*l’objet et le but*” olarak yer almaktadır. Bkz. yuk. dn. 27. Daha sonraki UDAD ve UAD kararlarında ise hedef ve amaç bağlamında “subject” sözcüğünün kullanımına rastlanmamaktadır.

⁵³⁸ Bkz. Ali Püsküllüoğlu, **Türkçe Sözlük**, Can Yayınları, İstanbul, 2007, s. 1128; Şükrü Haluk Akalın (ve başk.), **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Baskı, Ankara, 2009, s. 1211. Ayrıca bkz. Türk Dil Kurumu, (Çevirmici), <http://www.tdk.gov.tr/>, 07.05.2017. İlk ve ikinci tanıma örnek gösterilen

normatif bir içeriğe sahip olmadığından, bir davranışın ya da beyanın bir andlaşmanın konusuna aykırı olması, onu “ortadan kaldırması”⁵³⁹ ya da onunla “bağdaşmaması”⁵⁴⁰ söz konusu olamaz.

Kısaca, gerek “hedef” gerekse “konu” sözcüklerinin olağan anlamlarıyla “object and purpose” kalıbında yer alan “object” sözcüğünün hukuk metinlerinde neyi ifade etmek için kullanıldığı karşılaştırıldığında, bu sözcüğün Türkçe tercümesinin “hedef” olarak geçmesinin daha isabetli olacağı sonucuna ulaşılmaktadır.

D. Ara Değerlendirme

Bu bölümde yapılan incelemeler hedef ve amacın kavramsal niteliğine ve nasıl belirleneceğine ilişkin tartışma ve görüşleri ortaya koymuştur. Tüm bu verilerden çıkartılabilecek en berrak sonuç hedef ve amaç kavramının berraklıktan uzak olduğudur. Kavramın muğlaklığı dışında doktrinde birleşilen nokta ise andlaşmaların hedef ve amacının ne olduğunun her bir andlaşmanın yorumlanması ışığında ortaya çıkartılması gerektiğidir.⁵⁴¹

Yorum bakımındansa dikkate alınması gereken bir tespit, hedef ve amacın kavramsal özellikleri ile kendisine erişmek için izlenen yorum sürecini ilintilendirirken bu kavramı aslında iki farklı kavramın meydana getirdiği görüşünün izlenen yöneme bir katkı sunmadığıdır. Zira doktrinde ortaya koyulan yöntemlerde hedef ve amacın aynı yerlere bakılarak ve birbirleri göz önünde bulundurularak değerlendirildiği, birbirinden ayrılarak tespit edildiği durumlarda da bu tespitlerin pratik bir sonucunun olmadığı görülmektedir. Kaldı ki, hedef ve amacı bir andlaşmada ayrı ayrı tespit ettikten sonra bir davranışın kendisine karşı tartıldığı iki farklı kıstasın belirlenmeye çalışması bu süreci zorlaştıracaktır.

---

cümleler şöyledir: "*Öğretmenimizin verdiği konuları manzum yazardım bazen.*" - Y. Z. Ortaç; "*Daha fazla tafsilata girmeyi bugün zararlı gördüğüm için bu konuda susacağım.*" - B. Felek.

⁵³⁹ Bkz. UN, "Vienna Convention on the Law of the Treaties", m. 18.

⁵⁴⁰ Bkz. UN, "Vienna Convention on the Law of the Treaties", m. 19(c).

⁵⁴¹ Bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/II/B/2: Doktrindeki görüşler" başlığı altında yapılan açıklamalar.

Dolayısıyla, “hedef ve amaç” kavramını, bu kavramı oluşturan iki ögenin sözlük anlamlarının ötesinde, andlaşmanın tek tek hükümlerinin ötesinde, bu hükümleri ve andlaşmanın ulaşmak istediği hedefi bütüncül olarak kapsayan bir üst kavram olduğunu, soyut ve genel bir değerlendirme ile anlamlandırılmayacağını, her somut durumda ve eldeki belgenin kendine has özellikleri doğrultusunda yorum belirlenebilecek bağlamsal bir kavram olduğu görüşü isabetli gözükmektedir.

Hedef amaç kavramının teknik hukuki bir kavram niteliğinde oluşu, kavramı başka bir dilde ifade etmek için yapılacak çeviride, tek tek kavramı oluşturan sözcüklerin ötesinde, kavramın neyi ifade etmek istediğini göz önünde bulundurmaya gerektirir. İlgili sözcüklerin seçimi konusunda UHK çalışmalarında somut bir veriye rastlanmaması da araştırmacıyı kavramın kullanımına götürmektedir. Uygulamada, gerek kavramın kendisinin, gerekse tek tek kavramın içindeki sözcüklerin tek başlarına, bir andlaşmanın yöneldiği hedefi ya da amacı nitelemek üzere kullanıldıkları gözlemlenmiştir. Her ne kadar bu durum kavramın bir yineleme ve sözcük fazlalığı içerdiği kanısını uyandırsa da, hedefin anlık bir gayeyi, amacın ise uzun vadede ulaşmak istenen temel ereği temsil ettiği görüşü savunulabilir. Her halükarda, bu yineleme sorunsalı kavramın orijinal dilinde, yani yapısında mevcut olan bir durumdur ve çalışmada pekiştirme işlevi gördüğüne inanılan iki sözcüklü kavram kullanımına sadık kalınmıştır.

Hedef ve amaç kavramının içinin nasıl doldurulacağına ilişkin VAHS'nin hazırlık çalışmaları sırasında UHK tarafından bir açıklama yapılmamasına karşın bu kavrama birçok hükümde yer verilmesi ve uluslararası hukuk içtihadında bir davranışın hukuki olup olmadığını ortaya koyarken belirleyici rol oynaması çelişkili gibi görülebilir. Ancak, ilk başta bir tezat olarak göze çarpan bu durum aslında bir gereklilik olarak nitelendirilebilir. Zira hedef ve amaca belirli bir tanım atfetmemek, onun her hukuki durumun kendine has özelliklerine göre şekil almasını sağlamaktadır.

Hedef ve amaç kıstasının sağladığı bu esneklik elbette uygulamada bir öznelliğe yol açacaktır; her durumun kendi şartları çerçevesinde değerlendirilmesi bu şartların

yorumlanmasını ve bir oranda öznelliği de beraberinde getirecektir. Bu öznelliğin hukuk güvenliğinden ödün verilecek keyfi uygulamalara dönüşmemesi içinse yorum sürecinin belli ilkeler çerçevesinde sürdürülmesi gerekmektedir. Bu bakımdan aşağıda, yorum sürecinde göz önünde bulundurulacak hususlara, uluslararası insan hakları sözleşmeleri özelinde değinilecektir.

III. ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMELERİNDE ÇEKİNCELER ÇERÇEVESİNDE HEDEF VE AMAÇLA BAĞDAŞMA: NASIL BİR HEDEF VE AMAÇ TESTİ YÜRÜTÜLMELİ?

İlk bölümde, VAHS m. 19(c) hükmünün nasıl etkili biçimde uygulanacağı konusunda tartışmalar bulunduğu vurgulanmış, bu konuda Sözleşme’de bir boşluk olduğu tespiti dile getirilmişti.⁵⁴² UHK, çekince rejiminin uygulanmasına ilişkin yeni bir çalışma yapma niyetini ortaya koyarken VAHS’nin suskun kaldığı meseleler arasında⁵⁴³, başta “uluslararası örgütlerin kurucu belgeleri ve insan hakları sözleşmeleri” olmak üzere “bazı sözleşmelerin hedefine ilişkin sorunları” da saymıştır.⁵⁴⁴ Böylelikle, çekincelere ilişkin bir kabul edilebilirlik ölçütü olarak hedef ve amacın insan hakları sözleşmeleri bakımından önemini altını çizmiştir. Bu çalışma çerçevesinde *Pellet*, bir önceki kısımda detaylı olarak açıklandığı üzere,⁵⁴⁵ hem hedef ve amacın nasıl

⁵⁴² Bkz. yuk. “BİRİNCİ BÖLÜM/III/E/I: Hedef ve amaçla bağdaşma ölçütüne ilişkin meseleler” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁵⁴³ I. Bölüm’de, UHK’nın açıklık getirmek istediği konulara değinilmişti. Bkz. “BİRİNCİ BÖLÜM/III/E/2. “Viyana Artı” Rejimi” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁵⁴⁴ ILC, “Report of the International Law Commission on the work of its 45th session, (3 May-23 July 1993)”, A/48/10, para. 428. Metnin orijinali şöyledir: “*These same instruments are entirely silent on the effect of reservations on the entry into force of treaties, problems pertaining to the particular object of some treaties (in particular the constituent instruments of international organizations and human rights treaties,...*” Bu deyişe yukarıda, ‘hedef’ terminolojisinin tercih edilmesi çerçevesinde değinilmişti. Bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/II/2/C. Neden “Hedef” ve Amaç?” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁵⁴⁵ Çalışmanın yazarı önceki kısımda yaptığı değerlendirme sonucunda hedef ve amacın bağlamsal bir kavram olduğu ve her durum için yorum yoluyla elde edilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Bkz. “İKİNCİ BÖLÜM/II. HEDEF VE AMAÇ KAVRAMI” başlığı altında yapılan açıklamalar. Ayrıca bkz. “İKİNCİ BÖLÜM/II/D. Ara Değerlendirme” başlığı altında yapılan açıklamalar.

belirleneceğinin bir yorum meselesi olduğunu belirtmiş,⁵⁴⁶ hem de belli türdeki çekinceler ve andlaşmalar bakımından hedef ve amaç ile bağdaşmanın ölçülmesi için rehber ilkeler önermiştir.⁵⁴⁷

Pellet tarafından kaleme alınan kapsamlı raporlar ve rehber ilkelerde UHK, elbette uluslararası insan hakları organlarıyla iletişim içinde olmuş, gerek onların sunduğu tavsiyelerden ve belgelerinden, gerekse doktrindeki görüşlerden etkilenmiş ve esinlenmiştir. Bu bağlamda genel çerçeveyi çizmek gerekirse, doktrin, uluslararası insan hakları organları, UHK ve devlet uygulamalarına bakıldığında, hedef ve amaç ile bağdaşma durumunun değerlendirilmesinde iki farklı temel yaklaşımın izlendiği söylenebilir. (1) Kendisine çekince koyulan insan hakları sözleşmesinin hedef ve amacının ve bu sözleşmeye koyulan çekincenin kapsamının yorum yoluyla belirlenmesi ve (2) hangi hallerde bir çekincenin bir insan hakları sözleşmesinin hedef ve amacı ile bağdaşmayacağını öngören tespitlere dayanılması söz konusudur.

Dolayısıyla burada hedef ve amaç ile bağdaşıp bağdaşmamayı tespit etmeye yönelik iki farklı usulden söz edilebilir. Bunlardan ilki hedef ve amacın ve çekincenin içeriğini yorum yoluyla tespit etmeye yönelikken, diğeri hangi tür çekincelerin hedef ve amaç ile bağdaşmayacağını veya bağdaşır olmayabileceğini ortaya koyarak bir eleme yapmayı öngören diyalektik bir yaklaşımı içermektedir.

Çalışmada öncelikle, bir çekincenin m.19(c) hükmüne göre bir insan hakları sözleşmesinin hedef ve amacı ile bağdaşır olup olmadığını tespit etmek için yoruma dayalı usul üzerinde durulacaktır. Burada insan hakları sözleşmelerinin yorumuna ilişkin yöntemler incelenecektir. Bu kısımda vurgulanacak yorum araçları, yalnızca insan hakları sözleşmelerinin hedef ve amacı bakımından değil, aynı zamanda onlara koyulan

---

⁵⁴⁶ Bkz. ILC, “Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, s. 164 ; “Report of the International Law Commission, Sixty-third Session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 359-363.

⁵⁴⁷ Bkz.: a.e., Rehber ilke 3.1.5.2-3.1.5.7, s. 363-390.

çekinceler⁵⁴⁸ bakımından da anlam ifade edecektir.⁵⁴⁹ Daha sonra ise diyalektik yaklaşımın, yani hangi tür çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmayacağı üzerine eğilmenin yorum usulüne katkısı ele alınacaktır.

A. Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde Hedef ve Amacın ve Çekincelerin Yorumlanması

Hedef ve amacın belirlenmesinin bir yorum meselesi olduğu daha önce belirtilmiş, bu bakımdan bir andlaşmada hedef ve amacı belirlemek için nereye bakılması gerektiğine ve buradaki metodolojiye ilişkin olarak gerek UHK çalışmalarına, gerekse doktrindeki görüşlere değinilmişti.⁵⁵⁰ Burada ise, bir insan hakları sözleşmesi bakımından yorum yapılırken ne tür bir mercek takılması gerektiğine, yani ilgili yorum kurallarının bu sözleşmelere nasıl uygulanması gerektiğine ilişkin saptamalar yapılacaktır. Zira, hedef ve amacın niteliği, andlaşma türüne göre değişiklik gösterecektir.⁵⁵¹ Dolayısıyla, insan hakları sözleşmelerinin hedef ve amaçlarının değerlendirilmesi için önem taşıyan birtakım özelliklerinden bahsetmek uygulanacak yorum yöntemine ön gelmektedir.

---

⁵⁴⁸ Çekinceler koyulduktan sonra onları ileri süren devlet ile onu kabul eden devletler bakımından artık sözleşme kurallarının bir parçası haline gelmektedir. Bu hususu vurgulayan örnek bir içtihat için bkz. IACHR, **Restrictions to the Death Penalty (Arts. 4(2) and 4(4) American Convention on Human Rights)**, Advisory Opinion OC-3/83, Series A No. 3, 1983, s. 17, para. 62.

⁵⁴⁹ *Giegerich*'e göre yorum kuralları, ilgili andlaşmanın hedef ve amacının belirlenmesi için olduğu kadar, koyulan çekincenin kapsamının belirlenmesi bakımından da çok önemlidir. (Orijinal metin: *The scope of a reservation shall be determined through rules of treaty interpretation*) *Giegerich*, "Reservations to Multilateral Treaties", para. 2.

⁵⁵⁰ Bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/II/B. Hedef ve Amacın "Belirlenmesi": Bir Yorum Meselesi" başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁵⁵¹ Örneğin, 1986 tarihli St. Lawrence Suyolu Tahkiminde Hakem Kurulu, çok taraflı andlaşmaların hedef ve amacı ile ikili andlaşmaların hedef ve amacı arasında bir ayrıma gitmiştir. Buna göre çok taraflı andlaşmalarda hedef ve amaç, daha özerk ve nesnel bir yapıdayken, ikili andlaşmalarda taraflar arasındaki imtiyazların dengelenmesini içermektedir. Bkz. UN, "Dispute Concerning Filleting within the Gulf of St Lawrence between Canada and France", **Reports of International Arbitral Awards**, Vol.XIX, 17.7.1986, s.243, para. 30.

1. Uluslararası insan hakları sözleşmelerinin özellikleri

Temel hak ve özgürlüklere ilişkin sözleşmelerin sahip olduğu özellikleri UAD, 1951 yılında Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesine Koyulan Çekinceler Danışma Görüşünde ilgili Sözleşme'nin özellikleri üzerinden ortaya koymuştur.⁵⁵² Buna göre Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'nde ortaya koyulan ilkeler, sözleşmesel bir yükümlülük olmaksızın hali hazırda tüm devletlerin uymakla yükümlü oldukları, medeni uluslarca kabul edilen hukuk ilkelerinin bir yansımasını oluşturmaktadır. Ayrıca bu Sözleşme evrensel kapsamlıdır. Sözleşmenin hedef ve amacıyla bağlantılı olarak da şu vurgulanmıştır: Tamamen insancıl ve medenileştirici bir amaca hizmet eden böyle bir sözleşmede,

*“... âkit Devletlerin kendilerine ait tekil çıkarları yoktur; onların tek bir ortak çıkarları vardır, o da Sözleşmenin “varlık nedeni (raison d’etre) olan bu yüksek amaçların gerçekleştirilmesidir. Dolayısıyla, bu tipteki bir sözleşmede tek tek Devletler bakımından lehte veya aleyhte bir durumdan veya hak ve ödevler arasında kusursuz bir akdi dengenin korunmasından da söz edilemez. Sözleşme’ye ilham veren yüksek idealler, tarafların ortak iradesi vasıtasıyla, hükümlerinin temelini ve ölçüsünü meydana getirmektedir.”*⁵⁵³

Uluslararası insan hakları sözleşmelerinin yöneldikleri gayenin, hedef ve amaçlarının diğer “olağan” andlaşmalardan ayırt edilmesi ve dolayısıyla yorumlanmalarının kendine has oluşu,⁵⁵⁴ uluslararası insan haklarının uygulanmasına yönelik yargısal ve yargı benzeri organların UAD'den farklı olarak devlet iradesinden çok bireylerin haklarını merkeze alışı⁵⁵⁵ ve üstlendikleri yetkiler gibi olgular⁵⁵⁶, insan

⁵⁵² ICJ, “Reservations to the Convention on Genocide”, s. 23-24. Ayrıca bkz. yuk. “BİRİNCİ BÖLÜM/III/B. Oybirliği Kuralında Kırılma Noktası ve Hedef ve Amaç Ölçütünün Doğuşu: UAD Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Koyulan Çekinceler Danışma Görüşü” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁵⁵³ **A.e.**, s. 23. Swaine, UAD Danışma Görüşü'nde söz edilen özellikleri, temel insan haklarına ilişkin özelliklerin belirtilmesi olarak ortaya koymuş ve Danışma Görüşü'nden elde ettiği özellikleri şu şekilde sıralamıştır: (1) bağlayıcı teamül hukuku yükümlülükleriyle desteklenme; (2) evrensellik elde etme amacıyla olma; ve (3) çekincelere maruz kalan Devletlerin karşılıklı mutakabata dayalı çıkarlarını tehlikeye atmama. Ayrıntı için bkz. Swaine, “Treaty Reservations”, s. 283.

⁵⁵⁴ Bkz. örn. Shaw, **International Law**, s. 842. Ayrıca bkz. aş. s.176.

⁵⁵⁵ Örneğin, UAD, 2002 tarihli Kongo'nun Ülkesinde Silahlı Faaliyetler Kararı'nda Ruanda'nın çekincesine Kongo'nun itiraz etmediğini belirtmiş, bu nedenle yargı yetkisinin bulunmadığına hükmetmiş ve çekinceyi kendisi değerlendirmemiştir. Yargıç Higgins, Kooijmans, Elaraby, Owada ve Simma Ortak Ayrık Görüşlerinde devlet iradesini soykırım iddialarının üstünde tutan anlayışı eleştirmiş; Yargıç Koroma

hakları sözleşmelerinin diğer andlaşmalardan farklı bir konumda görülmesine, hatta yarattıkları rejimin diğer uluslararası hukuk rejimlerinden farklı bir düzeyde görülmesine, bazı uzmanlarca “ulusalüstü” olarak değerlendirilmesine,⁵⁵⁷ çekincelere ilişkin düzenlemeler de dahil olmak üzere farklı kurallara tâbi olmalarının gerekliliğine ilişkin savların ortaya atılmasına,⁵⁵⁸ ilgili sözleşmelerin yargısal ve yargı benzeri organlarının

---

bu Ortak Ayrık Görüşe katıldığını ifade ettiği Karşı Görüşünde ilgili çekincenin Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'nin hedef ve amacına aykırı olup olmadığının Mahkeme tarafından karara bağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Bkz. sırasıyla, ICJ, “Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)”, Judgement, **ICJ Reports**, 2006, s. 33 para. 70; a.e., Joint Separate Opinion of Judges Higgins, Kooijmans, Elaraby, Owada and Simma, s.71, para. 25; a.e., Dissenting Opinion of Judge Koroma, para. 6, 17, 27, 28. UAD'nin meseleye bakışının insan hakları organları ile karşılaştırılmasına, bu bağlamdaki ayrışma (*fragmentation*) tartışmalarına ilişkin bkz. Nigel Rodley, **The International Court of Justice and human rights treaty bodies, A Farewell to Fragmentation**, ed.: Mads Andenas ve Eirik Bjorge, Cambridge University Press, 2015, s. 94 vd. UAD'nin BM insan hakları organları ile ilişkisini de içerecek biçimde insan haklarının korunmasına ilişkin uygulaması konusunda bir derleme için bkz. Carmen Thiele, “Der Schutz der Menschenrechte durch den IGH”, **Archiv des Völkerrechts**, 51. Band, 1. Heft, 2013, s. 38, 39.

⁵⁵⁶ Uluslararası insan hakları sözleşmelerinin diğer andlaşmalardan farklılaştığı bu boyutları Koskenniemi bu şekilde sıralamaktadır. Bkz. Martti Koskenniemi, “International Law and Hegemony: A Reconfiguration”, **Cambridge Review of International Affairs**, 2004, s. 11.

⁵⁵⁷ Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, s. 1438. İlgili tartışmaların özetine ilişkin bkz. Olivier De Schutter, **International Human Rights Law**, Second Edition, Cambridge University Press, 2014, s. 35 vd. Yazar insan haklarına ilişkin “jus commune” oluşumundan söz etmektedir. Sistemin ulusalüstü olduğu iddiasını içermemekle birlikte, insan hakları yargısının “ulusalüstü” karakterine gönderme yapan kaynaklar için bkz. Laurence R. Helfer, Anne-Marie Slaughter, “Toward a Theory of Effective Supranational Adjudication”, **The Yale Law Journal**, Vol. 107, 1997, s. 276 vd.; Başak Çalı, “The Logics of Supranational Human Rights Litigation, Official Acknowledgement, and Human Rights Reform: The Southeast Turkey Cases before the European Court of Human Rights, 1996-2006”, **Law & Social Inquiry**, 2010; Richard H. Pildes, “Supranational Courts and the Law of Democracy: The European Court Of Human Rights”, **New York University School of Law, Public Law & Legal Theory Research Paper Series**, Working Paper No. 16-43, 2016, s. 3, 6.

⁵⁵⁸ Örneğin, Fon ve Parisi, VAHS'nin düzenlemesinin ekonomik yapıya sahip andlaşmalar için uygun olduğunu belirtmektedir. Bkz. Vincy Fon, Francesco Parisi, “The Hidden Bias of the Vienna Convention on the International Law of Treaties”, **Review of Law and Economics**, Vol. 4, No.1, 2008, s. 405. Konu hakkında ayrıca bkz. Ryan Goodman, “Human Rights Treaties, Invalid Reservations, and State Consent”, **The American Journal of International Law**, Vol. 96, 2002; Elena A. Baylis, “General Comment 24: Confronting the Problem of Reservations to Human Rights Treaties”, **Berkeley Journal of International Law**, Vol.17, 1999; Roslyn Moloney, “Incompatible Reservations to Human Rights Treaties: Severability and the Problem of State Consent”, **Melbourne Journal of International Law**, Vol. 5, 2004.

Bu konuda bir tartışma olduğuna ve UHK'nın Rehber çalışmalarına başlamadan önce bu meseleyi ele aldığına, VAHS rejiminin tüm andlaşmaları içerecek derecede esnek olduğu tespitini yaptığına ilk bölümde değinilmiştir. Bkz. “1. BÖLÜM/III/E/2. “Viyana Artı” Rejimi” başlığı altında yapılan açıklamalar.

sözleşmelerin uygulanmasını gözetmek bakımından kendine has yorum teknikleri uygulamasına ve doktrinler meydana getirmesine yol açmıştır.⁵⁵⁹

Uluslararası insan hakları hukukunun uluslararası hukuk düzeninde aldığı konum⁵⁶⁰ ve bu bağlamda yukarıda sıralanan tüm meseleler ayrı ayrı birer çalışma konusu oluşturacak boyuttadır. Keza, insan hakları sözleşmelerinde yer alan hakların kaynağına dair felsefi tartışmalar da bu çalışmanın boyutlarını aşmaktadır. Ancak, uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin hedef ve amaçlarını uygun şekilde yorumlayabilmek ve uluslararası insan hakları organlarının görüşlerini değerlendirmek için bu özellikleri dikkate almak gerekmektedir.⁵⁶¹ Bu özelliklerden söz edilmesinin yanı sıra, bir önceki paragrafta değinilen tartışmalar arasından, bu sözleşmelerin farklı kurallara tâbi olması gerektiğine ilişkin iddialar da incelenecektir. Bu mesele, hedef ve amaç testinin nasıl yürütüleceğine dair hukuki çerçevenin çizilmesi bakımından önemlidir.

a. *Erga omnes partes yükümlülükler içermeleri ve mütekabiliyet ilkesini işlevsiz kılmaları*

UAD, 1970 tarihli *Barcelona Traction* kararında, bir devletin diğerine karşı olan yükümlülüğü ile uluslararası topluma karşı olan yükümlülükleri arasında bir ayırım

---

⁵⁵⁹ Bkz. aş. “İKİNCİ BÖLÜM/III/A.4. Temel yorum kurallarının insan hakları sözleşmelerine uygulanması” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁵⁶⁰ İnsan hakları hukukunun uluslararası hukuktaki yerine ilişkin tartışmaların, ortak güvenlik, çevrenin korunması, sınır dışı etme, uluslararası ticaret hukuku gibi alanlar bakımından konunun tartışıldığı ve ilgili konularda uzmanların katkı sunduğu çalışma için bkz. Ed.: Erika De Wet, Jure Vidmar **Hierarchy in International Law: The Place of Human Rights**, OUP, 2012.

⁵⁶¹ Uluslararası insan hakları sözleşmelerinin özelliklerini farklı başlıklar altında toplayan bir örnek için bkz. Thomas Giegerich, **Vorbehalte zu Menschenrechtsabkommen: Zulässigkeit, Gültigkeit und Prüfungskompetenzen von Vertragsgremien**, Ein konstitutioneller Ansatz, 1995, s. 743-758. Yazar, “İnsan hakları sözleşmelerinin özellikleri ve bunların çekince rejimine etkileri” (*Charakteristika internationaler Menschenrechtsabkommen und ihre Auswirkungen auf das Vorbehaltsregime*) başlığı altında dört farklı özellikten söz etmektedir. Bunlar “İnsan hakları sözleşmelerinin beyan edici niteliği” (*Deklaratorischer Charakter von Menschenrechtsabkommen*), “Teşkilatlanmış devletler topluluklarının kısmen anayasal belgeleri olarak insan hakları sözleşmeleri” (*Menschenrechtsabkommen als Teilverfassungsdokumente organisierter Staatengemeinschaften*), “Objektif bir düzenin öğeleri olarak insan hakları sözleşmeleri” (*Menschenrechtsabkommen als Elemente einer objektiven Ordnung*) ve, “Uluslararası hukuk düzleminde bireylerin üçüncü kişi olarak hak sahibi olmaları” (*Individualpersonen als Drittberechtigte auf der Ebene des Völkerrechts*) olarak başlıklandırılmıştır.

yapmış, bu yükümlülüğü doğuran hakların korunmasında, hakların önemleri dolayısıyla, tüm devletlerin hukuki bir yararı bulunduğunu belirtmiştir. UAD'nin ortaya koyduğu üzere, bu haklar bakımından devletlerin *erga omnes* bir yükümlülükleri bulunmaktadır. UAD kararında *erga omnes* yükümlülükler örnek verirken, saldırı ve soykırımın önlenmesinin yanı sıra, bireylerin temel haklarını içeren ilke ve kurallardan doğan yükümlülüklerden de söz etmiştir. Burada söz ettiği ilkeler bakımından ise, bunların “hiçbir sözleşmesel yükümlülük bulunmasa dahi tüm medeni uluslar tarafından kabul edilen ilkeler” olduklarını ortaya koyan 1951 tarihli Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesine Koyulan Çekinceler Danışma Görüşüne gönderme yapmıştır.⁵⁶²

Daha önce de belirtildiği gibi, insan hakları sözleşmeleri salt akdi nitelikteki andlaşmalardan farklı olarak norm üretici özellikleriyle öne çıkmaktadır ve devletlerin karşılıklı çıkarlarını korumayı amaçlamaz.⁵⁶³ Bu sözleşmeler, yargı yetkileri dahilindeki birey ve toplulukların haklarının korumasına ilişkindir.⁵⁶⁴ *Brilmeyer*'in ifadesiyle,

“Haklara ilişkin anlaşmalar geleneksel uzlaşma akitleri – ekonomik veya güvenliğe ilişkin menfaatleri örtüşen devletlerin çıkar izdivaçları değildir. Haklara ilişkin anlaşmaların ayırıcı özelliği hali hazırda var olan ahlaki normların varlığını tasdik etmeleri ve bunlara bağlılık konusunda güvence vermeleridir. Bir haklar rejimini bir arada tutan tutkal müteakibiyle değildir; bir haklar rejimini bir arada tutan tutkal ahlaki ilkelere ortak bağlılıktır.”

---

⁵⁶² ICJ, “Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain)”, Judgement, **ICJ Reports**, 1970, s. 32, para. 33, 34; ICJ, “Reservations to the Convention on Genocide”, s. 23. İnsan hakları hukukunun uluslararası andlaşma dışı kaynaklarının diğer UAD karar örnekleri sunularak tartışılmasına ilişkin bkz. Bruno Simma, Philip Alston, “The Sources of Human Rights Law: Custom, jus cogens, an general principles”, **Austrian Yearbook of International Law**, Vol. 82, 1988-1989, s. 82-108. Yazarlar UAD'nin Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesine Koyulan Çekinceler Danışma Görüşü ve Barcelona Traction Kararı dışında, Tahran Tutsakları ve Korfu Kanalı Kararlarına, ayrıca çeşitli Devletlerin iç hukuk davalarına gönderme yapmaktadır. Bkz. **a.e.**, s. 105 vd.

⁵⁶³ İnsan hakları sözleşmelerinin karşılıklı yükümlülükler içermediğine ilişkin olarak bkz. Catherine Redgwell, “US Reservations to Human Rights Treaties: All for One and None for All?”, **United States Hegemony and the Foundations of International Law**, eds.: M. Byers, G. Nolte, Cambridge University Press, 2003, s. 392, s.410.

⁵⁶⁴ ILC, “Fourteenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, s. 40, para. 285. Pellet burada İnsan Hakları Komitesi'nin 24 No.lu Genel Yorumu'nun 8. paragrafına atıfta bulunmaktadır. Simma, bu bakımdan insan hakları sözleşmelerini “içe dönük hedefli” (*inward-targeted*) olarak nitelendirmektedir. Bkz. Simma, “Reservations to Human Rights Treaties –Some Recent Developments”, s. 660.

Ayrıca, böyle bir sözleşmeye taraf devletlerin tek tek çıkarlarının zedelenmesi söz konusu olmadığından, insan hakları sözleşmelerinden doğan yükümlülüklerin, örneğin Viyana Diplomatik ve Konsolosluk İlişkileri Sözleşmelerinde olduğu gibi ikili etkileşimlere azımsanması da mümkün değildir.⁵⁶⁵ Başka bir deyişle, insan hakları sözleşmelerinden doğan yükümlülüklere uyulması bakımından tüm taraf devletler diğer taraf devletlere karşı sorumludur⁵⁶⁶ ve bu yükümlülükler *erga omnes partes* olarak nitelendirilmektedir.⁵⁶⁷ Burada “*omnes partes*” sözleşme tarafı tüm devletleri ifade etmektedir.⁵⁶⁸

Temel insan haklarına ilişkin yükümlülüklerin bu niteliğinin çekince uygulaması bakımından önemi ise, bir devlete karşı değil uluslararası toplumun tümüne karşı ortaya çıkan bir yükümlülüğün çekince koyma yoluyla yerine getirilmemesi neticesinde, itiraz yoluyla çekince ölçüsünde karşılıklı yükümlülükleri dışlama yoluna gitmenin anlamını yitirmesidir. Başka bir deyişle, bir devlet bir hükme ilişkin çekince koyduğunda, yapılacak bir devlet itirazının nedeni, bu çekincenin yalnızca itiraz eden devlet bakımından olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak olamaz. Çekince koyan devlet bakımından ise mesele sözleşmenin bu devlet ile diğer taraf devletler arasında ne

---

⁵⁶⁵ Simma, “Legal Consequences of an Impermissible Reservation to a Human Rights Treaty: Where Do We Stand”, s. 67-68.

⁵⁶⁶ *Erga omnes* yükümlülüklerine ilişkin bu farklılık devletlerin sorumluluğu bakımından da UHK tarafından teyit edilmiştir, burada UHK, “birçok devletin ortak çıkarı” veya “tüm uluslararası toplumun çıkarı” bakımından *erga omnes* sorumluluğu öngörmektedir: “Article 48 is based on the idea that in case of breaches of specific obligations protecting the collective interests of a group of States or the interests of the international community as a whole, responsibility may be invoked by States which are not themselves injured in the sense of article 42.” Bkz. ILC, “Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries”, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, Pt. II, 2001, s. 126, para. 2, 7.

⁵⁶⁷ **A.e.**, s. 67. Uluslararası insan hakları sözleşmelerinde yer alan yükümlülüklerin *erga omnes partes* niteliği yakın zaman önce UAD tarafından İÖS bakımından da teyit edilmiştir. Bkz. ICJ, “Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v Senegal)”, Judgment, **ICJ Reports**, 2012, s. 449, para. 68.

⁵⁶⁸ **A.e.** Ayrıca bkz. Simma, “Reservations to Human Rights Treaties –Some Recent Developments”, s. 669. *Erga omnes partes* yükümlülüklerinin çekincenin Önlenmesi Sözleşmesi bakımından ele alınmasını içeren UAD içtihadı için bkz. ICJ, “Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal)”, s. 449 vd.

düzyeyde etki doğuracağı değil, çekince koyan devlet ile onun yargı yetkisine tâbi olan bireyler arasında ne düzeyde etki doğuracağıdır.⁵⁶⁹

İşte bu noktada, uluslararası insan hakları sözleşmelerinden doğan yükümlülüklerin *erga omnes partes* niteliğinin mütakabiliyeti de işlevsiz kılması söz konusu olmaktadır.⁵⁷⁰ Gerçekten de, uluslararası insan hakları sözleşmelerinin birtakım değerlerin kabul edildiği ve onlara saygı konusunda güvence verildiği, diğer devletlerin güvencelerinden bağımsız tek taraflı yüklenmeler içermesi,⁵⁷¹ içerdigi yükümlülüklerin *erga omnes partes* olup taraf devletlerin tekil çıkarlarına ilişkin olmaması, andlaşmalar hukukunda geçerliliği kabul edilen mütakabiliyet ilkesinin⁵⁷² bu sözleşmeler bakımından etkisini yitirmesi anlamına da gelmektedir.⁵⁷³ Nitekim, İHK de mütakabiliyet ilkesinin geçerliliğinin Komite'nin yetkisini düzenleyen MSHS m. 41'e ilişkin beyanlarla sınırlı kaldığını ifade ederek, bu ilkenin yalnızca insan haklarının korunması konusunda devletler arasında çıkan uyuşmazlıkların çözümü bağlamında bir anlam ifade edebileceğini belirtmiştir.⁵⁷⁴ Devletlerin insan hakları sözleşmelerine katılırken birçok farklı saiki olabilir, ancak mütakabiliyet bunların arasında gelmemektedir.⁵⁷⁵ Bir

---

⁵⁶⁹ Schabas, "Reservations to Human Rights Treaties: Time for Innovation and Reform", s. 72. Yazar burada, MSHS m. 2/1'e gönderme yapmaktadır. *Çalı* da, insan hakları sözleşmelerinin, taraf devletler arasında karşılıklı yükümlülükler değil, taraf devletler için, kendi yargı yetkilerindeki bireylerin davranışları bakımından yükümlülükler doğurduğunu vurgulamıştır. Bkz. *Çalı*, **a.g.e.**, s. 530.

⁵⁷⁰ Yükümlülüğün *erga omnes* oluşunun mütakabiliyeti dışlamasının 1949 Cenevre Sözleşmeleri ortak madde 3 üzerinden açıklanmasına ilişkin bkz. W.D. Greig, "Reciprocity, Proportionality, and the Law of Treaties", **Virginia Journal of International Law**, Vol. 34, 1994, s. 305.

⁵⁷¹ Bkz. Brilmayer, **a.g.e.**, s. 172 vd. ve s. 181.

⁵⁷² Mütakabiliyetin çekince koyan Devlete karşı kullanılabilceğine ilişkin bkz. Hersch Lauterpacht, "British Reservations to the Optional Clause", **Economica**, No. 29, 1930, s. 139. Andlaşmalar hukukunda mütakabiliyet ilkesini ilişkin olarak bkz. W.D. Greig, **a.g.e.**, s. 295-403; Andreas Paulus, **Whether Universal Values can prevail over Bilateralism and Reciprocity, Realizing Utopia: The Future of International Law**, ed.: Antonio Cassese, Oxford University Press, 2012, s. 113 – 137; Andreas Paulus, "Reciprocity Revisited", **From Bilateralism to Community Interest, Essays in Honour of Judge Bruno Simma**, ed.: Ulrich Fastenrath, OUP, 2011, s. 124 vd.

⁵⁷³ Mütakabiliyet ilkesinin toplum yararının gerçekleştirilmesinde ve özellikle insan hakları bağlamında etkisiz kalışına ilişkin bkz. Paulus, **a.g.e.** Mütakabiliyetin etkisizliğine (*ineffective reciprocity*) ilişkin tablolı bir açıklama için ayrıca bkz. Parisi, Sevchenko, **a.g.e.**, s. 16 vd.

⁵⁷⁴ HRC, **General Comment No. 24**, para. 17.

⁵⁷⁵ Jan Klabbbers, "On Human Rights Treaties, Contractual Conceptions and Reservations", 2004.

andlaşmaya uymama halinde bu andlaşmanın feshi ve alınacak karşı önlemler gibi hususların da insan hakları sözleşmeleri bakımından geçerli olmaması mütakabiliyetin dışlanması hem bir uzantısı, hem de bir göstergesidir.⁵⁷⁶

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (AİHK), 1961 yılındaki kararında insan hakları sözleşmelerini diğer uluslararası andlaşmalardan ayırırken diğerleri arasında mütakabiliyeti dışlamalarına da vurgu yapmıştır. Bu kararda Komisyon şöyle demektedir:

“...[Sözleşme'nin girişinden] açıkça anlaşılmaktadır ki, Yüksek Âkit Tarafların Sözleşme'yi akdetmedeki amaçları kendi ulusal çıkarları doğrultusunda birbirleri nezdinde karşılıklı hak ve yükümlülükler meydana getirmek değil, Avrupa Konseyi'nin kendi Şartı'nda da belirtilen gaye ve ideallerini gerçekleştirmek ve ortak mirasları olan siyasi geleneklerini, ideallerini, özgürlük ve hukukun üstünlüğünü muhafaza etme hedefiyle Avrupa'nın özgür demokrasilerinin meydana getirdiği ortak bir kamu düzeni kurmaktır;[...]Tarafların Sözleşme'de üstlendikleri yükümlülükler esasen objektif bir yapıya sahiptir ve [...] Tarafların kendileri için subjektif ve karşılıklı haklar yaratmaktan çok bireylerin temel haklarını [...] Tarafların ihlalinden korumak için tasarlanmıştır.”⁵⁷⁷

⁵⁷⁶ VAHS'nin “Bir andlaşmanın ihlal edilmesi sonucu sona erdirilmesi veya yürürlüğünün askıya alınması” başlıklı 60. maddesinin 5. paragrafında bu husus açıkça vurgulanmaktadır. Maddenin ilk üç paragrafı bir andlaşmanın esaslı ihlalinin müeyyidelerini düzenlerken, 5. paragraf “1-3 ncü paragraflar insani nitelikteki andlaşmalarda yer alıp kişilerin korunmasıyla ilgili hükümlere, bilhassa bu gibi andlaşmalarla himaye edilen kişilere karşı herhangi bir misilleme şeklini yasaklayan hükümlere uygulanmaz.” demektedir. Meron da insan haklarını güvence altına alan andlaşmalar bakımından mütakabiliyetin dışlanmasını misilleme çerçevesinde ele almıştır. Yazar, devletin sorumluluğunun içeriği, türleri ve derecelerine ilişkin 1981 tarihli 2. raporda yer alan, bir devletin diğerinin hukuka aykırı eyleminden dolayı, kişilere haklar bahşeden bir andlaşmadaki yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınamayacağına ilişkin paragrafı alıntılama, burada UAD'nin Namibia davasından ilham alındığını belirtmektedir. Yazar daha sonra, misillemenin devletlerarası karşılıklılık esasına dayandığını ve bunun genel olarak insan haklarına yabancı olduğunu vurgulamaktadır. Bkz. Theodor Meron, **Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law**, Oxford: Clarendon Press, 1989, s. 238-9. Mütakabiliyet ilkesinin uluslararası hukukun yaptırım mekanizması gelişmemiş nispeten ilkel bir hukuk dalı olmasından kaynaklandığı ve bundan ileri gelen kısasa kısas mantığının birçok uluslararası andlaşmanın uygulanmasını olumsuz etkilediği yönünde bkz. Andreas Paulus, “Whether Universal Values can prevail over Bilateralism and Reciprocity”, s. 90 vd. Brilmayer de bu bakımdan akdi andlaşmalar bakımından gelenekselleşmiş kısasa kısas mefhumunun haklar bahşeden andlaşmalar bakımından söz konusu olmadığını, iki yanlısın bir doğru etmeyeceğini belirtmiştir. Bkz. Brilmayer, **a.g.e.**, s. 182.

⁵⁷⁷ European Commission of Human Rights, “Austria v. Italy”, Application No. 788/60, Report of the Commission, **Yearbook of the European Convention on Human Rights**, 11.01.1961, s. 18-19. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin mütakabiliyetin dışlanması ve yaratılan objektif yükümlülükler vurgusunu içeren daha sonraki bir kararı için bkz. ECtHR, **Ireland v. United Kingdom**, Application No. 5310/71, 18.01.1978, para. 239. Paragrafta Mahkeme şöyle demektedir: “Unlike international treaties of the classic kind, the Convention comprises more than mere reciprocal engagements between contracting States. It creates, over and above a network of mutual, bilateral undertakings, objective obligations which, in the

Özetle, çok taraflı andlaşmalarda mütakabiliyet ilkesi doğrultusunda çekince koyulmasının birçok farklı ikili andlaşma rejimini ortaya çıkartması ve bu bağlamda karşılıklı yükümlüklerin belli bir ölçüde değiştirilmesi veya dışlanması insan hakları sözleşmelerinde yalnızca şekli ve ikincil bir yer bulmaktadır.⁵⁷⁸

b. Evrensel ve bölgesel düzeyde uluslararası insan hakları hukuku sistemleri meydana getirmeleri

İnsan haklarının evrensel ve bölgesel düzeyde korunmasını sağlamak amacıyla yalnızca sözleşmeler akdedilmemiş, aynı zamanda hukuki temelini gerek uluslararası örgütlerin gerekse taraf olunan insan hakları sözleşmelerinin sağladığı uluslararası insan hakları koruma ve sözleşmelerin uygulanmasını denetleme sistemleri meydana getirilmiştir. Bunlar, insan hakları sözleşmelerinin nasıl uygulanmaları gerektiğine açıklık getirmeleri ve taraf devletlerin uygulamalarını denetlemeleri bakımından insan haklarının korunması amacının hayata geçirilmesi için merkezi bir öneme sahiptir. İnsan hakları sözleşmelerinde yer alan hakların kağıt üzerindeki idealist isteklerin önüne geçerek ete kemiğe bürünmesini sağlayan bu sistemler insan hakları sözleşmelerinin özelliklerini vurgulamakta ve bu sözleşmelerin nasıl yorumlanması gerektiğine ışık tutmaktadır.⁵⁷⁹

---

words of the Preamble, benefit from a "collective enforcement." Komisyon daha sonra, Türkiye'nin, kendisine karşı Fransa, Norveç, Danimarka, İsveç ve Hollanda'nın açtığı bir davaya itiraz ederken, Fransa'nın m. 15'e koyduğu çekinceyi öne sürmesini kabul etmemiştir. Türkiye, kendisine karşı açılan davanın m. 15'e ilişkin bir mesele olduğunu ve bu hükme çekince koyan bir devlet tarafından kendisine karşı bir ihlalin öne sürülemeyeceğini belirtmiştir. Ancak Komisyon, tam tersine, bir devletin herhangi bir maddeye koyduğu çekincenin, başka bir devletin bu madde konusundaki yükümlülüğüne hanel getirmeyeceğini ve bu yükümlülüğü çekinceci bir devletin de öne sürebileceğini belirtmiş, böylece mütakabiliyet ilkesinin Sözleşme bakımından dışlandığını teyit etmiştir. Bkz. European Commission of Human Rights, **France, Norway, Denmark, Sweden, Netherlands v Turkey**, Applications No. 9940-9944/82 (joined), Admissibility, 6.12.1983, s. 169, para. 39.

⁵⁷⁸ Bruno Simma, **From Bilateralism to Community Interest in International Law**, s. 342 vd. Ayrıca bkz. ILC, "Second report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur", para. 155-56; Greig, **a.g.e.** s. 301; Marina Girshovich, "Classifications of Objections Based on the Legal Assessment of a Reservation by Objecting States", **International Community Law Review**, Vol. 16(3), 2014, s. 342.

⁵⁷⁹ Çalı, m. 19 bakımından ortaya çıkan yoğun yorumsal tartışmanın nedenlerini sıralarken, çekincelere itiraz etmedeki yetersizlik ve insan hakları sözleşmelerine koyulan muğlak çekinceler dışında, sözleşme izleme organlarının ve mahkemelerin varlığından söz etmektedir. Bkz. Çalı, "Specialized Rules of Treaty Interpretation", s. 535.

Evrensel ve bölgesel düzeydeki insan hakları sistemleri bu özellikler ışığında hareket ederek birey ve toplulukların haklarının, bu sistemleri kuran sözleşmelere taraf veya organlara üye olan devletlerce ne düzeyde korunduğunu çeşitli denetim mekanizmaları yoluyla gözetmekte, bireysel başvuru hakkı öngören sözleşme organları ise bireyleri açıkça uluslararası hukukun birer süjesi haline getirmektedirler. Dolayısıyla, devletlerin insan hakları sözleşmelerine koyduğu çekinceler devletlerin ilgili sözleşmeler bakımından yargı yetkilerindeki bireylerin haklarını korumalarına hanel getirebilmekte, bu bakımdan da değerlendirilmeleri evveliyetle uluslararası insan hakları sistemlerinin yetki alanına girmektedir.

UHK, insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin özellikle mercek altına almasının bir nedeninin de uluslararası insan hakları sistemleri olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁸⁰ Gerçekten de, insan hakları sözleşmeleri hedef ve amaçları bakımından diğer birçok uluslararası andlaşmadan ayrıldığı gibi, bu hedef ve amaç ne olduğunu ve devlet çekincelerinin bu hedef ve amaç ile bağdaşır olup olmadığını değerlendirecek organların bulunması da bu sözleşmeleri diğer uluslararası andlaşmalardan ayırmaktadır. Bu farklılık, UHK üyeleriyle uluslararası insan hakları organları temsilcilerinin bir araya geldiği 2007 tarihli toplantıda, yukarıda da değinildiği üzere, insan hakları sözleşmelerinde görülen özelliklerin diğer normatif andlaşmalar bakımından da geçerli olabileceği belirtildikten sonra, "...Komisyon [UHK] tarafından insan hakları sözleşmelerine özellikle eğilinmesinin nedeni, onların sözleşme izleme organlarına sahip olmalarıdır"⁵⁸¹ şeklindeki açıklamayla ortaya koyulmuştur.

İnsan hakları sözleşmelerinin böyle bir özelliğe sahip olması, hedef ve amaç ile bağdaşır olup olmamanın nasıl tespit edileceğinin belirsizliği ve devlet itirazlarının yetersizliği karşısında, adeta bir *deus ex machina* olarak görülmüştür.⁵⁸² Yukarıda yer alan AAİHM Danışma Görüşü gibi, bu sistemler bünyesinde çalışan yargısal ve yargı

---

⁵⁸⁰ Bkz. ILC, "Fourteenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur", s. 32, para. 27.

⁵⁸¹ **A.e.**

⁵⁸² Simma, "Reservations to Human Rights Treaties", s. 669.

benzeri organlar tarafından ortaya koyulan uluslararası insan hakları sözleşmelerinde çekincelere ilişkin birçok karar, yorum ve tavsiye bulunmaktadır.⁵⁸³ Uluslararası insan haklarının korunması bakımından en yetkili merciler olan bu organların meydana getirdiği bu karar, yorum ve tavsiyeler, insan haklarının korunmasına ilişkin çığır açan ve üzerinde oldukça tartışılan belgeleri içermektedir.⁵⁸⁴ Çalışmada bu belgelere değinmek ve onların insan hakları sözleşmeleri bağlamında çekince uygulamasına tuttukları ışığı izlemek elzemdir.

Son tahlilde, her ne kadar bu organların bir çekincenin geçersizliğine karar vermesinin çekince koyan devlet ve bu çekinceyi kabul eden diğer taraf devletler bakımından ne derece bağlayıcı olduğu tartışma konusu olsa da,⁵⁸⁵ en azından bu organların inceleme ve tavsiye verme yetkileri dahilinde, özellikle de raporlama ve bireysel şikayet mekanizması bağlamında ilgili sözleşmelere taraf olan devletler üzerinde bir baskı oluşturdukları bir gerçektir. Ayrıca, ileride de üzerinde durulacağı üzere, bu organların aldıkları kararların, devlet tepkilerine bağlı olarak yorumda sonraki uygulama için delil teşkil ettikleri, hatta bu kararların bizzat sonraki uygulamayı oluşturduğu savları bulunmaktadır.⁵⁸⁶

---

⁵⁸³ AİHM'in çekincelere ilişkin kararlarından öne çıkan örnekler şöyledir: European Commission of Human Rights, "Temeltasch v. Switzerland", 1983; **Belilos v. Switzerland**; ECtHR, **Loizidou v. Turkey**, Application No. 15318/89, Preliminary Objections, 1995. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bunlar üzerine ayrıca eğilinecektir. Bkz. aş. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/b/ii. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sistemi" başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁵⁸⁴ Bu konuda bkz. yuk. "1. BÖLÜM/III/E/1. Hedef ve amaçla bağdaşma ölçütüne ilişkin meseleler" başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁵⁸⁵ BM insan hakları sözleşme organlarının yargı benzeri niteliğine ve yetkilerinin çerçevesine ilişkin tartışmalar çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Bu konuda bkz. yuk. "1. BÖLÜM/III/E/1. Hedef ve amaçla bağdaşma ölçütüne ilişkin meseleler" başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁵⁸⁶ Bkz. aş. "İKİNCİ BÖLÜM/III/A/4/a/ii. Yorumda sonraki uygulama ve uluslararası hukuk kurallarının dikkate alınması" başlığı altında yapılan açıklamalar.

c. “Dinamik” belgeler olmaları

Her ne kadar insan hakları sözleşmeleri “yaşayan belgeler” olarak nitelenen anayasa metinleri olmasa da,⁵⁸⁷ temel hak ve özgürlükleri düzenlemeleri bakımından devlet anayasalarıyla bir paralellik içermektedirler. İnsan hakları sözleşmelerinin ansayasal belgelerle başka bir benzerliği de, bir sistemin yapı taşını oluşturmaları ve bu nedenle hitap ettikleri toplumdaki değişimleri gözlemlemek, onlara ayak uydurmak durumunda olmalarıdır.⁵⁸⁸ İnsan hakları sözleşmeleri bakımından toplum ise, sözleşmeye taraf olan devletlerin oluşturduğu düzeni ifade eder.⁵⁸⁹ Devletlerin bu sözleşmeleri onaylayarak, kendilerini, kamu yararı için, kendi yargı yetkilerindeki bireylere karşı çeşitli yükümlülüklerin altına girdikleri bir *hukuk düzeninin* parçası haline getirdikleri AAİHM tarafından vurgulanmıştır (vurgu çalışmanın yazarına aittir).⁵⁹⁰ AİHK de 1982 yılında aldığı *Temeltasch* kararında, AİHS’in özel doğasından

⁵⁸⁷ Bu konuda bkz. Sibel İnceoğlu, “Yazılı Anayasa, Yaşayan Anayasa: Anayasal Süreçte Kimlikler”, **Anayasa Hukuku Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, İstanbul 2012, 309-314, s. 309. Letsas, birçok anayasal geleneğin bu metinleri zaman içinde evrilen yaşayan organizmalar olarak nitelediğini belirtmektedir. Bkz. George Letsas, “The ECHR as a Living Instrument: Its Meaning and Legitimacy”, **SSRN E-Library**, 14.03.2012, s.1 (Çevrimiçi) <https://ssrn.com/abstract=2021836> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2021836>, 20.03.2017.

⁵⁸⁸ AİHS’in bir kamu düzeni yaratan anayasal bir belge olduğuna dair bkz. **Loizidou v. Turkey**, Application No. 15318/89, Judgment, 1996, para. 74. Almanya Federal Anayasa Mahkemesi üyesi Paulus, “Çoğu anayasada, özellikle insan hakları bağlamında, kurallardan ziyade ilkeler hüküm sürer. Bu ise, anayasayı somut davalara uygulayan yargıca daha geniş imkân sunmaktadır...”der (Bkz. Andreas L. Paulus, Almanya Federal Anayasa Mahkemesi Bakış Açısından Anayasanın Yorumlanması, **Anayasa Yargısı**, Vol. 30, 2013, s. 22).Yargı organının sahip olduğu bu imkanın temelinde de bu ilkelerin hakim olduğu alanın ve uygulamalarının zaman içerisinde değişen koşullara göre evrilmesi yatmaktadır. Letsas da bu iki türdeki belgenin de sözleşmenin hazırlanışı ya sözleşmeye taraf olma sırasında öngörülemeyen “sürekli ve keskin sosyal değişikliklere ayak uydurmak” durumunda olduğunu ortaya koymaktadır. Bkz. Letsas, **a.g.e.**, s. 1.

⁵⁸⁹ Örneğin, AİHM bakımından “yaşayan belge” doktrininin öncül kararı olarak nitelenebilecek olan **Tyrer/Birleşik Krallık** kararında AİHM, gençlere verilen idam cezasını m. 3 bağlamında aşağılayıcı bir ceza olarak nitelirken bu bakımdan İngiltere’deki toplumun tepkisine değil, tüm taraf devletlerdeki algıya önem vermiştir. Bkz. : ECtHR, **Tyrer v. United Kingdom**, Appl No. 5856/72, Series A, No. 26, 25.04.1978, para. 31. Bu çerçevede MSHS’nin yaşayan bir belge olduğu tartışması için bkz. Amrita Mukherjee, “The ICCPR as a Living Instrument: The Death Penalty as Cruel, Inhuman and Degrading Treatment”, **Journal of Criminal Law**, Vol. 68, Part 6, 2004, s. 507-519.

⁵⁹⁰ Inter American Court of Human Rights, **The Effect of Reservations on the Entry into Force of the American Convention on Human Rights** (Arts. 74 and 75), Advisory Opinion OC-2/82, Series A, No.2, 1982, para. 29.

bahsetmiş, Avrupa’da *ortak bir kamu düzeni* oluşturma hedefinde olduğunu vurgulamıştır (vurgu çalışmanın yazarına aittir).⁵⁹¹

İnsan hakları sözleşmelerinin dinamik metinler olma özelliği, yukarıda söz edilen kendi sözleşme organlarını meydana getirmelerine ilişkin özellikleriyle bağlantılıdır. İnsan hakları organları bireylerin haklarının ihlal edilip edilmediğini incelerken, ilgili hakkın içeriğini ve sınırlarını tartmaktadır. Bunu yaparken de ilgili hakkın ihlalin gerçekleştiği döneme kadar nasıl evrildiğini değerlendirmektedir. İnsan hakları organları, “yaşayan metinler” olarak nitelendirdikleri bu sözleşmeleri, güncel gelişmeler ışığında etkili bir biçimde uygulanacak şekilde, dinamik bir yaklaşım benimseyerek yorumlamaktadırlar.⁵⁹² Bu yorum yöntemi, AİHM tarafından ortaya koyulan “yaşayan belge” doktrini çerçevesinde uygulanmaktadır. İşte, insan hakları sözleşmelerinin yaşayan belgeler olarak değerlendirilmesi, ileride incelenecek olan yorum yöntemlerine de etki etmektedir.⁵⁹³

2. Kendine haslık ve sınıflandır(ma)ma

İnsan hakları sözleşmelerinin temelini oluşturan 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin girişinde de belirtildiği üzere, burada belirtilen haklar “insanlık ailesinin bütün üyelerinde, [...] eşit ve devir kabul etmez” şekilde içkindir ve Birleşmiş

---

⁵⁹¹ European Commission of Human Rights, “Temeltasch v. Switzerland”, para. 62-64. Objektif yükümlülük vurgusu için ayrıca bkz. European Commission of Human Rights, “Austria v. Italy”, s. 140.

⁵⁹² Dinamik yaklaşımın insan hakları sözleşmeleri çerçevesinde demokratik meşruluğu sorgulanmış, yaşayan belge doktrini bu yolla hukuk yarattığı yönünde eleştirilere konu olmuştur. İnsan hakları sözleşmelerinin demokratik meşruluğa sahip olduğu savını, kozmopolitan bir akış açısı yerine AİHM’in demokratik devletler tarafından, ona yetki bahşederek oluşturulmuş olmasına dayanarak ve bu yetkinin aslında güçlü bir icra mekanizmasına sahip olmamasından hareketle savunan bir çalışma için bkz. Richard Bellamy, “The Democratic Legitimacy of International Human Rights Conventions: Political Constitutionalism and the European Convention on Human Rights”, **European Journal of Human Rights**, Vol. 25(4), 2014, 1019-1042 (Çevrimiçi), <https://academic.oup.com/ejil/article-lookup/doi/10.1093/ejil/chu069#5675201>, 07.04.2017.

⁵⁹³ Bkz. aş. “İKİNCİ BÖLÜM/III/A/4/a/i. İyi niyet ve hedef ve amaç ışığında yorum gibi temel yorum kuralları bağlamında etkililik ilkesi ve boyutları: amaçsal ve dinamik veya evrimsel yorum” altında yapılan açıklamalar.

Milletler üyesi Devletler, “insan haklarına ve ana hürriyetlerine bütün dünyaca gerçekten saygı gösterilmesinin teminini taahhüt etmekle” mükelleftir.⁵⁹⁴

İşte, insan haklarına saygının temini amacına hizmet etmek üzere hazırlanan ve taraf devletlerce de bu taahhüdün hayata geçirilmesi için onaylandığı varsayılan insan hakları sözleşmelerini, diğer birçok uluslararası andlaşmadan ayıran ve diğer özelliklerin temelini oluşturan başat unsur, onların devlet çıkarlarına değil bireylerin haklarına yönelik muhteris niteliğidir.

Peki, yukarıda yer alan özellikler ve bu muhteris nitelik doğrultusunda insan hakları sözleşmelerinin onları diğer tüm andlaşma türlerinden farklı bir kategoriye koyan kendine has bir hukuki niteliği var mıdır? Başka bir deyişle, insan hakları sözleşmelerini andlaşmalar hukuku alanında diğer andlaşmalardan ayırarak farklı bir sınıfa koymak gerekli midir? İnsan hakları sözleşmelerinin tüm niteliklerinin incelenmesi ve tüm bu niteliklerin biricikliğinin değerlendirilmesi başlı başına bir araştırma konusudur ve bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Ancak, yukarıda yer alan soruyu yanıtlamak, insan hakları sözleşmelerinde gerek çekincelere gerekse yoruma ilişkin özel bir rejimin benimsenmesi gerektiği yönündeki savlara yaklaşım bakımından önemlidir. Böylece ileride ortaya koyulacak hedef ve amaç testinin hukuki çerçevesini çizen kurallar kesin bir biçimde ortaya koyulabilecektir.

İnsan haklarına ilişkin andlaşmaların farklı bir kategori oluşturduğu ve diğer andlaşmalardan farklı kurallara tâbi olması gerektiği savı bu tür andlaşmaların ilk örneklerine dek uzanmaktadır. Örneğin *Alvarez, Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi*'ne Koyulan Çekinceler Danışma Görüşü'ne koyduğu Karşı Görüş'te belli sözleşmeler bakımından çekince koyulamayacağını vurgulamıştır.⁵⁹⁵ UAD Yargıcı uluslararası andlaşmaları sınıflandırırken hizmet ettikleri amacı dikkate almış, söz ettiği türden

---

⁵⁹⁴ Girişin çevirisinde, 27 Mayıs 1949 tarih ve 7212 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan ve Türkiye İnsan Hakları Kurumu tarafından elektronik ortama aktarılan “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” çevirisi kullanılmıştır. Bkz. Türkiye İnsan Hakları Kurumu, **İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi**, (Çevrimiçi) <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, 07.05.2017.

⁵⁹⁵ ICJ, “Reservations to the Convention on Genocide”, Dissenting Opinion of M. Alvarez, s. 49-55.

sözleşmelerin diğer tüm uluslararası andlaşmalardan ayrıldığını, zira onların bir nevi uluslararası toplumun anayasası olduğunu, tekil çıkarlar için değil kamu yararı için oluşturulduğunu, devletlere yükümlülükler yüklediğini ancak haklar bahşetmediğini vurgulamıştır.⁵⁹⁶

Çalışmanın yazarı ise, insan hakları sözleşmelerinin kendine has bir hukuki nitelik sergileyerek kendi başına bir kategori meydana getirdiği görüşünde değildir. Zira böyle bir sav, hem insan hakları sözleşmelerinin çerçevesini *ante hoc* çizmek anlamına gelir, hem de onlara atfedilen tüm özelliklerin yalnızca onlara ait olacağı iddiasını taşır.⁵⁹⁷ Ancak bu nitelikleri diğer norm üretici andlaşmalar⁵⁹⁸ bakımından gözlemlemek mümkündür.⁵⁹⁹ Zira, insan hakları sözleşmelerinin yukarıda söz edilen muhteris niteliği, devletlerin tekil çıkarlarının ötesinde bir ortak irade doğrultusunda hareket etmelerinde kendisini göstermektedir ve böyle bir doğrultuda devlet çıkarları dışındaki meseleler bakımından kuralların öngörülmesi, tüm andlaşma taraflarının yöneldiği ortak bir iradenin ortaya koyulduğu, tüm insanlığın ortak çıkarına hizmet eden, çevre hukuku gibi farklı uluslararası hukuk dallarına ilişkin andlaşmalar da bulunmaktadır.⁶⁰⁰

---

⁵⁹⁶ A.e., s. 51.

⁵⁹⁷ UN Commission on Human Rights, Working paper submitted by Ms. Françoise Hampson pursuant to Sub-Commission decision 1998/113, s. 3.

⁵⁹⁸ Akdi nitelikte andlaşmalar doktrinde “*Contractual treaty/traites contrats/Vertrag*” olarak ifade edilmektedir. Norm üreticiler ise “*law-making treaties/normative treaties/traites-lois/Vereinbarung*” olarak geçmektedir. Konu hakkında farklı kaynaklar için bkz. Björge, a.g.e., s. 33. Bu ayrımın pratik açıdan yardımdan çok yanlılığı getireceğine, uluslararası andlaşmaların giderek iç hukuk düzenlemelerine benzemeye başladığı ve bir andlaşmanın içinde çok farklı yapıda hükümlerin bulunabildiği günümüz koşullarında böyle bir ayrımın anlamını yitirdiğine ilişkin bkz. Mads Andenas, Eirik Björge, a.g.e. s. 511-512.

⁵⁹⁹ Aynı yönde bkz. Başak Çalı, “Specialized Rules of Treaty Interpretation”, s. 526 vd. Yazar insan hakları sözleşmelerinde kendine özgü yorum kuralları oluşunun, insan hakları sözleşmelerinin normatif ve soyut nitelikteki hükümlerinin hayata geçirilmesinin bir gereği olduğunu, onlara özel bir hukuki statü atfedilmesi anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir. Yazarın belirttiği üzere insan hakları hukukunda yorum bakımından kendine haslık, ticaret veya yatırım hukukunun kendine haslığından farklı değildir.

⁶⁰⁰ Bkz. E. W. Vierdag, “Some Remarks about Special Features of Human Rights Treaties”, **Netherlands Yearbook of International Law**, Vol.25, December 1994, s. 125. Yazar bu ortak iradedden “*consensus ad idem*” olarak söz etmektedir ki bu kavram akdi andlaşmalara ilişkin olarak da tarafların iradelerinin uyuşması anlamına gelecek şekilde kullanılmaktadır (Kavramın “uluslararası akitler” bakımından ele alınmasına ilişkin bkz. D. F. Libling, “Formation of Contracts”, **The Modern Law Review**, Vol. 42, No.

Brilmeyer bu tür andlaşmaları “güvence veren” (*pledging*) andlaşmalar olarak sınıflandırmıştır ve bu doğrultuda dünya mirasının, vahşi yaşamın ve çevrenin, bilimsel deneylerde kullanılan hayvanların, evcil hayvanların, vb. korunmasından, biyolojik kaynakların ve genetik bilginin kullanılmasına, ateşli silahların kullanılmasına ve mülkiyetine, çiftçilerin sosyal refahının desteklenmesine kadar birçok farklı alandaki andlaşmadan örnekler vermiştir.⁶⁰¹

VAHS'nin hazırlık çalışmaları sırasında bu tür andlaşmalardan söz eden *Fitzmaurice*, bunların içerdikleri hak ve yükümlülüklerin karşılıklılık esasına dayanmadığını, ya bir tarafın ihlalinin diğer tüm tarafların ifadan kaçınmasını meşru kılacak, yükümlülükleri “birbirine bağlı” (*interdependent*) andlaşma niteliğinde ya da yükümlülükleri yerine getirmenin her bir taraf bakımından mutlak ve kendiliğinden var olan bir özellik arz ettiği “bütünsel” (*integral*) andlaşma niteliğinde olduklarını belirtmiştir.⁶⁰² *Simma* da aynı doğrultuda, her bir âkit devlet tarafından diğerine karşı uygulanması gereken ve ayrılmaz bir bütünü oluşturması bakımından “bütünsel” olan hak ve yükümlülükler içeren çok taraflı andlaşmalardan söz etmektedir ve bu andlaşmalar arasında insan hakları sözleşmelerini de saymaktadır.⁶⁰³ *Pellet* de Rehber İlkeler'in şerhinde bütünsel andlaşmaların insan hakları sözleşmeleriyle sınırlı olmadığını, insan hakları sözleşmelerine koyulan çekinceler bakımından farklı bir

---

2, 1979, s. 175 vd.) Keza yazar eserinde aynı zamanda akdi andlaşma– norm üretici andlaşma ayrımının yanlılcılığını savunmaktadır. Bkz. Vierdag, **a.g.e.**, s. 125.

⁶⁰¹ Bkz. Lea Brilmayer, “From “Contract” to “Pledge”, The Structure of International Human Rights Agreements”, **The British Year Book of International Law**, No. 77, 2006, s. 174 – 176. Yazar burada “var olan ahlaki değerlere saygının güvence altına alınması”ndan (*pledges to respect pre-existing moral norms*) söz etmekte, insancıl hukuka ilişkin andlaşmalar ile uluslararası insan hakları sözleşmelerini de “haklara ilişkin anlaşmalar” (*rights agreements*) olarak bir arada ele alarak bu sınıfta değerlendirmektedir. Yazara göre buradaki güvence vermek, “doğru olanı yapma yönünde verilen bir taahhüttür ve bu taahhüdün hükmü diğer devletlerin ne yaptığına bağlı değildir.” (“*Taking a pledge is an act of commitment to do the right thing, and this commitment’s force does not depend on what other states do.*”) Bkz. **a.e.**, s. 169, 177.

⁶⁰² ILC, “Third report on the law of treaties by Mr. G.G. Fitzmaurice, the Special Rapporteur”, Document A/CN4/115, **Yearbook of International Law Commission**, Vol. II, 1958, s. 27–28.

⁶⁰³ Bkz. Bruno Simma, “From Bilateralism to Community Interest in International Law”, **Collected Courses of the Hague Academy of International Law**, Vol. 250, 1994, s. 351-352.

rejimin uygulanması gerekliliğini savunan yazarların dahi, bu andlaşmaların diğer norm üretici andlaşmalarla ortak olan ayırıcı özelliklerinden yola çıktıklarını belirtmiştir.⁶⁰⁴

VAHS’de ye alan genel çekinceler rejiminin insan hakları sözleşmeleri bakımından değiştirilmesinin veya tamamen terk edilmesinin gerekip gerekmediği meselesi,⁶⁰⁵ *Pellet*’nin de, özel raportörlük görevini üstlenir üstlenmez açıklığa kavuşturmaya çalıştığı bir ön mesele olmuştur. UHK raportörü, VAHS’nin akdedilişinin ardından insan hakları sözleşmelerine koyulan çekinceler bakımından ortaya çıkan gelişmeler doğrultusunda⁶⁰⁶ genel çekince rejiminin insan hakları sözleşmelerine uygulanıp uygulanamayacağı sorusuna yanıt aramıştır.⁶⁰⁷ Çekincelere ilişkin ikinci raporunda, “Andlaşmalara koyulan çekincelere ilişkin hukuki rejimin tekliği veya çeşitliliği (insan hakları sözleşmelerinde çekinceler)” başlığı altında⁶⁰⁸ bu konuyu mercek altına almış, VAHS rejiminin insan hakları sözleşmelerine uygulanabilir olduğu sonucuna varmış ve “insan hakları sözleşmelerini içerecek biçimde normatif nitelikteki sözleşmelerde çekincelere ilişkin UHK taslak kararını” bu raporda UHK’ya sunmuştur.⁶⁰⁹

---

⁶⁰⁴ *Pellet* burada bütünsel yükümlülükler içeren, insan haklarının korunmasına ilişkin olanların yanı sıra çevrenin korunmasına ve insancıl hukuka ilişkin andlaşmalardan söz eden, bu gibi andlaşmalarda “mütakabiliyete geçit vermeme” (*impermeability to reciprocity*) özelliğine değinen Coulée’ye atıf yapmaktadır. Bkz. ILC, “Report of the International Law Commission, Sixty-third Session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 385, dn. 1772.

⁶⁰⁵ ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its forty-seventh session, 2 May-21 July 1995”, Doc. A/CN.4/SER.A/1995/Add.1, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, Part Two, 1995, s. 102, para. 424.

⁶⁰⁶ Bu konuda bkz. yuk. “1. BÖLÜM/III/E/1. Hedef ve amaçla bağdaşma ölçütüne ilişkin meseleler” başlıklı kısım altında yapılan açıklamalar.

⁶⁰⁷ *Pellet*’nin yaptığı bu ön çalışma BM Genel Kurulu tarafından 1993 tarihli 48/31 no.lu Karar ve 1994 tarihli 49/51 tarihli Karar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bkz. ILC, **Report of the International Law Commission on the work of its forty-fifth session**, A/RES/48/31, 73rd plenary meeting, 9.12.1993, (Çevrimiçi) <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r031.htm>, 07.05.2017, para. 7; UN, **Resolution Adopted by the General Assembly on the report of the Sixth Committee**, UN Doc. A/49/738, 1994; ILC, **Report of the International Law Commission on the work of its forty-sixth session**, Doc. A/RES/49/51, 17.02.1995, para. 6.

⁶⁰⁸ ILC, “Second report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, **Yearbook of International Law Commission**, s. 52 vd.

⁶⁰⁹ **A.e.**, s. 83.

UHK ise *Pellet*'nin raporunda önerilen “taslak karar” adını değiştirmiş, aynı içerikte olan “Ön Çıkarımlar” belgesini 1997 yılında BM Genel Kurulu’na sunmuştur. Burada UHK, insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin VAHS yapılırken öngörülemeyen hukuki sorunlara yol açtığını kabul etmekle beraber, çekincelere ilişkin genel rejimin insan hakları sözleşmelerine uygulanacak esneklikte olduğunu ortaya koymuştur.⁶¹⁰

UHK üyeleriyle BM sözleşme organları temsilcilerinin ve bölgesel insan hakları organları temsilcilerinin bir araya geldiği toplantıda da, insan hakları sözleşmeleri bakımından farklı bir rejimin benimsenmesinin değil, VAHS rejiminin insan hakları sözleşmelerine uygun bir şekilde uygulanmasının gerekli olduğu konusunda mutabakata varılmıştır.⁶¹¹ Bu tespit doğrultusunda, aşağıda tartışılacak olan hedef ve amaç testinin, ilgili sözleşmelerde *lex specialis* bir hüküm bulunmadığı sürece insan hakları sözleşmelerine uygulanacağını, ayrıca bu testin, *mutatis mutandis*, diğer norm üretici andlaşmalara da uygulanabileceğini söylemek mümkündür.

Çekinceler rejiminin insan hakları sözleşmelerine uygulanması bakımından çıkan tartışma, yorum kuralları bakımından da gözlemlenmektedir.⁶¹² Doktrinde, VAHS hükümlerinin andlaşma türleri arasında bir ayırım gözetmemiş olmasının bir yanılğı olduğu savunulmuştur. VAHS tarafından benimsenen yorum kurallarının da akdi

---

⁶¹⁰ ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its Forty-ninth session, 12 May – 18 July 1997”, UN Doc. A/52/10, **Official Records of the General Assembly**, Fifty-second session, Supp. No. 10, 1997, s. 56, para 85-87.

⁶¹¹ Bu toplantıda, insan hakları sözleşmelerinin niteliklerinin kendine has olmadığı şu şekilde ortaya koyulmuştur: “... *insan hakları sözleşmelerinin özel niteliği Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi m. 19(c)*'de öngörülen ve bir çekincenin andlaşmanın hedef ve amacıyla bağdaşmamasına ilişkin tahlilde yansıtılmıştır. Ancak, bu özelliğin yekta/kendine özgü olmadığı ve çevrenin korunmasına ilişkin andlaşmalarla silahsızlaştırma andlaşmalarının da çekinceler bakımından bir etkiye sahip olabilecek belli özellikler sergilediği vurgulanmıştır...”. Bkz. ILC, “Fourteenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, Document A/CN.4/614, 2009, minutes annexed to the Report (Minutes, Fourteenth Report), **Yearbook of International Law Commission**, s. 32, para. 27.

⁶¹² VAHS'nin akdedilmesinden yıllar önce *McNair*, farklı doğaları olduğu için farklı yorumlanması gereken dört andlaşma türünden söz etmiştir: (1) bir devletin diğerine imtiyaz ve hak devrettiği andlaşmalar, (2) Akit niteliğinde, bütüncül bir pazarlık ortaya koyan andlaşmalar, (3) hukuk üreten andlaşmalar ve (4) uluslararası organlar tarafından bir rejim oluşturan andlaşmalar. Bkz. Arnold McNair, “The Functions and Differing Legal Character of Treaties”, **British Yearbook of International Law**, Vol. 11, 1930, s. 100.

andlaşmalar ile hukuk yaratan andlaşmalar arasındaki ayrımı göz ardı ettiği ve ilk türdeki andlaşmalara göre düzenlendiği görüşü doktrinde ifade edilmiş⁶¹³, insan hakları sözleşmelerinin *sui generis* nitelikte olduğu ve diğer uluslararası hukuk kurallarından farklı, *lex specialis* kurallara tâbi olması gerektiği öne sürülmüştür.⁶¹⁴ Uluslararası insan hakları sözleşme organlarının uygulamalarına ve mahkeme içtihadına göz atıldığında ise ilk bakışta bu görüşe paralel oldukları izlenimi uyanmaktadır. AİHM *Soering* kararında Sözleşme yorumlanırken temel hak ve hürriyetlerin icrasına ilişkin “özel yapısına” (*special character*) dikkat edilmesi gerektiğini belirtirken,⁶¹⁵ AAİHM de Amerikalılar arası insan hakları sisteminin klasik uluslararası hukuktan farklı olarak belli bir özelleşme arz ettiğini vurgulamıştır.⁶¹⁶

Ancak, yukarıda verilen örnekler okuyucuyu yanıltmamalıdır. Zira uluslararası insan hakları organları insan hakları sözleşmelerinin kendine has yapısını vurgulamakla beraber, genel yorum kurallarından bir sapma öngörmemekte, bu kuralların uluslararası insan hakları sözleşmelerine nasıl uygulanacağı konusunda yol göstermekte ve çeşitli doktrinler benimsemektedirler.⁶¹⁷ Örneğin AİHM, daha VAHS yürürlüğe girmeden, Golder/Birleşik Krallık Davası’nda AİHS’in yorumlanması bakımından Sözleşme

---

⁶¹³ Örn. bkz. M. Craven and M. Fitzmaurice (eds.), **Interrogating the Treaty**, Wolf Legal Publishers, 2005, s. 120.

⁶¹⁴ Örn. bkz. K. Vasak, “Towards a Specific International Human Rights Law”, **The International Dimension of Human Rights**, eds.: K. Vasak and P. Alston, UNESCO, 1982; W. Kalin, J. Kunzli, **The Law of International Human Rights Protection**, Oxford University Press, 2009, s.38.

⁶¹⁵ ECtHR, **Case of Soering v. UK** Application No. 14038/88, Judgment, 7.7.1989, para 87; ECtHR, **Loizidou v. Turkey**, para. 73.

⁶¹⁶ IACHR, Interpretation of the American Declaration of the Rights and Duties of Man within the Framework of Article 64 of the American Convention on Human Rights, Advisory Opinion, Doc. OC-10/89,14.07.1989, Series A No. 10, para. 38, (Çevrimiçi) http://hrlibrary.umn.edu/iachr/b_11_4j.htm, 07.05.2017.

⁶¹⁷ Bkz. Daniel Rieteker, “The Principle of “Effectiveness” in the Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights: Its Different Dimensions and Its Consistency with Public International Law - No Need for the Concept of Treaty *Sui Generis*”, **Nordic Journal of International Law**, Vol.79, 2010, s. 254 vd.; Higgins, **a.g.e.**, s. 5-8; J. Christoffersen, “Impact on General Principles of Treaty Interpretation”, **The Impact of Human Rights Law on General International Law**, eds.: M. Kamminga and M. Scheinin, Oxford University Press, 2009, s.37–61, s.43 and s.50.

tarafından öngörülen genel yorum kurallarına sıkça başvurmuş,⁶¹⁸ daha sonra da bu karara gönderme yaparak AİHS'in VAHS'de yer alan genel yorum kuralları ışığında yorumlanması gerektiğini yinelemiş,⁶¹⁹ AİHS'in özel doğasının, bir parçası olduğu uluslararası hukukun diğer kurallarıyla uyum içerisinde yorumlanmasına hanel getirmeyeceğinin altını çizmiştir.⁶²⁰ AAİHM de, insan hakları yükümlülüklerinin bu sözleşmelerin özel doğasından kaynaklanan özelliklerinin altını çizdikten ve günün koşullarına göre yorum yapma gereğini ortaya koyduktan sonra, bu uygulamayı gerek AİHS'ye gerekse VAHS'nin genel yorum kurallarına dayandırmıştır.⁶²¹ Çekincelere ilişkin yaklaşımı çalışma bakımından özel bir önem arz eden İHK de VAHS'de yer alan yorum kuralları çerçevesinde hareket ettiğini açıkça ortaya koymuştur.⁶²²

Gerçekten de, insan hakları sözleşmelerinin birtakım özelliklerinin altının çizilmesi, bu sözleşmeler bakımından yapılacak yorumun, onların kendine has doğası gereği diğer tüm andlaşmalardan farklı bir mekanizmaya tâbi olacağı sonucuna götürmemelidir. Her ne kadar AİHM başkanlığı yapmış olan *Bernhardt*'a göre, insan hakları sözleşmelerinin hedef ve amaçları onları diğer andlaşmalardan farklı kıldığından geleneksel yorum kurallarına bu sözleşmelerin yorumu bakımından, amiyane tabiriyle,

---

⁶¹⁸ ECtHR, **Case of Golder v. United Kingdom**, Application No. 4451/70 , Judgment, 21.2.1975, para. 29, 34, 35.

⁶¹⁹ Örn. bkz. ECtHR, **Bankovic and others v. Belgium and others**, Application No. 522207/99, Admissibility, 12.12.2001, para. 55. AİHM'in Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde yer alan yorum kurallarına gönderme yaptığı diğer kararlar için bkz. Daniel Rieteker, **a.g.e.**, s. 248 vd.

⁶²⁰ Aynı yönde bkz. Rieteker, **a.e.**, para. 57.

⁶²¹ IACHR, **Case of the "Mapiripán Massacre" v. Colombia**, Merits, Reparations, and Costs, Series C No. 134, 15.09.2005, para. 104-108. Bununla beraber, insan hakları hukukunun uluslararası hukuktaki yeri bakımından AAİHM söyleminin AİHM'e göre daha iddialı olduğunu, ilk mahkemenin insan hakları hukukunu hiyerarşik olarak üstte gördüğünü yansıtan kararları olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bu görüş hakkında bilgi için bkz. Lucas Lixinski, "Treaty Interpretation by the Inter-American Court of Human Rights: Expansionism at the Service of the Unity of International Laws", **European Journal of International Law**, Vol.21(3), 2010, s. 590 vd.

⁶²² Bkz. Supreme Court of Canada, "Alberta Union of Provincial Employees v. Lethbridge Community College", Communication No. 118/1982, **Supreme Court Judgments**, 18.07.1986, para. 6.3, (Çevrimiçi) <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/2141/index.do>, 07.05.2017.

bir ayar çekmek gerekteyse de,⁶²³ *Çalı*'nın ifade ettiği gibi, uluslararası insan hakları sözleşmelerinde kendine has bir yorum, ticaret veya yatırım hukukunun kendine haslığından farklı değildir.⁶²⁴ Burada yorum yaparken insan hakları sözleşmeleri bakımından “ayar çekme”, mercek altına alınan sözleşmelerin değindiği konunun insan hakları olmasından ve hükümlerin kategorik farklılığından kaynaklanmamakta, bu sözleşmelerin farklı kurallara tâbi olacakları anlamına gelmemektedir; yalnızca onların diğer tür andlaşmalarda olduğu üzere kendi özellikleri dikkate alınarak yorumlanması gerektiğini göstermektedir.⁶²⁵ Uluslararası insan hakları korumasının icra kabiliyetinin en az tartışma götürdüğu, entegrasyonun diğer uluslararası insan hakları mekanizmalarıyla karşılaştırıldığında en gelişmiş düzeyde olduđu⁶²⁶ bölgesel AİHS sisteminin dahi genel uluslararası hukuktan kendini soyutladığı ve farklı kurallara tâbi kıldığı bir özerk rejim iddiası yoktur.⁶²⁷ Bu bakımdan *Koskenniemi*'nin sözleri de insan hakları sözleşme mekanizmalarının insan haklarını koruduğu için farklı bir yere koyulması ve sözleşmelerinin farklı kurallara göre yorumlanması gerektiğine ilişkin görüşlere doğrudan ve ikna edici bir yanıt niteliğindedir. Yazar, “insan hakları hukuku”, “uluslararası ticaret hukuku”, “çevre hukuku” gibi özelleşme barındıran ifadelerin ihtiyari etiketlendirmeler olduğunu, belli sözleşme rejimlerine dair, onlara belli özellikler atfeden ve nasıl nitelendirileceklerini ortaya koyan kuralların mevcut

---

⁶²³ Rudolf Bernhardt, “Thoughts on the Interpretation Human-Rights Treaties”, **Protecting Human Rights: The European Dimension, Studies in Honour of Gerard J. Wiarda, Carl Heymanns Verlag**, eds.: F. Matscher ve H. Petzold, 1988, s. 70-71. Bu görüşü gerek AİHS gerekse Avrupa Birliği belgeleri özelinde savunan diğer örnekler için bkz. Björge, **a.g.e.**, s. 12-13.

⁶²⁴ *Çalı*, **a.g.e.**, s. 526.

⁶²⁵ **A.e.**, s. 533.

⁶²⁶ Bkz. ILC, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising From the Diversification and Expansion of International Law: Report of the Study Group of the International Law Commission Report on Fragmentation, s. 102-115.

⁶²⁷ AİHM, yorum kuralları dışında, devletin yargı yetkisi, bağışıklık gibi meselelerde uluslararası hukuk kurallarına gönderme yapmaktadır. Örnekler için bkz. ILC, **Fragmentation of international law: difficulties arising from the diversification and expansion of international law: Report of the Study Group of the International Law Commission, Finalized by Martti Koskenniemi**, A/CN.4/L.682, 2006, para. 161. Farklı uluslararası hukuk konularında AİHM'in uluslararası hukuk normlarının içeriğine gönderme yaptığı karar örnekleri için bkz. Rieteker, **a.g.e.**, s. 251-252. Yazar, bir davanın kabul edilebilirliği bakımından iç yargı yollarının tüketilmesine değinirken uluslararası hukuk tarafından kabul edilen kurallara göre bu unsuru arayan AİHS m. 35'e de gönderme yapmaktadır.

olmadığını, bu bağlamda örneğin uluslararası insan hakları sözleşmelerinin çevresel hedefler içermesi, ya da uluslararası ticaret sistemlerinin insan hakları korumasını öngörmesi gibi hususların göz ardı edilemeyeceğini belirtmektedir.⁶²⁸

Son tahlilde, VAHS’de yer alan yorum kurallarının işlevi, yorum yaparken başvurulacak gerekçelendirmeye ilişkin bir iskelet oluşturmasıdır.⁶²⁹ Yorum faaliyetini icra etmenin güç tarafı, burada yer alan kuralların ötesini görmektir; bu da temel yorum kurallarını belli türdeki bir andlaşmaya uygularken gereken muhakemedir.⁶³⁰ *Gardiner*’in vurguladığı üzere, uygulama da VAHS kurallarının yorumda izin verilen öğeleri gösteren ilkeler niteliğinde olduğuna işaret etmektedir.⁶³¹ Dolayısıyla bu kurallar katı bir şekilde uygulanacak hareket kabiliyeti kısıtlayıcı bir kurallar bütünü olarak değil, yorum üretmek için kullanılan ve esnek bir çerçeve ortaya koyan ilkeler olarak değerlendirilmelidir.⁶³² VAHS’de yer alan kuralların sağladığı esneklik, ilgili kuralların uygulanmasında belli bir denge gözetmeye mahal vermektedir ve gözetilen bu dengenin

---

⁶²⁸ ILC, **Fragmentation of international law: difficulties arising from the diversification and expansion of international law: Report of the Study Group of the International Law Commission, Finalized by Martti Koskenniemi**, para. 254. Aynı yönde *Rieteker*, gerek insancıl, gerek çevresel, gerekse insan hakları korumasına ilişkin hüküm ve hedefler içeren bir örnek olarak 1997 tarihli Anti-Personel Mayınların Kullanımının, Depolanmasının, Üretiminin ve Devredilmesinin Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme’yi ve onun kardeş sözleşmesi kabul edilen 2008 tarihli Misket Bombalarının Yasaklanmasına İlişkin Oslo Sözleşmesi’ni göstermektedir. Bkz. *Rieteker*, **a.g.e.**, s. 250.

⁶²⁹ Hugh Thirlway, “The Law and Procedure of the International Court of Justice, 1960-1989, Supplement 2006, Part 3”, **British Yearbook of International Law**, Vol. 77, 2006, s. 19.

⁶³⁰ Gardiner, “The Vienna Convention Rules on Treaty Interpretation”, s. 477.

⁶³¹ **A.e.**, s. 492. Yazar çalışmanın devamında uygulamadan örnekler sunmaktadır.

⁶³² **A.e.** Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşme kurallarının insan hakları sözleşmelerine uygulanacak esneklikte olduğuna ilişkin bkz. *Rieteker*, **a.g.e.**, s. 252 vd. VAHS hazırlık çalışmaları sırasında UHK’nin metinselciler, sübjektivistler ve teleolojistler tarafından benimsenen farklı yaklaşımlar arasında bir denge gözetmeyi amaçlayarak esnek bir düzenleme kaleme almış olduğuna ilişkin bkz. Villiger, “The Rules on Interpretation: Misgivings, Misunderstandings, Miscarriage? The “Crucible” Intended by the International Law Commission”, s. 117. Gerçekten de, hazırlık çalışmaları sırasında Sir Waldock, bu üç yaklaşımın da benimsenebileceğini, bu bakımdan yorum yapmaya yetkili olanların somut durumun özelliklerine göre belli bir düzeyde takdir yetkisini kullanabileceklerini belirtmektedir. Bkz. ILC, “Third Report on the Law of Treaties by Sir Humphrey Waldock”, **Yearbook of International Law Commission**, Vol. II, Doc. A/CN.4/167, 1964, s. 54, para. 7.

yol açacağı sonuçlar farklı anlaşma türlerinin özellikleri dikkate alınarak yapılacak yorumda değişiklik gösterecektir.⁶³³

Aşağıda VAHS tarafından sunulan çerçeveye yer verilecek, daha sonra bu çerçevenin içinin insan hakları sözleşmeleri bakımından nasıl doldurulacağı sorusu yanıtlanmaya çalışılacaktır. Bu soruya verilecek yanıt, bir insan hakları sözleşmesine koyulan çekincenin, sözleşmenin hedef ve amacına etkisinin saptanması için kullanılacaktır.

3. Yorumda hukuki çerçeve

VAHS'nin 31. maddesinin ilk paragrafında yer alan genel yorum kuralı uyarınca, “bir anlaşma, hükümlerine *andlaşmanın bütünü içinde ve hedef ve amacının ışığında* verilecek *alelade manaya uygun* şekilde *iyi niyetle* yorumlanır (vurgu çalışmanın yazarına aittir).”

Aynı maddenin ikinci paragrafı ise yorum yapma bakımından bir anlaşmanın “bütünü”nden (*context*) ne anlaşılması gerektiğini belirtmektedir. Buna göre, (1) bir anlaşmanın girişini ve eklerini de içeren anlaşma metni, (2) anlaşmanın akdedilmesiyle bağlantılı olarak tüm taraflar arasında bu anlaşmayla ilgili yapılmış herhangi başka bir anlaşma ve (3) bu anlaşmanın akdedilmesiyle bağlantılı olarak onun en az bir tarafınca ortaya koyulan ve diğer anlaşma taraflarınca anlaşmayla ilgili bir belge addedilen herhangi bir belge anlaşmanın bütünü kapsamındadır.

Aynı maddenin üçüncü paragrafı uyarınca ise yorum yaparken bir anlaşmanın bütünü ile birlikte başka öğeler de dikkate alınacaktır. Bunlar, (1) anlaşmanın yorumuna veya hükümlerinin uygulanmasına ilişkin bu anlaşma sonrasında yapılan herhangi bir anlaşma (*subsequent agreement*), (2) bu anlaşmanın nasıl yorumlanacağına ilişkin tarafların mutabakatını ortaya koyan sonraki bir uygulama (*subsequent practice*) ve (3) taraflar arasındaki ilişkiye uygulanabilir nitelikte herhangi bir ilgili uluslararası hukuk kuralıdır.

---

⁶³³ Rieteker, **a.g.e.**, s. 253.

Ayrıca 31. maddenin son paragrafına göre de tarafların bir terime özel bir anlam atfetme yönündeki iradeleri tespit edildiğinde, ilgili terim bu özel anlamıyla değerlendirilecektir. 31. maddede geçen tüm bu öğeler genel yorum kuralının içinde olup, yorum yaparken bu öğelerden faydalanma bakımından herhangi bir hiyerarşi öngörülmemektedir.

32. madde ise, “tamamlayıcı yorum araçları”nı düzenlemektedir. Maddeye göre ilgili yorum araçları, (1) genel yorum kurallarıyla elde edilen anlamı teyit etmek amacıyla veya (2) genel yorum kurallarının uygulanması anlamın muğlaklığını ortadan kaldırmadığında ya da (3) açıkça abes ve makul olmayan bir sonuca götürdüğünde kullanılacaktır. Bu yardımcı yorum araçları maddede, andlaşmanın hazırlık çalışmaları (*preparatory work*) ve akdedilme şartları (*circumstances of conclusion*) olarak örneklendirilmiştir.⁶³⁴

Son olarak, 33. madde, iki veya daha fazla dilde akdedilen andlaşmaların yorumunu ele almakta, son paragrafında ise iki farklı dildeki metni en iyi şekilde bir araya getiren anlamın, andlaşmanın hedef ve amacı gözetilerek benimsenmesi gerektiğini öngörmektedir. Dolayısıyla, bir insan hakları sözleşmesine koyulan çekincenin ilgili sözleşmenin hedef ve amacıyla bağdaşır bağdaşmadığını tespit etmek için gerek sözleşmenin, gerekse sözleşmeye koyulan çekincenin yorumlanmasında yukarıda yer alan yorum kurallarında gösterilen tüm öğelerden duruma uygun olduğu ölçüde faydalanılabilecektir.

VAHS m. 31, uluslararası teamül hukuku teşkil ettiği kabul edilen⁶³⁵ birincil yorum kurallarını ihtiva etmektedir ve yoruma ilişkin diğer maddelerin uygulanması bu maddede geçen yorum kurallarının uygulamasının tek başına yeterli olmadığı, anlamın

---

⁶³⁴ Bunlar ve ilgili diğer belgeler tarafların esas niyetini anlamada yardımcı olacaktır. Bkz. Çalı, “Specialized Rules on Treaty Interpretation”, s. 527.

⁶³⁵ Bkz. ICJ, “Dispute regarding Navigational and Related Rights (Costa Rica v. Nicaragua)”, Judgment, s. 213, para. 47; ; ICJ, “Application of the Convention on Prevention and Punishment of the Crime of Genocide”, Preliminary Objections, s. 43, para. 160; ILC, **First report on subsequent agreements and subsequent practice in relation to treaty interpretation by Georg Nolte, Special Rapporteur**, A/CN.4/660, 2013, (Çevrimiçi) <http://legal.un.org/docs/?symbol=A/CN.4/660>, s. 13, para. 28.

muğlak kaldığı durumlarda devreye girecektir. Yine vurgulanmalıdır ki 31. maddede yer alan genel yorum kuralının uygulanması bütüncül bir biçimde gerçekleştirilecektir;⁶³⁶ yani, maddede yer alan bileşenlerin uygulanması tekil bir sürecin parçaları olarak değerlendirilmeli, bunlar arasında bir ayırım gözeterek bir tanesinin tek başına uygulanabileceği veya ihtiyari olarak öne çıkartılabileceği gibi bir sonuca varılmamalıdır.⁶³⁷

4. Temel yorum kurallarının uluslararası insan hakları sözleşmelerine uygulanması

VAHS’de yer alan yorum kurallarının çerçevelediği tüm yorum ilke, yöntem ve yaklaşımlarının ele alınması bu çalışmanın konusu dışında kalmaktadır.⁶³⁸ Burada,

---

⁶³⁶ Bu doğrultuda örn.: bkz. ECtHR, **Case of Golder v. United Kingdom**, para. 30. Paragraf metni şöyledir: “*In the way in which it is presented in the "general rule" in Article 31 of the Vienna Convention, the process of interpretation of a treaty is a unity, a single combined operation; this rule, closely integrated, places on the same footing the various elements enumerated in the four paragraphs of the Article.*” 31. maddede yer alan ilkelerin aynı düzeyde olduğuna dair bkz. R.Y. Jennings, A. Watts (eds.), **Oppenheim’s International Law**, Longman, 9. Baskı, Londra, 1992, s. 632.

⁶³⁷ 31. Maddede yorum yolları arasında herhangi bir hiyerarşinin gözetildiğine ilişkin bulguya rastlanmadığı gibi, UHK tarafından da böyle bir hiyerarşinin olmadığı, maddenin entegre tek bir kuralı ihtiva ettiği ve bu nedenle özellikle çoğul biçimde “Genel yorum kuralları” olarak değil “Genel yorum kuralı” olarak adlandırıldığı belirtilmiştir. Bkz. ILC, “Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries”, s. 219, para. 8 ve 9. Pek tabii, yalnızca 31. maddenin ilk paragrafı değil, andlaşmanın bütünü ile andlaşmadan sonra yapılan ilgili başka bir andlaşma ile sonraki uygulamaya dair ikinci ve üçüncü paragrafları da bu genel kurala dahildir. Bkz. **a.e.**, s. 220, para. 9. Sözleşme’de benimsenen bu yaklaşım Sözleşme şerhinde, tüm öğelerinin bir potada eritildiği bir yaklaşım olarak nitelendirilmekte (“.. *All the various elements, as they were present in any given case, would be thrown into the crucible, and their interaction would give the legally relevant interpretation.*”), bu yaklaşım doktrinde de aynı şekilde (*crucible approach*) alıntılanmaktadır. Örn. Bkz. Mark E. Villiger, “The Rules on Interpretation: Misgivings, Misunderstandings, Miscarriage? The “Crucible” Intended by the International Law Commission”, **The Law of Treaties Beyond the Vienna Convention**, ed.: Enzo Cannizzario, Oxford University Press, 2011, s. 105-122 ; Richard Gardiner, “The Vienna Convention Rules on Treaty Interpretation”, **The Oxford Guide to Treaties**, ed.: Duncan B. Hollis, Oxford University Press, 2012, s. 481 vd. VAHS’nin öngördüğü bu bütüncül yaklaşıma karşın uygulamada her zaman tüm öğelerin bir arada ve aynı düzeyde ele alınmadığına ilişkin bkz. Villiger, “The Rules on Interpretation: Misgivings, Misunderstandings, Miscarriage? The “Crucible” Intended by the International Law Commission”, s. 114 vd.

⁶³⁸ Daha VAHS yürürlüğe girmeden, burada yer alan yorum kurallarının temelini oluşturan ilkeler doktrinde ele alınmıştır ve bunlar hala kullanılmaktadır. Bu ilkeler için bkz. Gerald Fitzmaurice, “The Law and Procedure of the International Court of Justice 1951-4: Treaty Interpretation and Other Treaty Points”, **British Yearbook of International Law**, 1957, s. 203-209. Genel olarak andlaşmaların yorumlanmasına ilişkin ilkelere genel bakış için örn. bkz. Matthias Herdegen, “Interpretation in International Law”, **The Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, ed.: R Wolfrum, Mart

VAHS’de yer alan temel yorum kurallarının insan hakları sözleşmelerine ne şekilde uygulanacağına ilişkin yaklaşımlara değinmekle yetinilecektir. Ancak kısaca belirtmek gerekir ki, sözel, sistematik, tarihsel ve teleolojik yorum gibi geleneksel yorum yöntemlerinin tümünün çerçevesini, VAHS’de yer alan yorum kuralları oluşturmaktadır⁶³⁹ ve insan hakları sözleşmeleri bakımından sıkça sözü geçen evrimsel (dinamik) yorum yaklaşımı ile uluslararası insan hakları organlarının bu bağlamda ürettikleri doktrinler de meşruiyetlerini yine VAHS’nin temel yorum kurallarından almaktadır.⁶⁴⁰

İlgili yorum yöntemlerinden söz etmeden önce burada yapılmaya çalışılanın, yalnızca bir insan hakları sözleşmesinin hedef ve amacını yorum yoluyla belirlemeye çalışılmadığının altı çizilmelidir.⁶⁴¹ Burada, bir çekincenin etkilediği normun ilgili insan hakları sözleşmesinin hedef ve amacı bakımından değerinin nasıl tartılacağına ilişkin yorum yöntemlerine değinilecektir. Burada gerek hedef ve amacın neyi kapsadığının, gerekse çekincenin hangi norma nasıl bir etki yaptığının belirlenmesi söz konusudur.

Elbette, bir insan hakları sözleşmesinin girişine, varsa program niteliğindeki maddelerine, bütününe, akdedilişinden sonraki uygulamalara, vb. bakarak onun hedef ve amacını deşifre etmek önemlidir. Bu, gerek insan hakları organları nezdinde gerekse

---

2013, Oxford, OUP, (Çevrimiçi) opil.ouplaw.com/home/EPIL, 15.09.2016, para. 5-38; Richard Gardiner, “The Vienna Convention Rules on Treaty Interpretation”, s. 492-502; Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, 1. Kitap, s. 195-202; Seha L. Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, s. 85-91.

⁶³⁹ Frédéric Venneste, **General International Law Before Human Rights Courts**, Antwerp, Intersentia, 2010, p. 227; Jonas Christoffersen, “Impact on General Principles of Treaty Interpretation”, s. 61.

⁶⁴⁰ Christoffersen, **a.g.e.**, s. 37–61, 43 and 50. Örneğin, Gabcikovo-Nagymaros Projesi Davası’nda Yargıç Bedjaoui evrimsel yorumun ancak VAHS’de yer alan yorum kurallarına sadık kalındığı sürece uygulanabileceğini vurgulamıştır. Bkz. ICJ, “The Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia)”, para. 117-21.

⁶⁴¹ Bir önceki kısımda, bir anlaşmanın hedef ve amacını elde etmek için nasıl bir yöntem izlenmesi, nerelere bakılması gerektiğine değinilmiş, bu yöntem bakımından doktrinde ortaya koyulan benzer aşamalı usullerden söz edilmişti. Bkz. yuk. “BİRİNCİ BÖLÜM/II/B/1. Doktrindeki görüşler” başlığı altında yapılan açıklamalar.

doktrinde,⁶⁴² birçok kez yapılmıştır. Örneğin, İHK 24 No.lu Genel Yorum'da MSHS'nin hedef ve amacının, “medeni ve siyasi hakları tanımlayarak hukuken bağlayıcı insan hakları standartları oluşturmak ve bu hakları sözleşme tarafı devletler için hukuken bağlayıcı yükümlülükler çerçevesine sokmak; ve üstlenilen bu yükümlülükler için etkili bir denetleme mekanizması sağlamak” olduğunu ifade etmiştir.⁶⁴³ Yine İHK, bir bireysel başvuru görüşünde, MSHS'nin amacını “herkes için belli insan haklarını ortaya koymak, tanımlamak ve bunlardan faydalanılabilmesini güvence altına almak” olarak belirtmiştir.⁶⁴⁴ ESKHK, tarafların yükümlülüklerinin niteliğine ilişkin 3 No.lu Genel Yorum'da, ESKHS'nin hedef ve amacından, onun genel hedefi, varlık nedeni olarak söz etmiş ve bunun, “ilgili hakların tamamen hayata geçirilebilmesi için taraf devletler için açık yükümlülükler meydana getirmek” olduğunu ortaya koymuştur.⁶⁴⁵ AAİHM bir Danışma Görüşü'nde, AmİHS'nin hedef ve amacının, “insan haklarının etkin korunması” olduğunu belirtmiştir.⁶⁴⁶ KKAOKK ise, KKAOKS'nin hedef ve amacının “kadınların insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanmada erkeklerle *de facto* ve *de*

---

⁶⁴² Örn. bkz. Buffard ve Zamanek, **a.g.e.**, s. 339-342. Yazarlar KKAOKS ve AİHS örneklerini vermektedir. Yöntemleri KKAOKS bakımından başarılı olurken, yazarlar AİHS'in tespit edilen hedef ve amacının ilgili hükümlerin yorumunda dikkate almak için fazla genel ve muğlak kaldığı tespitini yapmaktadırlar.

⁶⁴³ Bkz. HRC, **General Comment No. 24**, para 7.

⁶⁴⁴ bkz. HRC, **Antti Vuolanne v. Finland**, Communication No. 265/1987, Doc. Supp. No. 40 A/44/40, 1989, para. 9.3. Bu ifadenin orijinal metni şöyledir: “*proclaim and define certain human rights for all and to guarantee their enjoyment*”. İHK bu hedef ve amaca ulaşmak için gerek Sözleşme'nin hazırlık çalışmalarına gerekse Komite'nin ilgili genel yorumlarına dayanmıştır.

⁶⁴⁵ Bkz. CESCR, “General recommendation No. 3: The nature of States parties' obligations (art. 2, para. 1, of the Covenant)”, U.N. Doc. E/1991/23, annex III at 86 (1991), **Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies**, Doc. HRI/GEN/1/Rev.6, 2003, para. 9. Komite şöyle demektedir: “... *the phrase must be read in the light of the overall objective, indeed the raison d'être, of the Covenant which is to establish clear obligations for States parties in respect of the full realization of the rights in question.*”

⁶⁴⁶ Bkz. IACHR, **Right to Information on Consular Assistance in the Framework of the Guarantees of the Due Process Law**, Advisory Opinion, 1 October 1999, para. 58. Mahkeme şöyle demektedir: “*The object and purpose of the American Convention is effective protection of human rights.*”

jure eşitliğini sağlamak için kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması” olduğunu söylemiştir.⁶⁴⁷

Burada dikkat çeken nokta, özellikle belli bir odağı olmayan ve birçok farklı hakkın korunmasını içeren AİHS, AAİHS, MSHS ve EKSHS'nin hedef ve amacının oldukça genel bir biçimde ifade edilmiş olması ve bu ifadenin belli bir sözleşme normuna ilişkin bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşır bağdaşmayacağını belirlemede tek başına bir katkı sunmayabilecek olmasıdır. Genel insan hakları sözleşmeleri kapsayıcı niteliktedir ve birçok farklı hakkın korunmasını güvence altına almayı amaçlamaktadır.⁶⁴⁸ Dolayısıyla, bu sözleşmeler bakımından bir çekincenin hedef ve amaç ile bağdaşır olup olmadığını tespit etmek, odak noktası dar olan, belli türde kişilerin ya da hakkın korunmasını hedefleyen ya da belli bir temelde eşitliğin sağlanması amacını taşıyan örneğin, İÖS, IAOKS, ÇHS, KKAOKS ve EKHS gibi sözleşmeler bakımından yapılacak tespitten çok daha zor olacaktır.⁶⁴⁹

---

⁶⁴⁷ CEDAW, “General recommendation No. 25: Article 4, paragraph 1 of the Convention (temporary special measures)”, **Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies**, Doc. HRI/GEN/1/Rev. 9 (Vol. II), 27.05.2008, para. 4.

⁶⁴⁸ Çalı, lafzi yorumun insan hakları sözleşmelerinde yetersiz kalacağını belirtirken bunun altını şu şekilde çizmektedir: “*Human Rights Treaties apply to a much larger universe of situations than many other international treaties.*” Bkz. Çalı, **a.g.e.**, s. 531.

⁶⁴⁹ Klabbers, “Some Problems Regarding the Object and Purpose of Treaties”, s. 156. *Sucharipa* da, bir andlaşmanın esaslı (*core*) hükümlerinin çekinceler yoluyla dışlanamayacağı iddia edilse de, bu esaslı hükümlerin ne olduğunun çok boyutlu amaçları olan andlaşmalar bakımından anlaşılmasının güç olduğunu belirtmiştir. Bkz. Lilly Sucharipa-Berhmann, **a.g.e.**, s. 76. Schabas bu doğrultuda şöyle demektedir: “*The object and purpose may be considerably easier to assess in single-issue human rights conventions, such as the Genocide Convention, the Torture Convention, and the Racial Discrimination Convention. Scrutiny of reservations to these instruments will accordingly be quite strict. On the other hand, where human rights conventions contemplate a wide range of rights and obligations, not only is it more understandable that a state wishes to reserve to one or two specific norms, but also it is more difficult to identify the real "object and purpose" of the instrument.*” Bkz. Schabas, “Reservations to Human Rights Treaties, Time for Innovation and Reform”, s. 48. Odak noktası dar olan farklı tür bir andlaşma bakımından da bu yapılan tespit pek tabii geçerlidir. Aust, belli bir silahın kullanımının yasaklanmasına ilişkin bir andlaşmaya koyulan çekinceye örnek olarak, Pakistan'ın 1979 tarihli Nükleer Maddenin Fiziksel Koruması Andlaşması'na 2000 yılında katılırken ileri sürdüğü çekinceyi örnek göstermektedir. Burada Pakistan'ın, yurt içi kullanım veya taşıma bakımından kullanım yasağını uygulamama yönündeki çekincesi, ilgili Andlaşma tüm nükleer madde kullanımını içerdiğinden birçok Devlet itirazına maruz kalmıştır. Buna rağmen Pakistan bu çekincesini geri çekmemiştir. Bkz. Aust, **a.g.e.**, s. 124.

Peki, aşağıda ele alınacak yorum yöntemleri çalışmanın amacına nasıl bir katkı sunacaktır? Bu meseleye açıklık getirmek için bir çekincenin hedef ve amaçla ne zaman bağdaşmayacağı konusunda UHK tarafından ortaya koyulan rehber ilkeyi hatırlatmakta fayda vardır. 2011 tarihli Rehber’de, bir çekincenin hangi durumda hedef ve amaçla bağdaşmayacağını düzenleyen rehber ilke uyarınca,⁶⁵⁰ “bir sözleşmenin genel mahiyeti için gerekli olan esaslı bir ögeyi, andlaşmanın varlık nedenine zarar verecek biçimde etkileyen” bir çekince, andlaşmanın hedef ve amacı ile bağdaşmayacaktır.⁶⁵¹ İşte burada yapılması gereken, bir insan hakları sözleşmesine koyulan çekincenin sözleşmenin hedef ve amacına zarar verip vermediğini belirlemek için, çekincenin etki ettiği ögenin bu hedef ve amaç için hangi değerde olduğunun ölçülmesi, onun “genel mahiyeti için gerekli olan esaslı bir öge”yi meydana getirip getirmediğinin tespit edilmesidir. Bu tespiti yapmak içinse hedef ve amacın yorum anında bu ögeyi kapsayıp kapsamadığının belirlenmesi gerekmektedir. Örnekleme gerekirse, İHK bir bireysel başvuruya ilişkin görüşünde ölüm cezası uygulamasını azaltmanın MSHS’nin hedef ve amaçlarından biri olduğu tespitini yapmıştır.⁶⁵² AİHM de Golder/Birleşik Krallık kararında, mahkemelere erişim hakkının AİHS m. 6’da yer alan adil yargılanma hakkında içkin olduğunu

---

Pellet de belli bir hakkın korunmasını hedefleyen, örneğin işkencenin önlenmesi veya ırksal ayrımcılığa ilişkin sözleşmelerle karşılaştırıldığında, haklara ilişkin çok geniş bir yelpazeye sahip genel insan hakları sözleşmelerinin hedef ve amacının tümleşik (*complex*) olduğunu ifade etmiştir. Bkz. ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 384, para. 2.

⁶⁵⁰ Bu rehber ilkenin değişimi konusunda açıklama bakımından bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/II/A/1/b: *Pellet* raporları çerçevesinde Uluslararası Hukuk Komisyonu çalışmaları” ve “İKİNCİ BÖLÜM/II/B/1. Uluslararası Hukuk Komisyonu çalışmaları ışığında uygulama” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁶⁵¹ Rehber ilke 3.1.5’in orijinal metni şöyledir: “*Incompatibility of a reservation with the object and purpose of the treaty: A reservation is incompatible with the object and purpose of the treaty if it affects an essential element of the treaty that is necessary to its general tenour, in such a way that the reservation impairs the raison d’être of the treaty.*”

⁶⁵² HRC, **Johnston v. Jamaica**, Communication No. 588/1994, Doc. CCPR/C/56/D/588/1994, 22.03.1996, para. 8.2(c). Komite burada hedef ve amacı çoğul olarak kullanmış ve ölüm cezası uygulamasını azaltmanın MSHS’nin hedef ve amaçlarından biri olduğunu ortaya koymuştur. Bunu yaparken Komite, gerek Komite’nin ölüm cezasına ilişkin 1982 tarihli ve 6 no.lu Genel Yorumu’na, gerekse ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin 2. Seçmeli Protokol’ün girişine gönderme yapmıştır. Bkz. **a.e.**, para. 8.2.(b).

tespitini yapmak için⁶⁵³ Sözleşme'nin hedef ve amacının hukukun üstünlüğünü kapsadığını ortaya koymuş,⁶⁵⁴ bu hedef ve amaçtan hareketle 6. maddede yer alan adil yargılanma hakkının mahkemelere erişim hakkını da içerdiğini, bir hakkın mahkemeye başvurma yoluyla talep edilemediği bir sistemin hukukun üstünlüğüyle bağdaşmayacağını belirtmiştir.⁶⁵⁵ Yine AIHM, Brogan ve Diğerleri/Birleşik Krallık kararında, “hemen” salıverilme ya da yetkili bir yargı organı önüne çıkartılmayı, AIHM m. 5'te güvence altına alınan özgürlük ve güvenlik hakkının özüne (*essence*) ilişkin olarak nitelemiş, bu sonuca, Sözleşme'nin hedef ve amacına “en çok hizmet edecek, Sözleşme'ye en çok etkinlik kazandıracak” yorumu yapmak suretiyle ulaşmıştır.⁶⁵⁶ ESKHK, 3 No.lu Genel Yorum'da, “temel asgari yükümlülükler” (*minimum core obligations*) olmadan ESKHS'nin varlık nedeninden (*raison d'être*) mahrum kalacağını belirterek, bu yükümlülüklerin gerçekleştirilmesini hedef ve amacın bir parçası saymıştır.⁶⁵⁷ İÖK ise bir bireysel başvuru görüşünde cezasızlığın (*impunity*) önlenmesinin İÖS'nin hedeflerinden biri olduğunu ifade etmiştir.⁶⁵⁸

İşte, gerek bir insan hakları sözleşmesine koyulan çekincenin izin verilebilirlik ölçütü olarak hedef ve amacın neyi kapsadığının her bir durum bakımından tespit edilebilmesi, gerekse bir çekincenin hedef ve amaç karşısında değerlendirilecek hangi

---

⁶⁵³ ECtHR, **Case of Golder v. United Kingdom**, para. 36.

⁶⁵⁴ **A.e.**, para. 34. Mahkeme şöyle demektedir: “... *the preamble is generally very useful for the determination of the "object" and "purpose" of the instrument to be construed. ... In the present case, the most significant passage in the Preamble to the European Convention is the signatory Governments declaring that they are "resolved, as the Governments of European countries which are like-minded and have a common heritage of political traditions, ideals, freedom and the rule of law, to take the first steps for the collective enforcement of certain of the Rights stated in the Universal Declaration" of 10 December 1948.*”

⁶⁵⁵ **a.e.**, para. 34.

⁶⁵⁶ Bkz. ECtHR, **Case of Brogan and Others v. United Kingdom**, Application No. 11209/84; 11234/84; 11266/84; 11386/85, Judgment, 29.11.1988, s. 18, para. 59. Karara ilişkin tırnak içinde yer alan kısımlar *Versan*'ın karar analizinden alıntılanmıştır. Yazar, “promptly/ aussitôt” sözcüğünü “hemen” olarak çevirmektedir. Bkz. *Versan*, **a.g.e.**, s. 409-410.

⁶⁵⁷ CESCR, “General recommendation No. 3: The nature of States parties' obligations (art. 2, para. 1, of the Covenant)”, UN Doc. E/1991/23, para. 10.

⁶⁵⁸ Bkz. Committee Against Torture, **Roitman Rosenmann v. Spain**, Communication No. 176/2000, Doc.CAT/C/28/D/176/2000, , 30.04.2002, para. 6.7.

norma ne ölçüde etki ettiğini belirlemek için aşağıda, insan hakları sözleşmeleri özelinde, onların özellikleri gereği öne çıkan yorum yöntemlerine, hem hedef ve amacı, hem de çekinceleri yorumlarken nereye bakılmasının ötesinde, nasıl bir merceğe takılması gerektiğine değinilecektir.

a. *İnsan hakları sözleşmelerinin yorumunda başat ilke: “etkililik ilkesi”*

“Bir şey hükümsüz olmasındansa bir anlam ifade etmelidir (veya bir şey anlamsız olmasındansa bir etki doğurmalıdır)” anlamına gelen⁶⁵⁹ *ut res magis valeat quam pereat* ilkesinin yansıması olarak görülen⁶⁶⁰ ve *effet utile* olarak da adlandırılan⁶⁶¹ etkililik ilkesi, VAHS’nin yorum kuralları arasında açıkça yer almasa da, bu kuralların

⁶⁵⁹ Bkz. **The Free Legal Dictionary**, (Çevrimiçi), <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/Ut+res+magis+valeat+quam+pereat.>, 07.05.2017.

⁶⁶⁰ Bkz. ILC, “Third Report on the Law of Treaties by Sir Humphrey Waldock”, s. 53, Art. 72. UAD içtihadında da bu ilkenin etkililik ilkesine karşılık geldiği açıkça ifade edilmektedir. Bkz. ICJ, “Interpretation of the Peace Treaties”, Advisory Opinion, **ICJ Reports**, 1950, s. 229. AİHM de etkililik ilkesine başvururken bu latince ifadeyi kullanmaktadır. Bkz. European Commission of Human Rights, **Chrysostomos, Papachrysoyomou, Loizidou v. Turkey**, No. 15299/89, 15300/89, 15318/89, 4.3.1991, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-2621>, para. 47. Burada Komisyon, Belilos/İsviçre kararına gönderme yapmıştır. Buna göre, İsviçre’nin beyanını AİHS’in koyduğu çekince ileri sürme ölçütlerine aykırı bularak yok sayan Mahkeme, İsviçre’nin bu beyan geçersiz sayılsa da Sözleşme’ye taraf olarak kalma iradesinde olduğunun karine olduğunu belirtmiş ve bu karineyi bu ilkeyle temellendirmiştir. Bu ilkenin etkililik ilkesini ve hedef amaç ışığında yorumu yansıttığı başka bir örnek içtihat için bkz. “Award in the Arbitration regarding the Iron Rhine (“Ijzeren Rijn”) Railway between the Kingdom of Belgium and the Kingdom of the Netherlands, decision of 24 May 2005”, **Reports of International Arbitral Awards**, Vol XXVII, 2005, para. 49, (Çevrimiçi) <http://pca-cpa.org/upload/files/BE-NL%20Award%20corrected%20200905.pdf>, 07.05.2017, para. 49.

⁶⁶¹ Örn. bkz. Ress, “Die Bedeutung der nachfolgenden Praxis in VAHS”, s. 52, 63; Crema, **a.g.e.**, s. 689; Pazarıcı, **a.g.e.**, s. 197. Uluslararası yargısal organlardan örnekler için bkz. IACHR, **Case of Barrios Altos v Peru, Chumbipuma Aguirreandors v Peru**, Interpretation of the judgment of the merits, C No. 83, 2001, 13, 3rd September 2001, para. 17; ICSID, **Noble Ventures v. Romania**, Award, 12.10.2005, para. 50; WTO Appellate Body Secretariat, **WTO Appellate Body Repertory of Reports and Awards 1995–2004**, Cambridge: CUP, 2005, s.179–89.

ortaya koyulmasından çok önce uygulamada var olan⁶⁶² ve VAHS’de yer alan temel yorum kuralını altlayan temel bir ilkedir.⁶⁶³

Bu temel ilke, insan hakları sözleşmelerinin özellikleri gereğince yorumda mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.⁶⁶⁴ İnsan hakları mahkeme ve sözleşme organları tarafından etkililik ilkesinin yorumdaki önemi sıkça dile getirilmektedir.⁶⁶⁵

Kolb’un ifadesiyle, bir andlaşma ne kadar çok “*utilitas singulorum*”u korumaya yönelikse, o kadar katı ve lafza bağlı bir yorum gerekecektir; ne kadar uluslararası bir “*utilitas publica*”yı koruyorsa o kadar *etkili*, *teleolojik* ve *evrimsel* bir yorum yöntemi izlenecektir. *Fitzmaurice*, UAD içtihadı ışığında kaleme aldığı yorum ilkeleri arasında

---

⁶⁶² Örn. bkz. ICJ, “The Corfu Channel Case”, Judgment, **ICJ Reports**, 1949, s. 24. Divan burada etkililik ilkesinin yer aldığı UDAD kararlarına da gönderme yapmaktadır. Bu husus doktrinde de ifade edilmiştir. Bkz. *Fitzmaurice*, “The Law and Procedure of the International Court of Justice 1951-4: Treaty Interpretation and Other Treaty Points”, s. 203; *Crema*, **a.g.e.**, 689. UAD’nın ilk kuruluş yıllarından örnekler için bkz. *Meray*, **a.g.e.**, s. 67.

⁶⁶³ Bu ilke Türk doktrininde de bir ilke olarak anılmakla birlikte, bir yöntem olarak ele alındığı da görülmektedir. *Meray*, bu ilkeye “faydalı netice prensibi” demektedir, Tütüncü ve diğerleri de UAD kararları çerçevesinde ilkeden “andlaşmaların tesirliliği ilkesi” olarak söz etmektedir. Göçer ise ilkeden “yorumda etkililik yöntemi” başlığı altında söz etmektedir. Bkz. *Meray*, **a.g.e.**, s. 67; Tütüncü ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 266; Göçer, **a.g.e.**, s. 133.

⁶⁶⁴ Bu ilkenin uluslararası insan hakları sözleşmeleri bakımından diğer uluslararası andlaşmalardan daha büyük bir önem taşıdığı konusunda bkz. *Schabas*, “Reservations to Human Rights Treaties: Time for Innovation and Reform”, s. 74. Uygulamada, uluslararası mahkemelerin yorumda farklı yaklaşımlar benimsediğine ve insan hakları organlarının *effet utile*’e diğer andlaşmalarda olduğundan daha çok başvurduğuna ilişkin bkz. ILC, **Fragmentation of International Law: Difficulties Arising From the Diversification And Expansion of International Law: Report of the Study Group of the International Law Commission Report on Fragmentation, Finalized by Marti Koskenniemi**, s. 216, para. 428.

⁶⁶⁵ Örneğin AİHM uluslararası insan hakları sözleşmelerinin hedef ve amacının etkili bir yorum gerektirdiğine birçok kez değinmiştir. “..., *the object and purpose of the Convention as an instrument for the protection of individual human beings require that its provisions be interpreted and applied so as to make its safeguards practical and effective*” ifadesi birçok kararda yer almaktadır. Örn. bkz. ECtHR, **Soering v. UK**, para. 87; ECtHR, **Mamatkulov ve Askarov/Türkiye**, Application No. 46827/99, 46951/99, Judgment, 2005, para. 101; ECtHR, **Loizidou v Turkey**, para. 72. AİHM de Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’nin hedef ve amacının “insan haklarının etkili biçimde korunması” (*effective protection of human rights*) olduğunu dile getirdikten sonra, bu nedenle Sözleşme’nin “ona tam anlamını verecek ve Komisyon ile Mahkeme’ye insan haklarının korunması için tevdi edilen sistemin “uygun etkilerine” ulaşmasını sağlayacak şekilde yorumlanması gerektiğini” belirtmiştir. Bkz. IACHR, **Velasquez Rodriguez Case**, Preliminary Objections, Judgment of June 26, 1989, Ser. C, No. 1, 1994, para. 30. AİHM insan haklarının en etkili şekilde uygulanmasını sağlamaya çalışan yaklaşımını, *pro homine* yorum olarak nitelendirmekte ve bunu yaparken de hedef ve amaç ışığında yorum kuralının altladığı teleolojik yorumu uygulamaktadır. Bkz. *Lixinski*, **a.g.e.**, s. 603.

teleolojik yorumu sayarken, normatif nitelikte olan ve özellikle sosyolojik ve insancıl türdeki andlaşmaların teleolojik yoruma tâbi olacağını belirtmiş, uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarını bunların arasına koymuş ve bu tarz andlaşmalar bakımından tarafların niyetlerini tespit etmeye yönelik geleneksel yöntemin yetersiz hatta uygulanamaz oluşundan söz etmiştir.⁶⁶⁶ *Rietiker* de, insan hakları, insancıl hukuk, çevresel koruma, silahsızlanma gibi konulardaki andlaşmaların uluslararası toplumun tümü için ortak bir çıkar gözetmesinden ve uzun süreli ya da süresiz olmak üzere akdedilmesinden hareketle evrimsel bir yorum gerektirdiğini belirtmiş,⁶⁶⁷ bu yorum yönteminden, yorumda “etkililik ilkesinin” bir boyutu olarak söz etmiştir. Teleolojik yorum, evrimsel yorum gibi yöntemlerin kendisinden türediği belirtilen etkililik ilkesi insan hakları sözleşmelerinde hedef ve amaç ile çekincelerin nasıl yorumlanması gerektiğine dair bir anahtar sunmaktadır.

Etkililik ilkesi, VAHS’de yer alan temel yorum kuralını çevrelemekte, bu kuralın insan hakları sözleşmelerinde nasıl uygulanacağını yorumcuya söylemektedir.⁶⁶⁸ Her şeyden önce, temel yorum kuralında yer alan iyi niyet ilkesi bir andlaşmanın

---

⁶⁶⁶ Fitzmaurice, “The Law and Procedure of the International Court of Justice: Treaty Interpretation and Certain other Treaty Points”, s. 207. Norm üretici andlaşmaların hedef ve amacı gerçekleştirmeye yönelik yorumuna ilişkin içtihadattan bir örnek için bkz. ECtHR, **Case of Wemhoff v. Federal Republic of Germany**, Application No. 2122/64, Judgment, 27.06.1968, s. 19, para. 8. Mahkeme şöyle demektedir: “...because the Convention is a “law-making treaty, it is also necessary to seek the interpretation that is most appropriate in order to realise the aim and achieve the object of the treaty...”. *Kâlin ve Künzli* de insan hakları sözleşmelerinin doğasının yorumda tarafların niyetlerinin göz önünde bulundurulmasına mahal vermediğini belirtmiştir. *Kâlin, Künzli, a.g.e.*, s.38. Aynı yönde bkz. *Letsas, a.g.e.*, s. 271. Yazarlar, insan hakları sözleşmelerinin doğasının ve hizmet ettikleri değerlerin onları yapanların somut veya meta-niyetleri yerine soyut niyetlerine bakmayı gerekli kıldığını belirtmekte ve uluslararası insan hakları sözleşmelerinin yorumunda orijinalizme karşı çıkmaktadır.

⁶⁶⁷ *Rieteker, a.g.e.*, s. 113.

⁶⁶⁸ *Çalı*, etkililik ilkesinin birtakım yorum kurallarının yanında, onlara tercih edilen ayrı bir kural niteliğinde olmadığını, bir andlaşmanın lafzı, bütünü ve hedef ve amacı arasındaki ilişkiden kaynaklanan ve tüm bunların dikkate alınmasını gerektiren kapsayıcı bir ilke olduğunu belirtmektedir. Bkz. *Çalı*, “Specialized Rules of Treaty Interpretation”, s. 547. Ayrıca bkz. Fitzmaurice, “The Law and Procedure of the International Court of Justice”, s. 211. Yazarın ortaya koyduğu üzere etkililik ilkesi ayrıca yorumlanan hükümlerin sözcüklerin ve ilgili metnin diğer kısımlarının olağan anlamıyla tutarlı bir etki sağlamasını, böylece metnin her kısmına bir mantık (veya sebep) ve anlam yüklenebilecek olmasını ifade etmektedir. Yazarın UAD içtihadından yola çıkarak yaptığı yorum ilkelerine ilişkin tespitleri VAHS hazırlık çalışmaları sırasında Sir Waldock’un kaleme aldığı raporda da aynen alıntılanmaktadır. Bkz. ILC, “Third Report on the Law of Treaties by Sir Humphrey Waldock”, s. 55, para. 12.

hükümlerinin boş yere yazılmış olmaması ve bir anlam ifade edecek şekilde yorumlanması gerektiğine işaret eder.⁶⁶⁹ Bunun yanı sıra etkililik ilkesi hedef ve amaç ışığında yorumda da yansıma bulmaktadır. Buna göre, bir hükme verilebilecek farklı anlamlar arasında o hükmün hedef ve amacı doğrultusunda en etkili olacak anlam tercih edilmelidir.⁶⁷⁰ Başka bir deyişle, bir andlaşmanın hedef ve amacının dikkate alınması hükümlerinin etkililiğin sağlanması için elzendir.⁶⁷¹ *Fitzmaurice* daha 1957 yılında, UAD uygulamasında yer alan temel yorum ilkeleri arasında etkililik ilkesini sayarken bu ilkenin andlaşmaların belirtilen hedef ve amaçlarına gönderme yapılarak uygulanması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁷² Her ne kadar etkili yorum bakımından iyi niyetle ve hedef ve amaç ışığında yorum öğeleri öne çıksa da, temel yorum kuralının sözleşmenin bütünlüğü (*context*) ögesi de etkililik ilkesinin insan hakları sözleşmelerine uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Zira insan hakları sözleşmelerinin bütününe bakıldığında, âkit devletlerin insan haklarını etkili biçimde hayata geçirme niyetiyle bu sözleşmelere taraf oldukları varsayılmaktadır.⁶⁷³

---

⁶⁶⁹ Villiger, “The Rules on Interpretation: Misgivings, Misunderstandings, Miscarriage? The “Crucible” Intended by the International Law Commission”, s. 109. İyi niyet ilkesinin *pacta sunt servanda* ilkesinin temel bileşeni olduğuna ve etkililik ilkesini de içerdiğine ilişkin bkz. R.Y. Jennings, “Treaties” , **International Law: achievements and prospects**, ed.: M. Bedjaoui, Vol. I, UNESCO, Paris 1991, s.135–177, s.145. Örneğin İHK Ahani/Kanada kararında, ihtiyati tedbirlerin Komite’nin Seçmeli Protokolü bağlamındaki işlevi için elzem olduğunu ve bu kuralı işkenceye maruz kalınacak ülkeye geri gönderme gibi uygulamalarla delmenin hakların Seçmeli Protokol aracılığıyla korunmasına ket vuracağını belirtmiştir. Bkz. HRC, **Ahani v. Canada**, Communication No. 1051/2002, Doc. CCPR/C/80/D/1051/2002, 29.04.2004 para. 8.2. İşkencenin Önlenmesi Komitesi de Sözleşme’de yer alan hakların korunmasının zahiri olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Örn. bkz. UN Committee Against Torture, **Ahmed Hussein Mustafa Kamil Agiza v. Sweden**, Doc. CAT/C/34/D/233/2003, 24.05.2005, para. 13.6. Aynı yönde AİHM’den bir içtihat örneği için bkz. ECtHR, **Case of Airey v Ireland**, 1988, s. 305. Buna göre haklar teorik ve zahiri değil, pratik ve etkili olmalıdır. İrksal Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi’nin Sözleşme’nin etkili biçimde uygulanması gerekliliğini vurguladığı örnek kararlar için bkz. CERD Committee, **Farah Jama v. Denmark**, Communication No. 041/2008, Doc. CERD/C/75/D/41/2008, 21.12.2009, para. 7.3; CERD Committee, **ER v. Denmark**, Communication No. 040/2007, Doc. CERD/C/71/D/40/2007, 8.8.2007, para. 7.4.

⁶⁷⁰ Crema, **a.g.e.**, s. 690.

⁶⁷¹ Villiger, “The Rules on Interpretation: Misgivings, Misunderstandings, Miscarriage? The “Crucible” Intended by the International Law Commission”, s. 110.

⁶⁷² Fitzmaurice, “The Law and Procedure of the International Court of Justice”, s. 211.

⁶⁷³ Çalı, “Specialized Rules of Treaty Interpretation”, s. 541. Yazar AİHM’in AİHM’den farklı olarak metni ve bütününe fazla ele almadan hedef ve amaca ağırlık verdiğini de eklemektedir. Bu konuda ayrıca

Çalı, ilkenin iki boyutundan söz etmektedir. Buna göre, yorum yapanın ilgili hükmü her ifadenin bir etkisi olacak şekilde anlamlandırılması olan ilk boyutu iyi niyet ilkesiyle, teleolojik bir yaklaşımla yorum yapılması boyutu ise hedef ve amaç ışığında yorum ile ilintilidir.⁶⁷⁴ Etkililik ilkesinin ilk boyutu bir hakkın sözleşmede yer alan ifadelerin önüne geçerek ete kemiğe bürünmesine,⁶⁷⁵ ikinci boyutu ise bunun ötesinde bir amaca uygunluk değerlendirmesine ilişkindir ve buradan hareketle bu hakların hangi durumlarda kısıtlanabileceğine, hangi durumlarda kamu çıkarının bireysel hakların önüne geçebileceğine dairdir, ki insan hakları organlarının bireysel haklara öncelik tanıdığı gözlemlenmektedir.⁶⁷⁶ Yazar ilk boyuttan uygulanabilirliğe ilişkin etkililik (*practical effectiveness*),⁶⁷⁷ ikincisinden ise amaçsal ya da teleolojik etkililik (*teleological effectiveness*)⁶⁷⁸ olarak söz etmektedir. Buna göre AİHM'in ürettiği, sözleşmeleri güncel koşullara göre yorumlamayı destekleyen “yaşayan belge” doktrini de etkililiğin bu ikinci boyutunun bir ürünüdür.⁶⁷⁹

Etkililik ilkesini AİHM içtihadı ışığında ele alan *Rietiker* bu ilkenin dört farklı boyutundan, bunlardan birini başka alt sınıflara ayırarak söz etmektedir.⁶⁸⁰ Rieteker'in

---

bkz. Lixinski, **a.g.e.**, s. 588. Yazar, AAİHM'nin VAHS'nin temel kuralındaki diğer öğeleri pas geçerek doğrudan Sözleşme'nin amacına odaklandığını belirtmekte ve bu konuda içtihat örnekleri sunmaktadır.

⁶⁷⁴ Bkz. Çalı, “Specialized Rules of Treaty Interpretation”, s. 541, 542. Teleolojik yaklaşım, bir anlaşmanın *telosuna*, özüne ilişkindir. Bu bağlamda Schlütter hedef ve amaç ışığında yorumun bir insan hakkının özünü ortaya koyma işlevi gördüğünü, “*object and purpose: defining the core of a human right*” başlığı altında inceleme yaparak ortaya koymuştur. *Ya Tang* bu doğrultuda hedef ve amaç kriterinin bir insan hakları sözleşmesine yeni devletlerin katılmasıyla sözleşmenin özünün korunmasına halel gelmesi tehlikesini önlediğini belirtmiştir. Bkz. Tang, **a.g.e.**, s. 284.

⁶⁷⁵ Bu boyuta örnek olarak bkz. ECtHR, **Case of Goodwin v United Kingdom**, 2002, para. 74. Mahkeme şöyle demektedir: “*It is of crucial importance that the Convention is interpreted and applied in a manner which renders its rights practical and effective, not theoretical and illusory.*”

⁶⁷⁶ Çalı, “Specialized Rules of Treaty Interpretation”, s. 539.

⁶⁷⁷ **a.e.**, s. 541.

⁶⁷⁸ **a.e.**, s. 540.

⁶⁷⁹ Çalı, s. 539. Yaşayan belge doktrini ileride ele alınacak evrimsel yorumu gerektirmektedir. Örnek içtihat için bkz. ECtHR, **Case of Marckx v. Belgium**, Judgment, Application No. 6833/74, 1979, para. 58; ECtHR, **Case of Johnston and others v Ireland**, Judgment, Application No. 9697/82, 1986, para. 53; ECtHR, **Case of Tyrer v United Kingdom**, Judgment, Application No. 5856/72, 1978, para. 31; ECtHR, **Case of Loizidou v. Turkey**, para. 70-71.

⁶⁸⁰ **a.e.** s. 256-275.

bahsettiği ana üç boyuttan ilki andlaşmanın yorumlanması sırasında bu andlaşmayı en etkin biçimde uygulamaya yönelik olanın seçilmesi anlamına gelen “dar anlamda etkililik”tir. Bu boyut *ut res magis valeat quam pereat* ilkesini gerçekleştirmektedir⁶⁸¹ ve devletlerin taraf oldukları uluslararası insan hakları sözleşmelerinde yer alan hakların hayata geçirilmesi için aktif bir rol üstlenmeye ilişkin ödevleri bu temelde ele alınabilir.⁶⁸² Etkililiğin ikinci boyutu olan maddi boyut (*substantial dimension*) ise, sözleşmede yer alan haklar geniş yorumlanırken, onlara getirilen kısıtlamaların dar yorumlanması olarak ifade edilmektedir.⁶⁸³ *Rietiker*’in gönderme yaptığı *Bernhardt* da bu boyutu ele alırken, uluslararası insan hakları sözleşmelerinin hedef ve amacının, devlet egemenliğinin geri plana atılmasını ve hakların geniş yorumlanmasını gerekli kıldığını belirtmektedir.⁶⁸⁴ Etkililik ilkesinin üçüncü boyutu ise sistemik boyuttur.⁶⁸⁵ *Rietiker* bunu tutarlılık (*coherence*) boyutu olarak da nitelendirmekte ve üç parçaya ayırmaktadır: bir hakkın içeriği yorumlanırken sözleşmenin bütünüyle tutarlılık içinde olmasını gerekli kılan içsel tutarlılık (*internal coherence*),⁶⁸⁶ taraf devlet uygulamalarından bağımsız bir yorumu gerektiren özerk kavram (*autonomous concept*) doktrini⁶⁸⁷ ve VAHS m. 31(3)’ün bir yansıması olan ve diğer uluslararası hukuk

---

⁶⁸¹ Bu boyut, *Çalı* tarafından ortaya koyulan “uygulanabilirliğe ilişkin etkililik” boyutuna paralel gözükmektedir.

⁶⁸² Örn. bkz. HRC, **General Comment 31: The Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant**, 29.3.2004, para. 3 vd.; ECtHR, *Case of Marckx v. Belgium*, para. 31. Karar uyarınca devletlerin hakları çiğnenemesi yeterli değildir, korunmaları için aktif bir rol oynamaları gerekmektedir. AİHM, kararların izlenmesi ve uygulaması olmaksızın sistemin işlevsiz olacağını dile getirerek de etkililik ilkesini vurgulamaktadır. Bkz. ECtHR, **Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2) (G.C.)**, Application No. 32772/02, 2009, para. 84.

⁶⁸³ Bu da *Çalı* tarafından ortaya koyulan teleolojik etkililik boyutuyla örtüşür gözükmektedir. AİHM, Sözleşme’de yer alan haklara müdahale eden şartların dar yorumlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bkz. ECtHR, **Case of Stoll v Switzerland**, Judgment, 2007, para. 61.

⁶⁸⁴ *Bernhardt*, “Evolutive Treaty Interpretation, Especially of the European Convention of Human Rights”, s. 14.

⁶⁸⁵ Daniel Rietiker, “The Principle of Effectiveness in the Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights: its Different Dimensions and its Consistency with Public International Law - No Need for the Concept of Treaty Sui Generis”, **Nordic Journal of International Law**, Vol. 79, Issue 2, 2010, s. 267.

⁶⁸⁶ **A.e.**, s. 267.

⁶⁸⁷ **A.e.**, s. 270. BM insan hakları sözleşme organlarından İHK, MSHS hükümlerinin özerk bir şekilde yorumlanması gerektiğini dile getirmektedir. *Van Duzen v Kanada* kararında tarafların bir kavramın

belgeleri ve gelişmeleriyle uyum içinde yorumu gerektiren dışsal tutarlılık (*external coherence*).⁶⁸⁸ *Rietiker*, etkililik ilkesinin dördüncü boyutunu da zamansal boyut (*temporal dimension*) olarak adlandırmakta ve “yaşayan belge” doktrinine ilişkin AİHM içtihadından örnekler vermeden önce “dinamik” veya “evrimsel” yaklaşımın bu zamansal boyutu yansıttığını belirtmektedir.⁶⁸⁹

Rietiker, evrimsel yaklaşımı etkililik ilkesinin zamansal boyutu olarak görürken, *Letsas*, bu yaklaşımın tarafların güncel niyetlerini de dışladığının altını çizmekte, evrimsel yaklaşımı zamansal boyuta indirgemenin tarafların niyeti bakımından orijinalizmi dışlayamama tehlikesi doğuracağını söylemektedir.⁶⁹⁰ Çalışmanın yazarı *Rietiker*'in görüşünde böyle bir tehlike görmemektedir. Zira *Rietiker*, *Letsas*'ın söz ettiği orijinalizmi, yukarıda söz edilen “özerk kavram” doktriniyle dışlamakta, tarafların tekil niyetlerini saf dışı bırakmaktadır.⁶⁹¹

çerçevesini çizmek için iç hukuka dayanmaları karşısında İHK şöyle demektedir: “... *interpretation and application of the International Covenant on Civil and Political Rights has to be based on the principle that the terms and concepts of the Covenant are independent of any particular national system or law and of all dictionary definitions. Although the terms of the Covenant are derived from long traditions within the many nations, the Committee must now regard them as having an autonomous meaning.*” Bkz. HRC, **Van Duzen v. Canada**, Communication No. 50/1979, Doc. A/37/ 40, Supp. No. 40, 150 (1982), 7.04.1982, para. 10.2. İHK daha sonra bu yaklaşımını yinelemiştir. Örn. bkz. HRC, **Sayadi and Vinck v. Belgium**, Communication No. 1472/2006, Doc. CCPR/C/94/D/1472/2006, 29.12.2008, para. 10.11. Doktrinde Çalı bu boyutu, uluslararası insan hakları belgelerini yorumlayanların VAHS m. 31(3) ile etkileşimleri bakımından yorum uyumsuzluğu (*conflict of interpretation*) olarak değerlendirmektedir. Buna göre, özerk yorum çerçevesinde her norm ilgili rejim içinde değerlendirilecektir. Bkz. Çalı, **a.g.e.**, s. 542-543.

⁶⁸⁸ *Rietiker*, **a.g.e.**, s. 271. Çalı bu boyutu, uluslararası insan hakları belgelerini yorumlayanların VAHS m. 31(3) ile etkileşimleri bakımından yorumun toplanması (*accumulation of interpretation*), yani uluslararası insan hakları organlarının karşılaştırmalı bir yaklaşımla, diğerlerine gönderme yaparak uyumlu yorum yapmaları olarak değerlendirmektedir. Bkz. Çalı, **a.g.e.**, s. 542.

⁶⁸⁹ *Rietiker*, **a.g.e.**, s. 261.

⁶⁹⁰ Bkz. *Letsas*, **a.g.e.**, s. 272. Yazarın belirttiği üzere, evrimsel yorumu yalnızca zamana ilişkin olarak algılamak, orijinalizmin diğer bir boyutu olan, devletlerin niyetini öne çıkartan yaklaşımların evrimsel yorum bakımından da ortaya çıkmasına yol açabilecektir. Yani, devletlerin yasamada ve çoğunluğun görüşünde yansıma bulan şu andaki niyetlerinin evrimsel yorum çerçevesinde dikkate alınması da bir orijinalizm olacaktır. Oysa uluslararası insan hakları sözleşmelerinin doğası orijinalizmi tümüyle geri plana itmektedir ve AİHM tarafından geliştirilen yaşayan belge ve özerk kavram doktrinleri de bunun bir göstergesidir.

⁶⁹¹ Uluslararası insan hakları sözleşmelerinde niyetin önemli olmamasına ilişkin bkz. Schlütter, **a.g.e.**, s. 265. Her hâlükârda niyetin tek bir tarafın veya bir grup tarafın niyeti olarak algılanamayacağına ve tüm

Görüldüğü üzere doktrinde etkililik ilkesi çerçevesinde geliştirilen yöntem ve doktrinlerin farklı şekillerde sınıflandırılması söz konusu olabilmektedir. Bu sınıflandırmaların isabetliliğini sorgulamak çalışmanın konusu dışında kalmaktadır; çalışma bakımından önemli olan, uluslararası insan hakları sözleşmelerinin yorumunda uygulama alanı bulan ve genel olarak etkililik ilkesi şemsiyesi altında ele alınan yaklaşımlardan söz ederek bunları ileride hedef ve amaç ile çekincelerin yorumuna uygulamaktır. Aşağıda, etkililik ilkesinin bir boyutu ve VAHS kurallarına yansımaları olarak görülen hedef ve amaç ışığında yorum ile evrimsel yorum ayrı ayrı ele alınacaktır.

b. İnsan hakları sözleşmelerinde hedef ve amaç ışığında yorum

VAHS’de yer alan temel yorum kuralının bir parçası olan iyi niyetle ve hedef ve amaç ışığında yorum, insan hakları sözleşmelerinin etkili biçimde yorumlanması, yani, hükümlerinin hayata geçirilmesi için merkezi önem taşımaktadır. Doktrinde, hedef ve amaç ışığında yorum kuralının özellikle uluslararası insan hakları sözleşmelerinin yorumlanmasında kilit bir role sahip olduğu vurgulanmaktadır.⁶⁹² Burada, insan hakları normlarının soyut oluşu ve bu tür sözleşmelerde yer alan ifadedeki genellik öne çıkarılmaktadır.⁶⁹³ Hakların ifadesindeki soyut ve genel nitelik, madde lafzının içeriğini ortaya koymak için sözleşmenin hedef ve amacının göz önünde bulundurulmasını

---

tarafının niyetlerini belirlemenin yolunun anlaşma metni ile anlaşmanın hedef ve amacına bakmak olduğuna ilişkin bkz. Fitzmaurice, “The Law and Procedure of the International Court of Justice 1951-4: Treaty Interpretation and Other Treaty Points”, s. 206.

⁶⁹² Bkz. Birgit Schlütter, “Aspects of human rights interpretation by the UN treaty bodies”, in: **UN Human Rights Treaty Bodies, Law and Legitimacy**, eds.: Helen Keller, Geir Ulfstein, Cambridge University Press, 2012, s. 279. Yazar bu kuralı VAHS’deki en önemli kural olarak görmektedir. Aynı yönde bkz. Rieteker, **a.g.e.**, s. 255; Rudolf Bernhardt, “Evolutive Treaty Interpretation, Especially of the European Convention of Human Rights”, **German Yearbook of International Law**, 1999, s. 11-25, s. 16; George Letsas, “Intentionalism and the Interpretation of the ECHR”, **Treaty Interpretation and the Vienna Convention on the Law of Treaties: 30 Years on**, eds.: Malgosia Fitzmaurice and Phoebe Okowa, Queen Mary Studies in International Law, Vol. I, Martinus Nijhoff Publishers, 2010, Leiden, s. 257. Hedef ve amaç ışığında yorum kuralının AİHM ve AAİHM tarafından bu sözleşmelerin kendine has özellikleri nedeniyle kullanılmasına ilişkin farklı örnekler için bkz. Luigi Crema, “Disappearance and New Sightings of Restrictive Interpretation(s)”, **EJIL**, Vol. 21, No. 3, 2010, s. 689, dn. 55.

⁶⁹³ M. Nowak, **UN Covenant on Civil and Political Rights – CCPR Commentary**, 2nd edition, Kehl, Germany: N.P. Engel Verlag, Marginal No. 19, 2005; Kalin, Künzli, **The Law of International Human Rights Protection**, s.38; Çalı, “Specialized Rules of Treaty Interpretation”, s. 532-533.

gerekli kılmaktadır.⁶⁹⁴ İyi niyetle ve hedef ve amaç ışığında yorum, bu genel ifade dolayısıyla içeriği kesinleşmeyen bir normun kağıt üzerinde kalmasını önleyecek,⁶⁹⁵ ifadedeki soyutluluğu insan hakkı normunun gelişmesine olanak sağlayan bir avantaja çevirecektir.

MSSH'nin hedef ve amacının İHK'nin yorumunda diğer yorum kuralları ile karşılaştırıldığında en büyük role sahip olduğu tespiti bir yana,⁶⁹⁶ İHK tarafından kimi zaman m. 31(1) vurgusu yapılarak tek başına,⁶⁹⁷ kimi zaman diğer yorum kurallarıyla harmanlanarak kullanıldığı,⁶⁹⁸ İÖK içtihadında da hedef ve amacın öneminin, kimi zaman terminoloji farkıyla ifade edildiği gözlemlenmektedir.⁶⁹⁹

AİHM de, daha önce değinilen ve Sözleşme'nin yorumlanması bakımından emsal karar niteliğinde olan Golder/Birleşik Krallık davasında, mahkemelere erişim

---

⁶⁹⁴ **A.e.**; Crema, **a.g.e.**, s. 689.

⁶⁹⁵ Bkz. McGrogan, **a.g.e.**, s. 102. Yazar bu genelliğin yaratabileceği tehlikeden söz etmektedir.

⁶⁹⁶ Bkz. ILC, "First report on subsequent agreements and subsequent practice in relation to treaty interpretation by Georg Nolte, Special Rapporteur", International Law Commission Sixty-fifth session Geneva, **Yearbook of International Law Commission**, 6 May-7 June and 8 July-9 August 2013, s. 10, para. 21.

⁶⁹⁷ Örn. bkz. HRC, **Johnston v. Jamaica**, Communication No. 588/1994, Doc. CCPR/C/56/D/588/1994, 22.03.1996, para. 8.2(c). Komite burada hedef ve amacı çoğul olarak kullanmış ve ölüm cezası uygulamasını azaltmanın MSSH'nin hedef ve amaçlarından biri olduğunu ortaya koymuştur. Bunu yaparken Komite, gerek Komite'nin ölüm cezasına ilişkin 1982 tarihli ve 6 no.lu Genel Yorumu'na, gerekse ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin 2. Seçmeli Protokol'ün girişine gönderme yapmıştır. Bkz. **a.e.**, para. 8.2.(b).

⁶⁹⁸ Örn. bkz. HRC, **Antti Vuolanne v. Finland**, Communication No. 265/1987, Doc. Supp. No. 40 A/44/40, 1989, para. 9.3. Komite burada yorum yaparken Sözleşme'nin hedef ve amacı ile açık metnine bir arada gönderme yapmaktadır. Komite'nin yetkisi bakımından sivil ve askeri personel ayrımı yapılması konusunda menfi bir sonuca varırken gerek m. 2'de yer alan ayrımcılık yasağına ilişkin bir ülkede yaşayan tüm bireyleri içine alacak şekilde kapsayıcı bir dile sahip olduğunu belirtmiş, bunun yanı sıra Sözleşme'nin amacını "herkes için belli insan haklarını ortaya koymak, tanımlamak ve bunlardan faydalanılabilmesini güvence altına almak" olarak belirtmiş ve bunu yaparken gerek Sözleşme'nin hazırlık çalışmalarına gerekse Komite'nin ilgili genel yorumlarına dayanmıştır. Hedef ve amaç ışığında yoruma diğer yorum kurallarıyla birlikte gönderme yapıldığı başka bir örnek için bkz. HRC, **Roger Judge v. Canada**, Communication No. 829/1998, Doc. CCPR/C/78/D/829/1998, 5.08.2002, para. 10. 4.

⁶⁹⁹ Örn. bkz. Committee Against Torture, **O.R., M.M., and M.S. v. Argentina**, Communications No. 1/1988, 2/1988 and 3/1988, Doc. CAT/C/WG/3/DR/1, 2 and 3/1988, November 1989, para. 9. Committee Against Torture, Arjantin'in iç hukuk düzenlemesinin İşkenceye Karşı Sözleşme'nin ruhuna ve amacına (*spirit and purpose*) aykırı olduğunu belirtmektedir. Ancak bunu söylemekle yetinmekte ve bu sonuca nasıl ulaştığını ya da hedef ve amacın ne olduğunu değinmemektedir.

hakkının AİHS m. 6'da yer alan adil yargılanma hakkında içkin olduğunu ortaya koyarken⁷⁰⁰ her şeyden önce Sözleşme'nin hedef ve amacının hukukun üstünlüğünü kapsadığını Sözleşme'nin giriş kısmına bakarak ortaya koymuştur.⁷⁰¹ Amaçtan hareketle 6. maddede yer alan adil yargılanma hakkının mahkemelere erişim hakkını da içerdiğini, bir hakkın mahkemeye başvurma yoluyla talep edilemediği bir sistemin hukukun üstünlüğüyle bağdaşmayacağını belirtmiştir.⁷⁰² AİHM burada kesinlikle geniş bir yorum yaparak devletlere yeni yükümlülükler yüklediğini, mahkemelere erişimin ilgili sözleşme maddesinin metninden, bağlamdan ve Sözleşme'nin hedef ve amacından rahatça çıkartılabileceğini eklemiştir.⁷⁰³ AAIHM de VAHS m. 31'de yer alan genel yorum kuralına gönderme yaptıktan sonra Sözleşme'nin hedef ve amacını ortaya koymakta ve bu bağlamda Sözleşme'nin etkili kılınabilmesi için ihlal edildiği iddia edilen hakkın içeriğinin nasıl doldurulması gerektiğini belirtmektedir.⁷⁰⁴ Bunun yanı sıra Mahkeme, kendisine belli bir bireysel başvuru bakımından görüş bildiren BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin hedef ve amaç konusundaki beyanına gönderme yapmakta⁷⁰⁵ ve

---

⁷⁰⁰ ECtHR, **Golder v. United Kingdom**, para. 36.

⁷⁰¹ **A.e.**, para. 34. Mahkeme şöyle demektedir: "... *the preamble is generally very useful for the determination of the "object" and "purpose" of the instrument to be construed. ... In the present case, the most significant passage in the Preamble to the European Convention is the signatory Governments declaring that they are "resolved, as the Governments of European countries which are like-minded and have a common heritage of political traditions, ideals, freedom and the rule of law, to take the first steps for the collective enforcement of certain of the Rights stated in the Universal Declaration" of 10 December 1948.*"

⁷⁰² **A.e.**, para. 34.

⁷⁰³ **A.e.**, para. 36. Mahkeme ayrıca Sözleşme taraflarının daha en başta, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin hayata geçirme saikiyle hareket ederken elbette hukukun üstünlüğüne olan inançlarının bunun nedenlerinden biri olduğunu, bu düşüncenin yorumda iyi niyet kuralıyla da örtüştüğünü belirtmektedir. Bkz. **a.e.**, para. 34.

⁷⁰⁴ Bkz. IACHR, **Right to Information on Consular Assistance in the Framework of the Guarantees of the Due Process Law**, Advisory Opinion, 1 October 1999, para. 58. AAIHM, AİHS'nin hedef ve amacının, "insan haklarının etkin korunması" olduğunu belirtmiştir. Mahkeme şöyle demektedir: "*The object and purpose of the American Convention is effective protection of human rights. Hence, when interpreting that Convention the Court must do it in such a way that the system for the protection of human rights has all its appropriate effects (effet utile).*"

⁷⁰⁵ BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ayrımcılık yasağı temellerinin sınırlı sayıda addedilmesinin veya dar yorumlanmasının AİHS'nin hedef ve amacına aykırı olacağını belirtmiş ve bu hedef ve amacı "yarımkürede temel hak ve özgürlüklerin korunması" (*the protection of the fundamental rights and*

Sözleşme'nin bir taraf devletin iç hukukunda etkin biçimde uygulanabilmesi için tüm gerekli önlemleri alması gerektiğini, etkin insan hakları koruması için iç hukuk kurallarını Sözleşme'yle uyumlu hale getirmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.⁷⁰⁶

Uygulama göstermektedir ki uluslararası insan hakları organları, ilgili sözleşmelerde yer alan hakları etkin kılmak için bu sözleşmelerin hedef ve amaçlarına gönderme yapmakta, bu hedef ve amaçlardan yola çıkarak maddi hakkın veya güvencenin kapsamını belirlemekte ve bir iç hukuk kuralı, çekince gibi devlet uygulamalarının sözleşmelerde güvence altına alınan haklara ne oranda kısıtlama getirdiği, onları belli bireyler bakımından tamamen dışlayıp dışlamadığı veya özüne dokunup dokunmadığı⁷⁰⁷ gibi hususları tartmaktadırlar. Bu yolla ilgili sözleşmelerde yer alan haklar içleri doldurarak ete kemiğe bürünmekte, hayata geçirilmektedirler.

c. *İnsan hakları sözleşmelerinin evrimsel yorumu*

Etkililik ilkesinin bir boyutu olarak kabul edildiği belirtilen evrimsel (dinamik) yöntem,⁷⁰⁸ âkit devletlerin sözleşmeyi kabul sırasındaki tekil niyetlerini göz önünde bulundurmamak ve hakların korunmasını biçimsel bir çerçevede ele almak yerine, hakların hayata geçirilmesi doğrultusunda “devingen, gerçekçi ve değişimci”⁷⁰⁹ bir yaklaşım

---

freedoms in our hemisphere) olarak ortaya koymuştur. Bkz. IACHR, **Juridical Condition and Rights of the Undocumented Migrants, Advisory Opinion**, Doc. OC-18/03, Ser. A, No. 18, 2003, para. 47.

⁷⁰⁶ **A.e.**, para. 167.

⁷⁰⁷ *Schlütter* de hedef ve amaç ışığında yorumun bir insan hakkının özünü ortaya koyma işlevi gördüğünü, “*object and purpose: defining the core of a human right*” başlığı altında inceleme yaparak ortaya koymuştur. Ya Tang bu doğrultuda hedef ve amaç kriterinin bir insan hakları sözleşmesine yeni devletlerin katılmasıyla sözleşmenin özünün korunmasına hâle gelmesi tehlikesini önlediğini belirtmiştir. Bkz. Tang, **a.g.e.**, s. 284.

⁷⁰⁸ “Dinamik yorum” ve “evrimsel yorum” ifadeleri birbiri yerine veya bir arada kullanılabilir. Bernhardt bu bakımdan evrimsel ifadesinin bu yorumun zamansal boyutunu daha iyi ifade etmesi nedeniyle tercih edilebileceğini belirtmiştir. Bkz. Bernhardt, “*Evolutive Treaty Interpretation, Especially of the European Convention of Human Rights*”, s. 12.

⁷⁰⁹ Bu ifade, Anayasa yargısında dinamik yaklaşım başlığı altında, Oder tarafından yapılan açıklamalardan alıntılanmıştır. Oder, Anayasa'nın yorumu bağlamında ele aldığı bu yorum yönteminin mantığını açıklarken, yasa koyucunun bir normu kaleme aldığı anda onu anlamlandırmak bakımından yalnızca ilk adımı attığını, yargıcın bu normu yorumlarken zaman içinde anlamında yaşanan değişimi dikkate alarak hukuku geliştirme rolünü üstlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bkz. Bertil Emrah Oder, **Anayasa**

benimsemeyi gerektirir.⁷¹⁰ Zira, insan hakları sözleşme metinleri “yorumları zaman içinde evrilen dinamik metinlerdir”.⁷¹¹ Uygulamada, insan hakları sözleşmeleri dışında da evrimsel yaklaşımı gözlemlemek mümkündür. UAD 1971 tarihli Namibya Danışma Görüşü’nde bir uluslararası hukuk belgesinin, belgenin doğduğu âna göre değil, yorum sırasında geçerli olan hukuk sisteminin tümü dikkate alınarak yorumlanması ve uygulanması gerektiğinin altını çizmiştir.⁷¹² Uluslararası insan hakları organlarına bakıldığında bu yorumun farklı doktrinler altında uygulandığı görülmektedir. AAIHM, Namibya Danışma Görüşü’ne de atıfta bulunarak tarihsel yorumu reddetmekte⁷¹³ ve evrimsel yorumu benimsemektedir.⁷¹⁴ Bu doğrultuda yakın zamanda AIHM tarafından benimsenen yaşayan belge doktrinine de atıfta bulunmuş, uluslararası insan hakları sözleşmelerinin yorumları zaman içinde günün koşullarına göre değişen yaşayan

---

Yargısında Yorum Yöntemleri, Hukuksal Yöntembilime Dayalı Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Beta Yayınları, 1. Bası, 2010, s. 225.

⁷¹⁰ Çalı, “Specialized Rules of Treaty Interpretation”, s. 547. Evrimsel yorumun uluslararası andlaşmalar bakımından genel uygulaması için bkz. Pierre-Marie Depuy, “Evolutionary Interpretation of Treaties: Between Memory and Prophecy”, **The Law of Treaties Beyond the Vienna Convention**, ed.: Enzo Cannizzaro, Oxford University Press, 2011. Yazar evrimsel yorumun tarafların sözleşmeyi yaparkenki niyetlerini göz ardı etmediğini, değişen koşullara göre bunların gerçekleşebilmesi bakımından bir uyarılama yaptığını belirtmektedir. Bkz. Depuy, **a.g.e.**, s. 126. Anı zamanda dinamik yoruma karşı şüpheci yaklaşımlardan örnekler sunmaktadır. Bkz. **a.e.**, s. 137 vd.

⁷¹¹ UN Commission on Human Rights, **Working paper submitted by Ms. Françoise Hampson pursuant to Sub-Commission decision 1998/113**, s. 5, para. 12. Andlaşmalarda “olağan anlamın” zaman içinde değişebileceğine dair bkz. Villiger, “The Rules on Interpretation: Misgivings, Misunderstandings, Miscarriage? The “Crucible” Intended by the International Law Commission”, s. 109; Gardiner, **a.g.e.**, s. 486.

⁷¹² ICJ, “The Advisory Opinion on the Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa)”, s. 31.

⁷¹³ IACHR, Interpretation of the American Declaration of the Rights and Duties of Man within the Framework of Article 64 of the American Convention on Human Rights, Advisory Opinion OC-10/89 of 14 July 1989, Series A No. 10, 1989, para. 37.

⁷¹⁴ Örn. bkz. IACHR, **Right to Information on Consular Assistance in the Framework of the Guarantees of the Due Process Law, Advisory Opinion**, OC-16/99, Seria A, No. 16, 1 October 1999, para. 10. Burada Mahkeme hakların evrilen doğasını yargılama süreci bakımından incelemiş, MSHS m. 14’te yer alan usule ilişkin hakların evrimine gönderme yapmıştır. Bkz. **a.e.**, para. 117. Aynı yönde bkz. IACHR **Judicial Condition and Rights of Undocumented Migrants**, Advisory Opinion, Series A, No. 18, 17 September 2003, para. 120.

metinler olduğunu vurgulamıştır.⁷¹⁵ AİHM içtihadında sıkça görülen ve evrimsel yorumun bir görünüş biçimi olan yaşayan belge doktrini⁷¹⁶ ilk olarak açıkça *Tryer Davası*'nda bir mahkeme tarafından ölüm cezasının infazını engelleme çerçevesinde yer almış⁷¹⁷ ve AİHM içtihadına yerleşmiştir.⁷¹⁸ Evrimsel yorum Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu içtihadında da “Afrika'nın şartlarına cevap verebilirlik”⁷¹⁹ olarak yer bulmaktadır.

BM insan hakları sözleşme organlarına bakıldığında da evrimsel yorumun öne çıktığı görülmektedir. Sözleşme organları BM insan hakları sözleşmelerini “yaşayan belgeler”⁷²⁰ ya da “dinamik belgeler”⁷²¹ olarak nitelendirmekte ve insan hakları

---

⁷¹⁵ IACHR, **The Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua**, Judgment of August 31, 2001, Inter-Am. Ct. H.R., (Ser. C) No. 79, 2001, para. 146. Mahkeme burada aynı zamanda özerk kavram doktrinine de vurgu yapmaktadır.

⁷¹⁶ Açıklama ve örnek kararlar için bkz. Letsas, **a.g.e.**, s. 263-266.

⁷¹⁷ ECtHR, **Case of Tryer v UK**, Application No. 5856/72, Judgment, 1978, para. 31.

⁷¹⁸ Örneğin AİHM, çekincelerin geçersizliği ve yok sayılması (*severability*) bakımından bir mihenk taşı niteliğindeki *Loizidou* davasında AİHS'in yalnızca maddi hükümlerinin değil, hükümlerin icrasına dair usule ilişkin hükümlerinin de günün koşullarına göre yorumlanması gerektiğini belirtmiş ve bu doğrultuda dava sırasında hala var olan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun bireysel başvuruya ilişkin yetkisini düzenleyen (eski) 25. madde ile Mahkeme'nin zorunlu yargı yetkisinin kabulüne ilişkin devlet bildirisini düzenleyen (eski) 46. maddenin âkit devletlerin kırk yıl önceki niyetlerine göre yorumlanamayacağını eklemiştir. Bkz. ECtHR, **Loizidou v. Turkey**, Preliminary objections, 1995, para. 71. AİHS'in 1998 yılında Komisyon'un kaldırılışını içeren değişikliğinden önceki maddeleri için bkz. (Çevrimiçi), <http://www.hri.org/docs/ECHR50.html>, 07.05.2017.

⁷¹⁹ Örn. bkz. African Commission on Human and Peoples Rights, **The Social-Economic Rights Action Centre and the Centre for Economic and Social Rights v. Nigeria**, Decision on Communication No. 155/96, 2001, para. 68. Komisyon Afrika'daki durumun ve Afrika Şartı'nın kendine has özelliklerine gönderme yaparak, topluluk hakları, çevreye ilişkin haklar ile sosyal ve ekonomik hakların Afrika şartlarındaki önemine değinmiş ve Nijerya hükümetinin bu bağlamda Şart'ın gerekli kıldığı asgari şartları sağlamadığını belirtmiştir. Burada Komisyon, uluslararası hukukun ve insan haklarının Afrika şartlarına cevap verebilir olması gerektiğini belirtmiştir (“*International law and human rights must be responsive to African circumstances*”).

⁷²⁰ Judge/Kanada kararında İHK şöyle demektedir: “The Committee considers that the Covenant should be interpreted as a living instrument and the rights protected under it should be applied in context and in the light of present-day conditions.” Bkz. HRC, **Judge v. Canada**, Communication No. 829/1998, Doc. CCPR/C/78/D/829/1998, 5.08.2002, para. 10.3. İşkencenin Önlenmesi Komitesi de yorumun “günümüz toplumunun şartları” (circumstances of contemporary society) dikkate alınarak yapılması gerektiğini belirlemiştir. Bkz. CERD Committee, **Hagan v. Australia**, Communication No. 26/2002, Doc. CERD/C/62/D/26/2002, 20.03.2003, para. 7.3.

sözleşmelerinin yorumunun “değişen sosyal gerçekliklere” ayak uydurması gerektiğini belirtmektedirler.⁷²² Örneğin, İHK, Yoon ve Choi/Kore kararında, MSHS’nin 18. maddesinde yer alan düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün vicdani reddi de kapsadığını ortaya koyarken evrimsel yaklaşımı benimsemiştir.⁷²³

Görüldüğü üzere, etkililik ilkesinin insan hakları sözleşmelerine uygulanmasının bir gereği olan evrimsel yorum uluslararası insan hakları organları tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Uluslararası insan hakları sözleşmelerinde yer alan hakların evrilen doğasının yorumda dikkate alınması zaman içerisinde yaşanan değişimi dikkate almayı gerektirir. Peki, yoruma katkı sunacak bu değişim nasıl gözlemlenecektir? İşte bu noktada, insan hakları sözleşmelerinin yorumunda, VAHS’de yer alan genel yorum kuralının bir parçasını oluşturan, m. 31(3)’de yer alan sonraki uygulamalar ve hukuk kurallarının önemi ortaya çıkmaktadır. Madde 31(1)’de yer alan ögeler bağlamında etkililik ilkesine ve insan hakları sözleşmelerinin yorumlanması bakımından bu ilkenin bir gereği olan dinamik veya evrimsel yoruma değinmenin yanı sıra, doğası itibarıyla

---

⁷²¹ CEDAW, “General Recommendation No. 25: Article 4, paragraph 1 of the Convention (temporary special measures)”, **Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies**, Doc. HRI/GEN/1/Rev. 9 (Vol. II), 27.05.2008, para. 3.

⁷²² Schlütter, **a.g.e.**, s. 265.

⁷²³ Bkz. HRC, **Mr. Yeo-Bum Yoon and Mr. Myung-Jin Choi v. Republic of Korea**, Communication Nos. 1321/2004 and 1322/2004, Doc. CCPR/C/88/D/1321-1322/2004, 2006, para. 8.2. Komite şöyle demektedir: “... *the present claim is to be assessed solely in the light of article 18 of the Covenant, the understanding of which evolves as that of any other guarantee of the Covenant over time in view of its text and purpose.*” Komite yakın zamanlı Atasoy ve Sarkut/Türkiye kararında bu görüşünü yinelemiştir. Burada Komite Türkiye’nin evrimsel yorumun Sözleşme’nin metni, ruhu ve tarafların açık niyetleriyle çerçevesi olduğu iddialarını dikkate almamıştır. Bkz. HRC, **Atasoy and Sarkut v Turkey**, Merits, Communication No 1853/2008, Communication No 1854/2008, UN Doc. CCPR/C/104/D/1853-1854/2008, 29.03.2012, para. 7.7, 7.8, 7.10, 10.5. VAHS m. 31(3) bağlamında sonraki anlaşma ve sonraki uygulamaya ilişkin kapsamlı bir çalışma gerçekleştiren Özel Raportör *Nolte*, ilk raporunda bu karara atıf yapmış, ancak evrimsel yorumun sınırlarına ilişkin Türkiye iddiasına Komite’nin görüşü gibi değinmiştir. Maalesef bu tespit maddi bir hata içermektedir. Bu kararda kendisine karşı başvurunun yapıldığı Türkiye tarafların niyetini ve Sözleşme lafzını öne çıkartan bir savunma yaparken, Komite bunu kabul etmemiştir (Nolte raporda şöyle demektedir: “*However, in the case of Atasoy and Sarkut v. Turkey, the Committee has emphasized that evolutive interpretation “cannot go beyond the letter and spirit of the treaty or what the States parties initially and explicitly so intended”*). Raporun ilgili paragrafı için bkz. ILC, “First report on subsequent agreements and subsequent practice in relation to treaty interpretation by Georg Nolte, Special Rapporteur”, s. 10-11, para. 21. Evrimsel yoruma ilişkin güncel bir çalışma için bkz. Eirik Bjorge, **The Evolutionary Interpretation of Treaties**, Oxford University Press, 2014, s. 23 vd.

dinamik bir yoruma işaret eden sonraki uygulamanın⁷²⁴ da insan hakları sözleşmelerinin yorumlanmasında önemli bir yere sahip olduğunun altını çizmek gerekir. Bu itibarla aşağıda sonraki uygulama ve hukukun insan hakları sözleşmelerinin yorumundaki yerine değinilecektir. Zira, bir insan hakları sözleşmesinin hedef ve amacı ile ona koyulan çekinceyi yorumlarken hangi uygulamaların yol gösterici olacağını bilmek, hedef ve amaçla bağdaşmayan bir çekinceyi tespit etmek bakımından elzemdir.

Bundan önce, önceki kısımda da belirtilen, bir insan hakları sözleşmesinin hedef ve amacının evrilmesiyle neyin kast edildiği kısaca açıklanmalıdır. Bu husus, bu tür sözleşmelerin dinamik ya da yaşayan metinler olmasıyla elbette yakından ilintilidir. *Fitzmaurice*'in daha 1957 yılında ortaya koyduğu üzere, bu bağlamda hedef ve amacın kendisi de zaman içinde değişiklik göstermektedir.⁷²⁵ Gerçekten de, insan hakları sözleşmelerinin yaşayan, dinamik metinler oluşu, hedef ve amaçlarında zaman içinde değişim olabileceğini ve bir çekincenin koyulduğu sırada hedef ve amaçla uyumlu olsa da daha sonra onunla bağdaşmaz hale gelebileceğini göstermektedir.

Buradaki evrim, elbette insan haklarının etkin korunmasına ilişkin hedef ve amaçta bir değişiklik yaratmaz. Meydana gelen, sözleşmelerde yer alan normların zaman içinde gösterdiği gelişimle beraber, sözleşmelerin koruma alanının ve dolayısıyla koruma altındaki normların sözleşmenin hedef ve amacı için vazgeçilmez olan esaslı öğelerinin evrimidir. Normların kapsamaları değiştikçe ve geliştikçe, hedef ve amaç için vazgeçilmez olan öğeler de değişebilecek ve gelişebilecektir.

d. *İnsan hakları sözleşmelerinin yorumunda sonraki uygulama*

UHK Çalışma Grubu, “Uluslararası Hukukun Fragmentasyonu: Uluslararası Hukukun Çeşitlenmesi ve Genişlemesinden Kaynaklanan Güçlükler” başlığı altında

---

⁷²⁴ Villiger, “The Rules on Interpretation: Misgivings, Misunderstandings, Miscarriage? The “Crucible” Intended by the International Law Commission”, s. 111.

⁷²⁵ Fitzmaurice, “The Law and Procedure of the International Court of Justice: Treaty Interpretation and Certain other Treaty Points”, s. 208.

hazırladığı raporda,⁷²⁶ VAHS m. 31(3)'de yer alan, taraflar arasında uygulanacak hukuk kurallarının yorumda dikkate alınması bakımından birtakım tespitlerde bulunmuştur.⁷²⁷ Her ne kadar VAHS'de bu hukuk kurallarının hangi anda yürürlükte olan kuralları içerdiği konusunda bir açıklık olmasa da,⁷²⁸ bir andlaşma hükmünün, sonradan oluşan uluslararası teamül hukuku ve hukukun genel ilkeleri dahil, sonraki gelişmelerden etkilenebileceğini belirttikten sonra⁷²⁹ UHK, andlaşmadan sonra ortaya çıkan uluslararası hukuk kurallarının yorumda dikkate alınabileceğini, bu durumun bilhassa andlaşmada yer alan kavramlar ucu açık veya evrilen bir nitelikteyse ortaya çıkacağını ortaya koymuştur. Komisyon, bu duruma üç örnek vermektedir: “(a) kavram sonra gelen teknik, ekonomik veya hukuki gelişmelerin dikkate alınmasına işaret ediyorsa; (b) kavram taraflara ilerici gelişim yükümlülüğü yüklüyorsa; veya (c) kavram çok genel bir nitelikteyse veya değişen şartları dikkate almayı gerektirecek derecede genel bir biçimde ifade edildiyse.”⁷³⁰ UHK'nın sunduğu bu üç örnekleme insan hakları sözleşmelerinde yer alan genel ifade biçimiyle ve burada yer alan kavramların gelişime tâbi oluşuyla örtüşmektedir. Gerçekten de, insan hakları sözleşmeleri ucu açık ve evrilen normlar

---

⁷²⁶ On iki no.lu konunun orijinal başlığı şöyledir: “Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law” Bkz. ILC, “Report of the International Law Commission on the Work of its fifty-eight session (1 May-9 June and 3 July-11 August 2006)”, UN Doc A/61/10, **Yearbook of International Law Commission**, Vol II(2), 2006, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_61_10.pdf, 07.05.2017, s. 400-418

⁷²⁷ Bkz. **a.e.**, s. 413-416.

⁷²⁸ UHK, 1964 yılında yayınlanan taslak Sözleşme'nin metninden, 1966 yılında, “[andlaşma] akdedildiği sırada yürürlükte olan [hukuk kuralları]” (*in force at the time of its conclusion*) ibaresini çıkartmıştır. Bkz. ILC, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, 1966, s. 222, para. 167. Bu kuralların yorum faaliyeti sırasında geçerli olan hukuk kuralları olduğu konusunda bkz. International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991, **The Prosecutor v Anto Furundzija**, Case No. IT-95-17/1-A, Declaration of Judge Robinson, 21.07.2000, s. 360 vd.

⁷²⁹ **A.e.**, s. 415, para. 22. Çalışma Grubu burada 1928 tarihli Palmas Adası Tahkimi'ne gönderme yapmaktadır.

⁷³⁰ **A.e.**, s. 415-416, para. 23. Çalışma Grubu (a) şikkına giren durumlar bakımından 1997 tarihli Gabcikovo-Nagymaros Projesi Davası'na ve 2005 tarihli Iron Rhine Demiryolu Tahkimi'ne, (c) şikkına giren durumlar bakımından ise 1971 tarihli Güney-Batı Afrika Davası'na ve yine Gabcikovo-Nagymaros Projesi Davası'na gönderme yapmaktadır.

içermektedir ve bunlar bakımından uluslararası hukuk kurallarının gelişiminin dikkate alınması kaçınılmazdır.⁷³¹

Bir andlaşmanın akdedilişinden sonra zaman içinde yaşanan gelişmeler uluslararası hukukta meydana gelen yeni kurallar olabileceği gibi, ilgili sözleşmenin akdinden sonra gerçekleşen uygulamalar da olabilir. Peki, sonraki uygulama ilgili sözleşmenin yorumlanmasında nasıl bir değişiklik yapacaktır ve hangi hukuk sùjelerinin uygulamaları m. 31(3)(b) anlamında sonraki uygulama teşkil edecektir?

Sonraki uygulama, bir andlaşmanın hükümlerinin başlangıçtaki anlamını zaman içinde değiştirebilecektir. *Villiger*'in deyişiyse, bu ya buyurucu yorum (*authoritative interpretation*) yoluyla ya da zamanla yeni bir teamül oluşumu yoluyla olabilecektir.⁷³² VAHS m. 31(3)(a) ve (b)'de yer alan sonraki anlaşma ve sonraki uygulama hakkındaki en güncel ve kapsamlı çalışmalardan birini Özel Raportör *Nolte* başkanlığında gerçekleştirmekte olan UHK de sonraki uygulamanın yorumda dikkate alınmasının evrimsel yorumu destekler nitelikte olabileceğini belirtmiş,⁷³³ gerek AIHM ve AAIHM,

---

⁷³¹ UHK Çalışma Grubu'na başkanlık eden *Koskenniemi* konuya ilişkin UHK'ye sunduğu raporda m. 31(3)(c) uygulamasına AIHM içtihadından örnekler sunmaktadır (ILC, **Fragmentation of International Law: Difficulties Arising From the Diversification And Expansion of International Law: Report of the Study Group of the International Law Commission Report on Fragmentation, Finalized by Martti Koskenniemi**, s. 219-221). Bunlar, Golder/Birleşik Krallık davası, Loizidou/Türkiye davası ile Sözleşme'de yer alan hakların devletin bağışıklığı karşısındaki konumunu ele alan 2001 tarihli üç farklı davadır (ECtHR, **Case of Al-Adsani v. the United Kingdom**, Judgment, Application No. 35763/97, 21.11. 2001; ECtHR, **Case of Fogarty v. the United Kingdom**, Judgment, App. No. 37112/97, 21.11.2001; ECtHR, **Case of McElhinney v. Ireland**, Judgment, App. No. 31253/96, 21.11.2001). Golder/Birleşik Krallık Davası'nda AIHM AIHS m. 6'ya mahkemelere erişim hakkının dahil olduğunu ortaya koyarken VAHS m. 31(3)(c) temelinde hukukun genel ilkelerinin yorumda dikkate alınması gerektiğini ve bu hakkın hukukun genel ilkesi niteliğinde olduğunu belirtmiştir (ECtHR, **Golder v. United Kingdom**, para. 35. Loizidou Davası'nda ise davanın esasa ilişkin kısmında Mahkeme KKTC'nin uluslararası hukuka göre bir devlet olmadığını ortaya koyarken ilgili Güvenlik Konseyi kararlarına ve devlet uygulamalarına bakmıştır. Bkz. ECtHR, **Loizidou v. Turkey**, Judgment, para. 44).

⁷³² Bkz. Villiger, "The Rules on Interpretation: Misgivings, Misunderstandings, Miscarriage? The "Crucible" Intended by the International Law Commission", s. 111.

⁷³³ ILC, "First report on subsequent agreements and subsequent practice in relation to treaty interpretation by Georg Nolte, Special Rapporteur", s. 25, para. 60. Ayrıca aynı belgede kaleme alınan taslak sonuç maddesinde de bu husus vurgulanmaktadır. 2 no.lu taslak sonuç metni şöyledir: "Subsequent agreements and subsequent practice as authentic means of interpretation: *Subsequent agreements and subsequent practice between the parties to a treaty are authentic means of interpretation which shall be taken into account in the interpretation of treaties. ... Subsequent agreements and subsequent practice by the parties may guide an evolutive interpretation of a treaty.*" Bkz. **a.e.**, s. 27.

gerekse İHK uygulamasından bu konuda örnekler sunmuştur.⁷³⁴ Buna göre, diğer uluslararası organlardan farklı olarak uluslararası insan hakları organları VAHS m. 31(3)(a) anlamında sonraki anlaşmaya başvurmamakta, sonraki uygulamadan söz etmektedirler. Bunu yaparken de birçok kez VAHS m. 31(3)'e açıkça gönderme yapmaksızın uluslararası hukukta yaşanan gelişmelerden, güncel koşullardan, insan hakları sözleşmelerinde yer alan hakların evrilişinden ve sözleşmelerin yaşayan metinler olmasından bahsetmektedirler.⁷³⁵

Örneğin İnsan Haklar Komitesi, evrimsel yorumu destekler şekilde sonraki uygulamaya birçok kez başvurmuştur. Gerek Kindler/Kanada gerekse Judge/Kanada kararında Komite MSHS'nin kabulünden kararın verildiği zamana dek birçok taraf devletin iç hukukunda ölüm cezasının kaldırılmasına veya bu cezasının uygulanmamasına gönderme yapmış, evrimsel yaklaşıma ve yaşayan belge doktrinine gönderme yapmıştır.⁷³⁶ Komite bazen de bir sonraki uygulama yokluğunda, başvuruçunun bir sözleşme hakkını ihlal ettiğini savunduğu devlet davranışının, ihlal teşkil etmeyeceği sonucuna varabilmektedir.⁷³⁷ AİHM de AİHS'e taraf devletler arasında ilgili hakkın içeriği bakımından bir mutabakatın bulunmadığı durumlarda evrimsel yorum yapmaktan imtina ederek tadkir yetkisi doktrinini benimsemektedir.⁷³⁸

---

⁷³⁴ ILC, "First report on subsequent agreements and subsequent practice in relation to treaty interpretation by Georg Nolte, Special Rapporteur", s. 16-18, para. 36-39.

⁷³⁵ Bu konudaki AİHM uygulaması için bkz., **a.e.**, s. 16-17, para. 37.

⁷³⁶ HRC, **Kindler v. Canada**, Communication No. 470/1991, 30 July 1993, para. 14.2; HRC, **Judge v. Canada**, para. 10.3.

⁷³⁷ Örneğin, uzun süre boyunca idam cezasının infazını beklemenin insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele addedilemeyecek olması bakımından bkz. HRC, **Barrett and Sutcliffe v. Jamaica**, Communication No. 270/1980, 30.03.1992, para. 8.4; HRC, **Simms v. Jamaica**, Communication No. 541/1993, 3.04.1995, para. 6.5.

⁷³⁸ Örn. bkz. ECtHR, **Case of Koch v. Germany**, Application No. 497/09, 19.07.2012, para. 70; ECtHR, **Case of SH and Others v. Austria**, Application No. 57813/00, Grand Chamber Judgment, 3.11.2011, para. 96.

Mahkeme, sonraki uygulamayı elde etmek için tüm taraf devletlerin yeknesak davranışını aramamakta, uygulamanın çoğunlukta olmasını gözetmektedir.⁷³⁹

Söz konusu uygulamanın VAHS m. 31(3)(b) anlamında sonraki uygulama olarak kabul edilebilmesi için kimin tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğine ilişkin ise açık olan, ilgili andlaşmaya taraf olan devlet uygulamalarını içerdiği, ki bu uygulamalar *Nolte* tarafından kaleme alınan UHK raporuna göre devletlere atfedilebilecek özel kişi davranışlarını da kapsamaktadır.⁷⁴⁰ Uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları gibi farklı aktörlerin devletlere atfedilemeyecek uygulamaları ise ancak daha sonra ilgili devlet tarafından da benimsenirlerse yorum bakımından kullanılabilirler, bunun dışında, sonraki uygulamaya bir delil niteliği taşıyabilirler.⁷⁴¹ Ayrıca raporda sonraki uygulama dar ve geniş anlamda sonraki uygulama olarak nitelendirilmektedir⁷⁴² ki, bir andlaşmaya taraf olan devletlerin mutabakatını gösteren sonraki uygulamalar m. 31(3)(b) anlamında sonraki uygulama olarak değerlendirilebilecekken, tek bir devletin veya bir grup devletin uygulaması gibi diğer uygulamalar m. 32 anlamında yardımcı yorum araçları olarak değerlendirilebilecektir.⁷⁴³

Çalışma bakımından üzerinde durulması gereken ise, BM insan hakları sözleşmelerine taraf devletlerin çekince ve çekincelere itiraz uygulamalarının yanı sıra, sözleşme organlarının uygulamalarının da sonraki uygulama teşkil edip etmeyecekleridir. *Nolte* şu ana kadar kaleme aldığı raporlarda bu konuya açıklık

---

⁷³⁹ Örn. Bkz. ECtHR, **Loizidou v. Turkey**, Judgment, s. 38, para. 97; ECtHR, **Demir and Baykara v. Turkey**, Application no.34503/97, Judgment, 12.11.2008, para. 52.

⁷⁴⁰ Bkz. ILC, “First report on subsequent agreements and subsequent practice in relation to treaty interpretation by Georg Nolte, Special Rapporteur”, s. 46-55, para. 119-144.

⁷⁴¹ Bkz. ILC, “First report on subsequent agreements and subsequent practice in relation to treaty interpretation by Georg Nolte, Special Rapporteur”, Draft conclusion 4, s. 55. Ayrıca bkz. **a.e.**, s. 51, para. 135.

⁷⁴² Nolte, çeşitli uluslararası yargısal ve yarı yargısal organların uygulamalarından yola çıkarak sonraki uygulamanın geniş anlamda sonraki uygulamayı da içermesi gerektiğini belirtmiştir. Bkz. ILC, “First report on subsequent agreements and subsequent practice in relation to treaty interpretation by Georg Nolte, Special Rapporteur”, s. 42, para. 106.

⁷⁴³ Bkz. ILC, “First report on subsequent agreements and subsequent practice in relation to treaty interpretation by Georg Nolte, Special Rapporteur”, Draft Conclusion No. 3, s. 45.

getirmemiş, üçüncü raporunda konuya bir sonraki raporunda eğileceğini belirtmiştir.⁷⁴⁴ Uluslararası Hukuk Derneği (International Law Association – ILA) de bu konuya ilişkin kesin bir görüş belirtmemekle birlikte BM insan hakları organları belgelerinin VAHS m. 32 anlamında yardımcı yorum kuralları arasında sayılabileceği görüşüne yer veren yerel mahkeme kararına gönderme yapmış,⁷⁴⁵ her ne kadar klasik görüşe göre insan hakları organlarının yorum, görüş ve tavsiyelerinin devlet uygulaması olarak yorumlanması mümkün olmasa da, bu uygulamalara taraf devletlerin verdikleri olumlu tepkilerle zımnî kabullenmelerin m. 31(3)(b) anlamında tarafların yorumda mutabakatını gösteren sonraki uygulama olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir.⁷⁴⁶ Bu tespitin de ötesinde ILA insan hakları sözleşmelerinin üçüncü kişilerin lehine haklar ortaya koymaları, devletlerin tek kontrol merci olmaması ve izleme organları oluşturmaları nedeniyle diğer uluslararası andlaşmalardan ayrıldıklarının dikkate alınması gerektiği ve bu nedenle izleme organlarının kendilerine bahşedilen yetkiler çerçevesindeki uygulamalarının sonraki uygulama meydana getirdiğinin kabul edilebileceği tespitini yapmıştır.⁷⁴⁷ BM insan hakları organlarının genel yorum ve tavsiye gibi uygulamalarının tüm taraf devletlerin eline geçtiğini ve bunlara tepki verebildiklerini belirten ILA, İHK genel yorumlarına karşı olumsuz devlet tepkilerinin az sayıda olduğunu belirtmiş ve bunların yaşam hakkı bağlamında nükleer silahların kullanılması ile çekinceler hakkındaki genel

---

⁷⁴⁴ Bkz. ILC, “Third report on subsequent agreements and subsequent practice in relation to the interpretation of treaties by Georg Nolte, Special Rapporteur,” International Law Commission Sixty-seventh session Geneva, **Yearbook of International Law Commission**, 4 May-5 June and 6 July-7 August 2015, s. 7-8, para. 16.

⁷⁴⁵ International Law Association, Berlin Conference: International Human Rights Law and Practice, Final Report on the Impact of Findingd of the United Nations Human Rights Treaty Bodies, 2004, s. 5, para. 20. ILA burada komitele uygulamalarının yardımcı yorum araçları teşkil edebileceğine hükmeden Osaka Yüksek Mahkeme kararında gönderme yapmaktadır. Bkz. **a.e.**, s. 6, dn. 22.

⁷⁴⁶ **A.e.**, s. 6, para. 21. Ulfstein da devletlerin İHK'nin sunduğu genel yorumlara sessiz kalmasının da bir sonraki uygulama teşkil edebileceğini belirtmiştir. Geir Ulfstein, **Law-Making by Human Rights Treaty Bodies**, Universitet i Oslo, 2014, (Çevrimiçi), <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/43310/Law-making+by+Human+Rights+Treaty+Bodies.pdf?sequence=4>, 07.05.2017. Aynı doğrultuda bkz. Matthew Craven, **The International Covenant On Economic, Social And Cultural Rights: A Perspective On Its Development**, OUP, 1998, s. 91.

⁷⁴⁷ **a.e.**, para. 22.

yorumlara verilen tepkiler olduğunu belirtmiştir.⁷⁴⁸ Ayrıca, devletlerin insan hakları organlarının uygulamalarına gerek bu organlar önünde gerekse diğer uluslararası organlar önünde ve kendi iç hukuk mekanizmaları nezdinde gönderme yaptığını, tüm bu uygulamaların da sonraki uygulama bakımından dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁴⁹ İLA burada insan hakları organları uygulamalarına verilen olumsuz devlet tepkilerinin bunları hangi noktada sonraki uygulama olmaktan çıkartabileceğine dair bir tespitte bulunmamıştır ki, birkaç devletin verdiği olumsuz tepkinin bu etkiye sahip olup olamayacağı tartışmalıdır.

Devletlerin bu konudaki görüşleri bakımındansa elde sınırlı sayıda veri bulunmaktadır. UHK, 2014 yılındaki 66. oturumunda devletlerden ve uluslararası örgütlerden gerek uluslararası örgütlerin bir andlaşmanın yorumuna katkı sağlamasına ilişkin, gerekse bağımsız uzmanlardan oluşan bir sözleşme organının ilgili andlaşmanın yorumunda kullanılabilir sonraki anlaşma veya sonraki uygulamaya tekabül eden herhangi bir beyan ya da davranışına ilişkin örnekler vermelerini istemiştir.⁷⁵⁰ Şu ana kadar bu konuda UHK'ye bilgi sunan 8 devlet bulunmaktadır⁷⁵¹ ve bunlardan iki tanesi insan hakları sözleşme organlarına gönderme yapmıştır:

Finlandiya, uluslararası insan hakları sözleşmelerinin uygulanmasını denetleyen organlar sonuç gözlemleri ve tavsiye belgeleri sunduklarında ve ilgili devlet bunlara ilişkin yanıtlar verdiğiğinde tüm bu tartışmaların ilgili sözleşmenin yorumunu etkileyebileceğini belirtmiştir.⁷⁵² Almanya da, Komite kararlarının sonraki uygulama

---

⁷⁴⁸ **A.e.**, para. 23. Genel Yorum 24'e verilen devlet tepkileri için bkz. yuk. "BİRİNCİ BÖLÜM/III/E/1. Hedef ve amaçla bağdaşma ölçütüne ilişkin meseleler" başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁷⁴⁹ **A.e.**, para. 23 vd. İLA, sözleşme organları uygulamalarına ulusal mahkemeler tarafından nasıl dikkate alındığını ayrı bir başlık altında incelemiştir.

⁷⁵⁰ Bkz. "Report of the International Law Commission Sixty-sixth Session (5 May- 6 June and 7 July – 8 August 2014)", **Official Records of the General Assembly**, Supplement No. 10 (A/69/10), Chapter III, 2014, (Çevrimiçi) <http://legal.un.org/docs/?symbol=A/69/10>, 07.05.2017, p. 8.

⁷⁵¹ Bunların ve aynı zamanda AB ile İLO'nun sunduğu bilgilere ulaşmak için bkz. ILC, **Analytical Guide to the Work of the International Law Commission**, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/ilc/guide/1_11.shtml#govcoms, 07.05.2017.

⁷⁵² Bkz. UN, **Information submitted by Finland**, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/sessions/67/pdfs/sasp_finland.pdf&lang=E, 07.05.2017.

olarak dikkate alınması gerektiği görüşünü iletmış, MSHS m. 26'da yer alan ayrımcılık yasağının bu Sözleşme'de yer almayan haklar bakımından da sağlanması gereken genel bir nitelik taşıdığını belirten İHK kararlarına⁷⁵³ gönderme yaparak, kendisinin bu genel uygulamayı engellemek bakımından onay sırasında MSHS'ye bir çekince koyduğunu belirtmiştir.⁷⁵⁴

Bu iki devletin sundukları bilgi, BM insan hakları organlarının beyan ve davranışlarının m. 31(3)(b) bağlamında sonraki uygulama meydana getirebileceğini destekler niteliktedir. Finlandiya bu beyan ve davranışların onlara karşılık gelen devlet davranışlarıyla desteklenmesi gerektiğini belirtirken Almanya buna açıkça değinmemiştir. Ancak, İHK uygulamasının kendisi bakımından geçerli olmasını engellemek isteyen devletin buna göre bir tepki vermesi gerektiği, aksi takdirde sonraki uygulamanın getireceği değişime tâbi olacağı görüşünde olduğu anlaşılmaktadır.

BM insan hakları sözleşme organlarının beyan ve davranışlarının sonraki uygulama olarak değerlendirilebileceğini savunan görüşler doktrinde de mevcuttur.⁷⁵⁵

---

⁷⁵³ Bkz. HRC, **S. W. M. Broeks v. The Netherlands**, Communication No. 172/1984, Doc. Supp. No. 40 (A/42/40), 1987; HRC, **F. H. Zwaan-de Vries v. The Netherlands**, Communication No. 182/1984, Doc. CCPR/C/OP/2, 1990.

⁷⁵⁴ Bkz. UN, **Information submitted by Germany**, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/sessions/67/pdfs/sasp_germany.pdf&lang=E, 07.05.2017. Almanya İHK uygulamasının dikkate alınması konusunda ayrıca MSHS m. 2(1)'in içeriği konusundaki yorumlarına gönderme yapmıştır. Maddede yer alan, “*Bu Sözleşme'ye Taraf her Devlet kendi ülkesinde yaşayan ve yetkisi altında bulunan bütün bireylere ... hiçbir ayırım gözetmeksizin bu Sözleşme'de tanınan hakları sağlamak ve bu haklara saygı göstermekle yükümlüdür.*” hükmünün İHK uygulaması uyarınca bu hakların bir taraf devletin gücü veya etkin kontrolü (*within the power or effective control*) dahilindeki her bireye sağlanacağı şeklinde yorumlanması gerektiğini belirtmiş, İHK uygulamasına gönderme yaparak bunu destekleyen ve bu uygulamadan yola çıkarak MSHS'nin İsrail'in işgali altındaki Filistin topraklarında da uygulanacağını belirten UAD Danışma Görüşü'ne gönderme yapmıştır (ICJ, “*Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory Advisory Opinion*”, para. 109). Almanya bu doğrultuda 2005 yılında Komisyon'a bir bildirimde bulunarak yetkisi dahilindeki tüm bireylere MSHS'de yer alan hakları sağlayacağını teyit etmiş ve bunun sınırdışı görevde bulunan kolluk kuvvetleri veya askeri güçlerinin operasyonları sırasında da geçerli olacağını belirtmiştir (Bkz. HRC, **Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 40 of the Covenant: Comments by the Government of Germany to the Concluding Observations of the Human Rights Committee, 80th session**, Doc. CCPR/CO/80/DEU/Add. 2, 11.4.2005).

⁷⁵⁵ Örn. Bkz. Geir Ulfstein, “*Reflections in Institutional Design - Especially Treaty Bodies*”, in **Research Handbook on the Law of International Organizations**, eds.: J. Klabbbers and Å. Wallendahl, Cheltenham, Edward Elgar, 2011, s. 439; McGrogan, **a.g.e.**, s. 110; Schlütter, **a.g.e.**, s. 289; Kerstin

Mechlem, insan hakları sözleşmelerini yorumlama faaliyetini aslen sözleşme organlarının gerçekleştirmesi gerektiğini ve onların bu faaliyetlerinin VAHS m. 31(3)(b) anlamında sonraki uygulama olarak değerlendirileceğini, bu komitelerin diğer uluslararası andlaşmalarda söz konusu olmayan özel rolleri göz önünde bulundurulduğunda, sonraki uygulamayı devletlerle sınırlandırmanın uygun olmayacağını belirtmektedir.⁷⁵⁶ Yazar bu görüşünü, insan hakları organlarının görüşlerine verilen ve görüş ayrılığını açıkça ortaya koyan tepkilerin azlığıyla da desteklemektedir.⁷⁵⁷

Gerçekten de, insan hakları sözleşmelerinde yer alan normların içeriğini tespit bakımından devletlerin sonraki uygulamada tek aktör olduğu görüşünü benimsemek, devlet çıkarlarını değil kişilerin haklarını koruyan *erga omnes partes* yükümlülükler içermeleri ve devlet davranışlarını denetlemekle yetkili kılınmış organlar kurmaları karşısında akla yatkın gözükmemektedir. Ancak VAHS m. 31(3)(b)'den saparak *lege feranda* bir savı uygulamaya koymak da mümkün değildir. Dolayısıyla makul olan, insan hakları organlarının sonraki uygulamalarının yorumda dikkate alınabilmesi için devletler tarafından genel olarak kabul görmüş olmalarıdır. Yukarıda belirtildiği üzere, bu görüş gerek İLA, gerek doktrin, gerekse bazı devletler nezdinde karşılık bulmaktadır. VAHS m. 31(3)(b) bağlamında dikkate alınmanın hukuki dayanağı, devletlerin insan hakları organlarına bahsettikleri yetkiler, onların görüş ve kararlarına uyma niyetlerini ortaya koydukları çeşitli davranış ve tepkileri ve hatta üyelerini belirlemeleri⁷⁵⁸ olarak

---

Mechlem, "Treaty Bodies and the Interpretation of Human Right", **Vanderbilt Journal of Transnational Law**, Vol.42, 2009, s. 912, 920 vd.

⁷⁵⁶ Bkz. **a.e.**, s. 920.

⁷⁵⁷ Bkz. **a.e.**, s. 921. Burada yazar, ABD'nin İHK'nin sonuç gözlemi belgesinde taraf devletin ülkesinin dışındaki durumlar bakımından yetkisine ilişkin tespitlerine verdiği tepkiye gönderme yapmaktadır. Bkz. **HRC, U.S. Comments on the Concluding Observations of the Human Rights Committee**, Addendum, Doc. CCPR/C/USA/CO/3/Rev.1/Add.1, 12.2.2008.

⁷⁵⁸ Elbette seçilen bu üyeler kendilerini seçen devletlerden tamamen bağımsız insan hakları uzmanlarından oluşmaktadır. Burada insan hakları sözleşme organlarının sonraki uygulama oluşturacağı kanaatini uyandıran, ilgili sözleşmeye taraf devletlerin gerek sözleşmelere ve seçmeli protokollerine taraf olarak gerekse izleme mekanizmalarının üyelerinin belirlenmesinde aktif rol oynarak bu mekanizmaların uygulamalarına yüksek bir değer verdiklerini göstermeleridir. BM İnsan Hakları Komitesi üyelerinin seçilme usulüne ve şu anki üyelerine dair bilgi için bkz. United Nations Human Rights Office of High

gösterilebilir. Devlet tepkileri dolayısıyla VAHS m. 31(3)(b) bağlamında dikkate alınamayacak olan bir insan hakları organı uygulaması ise m. 32 bağlamında yardımcı bir dayanak olacaktır. Dolayısıyla çalışmada, BM insan hakları sözleşme organlarının çeşitli uygulamalarına sonraki uygulama bağlamında değinilirken bunlara devletler tarafından verilen açık ve zımni tepkiler dikkate alınacaktır.

Son olarak belirtmek gerekir ki, sonraki uygulama evrimsel yorumu destekleyen bir işleve sahip olabileceği gibi, hedef ve amaç gözetilerek yapılan evrimsel yoruma ket vurucu bir unsur da olabilir.⁷⁵⁹ Zira sonraki uygulama olarak değerlendirilen devlet uygulamaları, yukarıda örneklendirildiği üzere evrimsel yorumu destekleyici bir mutabakatın sağlanmadığını, aksine, söz konusu hakkı kısıtlayıcı uygulamaların mevcut olduğunu ortaya koyabilir.⁷⁶⁰ Dolayısıyla, BM insan hakları sözleşme organlarının uygulamalarıyla devlet uygulamaları arasında bir gerilim söz konusu olduğunda neyin dikkate alınacağı tüm muhatap devletlerin ilgili BM insan hakları sözleşme organının uygulaması bakımından aldığı tavır incelenerek bulunabilecektir.

Görüldüğü üzere, uluslararası toplumda zaman içindeki yaşanan gelişmeler, bir insan hakları sözleşmesinde yer alan hakların içeriğini etkilemektedir. Bu etki pek tabii, bir insan hakları sözleşmesinin hedef ve amacı ile bağdaşırılığa da etki edecektir. Dolayısıyla bir devletin bir insan hakları sözleşmesine koyduğu çekincenin, koyulduğu sırada hedef ve amaç ile bağdaşır olduğu düşünülse de yaşanan gelişmeler belli bir süre zarfında bu bağdaşmanın ortadan kalkabileceğini göstermektedir. Bu bakımdan *Pellet*'nin hazırladığı rehber ilkelerin şerhinde hedef ve amacın belirlenmesi bakımından sonraki uygulamanın açıkça ifade edilmesinin gerekçesi olarak, hedef ve amacın evrilen

---

Commissioner, **Human Rights Committee**, (Çevrimiçi), <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CCPR/Pages/Membership.aspx>, 07.05.2017. BM insan hakları sözleşme organları üyelerinin mesleki deneyimlerine ilişkin bilgi için bkz. Mechlem, **a.g.e.** s. 917.

⁷⁵⁹ ILC, "First report on subsequent agreements and subsequent practice in relation to treaty interpretation by Georg Nolte, Special Rapporteur", s. 25, para. 60.

⁷⁶⁰ Bu yönde bkz. **a.e.**, s. 39, para. 100.

bir yapıya sahip oluşunun gösterildiği hatırlatılmalıdır.⁷⁶¹ Her ne kadar bir devletin bir çekinceye itiraz süresi çekincenin koyuluşundan itibaren bir yıl olsa da, gerek devletler gerekse yetkili diğer uluslararası hukuk organları yıllar sonraki farklılaşan şartlar nedeniyle hedef ve amaç ile bağdaşmama ve geçersizlik halini öne sürebileceklerdir. Zira burada teknik olarak hedef ve amaç ile bağdaşmama nedeniyle izin verilemez ve itiraz etmeye bağlı olmaksızın hükümsüz olan bir çekince söz konusu olacaktır.⁷⁶²

⁷⁶¹ Bkz. ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 362 para. 7.

⁷⁶² Her ne kadar VAHS m. 20(5)’e göre bir çekinceye itiraz süresi çekincenin ilgili devlete bildirilmesinden veya bu devletin ilgili sözleşmeye taraf olmasından itibaren 12 ay olsa da geçersiz olan bir çekinceye geç itiraz edilmesi uygulamada görülmektedir. Örneğin İtalya Botsvana’nın MSHS’ye koyduğu çekince ile Katar’ın İKS’ye koyduğu çekinceye geç itirazında ilgili çekincelerin VAHS m. 19 uyarınca bu sözleşmelerin hedef ve amacıyla bağdaşmadığını, dolayısıyla İtalya’nın bu uygulamasının itiraz süresine ilişkin m. 20(5) altında değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. UHK de çekincelere ilişkin Rehber’in şerhinde bu konuya değinmiş, İşkenceye Karşı Sözleşme’ye koyulan çekincelere dokuz devletin koyduğu on sekiz çekincenin on iki tanesinin geç itiraz niteliğinde olduğunu ve geç itirazları yapan devletlerin ilgili çekincelerin hükümsüz olması dolayısıyla çekince koyma tarihine önem vermediklerini belirtmiştir. Bkz. ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 513, para. 13. UHK burada ayrıca İsveç’in altıncı Komite’ye konu hakkında sunduğu görüşe de yer vermiştir. İsveç, geçersiz bir çekinceye yapılan itirazın *per se* itiraz niteliğinde olmadığını, sadece var olan bir hukuki duruma dikkat çektiğini ve VAHS m. 20(5)’te yer alan itirazda süre sınırına sadık kalmanın bu tarz bir itiraz bakımından gerekli olmadığını belirtmektedir. Bkz. UN, “Summary Record of the 14th meeting”, **Official Records of the General Assembly**, Doc. A/C.6/60/SR.14, 22.11.2005, para. 22.

Uluslararası insan hakları sözleşme hükümlerinin ve bunların hedef ve amacının evrilen doğası nedeniyle ortaya çıkabilecek başka bir sorun da, hedef ve amaç ile bağdaşmadığı tespit edilen çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmayı sağlamak için değiştirilmesi meselesidir. Her ne kadar çekince koyma süresi kısıtlı olsa da, şu ana kadar uygulamada çeşitli devletlerin çekincelerini ilgili sözleşmeyi onayladıktan sonra değiştirdiği ve bu uygulamanın bir itiraz ile karşılaşmadığı görülmektedir. Burada önemli olan yapılan değişikliğin çekincenin kapsamını daraltmasıdır ki bu teknik olarak kısmi geri çekme olarak değerlendirildiğinde belli bir süre kısıtı olmaksızın gerçekleştirilebileceği kabul edilebilecektir. AİHM’in Chorer/Avusturya kararına koyduğu muhalefet şerhinde Yargıç Valticos bir devletin çekincenin hukuk dışı olduğu koşunundaki tespitin yıllar sonra yapıldığı bir durumda devletin çekincisini değiştirmesine izin verilmemesinin mantık dışı olduğunu belirtmiştir. Bkz. ECtHR, **Case of Chorherr v. Austria**, Judgment, 1993, s. 42. Çekince metninin değiştirilmesi gerek kısmi geri çekme, gerekse çekincenin kapsamını genişletme bağlamında Pellet tarafından da incelenmiş ve bu konuda “rehber ilke 2.5: Çekince ve yorum beyanlarının geri çekilmesi ve değiştirilmesi (*Withdrawal and modification of reservations and interpretative declarations*)” ve “rehber ilke 2.3.4: Bir çekincenin kapsamının genişletilmesi (*Widening of the scope of a reservation*)” ortaya koyulmuştur. Bkz. ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 198, s.187. Bir çekince değişikliği örneği için bkz. Finlandiya’nın AİHS m. 5’e koyduğu çekinceleri 1996, 1998, 1999 ve 2001 tarihlerinde kısmen geri çekmesi, Council of Europe, **Reservations and Declarations for Treaty No.005 - Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms**, (Çevrimiçi), http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/005/declarations?p_auth=WVg1miLv, 07.05.2017.

5. Uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin yorumlanması

Çekincelerin nasıl yorumlanacaklarını belirlemek açısından onların hukuki niteliklerini hatırlamakta fayda vardır. Çekince, bir uluslararası andlaşmaya taraf olma niyetinde olan devlet tarafından ilgili andlaşmanın imza veya onay belgesine iliştirilen bir tek taraflı beyandır. Çekinceleri uluslararası alanda devletler tarafından ortaya koyulan diğer tek taraflı beyanlardan ayıran ve yorumlarında dikkate alınması gereken iki önemli özellikse, çekincelerin bir devleti bir yükümlülük altına sokmaktan ziyade, belli bir yükümlülüğünü farklılaştırmayı, kısıtlamayı veya ortadan kaldırmayı amaçlamaları ve başka bir bağlayıcı uluslararası hukuk belgesi bağlamında var olmalarıdır.

UHK de, bu özelliklerden yola çıkarak, çekincelerin yorumlanması bakımından bir rehber ilke ortaya koymuş ve burada çekincelerin hem tek taraflı bir beyan olma özelliklerini, hem de bir andlaşma bağlamında kaleme alınmalarını dikkate almıştır.⁷⁶³ Dolayısıyla, gerek devletlerin tek taraflı beyanlarına ilişkin rehber ilkelerden,⁷⁶⁴ gerekse VAHS'deki genel yorum kurallarından faydalanmıştır. *Pellet*'nin kaleme aldığı rehber ilke şöyledir:

“4.2.6. Çekincelerin yorumlanması:

Bir çekince iyi niyetle, özellikle çekincenin metninde yanıtıldığı biçimde onu kalame alanın niyeti, aynı zamanda andlaşmanın hedef ve amacı ve çekincenin ileri sürüldüğü koşullar dikkate alınarak yorumlanır.”⁷⁶⁵

⁷⁶³ Bkz. ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 467-468, para. 2.

⁷⁶⁴ Bkz. ILC, “Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto” Text adopted by the International Law Commission at its Fifty-eighth session, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, Part Two, 2006, (Çevrimiçi), http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_9_2006.pdf, 07.05.2017.

⁷⁶⁵ ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 467. Rehber ilkenin orijinal metni şöyledir: “2.6 *Interpretation of reservations: A reservation is to be interpreted in good faith, taking into account the intention of its author as reflected primarily in the text of the reservation, as well as the object and purpose of the treaty and the circumstances in which the reservation was formulated.*”

Bir devletin tek taraflı irade beyanı bakımından niyetin özellikle dikkate alınması, bir andlaşma metninden farklı olarak tek bir devlet tarafından hazırlanmış bir belge olmasının doğal bir sonucudur ve UHK de UAD içtihadından örnekler sunarak niyetin önemine değinmektedir.⁷⁶⁶ Çekincenin tanımında da bir beyanın çekince olup olmadığı belirlenmesi bakımından kendisini ileri süren devletin andlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerini değiştirme veya dışlama niyetiyle ortaya koyulmuş olmasının belirtildiği görülmektedir.⁷⁶⁷ Çekince koyan devletin niyeti ise, *Pellet* tarafından vurgulandığı ve tek taraflı beyanlara ilişkin rehber ilke No. 7'de ortaya koyulduğu üzere, birincil olarak beyan metninin kendisinden ortaya çıkartılmaktadır, bu da lafzi bir yoruma işaret etmektedir.

İnsan hakları sözleşmeleri bakımından da çekince metninin öneminin vurgulandığı gözlemlenmektedir. Çekinceyi koyan devletin niyetinin anlaşılması bakımından birincil olarak çekince metnine odaklanılmasının gerekliliği AAİHM tarafından da açıkça ortaya koyulmuştur. Mahkeme, 1983 tarihli Ölüm Cezasına Kısıtlamalar Danışma Görüşü'nde, bir çekince yorumlanırken metnine, şartlarına atfedilecek olağan anlama göre ve andlaşmanın bütünü içinde bakılacağını, bu yorum anlamı muğlak kılmadığı veya tamamen saçma bir sonuca götürmediği sürece farklı bir yaklaşımın benimsenmemesi gerektiğini, aksi bir değerlendirmenin devletin, çekincesinin ilişkili olduğu tüm konular bakımından sözleşmesel yükümlülüğünü dilediği gibi belirlemesine, çekincesinin kapsamının daha sonra beyan edeceği şekilde genişlemesine yol açabileceğini belirtmiştir.⁷⁶⁸ Hemen ardından da, bir devletin çekince metninin kendisinde yer alandan

---

⁷⁶⁶ ILC, "Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)", s. 468, para. 4. Burada gönderme yapılan UAD içtihadı, İran'ın UAAD'nin zorunlu yargı yetkisini UAD Statüsü m. 36/2 uyarınca kabul etme yönünde kaleme aldığı tek taraflı irade beyanının yorumlanmasını içeren İngiliz-İran Petrol Şirketi Kararı'dır. Bkz. ICJ, "Anglo-Iranian Oil Co. Case (United Kingdom v. Iran)", Preliminary Objection, **ICJ Reports**, 1952, s. 107.

⁷⁶⁷ Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi m. 2(d)'de yer alan "*purport to exclude or modify*" ifadesi bu anlama gelmektedir.

⁷⁶⁸ Bkz. IACHR, **Restrictions to the Death Penalty (Arts. 4(2) and 4(4) of the American Convention on Human Rights)**, Advisory Opinion OC-3/83, Ser. A, No. 3, 8.09.1983, para 63, (Çevrimiçi) http://hrlibrary.umn.edu/iachr/b_11_4c.htm , 07.05.2017., s. 17, para. 63.

daha fazlasını mahfuz tutmadığını vurgulamıştır.⁷⁶⁹ Daha yakın tarihli bir kararında ise AAİHM bu Danışma Görüşü'ne atıfta bulunarak, “Mahkeme, çekinceleri yorumlarken her şeyden önce katı lafzi bir analize dayanmalıdır” demiştir.⁷⁷⁰

UAD, niyeti ortaya çıkartma bakımından çekince metniyle beraber, çekincenin koyulma gerekçesini içeren belgeye,⁷⁷¹ hakkında çekince koyulan andlaşmaya katılma belgesinin hazırlanmasına ilişkin tutanaklara,⁷⁷² çekincenin hazırlanış koşullarına⁷⁷³ ve çekincenin ileri sürüldüğü sıradaki çevresel koşullara⁷⁷⁴ bakılabileceğini belirtmektedir. Tüm bu öğeler, UHK şerhinde “harici faktörler” (*exogenous elements*) olarak adlandırılmış, andlaşmanın hedef ve amacı da bu faktörler arasında değerlendirilmiştir.⁷⁷⁵

Belirtildiği üzere, bir çekince andlaşma bağlamında var olan tek taraflı bir beyan olduğundan ve koyulduğu andlaşmanın hedef ve amacı ile bağdaşması etkilerini doğurması bakımından bir ön şart teşkil ettiğinden, mümkün olduğunca andlaşmanın hedef ve amacıyla bağdaşır şekilde yorumlanması esas olacaktır.⁷⁷⁶ Dolayısıyla bir

---

⁷⁶⁹ A.e., para. 69.

⁷⁷⁰ IACHR, **Case of Boyce et al v. Barbados**, Ser. A, No. 169, 20.11.2007, s. 5, para. 15. Bu ifadenin orijinal metni şöyledir: “*Firstly, in interpreting reservations the Court must first and foremost rely on a strictly textual analysis.*”

⁷⁷¹ Bkz. ICJ, “Fisheries jurisdiction (Spain v. Canada)”, Judgment, **ICJ Reports**, 1998, s. 454, para. 49; ICJ, “Aegean Sea Continental Shelf (Greece v. Turkey)”, Judgment, **ICJ Reports**, 1978, s. 28, para. 68, 69. Balıkçılık Davası’nda beyanın hizmet ettiği amacın değerlendirilmesinden söz edilmekte, Ege Kıta Sahaneliği Davası’nda bu gayenin ortaya koyulduğu *exposé des motifs* belgesinden söz edilmektedir. Bu davaya yorum bakımından oldukça detaylı biçimde eğilen bir çalışma için bkz. Ulf Linderfalk, “Doing the Right Thing for the Right Reason - Why Dynamic or Static Approaches Should be Taken in the Interpretation of Treaties”, **International Community Law Review** 10, 2008, s. 118 vd.

⁷⁷² ICJ, “Aegean Sea Continental Shelf (Greece v. Turkey)”, s. 27, para. 65.

⁷⁷³ ICJ, “Fisheries jurisdiction (Spain v. Canada)”, Jurisdiction of the Court, Judgment, **ICJ Reports**, 1973, s. 454, para. 48-49; ICJ, “Aegean Sea Continental Shelf (Greece v. Turkey)”, s. 29, para. 70. Ege Kıta Sahaneliği Davası’nda çekincenin hazırlık çalışmalarına - *travaux préparatoires*- gönderme yapılmaktadır.

⁷⁷⁴ Bu bakımdan Ege Kıta Sahaneliği Davası’nda tarihsel bağlamdan söz edilmektedir. Bkz. ICJ, “Aegean Sea Continental Shelf (Greece v. Turkey)”, s. 29, para. 70.

⁷⁷⁵ ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 470, para. 10.

⁷⁷⁶ ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 470, para. 10, 11. Çekincelerin hedef ve amaç ile uyum sağlayacak biçimde

devletin koyduğu çekinceyi yorumlama sürecinde, devletin ilgili sözleşmenin hedef ve amacını muhafaza etme niyetini koruduğu varsayılacaktır ki bu husus, 1951 tarihli Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Çekinceler Danışma Görüşü'nde de vurgulanmıştır.⁷⁷⁷

Bu noktada, insan hakları sözleşmelerinin yorumlanması bakımından hedef ve amacın önemi yine kendisini göstermektedir. İnsan hakları sözleşmelerindeki hakları kısıtlayıcı hükümlerin yorumlanması bakımından benimsenen, belli türdeki şeylerin açıkça belirtilmesinin, belirtilmeyenleri dışladığını ifade eden⁷⁷⁸ *expressio unius exclusio alterius* ilkesi çekincelerin yorumlanmasına da yansımaktadır.⁷⁷⁹ Bu sözleşmelerin insan haklarının etkili biçimde korunmasını içeren hedef ve amacı, haklarında öne sürülen çekincelerin de dar yorumlanmasını gerektirecektir.

Çekincelerin yorumlanması ile ilgili olarak UAD'nin benimsediği görüşle uluslararası insan hakları organlarının benimsedikleri uygulama bu noktada farklılık göstermektedir.⁷⁸⁰ UAD, İspanya-Kanada Balıkçılık Davası'nda UAD'nin zorunlu yargı

---

yorumlanması, UAD tarafından ortaya koyulan, bir devletin tek taraflı beyanının varolan hukuk normlarıyla çatışır değil, uyusur biçimde yorumlanması ilkesiyle de uyum içindedir. Bkz. ICJ, "Right of Passage over Indian Territory Case (Portugal v India)", Preliminary Objections, **ICJ Reports**, 1957, s.142.

⁷⁷⁷ Bkz. ICJ, "Reservations to the Convention on Genocide", s. 26-27. UAD bu karineyi şu şekilde dile getirmiştir: "It must clearly be assumed that the contracting States are desirous of preserving intact at least what is essential to the object of the Convention; should this desire be absent, it is quite clear that the Convention itself would be impaired both in its principle and in its application."

⁷⁷⁸ Bkz. Merriam Webster Law Dictionary (Çevrimiçi), <https://www.merriam-webster.com/legal/expressio%20unius%20est%20exclusio%20alterius>, 07.05.2017.

⁷⁷⁹ Uluslararası insan hakları sözleşmelerinde kısıtlayıcı yorum örnekleri için bkz. Luigi Crema, **a.g.e.**, s. 692. Yazar bu ilkenin yansıdığı İnsan Hakları Komitesi Genel Yorumları'nı da listelemektedir. Bunlar şöyledir: HRC, **General Comment No. 22 (Art. 18)**, Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, 30.07.1993, para. 8; HRC, **General Comment No. 27 (Art. 12)**, Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.9, 2.11.1999, para. 4; HRC, **General Comment No. 28 (Art. 3)**, Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.10, 29.03.2000, para. 21; HRC, **General Comment No. 31**, Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, 29.03.2004, para. 6.

⁷⁸⁰ *Pellet* bu konudaki genel uygulamanın uluslararası insan hakları sözleşmeleri bakımından benimsenen görüşten farklı olduğunu ortaya koyduktan sonra, bu bağlamda insan hakları sözleşmelerinin doğaları gereği farklı yorum ilkelerine tâbi olmaları gerekip gerekmediği sorusunun ortaya çıktığını, ancak bu soruya verilecek cevabın Rehber'in kapsamı dışında bir inceleme gerektirdiğini ortaya koymuştur (ILC, "Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)", s. 471, para. 14). Bu soru çalışmada genel yorum kurallarının insan hakları sözleşmelerine uygulanması bağlamında genel olarak ele alınmıştır. Bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/A/2. Kendine haslık ve sınıflandır(ma)ma" başlığı altında yapılan açıklamalar.

yetkisinin kabul edildiğini ifade eden tek taraflı irade beyanına koyulan çekincenin dar yorumlanması için hiçbir neden olmadığını açıkça belirtmiştir.⁷⁸¹ Divan, UAD Statüsü m. 36(2) bağlamında Divan'ın yargı yetkisinin kabulüne ilişkin irade beyanlarının yorumuna ilişkin rejimin VAHS'de yer alan yorum rejimiyle aynı olmadığını belirtmiş ve bu beyanların *sui generis* niteliğine gönderme yapmıştır.⁷⁸² Divan bu durumun etkililik ve *contra proferentem* ilkelerinin uygulanmasına engel teşkil ettiğini belirtmiş ve beyanda bulunan devletin o andaki niyetine yorumda ağırlık vermiştir.⁷⁸³ Divana göre, bir devletin zorunlu yargı yetkisini kabul ederkenki niyetinin o dönemin şartlarına bakılarak değerlendirilmesi, çekincenin dar yorumlanmasına engel teşkil etmektedir.⁷⁸⁴ Buna karşın, uluslararası insan hakları organlarının farklı bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Örneğin İHK, Avrupa devletlerinden bazılarının başka bir insan hakları organı tarafından ele alınmış olan bir meselenin Komite önüne getirilmesini önlemek için 1 No.lu Seçmeli Protokole koyduğu çekinceyi *contra proferentem* bir yaklaşımla yorumlanmıştır. Komite, çekincenin kabul edilebilirliği engelleyebilmesi için ele alınmış olan meselenin dayandığı maddenin MSHS'nin ilgili maddesiyle birebir örtüşmesini aramış, çekince metninde yer alan "aynı mesele" ifadesini dar yorumlamıştır.⁷⁸⁵

AAİHM de, çekinceleri yorumladığı kararlarında ilgili insan hakları sözleşmesinin hedef ve amacına gönderme yaparak dava konusu çekincenin hakları çekincenin

---

⁷⁸¹ Bkz. ICJ, "Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada)", Jurisdiction of the Court, Judgment, **ICJ Reports**, s. 453, para. 44. Tütüncü ve diğerleri, Divan'ın, Kanada'nın ileri sürdüğü çekinceyi nasıl yorumladığını açıklarken şu ifadeleri kullanmaktadır: "Çekince, çekinceyi ileri süren devletin Divan'ın zorunlu yargı yetkisini kabul ettiği anki niyeti çerçevesinde yorumlanmalıdır. ... Böylece Divan çekinceyi, ileri süren devletin böyle bir beyanla ortaya çıkarmayı istediği etkiyi dikkate alarak yorumlamıştır." Bkz. Tütüncü ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 226. Aynı yönde bkz. ICJ, "Aegean Sea Continental Shelf (Greece v. Turkey)", s. 31, para. 74. Pellet de bu davalara atıfta bulunmaktadır. Bkz. ILC, "Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)", s. 471.

⁷⁸² ICJ, "Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada)", para. 46.

⁷⁸³ **a.e.** para. 51-52.

⁷⁸⁴ Bkz. ICJ, "Anglo-Iranian Oil Co. Case, (United Kingdom v. Iran)", s. 104.

⁷⁸⁵ Örn. bkz. HRC, **Maleki v. Italy**, Communication No: 699/1996, Doc.CCPR/C/66/D/699/1996, 15.07.1999, para. 9.2. İnsan Hakları Komitesi bu çekincenin başvurunun kabul edilmesini engelleyebilmesi için ayrıca aynı meselenin yalnızca usulden değil, esastan da görüşülmüş olmasını aramıştır. Örnekler için bkz. Sarah Joseph, Melissa Castan, **The International Covenant on Civil and Political Rights – Cases, Materials and Commentary**, 3rd edition, OUP, 15.09.2013, s. 116-120.

lafzından öteye gidebilecek biçimde kısıtlayamayacağını altını çizmiş ve dar bir yorumu uygun görmüştür.⁷⁸⁶

Burada belirtmek gerekir ki, insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin yorumlanması bakımından benimsenen yaklaşım, yalnızca UAD'nin yargı yetkisine koyulan çekincelerin yorumuna ilişkin benimsenen yaklaşım ile değil, aynı zamanda tek taraflı beyanların yorumlanmasında devletlerin altına girdikleri yükümlülüklerin dar yorumlanması⁷⁸⁷ ile de uyuşmaz gözükmektedir. Zira bir çekincenin dar yorumlanması, devletin ilgili sözleşme bakımından altına girdiği yükümlülüğün dar yorumlanması anlamına gelmemekte, aksine bu yükümlülüğün kısıtlanmasına bir çerçeve çizmektedir. Ancak burada devletin altına girdiği yükümlülüğün değerlendirilmesi bakımından ortaya çıkan farklılık bir tezat oluşturmamaktadır; zira devletlerin hareket kabiliyetini kısıtlayan bağlayıcı tek taraflı beyanlar bakımından dar yorum, ilgili devlet açıkça ifade etmediği sürece onun iradesi hilafına yükümlülüklerini arttırmamak bakımından anlam taşımaktadır. Çekincelerde ise devletlerin hali hazırda altına girme niyetlerini açıkça ortaya koydukları sözleşmesel yükümlülükler mevcuttur ve bunların kısıtlanması söz konusudur. Burada insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin dar yorumlanması ile, (1) tek taraflı bağlayıcı beyanların dar yorumlanmasında yükümlülüklerin değerlendirilmesi bakımından ortaya çıkabilecek farklılığın ve (2) UAD'nin yargı yetkisine ilişkin çekincelerin devletin niyetine ağırlık veren yorumu arasındaki farklılığın, insan hakları sözleşmelerinin etkili biçimde uygulanması esnasından kaynaklandığını ve *expressio unius exclusio alterius* ilkesiyle uyum içinde olduğunu yinelemekte fayda vardır.

---

⁷⁸⁶ Bkz. IACHR, **Restrictions to the Death Penalty (Arts. 4(2) and 4(4) of the American Convention on Human Rights)**, Advisory Opinion OC-3/83, para. 65. Boyce et al./Barbados karasında Mahkeme çok benzer bir metinle aynı husus vurgulamıştır. Bkz. IACHR, **Boyce et al./Barbados**, Series C, No. 169, 20.11.2007, para. 15. Aynı yönde bkz. **a.e.** para. 70.

⁷⁸⁷ Devletleri yükümlülük altına sokan tek taraflı bağlayıcı beyanların dar yorumlanmasına ilişkin bkz. ICJ, "Nuclear Tests (Australia v. France)", Judgment, **ICJ Reports**, 1974, s. 269; ILC, "Guiding Principles Applicable to Unilateral Declarations of States Capable of Creating Legal Obligations, with Commentaries thereto", s. 369.

İnsan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin dar yorumlanması esas doktrinde de vurgulanmıştır. Örneğin *Giegerich*, ilgili sözleşmede yer alan insan hakları rejiminin etkililiğine hanel gelmemesi için çekincelerin dar bir biçimde ve *contra proferentem* yorumlanması gerektiğini belirtmiş, bunun uluslararası insan hakları sözleşmelerinin hedef ve amacının da bir gereği olduğunu dile getirmiştir.⁷⁸⁸ *Bauer de, AAİHM'nin Ölüm Cezasına Kısıtlamalar Danışma Görüşü'ne* atıfta bulunarak, uluslararası insan hakları sözleşmeleri bakımından çekincelerin dar yorumlanması gerektiğini belirtmiştir.⁷⁸⁹ Bunun yanı sıra, devletler de insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelere itirazlarında ilgili çekinceleri dar yorumlama yoluna gitmişlerdir. Örneğin Almanya, çeşitli devletlerin MSHS'ye koydukları çekincelere yaptığı itirazda, sözleşmenin hedef ve amacına saygı göstermenin ve uygulamanın önemine gönderme yapmış, m. 27 bakımından koyulan çekinceyi, güvence altına alınan hakların, çekincede açıkça belirtilmemiş kategorideki tüm bireylere tanınacağı anlamına geldiği şeklinde yorumladığını bildirmiştir.⁷⁹⁰

---

⁷⁸⁸ Bkz. *Giegerich, Vorbehalte zu Menschenrechtsabkommen*, s. 758. Yazar şöyle demektedir: “*Ein Vorbehalt muß contra proferentem so eng wie möglich interpretiert werden, um das Vertragsregime möglichst unversehrt zu halten. Allein dies entspricht dem Ziel und Zweck von Menschenrechtsabkommen, im Interesse der Menschen die niedergelegten Rechte bestmöglich zu verwirklichen.*”

⁷⁸⁹ Bkz. *Bauer, a.g.e.*, s. 105, dn. 255. Danışma Görüşü'nün ilgili paragrafları şöyledir: “65. *In interpreting reservations, account must be taken of the object and purpose of the relevant treaty which, in the case of the Convention, involves the "protection of the basic rights of individual human beings, irrespective of their nationality, both against the State of their nationality and all other contracting States."* ... *The purpose of the Convention imposes real limits on the effect that reservations attached to it can have. If reservations to the Convention, to be permissible, must be compatible with the object and purpose of the treaty, it follows that these reservations will have to be interpreted in a manner that is most consistent with that object and purpose.* 66. ... *since a reservation becomes an integral part of the treaty, the reservation must also be interpreted by reference to the principles set out in Article 29 of the Convention. ... a reservation may not be interpreted so as to limit the enjoyment and exercise of the rights and liberties recognized in the Convention to a greater extent than is provided for in the reservation itself.*” Bkz. *IACHR, Restrictions to the Death Penalty (Arts. 4(2) and 4(4) American Convention on Human Rights)*, para 65-66.

⁷⁹⁰ Bkz. Almanya'nın Amerika Birleşik Devletleri, Kore Cumhuriyeti, Türkiye, Fransa ve Cezayir'in MSHS'ye koyduğu çekincelere ilişkin itiraz metinleri, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&lang=en#EndDec, 07.05.2017. Kore'nin çekincesine ilişkin Almanya şöyle demektedir: “*[The Federal Republic of Germany] interprets the declaration to mean that the Republic of Korea does not intend to restrict its obligations under article 22 by referring to its domestic legal system.*” Türkiye'ninkine ilişkin olarak ise, “*...The Government of the Federal Republic of Germany understands the reservation expressed by the*

Çekincelerin bir andlaşma bağlamında ortaya koyulan tek taraflı beyanlar olmaları ve insan hakları sözleşmelerinin hedef ve amacı göz önünde bulundurulduğunda, çekincelerin uluslararası insan hakları sözleşmelerinde bulunan kuralların evrilen doğasından da etkilenmesi kaçınılmaz olacaktır. Başka bir deyişle, yukarıda uluslararası insan hakları sözleşmelerinin hedef ve amacının yorumlanmasına rehberlik etmesi için ortaya koyulan ilke ve yaklaşımlar, çekincelerin yorumlanmasına da yansiyacaktır. Eğer çekinceye ele alınan bir kavramın ilgili sözleşmedeki anlamında zaman içinde bir değişiklik meydana geldiyse, bu çekincenin anlamına da yansiyacak, ancak elbette burada çekince koyan devletin niyeti yapılacak dinamik yorumun sınırını teşkil edecektir.⁷⁹¹

Son olarak, VAHS m. 31(3)(b)'de yer alan sonraki uygulamanın çekincelerin yorumlanmasındaki önemine değinmekte fayda vardır. Burada çekince koyan devletlerin sonraki uygulamalarının çekincelerinin kapsamının belirlenmesinde oynadıkları rolün yanı sıra, bu çekincelere itiraz eden devletlerin itiraz beyanlarında ilgili çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmasına ilişkin söylemleri ve İnsan Hakları Konseyi gibi uluslararası organlar nezdinde çekince koyan devletlere verdikleri tavsiyeler⁷⁹² de, çekince koyan devletlerin bunlara tepkileri ışığında, bu çekincelerin yorumunda etkili olacaktır. Devlet itirazı kadar hakkında çekince ileri sürülen sözleşmenin izleme organının yaptığı tespitlerin de sonraki uygulamayı meydana getirdiği göz önünde bulundurulduğunda,⁷⁹³ yine çekince koyan devletin tepkisi de dikkate alınarak, bu

---

Government of the Republic of Turkey to mean that the rights guaranteed by Article 27 of the Covenant will also be granted to all minorities not mentioned in the provisions and rules referred to in the reservation.” demektedir.

⁷⁹¹ Pellet de, UAD'nın, Ege Kıta Sahanelığı Davası'na konu olan Yunanistan'ın 1928 tarihli Andlaşma'ya katılım belgesinde yer alan “ülkesel statü” ve “yerel yargı yetkisi” ifadelerinin zaman içinde evrilmesinden yola çıkarak yaptığı dinamik yorumu örnek göstermektedir. Bkz. ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 471-472, para. 15.

⁷⁹² Bu konuda bkz. aş. “ÜÇÜNCÜ BÖLÜM/I. GENEL OLARAK” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁷⁹³ BM insan hakları organlarının uygulamalarının sonraki uygulama olarak değerlendirmelerine dair bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/III/A/4/c. İnsan hakları sözleşmelerinin yorumunda sonraki uygulamanın önemi” başlığı altında yapılan açıklamalar.

sözleşme organlarının görüş ve tavsiyelerinin de çekincelerin yorumunda dikkate alınacağı aşıkardır.⁷⁹⁴

Bu son nokta bağlamında tespit edilmesi gereken bir husus da, çekincede açıkça belirtilmemesi durumunda, ilgili çekincenin geçersizliğinin çekince ileri süren devletin ilgili andlaşmaya katılma iradesinde bir değişiklik yaratıp yaratmayacağıının belirlenmesidir. Şayet çekinceyi ileri süren devlet çekince metninde veya bu metnin yorumlanmasında kullanılacak diğer herhangi bir belgede ilgili andlaşma ile bağıtlanma iradesini ilgili çekincenin hüküm doğurması şartına bağlamıyorsa, geçersiz addedilen bir çekincenin ortaya çıkartacağı hukuki durum bakımından UHK bir rehber ilke öngörmektedir.⁷⁹⁵ Bu rehber ilke uyarınca karine, devletin geçersiz çekinceden faydalanmaksızın ilgili andlaşmaya taraf olacağı yönündedir.⁷⁹⁶ Ancak çekinceyi koyan devlet çekince olmaksızın bağıtlanma iradesinin olmayacağını ortaya koyarak bu karineyi bozabilecektir. Bir insan hakları sözleşmesi bakımından öne sürülen çekincenin geçersizliğinin sözleşme ile bağlanma iradesini de ortadan kaldıracığı yönündeki irade ise Rehber'e göre geçersizliğin ilgili sözleşme organı tarafından ortaya koyulmasından itibaren 12 ay içinde yapılmalıdır.⁷⁹⁷ Doktrinde de çekince koyulan andlaşma ile

---

⁷⁹⁴ Örneğin İnsan Hakları Komitesi'nin çekincelerin izin verilebilirliğini değerlendirme bakımından devlet tepkileriyle bağlı olmadığını belirttiğinin altını çizmekte fayda vardır. Bkz. HRC, **General Comment No. 24**, para. 17. İnsan Hakları Komitesi burada devlet itirazlarının uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin hedef ve amaç ile bağdaşırılığı bakımından bir referans noktası oluşturmasına şu şekilde karşı çıkmaktadır: "... *But the Committee believes that its provisions on the role of State objections in relation to reservations are inappropriate to address the problem of reservations to human rights treaties. Such treaties, and the Covenant specifically, are not a web of inter-State exchanges of mutual obligations. They concern the endowment of individuals with rights. ... The absence of protest by States cannot imply that a reservation is either compatible or incompatible with the object and purpose of the Covenant.*"

⁷⁹⁵ Rehber ilke No. 4.5.3, ILC, "Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)", s. 524-525.

⁷⁹⁶ Rehber ilke No. 4.5.3 (2) , ILC, "Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)", s. 525.

⁷⁹⁷ Bkz. rehber ilke No. 4.5.3 (4), ILC, "Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)". UHK tarafından öngörülen bu rehber ilkenin insan hakları sözleşme izleme organlarının uygulamalarından daha radikal bir yaklaşımı ortaya koyduğuna ilişkin bkz. Zeynep Elibol ve Başak Çalı, "The ILC's Clever Compromise on the Validity of Reservations to Treaties: A Rejoinder to Marko Milanovic and Linos-Alexandre Sicilianos", **EJILTalk!**, 11.04.2014,

bağlanmanın ancak çekince geçerli olduğu takdirde söz konusu olacağına ilişkin devlet iradesinin belirlenmesi bakımından ispat yükünün çekinceyi koyan devlete ait olduğu belirtilmektedir.⁷⁹⁸

6. Ara değerlendirme

Bir insan hakları sözleşmesine koyulan çekincenin onun hedef ve amacı ile bağdaşp bağdaşmadığını tespit etmek için öncelikle ilgili sözleşmenin hedef ve amacını yorumlamak gerekmektedir. Burada kast edilen yalnızca bir insan hakları sözleşmesinin hedef ve amacının belirlenmesi değildir. Zira yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere,⁷⁹⁹ insan hakları sözleşmelerinin hedef ve amaçları ilgili sözleşme organlarının çeşitli beyanlarında ya oldukça genel bir ifadeyle insan haklarının etkin biçimde korunması olarak, ya belli bir gruba veya hakka yönelik sözleşmeler bakımından bu grubun veya hakkın korunmasının hayata geçirilmesi olarak ya da eldeki meselede bahsi geçen hak özelinde ortaya koyulmaktadır.

Dolayısıyla, bu kısmın çalışmaya katkısı, eldeki spesifik mesele bağlamında koyulan çekincenin çekince koyan tarafın sözleşme yükümlülüklerinde meydana getirdiği farklılığın sözleşmenin hedef ve amacına dahil bir öğeye etki edip etmediğini değerlendirmek için gerek hedef ve amacın gerekse çekincenin içeriğinin nasıl doldurulacağına tespit edilmesi bakımından yol gösterici yöntemler sunmasıdır. Burada da, insan hakları sözleşmelerinin yorumu bakımından öne çıkan ilke ve yöntemler gerek hedef ve amacın, gerekse çekincelerin yorumlanmasına katkı sunmaktadır. İyi niyetle ve hedef ve amaç ışığında yorum, dinamik metinler olan insan hakları sözleşmelerinin etkili biçimde uygulanabilmesi için gereklidir. Onların norm üretici, *erga omnes partes* yükümlülükler içeren yapısı orijinalliğe dayalı, devlet niyetini ve tarihsel bakış açısını öne çıkartan bir yorum yöntemi izlenmesini engellemektedir. Temel yorum kuralını

(Çevrimiçi), <http://www.ejiltalk.org/the-ilcs-clever-compromise-on-the-validity-of-reservations-to-treaties-a-rejoinder-to-marko-milanovic-and-linos-alexandre-sicilianos/#more-10610>, 07.05.2017.

⁷⁹⁸ Bkz. Matthias Herdegen, “Interpretation in International Law”, para. 59.

⁷⁹⁹ Bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/III/A/4. Temel yorum kurallarının insan hakları sözleşmelerine uygulanması” başlığı altında yapılan açıklamalar.

altlayan ve VAHS'den çok önce sözleşme yorumundaki önemi ortaya koyulan etkililik ilkesinden ödün vermemek için, insan hakları sözleşmelerinde yer alan normların ne ifade ettiğini her durum bakımından ortaya çıkartmak, bunu yaparsen insan hakları sözleşmelerinin diğer sözleşmelerden farklı olarak denetleme mekanizmaları kurduğunu ve bunların normların içeriğini doldurmada yol gösterici olacağını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Evrimsel yorumda dikkate alınması gereken sonraki uygulama bakımından devlet davranışlarının yanı sıra, devletler tarafından kendilerini denetlemesi konusunda yetkilendirilen sözleşme organlarının uygulamalarının da, devletlerin zımni ve açık tepkileri ışığında dikkate alınması gerekmektedir.

Çekinceler bakımından şu vurgulanmalıdır: Onların tek taraflı irade beyanı nitelikleri, yorumlarında yalnızca devletin çekinceyi koyarkenki niyetinin dikkate alınması gerektiği anlamına gelmemektedir. Bu tür bir beyan diğer tek taraflı beyanlardan farklı olarak, çekince ileri süren devletçe taraf olunan bir sözleşmeyle bağlantısı ve bu sözleşmenin bir insan hakları sözleşmesi olması, hakların geniş ve kısıtlamaların dar yorumlanması ilkesi karşısında, *contra proferentem* ve dar bir yaklaşımla yorumlanmalıdır. Lafzi yorum, bir devletin çekincesinin farklılaştırdığı durumun ötesine geçememesi bakımından önemlidir. Hedef ve amaç ışığında yorumsa, ilgili çekince metinsel bir yorum yapıldığında muğlak kaldığında, çekincenin sözleşmenin hedef ve amacıyla bağdaşır şekilde yorumlanmasına hizmet etmektedir. Elbette gerek lafzi gerekse hedef ve amaç ışığında yorum yaparken iyi niyet ilkesi gözetilmeli, çekincenin tek taraflı bir beyan olduğu unutulmamalı ve taraf devletin anlaşılabilir niyetine aykırı olacak bir sonuca varılmamalıdır.

B. Diyalektik Bir Hedef ve Amaç Testi: Sözleşmenin Hedef ve Amacıyla Bağdaşmayacak Çekincelerin Dışlanması

Pellet, bir anlaşmanın hedef ve amacının belirlenmesine ilişkin kalame aldığı ve VAHS'de yer alan yorum kurallarını büyük ölçüde yansıtan rehber ilke 3.1.5.1'in

şerhinde, bunun metodolojiye ilişkin bir rehber niteliğinde olduğunu⁸⁰⁰ ve birçok durumda uygulanması sorunsuz olabilecekken,⁸⁰¹ bunun her durum için geçerli olmadığını ve bu nedenle çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşırılığını ölçmede yardımcı olacak farklı göstergelerin belirlenmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁰² Ardından, bu göstergelerin ne olduğuna ve nasıl uygulanacaklarına dair rehber ilkeler ortaya koymuştur.

Gerçekten de, yorum kuralları bir andlaşmanın hedef ve amacı ile ona koyulan çekincenin ne ifade ettiğini ortaya koymak için elzem olsa da, yorumlama faaliyeti nihayetinde bir andlaşma ile onu yorumlayan arasında bir ilişki yaratmakta ve belli bir oranda öznellik içermektedir.⁸⁰³ Bu da gerek bu özneliği en aza indirmek gerekse hedef ve amaç testini daha nesnel ve pratik hale getirmek için hangi durumlarda hedef ve amaç ile bağdaşırılığın söz konusu olamayacağına veya daha derin bir tetkikle incelenmesi gerektiğine ilişkin çeşitli kıstaslar ortaya koyulmasına yol açmıştır. İşte bu kıstaslar, yorum yöntemlerinden faydalanılarak hedef ve amaç ile çekincenin içeriğinin tespit edilmesinden farklı, diyalektik bir yaklaşımın benimsendiği bir hedef ve amaç testi meydana getirmektedir. *Pellet*'nin belirlediği göstergeler⁸⁰⁴ ile gerek doktrin,⁸⁰⁵ gerekse uluslararası insan hakları organları tarafından ortaya koyulan kıstaslar⁸⁰⁶ bu diyalektik

---

⁸⁰⁰ ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 362. Bu rehber ilkeye ilişkin açıklamalar için bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/II/B/1. Uluslararası Hukuk Komisyonu çalışmaları ışığında uygulama” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁸⁰¹ **A.e.**

⁸⁰² Bkz. 3.1.5.2 ila 3.1.5.7 no.lu rehber ilkeler ve şerhi, **a.e.**, s. 363-390.

⁸⁰³ *Kammerhofer*'in ifade ettiği gibi, yorum faaliyeti her zaman ilgili normların ötesine geçmeyi ifade ettiğinden ve kişiyle metin arasında bir ilişki kurduğundan yorumda tam bir nesnellikten söz etmek söz konusu olmayacaktır. Bkz. J. Kammerhofer, “Book Review on A. Orakhelashvili, *The Interpretation of Act and Rules in Public International Law*”, **European Journal of International Law**, No. 20, 2008, s. 1284.

⁸⁰⁴ Bkz., **a.e.**, s. 363-390.

⁸⁰⁵ Örn. bkz. Schabas, “Reservations to Human Rights Treaties, Time for Innovation and Reform”, s. 49-63; Sucharipa-Behrmann, **a.g.e.**, s. 76-77; McCall-Smith, **a.g.e.**, s. 82-112.

⁸⁰⁶ Bkz. HRC, **General Comment No. 24**; UN Commission on Human Rights, Working paper preparatory to the submission of the expanded working paper by Ms. Françoise Hampson submitted in accordance with the Sub-Commission decision 2001/17, Document E/CN.4/Sub.2/2003/WP.2.

teste işaret etmektedir.

Aşağıda ilgili uluslararası hukuk sūjelerinin çekincelerin hedef ve amaca uygunluğu bakımından benimsedikleri kıstas ve uygulamalar ortaya koyulacak, bunların aktarılmasını çalışmada benimsenen tipolojinin ortaya koyulması izleyecektir.

1. Bir çekincenin hedef ve amaç ile bağdaşp bağdaşmadığını tespit eden uluslararası hukuk sūjeleri

Hedef ve amaçla bağdaşmazlığın VAHS m. 19 altında yer alan ve bir çekincenin izin verilebilirliğini (*permissibility*) engelleyen durumlardan birini oluşturduğu, bu bağlamda da usule ilişkin hukuka aykırılıkları içeren şekli geçersizlik (*formal invalidity*) nedenleriyle birlikte bir çekinceyi geçersiz kılan unsurlardan biri olduğu ilk bölümde açıklanmıştı.⁸⁰⁷ Peki, insan hakları sözleşmeleri bakımından izin verilemezlik temelinde geçersizliği meydana getiren hedef ve amaç ile bağdaşmama uygulamada hangi somut durumlarda var olmaktadır? Bu soruyu yanıtlarken elbette bu uygulamayı meydana getiren uluslararası hukuk sūjeleri tarafından üretilen belge ve beyanlara dikkat çekmek gerekmektedir.

Rehber’de çekincelerin izin verilebilir olup olmadığını değerlendiren, dolayısıyla hedef ve amaç ile bağdaşma değerlendirmesi yapan uluslararası hukuk sūjeleri sıralanmıştır.⁸⁰⁸ Bunlar, (1) ilgili andlaşmaya taraf olan devlet veya uluslararası örgütler, (2) uyuşmazlık çözüm mekanizmaları ve (3) sözleşme izleme organlarıdır.

Her şeyden önce, çekincelerin izin verilebilir olup olmadığını *ante hoc* ve bağlayıcı bir şekilde ortaya koyarak çekince uygulamasını yönlendiren bir mekanizma bulunmasa⁸⁰⁹ ve değerlendirmeyi *post hoc* yapanların değerlendirmelerinin hukuki

---

⁸⁰⁷ Bkz. yuk. “BİRİNCİ BÖLÜM/III/D. 1969 Tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Rejimi” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁸⁰⁸ ILC, “Report of International Law Commission Sixty-third Session 26 April-3 June and 4 July-12 August 2011”, Rehber ilke 3.2, s. 391.

⁸⁰⁹ BM Andlaşmalar Hukuku Konferansı sırasında Birleşik Krallık delegesi olan *Sinclair*, özellikle hedef ve amaçla bağdaşmaya vurgu yaparak çekincelerin izin verilebilir olup olmadığını belirlemek için nesnel değerlendirme yapacak bir mekanizmanın gerekliliğini vurgulamışsa ve bu söylem başka delegelerce de desteklenmişse de, daha sonra benimsenmemiştir. *Sinclair*’in önerisi için bkz. UN, “Doc.

bağlayıcılığı ile üçüncü kişilere etkisi özellikle sözleşme organları bakımından tartışmalı

A/CONF.39/C.1/SR.22”, **Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, First Session (Summary records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole)**, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/diplomaticconferences/lawoftreaties-1969/docs/english/1stsess/a_conf_39_c1_sr22.pdf#page=2, 07.05.2017, s. 114, para. 76. İsveç, Avustralya, Gine ve İtalya’nın destekleyici açıklamaları için bkz. sırasıyla a.e. s. 117, 119 ve 120. Bu önerinin benimsenmesine Özel Raportör *Waldock*, böyle bir mekanizmanın çekinceler rejiminin esnekliğini ortadan kaldıracığı ve çekince koyulması bakımından bir mutabakata varmayı zorlaştırabileceği düşüncesiyle karşı çıkmıştır. Bkz. a.e.; “24nd meeting of the Committee of the Whole”, A/CONF.39/C.1/SR.24, **Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, First Session (Summary records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole)**, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/diplomaticconferences/lawoftreaties-1969/docs/english/1stsess/a_conf_39_c1_sr24.pdf#page=2, 07.05.2017., s. 126, para. 9-10,

Çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşırılığını değerlendirmek için bir mekanizma meydana getirme bakımından UHK tarafından BM Genel Kuruluna sunulan öneriye kısaca değinmekte fayda vardır. UHK 2011 yılında hazırladığı Rehber’in yanı sıra BM Genel Kurulu’na andlaşmalara koyulan çekincelerin değerlendirilmesi için oluşturulacak bir çekince yardım mekanizması (*reservations assistance mechanism*) önerisinde bulunmuştur (Bkz. ILC, “Report of the International Law Commission”, 2011, para. 73). Temelini Pellet’in 17. raporunun çekincelerden doğan uyuşmazlıkların çözülmesine ilişkin ekinde (ILC, **Seventeenth report on reservations to treaties by Alain Pellet, Special Rapporteur**, A/CN.4/647, 2011, (Çevrimiçi) <http://legal.un.org/docs/?symbol=A/CN.4/647>, 07.05.2017, para. 69- 101; ILC, **Seventeenth report on reservations to treaties, Addendum by Alain Pellet, Special Rapporteur**, A/CN.4/647/Add.1, 2011, (Çevrimiçi) <http://legal.un.org/docs/?symbol=A/CN.4/647/Add.1>, 07.05.2017.) alan ve gerek uyuşmazlık çözümü gerekse teknik destek için tarafsız bir yetkili mercii öngören bu öneriye göre ilgili mekanizma Genel Kurulun 6. Komitesi altında oluşturulacak bir gözlemevi (*observatory*) olarak çalışabilecektir ve UHK devletlere de bölgesel gözlemeleri kurma önerisinde bulunmaktadır (bkz. ILC, “Report of the International Law Commission”, 2011, s. 18.) Pellet bu önerinin kimi devletler tarafından oldukça olumlu karşılanırken (İsviçre, ABD, Birleşik Krallık, Portekiz örnekleri için bkz. United Nations, “Summary Record of the 20th Meeting”, UN Doc. A/C.6/68/SR.20, **Official Records**, 30.10.2013, para. 16, 19, 46, 60), bazı devletlerin de bu öneriye çok sıcak bakmadığını belirtmiştir (Singapur, Fransa ve İran örnekleri için bkz: UN, Summary Record of the 20th Meeting”, UN Doc. A/C.6/68/SR.22, **Official Records**, 1.11.2013, para. 32, 41, 51). Buna göre devletler bütçe ayırmadıkça gözlemevi düşüncesini hayata geçirmenin mümkün olmayacağını belirtmektedir. Bkz. Alain Pellet, **The ILC Guide to Practice on Reservations to Treaties: Some General Remarks**, EJIL: Talk!, March 24 2014, (Çevrimiçi), <http://www.ejiltalk.org/the-ilc-guide-to-practice-on-reservations-to-treaties-some-general-remarks/>, 07.05.2017. Raportörün belirttiği üzere gözlemevi önerisi Avrupa Konseyi bünyesinde kurulan “Milletlerarası Hukuka İlişkin Hukuki Danışmanlar Komitesi”nin (*Committee of Legal Advisors on Public International Law/ Comité des Conseillers juridiques sur le droit international public - CAHDI*) bir kolu olan “Avrupa Uluslararası Andlaşmalarda Çekinceler Gözlemevi”nden (*European Observatory of Reservations to International Treaties*) ilham almaktadır. Bu kurum devletler arasında uluslararası andlaşmalara koyulan çekincelere ve beyanlara ilişkin bir diyalog kurmayı amaçlamaktadır. Bu itibarla, ilgili çekinceleri inceleyerek bunlarla ilgili tavsiyede bulunmaktadır ve şu anda 2012 ve 2013’te devletler tarafından uluslararası andlaşmalara koyulan çekincelerin ve onlara verilen tepkilerin yer aldığı bir veri tabanı sunmaktadır. Raporlar için bkz. Council of Europe, **Previous Meeting Reports**, (Çevrimiçi), <http://www.coe.int/en/web/cahdi/previous-meetings-meeting-reports>, 07.05.2017. Gözlemevi önerisi hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. M. Wood, “Institutional Aspects of the Guide to Practice on Reservations”, **European Journal of International Law**, Vol.24, 2013, s. 15-18.

olsa da⁸¹⁰ bu süjelerin uygulamalarının gerek yorumda sonraki uygulama teŖkil ederek gerekse yeni bir uluslararası teamül oluŖturarak çekinceler rejiminin geliŖimine katkıda bulunduğu vurgulanmalıdır. Ayrıca, alıŖmanın uygulamalı kısmı Türkiye'nin BM insan hakları szleŖmelerine koyduğu çekincelerin değerlendirilmesini içerdiğinden, BM çatısı altındaki uygulama ve grŖler hangi tür çekincelerin hedef ve amaçla bađdaŖmaz addedilebileceğine iliŖkin tipolojiye temel teŖkil edecektir.

IHK, 24 No.lu Genel Yorumu kalame alarak ilk defa genel olarak hangi çekincelerin hedef ve amaçla bađdaŖmaz addedilebileceğini belirtmiŖ⁸¹¹ ve böylece farklı bir hedef ve amaçla bađdaŖma testinin ipuçlarını ortaya koymuŖtur.⁸¹² alıŖmada da gerek bu Genel Yorum'da yer alan faktörler, gerekse bu yorumu takip eden ve BM çatısı altında gerekleŖtirilen diğer alıŖmalarda yer verilen etmenler dikkate alınarak diyalektik bir hedef ve amaç testi ortaya koyulacaktır.

BM szleŖme organlarının uygulamalarına bu etmenlerin tipolojisi yapılırken değinilecektir; ancak bundan önce, uluslararası teamül hukuku oluŖumunun esas aktörü olan ve yorumda sonraki uygulamayı meydana getiren devletlerin tepkileri ile BM szleŖme organlarından daha erken bir dönemde çekincelerin hedef ve amaçla bađdaŖırlıđını değerlendirerek bazılarının geçersizliğine karar veren ve öngördüğü kistaslar yapılacak tipolojiye örnek teŖkil edecek olan uluslararası uyuŖmazlık çözüm mekanizmaları içtihadına dikkat çekilecektir.

a. *Devlet itirazları*

Bir çekincenin bir andlaŖmanın hedef ve amacıyla bađdaŖmadıđını ve bu nedenle kabul edilemez olduğunu ortaya koyan uluslararası hukuk süjelerinin baŖında elbette çekincelere itiraz mekanizmasını kullanarak bu durumu dile getiren devletler yer

---

⁸¹⁰ Bu konudaki tartıŖmaları içeren kaynaklar için bkz. aŖ. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/c. İnsan Hakları SzleŖme Organları Uygulaması" baŖlıđı altında yapılan açıklamalar.

⁸¹¹ 24 No.lu Genel Yorum'un çekinceler rejimine etkisi ilk bölümde ele alınmıŖtır. Bkz. "BİRİNCİ BÖLÜM/III/E/1. Hedef ve amaçla bađdaŖma ölçütüne iliŖkin meseleler" baŖlıđı altında yapılan açıklamalar.

⁸¹² Bkz. HRC, **General Comment No. 24**, para. 8 vd.

almaktadır. Çekince uygulamasında olduğu gibi çekincelere yapılan itirazlar da bir andlaşmaya taraf olurken devlet iradesinin esas olmasının bir sonucudur ve itiraz eden devlet bu yolla taraf olduğu andlaşmaya ilişkin tek taraflı olarak ortaya koyulan bir beyanı onayı hilafına kabul etmeye zorlanmamış olacaktır. 1951 tarihli Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Çekinceler Danışma Görüşü'nde UAD tarafından benimsenen⁸¹³ bu uygulama VAHS çekinceler rejimine de aktarılmıştır.⁸¹⁴

Devletlerin hedef ve amaç ile bağdaşmazlık dayanaklarına değinmeden önce kafa karıştırıcı olabilecek bir hususa açıklık getirmekte fayda vardır. Bir çekincenin hedef ve amaç ile bağdaşmama nedeniyle kabul edilemez oluşu bir andlaşma tarafının tespitinden bağımsız olduğuna, ilgili çekincenin geçerli bir şekilde koyulmuş olmasına ve etkilerini doğurmasına engel olduğuna ve izin verilebilirlik halinin geçerli olarak koyulmuş olan bir çekinceye verilen devlet tepkilerine ön geldiğine göre, devlet itirazlarının bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşma halinin tespiti bakımından nasıl bir etkisi olabilecektir? Özellikle de sözleşme organlarının bulunduğu BM insan hakları sözleşmeleri bakımından hedef ve amaç ile bağdaşmazlık vurgusu yapan devlet itirazlarının nasıl bir önemi bulunmaktadır?

Öncelikle hatırlatmak gerekir ki bir çekinceye yapılan itirazın amacı bu çekincenin geçersizliğine karar vermek değil, ilgili çekinceye karşı çıkmak ve çekinceyi itiraz eden devlete karşı öne sürülemez kılmaktır.⁸¹⁵ Başka bir deyişle, çekinceyi geçersiz kılan yapılan itiraz değil, çekincenin herhangi bir nedenle hukuka aykırı olarak ileri sürülmüş olmasıdır. Bununla birlikte, bağımsız bir *ante hoc* denetleme ve geçersiz kılma sisteminin bulunmadığı bir rejimde devletler elbette geçersiz bir çekincenin tüm

---

⁸¹³ Bkz. ICJ, “Reservations to the Convention on Genocide”, s. 26.

⁸¹⁴ UN, “Vienna Convention on the Law of Treaties”, m. 20, 21.

⁸¹⁵ ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 522, 523, para. 7; ILC, “Eighth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, Doc.A/CN.4/535 and Add.1, 27 May and 10 July 2003, s. 44, para. 82 vd. Burada Raportör konuya ilişkin karar örnekleri sunmaktadır.

etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik beyanlarda bulunmaktadır⁸¹⁶ ve bunlar da teknik olarak itiraz olarak değerlendirilmektedir.⁸¹⁷

Pellet, Rehber'in şerhinde çekincelerin geçersiz olup olmamasının öznel ve göreceli bir husus olmadığını belirttikten sonra, bu durumun devlet itirazlarını faydadan yoksun kılmadığını eklemiş ve 4.5.2 no.lu, "geçersiz addedilen çekincelere tepkiler" başlıklı rehber ilkeye gönderme yapmıştır.⁸¹⁸ Bu ilke uyarınca, "1. Geçersiz bir çekincenin yokluğu bir taraf devletin veya örgütün itirazına veya kabulüne bağlı değildir. 2. Bununla beraber, bir çekinceyi geçersiz addeden bir devlet veya uluslararası örgüt en kısa zamanda gerekçeli bir itiraz ileri sürmelidir."⁸¹⁹ Bu da devletlere, her ne kadar bir çekincenin geçersizliği ve yokluğu devlet tepkisine bağlı olmasa da, bu durumun ortaya koyulmasının çekinceler rejiminin yapısı düşünüldüğünde ne kadar önemli olduğu mesajını vermektedir.

Gerçekten de, bir çekinceye karşı devlet tepkileri, yoruma dayalı hedef ve amaç testinde sonraki uygulamayı ve teamül hukuku bakımından gerek devlet uygulamasını gerekse *opinio juris* meydana getirmesi,⁸²⁰ sözleşme izleme organlarına hedef ve

---

⁸¹⁶ *Pellet*, devlet itirazının, itiraz sahiplerinin çekincelerin geçerli olup olmadığına ve geçersiz bir çekincenin etkilerine ilişkin görüşlerini yansıtmayı bakımından önemini vurgulamıştır. Bkz. ILC, "Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)", s. 513, para. 12. Bu tepkiler *Pellet* tarafından Rehber'e ek olarak ortaya koyulan "Çekinceler Diyalogu"nun yürütülmesine de destek olacaktır. Bkz. **a.e.**

⁸¹⁷ UHK de Rehber'in şerhinde geçersizlik, hedef ve amaç ile bağdaşmazlık, izin verilemezlik vurgusu yapılan itirazların da teknik olarak itiraz kapsamında olduğunu ve bu beyanların uygulamada kabul gördüğünü belirtmiştir. Bkz. **a.e.**, s. 523, para. 8. Rehber'de itirazın tanımı şu şekilde yer almaktadır: "2.6.1. İtirazın tanımı: "İtiraz", nasıl kaleme alınırsa alınsın veya nasıl isimlendirilse isimlendirilsin, bir Devletin veya uluslararası örgütün başka bir Devlet veya uluslararası örgüt tarafından bir andlaşmaya yönelik ileri sürülen çekinceye karşılık olarak, çekincenin istenilen etkilerini doğurmasını engellemek veya çekinceye karşı çıkmak için yaptığı tek taraflı bir beyan demektir." Bkz. , **a.e.**, s. 11-12.

⁸¹⁸ **A.e.**, s. 519-520, para. 29.

⁸¹⁹ **A.e.**, s. 520.

⁸²⁰ Bu uygulama, Lijnzaad'ın deyişiyle, ilgili andlaşmanın belli bir şekilde yorumlanmasını ve bu doğrultuda oluşabilecek bir teamül hukukunu engellemektedir. Bkz. Liesbeth, Lijnzaad, **a.e.**, s. 54. Seibert-Fohr, devlet uygulamasının teamül hukuku oluşturmada *opinio juris* ögesini geliştirdiğini ve bu şekilde hedef ve amacın içeriğinin doldurulmasına katkı sunduğunu belirtmektedir. Bkz. Anja Seibert-Fohr, "The Potentials of the Vienna Convention on the Law of Treaties with Respect to Reservations to Human Rights Treaties", **Reservations to Human Rights Treaties and the Vienna Convention Regime – Conflict, Harmony or Reconciliation**, ed.: I. Ziemele, Martinus Nijhoff Publishers, 2004, s. 205.

amaçla bağdaşırlığa karar verirken uygulamalarında yardımcı olması⁸²¹ ve çekinceler rejiminin gelişimine katkıda bulunması bakımından önemlidir.⁸²² Nitekim, BM sözleşme organları da çekincelerin geçerliliği bakımından devlet itirazlarını dikkate almaktadırlar.⁸²³ Peki, devletler insan hakları sözleşmelerinde çekincelere karşı nasıl bir tavır sergilemektedir?

Devlet itirazının temelinde bir uluslararası andlaşmanın sağladığı ikili ilişkiler dengesinin yattığı düşünüldüğünde, insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelere yapılan itirazların istisnai nitelikte olduğu görülmektedir. Burada itiraz eden bir devlet, kendi çıkarını gözetken veya özgecil bir saikle hareket etsin veya etmesin,⁸²⁴ ilgili sözleşmenin etkili biçimde hayata geçirilmesini sağlamaya, bütünlüğünü gözeterek meşruiyetini korumaya çalışmakta,⁸²⁵ bunu yaparken de çekince koyan devletin iç hukuku uygulayış biçimine ve ilgili sözleşmeden ayrıksı değerler benimsemesine karşı çıkmaktadır.⁸²⁶

---

⁸²¹ *Hampson*, 2004 yılında kaleme aldığı çekincelere ilişkin nihai raporunda devlet itirazlarının BM sözleşme organları tarafından dikkate alındığından bahsetmektedir. Bkz. Commission on Human Rights, **Reservations to human rights treaties - Final working paper submitted by Françoise Hampson**, Doc. E/CN.4/Sub.2/2004/42, Geneva, 2004, (Çevrimiçi) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G04/154/19/PDF/G0415419.pdf?OpenElement>, 07.05.2017, para. 28 ve 30.

⁸²² Bu doğrultuda *Klabbers*, çekincenin ayrılabilirliği (*severability*) tezini destekleyen itirazların çekinceler rejimine ilişkin uluslararası hukukun gelişimine etki ettiğini belirtmektedir. Bkz. J. Klabbers, "Accepting the Unacceptable? A New Nordic Approach to Reservations to Multilateral Treaties", s. 190-192

⁸²³ HRC, **General Comment No. 24**, para. 17. Ayrıca bkz. ECtHR, **Loizidou v. Turkey**, para. 95., bu yönde bkz. Boerefijn, **a.g.e.**, s. 89-90.

⁸²⁴ *Schabas*, devletlerin uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelere itirazlarının politik olabileceğini belirterek, Kanada'nın Yemen'in MSHS'ye koyduğu çekincelere itiraz ederken aynı doğrultudaki ABD çekincelerine itiraz etmemesini örnek göstermektedir. Bkz. Schabas, **a.g.e.** s. 68.

⁸²⁵ İtirazların rasyoneli ve hukuki sonuçlarıyla ilgili VAHS öncesi tartışmalar için bkz. Klabbers, "On Human Rights Treaties, Contractual Conceptions and Reservations", s. 166 vd. Ayrıca bkz. HRC, **General Comment 31**. Buna göre her devletin diğer devletin sözleşmeden kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirmesi bakımından hukuki bir çıkarı bulunmaktadır.

⁸²⁶ Swaine'in de belirttiği gibi, bu sözleşmelerde devletler itiraz yerine çekince serbestisine odaklanmaktadır. Bkz. Swaine, "Treaty Reservations", s. 327. Klabbers, Devlet itirazlarının subjektif değerlerden bağımsız ve denge üzerine kurulmasının alternatif bir çözüm olabileceğinden bahsetmekte, insan hakları sözleşmelerine de akdi bir yaklaşım sergilenebileceğini belirtmektedir. Klabbers, "On Human Rights Treaties, Contractual Conceptions and Reservations", s. 179

Buna rağmen, özellikle bazı devletlerin, diğer devletlerin çekincelerine itiraz etmede oldukça kararlı ve tutarlı bir çizgi izledikleri,⁸²⁷ bazen sözleşmenin kurduğu denetleme organlarından daha sert bir söyleme sahip oldukları gözlemlenmektedir.⁸²⁸ Zira bir çekinceye itiraz ederken yalnızca bu çekincenin kabul edilmediğini beyan etmek, bu itiraza bağlanan hukuki sonucu, hakkında çekince koyulan kısmın çekince koyan devlet ile buna itiraz eden devlet arasında uygulanmaması ile sınırlı kılmaktadır⁸²⁹ ki, bu durum insan hakları sözleşmeleri bakımından çekince koyan devletin hiçbir müeyyideyle karşılaşmadan sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerini kısıtlama amacına ulaşmasına neden olacaktır.⁸³⁰ Bu nedenle, bir insan hakları sözleşmesine koyulan çekinceye itiraz eden bazı devletlerin özellikle hedef ve amaçla bağdaşmazlık vurgusu yaptıkları veya ilgili çekincenin hedef ve amaçla bağdaştığından endişe ettiklerini belirttikleri,⁸³¹ bu devletlerden bazılarının ise çekincenin geçersizliğini, çekince koyan devletin bu çekincesinden yararlanamayacağını ve sözleşmenin çekinceyi koyan devlet bakımından sanki çekince yokmuş gibi uygulanması gerektiğini ortaya

---

⁸²⁷ Bkz. Commission on Human Rights, **Reservations to human rights treaties - Final working paper submitted by Françoise Hampson**, Doc. E/CN.4/Sub.2/2004/42, para. 30. Hampson, çekince itirazlarının en fazla BM'nin "Batı Avrupa ve Diğerleri" grubundan geldiğini belirtmektedir. 2002 itibarıyla MSHS, MSHS-SP1, IAOKS, KKAOKS, İÖS ve ÇHS'ye hangi devletlerin hangi gerekçelerle itiraz ettiğine ilişkin tablo ve veriler için bkz. UN Commission on Human Rights, **Reservations to human rights treaties: Working paper preparatory to the submission of the expanded working paper by Françoise Hampson submitted in accordance with the Sub-Commission decision 2002/17**, Doc. E/CN.4/Sub.2/2002/34, 8.08.2002, s. 4-72.

⁸²⁸ Boerefijn, **a.g.e.**, s. 8.

⁸²⁹ UN, "Vienna Convention on the Law of the Treaties", m. 21(3).

⁸³⁰ Çekincelere itiraz ederken buna herhangi bir hukuki sonuç bağlamamanın aslında çekince koyan devletin amacına ulaşmasına neden olacağına ilişkin örn bkz. R. Kühner, **Vobehalte zu multilateralen volkerrechtlichen Verträgen**, s. 184; Daniel N. Hylton, "Default Breakdown: The Vienna Convention on the Law of Treaties' Inadequate Framework on Reservations", s. 438-440; J.M. Ruda, "Reservations to Treaties", s. 200.

⁸³¹ 2002 itibarıyla MSHS, MSHS-SP1, EKSHS, IAOS, KKAOS, IKS ve ÇHS'ye koyulan çekincelere yapılan itirazlarda hedef ve amaçla bağdaşmazlıktan söz eden tüm devletlerin listesi Hampson tarafından hazırlanan tabloda yer almaktadır. Bkz. UN Commission on Human Rights, **Reservations to human rights treaties: Working paper preparatory to the submission of the expanded working paper by Françoise Hampson submitted in accordance with the Sub-Commission decision 2002/17**, s.5 - 72. Bu verilere göre, örneğin, Şubat 2002 itibarıyla MSHS'ye koyulan çekincelere yapılan 48 itirazdan 26 tanesinde hedef ve amaçla bağdaşmazlıktan söz edilmektedir.

koyduğu uygulamada gözlemlenmektedir.⁸³² Genel tabloya bakıldığında, devletlerin, insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelere çoğunlukla hedef ve amaçla bağdaşmazlık nedeniyle itiraz etmekle beraber bu itirazlarında çoğunlukla⁸³³ bu durumun ilgili sözleşmenin çekince ileri süren devletle aralarında yürürlüğe girmesine hanel getirmeyeceğini belirttikleri görülmektedir.⁸³⁴ Her ne kadar bu beyanın çekince koyan devletin lehine yorumlanabileceği düşünülse de, tek başına hedef ve amaçla bağdaşmazlık temelinde itiraz etmenin dahi m. 19(c) uyarınca çekinceyi ileri sürülemez kılması makul olan yorum olacaktır. Bu doğrultuda *Hampson*, devletlerin çekincelere itiraz ederken ilgili çekincenin sözleşmenin hedef ve amacıyla bağdaşmadığını belirttikten sonra bu durumun sözleşmenin taraflar arasında yürürlüğe girmesine hanel getirmeyeceğini belirtmesinin ilgili çekincenin yok sayılacağı anlamına geleceğini belirtmektedir.⁸³⁵ *MacDonald* da, her ne kadar devletler itirazlarında hedef ve amaçla

---

⁸³² Bu dili ilk olarak Kuzey devletleri kullanmıştır. Klabbbers tarafından “*thou shalt not benefit*” kuralı olarak adlandırılan bu uygulamaya yazar İsveç, Danimarka ve Finlandiya uygulamalarından örnekler sunmaktadır. Bkz. Klabbbers, "Accepting the Unacceptable? A New Nordic Approach to Reservations to Multilateral Treaties", s. 186 vd. Bu tarz itirazlara “süper-maksimum etkiye” (*super-maximum effect*) sahip itirazlar olarak da yer verilmektedir. Bkz. ILC, “Eighth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, s. 48, para. 96. Kohona da bu konuda devlet uygulamalarından örnekler sunmaktadır. Bkz. Palitha T.B. Kohona, “Current Development: Some Notable Developments in the practice of the UN Secretary-General as Depositary of Multilateral Treaties: Reservations and Declarations”, **American Journal of International Law**, vol.99, 2005, s. 443-4. İzin verilemez çekincelerin geçersizliği ve devletlerin bu doğrultudaki süper-maksimum etki uygulamalarına örnekler için bkz. ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 51, para. 23, 24. Özel Raportör ayrıca, Genel Yorum 24’e verdikleri tepkilerde ne ABD’nin, ne Birleşik Krallık’ın ne de Fransa’nın bu konuda bir itiraz ortaya koymadıklarını belirtmektedir.

⁸³³ Belirtildiği gibi, özellikle kuzey ülkeleri, çekinceden faydalanamama notunu düştikleri için bu genel uygulamanın dışında kalmaktadırlar. Bu uygulamaya ilişkin tartışma için bkz. Klabbbers, “Accepting the Unacceptable? A New Nordic Approach to Reservations to Multilateral Treaties”, s. 179-193.

⁸³⁴ UN Commission on Human Rights, **Reservations to human rights treaties: Working paper preparatory to the submission of the expanded working paper by Françoise Hampson submitted in accordance with the Sub-Commission decision 2002/17**, Annex 1, Charts of Reservations to United Nations Human Rights Treaties. Örneğin, Hollanda Güney Kore’nin MSHS’nin çeşitli hükümlerine ilişkin koyduğu çekincelere itiraz ederken bunların Sözleşme’nin hedef ve amacıyla bağdaşmadığını açıkça belirttikten sonra bu durumun MSHS’nin iki Devlet arasında yürürlüğe girmesi bakımından bir engel oluşturmayacağını da eklemektedir. Bkz. UN, “International Covenant on Civil and Political Rights”, United Nations Treaty Series, Vol. 999, New York, 16.12.1966, entry into force 23.3.1976.

⁸³⁵ Bkz. UN Commission on Human Rights, **Reservations to human rights treaties - Final working paper submitted by Françoise Hampson**, Doc. E/CN.4/Sub.2/2004/42, para. 20.

bağdaşmazlığı veya başka bir gerekçeyle kabul edilemezliği ortaya koyduktan sonra çekincenin hukuki etkiden yoksun olduğunu açıkça ifade etmeseler de iradelerinin bu yönde olduğunun kabulünün gerektiğini belirtmektedir. Yazarın belirttiği üzere aksi bir yorum pratikte izin verilemez bir çekincenin istenen etkileri doğurması anlamına gelecektir ki bu da abesle iştil bir durum olur.⁸³⁶ Güncel uygulamaya bakıldığında, devletlerin itiraz ederken kullandıkları dilin de bu yorumu desteklediği açıkça görülmektedir.⁸³⁷

Hedef ve amaçla bağdaşmazlık temelinde itiraz eden devletlerin hangi durumlarda bu temeli öne sürdükleri bakımından bir gözlem yapılacak olursa, özellikle çekincenin genelliği ve buna bağlı olarak yükümlülüklerin ne derece kısıtlandığına dair belirsizlik, iç hukukun daha yüksek bir konumda tutulmasına dayalı oluşu, belli hükümlerin maddi içeriğini kısıtlaması veya hükümle bağlı olmadığını belirterek bu içeriği tamamen dışlaması gerekçelerinin öne çıktığı söylenebilir. Bunların yanı sıra, ilgili sözleşme organının devletin ilgili sözleşmeyi hayata geçirmek için aldığı önlemleri gözden geçirmesini sağlayan yetkisini dışlayan çekinceler de itiraza konu olmuştur.

Örneğin, İsveç, İsviçre ve Almanya El Salvador'un Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'ne (EKHS) koyduğu çekinceye hedef ve amaçla bağdaşmazlık vurgusuyla itiraz ederken gerekçe olarak El Salvador'un Anayasası'nı Sözleşme'nin üstünde tutmasını ve bu nedenle çekince dolayısıyla yükümlülüklerini hangi ölçüde dışladığının açık olmasını göstermiştir. İsveç ilgili çekincenin bu nedenle yok hükmünde olduğunu belirtirken, İsveç ve İsviçre El Salvador'un bu çekinceden

---

⁸³⁶ Bkz. Ronald St. J. MacDonald, "Reservations under the European Convention on Human Rights", **Revue belge de droit international**, No.21, 1988, s. 449. *Lijnzaad* da bu yönde, hedef ve amaçla bağdaşmazlık temelinde yapılan itirazların daha sonra bir uyumsuzluk çözüm mekanizması önünde bu itirazı yapan devlete ilgili beyanını bu organ önünde ileri sürebilme hakkı verdiğini belirtmektedir. Bkz. *Lijnzaad*, **a.g.e.**, s. 54.

⁸³⁷ Fiji'nin İÖS'ye koyduğu, işkencenin Sözleşme'deki tanımını kabul etmeyen ve işkenceyi kendi iç hukukuna göre tanımlayacağını belirten 2016 tarihli çekincesine yapılan Mart 2017 tarihli devlet itirazları bu dile örnek gösterilebilir. Burada itiraz eden devletler, ya öncelikle bu tür çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmaz olduğunu ve kabul edilemeyeceğini (*not permitted*) belirttikten sonra Sözleşme'nin ilgili devletler arasında yürürlükte kalacağını ifade etmekte, ya da Sözleşme'nin Fiji ile ilgili devlet arasında "tümüyle" (*in its entirety*) yürürlükte kalacağını belirtmektedirler. Bkz. UN, "Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment".

faydalanamayacağını eklemiştir. El Salvador ise devlet itirazına uğrayan bu çekincesini Mart 2015'te geri çekmiştir.⁸³⁸ İsveç, İspanya ve Çek Cumhuriyeti gibi devletlerle birlikte aynı gerekçeyle Tayland'ın EKHS'ye koyduğu iç hukukuna üstünlük veren yorum beyanına, bu beyanın bir çekince teşkil ettiğini belirterek itiraz etmiş ve Tayland bu çekincesini Şubat 2015'te geri çekmiştir.⁸³⁹ Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'nın, Güney Kore'nin MSHS'nin çeşitli maddelerine koyduğu çekincelere itirazında yaptığı vurgular da iç hukuka dayalı çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmaz addedildiğine ilişkin başka bir örnektir. Bu Devletler itirazlarında hedef ve amaçla bağdaşmazlık vurgusu yaptıktan sonra şöyle demektedirler: "...bu çekinceler bir devletin bir andlaşmayı yerine getirememesini meşrulaştırmak için kendi iç hukukunu öne süremeyeceğine ilişkin uluslararası hukuk ilkesiyle çelişmektedir. Bu nedenle Çek ve Slovak Federal Cumhuriyetleri bu çekinceyi geçerli olarak kabul etmemektedir. Yine de, işbu beyan Sözleşme'nin Kore Cumhuriyeti ile Çek ve Slovak Federal Cumhuriyeti arasında yürürlüğe girmesi önünde bir engel oluşturmayacaktır."⁸⁴⁰ Birleşik Krallık ise Güney Kore'nin çekincelerine itiraz ederken hedef ve amaçla bağdaşmazlık vurgusu yapmamakta, ancak bu çekincelere ilişkin herhangi bir görüş belirtmek için öncelikle bunların hangi etkiyi doğurmayı amaçladıklarının açık hale getirilmesi gerektiğini belirtmektedirler. İtiraza konu olan çekincelerinde Güney Kore yukarıdaki örneklerle

---

⁸³⁸ Bkz. UN, "Convention on the Rights of Persons with Disabilities". El Salvador'un çekincesinin metni şöyledir: "The Government of the Republic of El Salvador signs the present Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Optional Protocol thereto, adopted by the United Nations General Assembly on 13 December 2006, to the extent that its provisions do not prejudice or violate the provisions of any of the precepts, principles and norms enshrined in the Constitution of the Republic of El Salvador, particularly in its enumeration of principles."

⁸³⁹ Bkz. a.e.

⁸⁴⁰ Bkz. UN, "International Covenant on Civil and Political Rights". Sözleşme'den kaynaklanan yükümlülüklerin hangi oranda dışlandığının açık olmadığı gerekçesiyle hedef ve amaçla bağdaşmamanın ortaya koyulduğu başka birçok örnek bulunmaktadır. Örneğin ABD, Pakistan'ın MSHS'ye koyduğu ve gerek Anayasası'na gerekse iç hukukuna gönderme yaptığı çekincelere itiraz ederken bu çekincelerin "Pakistan'ın Sözleşme'den kaynaklanan maddi yükümlülüklerini hangi ölçüde değiştirmek istediğini muğlak hale getirdiğini" belirtmektedir. İsveç, İsviçre, İngiltere, Hollanda, Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Latviya, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya da Pakistan'ın çekincelerine aynı gerekçeyle itiraz etmiş ve hedef ve amaçla bağdaşmazlık vurgusu yapmıştır. Pakistan bu çekincelerini 2011 yılında geri çekmiştir. Bkz. UN, "International Covenant on Civil and Political Rights". Farklı BM insan hakları sözleşmelerinden örnekler için bkz. Seibert-Fohr, a.g.e., s. 188-191.

benzer şekilde ilgili BM insan hakları sözleşmesinin birtakım hükümlerinin kendi iç hukuna uygun şekilde uygulanacağını belirtmektedir⁸⁴¹ ve bu çekincelere yapılan itirazlar diğerlerinde olduğu gibi hem iç hukukun üstün tutulması veya Sözleşme'den kaynaklanan yükümlülükleri dışlama için meşru bir gerekçe olarak öne sürülmesi, hem de muğlaklık temelinde ortaya çıkmaktadır. Yapılan gözlemlerden çıkartılabilecek sonuç, genel olarak iç hukuka gönderme yapılarak koyulan çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmaz oluşunun gerekçesi olarak muğlaklık ve uluslararası yükümlülükleri dışlamak için iç hukuku öne sürme durumlarının sıkça bir arada öne sürüldüğüdür.⁸⁴² İlgili çekince metinlerine bakıldığında bu birlikteliğin doğal olduğu, iç hukuk göndermelerinin Sözleşme hükümlerinin uygulanmasında nasıl bir değişikliğe yol açacağını muğlak kıldığı görülmektedir. Bir yandan da belirtmek gerekir ki, buradan iç hukuka gönderme yapılan her çekinceye hedef ve amaçla bağdaşmazlık temelinde itiraz edildiği sonucunu çıkartmak mümkün değildir. Devlet koyduğu çekinceyle hangi Sözleşme hükmünün uygulamasının hangi ölçüde değişeceğini açıkça ifade ettiği ve iç hukukunu Sözleşme'den kaynaklanan yükümlülüklerini dışlamak için bahane ettiği izlenimini uyandırmadığı sürece bağdaşmazlık söz konusu olmayacaktır. Bu bakımdan Uruguay ve Kolombiya'nın ÇHS'de yer alan silahlı çatışmalarda yer alma yaşına ilişkin hükme koydukları çekince iyi bir örnek teşkil etmektedir.⁸⁴³ Bu iki Devlet de, kendi iç hukuklarını öne sürerek, ÇHS'nin on beş yaşından küçüklerin silahlı çatışmalara doğrudan katılmaması bakımından tüm önlemlerin alınmasına ilişkin m. 38(2) hükmüne çekince koymuş ve bu hükmü on sekiz yaşından küçüklere ilişkin olarak

---

⁸⁴¹ Belirtmek gerekir ki Güney Kore üç hükme ilişkin koyduğu çekinceleri 1991, 1993 ve 2007 yıllarında geri çekmiştir. Bkz. "International Covenant on Civil and Political Rights".

⁸⁴² İç hukuka gönderme yapılan çekincelerin çok genel nitelikte olduklarının ve hedef ve amaçla bağdaşmaz olduklarının vurgulandığı, bununla beraber iç hukuka üstünlük tanıyarak uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülükleri dışlama şüphesi taşıdığına ilişkin bir beyanda bulunulmayan itirazlar da bulunmaktadır. Bengladeş'in ESKHS'nin kadın erkek eşitliğini de içeren çeşitli hükümlerine koyduğu ve bunları Anayasasının ilgili hükümlerine göre uygulayacağını belirttiği çekincelere Almanya, Fransa, Hollanda, Finlandiya ve İsveç'in itirazları buna bir örnektir. Bkz. UN, "International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights", **United Nations Treaty Series**, Vol 993, New York, 16.12.1966, entry into force: 3.01.1976.

⁸⁴³ Arjantin ve İspanya aynı hususu "beyan" başlığı altında dile getirmişlerdir. Avusturya ise bu konuya ilişkin çekincesini geri çekmiştir. Bkz. UN, "Convention on the Rights of the Child".

değerlendirdiklerini belirtmişlerdir.⁸⁴⁴ Görüldüğü üzere bazı durumlarda iç hukuka yapılan göndermeler hem muğlaklık içermemekte, hem de Sözleşme’de yer alan hükümlerin dışlanmasına ilişkin herhangi bir şüphe doğurmamakta, aksine, Sözleşme’de yer alan standartları yukarı çekmektedir. Bu tür çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmazlığı da söz konusu olmayacaktır.⁸⁴⁵

Devletler çekincelerinde belli bir sözleşme hükmüne gönderme yaparak bu hükmün işleyişini kısıtlama veya bu hükümlerle ilgili olmadığını belirterek hükmün maddi içeriğini tamamen dışlama yoluna gitmek isteyebilmektedir. Bu tür çekinceler, özellikle askıya alınamayacak hükümlere ilişkin olduklarında sıklıkla devlet itirazına konu olmaktadır. Örneğin Hollanda, ABD’nin MSHS’nin yaşama hakkına ilişkin hükmüne çocuklar için ölüm cezası verilmesi bakımından koyduğu çekinceye itiraz ederken, olağanüstü hal durumlarında dahi askıya alınamayacak bir hükme böyle bir çekince koyulamayacağını belirtmiş, bu çekincenin insan yaşamının korunmasına ilişkin asgari standartlar belirleyen ilgili hükmün hedef ve amacıyla bağdaşmayacağını ortaya koymuştur.⁸⁴⁶ Finlandiya ve Danimarka da ABD’nin bu çekincesine hedef ve amaçla bağdaşmazlık vurgusu yaparak itiraz etmiş; Danimarka yaşam hakkının MSHS’nin en temel hakları arasında olduğunu belirtirken, Finlandiya, MSHS uyarınca bu hakkın hiçbir koşulda kısıtlanamayacağını vurgulamıştır.⁸⁴⁷ Görülmektedir ki, devletler askıya alınamayacak haklara çekince koyulmasına karşı daha hassas bir tavır sergilemekte ve itirazlarında askıya alınamamanın ilgili sözleşmenin çekinceye konu olan hakka ne kadar büyük bir önem atfettiğini gösterdiğini belirtmektedir.⁸⁴⁸ Kısaca, devletler bazı

---

⁸⁴⁴ Bkz. a.e..

⁸⁴⁵ AİHS’in Protokol II ile değişik 57. maddesi de bu bakımdan belirtilmeye değerdir. Madde uyarınca bir Devletin, Sözleşme’ye taraf olduğu sıradaki iç hukuk kurallarının Sözleşme ile uyumsuzluğu nedeniyle çekince koyması söz konusu olabilir, ancak “genel yapıdaki çekinceler” kabul edilmeyecektir.

⁸⁴⁶ Ayrıca, bu çekincenin MSHS’nin ABD’ye uygulanması bakımından hükümlerin doğuracağı hukuki etkiyi değiştirmeyeceğini ve aynı şekilde İnsan Hakları Komitesi’nin de bu hükümlerin ABD’ye uygulanması bakımından yapacağı yoruma etki etmeyeceğini eklemiştir. Bkz. UN, “International Covenant on Civil and Political Rights”.

⁸⁴⁷ Bkz. a.e.

haklara atfettikleri önemden ötürü bunlara ilişkin koyulan bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmayacağını dile getirmektedir.⁸⁴⁹

Buradan hareketle belirtmelidir ki, devletlerin belli bir hükümlerle bağlı olmadıklarını belirttikleri çekinceler, askıya alınamayacak bir hakka ilişkin olmasalar da hedef ve amaçla bağdaşmazlık temelinde itirazla karşılaşılabilmektedir. Gerek ESKHS'nin, gerekse KKAOKS'nin ve IAOKS'nin çeşitli hükümlerine koyulan çekincelere yapılan itirazlarda bu durum gözlemlenmektedir. İtiraza konu olan çekincelerin ilgili olduğu hükümler ise, belli bir hakkı düzenlemenin yanı sıra,⁸⁵⁰ ilgili sözleşmenin hayata geçirilmesi için gerekli önlemlerin alınmasına ilişkin olabileceği gibi,⁸⁵¹ ayrımcılığın belli konular özelinde ortadan kaldırılmasını içerebilmektedir.⁸⁵² Örneğin, İsveç, Irak'ın kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden mevcut düzenleme, gelenek ve uygulamaların değiştirilmesi veya ortadan kaldırılmasını düzenleyen KKAOKS m. 2(f)'ye ve kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden tüm ulusal ceza hükümlerinin

---

⁸⁴⁸ Belirtmek gerekir ki, askıya alınamayacak hükümlere çekince koyulamayacağı temelindeki her itirazda hedef ve amaçla bağdaşmazlık vurgusu açık biçimde yer almamaktadır. Örneğin, Belçika, Kongo'nun MSHS'nin borç nedeniyle hapis yasağına ilişkin m. 11 hükmüyle bağlı olmadığını belirttiği çekincesine itiraz ederken, bu hükmün MSHS m. 4(2) uyarınca hiçbir koşulda askıya alınamayacak haklar arasında yer aldığını belirttikten sonra, m. 11'e ilişkin herhangi bir çekincenin hükmün etkilerini ortadan kaldıracığını ve bu nedenle Sözleşme'nin "metni ve ruhuyla" çelişki içinde olacağını belirtmiştir. Belçika'nın burada hedef ve amaç terminolojisini kullanmadığı gözlemlenmektedir ki bu muhtemelen çekinceyi açıkça kabul edilemez ilan etmekten kaçınarak daha yumuşak bir dil benimsemiş tercihinden kaynaklanmaktadır. Belçika'nın, Kongo'nun iç hukukunun aslında m. 11'le uyum içinde olduğu tespitini yaparak ilgili çekinceyi "gereksiz" olarak nitelendirmesi de bunu göstermektedir. Bkz. **a.e.**

⁸⁴⁹ Bkz. Seibert-Fohr, **a.g.e.**, s. 198. Yazar, yaşama hakkının yanı sıra, işkence yasağı ve ayrımcılık yasağına ilişkin hükümlere koyulan çekincelere yapılan itirazlara ilişkin örnekler sunmaktadır.

⁸⁵⁰ Kuveyt'in çekince koyduğu ESKHS m. 8(1)(d) grev hakkını düzenlemektedir.

⁸⁵¹ Örneğin Kuzey Kore ve Irak çekincelerinde, KKAOKS m. 2(f)'de yer alan, kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan hukuki düzenlemelerin ve uygulamaların değiştirilmesi veya ortadan kaldırılması için gerekli tüm önlemleri almaya ilişkin hükümlerle bağlı olmadığını belirtmiştir. Irak ayrıca, kadınlara karşı ayrımcılığa yola açan cezai hükümlerin ilga edilmesini içeren 2(g) ile de bağlı olmadığını belirtmiştir. Bkz. UN, "Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women".

⁸⁵² Örneğin Kuzey Kore, Irak ve Ürdün, çocukların tâbiyeti konusunda kadınlara erkeklerle eşit hakların sağlanmasına ilişkin KKAOKS m. 9(2) hükmüyle bağlı olmadıklarını belirten çekinceler koymuşlardır. Bkz. UN, **a.e.** Yemen, IAOKS'ye koyduğu çekince, Sözleşme'nin 5. maddesinde yer alan ve ırk ayrımcılığının tasfiye edilmesi için tanınan haklar arasında yer alan seçme ve seçimlerde aday olma gibi siyasal haklar ile evlenme ve eşini seçme hakkı, mal ve mülke sahip olma hakkı ve düşünce, vicdan ve inanç özgürlüğü kişisel haklarına ilişkin bendlerle bağlı olmadığını belirtmiştir. Bkz. UN, "International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination".

kaldırılmasını öngören m. 2(g)'ye koyduğu çekinceye hedef ve amaçla bağdaşmazlık temelinde itiraz ederken, bu çekincelerin kadınlara karşı ayrımcılığa yol açmasının kaçınılmaz olduğunu ve bunun “Sözleşme'nin temsil ettiği her şeye” aykırı olduğunu belirtmiş, Meksika da çok benzer bir itirazda bulunarak bu çekincelerin yol açacağı ayrımcılığın “Sözleşme'nin tüm maddelerine” aykırı olduğunu vurgulamıştır.⁸⁵³ Danimarka, Kuzey Kore'nin 2(f)'ye koyduğu çekinceye itirazında, bu hükmün kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesinin etkili biçimde gerçekleşebilmesi için gereken “anahtar bir ögeye” değindiğini ortaya koymuştur.⁸⁵⁴ Kuzey Kore'nin çocukların vatandaşlığı konusunda kadın ve erkeklere eşit haklar sağlanacağını düzenleyen m. 9(2)'ye koyduğu çekinceye itirazında ise Danimarka, bu çekincenin, “Sözleşme'nin amacı olan ayrımcılık yasağına ilişkin bir yükümlülüğü dışlama” amacını güttüğünü belirtmiştir.

IAOKS bakımından ise Yemen'in m. 5'te yer alan çeşitli siyasal ve kişisel haklara ilişkin koyduğu çekinceye yapılan itirazlar dikkat çekmektedir. İtirazda bulunan birçok Devlet bu çekincenin Sözleşme'nin hedef ve amacıyla bağdaşmadığını belirtmekle yetinmiş, bu bağdaşmazlığa ilişkin bir gerekçe ortaya koymamıştır.⁸⁵⁵ Kanada ise açıklamasında Sözleşme'nin amacından söz etmektedir: “Bu çekincelerin etkisi, m. 5'te yer alan belli haklara ilişkin olarak ırksal ayrımcılığa izin vermek olacaktır. Her Biçimiyle Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi'nin gayesi, Giriş kısmında belirtildiği üzere, her biçimi ve tezahürüyle ırksal ayrımcılığın ortadan kaldırılması olduğundan, Kanada hükümeti Yemen Arap Cumhuriyeti'nin koyduğu çekincelerin Uluslararası Sözleşme'nin hedef ve amacıyla bağdaşmaz olduğu görüşündedir.” Finlandiya ise Yemen tarafından hakkında çekince koyulan topsumsal hayatta yer alma, evlenme ve eşini seçme, inanç özgürlüğü gibi siyasal hakların ve kişisel özgürlüklerin ırksal ayrımcılığa karşı yapılan bir sözleşmede

---

⁸⁵³ Bkz. UN, “Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women”.

⁸⁵⁴ **A.e.**

⁸⁵⁵ Avustralya, Fransa, Belçika, Danimarka ve Hollanda bu Devletler arasındadır. Bkz. UN, “International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination”.

merkezi öneme sahip olduğunu belirtmiştir. Meksika ise bu çekincenin “uygulandığında nüfusun belli bir kısmının aleyhine ayrımcılıkla sonuçlanacağını” aktarmıştır.⁸⁵⁶

Kuveyt’in ESKHS’de yer alan grev hakkına ilişkin m. 8(1)(d) hükmünü tamamen dışlayan çekincesi de devlet itirazına konu olmuştur. Ancak bu devletler yeknesak bir dil kullanarak Kuveyt’in çekincesinin “Sözleşme’nin hedef ve amacı bakımından sorunlu” olduğunu belirtmekle yetinmiş ve bu hususa ilişkin bir açıklamada bulunmamışlardır.⁸⁵⁷

Bununla beraber, devletler belli bir hakka ilişkin bir sözleşme maddesinin belli paragraflarına çekince koyarak bu hakkı tamamen dışlamak yerine içeriğini kısıtlama yoluna gittiklerinde çekincelerinin itiraza konu olmadığı gözlemlenmektedir. Örneğin Hollanda, MSHS’nin 10. maddesinin belli bir paragraf ve cümlesine çekince koyarken, maddenin ilk paragrafında yer alan, özgürlüğünden yoksun bırakılanların insani muameleye tâbi olacağı hükmüyle bağlı olduğunu ancak ikinci paragrafta ve üçüncü paragrafın ikinci cümlesinde yer alan belli mahkumların birbirinden ayrı tutulmasına ilişkin hükümlerle bağlı olmadığını belirtmiştir. İsveç de aynı hükmün üçüncü paragrafı ile 14. ve 20. maddelerin belli paragraflarını uygulamama hakkını saklı tuttuğunu ortaya koymuştur.⁸⁵⁸ Bu çekincelerin hiçbiri devlet itirazına konu olmamıştır.

Görüldüğü üzere, bir devlet belli bir sözleşme hükmüyle bağlı olmadığını belirterek belli bir hakkı tamamen dışladığında, ya da, belli bir temelde ayrımcılığın önlenmesi gibi dar bir odağı olan sözleşmeler bakımından, belli bir hak veya konu temelinde ayrımcılık yasağını veya ayrımcılığın önlenmesi amacının hayata geçirilmesi için önlem alınmasını dışlayarak ayrımcılık ortaya çıkartabilecek çekinceler koyduğunda devlet itirazları söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla, birçok farklı hakkı ele alan MSHS ve ESKHS bakımından bir hakkın uygulanmasının tamamen ortadan kaldırılması, amacı belli bir temelde ayrımcılığın ortadan kaldırılması olan KKAOKS ve IAOKS’de ise bu

---

⁸⁵⁶ **A.e.**

⁸⁵⁷ Bu devletler, Almanya, Norveç, İsveç ve Finlandiya’dır. Bkz. UN, “International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”.

⁸⁵⁸ Bkz. UN, “International Covenant on Civil and Political Rights”.

amaca tamamen ters düşen biçimde ayrımcılık yaratabilecek çekinceler koyulması devletler tarafından hedef ve amaçla bağdaşmaz addedilmektedir.

Yukarıdaki haller dışında, uygulamada çok rastlanmasa da, bir sözleşme organının yetkisini kabul etmeyen bir çekince söz konusu olduğunda da devletlerin hedef ve amaçla bağdaşmazlık temelinde itiraz ettikleri görülmektedir. Pakistan, MSHS'ye taraf olurken İHK'nin m. 40 uyarınca periyodik raporlamaya ilişkin yetkisini tanımadığını belirten bir çekince koymuştur ve bu çekince toplam 21 devlet tarafından itiraza konu olmuştur.⁸⁵⁹ Tüm bu devletler, ilgili çekincenin MSHS'nin hedef ve amacıyla bağdaşmadığını belirtmiştir. Avusturya, ilgili hükmün Sözleşme'nin uygulanmasında merkezi bir role sahip olduğunu vurgulamış, Kanada ise çok benzer bir dille Komite'nin devlet raporlarını değerlendirmesine ilişkin bu maddenin Sözleşme'nin uygulanması için elzem olduğunu belirtmiştir. Danimarka, Estonya, Finlandiya, Almanya ve Portekiz de aynı vurguyu yapmıştır.⁸⁶⁰ Belçika'nın itirazı ise, Sözleşme'nin hedef ve amacının ne olduğuna gönderme yapması bakımından söz etmeye değerdir: "Belçika, Sözleşme'nin hedef ve amacının yalnızca bireylere haklar bahşetmek ve Devletlere bunlara tekabül eden yükümlülükler yüklemek değil, aynı zamanda Sözleşme'de öngörülen yükümlülükleri izlemek için etkili bir mekanizma meydana getirmek olduğunu vurgular."⁸⁶¹ Bu itirazlardan anlaşılacağı gibi devletler Sözleşme'yi yalnızca birtakım hakların sıralandığı bir metin olarak görmemekte, burada sıralanan hakların hayata geçirilmesi için etkili bir mekanizma meydana getiren bir sistemi yansıttığını öngörmektedirler. Dolayısıyla, insan haklarının hayata geçirilmesini sağlamak için oluşturulan bu sistemin işleyişini zedeleyen usuli çekincelere de müsamaha göstermemektedirler. Belirtilmelidir ki, Pakistan Eylül 2011'de diğer maddi çekinceleriyle birlikte bu usuli çekincesini de geri çekmiştir ve şu anda ne MSHS ne de

---

⁸⁵⁹ Bu devletler, Uruguay, Hollanda, Avusturya, Belçika, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Almanya, İrlanda, Latviya, Polonya, Fransa, Yunanistan, Portekiz, Slovakya, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık, Kanada ve ABD'dir. Bkz. **a.e.**

⁸⁶⁰ **A.e.**

⁸⁶¹ **A.e.**

diğer BM uluslararası insan hakları sözleşmeleri bakımından ilgili Komite'nin periyodik raporlama bakımından yetkisini dışlayan bir çekince bulunmaktadır.

Yukarıda verilen örnekler, belli içerikteki çekincelerin sıkça hedef ve amaçla bağdaşmazlık temelinde devlet itirazına konu olduğunu göstermektedir. Diğer yandan, bu temelde yapılan devlet itirazlarının, gerek bir hükmün veya sözleşmenin genel olarak iç hukuka göre uygulanacağını belirten gerekse belli hükümlerin maddi içeriğini kısıtlayan ya da dışlayan çekincelerin tümüne koyulmadığı da dikkati çekmektedir.⁸⁶² Başka bir deyişle devletler, belli türdeki çekincelere hedef ve amaçla bağdaşmazlık temelinde itiraz ederken, aynı türde olan ve çok benzer dilde kaleme alınmış diğer çekincelere tepki göstermemiştir. Ancak bu tepkisizlik ne devletlerin ilgili çekinceleri hedef ve amaçla bağdaşır buldukları, ne de bu çekincelerin izin verilebilir olduğu anlamına gelmektedir. İtiraza ilişkin devlet uygulamasına genel olarak bakıldığında, itirazların BM insan hakları sözleşmelerinin yürürlüğe girdiği tarihten bu yana zaman içinde arttığı gözlemlenmektedir.⁸⁶³ Yani devletler son dönemde hedef ve amaçla bağdaşmazlığı ortaya koymakta daha aktif bir tavır sergilemektedir. Bu da, aynı türde çekincelerden bazılarının devlet itirazına konu olurken diğerlerinin olmamasını açıklamaktadır. Aynı zamanda, hedef ve amacın evrilen doğası karşısında belli türdeki çekincelerin zaman içinde hedef ve amaçla bağdaşmaz hale geldiği de iddia edilebilir.

Ayrıca, her ne kadar çekincelere yapılan itirazlar yukarıda belirtildiği gibi devlet uygulamasına işaret etse ve sözleşme organları için yol gösterici olsa da, bir çekinceye itiraz edilmemesi onun hedef ve amaçla bağdaşır olduğunu göstermemektedir. Zira, hedef ve amaçla bağdaşma taraf devletlerin tepkilerinden bağımsız, objektif bir durumdur.⁸⁶⁴ Dolayısıyla, bir çekinceye hiç itiraz olmasa da bu durum insan hakları

---

⁸⁶² Örneğin, *Hampson* tarafından hazırlanan tablonun MSHS'ye ilişkin kısmına bakıldığında, iç hukuka tâbi tutulmayı içeren bazı çekincelere itiraz söz konusuysen, birçoğuna devlet itirazı bulunmadığı gözlemlenmektedir. Bkz. ⁸⁶² UN Commission on Human Rights, **Reservations to human rights treaties: Working paper preparatory to the submission of the expanded working paper by Françoise Hampson submitted in accordance with the Sub-Commission decision 2002/17**, s. 10-34.

⁸⁶³ Bkz. **a.e.**, para. 28, Seibert-Fohr, **a.g.e.**, s. 207.

⁸⁶⁴ Ayrıca *Hampson*, devletlerin hedef ve amaçla bağdaşmayan çekincelere itiraz etme gibi bir yükümlülükleri olmadığını da belirtmektedir. Bkz. UN Commission on Human Rights, **Reservations to**

organlarını ilgili çekinceyi incelemekten alıkoymayacaktır. Nitekim gerek AAİHM, gerek AİHM, gerekse İHK bu hususu vurgulamıştır. AAİHM Ölüm Cezasına Kısıtlamalar Kararında insan hakları sözleşmelerinin mütakabiliyeti dışlamasının devlet itirazlarını önemsiz kıldığını belirtmiş,⁸⁶⁵ AİHM de *Belilos* Kararı'nda aynı yönde, diğer devletlerin yapılan bir beyana tepkisiz kalmasının Mahkeme'nin kendi değerlendirmesini yapmasına bir engel teşkil etmeyeceğini ortaya koymuştur.⁸⁶⁶ İHK de 24 No.lu Genel Yorum'da VAHS'de yer alan itiraz mekanizmasının insan hakları sözleşmelerine uygun olmadığını belirtmiştir.⁸⁶⁷ Yine de, yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü üzere devlet itirazları çekincelerin geri çekilmesinde önemli bir role sahiptir ve yinelemek gerekir ki hedef ve amaçla bağdaşmazlık bakımından *ante hoc* bir tespitin yapıldığı bir sistem oluşturulmadığı sürece devlet itirazları insan hakları sözleşmeleri bakımından da önemini koruyacaktır.

b. Uyuşmazlık çözüm mekanizmaları uygulaması

Çekincelerin izin verilebilirliği, gerek bir insan hakları sözleşmesinin uygulanması bakımından devletler arasında bir uyuşmazlık söz konusu olduğunda UAD tarafından, gerekse ilgili bölgesel insan hakları sözleşme rejimlerinin yargı organları olan AİHM ve AAİHM tarafından ele alınmıştır. Bu bölgesel yargı organları her ne kadar daha sonra uygulamaları ele alınacak olan sözleşme izleme organlarının işlevlerine sahip olsalar da, aldıkları kararların taraflar için bağlayıcı olup kesin hüküm

---

human rights treaties: Working paper preparatory to the submission of the expanded working paper by Françoise Hampson submitted in accordance with the Sub-Commission decision 2002/17, para. 30.

⁸⁶⁵ IACHR, **Restrictions to the Death Penalty (Arts. 4(2) and 4(4) of the American Convention on Human Rights)**, Advisory Opinion OC-3/83, para. 27-29. Mechlem de bu yönde, uluslararası insan hakları sözleşmelerinin yorumlanmasının devletlere bırakılmayacağını ve bu sözleşmeler bakımından sözleşme organlarının uygulamalarının elzem olduğunu belirtmiştir. Bkz. Mechlem, **a.g.e.**, s. 919.

⁸⁶⁶ ECtHR, **Belilos v. Switzerland**, para. 47.

⁸⁶⁷ Bkz. HRC, **General Comment No. 24**, para. 17.

meydana getirmesi bakımından bu organlardan ayrılmakta⁸⁶⁸ ve uyuşmazlık çözüm mekanizmaları altında ele alınmaktadırlar.

i. Uluslararası Adalet Divanı kararları

UAD'nin bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşma ölçütünden söz ettiği ilk dava, daha önce çokça bahsedildiği gibi, 1951 tarihli Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Çekinceler Danışma Görüşü'dür.⁸⁶⁹ Mahkeme burada genel olarak hedef ve amaçla bağdaşmanın bir çekince ileri sürmede ve ona itiraz etmede bir kistas olduğunu belirtirken,⁸⁷⁰ Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'ne koyulan ilgili çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşır olup olmadığı konusunda bir görüş sunmamıştır.⁸⁷¹ Bu Danışma Görüşü'nden yıllar sonra UAD'nin önüne gelen bir dava kendisine Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'nin Divan'ı Sözleşme'den kaynaklanan uyuşmazlıklar bakımından yetkili kılan 9. madde hükmüne koyulan çekincelerin izin verilebilirliğine ilişkin bir değerlendirme yapma olanağı vermiştir; ancak Divan izin verilebilirliğe dair bir görüş bildirmemiştir. 1999 tarihli geçici önlemlere dair kararında UAD yalnızca, Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'nin çekince koymayı yasaklamadığını ve başvuru sahibi Yugoslavya'nın uyuşmazlığın diğer taraflarından İspanya ve ABD'nin çekincelerine itiraz etmediğini; bu çekincelerin ilgili hükmün çekince koyan taraflar ile

---

⁸⁶⁸ Bkz. ILC, "Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)", s. 403.

⁸⁶⁹ Özellikle bkz. yuk. "BİRİNCİ BÖLÜM/III/B. Oybirliği Kuralında Kırılma Noktası ve Hedef ve Amaç Ölçütünün Doğuşu: 1951 Tarihli Danışma Görüşü" başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁸⁷⁰ Bkz. ICJ, "Reservations to the Convention on Genocide", s. 24.

⁸⁷¹ Zira, daha önce belirtildiği gibi, her ne kadar Danışma Görüşü'ne başvurulma nedeni Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'nin UAD'nin yargı yetkisine ilişkin 9. maddesine koyulan çekinceler olsa da, Divan'a sorulan üç soru da soyut niteliktedir; dolayısıyla Divan'ın görüşleri de kendisine sorulan bu sorularla çerçevelenmiştir. Bu doğrultuda bkz. ICJ, "Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda)", Joint Separate Opinion of Judges Higgins, Kooijmans, Elaraby, Owada and Simma, s. 66, para. 6. (Orijinal metin: "Although the questions put to the Court were formulated in abstract terms, in reality they concerned reservations that had been made relating to Article IX, which provides for the jurisdiction of the Court to the settlement of disputes relating to the Genocide Convention.")

diğerleri arasında yürürlüğe girmesini engellediğini belirtmiştir.⁸⁷² Yani Divan burada VAHS m. 19(c) hükmünü dikkate almamış ve kararını m. 19 devamında yer alan devlet itirazına ilişkin maddelere dayanarak vermiştir; dolayısıyla, izin verilebilirlik doktrini yerine nisbi etkililik yaklaşımını benimsemiş gözükmektedir.

Bu karardan birkaç yıl sonra, 2002 yılında ise UAD kendisine Kongo tarafından Ruanda'ya karşı yapılan bir başvuruda geçici önlemlere dair hükmünü verirken, Ruanda'nın Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi'ne koyduğu, UAD'yi Sözleşme'den kaynaklanan uyuşmazlıklar bakımından yetkili kılan 9. madde hükmüne koyduğu çekincenin izin verilebilirliğine ilişkin bir değerlendirme yapmıştır.⁸⁷³ Kongo, soykırımın yasaklanmasına ilişkin normun *jus cogens* olmasından hareketle Divan'ın yargı yetkisini dışlayan bir çekincenin yok hükmünde olacağını⁸⁷⁴ ve Sözleşme'nin hedef ve amacı uluslararası hukukun ağır bir ihlali olan soykırımın cezasız kalmasının önlenmesi olduğundan, Ruanda'yı soykırıma ilişkin denetleme ve yargılama mekanizmasından muaf tutan bir çekincenin Sözleşme'nin hedef ve amacıyla bağdaşmayacağını belirtmiştir.⁸⁷⁵ Divan ise önce geçici önlemlere ilişkin kararında ilgili çekincenin maddi hukuka ilişkin değil, yalnızca Divan'ın yargı yetkisine ilişkin olduğunu ve bu nedenle Sözleşme'nin hedef ve amacıyla bağdaşmaz gözükmediğini belirtmiş, başvurunun kabul edilebilirliğine ve Divan'ın yetkisine ilişkin 2006 tarihli hükmünde bu değerlendirmesini yinelemiştir. Soykırımın yasaklanmasının emredici norm niteliğinin kendisine bir yargı yetkisi bahşetmediğini, yetkinin her zaman tarafların onayına dayandığını,⁸⁷⁶ ayrıca ilgili çekincenin soykırım eylemlerine ilişkin

---

⁸⁷² ICJ, "Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Spain)", Provisional Measures, **ICJ Reports** 1999, s. 772, para. 32; ICJ, "Legality of Use of Force (Yugoslavia v. United States of America)", Provisional measures, **ICJ Reports**, 1999, s. 924, para. 24.

⁸⁷³ Bkz. ICJ, "Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda)", s. 245-246, para. 72.

⁸⁷⁴ Bkz. **a.e.**, s. 29, para. 56. Kongo iddiasında, VAHS m. 53'e de gönderme yapmakta, Ruanda'nın çekincesinin Divan'ı emredici kuralları korumak gibi yüce bir görevden alıkoyduğunu belirtmektedir.

⁸⁷⁵ **A.e.**, s. 29, para. 57.

⁸⁷⁶ **A.e.**, s. 32, para. 64.

Sözleşme’de yer alan maddi yükümlülükleri etkilemediğini⁸⁷⁷ belirtmiştir. Divan, bir çekincenin izin verilebilir olup olmadığı tarafların tepkilerinden bağımsız bir durum olmasına karşın, kararında Kongo’nun Ruanda’nın çekincesine itiraz etmediğini de eklemiştir.⁸⁷⁸ Divan ayrıca Ruanda’nın IAOKS m. 22’de yer alan UAD’nin yargı yetkisine ilişkin hükme koyduğu çekincenin geçersizliğine ilişkin iddiaya yanıt verirken de Kongo’nun bu çekinceye itiraz etmediğini belirtmiş, burada, IAOKS’nin bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmaz addedilmesine ilişkin 20. maddesine gönderme yapmıştır. Bu madde uyarınca taraf devletlerin en az üçte ikisi itiraz ettiğinde bir çekince hedef ve amaca aykırı addedilecektir, Divan ise Ruanda’nın çekincesi bakımından böyle bir durum olmadığını ortaya koymuştur.⁸⁷⁹ Özetle Divan, yargı yetkisini dışlayan ve bir uluslararası insan hakları sözleşmesinde yer alan maddi bir hükmün içeriğini kısıtlamayan çekincelerin hedef ve amaçla bağdaştığı ve geçersiz addedilemeyeceği görüşündedir.⁸⁸⁰ Bununla beraber, Karar’a koyduğu karşıt görüşte Yargıç Koroma, Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi’nin hedef ve amacının soykırım suçunun önlenmesi ve cezalandırılması olduğunu ve bunun Sözleşme’den kaynaklanan yükümlülüklerini ihlal ettiğinde bir devletin bundan sorumlu tutulabilmesi hususunu da içerdiğini dile getirmiştir.⁸⁸¹ Sözleşme’nin hedef ve amacının bunu içerdiğinin Sözleşme’nin adından dahi rahatça çıkartılabileceğini belirten Koroma, 9. maddenin, devletleri yargılamaya ilişkin tek yol olmasından hareketle Sözleşme’nin hedef ve amacının gerçekleştirilebilmesi için elzem olduğunu eklemiştir.⁸⁸² Ayrıca, Karar’a koydukları ortak ayrık görüşte Yargıç Higgins, Kooijmans, Elaraby, Owada ve Simma, Soykırımın

---

⁸⁷⁷ A.e., s. 32, para. 67.

⁸⁷⁸ A.e., s. 33, para. 68.

⁸⁷⁹ A.e., s. 35, para. 77.

⁸⁸⁰ *Gowlland-Debbas*’ın gerek *Loizidou* kararına gerekse İnsan Hakları Komitesi’nin Rawle Kennedy/Trinidad ve Tobago kararına gönderme yaparak ifade ettiği ve çalışmada da değinileceği üzere, UAD’nin bu yaklaşımı uluslararası insan hakları yargısal organlarının ve sözleşme izleme organlarının kendi yetkilerini dışlayan çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmaz olduğunu belirten görüşlerinden ayrılmaktadır.

⁸⁸¹ ICJ, “Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda)”, **ICJ Reports**, 2006, Dissenting Opinion of Judge Koromo, s. 57, para. 12.

⁸⁸² A.e., s. 57, 58, para. 13.

Önlenmesi Sözleşmesi'nin 9. maddesinin salt Sözleşme'nin yorumu ve uygulamasından kaynaklanan uyuşmazlıklara değil, aynı zamanda “Sözleşme'nin gerçekleştirilmesine” dair uyuşmazlıklara ilişkin bir hüküm olduğunu, Divan'a başvuru konusu olacak uyuşmazlıkların bir devletin soykırımı ilişkin sorumluluğunu içerebileceğini⁸⁸³ ve bu nedenle 9. maddeye koyulan bir çekincenin her koşulda Sözleşme'nin hedef ve amacıyla bağdaşmasının söz konusu olmayabileceğini belirtmiştir.⁸⁸⁴ Çalışmanın yazarı da bu görüştedir. Burada, ilgili maddenin yokluğunda *jus cogens* bir normu hiçe sayan bir devletin bu davranışının bir uyuşmazlık çözüm mekanizması önüne getirilemeyecek olması, Sözleşme'nin hedef ve amacı olan Soykırım'ın önlenmesine elbette zarar verecektir. Divan'ın, davaya konu maddenin maddi bir hüküm olmadığına ilişkin dayanağı bu bakımdan akla yatkın değildir. Ayrıca, ilk bakışta kabul edilebilirlik anlayışını benimser gözüken Divan'ın hedef ve amaçla bağdaşmazlık değerlendirmesini tamamen nesnel ölçütlere dayalı olarak yapmaktansa taraf devlet tepkilerine gönderme yapması da isabetli olmamıştır. IAOKS m. 20'de yer alan taraf devlet itirazı hedef ve amaçla bağdaşmazlık şartı değildir, bu nesnel durumu müeyyideye bağlamaya çalışan destekleyici bir hükümdür ve VAHS m. 19 hükmünü geçersiz kılmaz.

Özetle, UAD hedef ve amaçla bağdaşma temelinde bir insan hakları sözleşmesine koyulan çekincenin izin verilebilirliği konusunda yalnızca Kongo/Ruanda kararında bir görüş belirtmiş, bu kararda da Divan'ın yargı yetkisine ilişkin usuli bir hükme koyulan çekincenin hedef ve amaçla bağdaşır olduğu tespitini yapmıştır. Bu tespit ise birçok UAD yargıcı tarafından, böyle bir sözleşmede usuli bir hükmün de sözleşmenin hedef ve amacının gerçekleştirilebilmesi için elzem olabileceği gerekçesiyle haklı olarak eleştiri konusu olmuştur.

ii. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sistemi

Hedef ve amaçla bağdaşma çerçevesinde çekincelerin izin verilebilirliğine ilişkin AİHM içtihadına göz atmadan önce, AİHS'in, BM insan hakları sözleşmelerinden farklı

---

⁸⁸³ A.e., s. 72, para. 28.

⁸⁸⁴ A.e., s. 72, para. 29.

olarak çekince uygulamasına ilişkin devletleri kısıtlayıcı detaylı bir hüküm içerdiğini, bununla beraber, yine BM sözleşmelerinden farklı olarak ilgili hükümlerde hedef ve amaç kıstasına değinmediğini belirtmek gerekmektedir. AİHS'in 57. maddesi uyarınca taraf Devletler Sözleşme'ye, imza veya onay sırasında, (1) Sözleşme'nin belirli bir hükmü hakkında, (2) ülkelerinde yürürlükte olan bir yasanın ilgili hükümle bağdaşmazlığı konusunda, (3) genel nitelikte olmamak kaydıyla (4) yürürlükte olan ilgili yasaya ilişkin kısa bir açıklama içeren bir çekince koyabilirler. Bu *lex specialis* hüküm, elbette teamül hukuku teşkil eden hedef ve amaçla bağdaşma ölçütünü dışlamamakta, devletlere çekince ileri sürme konusunda ek kısıtlar getirmektedir.

AİHK, ilk defa, Temeltasch/İsviçre davasında AİHS'e koyulan bir çekincenin geçerli olup olmadığına karar vermeye yetkili olduğunu ortaya koymuş,⁸⁸⁵ İsviçre'nin AİHS'e koyduğu yorum beyanının aslında bir çekince olduğuna⁸⁸⁶ ve geçerli olduğundan Sözleşme ihlali olmadığına karar vermiştir.⁸⁸⁷ Burada Komisyon bir hedef ve amaç testi yürütmemiş, çekincenin genel nitelikte bir çekince olmadığını,⁸⁸⁸ dolayısıyla AİHS'in (eski) 64. maddesine (bugünkü 57. madde) uygun olduğunu ortaya koymuştur.⁸⁸⁹ Burada Komisyon m. 64 anlamında "genel nitelikteki çekince" ifadesini,

---

⁸⁸⁵ Komisyon daha önce Ringeisen/Avusturya ve Airey/İrlanda davalarında ilgili devletlerin çekincelerini yorumladığını, ancak daha önce bir çekincenin geçerli olup olmadığına karar vermediğini de belirtmiştir. Bkz., *a.e.*, para. 65-67. İlgili kararlar için bkz. ECtHR, **Case of Ringeisen v Austria (Merits)**, App. No. 2614/65, 16.7.1971, para. 98; ECtHR, **Case of Airey v Ireland**, App. No. 6289/73, 9.10.1979, para. 26.

⁸⁸⁶ Burada Komisyon, İsviçre'nin ilgili beyanı koyarkenki niyetini göz önünde bulundurmıştır. Bkz. European Commission of Human Rights, "Temeltasch v. Switzerland", para. 73. Komisyon bu niyeti ortaya çıkartırken gerek beyanın içeriğine gerekse İsviçre'nin Sözleşme'yi onaylamasına öncülük eden hazırlık çalışmalarına bakmıştır. Bkz. *a.e.*, para. 74 vd.

⁸⁸⁷ European Commission of Human Rights, "Temeltasch v. Switzerland", para. 93, 94.

⁸⁸⁸ *A.e.*, para. 84.

⁸⁸⁹ Komisyon, ikinci paragrafta yer alan yürürlükteki yasaya ilişkin açıklama içerme koşulunun tali nitelikte olduğunu ve maddenin ilk paragrafında yer alan koşul yerine getirildiği sürece yasaya ilişkin bir açıklamanın gerekli olmayabileceğini belirtmiştir. Bkz. *a.e.*, para. 89. Komisyon, AİHS'in ihlalinin söz konusu olmadığına hükmettiği bu başvuruyu AİHM'e sevk etmemiştir ve karar Bakanlar Komitesi tarafından onaylanmıştır. Bkz. Council of Europe Committee of Ministers, **Conclusions of the 357th Meeting of the Ministers' Deputies**, Doc. CM/Del/Concl(83)357, Resolution DH(83)6, Application No. 9116/80, Alparslan Temeltasch Against Switzerland, Appendix VII (item 11), A21, 1983, (Çevrimiçi) <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2401267&SecMode=1&DocId=1726844&Usage=2..>, 07.05.2017.

kendi deyişiiyle, uluslararası hukuk doktrinine ve VAHS'nin ilgili hükümlerine dayanarak yorumlamıştır: “Bir çekince, eğer Sözleşme'nin belirli bir hükmüne gönderme yapmıyorsa veya kapsamı tanımlanamayacak biçimde kaleme alınmışsa genel niteliktedir.”⁸⁹⁰ Komisyon, İsviçre'nin yorum beyanının açık bir ifade ile kaleme alındığını ve açıkça Sözleşme'nin bir hükmüne gönderme yaptığını belirterek⁸⁹¹ söz konusu çekincenin, yürürlükteki yasaya ilişkin açıklama içermeyi öngören m. 64(2) hükmüne uygun olmasa da, geçerli olduğuna hükmetmiştir.⁸⁹² Buradan yapılacak bir çıkarım, AİHM'in m. 64'ü amaçsal bir yaklaşımla yorumladığı ve m. 64(2)'nin en nihayetinde koyulan bir çekincenin belirli ve anlaşılır olması için öngörülen bir şart olduğunu göz önünde bulundurduğu, diğer bir çıkarım ise AİHS'in belli bir hükmüne gönderme yapan bir çekincenin, açık bir ifadeyle kaleme alınmadığı sürece genel nitelikte olmaktan kurtulamayacağıdır.

Nitekim, 1988 tarihli Belilos/İsviçre davasında, İsviçre'nin, Sözleşme'nin belli bir hükmüne yönelik koyduğu beyanı AİHM tarafından genel nitelite addedilmiştir.⁸⁹³ AİHM'in ilk defa bir çekincenin geçersiz olduğuna hükmederek ayrılabilirliğine karar vermesi bakımından büyük önem arz eden bu davada Mahkeme, İsviçre'nin AİHM'in bir hükmüne koyduğu yorum beyanının,⁸⁹⁴ Devlet'in iddia ettiğinin aksine,⁸⁹⁵ bir

---

⁸⁹⁰ European Commission of Human Rights, “Temeltasch v. Switzerland”, para. 84.

⁸⁹¹ **A.e.**, para. 91.

⁸⁹² Bkz. **a.e.**, para. 92. Yargıç Kiernan m. 64(2)'ye aykırılığa karşın ilgili yorum beyanın geçerli bir çekince olarak değerlendirilmesine karşı çıkmaktadır. Bkz. **a.e.**, Dissenting opinion of B. J. Kiernan, s. 26, 27.

⁸⁹³ Bkz. ECtHR, **Belilos v. Switzerland**, para. 55. Aynı yönde bkz. MacDonald, **a.g.e.**, s. 443. Kararın diğer incelemeleri için bkz. S. Marks, “Reservations Unhinged: The Belilos Case before the European Court of Human Rights”, **International and Comparative Law Quarterly**, 2008, s.300–327; Henry Bourguignon, “The Belilos Case: New Light on Reservations to Multilateral Treaties”, **Virginia Journal of International Law**, Vol. 29, 1989, s.347; Iain Cameron, Frank Horn, “Reservations to the European Convention: The Belilos Case”, **German Yearbook of International Law**, 1990, s.115.

⁸⁹⁴ İlgili yorum beyanı için bkz. “Federal Decree of 3 October 1974 approving the ECHR”, **Official Collection of Federal Statutes**, 1974, Article 1(1)(a) (ECtHR, **Belilos v. Switzerland**, para. 29'dan naklen.) İsviçre'nin AİHS'nin adil yargılanma hakkına ilişkin 6. maddesinin ilk fıkrasına koyduğu, medeni hak ve yükümlülüklerin veya cezai alanda yöneltile suçlamaların karara bağlanması bakımından adil yargılanma hakkının yalnızca kamu yetkililerinin davranış ve kararları üzerinde yargının nihai kontrolünün sağlanması anlamına geldiğini belirttiği yorum beyanının orijinal metni şöyledir: “*The Swiss Federal Council considers that the guarantee of fair trial in Article 6, paragraph 1 (art. 6-1) of the Convention, in the determination of civil rights and obligations or any criminal charge against the person*

çekince niteliğinde olduğuna;⁸⁹⁶ hem genel nitelikte olduğundan,⁸⁹⁷ hem de çekincenin gerekçesi olan iç hukuk kuralına ilişkin bir açıklama içermediğinden⁸⁹⁸ hareketle, m. 64'te yer alan kıstasları yerine getirmediği için geçersiz ve herhangi bir hukuki etkiden yoksun olduğuna hükmetmiştir.⁸⁹⁹ AİHM'e göre eğer bir çekince kesin anlamı ve kapsamı belirlenemeyecek biçimde muğlak veya geniş bir ifadeyle kaleme alınmışsa, genel nitelikte addedilecektir ve İsviçre'nin beyanı, hangi tür hukuki uyumsuzlukları kapsadığı ve bir meselenin uygulanacak hukuk yönünden mi yoksa aynı zamanda vakıa yönünden mi temyiz edilebileceği konusuna açıklık getirmediği için genel niteliktedir.⁹⁰⁰ Mahkeme bu davada da ilgili çekinceyi hedef ve amaçla bağdaşma ölçütüne değinmeden, Sözleşme'nin 64. maddesiyle uyumluluk bakımından tartmıştır. Ancak Komisyon'un hedef ve amaçla bağdaşma sorusunu açıkça sorduğu ve İsviçre'nin yorum beyanının içeriğinin taraf Devlet'in ilgili hakkın içeriğini ne derece kısıtladığını muğlak kıldığını belirttiği,⁹⁰¹ aynı mantığın Mahkeme tarafından izlendiği⁹⁰² görülmektedir. İsviçre duruşma sırasında, koyduğu yorum beyanının adil yargılanma hakkının "esasına" (*substance*) değil, yalnızca belli bir boyutuna ilişkin olduğunu ve bu nedenle hedef ve amaçla bağdaşırılığının tartışma götürmez olduğunu iddia ederken⁹⁰³ Komisyon, m. 6'da güvence altına alınan hakları cezai kovuşturmalar bakımından anlamsız kılan bir

---

in question is intended solely to ensure ultimate control by the judiciary over the acts or decisions of the public authorities relating to such rights or obligations or the determination of such a charge."

⁸⁹⁵ ECtHR, **Belilos v. Switzerland**, para. 40.

⁸⁹⁶ Mahkeme bu beyana açıkça çekince demese de, İsviçre'nin madde 6(1)'in kapsamından belli kategorilerdeki yargılama usullerini dışlamayı ve bu hükmün çok geniş bulduğu bir yorumundan kendini muaf tutmayı amaçladığını belirtmekte; bu tarz kısıtlamaların m. 64'te çekincelere ilişkin öngörülen kıstaslara uygun olması gerektiğini eklemektedir. Dolayısıyla Mahkeme ilgili beyana çekince muamelesi yapmaktadır. Bkz. **a.e.**, para. 49.

⁸⁹⁷ **A.e.**, para. 55.

⁸⁹⁸ **A.e.**, para. 58-59.

⁸⁹⁹ **A.e.**, para. 60.

⁹⁰⁰ **A.e.**, para. 55.

⁹⁰¹ **A.e.**, para. 108-111.

⁹⁰² **A.e.**, para. 55.

⁹⁰³ **A.e.**, para. 53.

çekincenin Sözleşme'nin hedef ve amacına açıkça aykırı olup olmadığı sorusunu retorik bir soru olarak ortaya koymuş, daha sonra, ilgili beyan bir çekince değil yorum beyanı olduğundan bu soruya cevap verme gereği duymadığını belirtmiştir.⁹⁰⁴ Hedef ve amaç ölçütünü Mahkeme açıkça dile getirmese de, Yargıç *De Meyer*'in Mutabık Görüşü'nde bu hususu açıkça dile getirdiği görülmektedir. *De Meyer*, AİHM'in hedef ve amacının "haklar yaratmak değil, herhangi bir pozitif hukuk belgesinin yokluğunda dahi saygı gösterilecek ve korunacak hakları tanımak" olduğunu, böylesi hakları ortaya koyan hükümlere ilişkin çekincelerin kabul edilmesinin akla yatkın olmadığını belirtirken şöyle demektedir: "Söz konusu hakların "asıl içeriğine" (*actual substance*) zarar vermeksizin yalnızca uygulamaya yönelik düzenlemelere ilişkin olmadığı sürece böyle çekincelerin ve bunlara izin veren hükümlerin *ius cogens* ile bağdaşmadığı ve yok hükmünde olduğu dahi düşünülebilir."⁹⁰⁵ Yargıç bu söyleminin ardından, AİHS m. 64'ün bu doğrultuda yorumlanıp uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Yargıç'ın bu yaklaşımının, Sözleşme'de yer alan bir hakkın esasına zarar veren bir çekincenin ilgili Sözleşme'nin hedef ve amacıyla bağdaşmaz olması bir yana, hakkın *jus cogens* niteliğinden dolayı yok hükmünde olacağını ifade etmesi bakımından kararda benimsenen görüşten daha iddialı olduğu görülmektedir.⁹⁰⁶

AİHM'in daha sonraki Loizidou/Türkiye kararında da m. 19(c) bağlamında hedef ve amaçla bağdaşma ölçütüne değinmediği, bununla beraber Türkiye'nin AİHS'in Komisyon'un bireysel başvuruya ilişkin yetkisini düzenleyen (eski) 25. maddesi ile Mahkeme'nin zorunlu yargı yetkisinin kabulüne ilişkin devlet bildirisini düzenleyen

---

⁹⁰⁴ Komisyon raporunda İsviçre'nin beyanının genel nitelikte olduğunu, kapsamının belirsiz olduğunu ve etkisinin bir şüpheliyi Sözleşme'nin korumasından neredeyse tamamen yoksun kılmak olacağını belirtmiştir. Bkz. **a.e.**, para. 110. Duruşma sırasında ise şöyle demiştir: "...Madde 6'da güvence altına alınan hakları cezai kovuşturma bakımından anlamsız kılan bir çekinceyi bu Sözleşme'nin gaye ve amacına tamamen aykırı olarak değerlendirilmek gerekli değil midir?" Bkz. ECtHR, **Note of the Public Hearings held on 26 October 1987**, Doc. COUR/MISC (87) 238, s. 7 (MacDonald, **a.g.e.**, s. 445'ten naklen)

⁹⁰⁵ Bkz. ECtHR, "Concurring Opinion of Judge De Meyer", **Belilios v. Switzerland**, s. 31.

⁹⁰⁶ *Jus cogens* niteliğinde normlara aykırı çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmazlığı bakımından bkz. aş. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B.2.a. Uluslararası teamül hukuku ve *jus cogens* niteliğindeki normlara ilişkin çekinceler" başlığı altında yapılan açıklamalar.

(eski) 46. maddesine koyduğu beyanların geçerliliği hakkında bir değerlendirme yaparken bu beyanlarda yer alan coğrafi kısıtlamanın⁹⁰⁷ Sözleşme'ye uygunluğunu Sözleşme'nin hedef ve amacı ışığında yorumladığı görülmektedir.⁹⁰⁸ Mahkeme, Türkiye'nin Sözleşme'nin kısıtlayıcı beyanını değerlendirirken, hedef ve amaca öncelikle AİHS m. 1'de yer alan "kendi yetki alanı içinde" olmanın kapsamını ortaya koymak için değinmiştir. AİHS burada, yetkinin yer bakımından yalnızca ülke sınırlarını ifade etmeyebileceğini, Sözleşme'nin hedef ve amacı göz önünde bulundurulduğunda, taraf Devletin diğer bir Devletin ülkesinde etkili denetim icra ettiği askeri işgal gibi durumlarda da kendi ülkesi dışında yer alan bu topraklardaki davranışlarından sorumlu olacağını belirtmiş, AİHS'te yer alan hakları bu topraklarda güvence altına alma yükümlülüğünün bu etkili denetim dolayısıyla ortaya çıktığını ifade etmiştir.⁹⁰⁹ Mahkeme daha sonra işbu çalışmanın hedef ve amacın yorumlanmasına ilişkin kısmında incelenen⁹¹⁰ etkililik ilkesine gönderme yapmış,⁹¹¹ Sözleşme'nin hedef ve amacı göz

⁹⁰⁷ Türkiye'nin m. 25'e koyduğu beyanın davaya ilişkin kısmının orjinal metni şöyledir: "The Government of Turkey, acting pursuant to Article 25 (1) (art. 25-1) of the Convention ... hereby declares to accept the competence of the European Commission of Human Rights and to receive petitions according to Article 25 (art. 25) of the Convention subject to the following: (i) the recognition of the right of petition extends only to allegations concerning acts or omissions of public authorities in Turkey performed within the boundaries of the territory to which the Constitution of the Republic of Turkey is applicable;...". Bkz. ECtHR, **Loizidou v. Turkey**, Preliminary Objections, para. 15. Türkiye'nin m. 46'ya koyduğu beyanın davaya ilişkin kısmının orjinal metni şöyledir: "... *The Government of the Republic of Turkey acting in accordance with Article 46 (art. 46) of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, hereby recognises as compulsory ipso facto and without special agreement the jurisdiction of the European Court of Human Rights in all matters concerning the interpretation and application of the Convention which relate to the exercise of jurisdiction within the meaning of Article 1 (art. 1) of the Convention, performed within the boundaries of the national territory of the Republic of Turkey, and provided further that such matters have previously been examined by the Commission within the power conferred upon it by Turkey. ...*" Bkz., **a.e.**, para 27.

⁹⁰⁸ **A.e.**, para. 62, 72, 73, 75, 89.

⁹⁰⁹ Bkz. **a.e.**, para. 62. AİHM daha sonraki içtihadında da birçok kez ülke dışı yetkinin varlığından söz etmiştir. Bkz. ECtHR, **Case of Cyprus v. Turkey**, App. No. 25781/94, 10.5.2001, para. 76-80; ECtHR, **Bankoviç and Others v. Belgium and Others**, App No. 52207/99, 2001, para. 70-71; ECtHR, **Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia**, Application No. 48787/99, 8.7.2004, para. 312-320.

⁹¹⁰ Bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/A/4.a. İnsan hakları sözleşmelerinin yorumunda başat ilke: "etkililik ilkesi" başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁹¹¹ ECtHR, **Loizidou/Turkey**, Preliminary Objections, para. 72. Burada Mahkeme Soering kararında vurguladığı hususu tekrar etmiştir: "...the object and purpose of the Convention as an instrument for the protection of individual human beings requires that its provisions be interpreted and applied so as to make its safeguards practical and effective."

önünde bulundurulduğunda, 25. ve 46. maddelerin Sözleşme organlarının yetkisinin yer yönünden kısıtlanmasına izin verilecek şekilde yorumlanmasının mümkün olmadığını, böyle bir durum öngörülmüş olsa idi maddelerde açıkça ifade edilmiş olacağını belirtmiştir.⁹¹² Ayrıca Mahkeme, Birleşik Krallık'ın m. 25'e m. 63 ışığında koyduğu, Komisyon'un yetkisini Britanya'nın denizaşırı toprakları bakımından dışlayan bir kısıtlama içeren beyanını Türkiye'nin kısıtlamalarından ayırırken, 25. madde ile 63. maddenin hedef ve amacının birbirinden farklı olduğunu ifade etmiştir.⁹¹³ VAHS m. 19(c) bağlamında hedef ve amaçla bağdaşırılık kıstasına ise, karara karşı görüşünü koyan Yargıç *Gölcüklü* tarafından değinildiği görülmektedir. *Gölcüklü* görüşünde, bireysel başvurunun m. 63'te yer alan, bir devletin sorumluluk alanına giren bölgeler bakımından kısıtlanması kabul edilirken,⁹¹⁴ bir devletin esas ülkesiyle anayasal bağı daha güçsüz olan bir bölge bakımından kısıtlanmasının izin verilemez oluşunu sorgulamakta, dolayısıyla dava konusu kısıtlamaların Sözleşme'nin hedef ve amacıyla bağdaşmayacağını iddia edilemeyeceğini ve hukuki etkilerini doğurmaları gerektiğini belirtmektedir.⁹¹⁵

Çalışmanın yazarı, *Gölcüklü*'nün itirazına hak vermekle birlikte, bir başka devletin topraklarında askeri işgalci olarak bulunmanın fiili yetki uygulaması bakımından şekli Anayasal bir bağdan çok daha kuvvetli olduğunu ve meselenin hak ihlali iddiasının bulunduğu topraklarda hangi etkin fiili kontrole sahip olduğunun tespiti

---

⁹¹² **A.e.**, para. 75. Belirtmek gerekir ki, (eski) m. 25(2) Komisyon'un yetkisinin belirli bir süre için verilmesi olanağını düzenlerken, (eski) m. 46(2) Mahkeme'nin yetkisini koşulsuz veya mütekeltiliyet koşuluyla kabul etmeyi mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla, ilgili maddelerde Sözleşme tarafından öngörülen kısıtlamalara açıkça yer verildiği görülmektedir.

Ayrıca daha sonra Mahkeme, *Belilos* Kararında olduğu gibi, ilgili beyanın bir çekince olduğunu açıkça belirtmese de, ilgili kısıtlamaların neden Sözleşme sisteminde izin verilebilir olmadığını açıklamak için m. 64'te yer alan çekince koyulmasına ilişkin kıstaslara değinmiş ve çekinceleri düzenleyen böylesi sınırlayıcı bir hükmün varlığının Devletlerin Mahkeme'nin yargı yetkisine ilişkin hükümleri kabul beyanlarını kendi yetkilerinde bulunan konuları Sözleşme organlarının denetlemesinden muaf tutacak şekilde kısıtlayamayacaklarını gösterdiğini ifade etmiştir. Bkz. **a.e.**, para. 77.

⁹¹³ **A.e.**, para. 88.

⁹¹⁴ Ayrıca Yargıç *Gölcüklü* ve Pettiti de ortak karşı görüşlerinde coğrafi kısıtlama getiren birçok beyanın yapıldığını belirtmiş ve farklı taraf devletlerden örnekler sunmuşlardır. Bkz. **a.e.**, s. 33.

⁹¹⁵ **A.e.**, Dissenting Opinion of Judge *Gölcüklü*, s. 37.

olduğu görüşündedir.⁹¹⁶ Ayrıca, AİHM tarafından, iki farklı hükmün farklı hedef ve amaçlara sahip olduğu söylemi isabetli değildir. Daha önce belirtildiği üzere, bir andlaşmanın birden çok hedef ve amacı olduğunu söylemek hedef ve amaç kavramının, sözleşme bakımından kapsayıcı olan, onun ruhunu barındıran ve tüm hükümlerinin ötesinde normatif bir öge olma özelliğiyle bağdaşmaz. Birtakım davranışların bir sözleşmenin belli bir hedef ve amacıyla bağdaşırken, diğeriyle bağdaşmayabileceği düşüncesi bir kaos yaratır.⁹¹⁷ Dolayısıyla burada yapılması gereken, m. 63 ile izin verilen kısıtlamanın, Türkiye'nin coğrafi kısıtlamasından farklı olarak, Sözleşme'nin hedef ve amacına uygun olduğunu ortaya koymaktır.

Kısaca, *Loizidou* kararında Mahkeme'nin m. 19(c)'de yer alan hedef ve amaç testine yer vermeden, bir çekincenin izin verilebilirliğini AİHS (eski) m. 64'e dayanarak tartıştığı gözlemlenmektedir. Bu madde uyarınca ise bir çekince ancak taraf Devletin ülkesinde yürürlükte olan bir yasanın hakkında çekince koyulacak hükümle bağdaşmazlığı durumunda ileri sürülebilecektir.⁹¹⁸ Davanın dikkatli bir okuması ise Türkiye'nin kısıtlamasının AİHS'in hedef ve amacı ışığında değerlendirildiğini, bu hedef ve amacın ne olduğu açıkça ortaya koyulmasa da, hedef ve amaç ışığında değerlendirme gereğinin vurgulandığı paragraflarda AİHS'in bireylerin korunmasına ilişkin olması,⁹¹⁹ Avrupa kamusal düzeninin anayasal belgesi olması⁹²⁰ ve Sözleşme'nin Giriş kısmında belirtildiği üzere “[Evrensel Bildiri’de yer alan bazı haklar bakımından]

---

⁹¹⁶ AİHM de, esasa ilişkin hükmünde Türkiye'nin Kıbrıs'ın kuzey kesiminde “etkin ve genel bir kontrol”e (*effective overall control*) sahip olduğunu belirtmiştir. Bkz. **Loizidou v. Turkey**, Judgment, para. 49. Bu ifade, Nikaragua’da ve Nikaragua’ya Karşı Askeri ve Yarı Askeri Faaliyetler Kararı’nda Nikaragua’da faaliyet gösteren silahlı güçlerin davranışlarının ABD’ye atfedilmesi konusunda kıstas olarak kullanılan “etkin kontrol” ile (ICJ, *Nicaragua v. the United States of America*, Judgment, **ICJ Reports**, s. 64, para. 115), Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından bir silahlı çatışmanın uluslararası nitelikte olup olmadığı konusunda kıstas olarak kullanılan, devletin silahlı güçler üzerindeki “genel kontrolü” kıstasının (ICTY, **The Prosecutor v. Dusko Tadic**, Case No. IT-94-1-A, 15.07.1999, para. 120) birlikte ifadesi olduğu görülmektedir.

⁹¹⁷ Bu konuda bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/II/A/2. “Hedef ve amaç” ifadesinin yapısı” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁹¹⁸ **A.e.**, para. 76.

⁹¹⁹ **A.e.**, para. 72

⁹²⁰ **A.e.**, para. 74.

ortak güvenceye bağlanması sağlanan” objektif yükümlülükler ağı meydana getirmesi,⁹²¹ gibi olguların da beraberinde belirtildiğini göstermektedir. Ayrıca Mahkeme, Devletlerin Komisyon ve Mahkeme’nin yetkisini diledikleri gibi şartlı kabul etmelerinin yolunu açmanın Sözleşme’nin Giriş kısmında yer alan gayesine de ters düşeceğini ortaya koyarken, bu gayeyi “insan haklarının korunması ve geliştirilmesi bakımından daha sıkı bir birlik oluşturmak” olarak ortaya koymuştur.⁹²² Yani Mahkeme, bir çekincenin geçerliliğini tespit etmek için Sözleşme’nin hedef ve amacı ile uyumunu da değerlendirmiştir. Bu değerlendirme çalışmanın hedef ve amacın yorumlanmasına ilişkin kısmında belirtilen, bir uluslararası insan hakları sözleşmesine koyulan çekincenin hedef ve amaçla bağdaşırılığının etkililik ilkesi çerçevesinde yorumlanmasıyla uyum içinde gözükmektedir.⁹²³

Özetle, çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşması bakımından AIHM içtihadına kuşbakışı bakıldığında Mahkeme’nin *lex generalis* teşkil eden VAHS m. 19(c) hükmüne açıkça değinmediği, esas olarak Sözleşme’nin (eski) 64. maddesine gönderme yaparak burada yer alan koşullarla uyum bakımından değerlendirmede bulunduğu görülmektedir. Çalışmada, AIHM içtihadının AIHS’in niteliğinin kendisi bakımından VAHS

---

⁹²¹ **A.e.**, para. 70. Burada Mahkeme, 1978 tarihli İrlanda/Birleşik Krallık Kararına gönderme yapmaktadır.

⁹²² **A.e.**, para. 77.

⁹²³ Dava bakımından dikkat çeken başka bir husus da, Türkiye’nin beyanına diğer bazı taraf Devletler tarafından yapılan, söz konusu beyanın bir çekince niteliğinde olduğunu veya kapsamının belirsiz olup hukuki soru işaretleri yarattığını ifade eden tepkilerin Mahkeme tarafından dikkate alınmasıdır (Karş. ECtHR, **Belilos v. Switzerland**, 1988. Bu davada Mahkeme, İsviçre’nin beyanına herhangi bir itiraz bulunmamasını, beyanın geçerliliğini değerlendirme bakımından dikkate almamıştır. Bkz. European Commission of Human Rights, **Marlene Belilos against Switzerland**, **App. No.: 10328/83, Report of the Commission**, 7.5.1986, para. 90-119). Türkiye’nin beyanına itiraz eden Devletler, Yunanistan, İsveç, Lüksemburg, Norveç ve Belçika’dır. Yunanistan yalnızca m. 64’e uygun olarak çekince ileri sürülebileceğini belirterek Türkiye’nin çekince niteliğindeki beyanının hukuk dışı olup yok hükmünde olduğunu ifade ederken, diğer Devletler Türkiye’nin beyanının hukuki birçok soru işareti yarattığını, kapsamının belli olmadığını ve ileride AIHM önüne gelebilecek bir ihtilafta bu beyandan kaynaklanan sorunları gündeme getirme haklarını saklı tuttıklarını belirtmişlerdir. Mahkeme, Türkiye’nin bu tepkileri ve ilgili maddelere ilişkin Devlet uygulamasını göz önünde bulundurarak Mahkeme tarafından ileride ilgili kısıtlamaları geçersiz ilan edebileceği olasılığını göze alması gerektiğini belirtmiştir. Bkz. **Loizidou v. Turkey**, Judgment, para. 95.

hükümlerinin uygulanmasına hanel getirmeyeceğini ortaya koyduğuna değinilmiştir.⁹²⁴ Bu bilgi ışığında, bugünkü AİHS m. 57 olan (eski) m. 64'ün VAHS m. 19(c)'de yer alan hedef ve amaç ölçütünün içini belli bir ölçüde doldurduğu, dolayısıyla diyalektik bir hedef ve amaç testinin yürütülmesi bakımından somut kıstaslar getirdiği söylenebilir. Bu kıstaslar, motomot yerine getirilmesi gereken şekli şartlardan ibaret değildir; bir amaca hizmet etmektedirler ve bu amaç taraf Devletin çekincesinin Sözleşme yükümlülüklerini kendisi bakımından kısıtlama ölçüsünü belirgin kılmak, hukuk güvenliğini sağlamaktır.⁹²⁵ *Temeltasch* Kararı'nda AİHM'in davalı Devletin çekincesini, (eski) m. 64(2)'de yer alan şartı gerçekleştirmemesine rağmen kabul edilebilir bulması, *Belilos* Kararı'nda ise aksi yönde karar vermesi de bu nedenledir. Dolayısıyla, AİHM içtihadı bir insan hakları sözleşmesine koyulan çekincelerin hangi durumda ilgili sözleşmenin hedef ve amacıyla bağdaşmayacağını belirlemek bakımından yol göstericidir. Keza sözü edilen kıstaslar, ileride görüleceği üzere, BM insan hakları sözleşme organları tarafından da hedef ve amaçla bağdaşmazlığın tespiti bakımından vurgulanmaktadır.⁹²⁶ Özellikle genel nitelikteki çekincelerin, çekincenin ilgili Sözleşme'de yer alan ilgili hak veya hakların hangi ölçüde kısıtlandığını muğlak kılması dolayısıyla hedef ve amaçla bağdaşmaz addedilmeleri, AİHM'in genel nitelikteki çekince ifadesinin içini doldurarak yol gösterici olması bakımından da bu içtihadı önemli kılmaktadır.⁹²⁷

---

⁹²⁴ Bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/A/2. Kendine haslık ve sınıflandır(ma)ma" başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁹²⁵ *Belilos* Kararı'nda Mahkeme, çekincenin gerekçesi olan iç hukuk hükmüne ilişkin açıklama kıstasının şekli bir kıstas olmadığını ve hem bir delil unsuru olduğunu hem de hukuki güvenliğe katkı sağladığını belirtmiştir. Bkz. ECtHR, **Belilos v. Switzerland**, para. 59.

⁹²⁶ Bkz. aş. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/c. İnsan Hakları Sözleşme Organları Uygulaması" başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁹²⁷ Ayrıca *Loizidou* davasına çalışmanın hedef ve amacın yorumuna ilişkin bölümünde değinildiğini hatırlatmakta fayda vardır. (Bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/A/4. Temel yorum kurallarının insan hakları sözleşmelerine uygulanması" başlığı altında, özellikle dipnotlarda yapılan açıklamalar.) Bu dava, ileride ele alınacak olan, diyalektik yaklaşımın yetersiz kaldığı, yoruma dayalı bir test yürütmenin gerekli olduğu çekinceler bakımından hedef ve amaç ışığında ve etkililik ilkesi çerçevesinde bir yorum gerçekleştirme bakımından da yol göstericidir. Yine, *Belilos* davasında Komisyon'un m. 6'da güvence alınan hakları belli tür kovuşturmalar bakımından anlamsız kılan bir çekincenin sözleşmenin hedef ve amacına aykırı olacağı görüşünü, bir soru olarak da olsa, dile getirmesi, normatif çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşırılığını değerlendirme bakımından bir örnek teşkil etmektedir. Bkz. *Belilos Case*, Note of the Public Hearings held on 26 October 1987, COUR/MISC (87) 238, s. 7 (MacDonald, a.g.e., s. 445'ten naklen). Buradaki

iii. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi sistemi

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nde çekince koyulmasına ilişkin öngörülen tek kıstas, çekincenin VAHS hükümlerine uygun olmasıdır.⁹²⁸ Dolayısıyla, ileri sürülen bir çekincenin kabul edilebilir olması için VAHS m. 19(c) hükmüne uyması aranmaktadır⁹²⁹ ve AAİHM içtihadında burada yer alan hedef ve amaç testine açıkça gönderme yapılmaktadır. Mahkeme'nin bir çekinceyi hedef ve amaçla bağdaşma bakımından değerlendirdiği karar ve danışma görüşleri bulunmaktadır.

Bu değerlendirmelerden söz etmeden önce, Mahkeme'nin AmİHS m. 75'in nasıl uygulanacağını ortaya koyduğu ve hedef ve amaçla bağdaşma ölçütünün önemine ilk defa değindiği 1982 tarihli *Çekincelerin İnsan Hakları Amerikan Sözleşmesi'nin*

---

mesele, m. 6'ya getirilen kısıtlamanın basitçe onun bir uygulamasına dair olduğunu söylemenin mümkün olmadığı, kısıtlamanın hakkın özüne etki ettiği tespitinin yapılmasıdır.

⁹²⁸ Organization of American States, **American Convention on Human Rights “Pact of San Jose, Costa Rica” (B-32)**, m. 75., (Çevrimiçi) https://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.pdf, 07.05.2017. Maddenin Türkçe metni şöyledir: “*Bu Sözleşme, sadece 23 Mayıs 1969'da imzalanan Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi hükümlerine uygun olan çekinceler konulmasına tâbi olacaktır.*” Bkz. Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Belgeleri: 1. Cilt Bölgesel Sistemler**, Legal Yayınevi, 2011, s. 708.

⁹²⁹ Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Amerikalılar Arası Sistemi'nde yer alan sözleşmelerden biridir. Bu sistemde yer alan diğer sözleşmelerde de hedef ve amaçla bağdaşma ölçütü esas alınmıştır ve bu sözleşmelerde hedef ve amaç kıstasına açıkça gönderme yapıldığı görülmektedir. Kadınlara karşı Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılması Amerikalılar Arası Sözleşmesi, hedef ve amaçla bağdaşmanın yanı sıra, genel nitelikte olmama ve belli bir hüküm veya hükümlerle ilgili olmayı da aramaktadır. Ayrıca, 2013 tarihli Irkçılık, Irksal Ayrımcılık ve İlgili Hoşgörüsüzlük Biçimlerine Karşı Amerikalılar Arası Sözleşme ile Her Biçimiyle Ayrımcılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Amerikalılar Arası Sözleşme'nin ilgili maddelerinde “hedef ve amaç” yerine “gaye ve amaç” (aim and purpose) ifadesi kullanılmış, bu kıstasın yanına belli bir hükme ya da hükümlere ilişkin olma aranmıştır. Bkz. Organization of American States, **Inter-American Convention to Prevent and Punish Torture**, 9.12.1985, m. 21; **Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Social and Cultural Rights** "Protocol of San Salvador", 17.11.1988, m. 20; **Inter-American Convention on Forced Disappearance of Persons**, 9.06.1994, m. 19; **Inter-American Convention on the Prevention, Punishment, and Eradication of Violence against Women "Convention of Belem do Para"**, 9.06.1994, m. 18; **Inter-American Convention All Forms of Discrimination against Persons with Disabilities**, 8.06.1999, m. 12; **Inter-American Convention against All Forms of Discrimination and Intolerance**, 5 Haziran 2013, m. 19. Tüm bu belgeler ve İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Amerikalılar Arası Sistemi'nde yer alan diğer temel belgeler için bkz. Organization of American States, **Basic Document in the Inter-American System**, (Çevrimiçi) http://www.oas.org/en/iachr/mandate/basic_documents.asp, 07.05.2017.

Yürürlüğe Girmesine Etkileri Danışma Görüşü'nden⁹³⁰ söz etmekte yarar vardır. Burada Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu tarafından Mahkeme'ye yöneltilen soru, Danışma Görüşü'nün adından da anlaşılacağı üzere, oldukça tekniktir; acaba AmİHS'ye taraf olma beyanını bir çekince koyarak yapan Devlet bu Sözleşme'ye, VAHS m. 20(1) uyarınca bir başka devletin kabulüne gerek olmaksızın, beyanını sunduğu zaman mı taraf olmuş olacaktır, yoksa m. 20(4) uyarınca en az bir taraf devletin kabulü mü aranacaktır?⁹³¹ İkinci durumda, ya bir taraf Devlet ilgili beyanı açıkça kabul ettiğinde ya da çekinceye itiraz süresi olan 1 yılın dolmasıyla çekince ileri süren devlet Sözleşme'ye taraf olmuş sayılacaktır. Bu soru Mahkeme'nin önüne, Amerikan Devletleri Örgütü Genel Sekreterliği'nin ikinci yaklaşımı benimsemesinden sonra gelmiştir.⁹³² AAİHM öncelikle VAHS m. 19(c) hükmüne gönderme yaparak, Sözleşme'ye taraf olan veya katılan Devletlerin ancak Sözleşme'nin "hedef ve amacıyla bağdaşmaz olmayan çekinceler" koyabileceklerini belirtmiş,⁹³³ daha sonra VAHS m. 20(4)'ün AmİHS bakımından uygulanıp uygulanmayacağına karar verirken, Sözleşme'yi "geleneksel uluslararası anlaşmalardan" ayırmış⁹³⁴ ve insan hakları sözleşmeleri bakımından taraf devlet onayını beklemenin uygun olmadığını ortaya koymuştur.⁹³⁵ Mahkemeye göre sözü edilen geleneksel anlaşmaların hedefi taraf Devletlerin ortak çıkarı için üzerinde uzlaşılan hak ve yükümlülüklerin karşılıklı değişimiyken, insan hakları sözleşmeleri

---

⁹³⁰ IACHR, **The Effect of Reservations on the Entry Into Force of the American Convention on Human Rights**.

⁹³¹ **A.e.**, para. 8, 26.

⁹³² Bkz. Grant Hanessian, "Effect of reservations on entry into force of American Convention on Human Rights", **American Journal of International Law**, 1983, s. 640. Bu ise, Amerikan Devletleri Örgütü Konseyi'nin Barbados ve Meksika'nın onay metinlerine koydukları çekincelerden dolayı Sözleşme'ye başka bir devletin kabulünden önce taraf olamayacaklarına ilişkin görüş bildirdikten sonra gerçekleşmiştir. Bkz. Andres E. Montalvo, "Reservations to the American Convention on Human Rights: A New Approach", **AJIL**, 2000-2001, s.269.

⁹³³ IACHR, **The Effect of Reservations on the Entry Into Force of the American Convention on Human Rights**, para. 22.

⁹³⁴ **A.e.**, para. 28. Mahkeme burada, geleneksel anlaşmalar bakımından VAHS m. 20(4) hükmünün mantıklı olduğunu belirtmiştir.

⁹³⁵ Mahkeme bunu yaparken uluslararası insan hakları sözleşmelerinin "ayrık doğasına", insancıl hukuka ilişkin anlaşmaları da ekleyerek, AİHM ve UAD içtihadı ile doktrinden örnekler eşliğinde detaylı biçimde değinmiştir. Bkz. **a.e.**, para. 29-33.

farklı bir yapıya sahiptir ve bunların hedef ve amacı “tek tek insanların temel haklarının, milliyetlerinden bağımsız olarak, gerek vatandaşı oldukları Devlete, gerekse diğer tüm âkit Devletlere karşı korunmasıdır.”⁹³⁶ Mahkeme ardından, taraf Devletlerin AmİHS’ye taraf olarak kendilerini, kamu yararı için diğer Devletlere karşı değil kendi yetkileri altındaki bireylere karşı yükümlülükler üstlendikleri bir hukuki düzenine tâbi kıldıklarını belirtmiştir.⁹³⁷

Sonuç olarak Mahkeme, böyle bir sözleşme bakımından VAHS m. 20(4) uyarınca bir Devletin Sözleşme’de yer alan yükümlülükleri üstlenmesinin başka bir taraf Devletin onayına kadar geciktirilmesinin açık bir biçimde mantıksız olduğunu ve hiçbir yararlı amaca hizmet etmeyeceğini,⁹³⁸ dolayısıyla AmİHS’ye taraf olan veya katılan bir devlet bakımından Sözleşme’nin, bu devlet çekince koysun ya da koymasın, katılma beyanını sunduğunda yürürlüğe gireceğini belirtmiştir.⁹³⁹

Bu Danışma Görüşü gerek hedef ve amaçla bağdaşma ölçütünün önemini vurgulaması ve insan hakları sözleşmelerinin hedef ve amacına değinmesi, gerekse AmİHS m. 75’i yorumlarken Sözleşme’yi etkili kılmaya önem vermesi bakımından önemlidir.⁹⁴⁰ Bu Danışma Görüşü’nden yalnızca bir yıl sonra Mahkeme, çekincelerin hangi durumda hedef ve amaçla bağdaşmayabileceğine dair görüş bildirecektir.

1983 tarihli Ölüm Cezasının Kısıtlanmasına İlişkin Danışma Görüşü’nde⁹⁴¹ AAİHM Guetamala’nın yaşam hakkını düzenleyen 4. maddenin, ölüm cezasının “hiçbir

---

⁹³⁶ A.e., para. 33.

⁹³⁷ A.e., para. 29. Bu husustan daha önce, insan hakları sözleşmelerinin özellikleri altında, mütekabiliyetin dışlanması olarak söz edilmiştir. Bkz. yuk. “BİRİNCİ BÖLÜM/III/A/1/a. Erga omnes partes yükümlülükler içermeleri ve mütekabiliyet ilkesini işlevsiz kılmaları” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁹³⁸ A.e., para. 34.

⁹³⁹ A.e., para. 40.

⁹⁴⁰ İnsan hakları sözleşmelerinin hedef ve amacının ne olduğu ve bu hedef ve amacın gerçekleşmesi için etkililik ilkesinin önemine önceki kısımlarda değinilmiştir. Bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/III/A/4. Temel yorum kurallarının insan hakları sözleşmelerine uygulanması” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁹⁴¹ IACHR, **Restrictions to the Death Penalty (Arts. 4(2) and 4(4) of the American Convention on Human Rights)**.

halde siyasetal suçlar ya da bunlarla bağlantılı ortak suçlar için verilmeyeceğine”⁹⁴² dair 4. paragrafına koyduğu çekinceyi değerlendirmiştir.⁹⁴³ Guatemala Anayasası ölüm cezasını siyasetal suçlar için yasaklarken, bunlarla bağlantılı ortak suçlar için yasaklamamıştır. Dolayısıyla Guatemala bu paragrafın uygulamasını bu suçlar bakımından dışlamak istemektedir. Mahkeme öncelikle Guatemala’nın çekincesinin Sözleşme’nin hedef ve amacıyla bağdaşmaz addedilemeyeceğine karar vermiş, daha sonra ise bu çekinceyi yorumlamıştır.⁹⁴⁴ AAİHM’ye göre, yaşam hakkına ilişkin bir çekincenin, salt bu hakkın Sözleşme’nin m. 27’de yer alan, askıya alınamayacak haklar arasında olması nedeniyle hedef ve amaçla bağdaşmaması söz konusu olabilecektir.⁹⁴⁵ Ancak askıya alınamayacak bir hakka dair ileri sürülen her çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmadığı söylenemez. Buna göre, “eğer çekince, askıya alınamayacak hakkın belli boyutlarını kısıtlamayı” amaçlıyor ve bunu yaparken de “hakkı bir bütün olarak temel amacından yoksun kılmıyorsa”, aykırılık söz konusu olmayabilecektir ki Guatemala’nın çekincesi bu nitelikte bir çekince olduğundan “kural olarak hedef ve amaçla bağdaşmaz değildir.”⁹⁴⁶ Ayrıca Mahkeme, bir çekincenin izin verilebilir olması için hedef ve amaçla bağdaşır olması gerektiğini, dolayısıyla bir çekince yorumlanırken olabildiğince bu hedef ve amaçla uyumlu bir şekilde yorumlanacağını ortaya koymuştur.⁹⁴⁷ AmİHS’nin Sözleşme’nin yorumlanmasına ilişkin kısıtlamaları içeren 29. maddesine gönderme yapan Mahkeme, maddenin a) bendi uyarınca bir çekincenin, Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanmayı Sözleşme tarafından öngörülenden daha geniş ölçüde

---

⁹⁴² Madde çevirisi için bkz. Gemalmaz, **Bölgesel Sistemler**, s. 681.

⁹⁴³ IACHR, **Restrictions to the Death Penalty (Arts. 4(2) and 4(4) of the American Convention on Human Rights)**, Advisory Opinion OC-3/83, para. 60-75.

⁹⁴⁴ Bunun nedeniyse, Guatemala’nın Sözleşme’ye taraf olurken ölüm cezası öngörmediği bir “bağlantılı ortak suç” için, m. 4(4)’e koyduğu çekinceye dayanarak, taraf olduktan sonraki bir yasama değişikliğiyle ölüm cezası öngörüp öngöremeyeceğine karar vermektir. Bkz. **a.e.**, para. 67 vd.

⁹⁴⁵ **A.e.**, para. 61.

⁹⁴⁶ **A.e.**, para. 61.

⁹⁴⁷ **A.e.**, para. 65. Bu husus çekincelerin yorumlanmasına ilişkin kısımda vurgulanmıştı. Bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/III/A/5. Uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin yorumlanması” başlığı altında yapılan açıklamalar.

kısıtlar biçimde yorumlanamayacağını da eklemiştir.⁹⁴⁸ Bu Danışma Görüşü, gerek askıya alınamayacak bir hakka ilişkin çekince ileri sürülmesi halinde bunun hedef ve amaçla bağdaşmaz kabul edilip edilemeyeceğine dair ortaya koyduklarıyla diyalektik yaklaşıma bir örnek teşkil etmekte, gerekse çalışmanın önceki bir bölümünde işlenen çekincelerin yorumlanması konusuna açıklık getirmektedir.⁹⁴⁹ Ayrıca bu Danışma Görüşü, hedef ve amaçla bağdaşmazlık ile askıya alınamama arasındaki ilişkiyi ilk defa açık biçimde ortaya koyması bakımından da öne çıkmaktadır.⁹⁵⁰

Son olarak, Mahkeme'nin yargı yetkisini kısıtlayan bir çekincenin izin verilemezliğini ortaya koyması bakımından AAİHM'nin Hilarire/Trinidad ve Tobago Kararı'ndan⁹⁵¹ söz etmek gerekmektedir. Trinidad ve Tobago, AmİHS m. 62 uyarınca Mahkeme'nin zorunlu yargı yetkisini tanıyan beyanına, bu tanımın Anayasa'nın ilgili kısımlarıyla uyumlu olduğu ölçüde gerçekleştiğini belirten bir çekince koymuştur.⁹⁵² Mahkeme önünde ise, çekincesinin yalnızca Mahkeme'nin zorunlu yargı yetkisinin kabulüne dair ihtiyari bir hususa ilişkin olduğunu,⁹⁵³ Sözleşme tarafından güvence altına alınan maddi haklara etki etmediğini, Sözleşme tarafından Devlete yüklenen yükümlülükleri kısıtlamadığını⁹⁵⁴ ve Sözleşme'nin bahsettiği hakların kullanılmasını reddetmediğini, dolayısıyla hedef ve amaçla bağdaşır olduğunu belirtmiştir.⁹⁵⁵ Ayrıca,

---

⁹⁴⁸ **A.e.**, para. 66. Mahkeme Sözleşme'nin yorumuna ilişkin kısıtlamaların, ona koyulacak bir çekinceye de uygulanabileceğini belirtmiştir. Zira çekince Sözleşme'ye katılma beyanına eklenerek artık taraf Devletler arasındaki mütabakatın bir parçası haline gelmektedir.

⁹⁴⁹ Yukarıda yapılan tespitler de Mahkeme'nin değerlendirmeleriyle uyum içindedir. Bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/A/5. Uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin yorumlanması" başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁹⁵⁰ Bkz. Thomas Buergenthal, "The Advisory Practice of the Inter-American Human Rights Court", **American Journal of International Law**, 1985, s. 25. Yazar bu ikisi arasındaki ilişkinin belli temel insan hakları ile jus cogens normlar arasındaki kavramsal bağdan kaynaklandığını ve bu bağı güçlendirdiğini de eklemektedir.

⁹⁵¹ IACHR, Case of Hilaire, Constantine and Benjamin et al. v. Trinidad and Tobago, Preliminary Objections, 1.9. 2001.

⁹⁵² **A.e.**, para. 43.

⁹⁵³ **A.e.**, para. 46.

⁹⁵⁴ **A.e.**, para. 48.

⁹⁵⁵ **A.e.**, para. 46.

Devlete göre AmİHS'nin AİHS m. 64'te olduğu gibi genel çekinceleri dışlayan bir hüküm öngörmemiş olması, yalnızca VAHS hükümlerine gönderme yapması, Devletin koyduğu türde bir çekincenin Sözleşmece yasaklanmadığını göstermektedir.⁹⁵⁶ Trinidad ve Tobago, şayet çekincesi hedef ve amaçla bağdaşmaz ve dolayısıyla geçersiz addedilirse, Mahkeme'nin zorunlu yargı yetkisini kabul eden beyanının yok hükmünde olacağını da eklemiştir.⁹⁵⁷ Mahkeme ise davalı Devletin bu iddialarını reddetmiştir. Öncelikle, Anayasa Mahkemesi ve *Ivcher Bronstein Kararı*'na⁹⁵⁸ gönderme yapmıştır. Karara göre,

“Taraflar Devletler Sözleşme hükümleriyle uyumu ve kendi iç hukuklarındaki etkilerini (effet utile) güvence altına almak zorundadırlar. Bu ilke insan hakları sözleşmelerinin yalnızca maddi hükümleriyle (başka bir deyişle, korunan haklara ilişkin hükümleriyle) değil, aynı zamanda Mahkeme'nin çekişmeli yargı yetkisininin tanınması gibi usule ilişkin hükümleriyle de ilgilidir. Uluslararası koruma mekanizmasının etkililiği için elzem olan bu hüküm, insan hakları sözleşmelerinin özel doğası [...] ve ortak güvence temin etmesi göz önünde bulundurulduğunda, ortaya koyduğu güvence tamamen tatbiki ve etkili olacak şekilde yorumlanmalı ve uygulanmalıdır.”⁹⁵⁹

Bu göndermeyle, Trinidad ve Tobago'nun iddia ettiği aksine, usule ilişkin bir hükme koyulan çekincenin de Sözleşme'de yer alan maddi hakların güvence altına alınmasına hanel getirebileceğini ortaya koymuş olan AAİHM, daha sonra bu çekincenin

---

⁹⁵⁶ **A.e.**, para. 47. Komisyon ise, İnsan Hakları Komitesi'nin 24 no.lu Genel Yorumu'na gönderme yaparak, mahkemelerin, bireylerin ve diğer taraf devletlerin çekince koyan devletin hangi hangi insan hakları yükümlülüklerini üstlenip üstlenmediklerini bilmeleri için çekincelerin “belirli ve şeffaf” (*specific and transparent*) olmaları gerektiğini belirtmiştir. Bkz. **a.e.**, para. 54.

Aslında Trinidad ve Tobago burada hem çekincesinin genel nitelikte olduğunu kabul etmekle kendisini ele vermiş, hem de AİHS'in 64. maddesinin VAHS rejiminden farklı bir kural öngördüğünü belirterek hukuken hatalı bir tespitte bulunmuştur. Zira AİHS'te çekincelerin izin verilebilirliğine dair özel bir hüküm bulunması, VAHS m. 19(c)'nin AİHM tarafından dikkate alınmayacağını göstermemektedir. Bilakis, m. 64, hangi durumlarda VAHS m. 19(c) hükmüne aykırılık söz konusu olabileceğini taraf Devletlere göstermesi amacını taşımakta, bu genel hükmün uygulanmasını dışlamamaktadır. Ayrıca, Sözleşme'de genel çekinceleri yasaklayan bir hüküm bulunmaması bunların VAHS m. 19(c) uyarınca hedef ve amaçla bağdaşmaz addedilmesini engellemeyecektir.

⁹⁵⁷ **A.e.**, para. 50-52.

⁹⁵⁸ IACHR, **Case of Constitutional Court v. Peru**, Competence, Series C, No. 55, 24 Eylül 1999,

⁹⁵⁹ IACHR, **Case of Hilaire, Constantine and Benjamin et al. v. Trinidad and Tobago**, Preliminary Objections, para 37.

hem m. 62(2)'de yer alan şartlara⁹⁶⁰ aykırı olduğunu,⁹⁶¹ hem de “Amerikan Sözleşmesi'nin uygulanmasını tamamiyle Trinidad Tobago'nun kendi mahkemeleri tarafından değerlendirilmek üzere iç hukuk kurallarına tâbi kılan” genel nitelikte bir çekince olduğunu belirtmiştir.⁹⁶² Mahkeme'ye göre bu durum yargı yetkisini kabul belgesinin açık bir şekilde Sözleşme'nin hedef ve amacıyla bağdaşmaz olduğunu göstermektedir.⁹⁶³ Son olarak Mahkeme, Anayasa Mahkemesi ve *Ivcher Bronstein* Kararı'na tekrar gönderme yapmış, böylece UAD'nin yargı yetkisini kabul eden beyanlarla AmİHS'ninkini kabul eden beyanların karşılaştırılmayacağını,⁹⁶⁴ Amerikan Sözleşmesi'nin doğasının ve hedef ve amacının kendine haslığını vurgulayarak ortaya koymuş, bu konuda benzer bir örnek olan *Loizidou* Kararına gönderme yapmıştır.⁹⁶⁵ Neticede, Trinidad ve Tobago'nun AAİHM'nin yargı yetkisini kabul beyanına yaptığı kısıtlamayı Sözleşme'nin hedef ve amacıyla bağdaşmaz bulan Mahkeme, Devlet'in Mahkeme'nin davaya bakmaya yetkili olmadığını öne süren ön itirazını kabul etmemiş,

---

⁹⁶⁰ AmİHS m. 62(2) uyarınca bir taraf devlet Mahkeme'nin zorunlu yargı yetkisini kabul eden beyanı koşulsuz olarak yapabileceği gibi, karşılıklılık koşuluyla, belirlenmiş bir süre ya da belli durumlar için yapabilir.

⁹⁶¹ Bu bağlamda Mahkeme, Ölüm Cezasının Kısıtlanmasına İlişkin Danışma görüşünde olduğu gibi Sözleşme m. 29'a gönderme yapmış, bir çekincenin sözleşmede tanınan haklardan faydalanmayı Sözleşme tarafından öngörülenden daha geniş ölçüde kısıtlar biçimde yorumlanamayacağını belirtmiştir. Bkz. IACHR, *Case of Hilaire, Constantine and Benjamin et al. v. Trinidad and Tobago*, Preliminary Objections, para 90.

⁹⁶² **A.e.**, para. 87. Mahkeme daha sonra bu tespitini daha açıklayıcı bir şekilde tekrar ifade etmiştir. Mahkemeye göre, Trinidad ve Tobago tarafından ileri sürülen beyan, her bir vakıa bakımından Mahkeme'nin zorunlu yargı yetkisini hangi ölçüde kabul ettiğine ilişkin karar vermesine cevaz verecektir; Devlete Mahkeme'nin dinleyebileceği meseleleri belirleme bakımından bir takdir yetkisi tanıyacaktır. Bu da Mahkeme'nin zorunlu yargı yetkisini etkisinden yoksun kılacaktır. Ayrıca, böyle bir beyan Devlet'in Anayasası'nı birincil referans noktası kılacak ve Sözleşme'yi ikincil bir parametre haline getirecektir ki bu durum insan haklarının korunmasını içeren uluslararası hukuk düzeninde bir ayrışma meydana getirecek, neticede Sözleşme'nin hedef ve amacını zahiri kılacaktır. **A.e.**, para. 92-93.

⁹⁶³ **A.e.**, para. 87.

⁹⁶⁴ UAD'nin yargı yetkisine ilişkin beyanların, insan hakları sözleşmelerine ilişkin çekincelerden farklı olduğu ve bunlara koyulan kısıtlamaların neden daha geniş yorumlandığı yukarıda açıklanmıştı. Bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/III/A/5. Uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin yorumlanması” başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁹⁶⁵ IACHR, *Case of Hilaire, Constantine and Benjamin et al. v. Trinidad and Tobago*, Preliminary Objections, para 97.

bu kısıtlamadan faydalanmaksızın Mahkeme'nin zorunlu yargı yetkisini kabul etmiş olduğuna karar vermiştir.⁹⁶⁶

AAİHM'in askıya alınamayacak bir hükme koyulan çekinceler bakımından ve Mahkeme'nin yargı yetkisine koyulan çekinceler bakımından yaptığı tespitler çalışmada geliştirilen hedef ve amaç testine yol göstermesi bakımından önemlidir, ki aşağıda görüleceği üzere gerek UHK, gerekse BM uluslararası insan hakları sözleşme organları için, hangi tür çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşma bakımından özellikle mercek altına alınması gerektiğinin saptanması ve bağdaşmazlığın tespiti bakımından yol gösterici olmuştur. Diyalektik bir hedef ve amaç testinde bağdaşmazlığa işaret eden unsurları ayrı başlıklar halinde ele almadan önce aşağıda bu konuda uygulamayı oluşturan ve başlıkları şekillendirecek olan diğer bir tür uluslararası hukuk süjesinin, BM insan hakları sözleşme organlarının değerlendirmelerine değinilecektir.

c. Uluslararası insan hakları sözleşme organları uygulaması

İnsan hakları sözleşmelerinin onları diğer uluslararası andlaşmalardan ayıran özelliklerinden söz edilirken, bunlardan birinin de uygulanmalarını denetlemek üzere organlar meydana getirmeleri olduğu belirtilmişti.⁹⁶⁷ Bu sözleşme organları, ilgili sözleşmelerde ve ek protokollerinde yer alan hükümlerin uygulanmasını denetlemek için çeşitli görev ve yetkilerle donatılmıştır⁹⁶⁸ ve bunlardan biri de sözleşmelere koyulan

---

⁹⁶⁶ A.e., para. 98.

⁹⁶⁷ Bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/A/1/b. Evrensel ve bölgesel düzeyde uluslararası insan hakları hukuku sistemleri meydana getirmeleri" başlığı altında yapılan açıklamalar.

⁹⁶⁸ BM insan hakları sözleşme organlarının yetkisinin kapsamı ve uygulamalarının hukuki etkisine ilişkin tartışmalar çalışmanın konusu dışında kalmaktadır. Ancak alınan kararların hukuki etkisi bakımından belirtilmelidir ki, gerek BM insan hakları organlarıncı belirtilen, gerek Pellet tarafından UHK raporunda ortaya koyulan, gerekse doktrinde hakim olan görüşe göre insan hakları organları belgelerinin bağlayıcı olmaması devletlerce hiçe sayılabilecekleri anlamına gelmemektedir. Zira, devletler insan hakları sözleşmelerine ve protokollerine taraf olarak yetkileri dahilindeki bireylerin insan haklarını koruma bakımından insan hakları organlarını denetleme yetkisiyle donatmışlardır. Bu denetleme yetkisi, tüm insan hakları sistemlerinin merkezindedir ve BM insan hakları mekanizmaları da buna dahildir. UHK raporunda, Komitelerin hedef ve amaçla bağdaşırılık bakımından yaptıkları tespitlerin hukuki değerinin onlara Sözleşmeleri akdeden devletler tarafından atfedilenin ötesine geçmediği belirtilmiş (ILC, "Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)", s. 396-397), bunun yanında 3.2.3 no.lu rehber ilke sözleşme denetleme mekanizmalarının çekincelerin izin verilebilirliğine ilişkin değerlendirmelerini göz önünde bulundurma gerekliliğini ortaya koymuştur (ILC,

çekincelerin izin verilebilirliğinin, *inter alia*, hedef ve amaçla bağdaşma bağlamında değerlendirilmesidir.⁹⁶⁹ Bu değerlendirme ise bu organların görev ve yetkilerini gerçekleştirmek için öngörülen çeşitli usuller aracılığıyla ortaya koyulmaktadır.

“Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 401). İnsan hakları organları da kendi yetkilerini değerlendirirken bu hususu dile getirmişlerdir (Bkz. HRC, **General Comment No. 33**, Doc. CCPR/C/GC/33, 25.12.2009, para. 11-13; HRC, **General Comment No. 24**, para. 18; HRC, **Piandiong et al v the Philippines**, Communication 869/1999, 19.10.2000; HRC, **Concluding Observations on Australia**, UN Doc A/55/40, 2000, para 520) ve devletler de insan hakları organlarının görüşlerine önem vererek bunlara atıfta bulunmuş ve mahkeme kararlarında da destekleyici hukuki gerekçe (*persuasive authority*) olarak nitelendirmişlerdir (Örnekler için bkz. ILA, New Delhi Conference, Committee on International Human Rights Law and Practice, **Interim report on the impact of the work of the United Nations human rights treaty bodies on national courts and tribunals**, 2002, s. 10, para. 32). İnsan Hakları Komitesi üyesi Kalin, Komite kararları bağlayıcı olmasa da, “önemli ölçüde buyurucu bir statüye” sahip olduklarını belirtmiştir (HRC, **Summary record of the 2380th Meeting**, Doc. CCPR/C/SR.2380, Geneva, 18.07.2006, paragraph 57). Scheinin en azından bireysel başvuru neticesinde alınan kararların MSHS’nin buyurucu yorumunu (authoritative interpretation of the Covenant) içerdiğini ifade etmektedir (Martin Scheinin, “**Towards a World Court of Human Rights, Research report within the framework of the Swiss Initiative to commemorate the 60th anniversary of the Universal Declaration of Human Rights**”, 2009, s. 10, (Çevrimiçi),

<http://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/AcademyofEuropeanLaw/CourseMaterialsHR/HR2009/Scheinin/ScheininClassReading1.pdf>, 07.05.2017.). Giegerich, “...*Her ne kadar sözleşme organları tarafından ortaya koyulan görüşler genellikle sözleşmede yer alan açık bir hüküm yoluyla taraf devletler nezdinde hukuken bağlayıcı kılınmış olmasa da, en azından sözleşme normları hakkında karar verilmesine ilişkin ikincil bir araç olarak çok büyük bir ağırlığa sahip olacaktır.*” demektedir (Thomas Giegerich, **Vorbehalte zu Menschenrechtsabkommen: Zulässigkeit, Gültigkeit und Prüfungskompetenzen von Vertragsgremien**, s. 781). Aynı yönde bkz. Kasey McCall-Smith, “Reservations and the Determinative Function of the Human Rights Treaty Bodies”, **German Yearbook of International Law**, vol. 54, 2011, s. 521-563; Catherine Redgwell, “Reservations to Treaties and Human Rights Committee, General Comment No. 24”, **The International and Comparative Law Quarterly**, Vol 46, No. 2, 1997, s. 408-9; de Witte, B. “The Past and Future Role of the European Court of Justice in the Protection of Human Rights”, **The EU and Human Rights**, ed. by: Philip Alston, 1999, s. 863-866; Caroline Dommen, “Claiming Environmental Rights: Some Possibilities Offered by the United Nations’ Human Rights Mechanisms”, **Georgia International Environmental Law Review**, 1998, s. 21. Karş. Rosanne van Alebeek, Andre Nollkaemper, “The legal status of decisions by human rights treaty bodies in national law”, **Human Rights Treaty Bodies**, eds.: Keller, Ulfstein, 2012, s. 405-406; Manfred Nowak, **UN Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR Commentary 2nd edition**, Kehl am Rhein: Engel, 2005, s. 31-33; Christian Tomuschat, **Human Rights: Between Idealism and Realism**, OUP, 2003, s. 812-813; J. S. Davidson, “Intention and Effect: The Legal Status of the Final Views of the Human Rights Committee”, **New Zealand Law Review**, 2001; Schlütter, **a.g.e.**, s. 266. Yazar, yorum yaparken *ultra vires* bir uygulama tehlikesine dikkat çekmekte, bu konudaki devlet eleştirisini ortaya koymaktadır. UHK tarafından yapılan tartışmaların değerlendirmesi için bkz. Boerefijn, **a.g.e.**, s. 17-18; Wood, **a.g.e.**, s. 9.

⁹⁶⁹ Bkz. UN Commission on Human Rights, **Reservations to human rights treaties - Final working paper submitted by Françoise Hampson**, Doc. E/CN.4/Sub.2/2004/42, s. 19, para. 71; Giegerich, **Vorbehalte zu Menschenrechtsabkommen: Zulässigkeit, Gültigkeit und Prüfungskompetenzen von Vertragsgremien**, s. 781. Yazar izin verilebilirliğin değerlendirilmesi bakımından yetkiyi şöyle vurgulamaktadır: “... *taraf devletler akdettikleri insan hakları sözleşmelerinin efendisi değildir, bu sözleşmelerin şartlarının muteber yorumunu yapma yetkileri yoktur. Bunların objektif yapısı, bireyler için*

Çalışmanın uygulamalı son bölümünde Türkiye'nin BM temel insan hakları sözleşmelerine koyduğu çekinceler hedef ve amaçla bağdaşma bakımından inceleneceğinden, bu denetleme organlarının uygulamaları da çalışma bakımından merkezi bir önem arz etmektedir. Her ne kadar çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşması özelinde BM insan hakları organları uygulamaları diyalektik testte kullanılacak kıstaslar tipolojisi altında ele alınacak olsa da, bu organların uygulamalarının daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle denetleme usullerinden kısaca söz edilecek, ne çeşit belgelerle hedef ve amaçla bağdaşma durumunu ortaya koydukları aktarılacaktır.

Öncelikle, insan hakları sözleşme organlarının insan haklarının korunmasına ilişkin uluslararası sistem içerisinde,⁹⁷⁰ BM İnsan Hakları Konseyi⁹⁷¹ gibi politik birimlerden farklı olarak, görev ve yetkileri kendilerini kuran insan hakları sözleşme hükümleriyle çerçevelenmiş hukuki yapılar olduklarını⁹⁷² ve devletlerden tamamen bağımsız insan hakları uzmanlarından meydana geldiklerini⁹⁷³ vurgulamakta fayda

---

sözleşmesel haklar meydana getirmesi ve etkili bir biçimde uygulanma ihtiyacı insan hakları sözleşmelerinin yorumlanmasının politik baskılardan nispeten muaf, bağımsız uzmanlardan oluşan bir organa tevdi edilmesini gerekli kılmaktadır. Eğer bir sözleşme böyle bir organı, devlet raporlarını gözden geçirerek ya da bireysel ya da devlet şikayetleri hakkında karar vererek [sözleşmeyle] uyumluluğu denetlemekle görevli kılıyorsa, bu organ mutlaka çekincelerin kabul edilebilirliğini ve geçerliliğini gözden geçirme yetkisine zımni olarak sahip olacaktır; aksi takdirde görevini gerçekleştirilmeyecektir.”

⁹⁷⁰ BM şemsiyesi altında meydana getirilen uluslararası insan hakları organları hakkında bilgi için bkz. United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner, **Human Rights Bodies**, (Çevrimiçi) <http://www.ohchr.org/EN/fHRBodies/Pages/HumanRightsBodies.aspx>, 07.05.2017. BM ailesi içinde yer alan ve insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde rol oynayan diğer organlar hakkında bilgi için bkz. United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner, **Human Rights Bodies, Other United Nations Bodies**, (Çevrimiçi) <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/OtherUnitedNationsBodies.aspx>, 07.05.2017.

⁹⁷¹ Konsey hakkında bilgi için bkz. United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner, **Human Rights Council**, (Çevrimiçi) <http://www.ohchr.org/en/hrbodies/hrc/pages/hrcindex.aspx>, 07.05.2017.

⁹⁷² Bkz. UN Secretary General, The Secretary-General Report of the Chairpersons of the Human Rights Treaty Bodies on Their Nineteenth Meeting, Annex, No. 8, submitted to the General Assembly, Doc. A/62/224, 13 August 2007. Uzun süre İnsan Hakları Komitesi'nde yer almış olan Higgins, bu organların "hukuki bir tetkik" görevi üstlendiğinden söz etmektedir. Bkz. Rosalyn Higgins, "Ten Years on the UN Human Rights Committee: Some Thoughts Upon Parting", European Human Rights Law Review, No. 6, 1996, s. 580.

⁹⁷³ Bkz. United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner, **Human Rights Bodies**, (Çevrimiçi) <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/HumanRightsBodies.aspx>, 07.05.2017.

vardır. Günümüzde yürürlükte olan on temel uluslararası insan hakları sözleşmesinden dokuz tanesinin taraf devletler tarafından uygulanmasını denetleyen, “Komite” olarak adlandırılan sözleşme organı⁹⁷⁴ bulunmaktadır.⁹⁷⁵ Bu komiteler, taraf devletlerin yetkisine tâbi herkesin ilgili sözleşmede yer alan haklardan yararlanması için gerekli adımları atmakla yükümlüdür⁹⁷⁶ ve bunu gerçekleştirmek için, periyodik raporlama usulü çerçevesinde taraf devlet raporlarına ilişkin “Sonuç Gözlemleri” (*Concluding Observations*),⁹⁷⁷ taraf devletlere sözleşme yükümlülüklerini uygulamada yol gösteren “Genel Yorumlar” veya “Genel Tavsiyeler” (*General Comments/General Recommendations*)⁹⁷⁸ ve bireysel başvurulara⁹⁷⁹ ilişkin “Görüşler” veya “Tavsiyeler” (*Views/Recommendations*) olmak üzere temelde üç farklı belge kaleme almaktadırlar.⁹⁸⁰

---

⁹⁷⁴ Bu organların nasıl çalıştıklarına ilişkin bilgi için bkz. United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner, **The United Nations Human Rights Treaty System, Fact Sheet No. 30/Rev. 1**, United Nations, New York and Geneva, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet30Rev1.pdf>, s. 19-37, 07.05.2017. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan ve sözleşme organları hakkında genel bilgi içeren kitapçık için bkz. United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner, **Treaty Bodies, Protecting Your Rights**, (Çevrimiçi) http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/TB/TB_booklet_en.pdf, 07.05.2017.

⁹⁷⁵ Bunlar, MSHS'nin uygulanmasını denetleyen İnsan Hakları Komitesi, ESKHS'nin uygulanmasını denetleyen Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, IAOKS'nin uygulanmasını denetleyen Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi, KKAOKS'nin uygulanmasını denetleyen Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi, İÖS'nin uygulanmasını denetleyen İşkenceye Karşı Komite, ÇHS'nin uygulanmasını denetleyen Çocuk Hakları Komitesi, Göçmen İşçilerin Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'nin uygulanmasını denetleyen Göçmen İşçiler Komitesi, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin uygulanmasını denetleyen Engelli Hakları Komitesi, Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Sözleşme'nin uygulanmasını denetleyen Zorla Kaybedilme Komitesi'dir. Bunların yanında, IKS'nin Seçmeli Protokolü tarafından kurulan kurulan İşkencenin Önlenmesi Alt Komitesi de bulunmaktadır ki bu Komite taraf devletlerdeki hapisane ve nezarethaneleri ziyaret ederek koşulları denetlemektedir. Komiteler hakkında bilgi için bkz. United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner, **Monitoring the core international human rights treaties**, (Çevrimiçi) <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/TreatyBodies.aspx>, 07.05.2017.

⁹⁷⁶ A.e.

⁹⁷⁷ Raporlama usulü hakkında bilgi için bkz. United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner, **Treaty Bodies, Protecting Your Rights**, s. 4-5; United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner, **The United Nations Human Rights Treaty System, Fact Sheet No. 30/Rev. 1**, s. 21-30.

⁹⁷⁸ A.e., s. 36.

⁹⁷⁹ Şu anda sekiz Komitede bireysel başvuru mekanizması işletilmektedir. Her bir Komite bakımından bilgi için bkz. United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner, **Human Rights Bodies - Complaints Procedures**, (Çevrimiçi)

Devlet raporları ve bunu takip eden sonuç gözlemleri devletlerin sözleşme organlarıyla diyaloga girmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Sonuç gözlemleri yoluyla komiteler devletlere endişelerini iletmekte, ilgili sözleşme hükümlerinin etkinlik kazanması için ne yapılması gerektiğine ilişkin somut tavsiyeler vermekte, devletler de sonraki periyodik raporlarında ilgili Komite'nin önerilerini yerine getirmek için hangi önlemleri aldıklarını açıklamaktadır.⁹⁸¹ Taraf devletler ilgili sözleşmelerde yer alan raporlama usulüne ilişkin hükümler uyarınca sözleşme organlarının sözleşmede yer alan yükümlülüklerin yerine getirilmesine dair sorularına yanıt vermekle yükümlüdür. Bu bakımdan devletlerin ilk raporlarından sonra da periyodik olarak rapor sunarak ilgili sözleşme izleme organlarına, iç hukuk düzenlemelerinin sözleşme standartlarıyla uyumlaştırılması bakımından bilgi vermesi gerekmektedir.⁹⁸² Bir sözleşmeye koyulan çekince, sözleşme uygulamasının önünde bir engel teşkil edebileceğinden, devletlerin koydukları çekinceler bakımından açıklamada bulunmaları da yükümlülüklerinin bir parçasıdır.⁹⁸³ Raporlar komitelere devletlerin iç hukuk düzenlemelerine ilişkin bilgiye

---

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/TBPetitions/Pages/HRTBPetitions.aspx#individualcom>, 07.05.2017. Bireysel başvuru (individual communications) mekanizmasına ilişkin ayrıca bkz. United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner, **The United Nations Human Rights Treaty System, Fact Sheet No. 30/Rev. 1**, s. 30-32.

⁹⁸⁰ Şikayet mekanizmasına ilişkin detaylı bilgi için bkz. United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner, **Fact Sheet No. 7, Complaints Procedure**, (Çevrimiçi) <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet7Rev.1en.pdf>, 07.05.2017. “Devletler arası şikayet” (inter-state communications) ve “soruşturma” (inquiry) de Komitelerin, kullandığı şikayet mekanizmaları arasındadır. Devletlerarası şikayet mekanizması, beş BM insan hakları sözleşmesi tarafından öngörülmesine rağmen daha hiç kullanılmamıştır. Bkz. The United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner, **the United Nations Human Rights Treaty System, Fact Sheet No. 30/Rev. 1**, s. 35. Soruşturma mekanizması da beş Sözleşme tarafından öngörülmektedir ve kullanımı sınırlı sayıdadır. İÖS çerçevesinde yedi ülkeye ziyaret düzenlenmiştir. Bunlar, Türkiye, Mısır, Peru, Sri Lanka, Meksika, Sırbistan Karadağ ve Brezilya’dır. Bunlara ilişkin raporlara da gönderme yapılan bilgi için bkz. Rachel Murray, vd., **The Optional Protocol to the UN Convention Against Torture**, OUP, 2011, s. 6. KKOKS çerçevesinde ise Meksika’ya ziyaret yapılmıştır. Meksika raporu için bkz.: UN, “Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women”, 1999. Soruşturma usulü hakkında bilgi için bkz. United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner, **The United Nations Human Rights Treaty System, Fact Sheet No. 30/Rev. 1**, s. 32-33.

⁹⁸¹ **A.e.**, s. 28, 29.

⁹⁸² Örn. bkz. UN, “International Covenant on Civil and Political Rights”, m. 40.

⁹⁸³ 2005 tarihli İnsan Hakları Sözleşme Organları Başkanları Toplantısı’nda çekincelere ilişkin Komite uygulamalarından söz edilirken periyodik raporlar çerçevesinde çekincelerin izin verilebilirliğinin masaya

sahip olma ve çekincelere ilişkin asıl niyetlerini saptama olanağı sunmaktadır.⁹⁸⁴ İşte, devletlerin bu raporlama usulü çerçevesinde çekincelere ilişkin yapmaları gereken açıklamanın içeriği, 2007 tarihli İnsan Hakları Sözleşme Organları Başkanları Toplantısı'nda ortaya koyulmuştur.⁹⁸⁵ Buna göre Komitelerin devletlerden çekincelerine ilişkin talep etmeleri gereken bilgiler şöyledir: (1) Çekincelerin doğası ve kapsamı, (2) çekinceleri ileri sürme ve muhafaza etme nedeni, (3) çekincelerin sahih etkisi ve (4) çekincelerin kısıtlanması ve ortadan kaldırılmasına ilişkin plan.⁹⁸⁶

Genel yorumlar veya tavsiyeler ise, taraf devletlere periyodik raporlarını hazırlamada yardımcı belgelerdir.⁹⁸⁷ Onları sonuç gözlemleri ve görüşlerden ayıran en önemli özellikleri ise, adlarından da anlaşılacağı üzere, “genel” nitelikte olmaları, yani tek bir taraf devlete değil, tüm taraf devletlere yönelik olmalarıdır.⁹⁸⁸ Bunlar, sözleşmelerde yer alan hükümlerin yorumunu içerebileceği gibi, ulusal insan hakları kurumlarının sistem içindeki rolü, azınlık hakları, kadın hakları, yaşam hakkı

---

yatırıldığından ve çekincelerin geri çekilmesinin, izin verilebilir olsalar dahi, teşvik edildiğinden söz edilmiş, neticede çekincelerin sözleşmelerin koruma kapsamını daralttığı ve bu nedenle dar biçimde kaleme alınması ve mümkünse tamamen ortadan kaldırılması gerektiği vurgulanmıştır. Bkz. UN, **The Practice of Human Rights Treaty Bodies with Respect to Reservations to International Human Rights Treaties**, Seventeenth meeting of chairpersons of the human rights treaty bodies, Doc. HRI/MC/2005/5, Geneva, 13 June 2005, para. 7.

⁹⁸⁴ Schabas, “Reservations to Human Rights Treaties: Time for Innovation and Reform”, s. 79.

⁹⁸⁵ Bkz. UN, **Report of the Meeting of the Working Group on Reservations**, 19th Meeting of Chairpersons of the Human Rights Treaty Bodies, 6th Inter-Committee Meeting of the Human Rights Treaty Bodies, Doc. HRI/MC/2007/5, 9 February 2007.

⁹⁸⁶ **A.e.**, s. 7-8, para. 16. Bu listenin orjinal metni şöyledir: “... i) *the nature and scope of reservations or interpretative declarations*; ii) *the reason why such reservations were considered to be necessary and have been maintained*; iii) *the precise effect of each reservation in terms of national law and policy*; iv) *any plans to limit the effect of reservations and ultimately withdraw them within a specific time frame*.” Raporun yayınlanmasından bir yıl sonra, BM Genel Sekreteri Komitelere sunulan devlet raporlarının şekline ve içeriğine dair ortaya koyulan rehber ilkeleri bir araya getirmiş ve burada devlet raporlarının ilk kısmını oluşturan “ortak temel belge”de (common core document) yer alması gereken hususlar arasında aynı listeye yer vermiştir. Bkz. UN, **Compilation of Guidelines on the Form and Content of Reports to be Submitted by States Parties to the International Human Rights Treaties, Report of the Secretary General**, Doc. HRI/GEN/2/Rev.6, 3.06.2009, s. 9-10, para. 40(b).

⁹⁸⁷ Nisuke Ando, “General Comments/Recommendations”, **The Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, ed.: R Wolfrum, Oxford, OUP, 2008, para. 2.

⁹⁸⁸ **A.e.**

bağlamında nükleer silaha sahip olma gibi çeşitli konuları da ele alabilmektedir.⁹⁸⁹ Çekinceler meselesi de daha önce söz edildiği üzere İHK tarafından kaleme alınan 24 No.lu Genel Yorum'da detaylı biçimde ele alınmıştır. Hatırlatmak gerekir ki, Komite kendisinin bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmasına ve neticede ilgili çekincenin izin verilebilir olup olmadığına karar verme konusunda yetkili olduğunu, bu karar sonucunda ise ilgili çekincenin yok sayılacağını ve ilgili çekinceyi koyan devletin çekincesinden yararlanmaksızın Sözleşme'ye taraf addedileceğini belirtmiştir.⁹⁹⁰ Çalışmanın odak noktası itibarıyla burada daha sonra 24 No.lu Genel Yorum'un hedef ve amaçla bağdaşma unsuruna nasıl değindiği ortaya koyulacaktır.

Komite Görüş veya Tavsiyeleri ise devletler tarafından gerçekleştirildiği öne sürülen insan hakları ihlallerini, bireylerin şikayetleri doğrultusunda ele almaktadır. Sonuç gözlemleri ve genel yorum veya tavsiyelerden daha sahih ve istikrarlı bir dille kaleme alındıkları belirtilen⁹⁹¹ görüş veya tavsiyelerin “içtihat benzeri” bir değere sahip oldukları,⁹⁹² hatta “içtihat” niteliğinde oldukları⁹⁹³ ortaya koyulmaktadır. Devletler bu görüş veya tavsiyelere katılmayabilecek olsa da, bunları dikkate alma yükümlülüğü altındadır ve iyi niyet ilkesi gereği bunlara katılmama gerekçelerini ilgili komiteye bildirmeleri gerekmektedir.⁹⁹⁴ Çekincelerin değerlendirilmesi bakımından görüş veya

---

⁹⁸⁹ United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner, **The United Nations Human Rights Treaty System, Fact Sheet No. 30/Rev. 1**, s. 36.

⁹⁹⁰ Bkz. HRC, **General Comment No. 24**, para. 18.

⁹⁹¹ Schlütter, **a.g.e.**, s. 266-267.

⁹⁹² **A.e.**, s. 266-267. Yazar bu belgelerin normatif değerinin ve gerek devletler gerekse bireyler üzerindeki etkilerinin Komiteler tarafından hazırlanan diğer belgelerden daha fazla olduğunu belirtmektedir. Rodley, bu belgelerin ilgili sözleşmelerin buyurucu yorumunu içerdiğini belirtmiştir. Bkz.: Rodley, **a.g.e.**, s. 68.

⁹⁹³ **A.e.**, s. 91; Schabas, “Reservations to Human Rights Treaties: Time for Innovation and Reform”, s. 68.

⁹⁹⁴ Rodley, **a.g.e.**, s. 90. İnsan Hakları Komitesi 33 No.lu Genel Yorum'da, kendisine ilgili sözleşmeyi yorumlama görevi verilmiş olan Komite görüşlerini “buyurucu” (*authoritative determination*) olarak nitelemiştir. Bkz. HRC, **General comment No. 33, Obligations of States parties under the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights**, para.13. Aynı yönde bkz. International Law Association, Berlin Conference International Human Rights Law and Practice, **Final Report on the Impact of Findings of the United Nations Human Rights Treaty Bodies**, 2004, para. 15. Bunun yanında, Pellet'in de ifade ettiği üzere, Komitelerin gerek Görüş ve Tavsiyelerinde, gerekse Genel Yorum ve Sonuç Gözlemlerinde hedef ve amaçla bağdaşırılık bakımından yaptıkları tespitlerin hukuki değeri onlara Sözleşmeleri akdeden devletler tarafından atfedilenin ötesine geçmemektedir. Bkz. ILC,

tavsiyeler bağlamında, Rawle Kennedy/Trinidad ve Tobago Başvurusu'nun değerlendirmesine bakıldığında görülmektedir ki, İHK MSHS ve Protokollerine aykırı bir çekincenin bir bireysel başvurunun dikkate alınmasını engellemeyeceğine karar vermiştir.⁹⁹⁵ Dolayısıyla Komite, bölgesel insan hakları sistemlerinde de görüldüğü üzere, bir çekincenin yok sayılabileceğine karar verebilmektedir.

Aşağıda, hangi tür çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmayabileceğine ilişkin saptamalar incelenirken BM insan hakları sözleşmelerinin kurduğu komitelerin hedef ve amaçla bağdaşma çerçevesinde çekinceleri nasıl değerlendirdiğine de değinilecektir.

2. Hedef ve amaç testinden kalan ya da kalması muhtemel çekinceler

İnsan hakları sözleşmelerinde hedef ve amaç testinden hangi tür çekincelerin kalacağı ya da kalabileceği, yani, hedef ve amaçla bağdaşmayan veya kuvvetli bağdaşmazlık şüphesi içeren çekinceler, yukarıda yer aldığı üzere ilgili sözleşmelere taraf olan devletlerin ve bölgesel insan hakları yargı organlarının yanı sıra, gerek BM çatısı altında yer alan organlar, gerekse doktrin tarafından ortaya koyulmuştur.⁹⁹⁶ İHK

“Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 396-397.

⁹⁹⁵ Bu Görüş'e İnsan Hakları Komitesi'nin uygulamaları incelenirken değinilecektir. Bkz. HRC, **Rawle Kennedy (represented by the London law firm Simons Muirhead & Burton) v. Trinidad and Tobago**, Doc. CCPR/C/67/D/845/1999,1999.

⁹⁹⁶ Örn. bkz. Schabas, “Reservations to Human Rights Treaties: Time for Innovation and Reform”, s. 49-60; Bauer, **a.g.e.**, s. 104-125; Sucharipa-Behrmann, **a.g.e.**, s. 75-77; McCall-Smith, **Reservations to Human Rights Treaties**, s. 94-112.

Doktrinde yer alan kıstaslar BM organları tarafından ortaya koyulanlarla büyük ölçüde örtüşmektedir, ancak farklı sistematikler izlendiği ve bazı çalışmalarda bu kıstasların hedef ve amaçla bağdaşma temelinde incelenmediği, “izin verilemez çekinceler” başlığı altında ele alındığı ve hedef amaçla bağdaşmazlık dışında, ayrı bir izin verilemezlik temeli olarak öngörüldüğü gözlemlenmektedir (Örn. bkz. Bauer, **a.g.e.**, s. 104-113). Burada temel sistematik açısından belirtilmelidir ki, VAHS m. 19'un lafzı böyle bir ayrıma kategorik olarak izin vermemektedir. İleri sürülen bir çekincenin izin verilemez olup olmadığı, VAHS m. 20 vd.'da yer alan, geç çekince ileri sürme gibi şekli geçersizlik nedenleri ve VAHS m. 19(a) ile 19(b)'de yer alan izin verilemezlik temelleri dışında, hedef ve amaçla bağdaşmazlık temelinde değerlendirilebilecektir. Başka bir deyişle, bir çekincenin maddi içeriğinin onun izin verilemezliğine yol açması, 19(a) veya 19(b)'de yer alan bir durum söz konusu olmadığında, onun sözleşmenin hedef ve amacıyla bağdaşmaması neticesinde gerçekleşecektir ve maddi içeriğin örneğin muğlak oluşu bu çekincenin hedef ve amaçla bağdaşır olmadığına işaret edecektir.

bu meseleye ilk önce, Genel Yorum No. 24 kapsamında değinmiş, onu *Hampson* ve nihayet *Pellet* raportörlüğündeki geniş kapsamlı UHK çalışması izlemiştir.⁹⁹⁷

İHK 24 No.lu Genel Yorum'da hangi tür çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşma testini kesinlikle geçemeyeceğinden, hangilerine şüpheyle yaklaşılacağından ve hangilerinin mümkün olduğunca ileri sürülmemesi gerektiğinden söz etmiş,⁹⁹⁸ bunu yaparken gerek MSHS'nin gerekse SP-1'in hedef ve amacının ne olduğundan söz etmiştir.⁹⁹⁹ Ancak Genel Yorum'da belli bir sistematığın izlenmediği ve nasıl çekincelerden bahsedildiğinin yeterli biçimde somutlaştırılmadığı görülmektedir.¹⁰⁰⁰ 24 No.lu Genel Yorum'a, hedef ve amaçla bağdaşmanın yorum yoluyla test edilmesine yardımcı olacak ve belli birtakım çekinceleri eleyecek veya bunlara dikkat çekecek diyalektik bir yaklaşımın taslağı olarak bakmak mümkündür.

Hampson da 24 No.lu Genel Yorum'da olduğu gibi hedef ve amaçla bağdaşma testinden kalacak veya kendisine şüpheyle yaklaşılacak çekincelere ilişkin tespitlerde bulunurken 24 No.lu Genel Yorumla büyük ölçüde örtüşen meseleleri başlıklar halinde

---

⁹⁹⁷ Bkz. UN Commission on Human Rights, **Working paper preparatory to the submission of the expanded working paper by Ms. Françoise Hampson submitted in accordance with the to Sub-Commission decision 2002/17**, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2002/34; UN Commission on Human Rights, **Expanded working paper by Ms. Françoise Hampson on the question of reservations to human rights treaties, prepared in accordance with Sub-Commission decision 2001/17, 2003**; UN Commission on Human Rights, **Reservations to human rights treaties - final working paper submitted by Françoise Hampson**; ILC, "Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur", s. 164-173; ILC, "Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)", s. 363-387.

⁹⁹⁸ HRC, **General Comment No. 24**, para. 8-14.

⁹⁹⁹ **A.e.**, para. 7, 13.

¹⁰⁰⁰ Örneğin, 8. ve 9. paragraflarda belli maddelere ve neyi ele aldıklarına gönderme yapıldığı, bunlara koyulan çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmayacağı belirtilmektedir. Bu örneklendirmeler ilk bakışta konuya açıklık getiriyor gibi gözükse de, şu soru açıklığa kavuşmamaktadır: acaba gönderme yapılan maddelere koyulan herhangi bir çekince hedef ve amaçla bağdaşmaz mı addedilecektir yoksa çekince yorumlanarak, maddenin ele aldığı temel hakkı tamamen ortadan kaldırıp kaldırmadığı mı tespit edilecektir? İlgili paragraflarda yer alan bazı cümlelerde kullanılan "*deny to persons...*", "*may not reserve the right...*", "*denying peoples the right to...*" gibi ifadeler ve m. 14'ün tümüne olmamak üzere tek tek bentlerine koyulan çekincelerin bağdaşır olabileceği vurgusunun yapılması, ikinci ihtimalin kast edildiğine işaret etse de, bu konuda bir kesinlik söz konusu değildir.

ele almıştır.¹⁰⁰¹ *Hampson* da 24 No.lu Genel Yorum'da olduğu gibi hangi tür çekincelerin mercek altına alınması gerektiğine ilişkin rapor sunarken somut örnekler vermemiştir, ancak bazı çekinceler bakımından önceki raporlarına gönderme yapmıştır.¹⁰⁰²

Pellet raportörlüğündeki UHK ise, Rehber İlkeler'de, "Bir çekincenin andlaşmanın hedef ve amacıyla bağdaşmaması" başlığı altında belli çekincelere dikkat çekmektedir.¹⁰⁰³ UHK tarafından ele alınan hususların 24 No.lu Genel Yorum'da ele alınanlarla örtüştüğü ve bugüne kadarki uygulamayı yansıttığı gözlemlenmektedir. Ancak, aşağıda, bu kurumlarca vurgulanan her bir tür çekince için ele alınacağı üzere, bir insan hakları organı olan İHK ile daha devlet odaklı bir yaklaşım sergileyen UHK'nin¹⁰⁰⁴ hedef ve amaçla bağdaşmanın sağlanıp sağlanmaması bakımından tespitleri yeknesak değildir. Ayrıca *Pellet*'nin 2005 yılında yayınlanan onuncu raporunda yer alan "Genel insan hakları sözleşmelerine koyulan çekinceler" başlıklı rehber ilkenin¹⁰⁰⁵ nihai rapor ve rehber ilkelerde yerini "Birçok birbirine bağlı hak ve yükümlülük içeren andlaşmalara yönelen çekinceler" başlıklı rehber ilkeye bırakması dikkat çekmektedir.¹⁰⁰⁶

Yukarıda yer alan üç farklı uluslararası organ tarafından yayınlanan saptamaların ortak noktası, hedef ve amaçla bağdaşma testinin tam olarak nasıl yürütüleceğini ortaya koymamakla beraber bu testin insan hakları sözleşmeleri söz konusu olduğunda hangi

---

¹⁰⁰¹ UN Commission on Human Rights, **Reservations to human rights treaties - final working paper submitted by Françoise Hampson**, para. 49, 56.

¹⁰⁰² Bkz. **a.e.**, dn. 43, 46.

¹⁰⁰³ ILC, "Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)", s. 363-387. Bu konudaki açıklama için bkz. **a.e.**, s. 270.

¹⁰⁰⁴ Aynı yönde bkz. Boerefijn, **a.g.e.**, s. 93-94.

¹⁰⁰⁵ Bkz. rehber ilke 3.1.12, ILC, "Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur", s. 167.

¹⁰⁰⁶ Bkz. rehber ilke 3.1.5.6., ILC, "Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)", s. 383. Rehber ilkenin evrilme süreci ve gerekçelerine ilişkin bkz. Ineta Ziemele, Lasma Liede, "Reservations to Human Rights Treaties: From Draft Guideline 3.1.12 to Guideline 3.1.5.6", **EJIL**, Vol. 24, No. 4, OUP, 2013. Yazarlar nihai rehber ilkenin insan hakları diskurundan ilham almış olmasının da çok önemli olduğunu belirtmektedir. Bkz. **a.e.**, s. 1147.

etmenlerden etkileneceğini ortaya koymaları ve yapılacak testi kolaylaştıracak ipuçları sunmalarıdır.

Gerek yukarıda söz edilen belgelerde gerekse doktrinde yer alan etmenler birbiriyle büyük ölçüde örtüşse de bunlar yeknesak ve yeterli bir sistematikle ele alınmamış ve tam bir hedef ve amaç testi sunulmamıştır. Sözü edilen BM çatısı altındaki organlar, hangi türde çekincelerin hangi durumlarda hedef ve amaçla bağdaşmayacağı konusunu sabit bir eksene oturtmamaktadırlar. Çalışmada öncelikle bu belgelerin tespitlerine karşılaştırmalı olarak yer verilecek, daha sonra dile getirilen kıstaslar belli parametrelere endekslenerek pratik ve olabildiğince nesnel bir hedef ve amaç testi üretilmeye çalışılacaktır.

a. *Uluslararası teamül hukuku ve jus cogens niteliğindeki normlara ilişkin çekinceler*

24 no.lu Genel Yorum'a göre, MSHS'de yer alan, teamül hukuku teşkil eden ve evveliyetle emredici hukuk normu niteliği taşıyan normlar¹⁰⁰⁷ çekinceye konu edilemezler.¹⁰⁰⁸ Ayrıca Genel Yorum, emredici normlara aykırı çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmayacağını açıkça belirtmektedir.¹⁰⁰⁹ MSHS'de yer alan bu tür normları sıralayan İHK, bir dizi örnek vermiş, bunlardan m. 14 hükmünde yer alan adil yargılanma hakkına koyulacak genel bir çekince hedef ve amaçla bağdaşmayacak olsa

---

¹⁰⁰⁷ VAHS m. 53 uyarınca uluslararası hukukun emredici bir normu, "bir bütün olarak Devletlerin milletlerarası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir norm" olarak tanımlanmaktadır. Çeviri için bkz. BM Enformasyon Merkezi **Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi**.

¹⁰⁰⁸ HRC, **General Comment No. 24**, para. 8.

¹⁰⁰⁹ **A.e.** Hangi normların teamül hukuku veya jus cogens niteliğinde olduğuna dair tartışmalar çalışma konusu dışında kalmaktadır, ancak 24 no.lu Genel Yorum'un MSHS'de yer alan, insan hakları hukukuna dair sıraladığı bu türden normların altını çizmek gerekmektedir. Bunlar, kölelik ve köle ticareti yasağı, işkence ya da zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da cezaya tâbi tutma yasağı, yaşamdan keyfi olarak yoksun bırakma yasağı, keyfi olarak gözaltına alma ya da tutuklama yasağı, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, kişinin suçluluğu kanıtlanana dek masum sayılma hakkı, çocukların ve hamile kadınların ölüm cezasıyla infaz edilmesi yasağı, ulusal, ırksal ya da dinsel nefret savunuculuğu yasağı, evlilik yaşındaki kişilerin evlenme hakkı, azınlıkların knedi kültürlerinden yaralanma, kendi dinlerinin gereğini yerine getirme ve uygulama ve kendi dillerini kullanma hakkı, adil yargılanma hakkı olarak örneklendirilmiştir.

da, bu maddenin belli şartlarına koyulacak çekinceler için bunun söz konusu olmayabileceğini belirtmiştir.¹⁰¹⁰ İHK ayrıca devlet raporlarına ilişkin sonuç gözlemlerinde de *jus cogens* niteliğinde olan yaşam hakkı ve işkence yasağına ilişkin hükümlere koyulan çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmayacağını belirtmiştir.¹⁰¹¹ Bununla beraber, gerek bu tür normlara ilişkin çekincelere yapılan devlet itirazlarına, gerekse BM Komitelerinin uygulamasına bakıldığında, bu gerekçeyle hedef ve amaçla bağdaşmazlığın öne sürülmediği, bağdaşmazlığın ya bir gerekçe sunulmadan dile getirildiği,¹⁰¹² ya da bu normların sözleşme içindeki askıya alınamaz konularının vurgulandığı gözlemlenmektedir.¹⁰¹³

Hampson da İHK'nin İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması Alt Komisyonu'na sunduğu 2004 tarihli nihai raporda bir normun *jus cogens* niteliğinin ona koyulacak bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşırılığını belirlemede çok önemli bir role sahip olacağını, böyle bir normun kendisine koyulacak bir çekincenin geçersiz olacağını belirtmiştir. Genel Yorum'dan farklı olarak teamül hukuku niteliğindeki normlar bakımından bir ayırım yapan *Hampson*, bu nitelikteki bir norma çekince koymanın mümkün olduğunu, ancak bu tür bir çekinceye muhtemelen şüpheyle

---

¹⁰¹⁰ A.e. Ayrıca bkz. HRC, **General Comment No. 32, Article 14: Right to equality before courts and tribunals and to a fair trial**, doc. CCPR/C/GC/32, 23.08.2007, para. 5.

İsviçre'nin adil yargılanma hakkına dair koyduğu çekincenin bu hakkı cezai kovuşturmalar bakımından anlamsız kıldığına ilişkin AİHK görüşü ve aynı karara Yargıç De Meyer'in koyduğu mutabık görüş yazısı, bu açıklamayı örneklendirir niteliktedir. Yukarıda da yer aldığı üzere De Meyer, böyle bir çekincenin geçerli olabilmesi için hükmün asıl içeriğine zarar vermeksizin yalnızca uygulamaya yönelik düzenlemelere ilişkin olması gerektiğini belirtmiştir. Bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/b/ii. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sistemi" başlığı altında yapılan açıklamalar.

"Söz konusu hakların "asıl içeriğine" (actual substance) zarar vermeksizin yalnızca uygulamaya yönelik düzenlemelere ilişkin olmadığı sürece böyle çekincelerin ve bunlara izin veren hükümlerin *ius cogens* ile bağdaşmadığı ve yok hükmünde olduğu dahi düşünülebilir."

¹⁰¹¹ Bkz. örn. HRC, **Concluding Comments on the United States of America**, Doc. CCPR/C/79/Add. 50, 7.04.1995, para. 14.

¹⁰¹² A.e.

¹⁰¹³ Örnekler için bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/a. Devlet itirazları" başlığı altında yapılan açıklamalar. *Jus cogens* ile ilişkili olarak hedef ve amaçla bağdaşmazlık vurgusunun açıkça dile getirilmesine BM insan hakları sözleşme organları uygulamasında rastlanmamaktadır. Bu yönde bkz. Boerefijn, **a.g.e.**, s. 95.

yaklaşılacağını belirtmiştir. Ayrıca raportör, emredici normlardan farklı olarak teamül hukukunda ısrarlı muhalefetçi devlet konumunda olmanın mümkün olduğunu eklemiştir.¹⁰¹⁴

Pellet de 2005 yılında konuya ilişkin hazırladığı raporda *Hampson* gibi, iki tür norm arasında bir ayrıma gitmiş, taslak rehber ilke 3.1.9’da bir devlet veya uluslararası örgütün genel uluslararası hukukun emredici bir normunu yansıtan hükme çekince koyamayacağını belirtmiştir.¹⁰¹⁵ Bu raporda emredici normlara ilişkin çekinceler hedef ve amaçla bağdaşma bakımından sorunlu olabilecek türde çekinceler listesinde sıralanmış olsa da,¹⁰¹⁶ bu tür normlara ilişkin çekincelerin geçersizliği hedef ve amaçla bağdaşma çerçevesinde ele alınmamıştır. Bunlar, VAHS m. 53 gereği yok hükmünde olacaktır.¹⁰¹⁷

Rehberde ise, emredici norm yansıtan sözleşme hükümlerine ilişkin çekince koyulması hususunun çekincenin hedef ve amaçla bağdaşırılığı ve geçerliliği bağlamında ele alınmaktan çıkartıldığı, daha sonraki, “bir çekincenin andlaşmadan bağımsız hak ve yükümlülöklere etkisi” başlığı altında, 4.4.3 no.lu rehber ilkede işlendiği görölmektedir.¹⁰¹⁸ Buna göre, emredici bir normu yansıtan bir andlaşma hükmüne

---

¹⁰¹⁴ Gerçekten de, ısrarlı muhalefetçi devlet statüsünün ve bölgesel teamülün varlığı karşısında 24 No.lu Genel Yorum’un bakış açısını benimsemek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca bkz. HRC, **General Comments, Government Responses, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland**, CCPR A/50/40, Annex VI, para. 7; **General Comments, Government Responses, France** CCPR A/51/40, Annex VI, para. 8; **General Comments, Government Responses, United States of America**, CCPR A/50/40/Vol.1, para. 2.

¹⁰¹⁵ ILC, “Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, s. 176, para. 146.

¹⁰¹⁶ **A.e.**, s. 165, para. 95.

¹⁰¹⁷ **A.e.**, s. 174, para. 137.

¹⁰¹⁸ *Pellet*’nin ilk taslak önerisinden sonra, 2007 yılında yayınlanan UHK raporunda, jus cogens niteliğindeki normlara şüpheyle yaklaşan ve teamül hukukundan farklı ele alınmaması gerektiğini belirten üyelerin görüşü karşısında bir ara formül bulmaya çalışılmış ve rehber ilkenin metni, bir çekincenin bir andlaşmanın hukuki etkisini bir emredici norma aykırı olarak dışlayamayacağı veya değiştiremeyeceği şeklinde değiştirilmiştir. Bu metin bugünkü rehber ilkenin bir bölümünü oluşturmaktadır. Bkz. ILC, “Report of the International Law Commission on the work of its Sixty-Second Session (3 May-4 June and 5 July-6 August 2010)”, UN Doc A/65/10, **Yearbook of International Law**, Vol II(2), 2007, (Çevrimiçi)

koyulan çekince, bu normun bağlayıcı doğasına etki etmeyecektir, bu norm çekince koyan devletle diğerleri arasında uygulanmaya devam edecektir; ayrıca bir çekince bir andlaşmanın hukuki etkisini bir emredici norma aykırı olarak dışlayamayacak veya değiştiremeyecektir.¹⁰¹⁹

Hedef ve amaçla bağdaşma bakımından ise, emredici norm yansıtan hükme koyulan çekincelerin akıbeti teamül hukukunu yansıtan hükme koyulanınkiyle bir tutulmuştur.¹⁰²⁰ 3.1.5.3 no.lu rehber ilke uyarınca, “bir andlaşma maddesinin bir uluslararası teamül hukuku kuralı yansıtması kendi başına bu hükme ilişkin bir çekince ileri sürülmesini engellemez”. Rehber ilkenin şerhinde, 24 no.lu Genel Yorum’da ortaya koyulan görüşe karşı çıkılmış, *jus cogens* niteliğinde bir norma gönderme yapılan her durumda bu normun andlaşmadaki yerinin onun hedef ve amacını oluşturacak merkeziliğe sahip olmayabileceği ortaya koyulmuştur.¹⁰²¹ Böylece pekâlâ *jus cogens* niteliğinde bir normu içeren hükme koyulan çekince hedef ve amaçla bağdaşır olabilecektir. Ayrıca, *Pellet*’nin 2005 yılında sunduğu raporda ve 2007 yılındaki UHK raporunda ortaya koyulan, *jus cogens*’i yansıtan bir hükme koyulan herhangi bir çekincenin *ipso jure* yok hükmünde olacağı açıklaması¹⁰²² rehber ilkelerin şerhinden çıkartılmıştır.

Yukarıda yer alan tespitleri değerlendirmeden önce, teamül hukuku veya *jus cogens* niteliğinde bir norma ilişkin çekince koymanın tam olarak neyi ifade ettiğini ortaya koymak gerekir. Bir devlet (1) bu normu düzenleyen maddi hükme ya da

---

http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/french/ilc_2010_v2_p2.pdf&lang=FS, 07.05.2017, s. 99.

¹⁰¹⁹ *Pellet*, yapılan değişikliklerden söz ederken, 2005 taslağının lafzının korunamamış olmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiş, 2007 değişikliğini anlamsız bir çözüm, nihai durumu ise başka bir talihsiz ödün olarak nitelemiştir. Bkz. Alain Pellet, “The ILC Guide to Practice on Reservations to Treaties: A General Presentation by the Special Rapporteur”, *EJIL*, Vol. 24, No.4, OUP, 2013, s. 40.

¹⁰²⁰ ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 374, para. 14.

¹⁰²¹ *A.e.*, s. 375, para. 17.

¹⁰²² ILC, “Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, s. 174, para. 136; Bkz. ILC, “Report of the International Law Commission”, s. 102, para. 7.

sözleşmenin tümüne, norma aykırı bir çekince koyabilir; (2) emredici bir normun düzenlendiği bir hükme, normun esasına etki etmeyen bir çekince koyabilir; (3) bu normu düzenleyen hükme çekince koymamakla birlikte, sözleşme organının yetkisini düzenleyen usule ilişkin hükme, bu normun uygulanmasını a) tamamen veya b) kısmen engelleyecek bir çekince koyabilir; (4) Sözleşme’de yer alan herhangi bir hükme emredici bir norma aykırı bir çekince koyabilir. Aşağıda bu olasılıklar çerçevesinde koyulan bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşma durumu değerlendirilecektir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, normlar hiyerarşisinde, teamül hukukundan kaynaklanan yükümlülükler sözleşmesel yükümlülüklerle aynı konumdadır. Dolayısıyla bir devlet, bağlı olduğu teamül hukuku normunu yansıtan sözleşme hükmüne ilişkin bir çekince koyduğunda, ilgili çekincenin hedef ve amaçla bağdaşıp bağdaşmadığı, ilgili normun esasına etki edip etmediği ve hakkın sözleşme içindeki yeri gibi sorular sorularak yoruma dayalı normatif bir değerlendirme sonucunda belirlenecektir.

Elbette, devletlerin bağlı oldukları teamül hukukunu ya da herhangi bir emredici normu bir andlaşmaya çekince koyarak dışlama, bu yolla ilgili normla bağlı olmaktan kurtulma gibi bir olanağı yoktur; ilgili norm devlet bakımından ilgili andlaşmadan bağımsız olarak, gerek diğer taraf devletlerle gerekse o normun kendisi için bağlayıcı olduğu¹⁰²³ tüm devletlerle arasında geçerli olmaya devam edecektir.¹⁰²⁴ Rehber ilke 4.4.2 ve 4.4.3 de buna işaret etmektedir.¹⁰²⁵ Dolayısıyla devletler yukarıda yer alan (1) no.lu seçenekteki gibi bir çekince koyarak olsa olsa bu normun taraf devletlerce kendilerine karşı ileri sürülmesini engellemek isteyebilirler.¹⁰²⁶ İnsan hakları

---

¹⁰²³ Bu durum teamül hukuku bakımından geçerlidir.

¹⁰²⁴ Nikaragua kararında ortaya koyulduğu üzere, iki normun iki farklı hukuk kaynağı tarafından öngörüldüğü durumlarda, bu normların içerikleri yeknesak olsa dahi, bu iki kaynak bağlamında da varlıklarını sürdürmeye devam edeceklerdir. Bkz. ICJ, Nicaragua v. the United States of America, Judgment, **ICJ Reports**, s. 95, para. 178.

¹⁰²⁵ Rehber ilkeler ve şerhi için bkz. ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 498-502.

¹⁰²⁶ Örneğin, 1997 yılında Guatemala’nın VAHS’a katılması sırasında koyduğu m. 27’ye ilişkin çekince, sözleşmeler hukukunda yerleşmiş olan, iç hukukun uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirmemede bir meşruiyet nedeni olarak ileri sürülemeyeceğine ilişkin örf ve adet kuralını dışladığı gerekçesiyle birçok Devlet tarafından Sözleşme’nin hedef ve amacına aykırı bulunmuş ve itiraza

sözleşmelerinde ise, ilgili normun içinde bulunduğu hükmü ilgili denetleme organının yetkisine dahil kılmamayı amaçlayabilirler.¹⁰²⁷ Bu da, yukarıda yer alan (3) no.lu seçenekteki bir çekinceye tekabül etmektedir.

Peki, normu içeren maddi hükme ya da normun denetlenmesini sağlayan usule ilişkin hükme çekince koyarak normdan kaynaklanan yükümlülüğün yerine getirilip getirilmediğinin denetlenmesini dışlamak hedef ve amaçla bağdaşır mı? Bu durum, normun tamamen veya kısmen dışlanması durumunda farklılık gösterir mi? UHK'nin buna verdiği yanıt hatırlanacak olursa, bir normun ilgili andlaşma içindeki yeri, hedef ve amacını oluşturacak merkeziliğe sahip değilse, yani, UHK'nin deyişle andlaşmada norma “marjinal olarak bir gönderme yapılmış” ise¹⁰²⁸ böyle bir çekince hedef ve amaçla bağdaşır olabilecektir.¹⁰²⁹ Burada UHK'nin gözden kaçırdığı nokta, bir uluslararası insan hakları sözleşmesinde yer alan birçok hakkın *jus cogens* niteliğinde olduğu¹⁰³⁰ ve böyle bir hakkın korunmasına sözleşmede, UHK'nin deyişle “marjinal

---

konu olmuştur. Aynı şekilde, Peru'nun m. 11, 12 ve 25'e koyduğu çekinceler de m. 27'de yer alan örf ve adet hukuku kuralıyla uyum içinde olmadığı için itiraza konu olmuştur.

¹⁰²⁷ Eckart Klein, “A Comment on the Issue of Reservations to the Provisions of the Covenant Representing (Peremptory) Rules of General International Law”, **Reservations to Human Rights Treaties and the VCLT Regime**, ed.: Ineta Ziemele, Brill Nijhoff, 2004, s. 63.

¹⁰²⁸ Raporda şöyle denmektedir: “...it is perfectly conceivable that a treaty might refer marginally to a rule of *jus cogens* without the latter being its object and purpose.” Bkz. ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 375, para. 17.

¹⁰²⁹ Şerhte normun tamamen veya kısmen dışlanması bakımından ayırım yapılmamaktadır.

¹⁰³⁰ Emredici normlarla insan hakları arasında yapısal bir ilişki vardır ve *jus cogens*'in ele alındığı içtihadın çoğunda bu kavram insan haklarıyla bağlantılı olarak yer almaktadır. Bkz. Andrea Bianchi, “Human Rights and the Magic of *Jus Cogens*”, **The European Journal of International Law**, Vol. 19, No. 3, 2008, s. 491. *Jus cogens* listesindeki normların çoğunun insan hakları niteliğinde olduğuna dair bkz. Erika De Wet, Jure Vidmar, “Conflicts between international paradigms: Hierarchy versus systemic integration”, **Global Constitutionalism**, Vol. 2, No. 2, 2013, s. 203-204. Hakim Tanaka çok önce, insan haklarının korunmasına ilişkin hukukun *jus cogens* niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Bkz. ICJ, “South West Africa Cases, Second Phase”, **ICJ Reports**, 18.7. 1966, Dissenting Opinion of Judge Tanaka, s. 298. Genel olarak kabul gören *jus cogens* niteliğinde normlar, Devletlerin Haksız Eylemleri Nedeniyle Uluslararası Sorumlulukları Hakkında Maddelerin şerhinde ortaya konmaktadır. Bunlar, saldırı, kölelik ve köle ticareti, soykırım, ırk ayrımcılığı ve apartheid ve işlenince yasağı ile silahlı çatışmalarda uygulanan temel uluslararası insancıl hukuk kuralları, ve kendi kaderini tayin hakkını içermektedir. Bkz. ILC, “Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries”, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, Pt. II, 2001, m. 40, para. 4 ve 5'e ilişkin şerh. Ayrıca, insan haklarının uluslararası hukuk hiyerarşisindeki yeri ve erga omnes karakterine ilişkin olarak ayrıca bkz. örn. Schutter, **a.e.**, s. 71 vd.

olarak bir gönderme yapılmış olması”nın¹⁰³¹ mümkün olmayacağıdır. En temel insan haklarını yansıtan bu normların zedelenmemesi elbette bir insan hakları sözleşmesinin hedef ve amacına dahildir. Dolayısıyla, buna mahal verebilecek bir çekincenin, yani, emredici bir norm içeren hükme ya da sözleşme uygulamasını denetlemeye ilişkin bir hükme koyularak bu normun bir insan hakları sözleşme organı tarafından denetlenmesini dışlama amacını taşıyan bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmaz addedilmesi gerekecektir.¹⁰³² Söz gelimi bir devlet, bir insan hakları sözleşmesini onaylarken, bu sözleşmeyi onaylamasının işkence yasağı, kölelik yasağı, yaşama hakkı ya da ırksal ayrımcılık yasağına ilişkin hükümlerden birini kabul ettiği anlamına gelmediğini belirten bir çekince ileri sürüyorsa, bu çekince hedef ve amaçla bağdaşır kabul edilemez. Ayrıca, 24 no.lu Genel Yorum’da İHK tarafından ve yukarıda ele alınan birçok uluslararası insan hakları organınca belirtildiği gibi, MSHS’nin ve diğer tüm insan hakları sözleşmelerinin hedef ve amacı, devletler tarafından üstlenilen yükümlülüklerin uygulanmasının gözetilmesi için etkili bir mekanizma sağlanmasını içermektedir¹⁰³³ ve bu mekanizmanın bir emredici normun gözetilmesi bakımından dışlanması hedef ve amaçla bağdaşmayacaktır.¹⁰³⁴

---

¹⁰³¹ Raporda şöyle denmektedir: “...it is perfectly conceivable that a treaty might refer marginally to a rule of jus cogens without the latter being its object and purpose.” Bkz. ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 375, para. 17.

¹⁰³² İnsan Hakları Komitesi’nin Rawle Kennedy/Trinidad Tobago görüşünde de bu durum söz konusudur. Burada Komite’nin yetkisinin Seçmeli Protokol’e koyulan çekince neticesinde belli bir grup kişi için dışlanması söz konusudur ve Komite burada ayrımcılık olduğunu belirtmiştir. Bu konuda bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/c. İnsan Hakları Sözleşme Organları Uygulaması” başlığı altında yapılan açıklamalar.

UAD’nın Kongo/Ruanda Kararına koyduğu Karşıt Görüş’te Yargıç Koroma da bu hususu dile getirmektedir. Bkz. ICJ, “Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda)”, Dissenting Opinion of Judge Koroma.

¹⁰³³ HRC, **General Comment No.24**, para. 7.

¹⁰³⁴ Bu itibarla, yukarıda değinilen Kongo/Ruanda kararında ve IAOKS m. 22’ye koyulan bir çekincenin emredici normun kendisine değil uyuşmazlık çözüm mekanizmasının yetkisine ilişkin oluşu nedeniyle hedef ve amaçla bağdaşmaz olmayacağı sonucuna varılması isabetli olmamıştır. Yargıç Koroma’nın karşıt görüşü bu bağlamda tekrar edilmelidir: Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi’nin hedef ve amacı soykırım suçunun önlenmesi ve cezalandırılmasıdır ve Sözleşme’den kaynaklanan yükümlülüklerini ihlal ettiğinde bir devletin bundan sorumlu tutulabilmesi hususunu da içermektedir. Bu konuda bkz. “İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/b/i. Uluslararası Adalet Divanı kararları” başlığı altında yapılan açıklamalar.

Yine, (1) no.lu seçenekte yer alan, emredici bir normu düzenleyen hükme veya Sözleşme'nin tümüne böyle bir normun esasına etki eden bir çekince koyulması durumunda da hedef ve amaçla bağdaşmazlık söz konusu olacaktır.¹⁰³⁵ (4) no.lu olasılık çerçevesinde, emredici bir norma ilişkin hükme ya da Sözleşme'nin tümüne değil, Sözleşme'de yer alan başka bir hükme emredici normun esasına etki eden bir çekince koyulduğundaysa yine ilgili çekincenin bu temelde hedef ve amaçla bağdaşmazlığı öne sürülemeyebilecektir. Örneğin, bir sözleşmede ayrımcılık yasağı normunu düzenleyen bir hükme ilişkin çekince ileri sürerek bu yasağa yalnızca belli temellerde riayet edeceğini belirten bir devletin çekincesi hedef ve amaç testini geçemeyecektir. Bununla beraber, ilgili sözleşmede yer alan başka bir hükme ayrımcılık yasağına ters düşen, bireyler arasında belli bir temelde ayırım gözeten bir çekince koyan bir devlet, hala bu sözleşmedeki ayrımcılık yasağı normu temelinde denetlemeye tabi tutulabileceğinden, devletin bu çekincesi hedef ve amaç testini geçebilecektir.

Ayrıca yine, emredici normun esasına değil, uygulanmasına ilişkin bir boyuta etki eden bir çekincenin akıbeti de hedef ve amaçla bağdaşmazlık olmayabilecektir. Yukarıda yer alan (2) no.lu durum bunu ifade etmektedir. 24 No.lu Genel Yorum'da ifade edildiği üzere, örneğin, adil yargılanma hakkının¹⁰³⁶ yer aldığı m. 14'ün, ücretsiz avukat yardımını içeren 3(d) bendinin dışlanması, hedef ve amaçla bağdaşmaz addedilmeyebilecektir. Burada da mesele, emredici norma ilişkin maddenin uygulamasının bir boyutuna etki eden bir çekinceyle, emredici normun esasına etki eden bir çekincenin ayırt edilmesidir. Söz gelimi, işkence yasağını düzenleyen bir hükme, bir suçlunun işkence göreceği bir ülkeye iade edileceğine dair koyulan bir çekince *jus*

Karş. ILC, "Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)", s. 376, para. 21.

¹⁰³⁵ Aynı yönde bkz. ILC, "Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)", s. 502, para. 5.

¹⁰³⁶ Burada, öncelikle adil yargılanma hakkının *jus cogens* nitelikte olduğu kabul edilmelidir. Bu konudaki tartışmalar için bkz. Patrick Robinson, "The Right to a Fair Trial in International Law, with Specific Reference to the Work of the ICTY", **Berkeley Journal of International Law**, 2010, (Çevrimiçi) http://bjil.typepad.com/publicist/2010/01/the-right-to-a-fair-trial-in-international-law-with-specific-reference-to-the-work-of-the-icty.html#_edn33, 07.05.2017.

cogens normun esasına etki ederken, hapisanelerin belli bölümlerinde sigara içilebileceğini belirten bir çekince, her durumda normun esasına etki ettiği yönünde değerlendirilmeyebilir. Dolayısıyla, burada da teamül hukukuna ilişkin çekincelerde olduğu gibi, normatif bir değerlendirme yapmak ve çekinceyi yorumlamak gerekebilecektir.¹⁰³⁷ Başka bir örnek vermek gerekirse, zorla çalıştırma yasağını belli bir yaşın üstündekiler için dışlayan bir çekince, zorla çalıştırmayı belli bir grup birey için olası kıldığından zorla çalıştırma yasağı normunu bu bireyler bakımından etkisiz kılmakta, normun esasına etki etmektedir ve dolayısıyla hedef ve amaç testini geçemez.

Özetle, teamül hukuku içeren bir norma ilişkin çekincenin hedef ve amaçla bağdaşırılığını ölçmek için yorum içeren normatif bir değerlendirme gerekecektir; emredici norma ilişkin bir çekince ise, yalnızca normun uygulanışına ilişkin bir boyutu içermediği ve normun esasına etki ettiği sürece hedef ve amaçla bağdaşmayacaktır; ne var ki, ilgili çekince normu tamamen dışlamıyorsa, normun esasına etki edip etmemesinin belirlenmesi için, teamül hukukunda olduğu gibi normatif bir değerlendirme gerekecektir. Yine de her halükarda bu çekinceye hedef ve amaçla bağdaşma bakımından şüpheyile karşılanacaktır.

b. Askıya alınamayacak hükümlere ilişkin çekinceler

İHK, bir çekincenin askıya alınamayacak bir hükme ilişkin olmasının *per se* hedef ve amaçla bağdaşmazlık teşkil etmeyeceğini, bununla beraber ilgili çekinceyi ileri süren devletin bu çekincesini meşrulaştırmak için ağır bir sorumluluğu bulunduğunu belirtmiştir.¹⁰³⁸ Komite'nin vurguladığı gibi, bir hükmün askıya alınamaz oluşu onu MSHS'deki diğer normlardan daha üstün kılmaz; askıya alınamaz olmanın, 11. maddede yer alan borç için hapis yasağı gibi olağanüstü halde kısıtlamayı gerektirecek bir norm

---

¹⁰³⁷ Eklenmelidir ki, normu dışlayıcı bir çekincenin VAHS m. 53 gereği yok hükmünde olduğunu iddia etmek mümkün gözükmemektedir. Zira bu madde emredici bir normla çatışan andlaşmanın batıl olduğunu öngörmektedir; sözleşmede yer alan ilgili normu dışlayan bir çekince ilgili insan hakları sözleşmesinin çekince koyan devletle onu kabul eden diğer taraf devletler arasında uygulandığı şekliyle bir emredici normla çatıştığı anlamına gelmez. Bu anlama gelse dahi, tek taraflı beyan olan çekincenin mi yoksa devletin onayının mı geçersiz olacağı tartışması doğacaktır.

¹⁰³⁸ HRC, **General Comment No.24**, para. 10.

olmama, inanç özgürlüğünde olduğu gibi teknik olarak olağanüstü halde askıya alınmaya müsait olmama gibi farklı sebepleri olabilir. Bazı askıya alınmaz hükümler hakkında koyulacak çekinceler ise bunların emredici norm olmaları nedeniyle mümkün olmayacaktır.¹⁰³⁹ Ayrıca Komite, sırf askıya alınamayacağı için belli maddelerin daha elzem olduğu görüşünün, yine hayati önem taşıyan, örneğin 9 ve 27. maddeler gibi askıya alınabilecek hükümlerin *a contrario* hakkında çekince koyulmaya müsait olduğu iddiasını beraberinde getirebileceğine ilişkin uyarıda bulunmaktadır.¹⁰⁴⁰ Dolayısıyla, askıya alınabilir olup olmama kıstasını hedef ve amaca aykırı olma bakımından tek başına kullanılabilir bir kıstas olarak algılamak mümkün değildir. Yalnızca, böyle bir hükme ilişkin çekince koyan devletin bu konuda meşrulaştırıcı bir sebep göstermesi gerekebilecektir.¹⁰⁴¹ Kısaca, 24 No.lu Genel Yorum'a göre bir çekincenin askıya alınmaz bir hakka ilişkin olması bu çekinceyi kendiliğinden hedef ve amaçla bağdaşmaz kılmasa da, ilgili çekincenin daha dikkatli biçimde mercek altına alınmasını gerektirecektir. Diğer yandan İnsan Hakları Komitesi, bir insan hakları sözleşmesinde yer alan tüm hakların birbiriyle ilintili olması, bir bütün teşkil etmesi nedeniyle askıya alınmaz hükümlerle diğerleri arasında keskin bir ayrıma gitmek istememiştir.¹⁰⁴²

Hampson da İnsan Hakları Komitesi'ne benzer bir bakış açısı sunmuş, önemli olanın bir çekincenin bir normun özüne dokunup dokunmadığı olduğunu, söz konusu bir askıya alınmaz hüküm de olsa, onun yalnızca olası bir uygulama biçimine etki eden bir

---

¹⁰³⁹ A.e.

¹⁰⁴⁰ A.e.

¹⁰⁴¹ Burada, AAİHM'nin benimsediği daha katı bir yaklaşım olduğunu eklemek gerekir. Mahkeme, hakkında çekince ileri sürülen askıya alınmaz bir hükümden bahsedilen hakkın tamamen ortadan kalkması halinde bu çekincenin Sözleşme'nin hedef ve amacına aykırı olacağına hükmetmiştir. Bkz. IACHR, **Restrictions to the Death Penalty (Arts. 4(2) and 4(4) American Convention on Human Rights)**, Advisory Opinion OC-3/83, para. 61; ayrıca bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/b/iii. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi sistemi" başlığı altında yapılan açıklamalar.

¹⁰⁴² İnsan Hakları Komitesi, 2004 yılında Almanya'nın MSHS'nin ceza yasalarının geriye yürümezliğini kapsayan m. 15(1) hükmüne koyduğu çekince konusundaki duyduğu endişeyi dile getirirken, bu hükmün askıya alınmaz olmasına dikkat çekmiştir. Ancak Komite, bu konuya açıklık getirmemekte, söz konusu çekincenin hedef ve amaçla bağdaşırılığı konusunda bir değerlendirmede bulunmamaktadır. Bkz. HRC, **Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 40 of the Covenant: Comments by the Government of Germany to the Concluding Observations of the Human Rights Committee**, UN Doc. CCPR/CO/80/DEU/Add.1, 2005, para. 10.

çekince koymanın söz konusu olabileceğini belirtmiştir. Diğer yandan, söz konusu askıya alınabilecek bir hak olsa da, onun askıya alınamaz özüne dokunulduğunda bunun hedef ve amaçla bağdaşmazlık temeli olabileceğini eklemiştir.¹⁰⁴³

Pellet de bu konuyu ele aldığı raporunda gerek 24 No.lu Genel Yorum'a gerekse Hampson'ın İnsan Hakları Komisyonu raporuna gönderme yapmış ve aynı görüşü desteklemiştir. Askıya alınamayacak bir hakka ilişkin çekince koymanın, ilgili sözleşme hükmündeki "ilkenin varlığını sorgulatmadığı" sürece mümkün olabileceğini belirtmiştir.¹⁰⁴⁴ Yukarıda yer verilen AAİHM kararı da aynı hususu dile getirmektedir; yinelemek gerekirse, bir çekince askıya alınamayacak hakkın belli boyutlarını kısıtlamayı amaçlıyor ve hakkı bir bütün olarak temel amacından yoksun kılmıyorsa, hedef ve amaçla bağdaşmaz olmayabilecektir. UHK Rehber İlkeler'de bu bakımdan, bir hakkın özü (*essence*) ile tatbiki veya uygulaması (*exercise*) arasında ayırım yapmanın önemine dikkat çekmektedir; buna göre, "hakkın tatbiki hakkında bir düzenleme söz konusu olabilir, ancak bu düzenleme asla bu hakkın özüne zarar vermemelidir."¹⁰⁴⁵ "Askıya alınması hiçbir koşulda izin verilebilir olmayan haklara ilişkin hükümlere koyulan çekinceler" başlıklı 3.1.5.4 no.lu rehber ilkede UHK, "çekince andlaşmadan kaynaklanan esaslı hak ve yükümlülüklerle bağdaşır" olmadığı sürece askıya alınamaz bir hakka ilişkin çekince öne sürülemeyeceğini ortaya koymaktadır.¹⁰⁴⁶

---

¹⁰⁴³ UN Commission on Human Rights, **Reservations to human rights treaties - final working paper submitted by Françoise Hampson**, para. 52.

¹⁰⁴⁴ ILC, "Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur", s. 176, para. 145. *Pellet* burada örnek olarak, Danimarka'nın ABD'nin askıya alınamayacak bir hükme koyduğu çekincesine itiraz ederken esasen ilgili hükmü özünden dahi mahrum bırakarak içeriğini boşalttığı için bu itirazı gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Ayrıca bkz. **a.e.** s. 175-176. Bu çekince MSHS m. 6(5)'e ilişkindir ve hamile kadınlar hariç 18 yaş altındaki kişilerin de ölüm cezasına çarptırılabilmesini öngörmektedir. Schabas, ABD'nin bu çekincesine itiraz eden devletlerin kendilerinin de askıya alınamayacak hükümlere ilişkin itiraza konu olmayan çekinceler koyduklarını vurgulamıştır. Bkz. Schabas, "Reservations to Human Rights Treaties: Time for Innovation and Reform", s. 49-53.

¹⁰⁴⁵ ILC, "Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)", s. 380, para. 7. Bu yönde bkz. ECtHR, "Concurring Opinion of Judge De Meyer", **Belilos v. Switzerland**, s. 31 ve yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/b/ii. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sistemi" başlığı altında yapılan açıklamalar.

¹⁰⁴⁶ Şerhte "andlaşmadan kaynaklanan esaslı hak ve yükümlülük" ifadesinin hedef ve amaçla bağdaşmaya ek bir kıstas getirmediği, bunun 3.1.5 no.lu rehber ilkede yer alan ve hedef ve amaçla bağdaşmazlık

Özetle, bir çekincenin askıya alınamaz bir hakkı düzenleyen bir hükme ilişkin olduğu durumlarda, salt askıya alınamazlık nedeniyle çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmayacağı sonucunu çıkartmak mümkün değildir. Bir hakkın askıya alınamaz oluşu onun uygulanmasına ilişkin bir kısıtlamanın hiçbir koşulda söz konusu olamayacağını göstermez.¹⁰⁴⁷ Diğer yandan, bir hakkın askıya alınamaz oluşu onun sözleşme içindeki önemine dair bir gösterge olabilecektir.¹⁰⁴⁸ Olağanüstü bir durumda dahi ortadan kaldırılması söz konusu olamayan bir hakka ilişkin yükümlülüğün çekinceyle dışlanması elbette şüphelidir. Burada öncelikle ilgili hakkın neden askıya alınamaz olduğu ortaya koyulmalıdır. Şayet, niteliği gereği askıya alınmaya müsait olmadığı için değil, Sözleşme bakımından önemi gereği askıya alınmaması söz konusuysa, bu hakkın özüne dokunan bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmayacak olduğu söylenebilir.¹⁰⁴⁹

c. *Sözleşmedeki hakların hayata geçirilmesini sağlamaya ilişkin hükümlere koyulan çekinceler*

İnsan Hakları Komitesi 24 No.lu Genel Yorum'da, MSHS'de yer alan hakların korunabilmesi için ek güvenceler (*supportive guarantees*) sunan hükümlere ilişkin çekincelerden söz etmiştir.¹⁰⁵⁰ Genel Yorum uyarınca, Sözleşme'deki hakların korunması için gerekli çerçeveyi sağlayan bu güvenceler tam da bu yüzden Sözleşme'nin hedef ve amacının olmazsa olmazıdır. Ayrıca bu güvenceler Sözleşme'nin

---

durumunu açıklayan “esaslı öge”ye etki etme durumunun bir aktarımı olduğu belirtilmektedir. Şerhte yer alan açıklama için bkz. ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 380, para. 9.

Boerefijn burada hedef ve amaçla bağdaşma ölçütünden daha sert bir kıstas yer aldığını belirtmekte ancak bunu neye dayanarak ifade ettiğini açıklamamaktadır. Bkz. Boerefijn, **a.g.e.**, s. 80.

¹⁰⁴⁷ Aynı yönde bkz. HRC, **General comment No. 29: Article 4: Derogations during a state of emergency**, Doc.CCPR/C/21/Rev.1/Add.11, 2001, para. 7.

¹⁰⁴⁸ Bu yönde örn. bkz. Giegerich, **Vorbehalte zu Menschenrechtsabkommen: Zulässigkeit, Gültigkeit und Prüfungskompetenzen von Vertragsgremien, Ein konstitutioneller Ansatz**, s. 781.

¹⁰⁴⁹ Bu husus yukarıda yer alan devlet itirazı örneklerinde de dile getirilmiştir. Bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/a. Devlet itirazları başlığı altında yapılan açıklamalar.”

¹⁰⁵⁰ HRC, **General Comment No. 24**, para 11.

yapısının ayrılmaz bir parçasıdır ve onun etkililiğini desteklemektedir.¹⁰⁵¹ Dolayısıyla, bu güvenceleri “ortadan kaldırmayı” amaçlayan bir çekince kabul edilemez. İHK bu konuda MSHS m. 2(3)’ü örnek olarak sunmuş,¹⁰⁵² hakkı çiğnenen bireylerin iç hukuk yollarına başvurmasını ve etkili bir hukuk yolu sağlanarak verilen kararın icra edilmesini öngören bu maddeye bir çekince koyulamayacağını altını çizmiştir.¹⁰⁵³

İHK aynı paragrafta Komite’nin denetleme görevine ilişkin çekincelerden de söz etmiş, bunların da hakların güvence altına alınmasına ket vurduğunu belirtmiştir. Burada Komite, denetleme rolünden Sözleşme’nin “esaslı bir ögesi”¹⁰⁵⁴ olarak söz etmiş, bundan “kaçınma” (*evade*) amacını taşıyan çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmayacağını ortaya koymuştur.¹⁰⁵⁵ Bu doğrultuda, bir devlet örneğin, Komite’ye rapor sunmama hakkını saklı tutamaz;¹⁰⁵⁶ m. 40 ve Seçmeli Protokollerde yer alan yetkilerde içkin olan, Sözleşme hükümlerinin ortaya koyduğu yükümlülüklerin ne olduğunu yorumlamaya engel olacak bir çekince hedef ve amaçla bağdaşmayacaktır.¹⁰⁵⁷

24 No.lu Genel Yorum’un lafzından, sözü edilen çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmaz olması için hakkında çekince koyulan hükmün etkisini ortadan kaldırma niyetinde olmasının aranacağı anlaşılmaktadır. Yani, bu tip hükümlere ilişkin koyulan

---

¹⁰⁵¹ **A.e.**

¹⁰⁵² MSHS m. 2(3)’ün metni şöyledir: “(a) Bu Sözleşmede tanınmış olan hakları ya da özgürlükleri ihlal edilen herhangi bir kişinin, bu ihlal resmi sıfatla tasarrufta bulunan kimselerce gerçekleştirilmiş olduğunda da, etkili bir hukuk yoluna sahip olmasını güvence altına almayı; (b) Bu tür bir hukuk yolunu işletme talebinde bulunan herhangi bir kişinin hakkının, yetkili yargı, iade yahut yasama makamlarınca, ya da Devletin hukuk sisteminin öngördüğü herhangi bir başka yetkili makam tarafından karara bağlanmasını güvence altına almayı, ve yargısal yollara başvurma olanaklarını geliştirmeyi; (c) Bu tür hukuk yollarının işletilmesi sonucu verilen kararların yetkili makamlarca yerine getirilmesini güvence altına almayı, taahhüt eder.” Çeviri için bkz. Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Belgeleri: 1. Cilt Bölgesel Sistemler**, s. 99-100.

¹⁰⁵³ HRC, **General Comment No. 24**, para. 11.

¹⁰⁵⁴ “Essential element” ifadesinin, hangi çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmaz olduğuna ilişkin 3.1.5 no.lu rehber ilkenin lafzında da yer alıyor olması dikkat çekicidir.

¹⁰⁵⁵ HRC, **General Comment No. 24**, para. 11.

¹⁰⁵⁶ Aynı yönde bkz. ICJ, “Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda)”, p. 6, Joint Separate Opinion of Judges Higgins, Kooijmans, Elaraby, Owada and Simma, s. 70-71, para. 21.

¹⁰⁵⁷ HRC, **General Comment No. 24**, para. 11.

her çekince *per se* hedef ve amaçla bağdaşmaz addedilmeyecektir.

Ayrıca, 24 No.lu Genel Yorum ek güvencelere ilişkin bu paragrafta aslında ek güvenceler üst kategorisi altında iki farklı türde usule ilişkin hükümden söz etmektedir. İlk olarak, ilgili sözleşmede yer alan hakların taraf devletçe korunması, hayata geçirilmesi için devlet tarafından atılması gereken adımlar, iç hukuk çerçevesinde düzenleme ve yaptırımlar, ikinci olarak da yine ilgili sözleşmenin etkili biçimde hayata geçirilmesi için ilgili komitenin devleti denetlemesini sağlayan hükümler ele alınmaktadır.

İlk türdeki hükümlere koyulan çekinceler gerek *Hampson*'ın İnsan Hakları Komisyonu raporu, gerekse Pellet'nin raportörlüğündeki UHK raporu ve rehber ilkelerde ayrı bir başlık altında ele alınmamıştır.¹⁰⁵⁸ Bu çekincelerin iç hukuku öne süren çekincelerin ya da, bazılarının kapsayıcı ifadeleri nedeniyle, genel çekincelerin altında değerlendirilebileceği söylenebilir.¹⁰⁵⁹ Yine de, bu tür hükümler insan hakları sözleşmelerinde, taraf devletlerin hakları iç hukuklarında güvence altına almalarını, bunun için gerekli politikaları izlemelerini, iç hukuk düzenlerinde gerekli değişiklikleri yapmalarını salık veren tipik bir söyleme sahiptirler ve bunlara koyulan çekinceler, diğer kategorilere sokulmasalar dahi, salt bu hükümlere ilişkin oldukları için hedef ve amaçla bağdaşmaz olabilecektir.¹⁰⁶⁰ Örneğin, KKAOKS'de yer alan bu tür hükümlere koyulan çekincelerin kategorik olarak hedef ve amaçla bağdaşmadığı KKAOKK tarafından 1998 tarihli "KKAOKS'ne Çekincelere İlişkin Bildirim"de açıkça dile getirilmiştir.¹⁰⁶¹ Komite, "izin verilemez çekinceler" başlığı altında, KKAOKS m. 2'ye koyulan,¹⁰⁶²

---

¹⁰⁵⁸ Yalnızca, doktrinde, Boerefijn tarafından, "Uygulamaya koyma/hayata geçirme" hükmüne koyulan çekinceler" (*Reservations to the provision "to give effect"*) olarak ayrı bir başlık altında ele alındıkları görülmektedir.

¹⁰⁵⁹ HRC, **General Comment No.24**, para. 12.

¹⁰⁶⁰ Irak'ın KKAOKS m. 2(f) ve (g)'ye koyduğu çekince buna bir örnektir. Burada Devlet neden bu iki hükmü dışladığına dair bir açıklamada bulunmamaktadır.

¹⁰⁶¹ UN, "Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women", **General Assembly Official Records**, s. 47-48, para. 6, 10.

¹⁰⁶² KKAOKS m. 2 hükmünde "Taraf Devletler, kadınlara karşı ayrımcılığın her biçimini kınarlar; uygun bütün araçları kullanmak suretiyle ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması

gerek şeriat hukukuna gönderme yaparak sözleşmeyi hayata geçirmek için iç hukukta alınması gereken önlemleri dışlayan, gerekse çok genel olup m. 2'yi de kapsayacak biçimde kaleme alınan çekincelerin izin verilemez olduğunu, bu çekincelerin Sözleşme'nin uygulanması ve Komite'nin denetlemesi bakımından çok önemli bir sorun teşkil ettiğini belirtmiştir.¹⁰⁶³ Daha sonra ise Sözleşme'nin bu tür maddelerine çekince koyan devletlere ilişkin sonuç gözlemlerinde bu Bildirim'e atıfta bulunmuştur. Irak'ın, yukarıda sözü edilen, KKAOKS m. 2(f) ve (g)'ye koyduğu, Cezayir'in ise Sözleşme'nin 2. maddesine koyduğu çekinceler buna örnek teşkil etmektedir. Irak çekincesinde, "işbu Sözleşme'yi onaylamak ve ona katılmak Irak Cumhuriyeti'nin madde 2 paragraf (f) ve (g) hükümleriyle bağlı olduğu anlamına gelmeyecektir." demektedir,¹⁰⁶⁴ hiçbir açıklama yapmadan ilgili hükümleri tamamen dışlamaktadır. Cezayir ise m. 2'de yer alan hükümleri Cezayir Aile Kanunu'nda yer alan hükümlerle çelişmediği cihette uygulayacağını belirtmiştir.¹⁰⁶⁵ KKAOKK, Cezayir'e ilişkin Sonuç Gözleminde, Cezayir'in m. 2'ye koyduğu çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmaz olduğunu ortaya koymuştur.¹⁰⁶⁶ Irak'a ilişkin Sonuç Gözlemi'nde ise, Devletin bu çekinceyi kendi şeriat hukukuna dayanarak meşrulaştırmaya çalışmasından duyduğu endişeyi dile getirmiş, yine Bildirim'e gönderme yaparak m. 2'nin Sözleşme'nin hedef ve amacı için esas olduğunu belirtmiş ve Irak'ın, diğerleri arasında, bu çekincesini geri çekmesini

---

politikası takip etmeyi kabul ederler ve, bu amaçla, aşağıdaki hususları taahhüt ederler: (a) Erkeklerin ve kadınların eşitliği ilkesinin kendi ulusal anayasalarına ya da diğer ilgili mevzuata, henüz dahil etmemişler ise, yerleştirmeyi ve yasayla ve diğer uygun yollarla, bu ilkenin uygulamada gerçekleşmesini temin etmeyi; (b) Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı yasaklayan gerekli yasal ve diğer önlemleri, gerekli olduğu takdirde yaptırımlar dahil olmak üzere, almayı ... ." denmektedir. Maddenin tüm metni için bkz. Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Belgeleri: 1. Cilt Bölgesel Sistemler**, s. 494-495.

¹⁰⁶³ UN, "Statements on reservations to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women", Doc. A/53/38/Rev.1, **General Assembly Official Records**, New York, 1998, para. 10.

¹⁰⁶⁴ UN, "Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women".

¹⁰⁶⁵ Bkz. **a.e.** Cezayir'in bu çekincesinin aynı zamanda ileride incelenecek olan genel çekince ve iç hukuka ilişkin çekince kategorisinde yer alması da söz konusudur.

¹⁰⁶⁶ CEDAW Committee, **Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Algeria**, Doc. CEDAW/C/DZA/CO/3-4, 2012, para. 13. KKAOKK bu ve diğer çekincelerin kaldırılmamasına ilişkin duyduğu endişeyi dile getirmiş, Cezayir'in çekincelerinin etkileri hakkında kapsamlı bilgi sunmasını ve bu çekinceleri geri çekebilecek şekilde Aile Kanunu'nda gerekli değişiklikleri yapmasını istemiştir. Bkz. **a.e.**, para. 14.

istemiştir.¹⁰⁶⁷

Sözleşme organının denetleme yetkisine etki eden çekinceler bakımından ise, İHK ilk ve ikinci Seçmeli Protokollere koyulan çekinceleri de değerlendirmiştir.¹⁰⁶⁸ Komite, ilk Seçmeli Protokol'ün hedef ve amacını, "Komitenin, bir taraf Devletin Sözleşme'de yer alan herhangi bir hakkı ihlalden dolayı mağdur olduğunu iddia eden bireylerin başvurularını kabul etme ve değerlendirme yetkisinin tanınması" olarak ifade etmiştir.¹⁰⁶⁹ Aynı paragrafta Komite tekrar ilk Seçmeli Protokol'ün hedef ve amacını ortaya koyarak şunu dile getirmiştir: "Birinci Seçmeli Protokol'ün hedef ve amacı bir Devlet için Sözleşme dolayısıyla bağlayıcı olan hakların Komite tarafından tahlil edilmesine izin vermek olduğundan, bunu engellemek isteyen bir çekince, Sözleşme'nin olmasa da, birinci Seçmeli Protokol'ün hedef ve amacıyla bağdaşmaz."¹⁰⁷⁰ Dolayısıyla, Seçmeli Protokol'e çekince koyarak, MSHS'de yer alan belli bir hak bakımından bireysel başvuru mekanizmasını dışlama amacı güden bir çekince, en azından, Seçmeli Protokol'ün hedef ve amacıyla bağdaşmayacaktır.¹⁰⁷¹

Bu bağlamda, İnsan Hakları Komitesi'nin, Rawle Kennedy/Trinidad ve Tobago kabul edilebilirlik kararı önemlidir.¹⁰⁷² Komite, Trinidad ve Tobago'nun ölüm cezasına çarptırılan mahkumlara ilişkin olarak bireysel başvuru mekanizmasını dışlamaya yönelik

---

¹⁰⁶⁷ UN, "Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women", **General Assembly Official Records**, Doc. A/55/38, 2000, s. 68, para. 186.

¹⁰⁶⁸ HRC, **General Comment No. 24**, para. 13-15. Ölüm cezasını yasaklayan İkinci Seçmeli Protokol, m. 2(1) uyarınca yalnızca belli çekincelere izin vermektedir ve burada yer alan maddi ve şekli şartı gerçekleştirilmeyen çekinceler hükümsüzdür. Bkz. **a.e.**, para. 15. Ayrıca, denetleme mekanizması öngören bazı sözleşmeler çekincelere izin vermemekte, bununla beraber "opt-out" adı verilen usulü öngörerek bazı denetleme yollarını dışlama seçeneği sunmaktadırlar. Dolayısıyla bu mekanizmalar bakımından hedef ve amaçla bağdaşmazlık meselesi gündeme gelmemektedir. Bkz. UN, "Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment", m. 28; UN, "Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women", m. 10; UN, "Optional Protocol to the Convention Against Torture", m. 30.

¹⁰⁶⁹ HRC, **General Comment No. 24**, para. 13.

¹⁰⁷⁰ **A.e.**, para. 13.

¹⁰⁷¹ **A.e.**

¹⁰⁷² HRC, **Rawle Kennedy v. Trinidad and Tobago**, Doc. CCPR/C/67/D/845/1999, 26 Mart 2002.

çekincesini¹⁰⁷³ Seçmeli Protokol'ün hedef ve amacıyla bağdaşmaz bulmuş ve yok saymış; Kennedy'nin başvurusunu kabul etmiştir.¹⁰⁷⁴ Burada İHK, bireysel başvuru kabul etme ve değerlendirme yetkisinin belli bir hak bakımından dışlanması yanı sıra, belli bir grup birey bakımından dışlamasının da hedef ve amaçla bağdaşmaz olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁷⁵ Komite'ye göre, belli bir grup bireyi sözleşme korumasından tamamen dışlamak, bu gruba toplumun diğer bireylerinden daha zayıf bir usuli koruma sağlamaktır; dolayısıyla ayrımcılıktır ve ayrımcılık gerek sözleşmenin gerekse protokollerin benimsediği temel ilkelere aykırıdır.¹⁰⁷⁶ Karara karşı görüşünü koyan Komite üyeleri *Ando, Bhagwati, Klein ve Kretzmer* ise, ilgili çekincenin hedef ve amaçla bağdaşır olduğunu, dolayısıyla kabul edilemezlik kararı verilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁰⁷⁷ Buna göre, Sözleşme'de yer alan hakların korunmasını güvence altına alma yükümlülüğü kendiliğinden Komite'ye bireysel başvuruları değerlendirme yetkisi vermediğine, bu yetki yalnızca Seçmeli Protokol'e taraf olmakla söz konusu olabileceğine ve devletler bir denetleme mekanizmasının yetkisini kabul edip etmeme konusunda serbest olduklarına göre, bu yetkiyi belli haklar veya durumlarla sınırlamalarının mümkün olmamasını anlamak imkansızdır.¹⁰⁷⁸ Üyeler emredici bir norma ilişkin çekince ileri sürüleceğinin aşıkardığını ancak burada bir ayrımcılığın söz konusu olmadığını, her türlü ayırım gözetmenin ayrımcılık olarak nitelendirilemeyeceğini belirtmiştir.¹⁰⁷⁹ Komite gerçekten de, ölüm cezasına çarptırılan bireylerin bireysel başvuru mekanizmasından dışlanmasının neden ayrımcılık teşkil ettiğini açıklamamıştır. En azından, Trinidad ve Tobago'nun Anayasa hukukuna

---

¹⁰⁷³ **A.e.**, para. 4.1.

¹⁰⁷⁴ **A.e.**, para. 6.7.

¹⁰⁷⁵ **A.e.**, para. 6.7.

¹⁰⁷⁶ **A.e.**, para. 6.7. Ayrıca bkz. Sarah Joseph, Melissa Castan, **a.g.e.**, s. 900-901.

¹⁰⁷⁷ HRC, **Rawle Kennedy (represented by the London law firm Simons Muirhead & Burton) v. Trinidad and Tobago**, Individual dissenting, opinion of Committee members Nisuke Ando, Prafulachandra N. Bhagwati, Eckart Klein and David Kretzmer, para 12.

¹⁰⁷⁸ **A.e.**, para 6.

¹⁰⁷⁹ **A.e.**, para. 8-9. Komite bu hususa 26. maddeye ilişkin Genel Yorumu'nda değinmektedir. Bkz. HRC **General Comment No. 18**, Doc. HRI/GEN/1/Rev.1, 1989.

dayandırdığı ve Karşı Görüş'te de ortaya koyulan¹⁰⁸⁰ farklı muamele nedenlerinin neden hukuka uygun bir ayırım gözetme sayılamayacağı meselesi açıklanmaya muhtaçtır.¹⁰⁸¹ Ancak ifade edilmelidir ki, bir devlet Seçmeli Protokol'e çekince koyarak belli bir grup kişiyi meşru bir gerekçe olmaksızın koruma güvencesinden dışladığında,¹⁰⁸² burada hedef ve amaç testinden kalma şüphesinin nedeni, kendisine katılımın ihtiyari olduğu bu mekanizmayı belli bir hak bakımından yetkisiz kılmak değil, ayrımcılık yasağına aykırılık olacaktır.

İHK 24 No.lu Genel Yorum'da aynı zamanda, birinci Seçmeli Protokol'de yer alan usule ilişkin hükümlere koyulan çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmayacağını belirtmiştir.¹⁰⁸³ Buradan anlaşılması gerekirse, Komite'nin işlemesine engel olan, yetkisini ortadan kaldıran usule ilişkin çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmaz olacaktır. Zira Komite burada hedef ve amaçla bağdaşmayacak çekincelerle usule ilişkin iki farklı tür beyanı ayırmak gerektiğini belirtmiştir. Öncelikle, Komite'nin yetkisini, ilk Seçmeli Protokol'ün ilgili devlet bakımından yürürlüğe girdiği tarihten sonra gerçekleşen davranış ve olaylarla sınırlandırmayı bir çekince değil, Komite'nin zaman bakımından yetkisine ilişkin (*ratione temporis*) bir beyan olarak değerlendirmektedir.¹⁰⁸⁴ Ayrıca, başka bir uluslararası insan hakları mekanizması

---

¹⁰⁸⁰ A.e., para. 10.

¹⁰⁸¹ Ayrıca daha önce Seçmeli Protokol'ü feshederek başvuru konusu çekinceyle Protokol'e tekrar taraf olan Trinidad ve Tobago Kabul edilebilirlik kararı nedeniyle Protokol'ü tekrar feshetmiştir, bu da Komite'nin eleştirilmesine neden olmuştur.

¹⁰⁸² Bu konudaki tartışmalar için bkz. Carsten Stahn, "Anmerkung zur Entscheidung des UN-Ausschusses für Menschenrechte im Fall R. Kennedy gegen Trinidad und Tobago", **Vorbehalte zu Menschenrechtsverträgen**, EuGRZ, 2001, s. 607-613.

¹⁰⁸³ HRC, **General Comment No. 24**, para. 14.

¹⁰⁸⁴ Komite, *ratione temporis* beyanı kabul etmektedir. Bkz. İHK, Cifuentes Elgueta (on behalf of Campos Cifuentes) v Chile, Admissibility, doc. CCPR/C/96/D/1536/2006, 28th July 2009. Genel Yorum para. 14'e göre, devam eden ihlal söz konusu olduğunda Komite yetkisini kullanmaktadır. Ancak Elgueta/Şili kabul edilebilirlik kararında zorla kaybedilme durumunda Komite bu yetkisini kullanmadığı için eleştirilmiştir. Bkz. HRC, **Cifuentes Elgueta (on behalf of Campos Cifuentes) v Chile**, 28.07.2009, Individual opinion of Committee members Ms. Christine Chanet, Mr. Rajsoomer Lallah and Ms. Zonke Majodina (dissenting). Bununla beraber, Komite'nin yetkisini yer yönünden kısıtlayan bir çekince için aynı saptamayı yapmak mümkün değildir. Bu konuda bkz. aş. "ÜÇÜNCÜ BÖLÜM/II/B/3. Sözleşme veya Seçmeli Protokol'ün uygulanmasını coğrafi bakımdan sınırlandıran (*ratione loci*) çekinceler" başlığı altında yapılan açıklamalar. Nitekim AIHM, *Loizidou* Kararı'nda, *ratione temporis* kısıtlayıcı beyanları

tarafından ele alınan bireysel başvuruların bir diğeri tarafından tekrar ele alınmasını engelleyen çekinceler de kabul edilebilir niteliktedir.¹⁰⁸⁵ Birçok Avrupa ülkesi, bu bakımdan MSHS'nin Seçmeli Protokolü'ne çekince koyarak, başka bir insan hakları izleme organı veya AİHM tarafından ele alınan bir davanın tekrar İHK yoluyla önlerine gelmesini önlemek istemişlerdir ve bu hedef ve amaç ile bağdaşmayan bir çekince olarak görülmemektedir. Bu çekinceler bazı davalarda İHK'nin kabul edilemezlik kararı vermesine neden olmuşlardır.¹⁰⁸⁶ Buradan da anlaşılacağı gibi, Komite'nin denetleme yetkisini etkileyen çekincelerin hedef ve amaç testini geçmesi bakımından kıstas, bireylerin haklarının hayata geçirilmesinin taraf devletlerden bağımsız üçüncü bir tarafça denetlenebiliyor olmasıdır.¹⁰⁸⁷ Tüm denetleme mekanizmasını ortadan kaldırmayan, sadece bir boyutuna sınırlama getiren çekincelerin öne sürülmesi mümkün olabilecektir.

Hampson da 2004 tarihli raporunda İHK ile paralel bir görüş sunmakta, denetleme organının işlevini tümüyle reddeden bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmayacağını

---

kabul ederek, devam eden bir ihlal olduğuna karar verirken, yetkisini *ratione loci* veya *ratione materie* kısıtlayan bir beyanın geçersiz olduğuna hükmetmiştir. Burada Mahkeme Sözleşme'nin hedef ve amacından yola çıkmış ve sonrasında böyle beyanların Sözleşme'nin doğasıyla bağdaşmayacağını belirtmiştir. Bkz. ECtHR, **Loizidou v. Turkey**, para. 77, 79. Bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/b/ii. Avrupa İnsan Haklar Sözleşmesi Sistemi" başlığa altında yapılan açıklamalar.

¹⁰⁸⁵ HRC, **General Comment No.24**, para. 14. Bunlar, *res judicata* ilkesini uygulanabilir hale getiren çekinceler olarak değerlendirilmektedir. Bkz. Merhdad Payandeh, "Fragmentation within International Human Rights Law", **A Farewell to Fragmentation: Reassertion and Convergence in International Law**, eds.: Mads Andenas, Eirik Björge, Cambridge Publishing, 2015, s. 304.

¹⁰⁸⁶ Örn. bkz. HRC, **V.O. v. Norway**, Doc. CCPR/C/OP/2, 17 July 1985; HRC, **Linderholm v. Croatia**, Doc. CCPR/C/66/C/744/1997, 27.07.1999; HRC, **Kollar v. Austria**, UN Doc. **CCPR/C/78/D/989/200**, 30.07.2003. İHK bu durumda yetkisizlik kararı verirken, aynı davayı inceleyen diğeri organın ilgili meseleyi esaslan incelemiş olmasını aramaktadır. Ayrıca ele alınan haklarının içeriğinin de örtüşmesi gerekmektedir. Bkz. HRC, **Peterson v. Germany**, Doc. CCPR/C/80/D/1115/2002, 1.04.2004 para. 6.4, 6.7. Ayrıca bkz. HRC, **General Comment No. 24**, para. 14 .

¹⁰⁸⁷ HRC, **General Comment No. 24**, para. 14. Gerçekten de, bireylerin hak sahibi olduğu ve devletlerin bu bireylere karşı yükümlülükleri haiz olduğu bir sistemde bu ilişkinin bağımsız kişilerce denetlenmesi insan hakları sözleşme organının yetkisinin mantığını oluşturmaktadır. Bu yetkinin dışlanması, sistemin işleyebilmesi için olmazsa olmaz bir öğenin ortadan kaldırılması ve sistemin çalışmaması anlamına gelecektir. Bkz. Başak Çalı, Alice Wyss, **Authority of International Institutions: The Case for International Human Rights Treaty Bodies**, 4 October 2008, s. 20, (Çevrimiçi) http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1278582, 07.05.2017.

ifade etmektedir.¹⁰⁸⁸ Sözleşme’de yer alan usule ilişkin hükümlere koyulan çekincelerin maddi bir hükme ilişkin olanlara nazaran hedef ve amaç testini geçme ihtimalinin çok daha yüksek olduğu yanılıgısına dikkat çeken Hampson, maddi bir hükmü kabul etmenin, sözleşme tarafından öngörülen tüm hesap verilebilirlik yollarını kapadıktan sonra, hiçbir anlam ifade etmeyeceğini belirtmektedir.¹⁰⁸⁹

Rehber’de de bu tür çekinceler, 3.1.5.7 no.lu rehber ilkede, “Uyuşmazlık çözümüne veya andlaşmanın uygulanmasının denetlenmesine ilişkin andlaşma hükümlerine çekinceler” başlığı altında ele alınmaktadır. Rehber ilke uyarınca böyle bir çekince, bu niteliği nedeniyle andlaşmanın hedef ve amacıyla bağdaşmaz addedilmeyecektir. Ancak, eğer çekince (1) “andlaşmanın *raison d’être*’i için elzem olan bir hükmün hukuki etkisini dışlama veya değiştirmeye” yönelikse; ya da (2) bir andlaşmanın amacının tam da bir uyuşmazlık çözüm veya denetleme mekanizmasını uygulamaya koymak olduğu durumlarda, çekince koyan devleti daha önce kabul ettiği hüküm bakımından bu mekanizmadan dışlama etkisine sahipse, bu çekince hedef ve amaçla bağdaşmaz.

Rehber ilke 3.1.5.7’nin şerhinde, kural olarak denetleme ya da uyuşmazlık çözüm mekanizmasına ilişkin çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmayacağıının söyleneceğine ilişkin olarak, çalışmada daha önce söz edilen Kongo Topraklarında Silahlı Faaliyetler Kararı¹⁰⁹⁰ ile Kuvvet Kullanımının Hukukiliği Kararı’na¹⁰⁹¹ atıfta bulunulmuş, Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi m. 9’a koyulan, UAD’nin yargı yetkisini dışlayan çekincelerin UAD tarafından geçerli bulunduğu

---

¹⁰⁸⁸ Raportör de burada, Genel Yorum’daki gibi bir dil benimseyerek, kısıtlamaktan ziyade “tümüyle reddetmek” (*rejecting completely*) ifadesini kullanmaktadır.

¹⁰⁸⁹ UN Commission on Human Rights, **Reservations to human rights treaties - final working paper submitted by Françoise Hampson**, s. 16, para. 55.

¹⁰⁹⁰ Bkz. ICJ, “Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda)”, s. 246, para. 72. Ayrıca bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1b/i. Uluslararası Adalet Divanı kararları” başlığı altında yapılan açıklamalar.

¹⁰⁹¹ ICJ, “Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Spain)”, s. 772, para. 29–33, ICJ, “Legality of Use of Force (Yugoslavia v. United States of America) s. 923–924, para. 21–25.

belirtilmiştir.¹⁰⁹² Bunun yanında, rehber ilke 3.1.5.7’de yer alan ve hedef ve amaçla bağdaşmazlığa işaret eden ikinci durum bakımından *Pellet*’nin İHK’nin duruşunu benimsediği açıktır. Zira şerhte gerek 24 no.lu Genel Yorum’a, gerekse Rawle Kennedy/Trinidad ve Tobago kararına atıfta bulunmaktadır.¹⁰⁹³ Dolayısıyla, bir insan hakları organının denetleme mekanizmasına ilişkin koyulan çekince, çekince koyan devletin daha önce kabul ettiği bir hüküm bakımından denetlenebilir kılınmayı engelleyecek nitelikteyse hedef ve amaçla bağdaşır olmayacaktır.

Özetle, bu tür çekinceler bakımından hedef ve amaçla bağdaşma değerlendirmesi yaparken, çekincenin ilgili sözleşmenin denetleme mekanizmasına hangi ölçüde ket vurduğu önem taşıyacaktır. Bu bakımdan, ilk bakışta çok da merkezi olmadığı düşünülen bir hususa dair koyulan çekince dahi hedef ve amaç testini geçemeyebilecektir. Almanya’nın İÖS’ye koyduğu beyan buna bir örnektir. Almanya Sözleşme’ye onay sırasında Komite’nin masraflarına yalnızca yetkisini kabul ettiği faaliyetler bakımından katılacağını belirten bir beyan koymuştur.¹⁰⁹⁴ Bu beyan aslında bir çekince ve birçok devlet bu beyana itiraz etmiştir. Örneğin Lüksemburg, bu beyanın “Komite’nin faaliyetlerini Sözleşme’nin amaç ve hedefine aykırı bir biçimde engelleme” etkisi taşıyacağını belirtmiştir.¹⁰⁹⁵ *Pellet* de, bu beyanın masraflara katılımı Almanya’nın Komite’nin yetkisi dahilinde gördüğü faaliyetlerle sınırlama amacı taşıdığını, her ne kadar söz konusu beyan İÖS’nin “daha az merkezi (veya esaslı) (less central)” hükümlerinden birine ilişkin olsa da Sözleşme’nin icra edilmesini imkansız hale getirdiğinden hedef ve amaçla bağdaşmadığını vurgulamaktadır.¹⁰⁹⁶

---

¹⁰⁹² ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 387-388, para. 1, 2.

¹⁰⁹³ **A.e.**, s. 389, para. 4.

¹⁰⁹⁴ UN, “Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment”.

¹⁰⁹⁵ Toplam 15 devlet bu beyana, benzer şekilde itiraz etmiştir. Bkz. **a.e.**

¹⁰⁹⁶ Bkz. ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 363; ILC, “Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, s. 165, para. 94.

d. *Muğlak çekinceler*

Bu çekinceler, 24 No.lu Genel Yorumda, “genel” (*general*) ve “geniş bir biçimde ifade edilmiş olan” (*widely formulated*) çekinceler olarak adlandırılmakta,¹⁰⁹⁷ Hampson tarafından “genel çekince” (*general reservations*) olarak nitelendirilmekte,¹⁰⁹⁸ UHK rehber ilkelerinde ise “muğlak veya genel çekinceler” (*vague or general reservations*) olarak geçmektedir.¹⁰⁹⁹ Muğlak çekincelerin onları diğerlerinden ayıran özelliği, geniş kapsamlı olsunlar ya da olmasınlar, çekinceyi koyan devletin bu tek taraflı beyanına bakılarak ilgili sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerini hangi ölçüde kısıtlamayı, dışlamayı veya değiştirmeyi amaçladığının anlaşılabilmesidir. Dolayısıyla çalışmada “muğlak çekince” terminolojisi benimsenmiştir.

24 No.lu Genel Yorum’da İHK çekincelerin “belirli ve şeffaf” olması gerektiğini belirtmektedir.¹¹⁰⁰ Böylece gerek Komite, gerek çekince koyan devletin yetkisi altındaki bireyler, gerekse diğer taraf devletler çekince koyan devletin hangi yükümlülükleri kabul ettiklerini ve hangilerini dışladıklarını açıkça görebileceklerdir.¹¹⁰¹ Dolayısıyla, çekinceler genel olmamalı; Sözleşme’nin belli bir hükmüne hitap etmeli ve kesin bir ifadeyle bu hükümle nasıl ilişkilendiğini ortaya koymalıdır.¹¹⁰² İHK aynı zamanda, “geniş biçimde ifade edilmiş” olan çekincelerin, Sözleşme yükümlülüklerini yerine getirmek için iç hukuk kurallarında değişiklik yapmaya direnmenin genel bir politika

¹⁰⁹⁷ HRC, **General Comment No. 24**, para. 12.

¹⁰⁹⁸ UN Commission on Human Rights, **Reservations to human rights treaties - final working paper submitted by Françoise Hampson**, para. 54.

¹⁰⁹⁹ Ayrıca bu tür doktrinde “geniş kapsamlı” (*across-the-board*) veya “şümulü” (*sweeping*) olarak da nitelendirilmektedirler. Bkz. örn. Bruno Simma, Gleider I. Hernandez, “Legal Consequences of an Impermissible Reservation to a Human Rights Treaty: Where Do We Stand”, **The Law of Treaties Beyond the Vienna Convention**, ed.: Enzo Cannizzario, OUP 2011, s. 61; McCall-Smith, **Reservations to Human Rights Treaties**, s. 99; Redgwell, “US Reservations to Human Rights Treaties: All for One and None for All?”, s. 398; European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission), **Report On The Protection Of Children’s Rights: International Standards And Domestic Constitutions adopted by the Venice Commission at its 98th Plenary Session**, Doc. CDL-AD(2014) 005, Strasbourg, 3.04.2014, s. 9, para. 41.

¹¹⁰⁰ HRC, **General Comment No 24**, para. 19.

¹¹⁰¹ **A.e.**, para.19

¹¹⁰² **A.e.**, para.19

haline geldiğini gösteren çekinceler olduğunu belirtmektedir.¹¹⁰³ Bu tür çekincelerin varlığı, uluslararası hak ve yükümlülüklerin aslında kabul edilmediği anlamına gelmektedir.¹¹⁰⁴ Gerçekten de, uygulamada muğlak çekincelerin aynı zamanda Sözleşme'den kaynaklanan yükümlülükleri iç hukuka tâbi kıldığı gözlemlenmektedir.¹¹⁰⁵ İç hukuka ilişkin çekinceler de ayrıca incelenecektir.

Ayrıca, Genel Yorum'un lafzından anlaşılacağı üzere, bir çekince, hangi Sözleşme hükmüne ilişkin olduğunu açıkça ortaya koysa dahi, bu hükümle ilişkisini açıkça ortaya koymadığı sürece muğlak olmaktan kurtulamayacaktır. Bu tespit, yukarıda ele alınan *Temeltasch* ve *Belilos* Kararlarında AİHM'in yaptığı tespitle örtüşmektedir. AİHM muğlak çekinceleri, Sözleşme'nin belirli bir hükmüne gönderme yapmayan veya kapsamı belirlenemeyecek biçimde kaleme alınan çekinceler olarak tanımlamaktadır.¹¹⁰⁶ AİHM'e göre de burada kıstas, çekincenin kesin anlamı ve kapsamı belirlenemeyecek biçimde muğlak veya geniş bir ifadeyle kaleme alınmış olmasıdır ve İsviçre'nin yorum beyanı, taraf Devletin ilgili hakkın esasını ne derece kısıtladığını muğlak kılmaktadır.¹¹⁰⁷

Hampson da 2004 tarihli İHK raporunda bazı çekincelerin genel bir ifadeyle kaleme alındığını ve belli sözleşme hükümlerine gönderme yapmadığını, bazılarınınınsa birçok sözleşme hükmüne bir arada aynı türde bir itirazı içerdiğini belirtmekte, bunları muğlak olarak nitelendirmektedir.¹¹⁰⁸ Hampson, muğlak çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmadığını belirtmemekte, komitelerin bağdaşma testi yapmasının zor olacağını söylemektedir. Dolayısıyla raportörün sunduğu tavsiye, ilgili komiteyle çekince koyan devlet arasında bir diyalog kurulması, varılan mutakabakat neticesinde nasıl bir çekince

---

¹¹⁰³ A.e., para.12

¹¹⁰⁴ A.e., para. 12.

¹¹⁰⁵ Bu konuda örnekler ve devlet itirazları için bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/a. Devlet itirazları" başlığı altında yapılan açıklamalar.

¹¹⁰⁶ European Commission of Human Rights, "Temeltasch v. Switzerland", para. 84.

¹¹⁰⁷ Bkz. ECtHR, **Belilos v. Switzerland**, para. 55. Bu konudaki değerlendirmeler için bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/b/ii. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sistemi" başlığı altında yapılan açıklamalar.

¹¹⁰⁸ UN Commission on Human Rights, **Reservations to human rights treaties - final working paper submitted by Françoise Hampson**, para. 54.

metninde karar kılındığının sonuç gözlemlerinde yer alması ve devletin bir sonraki raporunda konuyla ilgili ilerlemeyi sunmasıdır.¹¹⁰⁹

UHK rehber ilke ise 3.1.5.2 no.lu rehber ilkede güçlü bir dille¹¹¹⁰ çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşırılığının test edilebilmesi için anlaşılabilir bir biçimde kaleme alınmasını salık vermektedir. Ancak bu rehber ilke görüldüğü kadar güçlü değildir; *Hampson* raporunda olduğu gibi, muğlak bir çekincenin hukuki akıbetini ortaya koymamakta, bunun yerine, devletlerin itiraz etmedeki güçlüğü ve çekince tanımına uymama gibi sorunları ortaya koyarak bu tür çekincelerin olası hukuki etkisini daha da belirsiz hale getirmektedir. Burada mesele *Pellet*'nin belirttiğinin aksine, devletlerin neyi kapsadığını bilmedikleri bir beyana itiraz edememeleri¹¹¹¹ veya çekincenin muğlaklığının onu çekince tanımına uymaz hale getirmesi¹¹¹² değildir; devletler pekâlâ içeriği tam anlaşılmayan çekincelere de itiraz etmektedirler ve çekince, bazı andlaşma hükümlerinin hukuki etkisini dışlayan veya değiştiren bir beyan olarak değil, bu niyetle koyulan bir beyan olarak tanımlanmaktadır.¹¹¹³

Burada esas mesele, devletin bu tür bir çekinceyi ileriki uygulamalarında ilgili sözleşmeden kaynaklanan birtakım yükümlülüklerini dışlamakta ya da zayıflatmakta meşrulaştırıcı bir neden olarak gösterebilecek olması ve uluslararası insan hakları sözleşmelerinde bu ihtimalin dahi bireylerin korunmasına hanel getirmesi, hukuk güvenliğini zedelemesidir. Bireylerin hakları ihlal edildiğinde sözde onaylanan bir sözleşmenin korumasından faydalanamama endişesi ve ihtimali, ve bu muhtemel sonuç karşısında denetleme organlarının çekince dolayısıyla konu hakkında değerlendirme

---

¹¹⁰⁹ *Hampson*, genel olarak çekincelere ilişkin bu hususun periyodik raporlarda ve sonuç gözlemlerinde yer aldığı da eklemektedir. Bkz. a.e. Bu tavsiye UHK'nın görüşüne paraleldir. Bkz ILC, "Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)", s. 368, para. 11.

¹¹¹⁰ A.e., s. 363-364, para. 1. Şerhte, "should" ifadesi yerine bilinçli olarak "shall" ifadesinin tercih edildiği belirtilmektedir.

¹¹¹¹ A.e., s. 364, para. 3.

¹¹¹² A.e., s. 364, para. 2.

¹¹¹³ Raportör, "purport to" ifadesine önem vermemektedir.

yapamayacak olması, elbette etkili korumayı hedefleyen insan hakları sözleşmelerinin hedef ve amacıyla bağdaşmayacaktır.¹¹¹⁴

Devletler birçok BM insan hakları sözleşmesine diğer devletler ve ilgili komiteler tarafından fazla genel nitelikte ya da muğlak olduğu belirtilen çekinceler koymuş, yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü üzere birçoğu bunları alınan tepkilerden sonra geri çekmiştir.¹¹¹⁵ Uygulamaya bakıldığında bu çekincelerin yükümlülüklerden ihtiyari olarak kaçınmak için iç hukuka genel bir gönderme yapma biçiminde düzenlendiği görülmektedir.¹¹¹⁶ Maldivler, Malezya, Moritanya, Oman, Suudi Arabistan gibi devletlerin KKAOKS'ye,¹¹¹⁷ Suudi Arabistan'ın IAOKS'ye,¹¹¹⁸ şeriat hukukuna gönderme yaparak koydukları çekince, Tayland'ın IAOKS'ye Sözleşme'yi Anayasası ve kanunlarının ötesinde yükümlülüğe yol açmayacak biçimde yorumladığını belirttiği yorum beyanı,¹¹¹⁹ Katar'ın İÖS'ye koyduğu, Sözleşme'nin İslam hukukuyla bağdaşmayan şekilde yorumlanamayacağını öngören çekincesi¹¹²⁰ bunlara örnek olarak

---

¹¹¹⁴ Boerefijn de UHK'yı, böyle bir çekincenin bireyler için nasıl sonuçları olacağını dikkate almamakla ve devlet merkezli bir yaklaşım sergilemekle eleştirmektedir. Bkz. Boerefijn, **a.g.e.**, s. 23. Giegerich aynı doğrultuda, hiçbir devletin bireylerin haklarının kapsamını ölçmelerini engelleyecek kadar belirsiz çekinceler öne sürmemeleri gerektiğini belirtmektedir. Bkz. Giegerich, **Vorbehalte zu Menschenrechtsabkommen: Zulässigkeit, Gültigkeit und Prüfungskompetenzen von Vertragsgremien**, s. 781.

¹¹¹⁵ El Salvador'un EKHS'ye ve Güney Kore'nin MSHS'ye koyduğu, iç hukuka gönderme yapan çekinceler bunlara örnektir. Bu konuda bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/a. Devlet itirazları" başlığı altında yapılan açıklamalar. EKHK, hedef ve amaçla bağdaşmazlık vurgusu yapmamakla beraber, El Salvador'un çekincesinden büyük endişe duyduğunu ve Devlet'in bu çekinceyi kaldırma sürecini hızlandırması gerektiğini belirtmiştir. Bkz. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, **Concluding observations on the initial report of El Salvador, adopted by the Committee at its tenth session (2–13 September 2013)**, Doc. CRPD/C/SLV/CO/1, 8 October 2013, para. 5-6.

¹¹¹⁶ Aynı yönde bkz. McCall-Smith, **Reservations to Human Rights Treaties**, s. 100.

¹¹¹⁷ UN, "Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women".

Örneğin, Malezya'nın çekincesinin orijinal metni şöyledir: "The Government of Malaysia declares that Malaysia's accession is subject to the understanding that the provisions of the Convention do not conflict with the provisions of the Islamic Sharia"law and the Federal Constitution of Malaysia."

¹¹¹⁸ UN, "International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination".

¹¹¹⁹ Bkz. **a.e.** Pek tabii, bu beyan esasen bir çekincedir. Bkz.: Committee on the Elimination of Racial Discrimination, **Concluding observations on the first to third periodic reports of Thailand, adopted by the Committee at its eighty-first session (6–31 August 2012)**, Doc. CERD/C/THA/CO/1-3, 15.12.2012, s. 2, para. 8.

¹¹²⁰ UN, "Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment".

gösterilebilir. Tüm bu çekincelere bakıldığında, ilgili sözleşmeden kaynaklanan yükümlülükleri iç hukukla veya teamülle uyumlu olduğu ölçüde uygulamaya yönelik oldukları görülmektedir. Bu çekinceler, bazı durumlarda ilgili sözleşmenin belli maddelerine gönderme yapsalar ve iç hukuklarında belli kanunlara referans gösterebilirler de, referans gösterdikleri bu düzenlemelerin sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerini ne şekilde değiştireceği ve dışlayacağı muğlak kalmaktadır.

Bu çekincelere itiraz eden devletler ile komitelerin bu çekincelerin kaldırılmasının gerekliliği konusunda görüş birliği içinde olduğu gözlemlenmektedir.¹¹²¹ Birçok devletin bu çekincelere itiraz ederken muğlaklık nedeniyle hedef ve amaçla bağdaşmazlık vurgusu yaptığı gibi,¹¹²² ilgili Komitelerin de bu bağlamda hedef ve amaçla bağdaşmazlık vurgusu yaptıkları,¹¹²³ devletlerden çekincelerini gözden geçirmelerini istedikleri görülmektedir.

¹¹²¹ Aynı yönde bkz. Seibert-Fohr, **a.g.e.**, s. 207.

¹¹²² Örnekler için bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/a. Devlet itirazları” başlığı altında yapılan açıklamalar.

¹¹²³ Örn. KKAOKK, Oman’ın ve Suudi Arabistan’ın çekincesinin genel olduğunu ve bu nedenle hedef ve amaçla bağdaşmadığını belirtmektedir. Suudi Arabistan’ın çekincesi hakkında endişe ettiğini belirtirken, “...öylesine geniş biçimde yapılmıştır ki, Sözleşme’nin hedef ve amacıyla bağdaşmamaktadır” demektedir. Bkz. CEDAW Committee, **Concluding comments of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Saudi Arabia**, 2008, para. 9; CEDAW Committee, **Concluding comments of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Oman**, Doc. CEDAW/C/OMN/CO/1, 4.11.2011, para. 15.

IAOKK ve İÖK de benzer, ancak daha yumuşak bir dil kullanmaktadır: IAOKK Suudi Arabistan’ın çekincesine ilişkin sonuç gözlemlerinde “Taraf Devlet’in genel çekincesinin geniş ve kesin olmayan yapısı Sözleşme’nin hedef ve amacıyla bağdaşırılığı konusunda endişelere yol açmaktadır.” dedikten sonra, devlete çekincesini gözden geçirmesi ve bu bağlamda tamamen kaldırması konusunda teşvik etmektedir. Bkz. Committee on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination, **Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Saudi Arabia**, Doc. CERD/C/62/CO/82, 2003, para. 9. İÖK de Katar’a ilişkin sonuç gözlemlerinde Devlet’in çekincesinden söz ederken, genel ve kesin olmayan yapısının mahkemelerin, hükümet görevlilerinin ve diğer resmi görevlilerin Sözleşme’nin birçok hükmünü etkisiz hale getirmesine izin verdiğini belirterek bunun ilgili çekincenin hedef ve amaçla bağdaşırılığı bakımından ciddi endişelere yol açtığını belirtmiştir. Bkz. Committee against Torture, **Concluding observations on the second periodic report of Qatar, adopted by the Committee at its forty-ninth session (29 October–23 November 2012)**, Doc. CAT/C/QAT/CO/2, 25.01. 2013, para. 9.

Komiteler hedef ve amaçla bağdaşmazlık vurgusu yaparken her zaman gerekçe göstermemektedir. Örneğin, KKAOKK, Malezya’nın 16. maddeye koyduğu çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmayacağını söylemiş ve bir açıklama yapmamıştır. Burada gerekçe muhtemelen Komite tarafından 1998 yılında ifade edilen ve çalışmada da yer verilen, Sözleşme’nin hayata geçirilmesi için gerekli önlemleri almaya ilişkin

Muğlak çekinceleri *per se* hedef ve amaçla bağdaşmaz addetmek yerine yapıcı bir bakış açısıyla, *Hampson*'ın da ifade ettiği gibi, devletleri çekincelerine açıklık getirmeleri konusunda diyaloğa davet etmek ve çekincelerine açıklık getirdikleri sonuç gözlemi yanıtları, toplantı tutanağı gibi belgelere göz atmak bu konuda nihai bir karar vermeye yardımcı olabilecektir. Eğer bu çekincenin olası etkileri ilgili belgelerden de anlaşılıyorsa, çekince hedef ve amaçla bağdaşmaz olarak değerlendirilecektir.

e. Sözleşmenin uygulanmasını başka bir rejime tâbi kılan çekinceler

Bu tür çekinceler genellikle ilgili devletin iç hukukuna gönderme yapmaktadır. 24 No.lu Genel Yorum'da İHK, taraf devletlerin üstlendikleri yükümlülükleri daha düşük standartlara sahip iç hukuk kurallarına indirgememeleri gerektiğini, bu durumun uluslararası insan hakları standartlarına ulaşamamayı sürekli hale getireceğini vurgulamıştır. Genel Yorum uyarınca devletler Sözleşme yükümlülüklerini halihazırdaki iç hukuk kurallarının içeriğiyle aynı addederek ya da bu iç hukuk kurallarıyla aynı olduğu ölçüde kabul ederek onların özerk anlamlarını ortadan kaldırmayı amaçlayamazlar.

Hampson, bir çekincenin “hangi niyetle” koyulduğunun hedef ve amaçla bağdaşmaya etkisine ilişkin açıklamalar altında, iki tür çekinceye dikkat çekmektedir: (a) Sözleşme yükümlülüğünü dinsel doktrine ya da anayasa ve yerel teamülü de kapsayacak biçimde iç hukuka uyumlu kılma ve (b) sözleşmedeki normu kabul etmekle beraber bunu iç hukukun belli bir hükmü ya da özelliğiyle çelişmeyecek ölçüde yapmayı amaçlama. *Hampson* bu çekincelerin VAHS m. 27 hükmünü savuşturmak için düzenlenebildiğini, bir uluslararası taahhüdün iç hukuku uygulamak için yapılmış olamayacağını, ayrıca bir çekincenin ilerideki iç hukuku da kapsayacak biçimde kaleme alınmış olabileceğini ve bunun daha da sorunlu olabileceğini belirtmektedir. Raportör, “Bir andlaşmayı tümüyle dini hukuka ya da iç hukuka tâbi kılan genel bir çekince

---

bir hükmün dışlanmasıdır. Bkz. CEDAW Committee, **Concluding comments of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Malaysia**, Doc. CEDAW/C/MYS/CO/2, 31.05.2006, para. 10.

muhtemelen andlaşmanın hedef ve amacıyla bağdaşmaz addedilecektir.” demektir.¹¹²⁴ *Hampson*’un ifade biçimden, bir sözleşmeyi başka bir hukuka tâbi kılan her çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmaz olmayabileceği anlaşılmaktadır. Çekincenin hem genel olması, hem de sözleşmeyi tümüyle bu hukuka tâbi kılması gerekmektedir.

Rehber’de yer alan 3.1.5.5 no.lu rehber ilkeye göre, bir andlaşmanın belli hükümlerini veya tüm andlaşmayı iç hukukun belli kurallarının bütünlüğünü korumak için dışlamayı veya değiştirmeyi amaçlayan bir çekince, ancak andlaşmanın esaslı bir ögesini veya genel mahiyetini etkilemediği sürece koyulabilecektir.¹¹²⁵ UHK rehber ilkenin şerhinde, muğlak çekincelerle iç hukuka gönderme yapan çekincelerin birbirinden ayrılması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre, muğlak çekincelerde değerlendirmeye konu olacak mesele çekincenin içeriğinin yükümlülüklerin nasıl değiştiğini görmek bakımından anlaşılıp anlaşılammamasıyken, burada iç hukukun çekince ileri sürmede meşru bir gerekçe olarak görülüp görülemeyeceğidir. Dolayısıyla çekince yeterince belirli, açık bir içeriğe sahip olsa dahi bu değerlendirme yapılacaktır.¹¹²⁶ Bu değerlendirmeyi yaparken kıstas, devletin iç hukukunu aslında yeni

---

¹¹²⁴ UN Commission on Human Rights, **Reservations to human rights treaties: final working paper submitted by Françoise Hampson**, para. 56. *Shelton* da aynı yönde, iç hukuka tâbi kılan genel çekincelerin en şüpheli çekinceler olduğunu, zira bunların insan hakları sözleşmelerini kabul etmenin en temel nedeni olan, kendisine uygun hale getirilmesi gereken uluslararası asgari standartlar oluşturmak olduğunu göz ardı ettiğini belirtmektedir. Bkz. Dinah Shelton, “State Practice on Reservations to Human Rights Treaties”, **Canadian Human Rights Yearbook**, 1983, s. 227.

¹¹²⁵ ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 380. Pellet’in 10. Raporundaki taslak rehber ilkede ufak değişiklikler vardır ve “esaslı öge veya genel mahiyet” yerine hedef ve amaç ifadesi kullanılmaktadır. Buradan hareketle Rehberde farklı bir kıstas benimsendiği söylenemez; zira “esaslı öge ve genel mahiyet” ifadesi, daha önce de ifade edildiği üzere, bir çekincenin ne zaman hedef ve amaçla bağdaşmayacağını düzenleyen 3.1.5’te kullanılmaktadır. Bkz. ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 351; ILC, “Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, para. 105-106.

¹¹²⁶ ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 381, para. 2. *Boerefijn* de aynı hususu vurgularken, Pellet’yi ve UHK’yi uluslararası normların iç hukuk normlarına üstün gelmesini güvence altına almakta çekingen davrandıkları için, bir andlaşmanın tümünün iç hukuka aykırı şekilde yorumlanamayacağını belirten çekinceleri genel veya muğlak kategorisine soktukları için eleştirmektedir. Yazar, böyle çekinceler çok detaylı bir biçimde kaleme alınsalar dahi kabul edilemezler, demektir. Bkz. Boerefijn, **a.g.e.**, s. 23. Pek tabii, genel bir biçimde iç hukuka gönderme yapan çekincelerin yalnızca genel veya muğlak çekinceler başlığı altında değerlendirilmeleri akla yatkın değildir. Bu çekincelerin aynı zamanda uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülükleri iç hukuka tâbi kılmaya çalıştıkları ortadadır. Bunları yalnızca muğlak ya da genel olarak

uluslararası yükümlülükler kabul etmemek için bir bahane olarak kullanıp kullanmadığıdır.¹¹²⁷ Gerçekten de, muğlak çekincelerden farklı olarak, iç hukuka ilişkin çekincelerde ilgili devletin sözleşme hükmünü veya sözleşmenin tümünü ne şekilde iç hukuka tâbi kıldığını ve bu yolla uluslararası hukuk normunun içeriğini ne ölçüde değiştirdiğini değerlendirmek gerekecektir. Devlet, genel olarak iç hukukuna gönderme yaparak aslında uluslararası yükümlülüklerini tamamen iç hukukuna tâbi kılma ve uluslararası standartları benimsemekten sürekli olarak kaçınma durumunda olabileceği gibi, sözleşmedeki belli normların içeriğini kendi iç hukukuna uygun şekilde yorumlama ve yine ilgili norm bakımından uluslararası standartları dışlama amacıyla olabilir; ya da iç hukukunu uluslararası standartlara uygun hale getirme amacıyla olmakla birlikte, çeşitli yetersizlikler nedeniyle geçici olarak bunu gerçekleştiremiyor olabilir.

İç hukuka genel bir gönderme yapan bir çekince söz konusu olduğunda bu çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmazlık şüphesinin kuvvetli olacağı açıktır. Bu çekince hem muğlaktır, hem de sözleşmeden kaynaklanan yükümlülükleri iç hukuka tâbi kılarak aslında uluslararası standartları uygulamaktan kaçınmak ve iç hukuku uygulamaya devam etmek anlamına gelmekte, VAHS m. 27 yükümlülüğünü de dolanmaktadır. 24 No.lu Genel Yorum'da ifade edilenler ve Hampson'ın belirttikleri de bunu göstermektedir. Belli sözleşme normlarının iç hukuka göre yorumlanması söz konusu olduğunda ise, bu normun tamamen dışlanıp dışlanmadığına ve normun iç hukukta neyi ifade ettiğine bakılacaktır; iç hukuktaki normun uluslararası standartların altında olup olmadığı ve eğer altındaysa devletin bu standartlara ulaşma amacı taşıyıp taşımadığı sorgulanacaktır. Burada Fiji'nin IAOKS'ye koyduğu çekince ile Botswana'nın MSHS ve İÖS'ye koyduğu çekinceler, hedef ve amaçla bağdaşmayacak çekincelere örnek gösterilebilir. Fiji, IAOKS'nin belli konularda eşitliği güvence altına alan m. 5'in siyasal haklara ilişkin (c) bendine, birçok medeni hakkı içeren (d) bendine, eğitim hakkına ilişkin (e)(v) bendine, ayrıca sözleşmenin hayata geçirilmesi için iç

---

nitelendirmek, UHK rehber ilkeler uyarınca onların hedef ve amaçla bağdaşmaz addedilmemesi ve yalnızca "çekinceler diyaloguna" konu olmasının tavsiye edilmesi anlamına gelecektir.

¹¹²⁷ ILC, "Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)", s. 382, para. 5.

hukuka ilişkin güvenceleri içeren 2. maddesi ile *apartheid*'ı dışlayan 3. maddesine çekince koymuş, bu çekincesinde, hakkında çekince koyduğu maddelerde yer alan hususlara ilişkin iç hukukuna gönderme yaparak, bu iç hukukun ilgili maddelerde yer alan yükümlülükleri gerçekleştirmesini mümkün kılmayacağını belirtmiştir.¹¹²⁸ Burada devletin uluslararası hukukça benimsenmesi istenen asgari standartlardan kaçınmaya çalıştığı açıktır. Devlet, gerek gelen itirazlar gerekse IAOKK'nin tepkileri neticesinde bu çekincelerini 2012 yılında kaldırmıştır.¹¹²⁹ Botswana ise, MSHS ve İÖS'nin işkencenin tanımına ilişkin 1. ve 7. maddeelerine koyduğu çekincesinde işkencenin anlamını kendi Anayasasının 7. bölümünde yer aldığı biçimde kabul ettiğini belirtmiştir.¹¹³⁰ İHK bu çekicenin MSHS'nin hedef ve amacıyla bağdaşmaz olduğunu, ayrıca emredici bir norma aykırı olduğunu belirtmiş ve Devlet'ten çekincesini geri çekmesini istemiştir.¹¹³¹ Devletler de bu çekinceye itiraz etmiş ve VAHS m. 27'ye gönderme yapmışlardır.¹¹³² İÖK de tüm devletlerden işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye ilişkin iç hukuk tanımlarını İÖS'de yer alan standartlara çıkartmalarını istemiştir.¹¹³³ Bu örneklerden farklı olarak, bir insan hakları sözleşmesinde yer alan

---

¹¹²⁸ Bkz. UN, "International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination". Fiji'nin çekincesinin orijinal metni şöyledir: "To the extent, if any, that any law relating to elections in Fiji may not fulfil the obligations referred to in article 5 (c), that any law relating to land in Fiji which prohibits or restricts the alienation of land by the indigenous inhabitants may not fulfil the obligations referred to in article 5 (d) (v), or that the school system of Fiji may not fulfil the obligations referred to in articles 2, 3, or 5 (e) (v), the Government of Fiji reserves the right not to implement the aforementioned provisions of the Convention."

¹¹²⁹ Bkz. a.e.

¹¹³⁰ Botswana'nın İÖS'ye koyduğu çekincenin orijinal metni şöyledir: "The Government of the Republic of Botswana considers itself bound by Article 1 of the Convention to the extent that "torture" means the torture and inhuman or degrading punishment or other treatment prohibited by Section 7 of the Constitution of the Republic of Botswana." Bkz. UN, "Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment". Fiji de 2016 yılında İÖS'yi onaylarken aynı türde bir çekince koymuş, bu çekince, en son Mart 2017'de hedef ve amaçla bağdaşmazlık temelinde devlet itirazına konu olmuştur. Bkz. a.e.

¹¹³¹ UN, **Report on Reservations**, Annex I, Doc. HRI/MC/2008/5, Geneva, 2008, p. 3. Orijinal metin şöyledir: "Section 7 of the Constitution of Botswana provides no definition of torture and allows treatment done under the authority of any law as long as the punishment was lawful in the country immediately before the Constitution went into effect."

¹¹³² Bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/a. Devlet itirazları" başlığı altında yapılan açıklamalar.

¹¹³³ Committee Against Torture, General Comment No.2: Implementation of article 2 by States Parties, Doc. CAT/C/GC/2, 2008, para. 9.

normun iç hukuka uygun yorumlanacağına belirtildiği ve hedef ve amaçla bağdaşan çekinceler de söz konusu olabilmektedir. Yukarıda söz edilen, Uruguay ve Kolombiya'nın ÇHS'ye koyduğu, silahlı çatışmalarda yer alma minimum yaşını yükselten çekinceler buna örnek teşkil etmektedir.¹¹³⁴ Daha önce de belirtildiği üzere, burada insan haklarının korunması bakımından uluslararası standartlardan daha yüksek bir standardın iç hukukta benimsenmesi söz konusudur.

Teknik imkansızlıklar nedeniyle bir sözleşme hükmünün uygulanamaması durumunda hedef ve amaçla bağdaşmazlık söz konusu olmayabilecektir. Barbados'un MSHS'nin avukat yardımına ilişkin 14. maddesinin 3(d) bendine koyduğu çekince buna örnektir. Barbados bu çekinceyi koyarken, ilgili bendeki ilkeleri kabul etmekle beraber uygulamadaki sorunların çekincenin koyulduğu tarih sırasında tam bir hayata geçirmeyi mümkün kılmadığını belirtmiştir. Burada Devlet'in iç hukukunun gerekli alt yapıya sahip olmadığı ve yine Devlet'in çekincesinde kullandığı "şu anda" ifadesinden de anlaşılacağı üzere,¹¹³⁵ hakkında çekince koyduğu hükmü sürekli olarak düşük bir standardı benimseme niyetiyle koymadığı açıktır. Ayrıca, ESKHS'de yer alan bazı hükümlerin ekonomik koşulların yetersizliği nedeniyle uygulanamıyor olmasında da durum böyledir.¹¹³⁶ Örneğin Zambiya ESKHS'nin ilköğretimin herkes için zorunlu ve parasız olmasını öngören m. 13(2)(a) hükmüne koyduğu çekince, bu hükmün

---

¹¹³⁴ Bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/a. Devlet itirazları" başlığı altında yapılan açıklamalar.

¹¹³⁵ Barbados'un çekincesinin orjinal metni şöyledir: "*The Government of Barbados states that it reserves the right not to apply in full, the guarantee of free legal assistance in accordance with paragraph 3 (d) of Article 14 of the Covenant, since, while accepting the principles contained in the same paragraph, the problems of implementation are such that full application cannot be guaranteed at present.*" Belirtilmelidir ki, Barbados MSHS'yi 1973 yılında imzalamıştır ve hala çekincesini muhafaza etmektedir. Bu çekince İnsan Hakları Komitesi veya devlet tepkisiyle karşılaşmamıştır. Zira bu çekince normun içeriğine değil, uygulanmasının bir boyutuna ilişkindir ve bu da hedef ve amaçla bağdaşmaz olmadığına işaret etmektedir. Yine de elbette gerekli alt yapı sağlanarak çekincenin bir an önce kaldırılması hedeflenmelidir; çekince metnindeki zamansal vurgu da buna işaret etmektedir. Yine de, bu zamansal vurguya rağmen çekincenin muhafaza edilmesi, onu hedef ve amaçla bağdaşmaz yapmamaktadır. Burada mühim olan devletin çekincenin kaldırılması yolunda uğraş vermesidir. Komite, Cabal ve Pasini/Avustralya kararında bunu belirtmektedir. HRC, **Cabal and Pasini v. Australia**, UN Doc. CCPR/C/78/D/1020/2001, 2003, para. 7.4.

¹¹³⁶ *Mechlem*, bunun impossibilium nulla obligatio est ilkesine dayandığını ve ESKHS'de yer alan "temel yükümlülükler" (core obligations) yerine getirileceğine dair güvence sağlandığı sürece izin verilebilir olması gerektiğini belirtmektedir. Bkz. *Mechlem*, **a.g.e.**, s. 943-944.

uygulanmasını ertelediğini, m. 13'te yer alan ilkeleri tamamıyla kabul etmekle ve bunları tümüyle uygulamak için gerekli önlemleri almayı taahhüt etmekle beraber, onay sırasında bu ilkelerin uygulanmasının özellikle parasal sorunlardan dolayı güvence altına alınamadığını belirtmiştir.¹¹³⁷

Şunu ifade etmek gerekir ki, bir insan hakları sözleşmesine koyulan çekincenin pek çok kez devletin iç hukuk düzenlemelerine dayanması kaçınılmazdır.¹¹³⁸ Ancak böyle bir çekince, muğlak bir ifadeye veya içeriğe sahip olmanın¹¹³⁹ dışında, insan haklarının korunmasına ilişkin ortaya koyulan asgari uluslararası standartları benimsemekten sürekli olarak kaçınma ve daha düşük olan iç hukuk standartlarını koruma, hakkında çekince koyulan hüküm ya da Sözleşme'yi iç hukuka tâbi kılma ya da ihtiyari olarak sözleşmesel yükümlülükleri iç hukuku bahane ederek dışlama niyeti taşıyorsa hedef ve amaçla bağdaşmayacaktır.¹¹⁴⁰ İç hukuka gönderme yapan çekince

---

¹¹³⁷ Zambiya'nın çekincesinin orjinal metni şöyledir: “*The Government of the Republic of Zambia states that it reserves the right to postpone the application of article 13 (2) (a) of the Covenant, in so far as it relates to primary education; since, while the Government of the Republic of Zambia fully accepts the principles embodied in the same article and undertakes to take the necessary steps to apply them in their entirety, the problems of implementation, and particularly the financial implications, are such that full application of the principles in question cannot be guaranteed at this stage.*”

¹¹³⁸ Yukarıda da ifade edildiği gibi, AIHS sisteminde çekincelerin izin verilebilirlik şartlarından biri de ilgili devletin ülkesinde yürürlükte olan bir yasanın hakkında çekince koyulan hükümle bağdaşmazlığına ilişkin olmalarıdır. Bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/b/ii. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sistemi” başlığı altında yapılan açıklamalar. Ayrıca bkz. İHK, **Genel Yorum No. 24, ABD Gözlemleri**. ABD'ye göre, uluslararası yükümlülüklerin iç hukukta uygulanması ne kadar ciddiye alınıyorsa, bu uygulamanın yanı sıra bazı çekincelerin öne sürülme ihtimali de o kadar fazla olacaktır. Yani iç hukuka dayanarak çekince ileri sürülmesi aslında devletin ilgili sözleşmenin hayata geçirilmesi ödevini ciddiye aldığını göstermektedir.

¹¹³⁹ *Seibert-Fohr*, bir çekincenin belli bir hükme gönderme yapmakla belirli ve şeffaf olmayacağını, içeriğinin de belirli ve şeffaf olması gerektiğini belirtmektedir. Yani, belli bir hüküm iç hukukuna tabi kılmasının tam olarak neyi ifade ettiği, bu tâbi kılışın nasıl bir değişikliğe yol açacağı açık olmalıdır. Yazara göre iç hukuka tâbi kılan çekincelerde bu yoktur ve böyle çekinceler belirli ve şeffaf olamazlar. Bkz. *Seibert-Fohr*, **a.g.e.** s. 194.

¹¹⁴⁰ *Vierdag* bu yönde şöyle demektedir: “Bir insan hakları sözleşmesine taraf olmak ve aynı zamanda burada öngörülen uluslararası standartları var olan iç hukuk kurallarına tâbi kılmak elbette insan haklarının uluslararası korumasının en temel ilkeleriyle bağdaşmaz. Böyle bir davranış en azından içi boş bir harekettir.” Bkz. *Vierdag*, **a.g.e.**, s.131

sahibi bir taraf devlet, sunduğu raporlarda ilgili çekinceyi neden tuttuğunu ve kaldırma yönündeki çalışmalarını da sunmalıdır.¹¹⁴¹

f. *Sözleşmenin hedef ve amacı için gerekli olan “esaslı öğeleri” dışlayan çekinceler*

İnsan hakları sözleşmelerinde yer alan hükümlerin etkileşimi ve her bir normun sözleşmenin, tek tek hakların korunmasına ilişkin hedef ve amacını gerçekleştirmeye yönelik oluşu haklardan birine ilişkin çekincenin diğerini etkilemesine ve tüm sözleşmenin hedef ve amacına zarar vermesine yol açabilecektir. Hakkında çekince koyulan hüküm yukarıdaki dışlayıcı kategorilerden birine girmese dahi, bu hükme koyulan çekince yukarıdaki kategorilerden birine dahil bir hakkın korunmasına etki edebilecektir. İşte bu tür çekinceler, aşağıdaki örneklerle somutlaşacağı üzere, sözleşmenin hedef ve amacı için vazgeçilmez olan birtakım “öğeleri” dışlıyor olabilecektir. Bu bağlamda, herhangi bir “hakkın özü”ne etki edebilecek çekincelere de,¹¹⁴² insan hakları sözleşmelerinin birçok farklı hakkı düzenleyişi ve her birinin özünde bu vazgeçilmez öğeleri barındırabilecek olması karşısında, şüpheyi yaklaşmak gerekecektir.

Hampson'a göre insan hakları hukukunun üç özelliği hedef ve amaçla bağdaşma testinin uygulanmasına etki edebilecektir: (1) tüm sözleşme ile tek tek maddeler

---

¹¹⁴¹ *Giegerich*, iç hukuka ilişkin çekincelerin sınırlı süreli olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bkz. *Giegerich, Vorbehalte zu Menschenrechtsabkommen: Zulässigkeit, Gültigkeit und Prüfungs Kompetenzen von Vertragsgremien*, s. 780.

¹¹⁴² Bir hakkın özünün ne olduğuna ilişkin kavramsal tartışmalar, aynı hedef ve amaç kavramında olduğu gibi, ayrı bir çalışma konusu meydana getirmektedir. *Sağlam*, bu konudaki doktrinel görüşleri ve Anayasa Mahkemesi kararlarını ortaya koyduğu kapsamlı bir çalışmada ilgili tartışmalara değinmektedir. Buradan çıkartılacak sonuç, aynı hedef ve amaçta olduğu gibi, hakkın özünün genel geçer bir tanımının yapılamayacağı ve somut hukuki durum bakımından yargısal organ tarafından benimsenmesinin gerektiğidir. Çalışmanın yazarı, hakkın özünün neyi ifade ettiğine ilişkin bu tespitleri yaparken, 1963 tarihli Anayasa Mahkemesi kararlarına da gönderme yapmaktadır. Burada hakkın özü şöyle tanımlanmaktadır: “*Bir hakkın ya da hürriyetin kullanılmasını açıkça yasaklayıcı veya örtülü bir şekilde kullanılmaz hale koyucu veya ciddi surette güçleştirici ve amacına ulaşmasını önleyici ve etkisini ortadan kaldıran hükümler o hak ve hürriyetin özüne dokunur.*” İlgili tartışmalar için bkz. Fazıl Sağlam, **Temel Hakların Sınırlandırılması ve Özü**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, S.B.F. İnsan Hakları Merkezi Yayınları: 4, Ankara, 1982, s. 162 vd. İlgili karar örnekleri için bkz. **a.e.**, s. 171. Bir temel hak konusunda yargıya başvurulmasını engelleyen kısıtlamaların da hakkın özüne dokunacağına ilişkin bkz. **a.e.**, s. 166.

arasındaki ilişki, (2) bazı normların jus cogens karakteri ve (3) askıya alınabilecek ve alınamayacak haklar arasındaki fark.¹¹⁴³ UHK ise, insan haklarını da kapsayan, “Birçok birbirine bağlı hak ve yükümlülük içeren andlaşmalara yönelen çekinceler” başlıklı rehber ilkede, birbirine bağlı hak ve yükümlülükler içeren bir andlaşmaya koyulan çekincenin bu andlaşmanın hedef ve amacıyla bağdaşırılığını değerlendirmek için şunlara dikkat edilmesi gerektiğini belirtmektedir: (1) hakların birbirine bağlılığı, (2) hakkında çekince ileri sürülen hükmün andlaşmanın genel mahiyeti içerisindeki önemi ve (3) çekincenin andlaşma üzerindeki etkisinin boyutu.¹¹⁴⁴ 24 no.lu Genel Yorum’da böyle bir liste açıkça sunulmuş olmasa da, satır aralarından benzer çıkarımlar yapmak mümkündür. Genel Yorum’da, “birçok medeni ve siyasal hakkı ifadelendiren bir belgede, birçok maddenin her biri ve doğrusu bunların etkileşimi Sözleşme’nin hedeflerini güvence altına almaktadır.”¹¹⁴⁵ denmektedir ki, bu ifade Hampson ve Pellet’nin belirttiği ilk maddelere paraleldir.¹¹⁴⁶ Ayrıca İnsan Hakları Komisyonu’nun askıya alınamayacak haklar listesinde yer almayan hakların da pekâlâ Sözleşme’nin bütünü için askıya alınamayacak bir hak kadar önemli olabileceğini ortaya koyması¹¹⁴⁷ da *Pellet*’nin belirttiği ikinci maddeyle uyum içindedir.¹¹⁴⁸

Kısaca, çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşırılığını irdeleyen bu üç birim de insan hakları sözleşmelerinde yer alan hakların birbirine bağlı oluşunu vurgulamakta,

---

¹¹⁴³ Bkz. UN Commission on Human Rights, **Reservations to human rights treaties - final working paper submitted by Françoise Hampson**, para. 49.

¹¹⁴⁴ Bkz. rehber ilke 3.1.5.6., ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, s. 383.

¹¹⁴⁵ HRC, **General Comment No. 24**, para. 7.

¹¹⁴⁶ Bir insan hakları sözleşmesinde bulunan hakların birbirine bağlı olduğu, bir bütün olduğu ilk olarak 1993 tarihli Viyana Bildirisi’nde vurgulanmış, insan hakları organları da bu deyişi benimsemişlerdir. Bkz. World Conference on Human Rights, **Vienna Declaration and Programme of Action**, 25 June 1993, s. 3, para. 25, (Çevrimiçi), <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/vienna.pdf>, 07.05.2017.

¹¹⁴⁷ HRC, **General Comment No. 24**, para. 10.

¹¹⁴⁸ Gerek İnsan Hakları Komitesi’nin, gerekse *Hampson*’ın *Pellet*’den farklı olarak bir çekincenin andlaşma üzerindeki etkisinin boyutuna değinmemesi ise anlaşılabilir; bir çekincenin bir insan hakları sözleşmesi üzerindeki etkisini tartmak, çekincelerin tamamen ortadan kaldırılması nihai gayesi düşünüldüğünde, çekinceci devleti ataletle itebilecek ve çekincesini etkisinin az olduğu savıyla onu koruması için bir temel oluşturabilecektir. Dolayısıyla böyle bir etmenin bu iki birim tarafından zikredilmemiş olması doğaldır. Boerefijn de bu hususa dikkat çekmektedir. Bkz. Boerefijn, **a.g.e.**, s. 71.

hedef ve amaçla bağdaşma testi yürütülürken çekinceye konu olan hakkın bu bağlılık çerçevesinde ele alınması gerektiğini ve hakkında çekince koyulan hükmün sözleşme içindeki öneminin dikkate alınması gerektiğini belirtmektedirler. İşte, insan hakları sözleşmelerinde yer alan normların birbirine bağlılığı, bir hakka ilişkin her hükmün sözleşmenin hedef ve amacı bakımından önemli olduğuna işaret etmektedir. *Hampson* bunu isabetli olarak şu şekilde ortaya koymuştur:

“... Viyana Sözleşmesi’ne göre, bir çekincenin bağdaşırılığı tek bir maddedeki norma göre değil, andlaşmanın tümüne göre karara bağlanmalıdır. İnsan hakları hukukundaki zorluk ise amacın birçok birbirinden ayrı yükümlülüğün kabul edilmesi olmamasıdır. Tersine, birçok birbirinden ayrı hükümle bağlanarak elde edilecek tek bir hedef vardır (insan haklarına saygı, bunların korunması ve geliştirilmesi). Bu nedenle, tek bir hükme koyulan çekince andlaşmanın hedef ve amacıyla bağdaşmayabilir.”¹¹⁴⁹

Gerçekten de, bir insan hakları sözleşmesinde tek bir hükme koyulan çekince, tüm sözleşmenin hedef ve amacının gerçekleşmesine etki edebilecektir. Bu hükmün emredici bir norm, teamül hukukunu yansıtan bir norm veya askıya alınamayacak bir hak içermesi önemine dair bir karine oluştursa da, bu şekilde etiketlenmeyen bir normun da onun hedef ve amacının gerçekleşmesi için merkezi öneme sahip olması mümkündür.

Olağanüstü hallerde hakların askıya alınmasına ilişkin 29 No.lu Genel Yorum’a bakıldığında, bazı öğelerin, m. 4(2)’deki askıya alınamayacak hükümlerin birer parçası olmasalar da, hiçbir şekilde askıya alınamayacağını belirterek bunlara örnekler sunduğu görülmektedir.¹¹⁵⁰ MSHS m. 10’da yer alan, özgürlüğünden yoksun bırakılan herkesin insani biçimde ve her insanın doğuştan sahip olduğu onuruna saygı gösterilerek muamele görmesi,¹¹⁵¹ m. 27’ye yansıyan, azınlıklara mensup kişilerin uluslararası düzeyde korunması,¹¹⁵² m. 20’de yer aldığı üzere savaş propogandası yapılmaması veya ulusal, ırksal ya da dinsel nefret savunuculuğu yapılmaması bunlar arasındadır.¹¹⁵³

¹¹⁴⁹ UN Commission on Human Rights, **Reservations to human rights treaties - final working paper submitted by Françoise Hampson**, para. 50.

¹¹⁵⁰ HRC, General Comment No. 29: Article 4: Derogations during a state of emergency, para. 13.

¹¹⁵¹ **A.e.**, para. 13(a).

¹¹⁵² **A.e.**, para. 13(c).

¹¹⁵³ **A.e.**, para. 13(e).

Ayrıca, seyahat özgürlüğünü düzenleyen m. 12'nin askıya alınması, uluslararası hukukça yasaklanan temellerle bir nüfusun sınır dışı edilmesini veya zorla bir yerden bir yere aktarılmasını asla meşrulaştırmayacaktır.¹¹⁵⁴ Bu Genel Yorum direkt çekincelere ilişkin olmasa da, ilgili hükümlerin önemini göstermekte ve bunlara ilişkin çekincelerin, bu hakların özünde yatan vazgeçilmez öğelere aykırı olduklarında, hedef ve amaçla bağdaşma bakımından ellerinin oldukça zayıf olacağına işaret etmektedir.

Nitekim, İHK 34 No.lu Genel Yorum'da, görüş sahibi olma hakkını düzenleyen m. 19(1)'e koyulacak bir çekincenin MSHS'nin hedef ve amacıyla bağdaşmayacağını belirtirken, 29 No.lu Genel Yorum'a gönderme yapmaktadır. Komite burada hedef ve amaçla bağdaşmazlığı, m. 19(1) hükmünün askıya alınamaz haklar arasında gösterilen ve m. 18'de yer alan düşünce, vicdan ve din özgürlüğüyle bağlı olduğunu ortaya koyarak göstermiştir.¹¹⁵⁵ Ayrıca, her ne kadar m. 19(1) hükmü askıya alınamayacak haklar arasında yer almıyorsa da, 29 No.lu Genel Yorum'da belirtildiği üzere, m. 4'e dayanarak hukuka uygun biçimde askıya alınması mümkün olmayan bazı öğeler söz konusudur¹¹⁵⁶ ve görüş sahibi olma hakkı da böyle bir öğedir, zira bu hakkın askıya alınması olağanüstü hal durumunda asla zorunlu hale gelemez.¹¹⁵⁷

İnsan Hakları Komitesi burada, m. 19(2)'de yer alan ifade özgürlüğü hakkına dair genel bir çekince öne sürmenin de hedef ve amaçla bağdaşmayacağını ifade ederken de bu hakkın Sözleşme'deki diğer haklarla ilişkisini vurgulamıştır. Komite, m. 19(2)'nin belirli bazı öğelerine ilişkin çekince öne sürmenin kabul edilebilir olabileceğini de belirtmiştir.¹¹⁵⁸

---

¹¹⁵⁴ A.e., para. 13(d). Bunun gibi, uluslararası suç teşkil edecek herhangi bir eylemin Sözleşme'de yer alan haklar askıya alınarak meşrulaştırılması elbette mümkün olmayacaktır.

¹¹⁵⁵ HRC, **General comment No. 34 Article 19: Freedoms of opinion and expression**, Doc. CCPR/C/GC/34, 12.09.2011, para. 5.

¹¹⁵⁶ HRC, **General comment No. 29**, Annex VI.

¹¹⁵⁷ HRC, **General comment No. 34**, para. 5.

¹¹⁵⁸ A.e., para. 6.

Bu haklar haricinde, m. 9'da yer alan kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına ilişkin olarak da İHK çekince koyulmasına ilişkin değerlendirmede bulunmuştur. Bu maddenin belli şartlarına ilişkin çekince öne sürülmesi kabul edilebilir olmakla birlikte, bir devlete m. 9(1)'e aykırı biçimde keyfi olarak gözaltına alma veya tutuklama hakkı veren bir çekince ileri sürülmesi hedef ve amaçla bağdaşmaz olacaktır.¹¹⁵⁹

Dolayısıyla Komite burada, bazı haklardan kaynaklanan yükümlülüklerin askıya alınamayacak haklar sınıfına girmeseler dahi çekince yoluyla dışlanamayacağını ortaya koymuş, bunu yaparken de bu hakların Sözleşme içindeki önemlerine işaret etmiştir.

Diğer BM Sözleşmeleri bakımından da böyle hükümlerin ilgili Komiteler tarafından ele alındığı görülmektedir. Örneğin, kadınların seçme ve seçilme hakkını düzenleyen KKAOKS m. 7(a)'ya koyulan bir çekince KKAOKK tarafından hedef ve amaçla bağdaşmaz bulunmuştur.¹¹⁶⁰ Ayrıca Komite, 21 No.lu Genel Tavsiyesi'nde 9, 15 ve 16. maddelere koyulan çekincelerin, m. 2, 3 ve 24 ile uyumlu olarak, geri çekilmesi gerektiğini belirtmiş, özellikle kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldıracı bir politikanın unsurlarını içeren m. 2 ve evlilik ve aile ilişkileri özelinde ayrımcılığın giderilmesi için yapılacakları içeren m. 16'nın Sözleşme'nin önemini, onların esaslı hükümler (*core provisions*) olduklarını belirterek vurgulamıştır.¹¹⁶¹ Sözleşme'deki hakların birbirine bağlılığını ortaya koyan KKAOKK,¹¹⁶² sözleşmenin hayata geçirilmesine ilişkin 2, 3 ve 24 no.lu maddelerin bir anlam ifade etmesi için tâbiyetin kazanılması, kanun önünde eşitlik ve evlilik hayatında eşitlik gibi konulara ilişkin

---

¹¹⁵⁹ HRC, **General comment No. 35 Article 9: Liberty and security of person**, Doc. CCPR/C/GC/35, 16.12.2014, para. 68.

¹¹⁶⁰ CEDAW, **Concluding Observations on Kuwait, in Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women**, Doc. CEDAW/C/KWT/CO/3-4, 2011, para. 61. Komite, hedef ve amaçla bağdaşmazlığın gerekçesini ortaya koymamıştır, ancak bu hakkın Sözleşme'de yer alan diğer haklardan yararlanılabilmesi bakımından önemine başka bir Genel Yorum'da değinmektedir. Bkz. CEDAW, **General Recommendation No. 23, Political and Public Life, in Compilation of General Comments and General Recommendations adopted by Human Rights Treaty Bodies**, Doc. HRI/GEN/1/Rev.8, 1997, s. 318-329.

¹¹⁶¹ UN, **Report on the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women** (eighteenth and nineteenth sessions), Doc. A/53/38/Rev. 1, 1998, s. 47, para. 6.

¹¹⁶² **A.e.**, s. 83, 84.

çekince koyulmamasının önemini ifade etmiştir.¹¹⁶³ IAOKK de, ırkçı nefreti ve ayrımcılığı haklı çıkartmaya ya da yüceltmeye teşebbüs eden tüm propaganda ve öğretilerin kınanması ve bunların ortadan kaldırılması için gerekli önlemlerin alınmasına ilişkin m. 4'ün uyulması zorunlu oluşuna dikkat çekmiş ve taraf devletlerin bu hükme ilişkin çekincelerini kaldırmaları gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁶⁴

Ayrıca, bir insan hakları sözleşmesinin hedef ve amacı için gerekli olan esaslı bir öğesinin mutlaka kendisini belli bir hükümde ortaya koyması gerekmemektedir. Yokluğunda, ilgili sözleşmenin hedef ve amacının gerçekleşmesini imkansız kılan birtakım altlayıcı öğeler de söz konusu olabilir. Örneğin hukukun üstünlüğünü hiçe sayan bir çekince, bir insan hakları sözleşmesini hedef ve amacından yoksun kılabilir. Yine, daha önce verilen, temel asgari yükümlülükler örneği hatırlanmalıdır. ESKHK, 3 No.lu Genel Yorum'da, bu “temel asgari yükümlülükler” olmadan ESKHS'nin varlık nedeninden mahrum kalacağını belirtmiş ve bu yükümlülüklerin gerçekleştirilmesini hedef ve amacın bir parçası saymıştır.¹¹⁶⁵ Ayrıca, bir insan hakları sözleşmesinin hedef ve amacı için vazgeçilmez öğelerden biri de, o sözleşmenin etkin bir biçimde hayata geçirilmesinin sağlanmasıdır. Dolayısıyla, maddi bir hakka ilişkin olmayan usuli bir çekince de esaslı bir öğeyi hiçe sayabilecektir.

Özetle, bir insan hakları sözleşmesine koyulan çekince, yukarıdaki başlıklardan birine dahil olmasa dahi, ilgili sözleşmenin hedef ve amacında içkin olan esaslı bir öğeyi dışlıyor olabilecektir. İnsan hakları sözleşmelerindeki hükümlerin birbirine bağlılığı ve genel insan hakları sözleşmelerinde her bir hakkın normatif bir dünya oluşturduğu düşünüldüğünde, bu sözleşmelerde yer alan maddi bir hükmü dışlayan her çekinceye

---

¹¹⁶³ A.e., s. 48, para. 12.

¹¹⁶⁴ Committee on the Elimination of Racial Discrimination, “General Recommendation No. XV on Article 4 of the Convention”, **Compilation of General Comments and General Recommendations adopted by Human Rights Treaty Bodies**, Doc. HRI/GEN/1/Rev.8, 248–249, 2006, para. 2. Komite burada hedef ve amaçla bağdaşmazlık vurgusu yapmamıştır. Bu ise Komite'nin bu hükme ilişkin bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşır olacağı kanısında olduğunu göstermemektedir. Komite hedef ve amaçla bağdaşmazlık vurgusu yapma bakımından oldukça pasiftir. Bkz. Boejefryn, **a.g.e.**, s. 70.

¹¹⁶⁵ CESCR, **General Comment No. 3 (Art. 2, para. 1)**, Doc. E/1991/23, 1990, para. 10. Ayrıca bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/III/A/4. Temel yorum kurallarının insan hakları sözleşmelerine uygulanması” başlığı altında yer alan açıklamalar.

şüphıyla yaklaşmak gerektiği söylenebilir. Burada, bir yorum değerlendirmesiyle ilgili hakkın özüne etki edilip edilmediği tespit edildikten sonra, bu hakkın sözleşmenin hedef ve amacı için gerekli olan esaslı bir öğeyi temsil edip etmediği değerlendirilmelidir. Ayrıca, bir çekince maddi bir hükmü tamamen dışlamasa dahi, Sözleşme'nin hedef ve amacında içkin olan bir öğeye zarar verebilecektir. Burada da ilgili çekincenin yorumlanması ve neyi ifade ettiğinin ortaya koyulması gerekecektir.

Son olarak belirtmek gerekir ki, sözleşme organları, genel yorum ve tavsiyelerinde önemine değindikleri haklar bakımından daha sonraki kararlarında hedef ve amaçla bağdaşmazlık değerlendirmesi dahi yapmayabilmekte, tutarlı bir söyleme sahip olmayabilmektedir. Örneğin, her ne kadar İHK azınlık gruplara mensup kişilerin haklarını düzenleyen MSHS m. 27'nin önemini vurgulasa da,¹¹⁶⁶ bu hükmü tamamen dışlayan bir çekinceye sahip Fransa'ya karşı bireysel başvuruları bu temelde kabul etmemiştir.¹¹⁶⁷ Böyle bir durumda, bir hakkın özüne etki eden bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmaz olduğunu söylemek kolay olmayacaktır ve evveliyetle bir yorum değerlendirmesi gerektirecektir.

3. Değerlendirme: Yapbozun Birleştirilmesi

Yukarıda, nasıl çekincelerin hiçbir koşulda hedef ve amaçla bağdaşmayacağına, hangilerine şüphıyla yaklaşılacağına ilişkin yaklaşımlar ele alındı. Başka bir deyişle, bazı çekinceler kategorik olarak “açık bir bağdaşmazlık göstergesi” iken, bazılarının “kuvvetli şüphe” doğurduğu ortaya koyuldu.

Özetlemek gerekirse, (1): bir çekincenin (a) sözleşmenin emredici normuna ya da tüm sözleşmeye ilişkin koyulmuş olması ve bu normun özüne etki etmesi (b)

---

¹¹⁶⁶ HRC, **General Comment No. 24**, para. 10; HRC, General Comment No. 29, para. 13(c).

¹¹⁶⁷ HRC, **T.K. v. France**, Doc. CCPR/C/37/D/220/1987, 1989, para. 8.6, HRC, **M.K. v. France**, Doc. CCPR/C/37/D/222/1987, 1989, para. 86; HRC, **S.G. v. France**, Doc. CCPR/C/43/D/347/1988, 1991, para. 5.3; HRC, **G.B. v. France**, Doc. CCPR/C/43/D/348/1989, 1991, para. 5.3; HRC, **R.L.M. v. France**, Doc. CCPR/C/44/D/363/1989, 1992, para. 5.3; HRC, **C.L.D. v. France**, Doc. CCPR/C/43/D/439/1990, 1991, para. 4.3; HRC, **Hopu and Bessert v. France**, Doc. CCPR/C/60/D/549/1993/Rev.1., 1997, para. 4.3. Bu son dava bakımından karşı görüş bulunmaktadır, burada da ilgili çekincenin genel olduğu ve denizaşırı toprakları kapsayıp kapsamadığının belli olmadığı belirtilmektedir. Tüm bu başvurular Fransa'da yaşayan Breton dilsel-etnik azınlık grubuna mensup kişilerce yapılmıştır.

sözleşmedeki bir normun ya da sözleşmenin hayata geçirilmesine ilişkin hükmü dışlaması, ve (c) sözleşme organının denetleme yetkisini dışlaması onu hedef ve amaçla bağdaşmaz kılacaktır.

Burada hedef ve amaçla bağdaşmazlık için, (c) şıkkı bakımından önemli olan, denetleme yetkisinin, ya (i) sözleşme organının bir fonksiyonu dışlanarak, ya (ii) kendisine çekince koyulduğunda hedef ve amaçla bağdaşmazlık meydana getirecek bir hak bakımından, ya (iii) ayrımcılığa yol açacak şekilde belli kişiler bakımından, ya da (iv) yine belli kişileri denetleme yetkisi dışında bırakacak şekilde yer bakımından dışlanmasıdır.

Bunun yanı sıra, (2): bir çekincenin (a) teamül hukuku ihtiva eden bir hükmü dışlaması veya onunla çatışması, (b) askıya alınamayacak bir hakkı dışlaması (c) muğlak olması ve (d) iç hukuka gönderme yapması, tek başına hedef ve amaçla bağdaşmaz olduğu anlamına gelmeyecektir; ancak bu tür çekincelerin kuvvetli şüphe altında oldukları söylenebilecektir. Bu tür sözleşmeler bakımından kolaylık, *prima facie* bir tespitin kolaylıkla yapılabilmesidir. Bir çekincenin yukarıda sayılan özelliklere sahip olduğunu belirlemek için muhtemelen bir yorum değerlendirmesi gerekmeyecektir. Bu konuda yapılacak *prima facie* tespitten sonra ise, ilgili çekincenin yarattığı farklılığın sözleşmenin hedef ve amacı için gerekli olan esaslı bir öğeyi zedeleyip zedelediğini tespit etmek için bir yorum değerlendirmesi yapmak gerekecektir.

Burada, (a) ve (b) şıkları bakımından şüpheyile yaklaşma gerekçesi, ilgili hükmün teamül hukuku ya da askıya alınamayacak bir norm içermesinin bu hükmün sözleşmenin hedef ve amacı bakımından merkeziliğine bir işaret olmasıdır. Bu iki şık bakımından da hedef ve amaçla bağdaşmazlık için önemli olan, (1)(a)'da olduğu gibi, çekincenin normun özüne ilişkin olmasıdır. (c) şıkkı bakımından önemli olan, devletin iç hukukuna gönderme yapma niyetinin, sözleşmeye onay vermekle birlikte kendi hukukunu uygulamaya devam etmek ve böylece uluslararası standartları sürekli olarak dışlamak ve daha düşük standartları sürdürmek olmasıdır. (d) şıkkı bakımından önemli olan ise, öncelikle bu hüküm tamamen ortadan kaldırılmıyorsa ne derece kısıtlandığının, özüne

dokunulup dokunulmadığının belirlenmesi ve nihayet, ilgili hükmün Sözleşme'nin hedef ve amacı için merkeziliğinin değerlendirilmesidir.

Son olarak, (3): yukarıda yer alan sınıflandırmalara dahil olmamakla birlikte, haklarında çekince koyulduğunda hedef ve amacın zarar göreceği birtakım şüpheli çekinceler söz konusudur. Bunlar, herhangi bir hakkın özüne etki eden çekinceler olabilir. Bir maddi hükmün tamamen dışlanması dışında, bir çekincenin hakkın esasına ilişkin olup özünü ortadan kaldırması da söz konusu olabilir. Burada, ilgili çekinceyi hedef ve amaçla bağdaşmaz kılan, hükmün içerdiği normun hedef ve amaç bakımından önemi olacaktır, ki insan hakları sözleşmelerinde her bir hakkın bu şartı sağlama olasılığı yüksektir. Temel mesele, bir çekince bir maddi hakka ilişkin olsun olmasın, sözleşmenin hedef ve amacı için gerekli olan esaslı bir öğeyi dışlıyor olup olmadığıdır. Bu tür çekinceler hedef ve amaç testinden kalacaktır. Ancak burada da elbette bir yorum değerlendirmesiyle bu durum açıklığa kavuşturulacaktır.

Özetle, yukarıda söz edilen çoğu durumda mutlaka normatif bir değerlendirme yapmak, gerek hakkında çekince koyulan hükmün sözleşme içindeki yerini, gerekse çekinceyi, hedef ve amaçla bağdaşma bakımından yorumlamak gerekecektir. Burada da çalışmada yer verilen yoruma ilişkin kısımda yer alan araçlardan faydalanılacaktır. Ancak istisnai durumlarda bu aşamaya gelinmeden önce diyalektik bir hedef ve amaç testiyle birtakım sonuçlara ulaşmak ve bazı durumlarda ikinci aşamayı dışlamak mümkün olabilecektir.

Yukarıda yapılan karşılaştırmalı inceleme ve özet neticesinde belli tespitler yapmak mümkündür. Öncelikle, elbette koyulan bir çekince yukarıda yer alan olasılıklardan yalnızca birine dahil olmayabilecektir. Bir çekince, hem bir normun hayata geçirilmesine ilişkin olup, hem emredici bir norma aykırı olup, hem iç hukuka gönderme yapıp hem de muğlak olabilecektir. Bir komitenin bireysel başvurulara ilişkin yetkisini belli bir grup kişi için, iç hukuka genel bir göndermeyle dışlayan bir çekince söz konusu olduğunda durum böyledir.

Ayrıca, bir çekince değerlendirilirken, bazen yalnızca çekincenin içeriğinden, ya da yalnızca hakkında çekince koyulan normun doğasından hedef ve amaçla bağdaşmazlık ya da kuvvetli şüphe tespiti yapılabilmektedir. Çekincenin muğlaklığı ilk duruma, hakkında çekince koyulan hükmün emredici bir normu yansıtması ise ikinci duruma örnektir.

Bunların yanı sıra, bir çekincenin bir hakkın uygulanması bakımından bir kısıtlama mı getirdiği, yoksa aslında hakkın özüne mi etki ettiği değerlendirilmelidir. Bu da yine normatif bir değerlendirme gerektirecektir. Örneğin, ABD'nin ölüm cezasını 18 yaşının altındakiler için öngörmek için ilgili maddeye çekince koyması, yine ABD'nin çekincesiyle işkencenin tanımını kendi anayasal düzenlemeleriyle sınırlandırması,¹¹⁶⁸ Şili'nin İÖS'ye işkence yapan bir devlet çalışanının amirin emir vermesi savunmasını öne sürmesini sağlayacak çekince koyması,¹¹⁶⁹ hakkın özüne zarar verir şekilde değerlendirilirken, tutuklu ve hükümlülerin aynı koşullarda kalmasını içeren bir çekince ya da ücretsiz hukuki yardıma ilişkin hükmü dışlayan bir çekince ilgili normun özüne zarar vermeyecektir.

Buradan hareketle yapılabilecek başka bir tespit de, bazen bir çekincenin ne tür bir hükme koyulduğundan bağımsız olarak, çekince koyan devletin bu çekinceyi koyarkenki niyetinin ne olduğunun bağdaşma bakımından belirleyici olmasıdır. Muğlak bir çekincenin sözleşmeden kaynaklanan yükümlülükleri ucu bucağı görülmeyen bir biçimde dışlayabilecek olması ve iç hukuka gönderme yapan bir çekincenin ilgili sözleşmeyi sürekli olarak kendi iç hukukuna tâbi kılma niyetinde olması bunlara örnektir.

---

¹¹⁶⁸ İnsan Hakları Komitesi bu iki çekincenin de hedef ve amaçla bağdaşmadığını belirtmiştir. Bkz. HRC, **Concluding Comments on the United States of America**, Doc. CCPR/C/79/Add. 50, 7.04.1995, para. 14.

¹¹⁶⁹ Şili'nin çekincesi hedef ve amaca aykırı olduğu gerekçesiyle birçok Devlet tarafından itiraza maruz kalmış ve ardından Şili tarafından geri çekilmiştir. Bkz. UN, "Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment".

Tüm bu tespitleri bir araya getirmek ve uygulanacak bir hedef ve amaç testi için yol haritası çizmek gerekmektedir. Bunun için de çekinceleri incelerken belli bir zemine oturtmak önemlidir.

Çekinceler, hedef ve amaçla bağdaşma bakımından incelemeye tâbi tutulduklarında temel olarak (1) etki ettikleri hükmün doğasına göre ve (2) kendi yapılarına göre iki bakımdan incelenebilecektir.

Buna göre, etki ettikleri hüküm (a) emredici norm içeren, (b) teamül hukukunu yansıtan, (c) askıya alınamayacak bir hak içeren veya (d) bu şıklara dahil olmamakla birlikte Sözleşme'nin hedef ve amacı için gerekli olan esaslı bir ögeyi ifade eden bir norm içeren bir hüküm olabilecektir.

Çekincelerin kendisi ise (a) içeriklerine göre ve (b) ne için koyulduklarına göre¹¹⁷⁰ iki bakımdan incelenebilecektir. Çekincelerin içerikleri (i) belli bir maddi ya da usuli hükme ilişkin ya da (ii) sözleşmenin geneline ilişkin olabilecektir. Burada her iki olasılık bakımından muğlaklık söz konusu olabilecektir. Koyuluş nedenleri ise ilgili devletin iç hukuk düzeni veya izlediği politikalarla ya da bağlandığı başka bir uluslararası hukuk taahhüdü ile bağlantılı olacaktır ve gerekçe (i) uluslararası standart yerine iç hukuk standardını benimseme ya da uluslararası hukuk normunun içeriğini iç hukuk düzenlemelerine tâbi kılma, (ii) çeşitli yetersizliklerden ötürü uluslararası standardı yakalayamayacak olma, (iii) iç hukukta daha yüksek bir standardın benimsenmiş olması (iv) sözleşme standardı yerine uluslararası hukukta bağlı olunan diğer bir sistemdeki standardın benimsenmiş olması olabilir. Tüm bu olasılıklardan bazıları, hakkında çekince koyulan hükme nasıl etki edildiğine göre veya çekincenin içeriğine ya da koyuluş nedenine göre açık bir bağdaşmazlığa işaret edebilecektir; ya da

---

¹¹⁷⁰ Bunu bir devleti çekince koymaya iten motiflerle ya da çekincenin sonuçlarıyla karıştırmamak gerekir. Burada kast edilen devletin çekinceyi koyarken neyi amaçladığıdır ve gerek devlet beyanına gerekse çekincenin içeriğine bakılarak saptanacaktır. Diğer iki husus ise *Tyagi* tarafından örneklendirilmiştir. Buna göre çekinceler ideolojik, ekonomik veya politik nedenlerle koyulabilmektedir ve insan haklarına ilişkin standartları aşağı çekme, evrensellik ilkesini sulandırma, uluslararası hesap verilebilirlikten kaçınma gibi sonuçları olabilecektir. Bu sonuçlar önceden tahmin edilebilir olsa da yapılacak değerlendirme spekülâtiftir ve ortaya çıkmadan önce çekince metninden direkt çıkartılabilecek gerekçelerle çekincenin hedef ve amaçla bağdaşırılığını ölçmek gerekmektedir. Bu konuda bkz. *Tyagi*, **a.g.e.**, s. 190-213.

çekinceye şüpheyile yaklaşılmasını gerektirebilecektir. Her halükarda şüpheyile yaklaşılacak olanlarda ve diğer tüm çekincelerde yoruma dayalı normatif bir değerlendirme gerekecektir, ancak şüpheyile yaklaşılanlar bakımından devletin çekincesini meşrulaştırması daha zor olacaktır.

Temelde, çekincelerin üç farklı sınıfa ayrılarak şematize edilmesi mümkündür. Bu yolla hangi tür çekincelerin hedef ve amaç testinden kesinlikle geçemeyeceklerinin, hangileri bakımından ise yorum yoluyla normatif bir değerlendirme yapılmasının gerekli olduğunun altı çizilmiş olacaktır:

Bağdaşmayan çekinceler

Diyalektik Test

- Emredici norma aykırılık
- Hayata geçirici maddeleri dışlama
- Denetleme mekanizmasını tümüyle dışlama

Bağdaşmazlık şüphesi kuvvetli çekinceler

Diyalektik Test

- Muğlaklık
- Emredici norm içeren hükme koyulma
- Teamül hukukuna aykırılık, bunu içeren hükme koyulma
- İç hukuka veya başka bir düzenlemeye tabi kılma
- Bir hakkı tamamen dışlama
- Askıya alınamayacak bir hakkı içeren hükme koyulma

prima facie tespiti izleyen yorum testi - öncül sorular:

Diğer Çekinceler

Yorum Testi

- Çekincenin yarattığı farklılık bir hakkın özüne zarar veriyor mu?
- Çekincenin yarattığı farklılık hedef ve amaç için gerekli olan esaslı bir öğeye zarar veriyor mu?

Bu tablo yalnızca dikkat edilecek hususları basitçe şematize etmektedir ve mutlaka yukarıda yer alan açıklamalarla birlikte okunmalıdır. Hedef ve amaç testinin yürütülebilmesi için elbette yukarıda yer alan tespitlerden ve çalışmanın hedef ve amacın nasıl yorumlanacağına ilişkin bölümünden faydalanmak gerekecektir.

Bu kısımda yapılması gereken temel tespit, diyalektik bir hedef ve amaç testinin, testin uygulayıcısını kestirme yoldan nihai bir sonuca ulaştırmasının oldukça zayıf bir ihtimal olduğudur. Bununla beraber, özellikleri gereği birtakım çekincelere dikkat çekmek ve bu çekinceler bakımından uygulayıcıyı uyarmak, çekincenin nasıl hedef ve amaçla uyumluluk şüphesi içermeyecek şekilde yeniden formüle edilebileceği yönünde yol göstermek gerekmektedir. Bu bakımdan, yalnızca hedef ve amaçla bağdaşmayan çekincelerin geri çekilmesi yeterli değildir. Hakkında kuvvetli bağdaşmazlık şüphesi olan çekincelerin yeniden formüle edilmesi ve gerek Komiteler gerekse BM Genel Sekreteri tarafından öngörülen rehber ilkelerde öngörülen bilgileri sağlaması gerekmektedir. Bunlar, daha önce değinildiği üzere, (1) Çekincelerin doğası ve kapsamı, (2) çekinceleri ileri sürme ve muhafaza etme nedeni, (3) çekincelerin sahih etkisi ve (4) çekincelerin kısıtlanması ve ortadan kaldırılmasına ilişkin plandır.¹¹⁷¹

---

¹¹⁷¹ Bkz. UN, Report of the Meeting of the Working Group on Reservations, Doc. HRI/MC/2007/5, s. 7-8, para. 16.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:
HEDEF VE AMAÇLA BAĞDAŞMA ÇERÇERVESİNDE TÜRKİYE’NİN
TEMEL İNSAN HAKLARI BELGELERİNE KOYDUĞU ÇEKİNCELER

I. GENEL OLARAK

Türkiye, uluslararası insan hakları hukuku ve insancıl hukuk alanında gerek evrensel gerekse bölgesel kapsamlı sözleşme ve protokollerin birçoğuna taraf olmuştur. Temel hak ve özgürlüklere ilişkin sözleşmelerden, mültecilere ve ilticaya ilişkin sözleşmelere, uyrukluk ve vatansızlığı içeren sözleşmelerden, uluslararası suçların cezalandırılmasına ilişkin sözleşmelere, silahlı çatışma hukukuna ilişkin olanlardan silahsızlanmaya ilişkin sözleşmelere kadar, toplam yedi sözleşme ve protokolün¹¹⁷² yetmiş sekiz tanesine Türkiye taraf durumdadır.¹¹⁷³ Türkiye, çekince oldukları iddia edilen beyanları içerenler hariç olmak üzere, bu sözleşme ve protokollerden yirmi tanesine çekince koymuştur. Bunların on tanesini ise, Türkiye’nin temel insan hakları sözleşmelerine koyduğu çekinceler oluşturmaktadır. Çalışmada bu çekinceler ve

---

¹¹⁷² Sunulan bu veri, Minnesota Üniversitesi İnsan Hakları Kütüphanesi tarafından yapılan sınıflandırmaya silahlarla ilgili sözleşmeler sınıflandırması katılarak elde edilmiştir. Ancak Minnesota Üniversitesi tarafından sunulan birçok bilgi güncel değildir; sözleşmelerde ve statülerinde çeşitli eksiklik ve hatalar bulunmaktadır. Bu eksiklik ve hatalar çalışmanın yazarı tarafından tespit edilmiş ve ilgili veriye ulaşılrken dikkate alınmıştır. **Ratification of International Human Rights Treaties-Turkey**, (Çevrimiçi) <http://www1.umn.edu/humanrts/research/ratification-turkey.html>, 07.05.2017. Silahlarla ilgili sözleşmeler için bkz. Geneva Academy, **Turkey, International Treaties Adherence, Rule of Law in Armed Conflicts Project**, (Çevrimiçi) http://www.geneva-academy.ch/RULAC/international_treaties.php?id_state=226, 07.05.2017.

Sunulan veriye ulaşmak için ayrıca şu kaynaklardan faydalanılmıştır: UN Treaty Collection, **Multilateral Treaties Deposited with the Secretary General**, (Çevrimiçi) <https://treaties.un.org/pages/ParticipationStatus.aspx>, 07.05.2017; UNODA, **Disarmament Treaties Database**, (Çevrimiçi) <http://disarmament.un.org/treaties/>, 07.05.2017; ILO NORMLEX, **Ratifications for Turkey**, (Çevrimiçi) http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:11200:0::NO::P11200_COUNTRY_ID:102893, 07.05.2017; CoE, **Complete List of the CoE Treaties**, (Çevrimiçi), <http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeTraites.asp?CM=8&CL=ENG>, 07.05.2017.

¹¹⁷³ Türkiye’nin taraf olduğu yetmiş sekiz sözleşme dışında kalan yirmi dokuz sözleşmeden on dört tanesi Türkiye tarafından imzalanmış, ancak onaylanmamıştır. Bu sözleşmelerden dört tanesi (Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty, Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a Communications Procedure, Protocol amending the European Convention on the Suppression of Terrorism, Arms Trade Treaty) ise henüz yürürlüğe girmemiştir.

Türkiye'nin bu sözleşmelere koyduğu beyanlar incelenecektir. Bunlar, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin sayfasında da, “Temel Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri” olarak yer almaktadır.¹¹⁷⁴ BM çatısı altında hazırlanmış olan ancak bu temel belgeler arasında yer almayan ve sözleşme organı meydana getirmeyen diğer insan hakları ve insancıl hukuka ilişkin sözleşmelere ise çalışmada yer verilmemiştir. Bunlardan 1951 tarihli Mültecilerin Durumuna İlişkin Sözleşme ve Protokolü,¹¹⁷⁵ Türkiye'nin coğrafi kısıtlamasının değerlendirilmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu coğrafi kısıtlama da bir *de facto* çekince olarak nitelendirilebilecek ve hakkında hedef ve amaçla bağdaşma değerlendirmesi yapılabilecektir.¹¹⁷⁶ Ancak belirtildiği üzere, çalışma sözleşme denetleme organı meydana getiren temel hak ve özgürlüklere ilişkin BM sözleşmeleriyle sınırlandırıldığından bu mesele çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Türkiye, IAOKS,¹¹⁷⁷ MSHS,¹¹⁷⁸ ESKHS,¹¹⁷⁹ KKAOKS,¹¹⁸⁰ İKS,¹¹⁸¹ ÇHS,¹¹⁸² GİS¹¹⁸³ ve EKHS¹¹⁸⁴ olmak üzere, dokuz temel uluslararası insan hakları sözleşmesinin

---

¹¹⁷⁴ United Nations Office of the High Commissioner on Human Rights, ‘**The Core International Human Rights Instruments and their monitoring bodies**’, (çevrimiçi), <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx>, 07.05.2017.

¹¹⁷⁵ The UN Refugee Agency, **Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees**, (çevrimiçi), <http://www.unhcr.org/3b66c2aa10>, 07.05.2017.

¹¹⁷⁶ Türkiye, 1967 tarihli Protokol’de, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi’nde yer alan coğrafi kısıt beyanını korumuş, Kongo, Madagaskar ve Monako ile birlikte 148 taraf devlet arasında bu beyanı koruyan dört devlet arasında yer almıştır (Bkz. UNHCR, State Parties to the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and the 1967 Protocol, (çevrimiçi) <http://www.unhcr.org/protect/PROTECTION/3b73b0d63.pdf>, 07.05.2017). Türkiye’nin bu beyanını koruma gerekçesi ve genel göçmen uygulamasına ilişkin detaylı bir çalışma için bkz. İbrahim Kaya, **Seeking a Legal Perspective on International Migration and Turkey**, Legal Yayıncılık, 2012, s. 20 vd. Türkiye’nin bu kısıtlamasının, ardında yatan nedenleri ve Türkiye’nin bu kısıtlamayı kaldırmaya yönelik niyet beyanını da içerecek şekilde incelemesi için bkz. İbrahim Kaya, Esra Yılmaz Eren, **Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Durumu, Arada Kalanların Hakları ve Yükümlülükleri**, SETA, 2014, s. 20 vd.

¹¹⁷⁷ **Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun**, Kanun No. 4750, Kabul Tarihi: 3.4.2002, RG, 9.4.2002, Sayı 24721, (Çevrimiçi) https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc086/kanuntbmmc086/kanuntbmmc08604750.pdf, 07.05.2017.

¹¹⁷⁸ **2003/5851 Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin İlişik Beyanlar ve Çekince ile Onaylanmasına Dair Karar**, Kanun No. 4868, Kabul Tarihi: 4.6.2003, RG, 21.7.2003, Sayı 25175, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030721.htm#2>, 07.05.2017.

sekizine taraftır; aynı zamanda bu sözleşmelerin seçmeli protokollerinin çoğuna da taraf olmuştur.¹¹⁸⁵ Türkiye, yukarıda sayılan toplam 16 belgeden 10 tanesine, EKHS dışındaki

¹¹⁷⁹ **2003/5923 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin Onaylanması Hakkında Karar**, Kanun No. 4867, Kabul Tarihi: 4.6.2003, RG, 11.08.2003, Sayı 25196, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030811.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030811.htm>, 07.05.2017.

¹¹⁸⁰ **Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun**, Kanun No. 3232, Kabul Tarihi: 11 Haziran 1985, RG, 25.6.1985, Sayı 18792, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18792.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18792.pdf>, 07.05.2017.

¹¹⁸¹ **88/13023 İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin Onaylanması Hakkında Karar**, Kanun No. 3441, Kabul Tarihi: 21.4.1988, RG, 10.8.1988, Sayı 19895, (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19895.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19895.pdf>, 07.05.2017.

¹¹⁸² **94/6423 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Onaylanması Hakkında Karar**, Kanun No. 4058, Kabul Tarihi: 9.12.1994, RG, 27.01.1995, Sayı 22184, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf>, 07.05.2017.

¹¹⁸³ **Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun**, Kanun No. 4662, Kabul Tarihi: 26.4.2001, RG, 9.5.2001, Sayı 24597, (Çevrimiçi) https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc085/kanuntbmmc085/kanuntbmmc08504662.pdf, 07.05.2017.

¹¹⁸⁴ **2009/15137 Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin Onaylanması Hakkında Karar**, Kanun No. 5825, Kabul Tarihi: 3.12.2008, RG, 14.07.2009, Sayı 27288, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm>, 07.05.2017.

¹¹⁸⁵ Bunlar şöyledir: MSHS-SP1 (**2006/10692 Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol'ün Onaylanması Hakkında Karar**, Kanun No. 5468, Kabul Tarihi: 1.3.2006, RG, 5.8.2006, Sayı 26250, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/08/20060805-1.htm>, 07.05.2017); MSHS-SP2; KKAOKS-SP (**2002/4703 Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine İlişkin İhtiyari Protokol'ün Onaylanması Hakkında Karar**, Kanun No. 4770, Kabul Tarihi: 30.7.2002, RG, 18.9.2002, Sayı 24880, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/09/20020918.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/09/20020918.htm>, 07.05.2017); **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol (ÇHS-SP-SC) (2004/6938 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol'ün İlişik Beyanlar Yapılmak Suretiyle Onaylanması Hakkında Karar**, Kanun No. 4991, Kabul Tarihi: 16.10.2003, RG 18.03.2004, Sayı 25406, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/03/20040318.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/03/20040318.htm>, 07.05.2017.); **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol (ÇHS-SP-ÇS) (2002/4241 Çocuk**

tüm sözleşmeleri içine alacak şekilde, çekince koymuştur. Ayrıca, bu belgelerin 11 tanesine koyulan beyanlar da, diğer taraf devletler ve sözleşme organları tarafından çekince addedilmiştir. Bu çekince ve beyanlar ileri sürüldükleri sırada diğer taraf devletler tarafından itiraza konu olmuş ve sonrasında ilgili komitelerin yayınladıkları sonuç gözlemlerinde ele alınmış, kaldırılmaları konusunda tavsiyelere konu olmuştur.¹¹⁸⁶

Bunların yanı sıra, BM İnsan Hakları Konseyi Evrensel Periyodik İnceleme (EPİ) döngülerinde¹¹⁸⁷ Türkiye'ye çekincelerini kaldırmasına ilişkin verilen devlet tavsiyeleri ve Türkiye'nin bunlara tepkisi, Türkiye'nin ve tavsiyede bulunan Devletlerin çekince algısına ilişkin güncel tabloyu gözler önüne sermektedir.

Türkiye bugüne kadar iki EPİ döngüsünden geçmiştir;¹¹⁸⁸ ikinci döngüde yer alan ülke tavsiyelerinin sunulması ise 27 Ocak 2015'te gerçekleşmiştir. Türkiye her iki EPİ döngüsünde de, yapılan çoğu tavsiyeyi kabul ederken “temel uluslararası insan hakları belgelerine” koyduğu çekincelere ilişkin ülke tavsiyelerini reddetmiştir. Türkiye'nin, KKAOKS'ye koyduğu beyanı ve biri hariç tüm çekinceleri aldığı tepkiler neticesinde kaldırmasına rağmen,¹¹⁸⁹ diğer temel insan hakları sözleşmeleri bakımından çekincelerini kaldırmayı dikkate almaması bir tezat oluşturmaktadır ve açıklanmaya muhtaçtır. Türkiye, tavsiyelere ilişkin görüş belirttiği belgede, koyduğu çekincelerin,

---

Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol'ün Beyan Yapılmak Suretiyle Onaylanması Hakkında Karar, Kanun No. 4755, Kabul Tarihi: 9.5.2002, RG, 28.06.2002, Sayı 24799, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/06/20020628.htm#6>, 07.05.2017).

¹¹⁸⁶ Bkz. aş. “ÜÇÜNCÜ BÖLÜM/II/B. Türkiye'nin Çekince ve Beyanlarının Değerlendirilmesi” başlığı altında yapılan açıklamalar.

¹¹⁸⁷ Bkz. United Nations Human Rights Office of High Commissioner, **Universal Periodic Review**, (Çevrimiçi) <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/UPRMain.aspx>, 07.05.2017.

¹¹⁸⁸ EPİ mekanizmasına dair bilgi ve Türkiye'nin çekincelerinin bu mekanizma çerçevesinde değerlendirilmesine ilişkin detaylı bilgi için bkz. Zeynep Elibol, “EPİ Süreci ve Türkiye'nin Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerine Koyduğu Çekinceler”, **İnsan Hakları Ortak Platformu Raporu**, (Çevrimiçi) <http://www.ihop.org.tr/2015/01/15/turkiyenin-uluslararasi-insan-haklari-sozlesmelerine-koydugu-cekinceler-raporu/>, 07.05.2017.

¹¹⁸⁹ Türkiye, KKAOKS'ye koyduğu çekinceleri, biri hariç, geri çekmiştir. Bkz. aş. “ÜÇÜNCÜ BÖLÜM/II/B/4. Sözleşmenin uyumsuzluk çözüm mekanizmasını dışlayan çekinceler” başlığı altında yapılan açıklamalar.

VAHS m.19(c)'nin öngördüğü şekilde, ilgili sözleşmelerin hedef ve amacıyla bağdaşır olduğunu belirtmekle yetinmiştir.¹¹⁹⁰

Ne var ki, Türkiye'nin, koyduğu çekincelerin -ve *de facto* çekince olan beyanların- ilgili sözleşmelerin hedef ve amacıyla bağdaştığına dair sunduğu tablo bu çekincelere yapılan taraf devlet itirazlarını ve sözleşme organları tarafından sunulan tavsiyeleri yansıtmamaktadır. Aşağıda bunlar her bir sözleşme bakımından incelenecektir. Birtakım çekince ve beyanlar yeknesak veya benzer bir dille kaleme alınmıştır. Dolayısıyla inceleme bir tipolojiye göre yapılacaktır.

II. TÜRKİYE'NİN TEMEL İNSAN HAKLARI BELGELERİNE KOYDUĞU ÇEKİNCE VE BEYANLAR

C. Tipoloji

Türkiye'nin temel insan hakları sözleşmelerine koyduğu çekince ve beyanlar, (1) sözleşmenin uygulanmasını konu bakımından sınırlandıran (*ratione materiae*) çekinceler, (2) sözleşmenin uygulanmasını karşı taraf bakımından sınırlandıran (*ratione personae*) çekinceler, (3) sözleşmenin uygulanmasını coğrafi bakımdan sınırlandıran (*ratione loci*) çekinceler; ve (4) belgenin uyuşmazlık çözüm mekanizmasını dışlayan çekinceler olarak sınıflandırılabilir. Türkiye'ye kaldırılması konusunda özellikle görüş bildirilenler ise ilk üç sınıfa dahil edilebilecek çekinceler olmuştur.

Bu çekincelerin yukarıda yapılan tipoloji ışığında incelenmesine geçmeden önce belirtmelidir ki, aşağıda yer verilen tek taraflı beyanların çalışmanın yazarı tarafından “çekince” olarak nitelendirilmesi, Türkiye'nin bunları nasıl başlıklandığından bağımsızdır.¹¹⁹¹ Burada bir beyan ile çekincenin ayırt edilmesi bakımından, çekince tanımında “nasıl kaleme alınırsa alınsın veya nasıl isimlendirilse isimlendirilsin”

¹¹⁹⁰ Human Rights Council, **Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Turkey, addendum, Views on conclusions and/or recommendations, voluntary commitments and replies presented by the State under review**, A/HRC/15/13/Add.1, Fifteenth session, 2010 , para. 10, (Çevrimiçi) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/160/66/PDF/G1016066.pdf?OpenElement>, 07.05.2017.

¹¹⁹¹ Çalışmada çekince olarak adlandırılmayan beyanların da içerik olarak çekince teşkil ettikleri sürece çalışma kapsamına girecekleri daha önce belirtilmişti. Bkz. yuk. “BİRİNCİ BÖLÜM/II/B. Çekincenin Tanımlanması” başlığı altında yapılan açıklamalar.

ifadesinin yer alıyor olması dikkate alınmalıdır. AİHM *Belilos* kararında, “... böyle bir beyanın hukuki yapısını ortaya koymak için ona koyulan başlığın ötesine bakılmalı ve maddi içeriği tespit edilmeye çalışılmalıdır” demektir.¹¹⁹² Rehber’de de yorum beyanlarıyla çekincelerin birbirinden ayrılması bakımından detaylı bir inceleme ve yorum beyanlarıyla çekincelerin birbirinden nasıl ayırt edileceğine ilişkin rehber ilkeler yer almaktadır. Burada rehber ilke 1.3’te yer alan ve dikkat çekilmesi gereken, beyanın niteliğini tespitinde elde edilmek istenen hukuki etkinin belirleyici olmasıdır. Eğer bir beyan, devletin ilgili hüküm veya sözleşmenin tümü bakımından yükümlülüklerini kısıtlamaya veya farklılaştırmaya değil, devletin “bir andlaşmaya ya da belli hükümlerine atfettiği anlam ve kapsamı belirginleştirmeye ve açıklığa kavuşturmaya” yönelikse, yorum beyanı olarak nitelenecektir.¹¹⁹³ Bir tek taraflı beyanın başlığının ötesine bakarak neye yönelik olduğunu ve hukuki niteliğini tespit ederken ise çekincelerin yorumuna ilişkin yöntem başvurulmalı, önce beyanın lafzına bakılmalı ve bu lafız, bir insan hakları sözleşmesine koyulduğu göz önünde bulundurularak, sözleşmenin hedef ve amacına mümkün olduğunca uygun şekilde ve *contra proferentem* yorumlanmalıdır. Elbette bu yapılırken, bir sözleşme metninden farklı olarak, dinamik yaklaşımı sınırlı tutmak gerekmektedir. İyi niyet ilkesi süreç boyunca dikkate alınmalıdır ve çekincenin muğlak kaldığı durumlarda taraf devletin niyeti araştırılmalıdır.¹¹⁹⁴

Türkiye’nin birtakım beyanlarının muğlak bir ifadeyle kaleme alındığı görülecektir. Elbette, Türkiye’nin bu beyanları nasıl adlandırdığının Devletin niyetine işaret ettiği söylenebilir. Ancak niyet bakımından isimlendirmeden daha önemli olan, devletin “asıl niyetinin” yansıtıldığı hazırlık çalışmalarıdır.¹¹⁹⁵ Ancak maalesef,

---

¹¹⁹² Bkz. ECtHR, **Belilos v. Switzerland**, para. 49.

¹¹⁹³ Bkz. ILC, “Report to the General Assembly, on the work of its sixty-third session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, A/66/10/Add.1, s. 74-79, özellikle s. 74, para. 1.

¹¹⁹⁴ Bu konuda bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/III/A/5. Uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin yorumlanması” başlığı altında yapılan açıklamalar. Ayrıca bkz. IACHR, Restrictions to the Death Penalty (Arts. 4(2) and 4(4) of the American Convention on Human Rights), Advisory Opinion OC-3/83, para 63.

¹¹⁹⁵ Bkz. ECtHR, **Belilos v. Switzerland**, para. 48; European Commission of Human Rights, “Temeltasch v. Switzerland”, s. 131-132, para. 76-80.

Türkiye'nin çekincelerinin tartışıldığı ilgili esas ve tali komisyon tutanaklarına ulaşmak mümkün olmamıştır. Çevrimiçi sistemde yalnızca Genel Kurul tutanakları ve komisyon raporları yer almaktadır ki, buralarda Türkiye'nin ilgili beyan ve çekinceleri hangi gerekçelerle koyduğuna dair hiçbir bilgi yer almamaktadır.¹¹⁹⁶ Dolayısıyla aşağıda Türkiye'nin ilgili çekincelerle ilgili niyetine ulaşmak için insan hakları sözleşme organlarına sunduğu belgelerle bu organlarda yapılan tartışmalar sırasında yaptığı açıklamalara başvurulduğu görülecektir.

D. Türkiye'nin Çekince ve Beyanlarının Değerlendirilmesi

1. Sözleşmenin veya Seçmeli Protokol'ün uygulanmasını konu bakımından sınırlandıran (*ratione materie*) çekinceler

Bu tür çekinceler, hakkında çekince koyulan hükmün uygulanmasını kısıtlayan veya dışlayan, dolayısıyla bireylerin sözleşmede yer alan bir haktan yararlanmasına etki eden normatif nitelikte çekincelerdir. Bu çekincelerin, ilgili hakkı düzenleyen sözleşmeye koyulmasının yanı sıra, sözleşmenin bireysel başvuru mekanizmasını düzenleyen seçmeli protokolüne koyulduğu da gözlemlenmektedir. Türkiye'nin bu tür çekinceleri hem ilgili hüküm bakımından yükümlülüklerin farklılaştırılmasına, hem de ilgili komite tarafından bu hükmün uygulanmasının denetlemesinin sınırlandırılmasına veya dışlanmasına yöneliktir.

¹¹⁹⁶ Komisyon tutanakları ise çevrimiçi sistemde 24. dönemden itibaren olanlarla sınırlıdır. TBMM yetkilileriyle yapılan görüşme sorunca bunların arşivde de bulunmadığı ortaya çıkmıştır. İlgili komisyon görüşmelerinde tutanak tutulmadığı veya tutanakların arşive aktarılmadığı bilgisi çalışma yazarına iletilmiştir. Çalışmada Türkiye bakımından mercek altına alınan sözleşmelere ilişkin Dışişleri Bakanlığı Komisyon raporu belgelerine erişim, KKAOKS, İKS ve ÇHS dışındaki Sözleşmeler bakımından mümkündür. IAOKS için bkz. **Dışişleri Bakanlığı Komisyonu Raporu**, (Çevrimiçi) <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss770m.htm>, 07.05.2017; MSHS için bkz. **Dışişleri Bakanlığı Komisyonu Raporu**, (Çevrimiçi) <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss150m.htm>, 07.05.2017; ESKHS için bkz. **Dışişleri Bakanlığı Komisyonu Raporu**, (Çevrimiçi) <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss148m.htm>, 07.05.2017; GİS için bkz. **Dışişleri Bakanlığı Komisyonu Raporu**, (Çevrimiçi) <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss199m.htm>, 07.05.2017; EKHS için bkz. **Dışişleri Bakanlığı Komisyonu Raporu**, (Çevrimiçi) <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss227.pdf>, 07.05.2017; ÇHS-SP-SÇ için bkz. **Dışişleri Bakanlığı Komisyonu Raporu**, (Çevrimiçi) <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss206m.htm>, 07.05.2017.

Türkiye, MSHS, MSHS-SP1, ESKHS, ÇHS, ve GİS'ye bu tür çekinceler koymuştur. Türkiye tarafından beyan olarak adlandırılmasına rağmen aslında çekince teşkil eden ve *ratione materie* çekince kategorisine giren tek taraflı bir beyan da söz konusudur.¹¹⁹⁷

a. *Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne koyulan ratione materie çekincenin değerlendirilmesi*

Türkiye MSHS'ye 23 Eylül 2003'te üç beyan ve bir çekince ile taraf olmuştur. Bu Sözleşme'ye koyduğu çekince şöyledir: “Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin 27. maddesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması ve Ek'lerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar.”¹¹⁹⁸

MSHS m. 27, etnik, dinsel ve dilsel azınlıkların haklarını düzenlemektedir.¹¹⁹⁹ Türkiye, İHK'ye sunduğu raporda bu çekincesine ilişkin bir açıklama yapmamıştır. Bununla beraber, MSHS m. 27'ye ilişkin açıklamalar altında “azınlık” sözcüğünün Türkiye'nin taraf olduğu iki veya çok taraflı belgelerde bu şekilde tanımlanan ve kabul edilenlerle sınırlı olduğunu, bu bakımdan Türkiye'de azınlık haklarının çerçevesinin Lozan Andlaşması tarafından çizildiğini ve gayrimüslim Türk vatandaşlarının azınlık olarak nitelendirildiğini belirtmiş, bunların haklarının ise Lozan Andlaşması'nın 37-45. maddelerinde düzenlendiğini eklemiştir.¹²⁰⁰ İHK ise rapora ilişkin sonuç gözleminde kürt ve roman gibi azınlıklara mensup kişilerin uğradığı ayrımcılık ve kısıtlamalardan

---

¹¹⁹⁷ Bu beyan, GİS'e koyulan beyan ve çekinceler incelenirken ele alınacaktır. Bkz. aş. “ÜÇÜNCÜ BÖLÜM/II/B/1/e. Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'ye koyulan *ratione materie* çekincelerin değerlendirilmesi” başlığı altında yapılan açıklamalar.

¹¹⁹⁸ Çekincenin Türkçe metni için bkz. **Resmi Gazete**, Sayı 25175, 21.7.2003,

¹¹⁹⁹ MSHS'nin 27. maddesi şöyledir: “Etnik, dinsel yahut dilsel azınlıkların bulunduğu Devletlerde, bu azınlıklara mensup kişiler, kendi gruplarının diğer mensuplarıyla birlikte toplu olarak, kendi kültürlerinden yararlanmak, kendi dinlerinin gereklerini yerine getirmek ve uygulamak yahut kendi dillerini kullanmak hakkından yoksun bırakılmayacaklardır.” Çeviri için bkz. Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri: 2. Cilt Uluslararası Sistemler**, Legal Yayınevi, 2011, s. 121.

¹²⁰⁰ Bkz. HRC, **Consideration of reports submitted by States parties under article 40 of the Covenant, Initial reports of States parties Turkey**, CCPR/C/TUR/1, 13 April 2011, para. 408-409.

endişe duyduğunu, bunların azınlıkların kendi kültürlerinden yararlanma ve dillerini kullanma hakkına etki ettiğini, Türkiye'nin tüm etnik, dinsel ve dilsel azınlıkların her türlü ayrımcılıktan etkin biçimde korunmasını ve haklarından tam anlamıyla yararlanmasını güvence altına alması gerektiğini, bu nedenle de Sözleşme'nin 27. maddesine koyduğu çekinceyi geri çekmeyi düşünmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹²⁰¹ İHK burada Türkiye'yi uyarmakla beraber, hedef ve amaçla bağdaşma ölçütüne gönderme yapmamıştır. İHK'nin sonuç gözlemine dek yaptığı tartışmalara bakıldığında, konuların listesine ilişkin belgede Türkiye'nin Komite'yi bilgilendirmesi gereken meseleler arasında azınlıkların yalnızca gayrimüslim olanlarla sınırlı olmasının gerekçesinin açıklanması gerekliliğinin ortaya koyulduğu,¹²⁰² toplantıların özet tutanaklarında m. 27'ye ilişkin çekincenin MSHS'nin hedef ve amacıyla bağdaşırılığına dair açıklama yapılması istendiği,¹²⁰³ Türkiye'nin neden bir Avrupa Konseyi üyesi olarak, Konsey'in Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'yi imzalamadığının sorgulandığı¹²⁰⁴ görülmektedir. Bu tutanaklarda Türkiye delegesi İşcan'ın ilgili çekinceye dair yaptığı açıklamalar da göze çarpmaktadır. İşcan, Türkiye Anayasası'nda azınlıkların Türkiye'nin taraf olduğu iki ve çok taraflı belgelere göre tanımlanan ve tanınan azınlıkları kapsadığını belirtmekte, Türkiye'nin kendi azınlık tanımını yapmasının uluslararası hukuka göre meşru hakkı olduğunu dile getirmektedir. Türkiye'de azınlık haklarının 1923 Lozan Andlaşması'na göre düzenlendiğini belirten İşcan, Andlaşma uyarınca gayrimüslim Türk vatandaşlarının azınlık kapsamına girdiğini, Andlaşma'nın 37 ila 45. maddelerinin Türkiye'de gayrimüslim azınlıklar dahil bireylerin hak ve yükümlülüklerini düzenlediğini, geçerli düzenleme uyarınca başka hiçbir grubun azınlık olarak tanınamayacağını eklemektedir. İşcan son olarak şöyle demektedir: “Ancak, Türkiye, uluslararası insan hakları

---

¹²⁰¹ Bkz. HRC, **Concluding observations on the initial report of Turkey adopted by the Committee at its 106th session (15 October - 2 November 2012)**, CCPR/C/TUR/CO/1, 13.11.2012, para. 9.

¹²⁰² HRC, List of issues to be taken up in connection with the consideration of the initial report of Turkey, CCPR/C/TUR/Q/1, 4.05.2012, para. 26.

¹²⁰³ HRC, **Summary record of the 2927th meeting**, CCPR/C/SR.2927, 24.10.2012, para. 17.

¹²⁰⁴ HRC, **Summary record of the 2928th meeting**, CCPR/C/SR.2928, 17.12.2012, para. 9.

belgelerine taraf olarak sahip olduğu evrilen yükümlülükleri neticesinde, farklı etnik ve kültürel gruplara sahip kişilerin haklarını tanımaya doğru bir ilerleme kaydetmektedir.”¹²⁰⁵ Bir sonraki toplantıda İşcan yine azınlık meselesine değinmiş, Alevi vatandaşların azınlık olarak kabul edilmediğini belirtirken, azınlıkların evrensel olarak kabul edilen bir tanımı olmadığından Türkiye’nin ülkede bulunan farklı etnik, dinsel, kültürel veya dilsel toplulukları azınlık olarak tanıma yükümlülüğü bulunmadığını belirtmektedir. Bu toplantıda ise son olarak şunu ifade etmektedir: “Ne var ki, Türk toplumunun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilen diğer grupların üyelerinin haklarının daha iyi korunması için çabalar devam etmektedir.”¹²⁰⁶ Daha sonraki toplantıda ise İşcan, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme’nin azınlıkların evrensel olarak kabul edilen bir tanımını içermediğini, bu Sözleşme’ye taraf devletlerin dahi ulusal azınlıkların tanımını kendilerinin takdir ettiğini ortaya koymuştur. İşcan’a göre bu nedenle mesele Türkiye’nin bu Sözleşme’ye taraf olup olmaması değil, hiçbir kimsenin, azınlık olarak kabul edilsin veya edilmesin, belli bir gruba üye olduğu için haklarından mahrum bırakılmaması gerektiğidir, ki Türkiye’de de uygulama bu yöndedir.¹²⁰⁷

Tüm açıklamalara karşın aynı toplantıda Türkiye’nin çekincesinin eleştirildiği görülmektedir. *Waterval* Türkiye’ye gayrimüslim azınlıklar dışındaki azınlıkları tanıma reformunu hızlandırması gerektiğini, özellikle de anadilde eğitim ve ibadet yerlerine hakkın güvence altına alınması gerektiğini belirtmektedir.¹²⁰⁸ *Sir Rodley* ise, bu çekincesi Türkiye’yi inceleme altına alınmaktan kurtarsa da, bir konudaki şaşkınlığını dile getirmek istediğini söylemektedir. Buna göre *Rodley*, azınlığın evrensel olarak kabul gören bir tanımı olmadığından her devletin azınlığın tanımını istediği gibi yapabileceğinin iddia edilmesinde ısrarcı olunmasına anlam verememektedir.¹²⁰⁹ *Rodley*

---

¹²⁰⁵ A.e., para. 38.

¹²⁰⁶ A.e., para. 4.

¹²⁰⁷ HRC, **Summary record of the 2929th meeting**, CCPR/C/SR.2929, 2012, para. 13.

¹²⁰⁸ A.e., para. 4.

¹²⁰⁹ A.e., para. 9.

burada yine evrensel olarak kabul edilen bir tanımı bulunmayan terörizme gönderme yapmakta, bu duruma rağmen BM Güvenlik Konseyi'nin devletlerden terörizme karşı belli bir yönde hareket etmelerini beklediğini ve insan hakları organlarının da bu tür hareketlere belli bir sınır koyulmasını beklediğini belirtmektedir. Terörizmin evrensel bir tanımının bulunmaması terörizmin tamamen taraf devletlerin öznel değerlendirmesine tâbi olan bir mesele olduğunu göstermemektedir. Buna göre farklı bir dili konuşular da, yalnızca belli bir inanca sahip olan kimselerin azınlık olarak nitelendirilmesi mantıksızdır. *Rodley* son olarak Türkiye delegesinin ilgili çekincenin gözden geçirilmesi bakımından Türkiye'nin internette kolayca erişilebilir olan yazılı cevaplarından çok daha olumlu bir ton benimsediğine dikkat çekmektedir.¹²¹⁰

Çekinceye Almanya, Finlandiya, Portekiz ve İsveç itiraz etmiş, Finlandiya dışındaki devletler hedef ve amaçla bağdaşma ölçütüne gönderme yapmıştır. İsveç hedef ve amaçla bağdaşmazlığı açık bir biçimde ortaya koyarken, diğer devletler daha yumuşak bir dil kullanmışlar, Almanya çekinceyi hedef ve amaçla bağdaşacak şekilde yorumlayacağını ima etmiştir.¹²¹¹

İlgili çekince gerek içeriğine, gerekse ilgili olduğu hükme göre değerlendirilmelidir. İlgili hükme göre değerlendirme bakımından ilk bakışta göze çarpan, ilgili hükmün bir emredici norm, teamül hukuku ya da askıya alınamayacak bir hakka ilişkin olmadığıdır. Yine de, şayet ilgili hükmü tamamen dışlıyorsa veya özüne

---

¹²¹⁰ A.e.,

¹²¹¹ Finlandiya çekincenin genelliğini ve kapsamının net olmayışını vurgulayarak, Türkiye'nin Sözleşme'de azınlıklara bahşedilmiş hakların uygulanmasını güvence altına alacağını ve çekincesini geri çekme amacıyla iç hukuk düzenlemelerini Sözleşme yükümlülükleriyle uyumlu hale getireceğini varsaydığını belirtmiştir. İtiraz eden tüm devletler, taraf olunan sözleşmelere saygı gösterilmesinin ve bunların hedef ve amaçlarına göre uygulanmasının tüm taraf devletlerin yararına olduğunu, devletlerin sözleşmesel yükümlülüklerini yerine getirmek için gerekli iç hukuk düzenlemelerini yapmaları gerektiğini belirtmiştir. Almanya bu nedenle Türkiye'nin beyanlarından ve çekincesinden endişe duyduğunu, m. 27'de yer alan azınlık haklarına büyük önem verdiğini ve Türkiye'nin çekincesini, gönderme yaptığı düzenlemelerde yer almayan azınlıklar bakımından da koruma sağlayacağı şeklinde anladığını belirtmiştir. Portekiz, iç hukuka genel bir dille gönderme yapılmasının hedef ve amaçla bağdaşırılık bakımından ciddi endişeler meydana getirdiğini belirtmiş, İsveç de aynı endişeyi dile getirmiş ve bu söylemlerin yanı sıra, m. 27'de yer alan korumanın tüm azınlıklara ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması gerektiğini vurgulamış, İHK'nın 23 No.lu Genel Yorumu'na gönderme yaparak azınlık olmanın objektif kriterlere bağlı olduğunu ve bir devletin kendi belirlediği hukuka göre belirlenemeyeceğini belirtmiş, bu nedenle de ilgili çekincenin Sözleşme'nin hedef ve amacıyla bağdaşmadığını ortaya koymuştur. Bkz. UN, "International Covenant on Civil and Political Rights".

etki edecek derecede kısıtlıyorsa kendisine şüpheyile yaklaşılacaktır. Ancak burada çekincenin içeriği bakımından bir muğlaklık söz konusudur, yani ilgili hükmü hangi ölçüde kısıtladığını belirlemek için lafzına bakmak yeterli olmayacaktır. Burada çekincenin içeriği bakımından göze çarpan, hem muğlaklık hem de iç hukuka ve farklı bir uluslararası andlaşmaya tâbi kılma dolayısıyla kuvvetli şüphe kategorisinde bir çekince olduğudur. Bu çekincenin hedef ve amaçla bağdaşır bağdaşmadığını belirleme bakımından izlenmesi gereken yöntem, öncelikle çekincenin yorumlanması ve m. 27'den kaynaklanan yükümlülüğü ne şekilde farklılaştırdığının ya da kısıtladığının tespit edilmesi, daha sonra ise m. 27'nin MSHS içindeki önemi tespit edilerek bu kısıtlamanın MSHS'nin hedef ve amacıyla bağdaşır bağdaşmadığının tespit edilmesidir.

Çekince yorumlanırken, dar ve *contra proferentem* bir yaklaşım benimsenecektir. Ayrıca, Almanya tarafından ifade edildiği üzere, mümkün olduğuca MSHS'nin hedef ve amacına uygun yorum yapmak gerekecektir. Ancak çekincenin tek taraflı irade beyanı niteliği, devletin niyetinin dikkate alınmasını da kaçınılmaz kılacaktır. MSHS'nin hedef ve amacı burada yer alan hakların etkili bir biçimde korunmasını gerekli kılmaktadır. Çekince m. 27'ye ilişkin olduğundan, esas olan burada azınlıkların haklarına olabildiğince az hanel getirir biçimde yorumlamadır.

Çekincenin muğlaklığını ortadan kaldırmak için ilgili Komisyon çalışmalarına bakmak maalesef, daha önce de ifade edildiği üzere, tutanaklara erişilemediğinden, mümkün olmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda azınlıklara ilişkin özel bir düzenleme yer almamaktadır. Gerek yukarıda yer alan delege açıklamaları, gerekse Türkiye'nin daha önce uluslararası kuruluşlar nezdinde iki veya çok taraflı andlaşmalarca azınlık olarak belirlenen grupları azınlık olarak kabul ettiğini belirtmiş olması¹²¹² devletin niyetine işaret etmekte, bu durum, Lozan Andlaşması'na yapılan göndermenin yalnızca belli azınlıklara daha yüksek düzeyde ve spesifik haklar

---

¹²¹² Bkz. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Kopenhag Belgesi, 1990 Moskova Belgesi, 1992 Helsinki II Belgesi. Bu konuda bilgi için bkz. Naz Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, Su Yayınları, 1999, s.18; Şeref Ünal, **Milletlerarası Hukuk Açısından Güneydoğu Sorunu ve Terörle Mücadele**, TBMM Kültür ve Sanat Yayın Kurulu Yayınları, Yayın No: 79, 1997, s. 127.

bahşedildiği yönündeki okumasını ¹²¹³ çekincenin içeriğinin değerlendirilmesi bakımından saf dışı bırakmaktadır. Başka bir deyişle bu çekince, Türkiye'nin niyetini gösteren çeşitli belgeler ışığında, m. 27 normunun yalnızca gayrimüslim azınlıklar bakımından geçerli olacağı şeklinde okunabilecektir.

Çekincenin muğlaklığının aşılmış olması, bu çekinceyi, sözleşme dışı yükümlülüklerle tâbi kılıcı özelliği ve ayrıca Anayasa'nın değişime tabi bir belge olmasının getirdiği ucu açıklık nedeniyle şüpheli bir çekince olmaktan kurtaramayacaktır. Çekincenin bu tâbi kılıcı özelliği, Türkiye'nin uluslararası insan hakları standartlarını başka düzenlemelere indireyerek aşağıda tutma niyetinde olduğu kanısını uyandıracaktır. Yine de bu özellikler tek başına çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmadığını iddia etmek için yeterli değildir. Çekincenin yöneldiği normu ne derece kısıtladığı, başka bir deyişle, bu kısıtlamanın normun özüne etki edip etmediği, ve bu normun sözleşme içindeki yeri, yani sözleşmenin hedef ve amacı için gerekli esaslı bir öge olup olmadığı değerlendirilmelidir.

MSSH m. 27'nin lafzına bakıldığında, yalnızca dinsel azınlıkları kapsamadığı açıkça görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin bu çekincesi ilgili maddenin uygulanmasını burada yer alan belli kategorilerdeki azınlıklar bakımından tamamen dışlamaktadır. Ayrıca bu dışlama, İHK'nin azınlık haklarına ilişkin 23 No.lu Genel Yorumu'na aykırılık teşkil etmektedir. ¹²¹⁴ Komite uygulamalarının en azından devletlerin açıkça veya zımnen onay verdikleri durumlarda sonraki uygulamayı teşkil ettikleri ve yorumda dikkate alınmaları gerektiği göz önünde bulundurulduğunda, ¹²¹⁵ bu aykırılığın *de facto* azınlık olan birtakım bireyleri dışlayarak madde normunu bu bireyler bakımından etkisiz kıldığı, dolayısıyla normun özüne hanel getirdiği açıktır. Bu dışlama

---

¹²¹³ Bu konuda bkz. Baskın Oran, **Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama**, TESEV Yayınları, 2004, s.49-66.

¹²¹⁴ Genel Yorum uyarınca m. 27'de yer alan azınlıklar bir devletin içinde 'var olan' azınlıklardır ki bu var olma durumunun bir devlet kararıyla tespit edilmesine gerek yoktur. Azınlık olma durumu, objektif kistalara göre belirlenir. Bkz. HRC, **General Comment No. 23**, para. 5.2.

¹²¹⁵ Bu konuda bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/A/4/d. İnsan hakları sözleşmelerinin yorumunda sonraki uygulama" başlığı altında yapılan açıklamalar.

aynı zamanda ilgili normun uygulanması bakımından ayrımcılığa yol açmaktadır.¹²¹⁶ İlgili normun Sözleşme içindeki yeri değerlendirilmeden önce buradaki ayrımcılık yasağı normuna etki etme durumunun, yukarıda diyalektik hedef ve amaç testi altında emredici bir norma ilişkin çekinceler konusu altında incelen olasılıklardan “Sözleşme’de yer alan herhangi bir hükme koyulan, emredici bir normun esasına etki eden bir çekince” durumuna tekabül ettiğini hatırlatmak gerekir.¹²¹⁷ Bu çekince, her ne kadar kendi içinde ayrımcılık yasağı normuna etki etse de, bu normun içeriğini tüm Sözleşme bakımından etkilememekte, ayrımcılık yasağı normunu düzenleyen 2. ve 26. Maddelere etki etmemektedir. Dolayısıyla diyalektik testteki bu başlık altına incelenmeyecektir.

Azınlık hakkı normunun Sözleşme’nin içindeki yeri değerlendirilirken önce şu vurgulanmalıdır: Bir insan hakları sözleşmesinde yer alan herhangi bir maddi hükmün özüne dokunan bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşır olduğunu iddia etmek ancak ilgili normun Sözleşme’nin hedef ve amacına dahil edilecek esaslı bir öge olmadığı ve bu norm dışarıda bırakıldığında yine de Sözleşme’nin hedef ve amacının gerçekleşmesinin mümkün olduğu durumlarla sınırlı olacaktır. Dolayısıyla burada ilgili hakkın MSHS içindeki yeri değerlendirilmelidir.

Daha önce birçok kez sözü edilen 24 No.lu Genel Yorum’da, askıya alınamayacak haklar arasında olmasalar dahi bazı hakların büyük bir öneme sahip oldukları belirtilirken m. 27 bunlar arasında sıralanmıştır.¹²¹⁸ Bu gönderme tek başına, m. 27 normunun dışlanması halinde MSHS’nin esaslı bir ögesinin etkileneceğini göstermese de, bu Genel Yorum’a ilişkin devlet tepkilerinin istisnai nitelikte olması ve Genel Yorum’un bu tespitine ilişkin olmaması, Genel Yorum’un bu yönde en azından yorumda sonraki uygulamaya delil teşkil ettiğini göstermektedir. Bununla beraber, İHK’nın Fransa’nın m. 27 normunu tamamen dışlayan beyanını bireysel şikayet

---

¹²¹⁶ Irk dışındaki ayrımcılık temellerinin yasaklanmasının *jus cogens* niteliği tartışmalı olduğundan bu ayrımcılığa direkt hedef ve amaçla bağdaşmazlık yönünde bir sonuç bağlamak mümkün gözükmemektedir. Ancak bu tespit, Türkiye’nin ilgili çekincesini Fransa’nın m. 27’ye koyduğu azınlık kavramını tamamen dışlayan çekincesinden ayırması bakımından önemlidir.

¹²¹⁷ Bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/III/B/2/a. Uluslararası teamül hukuku ve *jus cogens* niteliğindeki normlara ilişkin çekinceler” başlığı altında yapılan açıklamalar.

¹²¹⁸ HRC, **General Comment No. 24**, para. 10.

mekanizması çerçevesinde değerlendirirken hedef ve amaçla bağdaşmazlıktan söz etmemesi ve Türkiye'ye ilişkin sonuç gözleminde hedef ve amaçla bağdaşmazlık vurgusu yapmaması ilgili normun dışlanması hedef ve amaçla bağdaşmazlığının iddia edilmesini güçleştirmektedir.¹²¹⁹ Nitekim Türkiye, MSHS'ye koyduğu çekinceye ilişkin açıklamasında Fransa'nın aynı maddeye koyduğu çekinceyi örnek olarak göstermiş, bu çekincenin itiraza konu olmadığını vurgulamıştır.¹²²⁰ Burada, Fransa Anayasası'nın belli azınlıkları kabul ederek var olan azınlıkların korunması bakımından ayrımcı bir uygulama gözetmediğini, bunun yerine azınlık kavramını tamamen dışladığını¹²²¹ ve ülkesi içindeki tüm bireyleri haklardan yararlandırırken ayrımcılık yasağına riayet ettiğini ve azınlık kavramı olmaksızın da her bireyin haklardan eşit olarak faydalanmasını sağladığını ifade ettiğini belirtmekte fayda vardır.¹²²² Ancak eklenmelidir ki, bu raporun *de facto* durumu yansıtmadığına ilişkin bulgular da söz

---

¹²¹⁹ Bu kararlardan yukarıda söz edilmişti. Bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/2/f. Sözleşmenin hedef ve amacı için gerekli olan "esaslı öğeleri" dışlayan çekinceler" başlığı altında yapılan açıklamalar. Bu kararlar şöyledir: HRC, **T.K. v. France**; HRC, **M.K. v. France**; HRC, **S.G. v. France**; HRC, **G.B. v. France**; HRC, **R.L.M. v. France**; HRC, **C.L.D. v. France**; HRC, **Hopu and Bessert v. France**.

¹²²⁰ Committee of Legal Advisors on Public International Law, Explanatory Note on Declarations and Reservations by Turkey to the International Covenant on Civil and Political Rights and International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 28th meeting, 2004, para. 2.3, (Çevrimiçi) <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168004bfed>, 07.05.2017.

¹²²¹ HRC, **Consideration of Reports Submitted by States Parties, Third periodic report (France)**, U.N.Doc.CCPR/C/76/Add.7, para. 349. Fransa'nın gerekçesine ilişkin kısım şöyledir: "*Since the basic principles of public law prohibits distinctions between citizens on grounds of origin, race or religion, France is a country in which there are no minorities, and as stated in the declaration made by France, article 27 is not applicable as far as the Republic is concerned.*"

¹²²² Fransa'nın uygulama ve eylem planına ilişkin verdiği bilgi için bkz. HRC, **National report submitted in accordance with paragraph 5 of the annex to Human Rights Council resolution 16/21, France**, A/HRC/WG.6/15/FRA/1, 4.12.2012 (Çevrimiçi), <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/185/11/PDF/G1218511.pdf?OpenElement>, 07.05.2017, para. 19 vd.; Ayrıca bkz. Alex Conte, Richard Burchill, **Defining Civil and Political Rights: The Jurisprudence of the United Nations Human Rights Committee**, Routledge, 2011, s. 261.

konusudur.¹²²³ Ayrıca, normun dışlanması m. 26'da yer alan ayrımcılık yasağıyla bağdaşmadığı da doktrinde ifade edilmektedir.¹²²⁴

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi hazırlanırken azınlık haklarının bilinçli olarak dışarıda bırakıldığı, bu sorunun her devlette farklı birtakım meseleleri içeren hassas bir konu olarak görüldüğü göze çarpmaktadır.¹²²⁵ Ancak, insan haklarının evrensel doğası gereği zaman içinde azınlık haklarının MSHS'nin hedef ve amacı için gerekli esaslı bir öge olarak geliştiği, belli bulgulara ulaşırsa, iddia edilebilir. Azınlık hakları MSHS'nin akdedilişinden bu yana çeşitli düzenlemeler ile öne çıkartılmıştır ve örneğin AİHM tarafından azınlıklara karşı ayrımcılık temelinde hak ihlallerine hükmedilmiştir.¹²²⁶ Azınlık hakları uluslararası toplum tarafından kabul edilen bir norm haline gelmiştir. Günümüzde, azınlıkların korunması, Genel Yorum No. 24'te de ifade edildiği üzere, askıya alınamayacak haklar arasında yer almasa dahi büyük öneme sahiptir. Yine de, azınlık haklarına ilişkin uluslararası düzenlemelere bakıldığında, örneğin Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'ye taraf devletlerin ulusal azınlığın tanımını kendi iç hukuk kurallarına göre yaptıkları çekincelerinin bulunduğu görülmektedir.¹²²⁷ Her ne kadar, Danimarka'nın kendi azınlık tanımını yaparak belli gruplar arasında ayırım gözetmesi Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından Sözleşme'yle bağdaşmaz bulunmuşsa da, bu durum ne Danimarka'nın, ne de ulusal azınlık tanımını daraltan diğer devletlerin çekincelerini çekmelerine neden olmuştur.¹²²⁸ Ayrıca Fransa, Türkiye gibi, Çerçeve Sözleşme'ye taraf olmamıştır. Bunun yanı sıra,

---

¹²²³ Azınlık hakları konusunda BM bağımsız uzmanının azınlıklara karşı ciddi bir ayrımcılık uygulandığını belirttiği notları da içeren kapsamlı bir çalışma için bkz. Gay J. McDougall, **The First United Nations Mandate on Minority Issues**, Martinus Nijhoff Publishers, 2015, s. 167-172.

¹²²⁴ Bkz. Nowak, **a.g.e.**, s. 642.

¹²²⁵ Barten, **a.g.e.**, s. 60.

¹²²⁶ İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından azınlık haklarının hangi haklar altında güvence altına alındığını örneklerle sunan bir duyuru belgesi için bkz. OHCHR, **Pamphlet No. 7, Minority Rights under the European Convention on Human Rights**, (Çevrimiçi), <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuideMinorities7en.pdf>, 07.05.2017.

¹²²⁷ Council of Europe, **Framework Convention for the Protection of National Minorities and Explanatory Report**, H(95)10, Strasbourg, 1995, (Çevrimiçi) <https://rm.coe.int/16800c10cf>, 07.05.2017.

¹²²⁸ Bu konudaki tartışmalar için bkz. M. Weller, **Universal Minority Rights: A Commentary on the Jurisprudence of International Courts and Treaty Bodies**, OUP, 2007, s. 46-47.

AİHS de ayrı bir azınlık hakkı normu içermemektedir ve AİHM'in azınlık haklarını gözeterek aldığı kararlar AİHS'in ayrımcılık yasağı normunun Sözleşme'de yer alan diğer haklarla bir arada okunduğunda hükmedilen ihlallerden meyana gelmektedir.¹²²⁹

Temel yorum kuralının kesin bir sonuca götürmediği eldeki durumda, ayrımcılık yasağı normunun MSHS'nin hedef ve amacı bakımından merkeziliğini değerlendirmek bakımından yardımcı bir yorum aracı olan Sözleşme'nin hazırlık çalışmalarına değinmek yerinde olacaktır. Hazırlık çalışmaları, m. 27 hükmünün, m. 2 ve 26'da yer alan ayrımcılık yasağı normuna ek olarak getirildiğini ve bu yasağı etkili biçimde toplumun tüm kesimlerine uygulanmasını sağlamak için koyulduğunu, özellikle hassas bir grup olan azınlıklarla nüfusun geri kalanı arasında *de facto* eşitliği sağlamaya çalıştığını göstermektedir.¹²³⁰ Madde 27, MSHS'de negatif bir dille kaleme alınmış tek hükümdür; bununla beraber devletin ilgili eşitliği gerçekleştirmesi için üstlenmesi gereken pozitif yükümlülükleri de içermektedir.¹²³¹

Burada, azınlık haklarının, bu grupların hassas doğasından ötürü MSHS'de ayrıca düzenlendiği, m. 26'yı bu özel grup bakımından pekiştirme amacı taşıdığı düşünüldüğünde sorulması gereken soru şudur, bu düzenleme belli bir grup için dışlandığında MSHS'nin hedef ve amacına dahil esaslı bir öge etkilenmiş olmakta mıdır? Günümüzde hala azınlık haklarının bağlayıcı bir hukuki tanımının olmadığı, bu maddeye koyulan çekincelerinse İHK tarafından hedef ve amaçla bağdaşmazlık temelinde eleştirilmediği göz önünde bulundurulduğunda, ilgili normun Sözleşme'nin hedef ve amacı için esaslı oluşu tartışma götürür niteliktedir. Buradaki kıstas, ilgili gruba ait bireye m. 26'ya uygun olarak ayrımcılık yapılmaması olmalıdır. Zira m. 27'nin

---

¹²²⁹ Doğan/Türkiye Kararı, ayrımcılık yasağı normuyla düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün bir arada okunduğu, Alevi haklarına ilişkin güncel bir örnek teşkil etmektedir. Bkz. ECtHR, **İzzettin Doğan and others v. Turkey**, Application no. 62649/10, 26.04.2016.

¹²³⁰ Hazırlık çalışmalarının ilgili kısmı için bkz. "Commission on Human Rights, 5th Session, A/2929, Chapt. VI, §183", Marc J. Bossuyt, **Guide to the "Travaux Préparatoires" of the International Covenant on civil and Political Rights**, Martinus Nijhoff Publishers, 1987, s. 493. Aynı yönde bkz. Ulrike Barten, "Article 27: A First Point of Reference", **The United Nations Declaration on Minorities**, Vol 9, 2015, s. 46-65.

¹²³¹ Bossuyt, **a.g.e.**, s 494 vd.; Nowak, **a.g.e.**, s. 500.

koyulma temeli azınlıklara yönelik ayrı bir hak öngörmek değil, azınlıklar bakımından ayrımcılık yasağı normunun uygulandığından emin olmaktadır.

Bununla beraber, Türkiye'nin ilgili maddeye ilişkin çekincesini önce gözden geçirerek açık ve şeffaf hale getirmesi, daha sonra da kaldırma yönünde somut adımlar atması, yukarıda yer alan Komite üyelerinin gözlemleri ve İHK'nın ilgili Genel Yorumu ışığında, elzemdir. Zira Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ne koyduğu çekince nedeniyle Danimarka'nın aldığı eleştiriler yakında İHK tarafından Türkiye için de yapılabilir.¹²³² Kaldı ki, Türkiye'nin bu çekinceyi koyarken sahip olduğu korku yersizdir. Anayasa Mahkemesi 1994 tarihli bir kararında, ulusal devletlerde dil, din, ırk ve mezhep bakımından birbirinden farklı olan topluluklardan her birine azınlık hakkı tanınmasının devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesine aykırı olduğunu ortaya koymuştur.¹²³³ Ancak burada Türkiye'nin dikkat etmesi gereken husus, azınlık haklarının azınlığı oluşturan topluluğa değil, bu topluluktaki bireylere tanınmış olmasıdır.¹²³⁴ Burada Anayasa Mahkemesi'nin söz ettiği, ülkenin bölünmez bütünlüğünü zedeleme ihtimali söz konusu olmadığına göre, bu çekince meşru bir temelden yoksun olacaktır.¹²³⁵ Türkiye derhal bu çekincesinin hangi amaca hizmet

---

¹²³² Türkiye'nin Alevi azınlıklarının Türkiye'deki düzenleme ve uygulamalar ışığında yaşadığı sorunlar ilgili AİHM kararları ve bunlara verilen tepkiler göz önünde bulundurulduğunda, güncelliğini korumaktadır. Bu sorunlar ve ilgili AİHM içtihadı için bkz. Emre Öktem, Mehmet C. Uzun, **IACL National Report: The Republic of Turkey**, The International Center for Law and Religion Studies, Utah: Brigham Young University, s. 701-718, 2010, s. 746-747, 750.

¹²³³ T.C. Anayasa Mahkemesi, "Esas No. 1993/2", "Karar No. 1993/3", 30.11.1993, **Resmi Gazete**, Yayımlanma Tarihi: 9.8.1994, s. 29. Kararda AYM şöyle demektedir: "*Devletlerde dil, din, ırk, mezhep bakımlarından farklı toplulukların bulunması hem doğal ve hem de bir olgudur. Ancak, bu topluluklardan her birine azınlık hakkı tanınması, devletin ülkesi ve ulusuyla bölünmezliği ilkesine ters düşer.*"

¹²³⁴ Naz Çavuşoğlu, "Azınlıkların Korunmasına İlişkin Uluslararası Normlar", **Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları, AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, derleyenler: Ayhan Kaya – Turgut Tarhanlı, TESEV Yayınları, 2005, 241-262, s. 248. Patrick Macklem, "Minority Rights in International Law", **International Journal of Constitutional Law**, Vol. 6, No. 3-4, 2008, s. 531. Burada yerli halklar, kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olan bir topluluk olarak, bir istisna teşkil etmektedir. Bu konuda bkz. Nigel S. Rodley, "Conceptual Problems in the Protection of Minorities: International Legal Developments", **Human Rights Quarterly**, Vol. 17, pp. 48-71, 1995, s. 63.

¹²³⁵ Elbette, azınlık haklarıyla devlet egemenliği arasında bir gerilim olduğuna ilişkin saptamalar da yersiz değildir. Bu konunun ele alındığı, Joseph Yacoub tarafından kaleme alınan "Les Minorité – Quelle Protection?" adlı eserin analiz edildiği kitap incelemesi, bu konudaki tartışmaları da özetlemektedir. Bkz. Emre Öktem, "Les Minorité – Quelle Protection? (Azınlıklar – Hangi Himaye?)", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Yıl 15, Sayı 1-2, 1995, s. 201-203.

ettiğini dile getirerek çekinceyi gerekçeli hale getirmeli, aynı zamanda kaldırılması yolunda somut adımlar attığını uluslararası topluma göstermelidir. Türkiye'deki *de facto* durumun da Fransa'dan daha iç açıcı olmadığı ve Türkiye'nin her halükarda MSHS m. 26 temelinde Sözleşme'yi ihlal ettiğine dair delillerin bulunduğu açıktır.¹²³⁶

b. *Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin Seçmeli Protokolü'ne koyulan ratione materie çekincenin değerlendirilmesi*

Türkiye MSHS-SP1'e 24 Kasım 2006'da iki beyan ve bir çekince ile taraf olmuştur. Protokol'e koyduğu çekince metninin *ratione materie* çekince kategorisine giren kısmı¹²³⁷ şöyledir: “Türkiye Cumhuriyeti, Protokol'ün 5(2)(a) maddesine, Komite'nin yetkisinin: a) bireyler tarafından iletilen şikayete konu sorunun, başka bir uluslararası çözüm veya soruşturma usulü tarafından, zaten incelenmiş veya incelenmekte olduğu durumlara ilişkin şikayet bildirimlerini kapsamadığı, ... c) Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesinin ihlal edildiği iddiasını taşıyan şikayetlerde, söz konusu Sözleşme'de garanti altına alınan haklar dışındaki haklara atıf yapılan ihlal iddialarına ilişkin şikayet bildirimlerini kapsamadığı yönünde çekince koyar.”¹²³⁸

MSHS-SP1, m. 5(2)(a), bir bireysel başvurunun hangi durumlarda dikkate alınmayacağına ilişkindir.¹²³⁹ Türkiye'nin veya İHK'nin bu çekince bağlamında bir açıklama veya beyanı bulunmamaktadır. Ayrıca bu çekinceye ilişkin herhangi bir devlet itirazı da söz konusu olmamıştır.

Çekincede yer alan 26. madde, daha önce de belirtildiği üzere, MSHS'nin ayrımcılık yasağına ilişkin hükmüdür ve bu yasağın, AİHS m. 14'ten farklı olarak,

---

¹²³⁶ Azınlık haklarının ihlal edildiği bir ortamı tasvir eden bir çalışma için bkz. Ayhan Kaya, Turgut Tarhanlı, “Türkiye’de Azınlıklar ve Anayasal Yurttaşlık”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları, AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, s. 9-28.

¹²³⁷ Bu çekincenin b) şıkkı ise *ratione loci* ve *ratione temporis* niteliktedir.

¹²³⁸ Çekincenin Türkçe metni için bkz. **Resmi Gazete**, Sayı 26250, 5.8.2006.

¹²³⁹ MSHS m. 5(2)(a)'nın metni şöyledir: “Komite, bir bireyden gelen herhangi bir başvuruyu, aşağıdaki hususları belirlemiş/(kesinleştirmiş) olmadıkça incelemeyecektir: (a) Aynı meselenin bir başka uluslararası soruşturma ya da çözüme kavuşturma usulü çerçevesinde incelenmekte olmadığını;...” Çeviri için bkz. Gemalmaz, **Uluslararası Sistemler**, s. 152.

Sözleşme’de düzenlenen haklar çerçevesinde ihlal edilebilecek bir ayrımcılık yasağına değil, genel bir ayrımcılık yasağı normuna işaret etmektedir. Bu bakımdan, Türkiye’nin koyduğu çekince, Protokol’de öngörülen şikayet başvurusunun konusunu MSHS’de yer alan haklarla sınırlandırmaktadır. Söz konusu çekince İHK’nin yetkisini MSHS dışı haklar bakımından kısıtlamakta ve şüpheyile yaklaşılacak çekincelerin dışında kalmaktadır. Ayrıca, Sözleşme’de yer alan bir hakkın esasına etki etmemekte, bu hakkın uygulanması bakımından verilen güvenceyi Sözleşme’nin kendi içinde yer alan haklarla sınırlı tutmaktadır. Sözleşme dışında kalan haklar bakımından korumayı dışlayan bir çekincenin, Sözleşme’nin hedef ve amacıyla bağdaşmayacağını iddia etmek oldukça güçtür. Ne İHK’nin ne de devletlerin aksi yönde bir beyanı olması da bu savı güçlendirmektedir. Bunların yanı sıra, daha önce de belirtildiği üzere, Almanya’nın da aynı doğrultuda bir çekincesi bulunmaktadır ve Almanya açıklamasında İHK içtihadında yer bulan, MSHS m. 26 korumasının yalnızca bu Sözleşme’de yer alan haklarla sınırlı olmadığı yönündeki uygulamayı dışlamak için bu çekinceyi koyduğunu ifade etmektedir.¹²⁴⁰ Elbette, m. 26 normunun metni ve içtihat ışığında, bağlı norm olmadığı ve ayrımcılık yasağını belli hak temelleriyle sınırlamadığı düşünüldüğünde, bu hakkın uygulamasının etkili kılınması bakımından sorun oluşturduğu düşünülebilir. Ancak bu etkinin, Sözleşme’nin hedef ve amacına zarar verir düzeyde olduğunu iddia etmek mümkün gözükmemektedir.

c. *Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’ne koyulan ratione materie çekincenin değerlendirilmesi*

Türkiye ESKHS’ye 23 Eylül 2003’te üç beyan ve bir çekince ile taraf olmuştur. Sözleşme’ye koyduğu çekince metni şöyledir: “Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme’nin 13. maddesinin 3. ve 4. fıkraları hükümlerini Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 3., 14. ve 42. maddelerindeki hükümler¹²⁴¹ çerçevesinde uygulama hakkını saklı tutar.”¹²⁴²

¹²⁴⁰ Bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/III/4/d. İnsan hakları sözleşmelerinin yorumunda sonraki uygulama” başlığı altında yapılan açıklamalar.

¹²⁴¹ 3. madde hükmü Türkiye Cumhuriyeti’nin bütünlüğü, resmi dili, bayrağı, millî marşı ve başkentine, 14. madde hükmü temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmamasına, 42. madde hükmü ise eğitim ve

ESKHS m. 13'ün 3. paragrafı kamu kurumlarının kurmuş olduğu okulların dışında, asgari standartları sağlayan bir okulda eğitim görmeyi ve kendi inançlarına uygun bir eğitimin sağlanmasını düzenlerken, 4. paragraf m. 13'te yer alan hükümlerin eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüğüne engel teşkil eder biçimde yorumlanamayacağını belirtmektedir.¹²⁴³

Türkiye, ESKHK'ye sunduğu ilk raporunda Sözleşme'ye beyan ve çekinceyle taraf olduğunu belirtmekle yetinirken,¹²⁴⁴ İHK rapora ilişkin sonuç gözleminde Türkiye'nin çekincelerinden endişe duyduğunu belirtmiş, bu çekinceleri kaldırmasını ve ilgili hükümleri Komite'nin içtihadına uygun biçimde yorumlayıp uygulamasını tavsiye etmiştir.¹²⁴⁵ MSHS m. 27'ye ilişkin çekinceye itiraz eden Devletler, yani, Almanya, Finlandiya, Portekiz ve İsveç bu çekinceye de itiraz etmiştir ve yine Finlandiya dışındaki Devletler hedef ve amaçla bağdaşma ölçütüne gönderme yapmışlardır. Almanya ayrıca bu çekinceyi, ilgili maddelerde güvence altına alınan özgürlüklerin “özünü koruyacak şekilde” yorumlanıp uygulanacağı yönünde anladığını eklemiştir.

Burada, Anayasa'nın belli maddelerine gönderme yapmanın ilgili çekinceyi genel ve muğlak olarak nitelendirilmekten kurtarmadığının altını çizmek gerekmektedir.¹²⁴⁶

öğrenim hakkına ilişkindir. Bkz. **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Kanun No.: 2709, Kabul Tarihi: 7.11.1982, (Çevrimiçi) https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf, 07.05.2017.

¹²⁴² Çekincenin Türkçe metni için bkz. **Resmi Gazete**, 11.08.2003, Sayı 25196.

¹²⁴³ ESKHS m. 13(3) ve 13(4)'ün Türkçe metni şöyledir: “3. *Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, ebeveynlerin ve uygulanabilir olduğu takdirde kanuni vasilerin kendi çocukları için, kamu makamları tarafından kurulmuş okulların dışında olup, Devlet tarafından konulmuş ya da onaylanmış asgari eğitim standartlarına uygun/(haiz) (diğer) okulları tercih etme ve çocuklarına kendi inançlarına uygun dini ve ahlaki eğitim sağlama özgürlüğüne saygı göstermeyi taahhüt ederler.* 4. *Bu maddedeki hiçbir hüküm, daima, bu madde paragraf 1'de düzenlenen ilkelere riayet edilmesi ve bu kurumlarda verilen eğitimin Devlet tarafından belirlenebilecek asgari standartlara uygun olması koşuluyla, bireylerin ve kuruluşların eğitim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne engel teşkil eder/(müdahaleye cevaz verir) şekilde yorumlanmayacaktır.*” Çeviri için bkz. Gemalmaz, **Uluslararası Sistemler**, s. 35.

¹²⁴⁴ Committee on Economic, Social and Cultural Rights, **Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Initial reports submitted by States parties under articles 16 and 17 of the Covenant, Turkey**, UN Doc. E/C.12/TUR/1, 28.01.2009, s. 8, para. 1.

¹²⁴⁵ Committee on Economic, Social and Cultural Rights, **Consideration of reports submitted by States parties under articles 16 and 17 of the Covenant, Concluding observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Turkey**, E/C.12/TUR/CO/1, 12.07.2011, s. 2, para. 6.

¹²⁴⁶ Bu konuda bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/III/B/2/d. Muğlak çekinceler” başlığı altında yapılan açıklamalar.

Bu çekince, hem muğlak olması hem de Sözleşme haklarının uygulanmasını iç hukuka tâbi kılması bakımından kuvvetli şüphe kategorisinde değerlendirilecek bir çekinedir. Bir açıklamanın yokluğunda, herhangi bir somut olayda çekincenin ESKHS'nin hedef ve amacıyla bağdaşır şekilde yorumlanması esas olacaktır ve Türkiye'nin çekincesi dar, *contra proferentem* bir yaklaşımla yorumlanacaktır. Çekincenin muğlak lafzı dolayısıyla Türkiye'nin bu çekincenin ilgili maddelerin uygulamasını tam olarak ne şekilde kısıtladığı yönünde bir açıklama yapması elzemdir.

Her ne kadar Türkiye'nin bu çekinceyi neden koyduğuna ve muhafaza ettiğine dair bir niyet bulgusu yoksa da, Türkiye'nin çekincesinde gönderme yaptığı Anayasa maddelerinin sırasıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin anadilini, hakkın kötüye kullanılmasını ve Türkçe'nin eğitimde temel alınacak tek dil olduğunu ifade eden eğitim hakkını düzenlemesi, Türkiye'nin çekinceyi yasaklayan BM Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Uluslararası Sözleşme'ye,¹²⁴⁷ taraf olmaması,¹²⁴⁸ MSHS'de yer alan azınlık haklarına koyduğu ve aşağıda incelenecek olan ÇHS çekincesi, ESKHS'ye koyduğu çekincenin nedenini tahmin etmeyi kolaylaştırmaktadır.

İlgili çekincenin dilsel grupların anadilde eğitim hakkını kısıtlama ve onları içinde yaşadıkları ülkenin resmi dilinde eğitim görmeye zorlama etkisi taşıdığı düşünüldüğünde, bu çekincenin hedef ve amaç testini geçmesi zor gözükmektedir. Zira, ESKHS m. 2 Devletlerden açıkça, Sözleşme'de yer alan hakların bireyler tarafından kullanılmasının ayrımcı olmamasını güvence altına almalarını istemektedir. Çekincenin ayrımcılık yasağına aykırı olması ve kültüre dair vazgeçilmez bir öge olan dil hakkını kısıtlaması da bağdaşmazlık şüphesini kuvvetlendirmektedir. Bu Sözleşme bakımından MSHS m. 26'da olduğu gibi genel ayrımcılık yasağı normunu düzenleyen bir hüküm bulunmaması da, ilgili çekince çerçevesinde ayrımcılık yasağının esasına etki eden uygulamaların denetime tabi tutulamayacağı sonucuna götürebilecektir.

---

¹²⁴⁷ United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization, **Convention Against Discrimination in Education**, Doc. No. 6193, 1965 (Çevrimiçi), <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20429/volume-429-I-6193-English.pdf>, 07.05.2017. Sözleşme'nin 9. maddesi uyarınca, Sözleşme'ye çekince koyulmasına izin verilmektedir.

¹²⁴⁸ Bkz. Selminaz Adıgüzel, **Uluslararası Hukukta ve Türkiye'de Eğitim Hakkı**, Legal Kitabevi, 2016, s. 89. Yazar, taraf olmama nedenini çekincelerin yasaklanmasına bağlamaktadır.

Zira Türkiye, yukarıda ifade edildiği üzere, MSHS-SP1'e çekince koyarak, m. 26'da yer alan ayrımcılık yasağının uygulanmasının Komite tarafından denetlenmesini MSHS'de yer alan haklarla sınırlandırmıştır. Dolayısıyla, ESKHS'nin ilgili maddelerine koyulan çekincenin ayrımcılık yasağı normu karşısında değerlendirilmesi mümkün olmayacaktır. Yani, ayrımcılık yasağının bu maddeler bakımından delindiği iddia edildiğinde bu iddianın bir bireysel şikayet çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün olmayacaktır. Bu nedenle Türkiye'nin ilgili çekinceleri ayrımcılık yasağını delmeyeceği konusunda muğlaklığa yer vermeyen bir açıklıkla yeniden formüle etmesi gerekmektedir.

d. *Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne koyulan ratione materie çekincenin değerlendirilmesi*

Türkiye ÇHS'ye 4 Nisan 1995'te bir çekince ile taraf olmuştur. Bu çekince şöyledir: "Türkiye Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 17, 29 ve 30. maddeleri hükümlerini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır."¹²⁴⁹

ÇHS m. 17 çocuğun esenliği ve gelişimi için kitle ulusal ve uluslararası kitle iletişim araçlarından yararlanılmasını düzenlemektedir. Maddenin (d) bendi, bu araçların bir azınlık gruba ya da yerli bir halka (*indigenious*) ait olan bir çocuğun dil bakımından gereksinimlerine özel önem verilerek teşvik edilmesini öngörmektedir.¹²⁵⁰ ÇHS m. 29, çocuğun eğitiminin hangi hedeflere yönelik olduğunu düzenlemekte, maddenin (d) bendi, bu hedeflerden birini çocuğun "anlayış, barış, hoşgörü, cinsiyetler arası eşitlik, ve tüm halklar, etnik, ulusal ve dinsel gruplar ve yerli halk kökenli kişiler arasında dostluk ruhu içinde, özgür bir toplumda sorumluluk sahibi bir insan olarak yaşamaya

¹²⁴⁹ Çekincenin Türkçe metni için bkz. **Resmi Gazete**, Sayı 22184, 27.01.1995, s. 15. Lozan Barış Antlaşması'nın Türkçe ve İngilizce karşılaştırmalı metinleri için bkz. Kaya, **Uluslararası Hukukta Temel Belgeler**, s. 711-745.

¹²⁵⁰ Çeviri için bkz. Gemalmaz, **Uluslararası Sistemler**, s. 604.

hazırlanması” olarak belirlemektedir.¹²⁵¹ ÇHS m. 30 ise etnik, dinsel ya da dilsel azınlıklara ve yerli halk kökenlilere mensup çocukların “kendi kültüründen yararlanması, kendi dininde ibadet etmesi ve dininin gereklerini yerine getirmesi veya kendi dilini kullanması” hakkının inkar edilemeyeceğini düzenlemektedir ve madde metni, yerli halk kökenlilere mensup çocukların da dahil edilmesinin dışında MSHS m. 27’yle aynı korumayı çocuklar bakımından sağlamaktadır.

Türkiye, İHK ve ESKHK’ye sunduğu raporlardan farklı olarak ÇHK’ye sunduğu raporda koyduğu çekincelere ilişkin beyanatta bulunmaktadır.¹²⁵² Burada, azınlık hakları kavramı hakkında, gerek tanımı, gerek hükümleri, gerekse uygulanması bakımından bir konsensüs bulunmadığını, Türkiye’nin *lex generalis* olarak MSHS m. 27, *lex specialis* olarak ise Lozan Andlaşması m. 39 vd. hükümleri çerçevesinde hareket ettiğini ifade

---

¹²⁵¹ Çeviri için bkz. a.e., s. 612. Türkiye ayrıca, ÇHS-SP-SÇ m. 3(5) ÇHS’nin m. 29 hükmüne gönderme yaptığı için, bu çekincenin ilgili Protokol maddesi bakımından da geçerli olduğunu ifade eden bir beyanı Protokol’e koymuştur. Türkiye’nin 4 Mayıs 2004’te üç beyanla taraf olduğu ÇHS-SP-SÇ’nin m. 3(1) hükmü ulusal silahlı kuvvetlerde gönüllü olarak silah altına alınacak kişiler için 15 olan (ÇHS m. 38(3)) asgari yaş sınırının yıllar içinde yükseltileceğini düzenlerken, m. 3(5) ilgili hükümde yer alan yaş yükseltme koşulunun bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından yönetilen veya bunların denetimi altındaki okullara uygulanmayacağını salık vermekte, bunun sınırını ise ÇHS m. 28 ve m.29 olarak göstermektedir. ÇHS’nin bu maddeleri ise çocuğun eğitim hakkını düzenlemektedir. Kısaca, Türkiye’nin hakkında beyan koyduğu m. 3(5) uyarınca, çocuğun silah altına alınması asgari yaşının yıllar içinde yükseltilmesinin istisnası, silahlı kuvvetlerce yönetilen veya denetlenen okullarda alınan eğitimidir, ancak bu eğitimin de ÇHS m. 28 ve 29’a da uygun olması gerekecektir. İşte Türkiye, burada m. 29’a koymuş olduğu çekinceye dikkat çekmekte, bunun ilgili okullardaki eğitime de sirayet edeceğini belirtmek istemektedir. ÇHS-SP-SÇ’ye ilişkin raporunda bu beyanından söz etmeyen Türkiye, yalnızca askeri liselerin ve astsubay hazırlama okullarının m. 28 ve 29’a aykırı olmadığını belirlemektedir. (Bkz. Committee on the Rights of the Child, **Consideration of Reports Submitted by States Parties under article 8, paragraph 1 of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict, Initial Reports of States parties due in 2006, Turkey, CRC/C/OPAC/TUR/1, 12.12.2007, para. 25.**) Türkiye’de 20 Temmuz 2016’da ilan edilen olağanüstü hal kapsamında, 31 Temmuz 2016’da yayımlanan Kanun Hükmünde Kararname (KHK) uyarınca harp akademileri, askeri liseler ve astsubay hazırlama okulları kapatıldığından Türkiye’nin bu maddeye koyduğu beyan ile raporunda yaptığı açıklamaların anlamını yitirdiği söylenebilir. Ancak ilgili KHK ile kurulan Milli Savunma Üniversitesi bünyesindeki öğrencilerin 18 yaş altında olması durumunda da Türkiye bir sonraki raporunda konuya ilişkin açıklama yapabilir. İlgili KHK için bkz. **Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Milli Savunma Üniversitesi Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname**, Karar Sayısı: KHK/669, RG, Sayı: 29787, 31.07.2016.

¹²⁵² Committee on the Rights of the Child, **Consideration of the reports submitted by States parties under article 44 of the Convention, Combined second and third periodic reports of States parties due in 2007, Turkey, CRC/C/TUR/2-3, 18.07.2011, s. 5, para. 7-9.**

etmiştir.¹²⁵³ Bu hükümlere hâle gelmeksizin, farklı etnik, dilsel ve dinsel kökenli gruplara ait çocukların özel alanda kendi kültürlerinden yararlanma, dinlerinin gereğini yerine getirme ve dillerini kullanma bakımından bir güçlük karşılaşmadıklarını eklemiştir.¹²⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dilinin Anayasa'da ortaya koyulduğunu ve buna ilişkin m. 2'nin değıştirilemez ve Cumhuriyet için elzem olduğunu ortaya koyan Türkiye, Anayasa m. 10'da yer alan eşitlik ilkesine gönderme yapmış, son olarak da "Türk Anayasa hukukunun, yerleşmiş uygulamanın ve Türkiye'nin yüksek menfaatlerinin azınlık haklarının bölücülük ve ayrılıkçılık için bir araç olarak değil, etnik, dilsel ve dinsel çeşitliliğe duyulan saygının bir göstergesi olarak kullanılmasını" gerektirdiğinden, şu anki uygulamanın devam etmesinin çok önemli olduğunu vurgulamıştır.¹²⁵⁵ Türkiye eşitlik ilkesine gönderme yaparken bu ilkedden daha sonra söz edeceğini de belirtmiştir. Nitekim daha sonra, "ayrımcılık yasağı" başlığı altında, çocuklar bakımından eşitlik ilkesinin iç hukuktaki yansımalarına gönderme yapmıştır.¹²⁵⁶ ÇHK ise Türkiye'ye ilişkin sonuç gözlemlerinde Devletin çekincelerinin özellikle eğitim hakkı, ifade özgürlüğü ve kendi kültüründen yararlanma hakkı bağlamında Anayasa ve Lozan Andlaşması'nda tanınmayan etnik azınlıklara mensup olan çocuklar üzerinde, özellikle de Kürt asıllı çocuklar bakımından olumsuz etkileri olabileceğini belirtmiş,¹²⁵⁷ Türkiye'nin m. 17, 29 ve 30'a koyduğu çekinceleri, tüm çocuk gruplarına, özellikle de Anayasa ve Lozan Andlaşması tarafından azınlık olarak tanınmayan Kürt kökenli çocuklara daha iyi bir koruma ve olanaklar sağlanması için geri çekmesini tavsiye etmiştir.¹²⁵⁸ Gözlemlere göre Türkiye'nin bir sonraki periyodik

---

¹²⁵³ A.e., para. 7.

¹²⁵⁴ A.e., para. 8.

¹²⁵⁵ A.e., para. 9.

¹²⁵⁶ A.e., para. 34-36. Burada Türkiye Türk Medeni Kanunu m. 8, Çocuk Koruma Kanunu m. 4, Türk Ceza Kanunu m. 122 ve Sosyal Hizmetler Kanunu m. 4(d)'ye gönderme yapmaktadır.

¹²⁵⁷ Committee on the Rights of the Child, **Consideration of reports submitted by States parties under article 44 of the Convention, Concluding observations: Turkey**, CRC/C/TUR/CO/2-3, 20 July 2012, para. 8.

¹²⁵⁸ A.e., para. 9. ÇHK ayrıca, Türkiye'nin ÇHS-SP-ŞÇ'ye koyduğu, m. 29'a ilişkin çekincesinin Protokol m. 3(5) bakımından da geçerli olduğunu belirten beyana gönderme yaparak, bu çekincesini kaldırması gerektiğini yinelemiştir. Bkz. Committee on the Rights of the Child, **Consideration of Reports**

raporunda sunması gereken gelişmelerden biri de Lozan Andlaşması'nda tanınmayan azınlıklara mensup çocuklara ayrımcılık yapılmamasına ilişkindir.¹²⁵⁹ ÇHK ayrıca bilgiye erişime ilişkin kısımda m. 17'ye koyulan çekincenin çocukların uygun bilgiye erişiminin önünde bir engel teşkil ettiğini belirtmiş¹²⁶⁰ ve Devlete çocuk kitaplarına erişiminin kolaylaştırılması için bu maddeye koyduğu çekinceyi geri çekmesini tavsiye etmiştir.¹²⁶¹

ÇHS'ye koyulan çekinceler bakımından, MSHS m. 27'ye koyulan çekinceyle ilgili yapılan açıklamaların *mutatis mutandis* uygulanması gerekmektedir. Zira bu çekince de gerek Anayasa'ya gerek Lozan Andlaşması'na gönderme yapması bakımından tâbi kılıcıdır. Her ne kadar Türkiye'nin açıklaması ışığında çekincenin muğlaklığı belli bir oranda giderilmiş olsa da, çekincenin eğitim hakkını somut olayda hangi oranda kısıtlayacağını tam olarak öngörmek mümkün değildir.

Yine, MSHS m. 27'ye ilişkin çekinceye olduğu gibi, bu çekince de azınlıkları devletin kendi tanımladıklarıyla sınırlandırarak eğitim hakkının uygulanması bakımından bir ayrımcılık ortaya çıkartmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin, uygulamalarının Anayasa'da öngörülen eşitlik ilkesine uygun olduğunu ve ayrımcılık yasağı normunu delmediğini ortaya koyan bir açıklamada bulunmasının aslında bir anlamı bulunmamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken, ESKHS'de de dikkat çekildiği üzere, Türkiye'nin MSHS-SP1'e çekince koyarak, m. 26'da yer alan ayrımcılık yasağının uygulanmasının Komite tarafından denetlenmesini MSHS'de yer alan haklarla sınırlandırmış olmasıdır. ÇHS'nin ilgili maddelerine koyulan bu çekincelerin ayrımcılık yasağı normu karşısında denetlenememesi hedef ve amaçla bağdaşmazlık tespitine götürebilecektir. Dolayısıyla, ESKHS bakımından olduğu gibi burada da Türkiye'nin

---

Submitted by States Parties under article 8, paragraph 1, of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict, Concluding Observations: Turkey, CRC/C/OPAC/TUR/CO/1, 29.10.2009, para. 5-6.

¹²⁵⁹ A.e., para. 7.

¹²⁶⁰ A.e., para. 40.

¹²⁶¹ A.e., para. 41.

ilgili çekinceleri ayrımcılık yasağını delmeyeceği konusunda muğlaklığa yer vermeyen bir açıklıkla yeniden formüle etmesi gerekmektedir.

e. *Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'ye koyulan ratione materie çekincelerin değerlendirilmesi*

Türkiye, GİS'ye 27 Eylül 2004'te dört beyan ve bir çekince ile taraf olmuştur.¹²⁶² Türkiye'nin ilk beyanının içeriği yalnızca bir yorum beyanı olduğunu ortaya koymaktadır.¹²⁶³ Ancak, koyduğu ikinci beyan, *ratione materie* bir çekinedir; üçüncü beyanının niteliği ise tartışmalıdır.

Türkiye'nin GİS'ye koyduğu ikinci beyana göre, Sözleşme'nin m. 45(2), (3) ve (4) hükümleri Anayasa ve ilgili yasalara göre uygulanacaktır. İlgili paragraflar, yerel dilin öğretimi için göçmen işçi çocuklarının yerel okul sistemine uyumlarını kolaylaştırıcı bir politika izlenmesini, bu çocukların anadillerini ve kültürlerini öğrenebilmelerini kolaylaştırmaya gayret gösterilmesini ve anadil eğitimleri için özel programlar sağlanmasını salık vermektedir.¹²⁶⁴ Türkiye GİK'ye sunduğu raporda bu beyana ilişkin bir açıklamada bulunmamaktadır;¹²⁶⁵ GİK de Türkiye'nin tüm beyanlarına ve çekincesine genel bir biçimde göndermede bulunarak, bunlara dair duyduğu endişeyi dile getirmiş, bunların göçmen işçilerin Sözleşme haklarından

¹²⁶² Türkiye bu beyanları, diğer Sözleşmelerden farklı olarak “bildirim” olarak adlandırmaktadır. Bunların ve çekincenin Türkçe metni için bkz. **Resmi Gazete**, Sayı 24597, 9.5.2001.

¹²⁶³ GİS'nin 15. maddesine ilişkin bu beyana göre yabancıların Türkiye'de gayrimenkul edinmeleri hakkında yasalarda öngörülen kısıtlamalar geçerliliğini koruyacaktır. Sözleşme m. 15 göçmen işçilerin ve aile fertlerinin bireysel ve ortak mal-mülk edinme hakkından “keyfi bir şekilde mahrum bırakılmayacağını” (“no migrant worker or member of his or her family shall be arbitrarily deprived of property”) belirtmektedir. Yabancıların mal-mülk edinmesinin iç hukuk düzenlemelerince kısıtlanması ise, maddenin ortaya koyduğu, var olan mülkünden mahrum bırakılma anlamına gelmemektedir. Bu şekilde değerlendirilse dahi, bu kısıtlama keyfi bir biçimde uygulanmadığı sürece ilgili maddeyi kısıtlayıcı veya farklılaştırıcı bir etki doğurmayacaktır. Kaldı ki Türkiye'nin bu beyanla keyfi bir mahrum bırakmayı amaçladığını beyan metninden çıkartmak mümkün değildir. Şayet keyfi bir uygulama söz konusu olursa gerek iç hukuka gerekse koyulan beyana aykırılık söz konusu olacaktır.

¹²⁶⁴ Maddenin çevirisi için bkz. *Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun*, 26.4.2001.

¹²⁶⁵ Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, **Consideration of reports submitted by States parties under article 73 of the Convention pursuant to the simplified reporting procedure, Initial reports of States parties due in 2006, Turkey**, UN Doc. CMW/C/TUR/1, 8.04.2016.

yararlanmalarını tamamiyle engelleme tehlikesi doğurduğuna dikkat çekmiş¹²⁶⁶ ve Türkiye'ye bunları geri çekmesi için gerekli adımları atmasını tavsiye etmiştir.¹²⁶⁷ Sivil toplum kuruluşlarının GİK'ye sunduğu gölge raporda ise bu beyandan söz edilmemektedir.¹²⁶⁸

Bu beyanın bir çekince olduğu tespitini yapmak gerekmektedir. Türkiye'nin bu konudaki niyetine dair Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler ve Dışişleri Komisyonları'nın raporunda bir iz bulmak mümkün olmamıştır.¹²⁶⁹ Ancak burada kullanılan dil, yukarıda yer alan ve Türkiye'nin MSHS, ESKHS ve ÇHS'ye koyduğu, Anayasa'ya gönderme yapan çekincelerle gerek metin olarak gerekse yöneldiği hükümlerin içeriği bakımından oldukça benzerdir. Bu beyan, Türkiye'nin MSHS, ESKHS ve ÇHS'ye koyduğu çekinceler gibi Anayasa'ya genel olarak gönderme yapmaktadır ve anadilde eğitime ilişkin maddelere koyulmuştur. Dolayısıyla bu beyanın neden çekince olarak adlandırılmadığını anlamak güçtür.

Türkiye'nin GİS'ye koyduğu üçüncü beyan ise Sözleşme'nin 46. maddesinin Türkiye'de hala yürürlükte olan ulusal gümrük mevzuatının hükümlerine göre uygulanacağını ifade etmektedir. 46. madde, göçmen işçiler ve aile fertlerinin, ilgili taraf Devletin bağlı olduğu gümrüğe ilişkin uluslararası düzenlemeler saklı kalmak kaydıyla, kişisel kullanım için alınan eşyaların ithalat ve ihracatından alınan gümrük harç ve vergilerinden muaf olduğunu belirtmektedir. Maddede bu muafiyetin geçinmek için

---

¹²⁶⁶ Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, **Concluding observations on the initial report of Turkey**, CMW/C/TUR/CO/1, 31.05.2016, para. 15.

¹²⁶⁷ **A.e.**, para. 16.

¹²⁶⁸ PICUM, the Human Resources Development Foundation, Development Workshop Cooperation and the Immigrant Justice Clinic at the American University Washington College of Law, **Shadow Report on Turkey to the UN Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families (CMW)**, 24th Session, 2016, (Çevrimiçi) http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CMW/Shared%20Documents/TUR/INT_CMW_NGO_TUR_23327_E.pdf, 07.05.2017.

¹²⁶⁹ Burada ilgili beyanlara dair herhangi bir açıklama yer almamaktadır. Bkz. TBMM, **Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun Tasarısı ve Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler ve Dışişleri Komisyonları Raporları (1/539)**, (Çevrimiçi) <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss199m.htm>, 07.05.2017. Komisyon tutanaklarına ilişkin bilgi ise ne çevrimiçi olarak, ne de TMBB arşivinde erişilebilir durumdadır.

yapılan faaliyetler için gerekli araç-gerecin ithalat ve ihracatından doğan gümrük harç ve vergilerini de kapsadığı eklenmekte, bu muafiyetin hangi durumlarda ortaya çıktığı sıralanmaktadır. Bu beyan özelinde ne Türkiye'nin GİK'ye sunduğu raporda, ne de GİK'nin sonuç gözlemlerinde bir açıklama veya tepki bulmak mümkündür. Bu beyan, Türkiye'nin gümrük konusundaki mevzuatına gönderme yapmakta ancak bu mevzuatın m. 46 hükmüne nasıl bir etkide bulunduğunu ortaya koymamaktadır. Bu nedenle beyanın hükümden doğan yükümlülüklerde bir kısıtlama veya farklılaşma meydana getirip getirmediğini anlamak güçtür ve gümrük mevzuatında detaylı bir inceleme yapmayı gerektirmektedir. Bu nedenle ilgili beyanın hukuki niteliğini saptamak güçtür.

Bu beyanların yanısıra, Türkiye GİS'nin 40. maddesine göçmen işçilerin sendika kurma hakkı olmadığını belirten bir çekince koymuştur. Bunun gerekçesi de 2821 sayılı Sendikalar Yasası'nda sendika kurma şartları arasında yer alan Türk vatandaşlığına sahip olma şartı olarak gösterilmiştir. Türkiye daha sonra GİK'e sunduğu raporda, 6356 no.lu Kanun gereğince sendika kurma hakkının Türk vatandaşlarıyla sınırlı olma şartının ortadan kalktığını, Türkiye'nin bu nedenle GİS m. 40'a koyduğu çekinceyi kaldırmayı düşündüğünü belirtmiştir.¹²⁷⁰ Türkiye'nin koyduğu beyan ve çekincelere ilişkin bir devlet itirazı bulunmamaktadır.

GİS'ye koyulan ikinci beyanın aslında bir çekince olduğu ve gerek MSHS, gerek ESKHS, gerekse ÇHS'ye koyulan, Anayasa'ya ve Lozan Andlaşması'na gönderme yapan çekincelerle paralel bir saike sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu çekincenin de yukarıda yapılan açıklamalar ışığında değerlendirilmesi, kısaca, hedef ve amaçla bağdaşmaz olduğu kesin biçimde ifade edilemeyecek olsa da, yeniden formüle edilmesinin gerekliliğinin vurgulanması elzemdir.

GİS'ye koyulan üçüncü beyanın da, her ne kadar, bir hükmün uygulanmasına ilişkin olsa ve bir hakkın özüne dokunmadığı izlenimi uyandırsa da, daha açık bir dille ifade edilmesi gerekmektedir.

---

¹²⁷⁰ Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, Consideration of reports submitted by States parties under article 73 of the Convention pursuant to the simplified reporting procedure, Initial reports of States parties due in 2006, Turkey, CMW/C/TUR/1, 2016, para. 37.

GİS'e koyulan çekince ise açık bir dille kaleme alınmıştır ve bir hakkın uygulanmasına etki eden meşru bir sınırlandırma olarak görülebileceği anlaşılmaktadır. Ancak, burada dikkati çeken, Türkiye'nin mevzuatının 2012 yılında Göçmen İşçiler Sözleşmesi'nin ilgili hükmüyle uyumlaştırılmış olmasına karşın, Türkiye'nin bu çekincesini muhafaza ediyor oluşudur.

2. Sözleşmenin veya Seçmeli Protokol'ün Uygulanmasını karşı taraf bakımından sınırlandıran (*ratione personae*) çekince

a. Çekinceye yönelen tepkiler

Bu tür bir çekince Türkiye tarafından yeknesak bir metinle IAOKS, MSHS, MSHS-SP1, ESKHS, ÇHS-İP-SC ve ÇHS-İP-ÇS'ye koyulmuştur. Türkiye tarafından "beyan" olarak adlandırılan bu çekincenin metni şöyledir: "Türkiye Cumhuriyeti, işbu Sözleşme'nin hükümlerini yalnızca diplomatik ilişkisi bulunan Taraf Devletlere karşı uygulayacağını beyan eder." Bu beyana, aslında bir çekince olduğu ve ilgili sözleşmenin hedef ve amacıyla bağdaşmadığı ya da bağdaşırılığı bakımından ciddi şüphe uyandırdığı gerekçesiyle, İsveç, Birleşik Krallık, Kıbrıs, Almanya ve Yunanistan itiraz etmiştir.¹²⁷¹

İlgili Komiteler de bu beyanın açıklığa kavuşturulmasını talep etmiş,¹²⁷² Türkiye'nin hangi devletlerle diplomatik ilişkisinin bulunmadığını sorgulamıştır.³⁷ Ayrıca İHK'daki görüşmeler sırasında Komite üyesi Bay Kalin, böyle bir çekincenin hangi amaçla koyulduğunu anlayamadığını dile getirmiştir.¹²⁷³

b. Ratione personae çekincenin değerlendirilmesi

Türkiye'nin hangi devletlerle diplomatik ilişkisi olmadığına dair bir liste çalışmanın yazarı tarafından elde edilememiştir. Böyle bir liste olsa da olmasa da, ilgili

---

¹²⁷¹ İsveç, tüm bu belgelere ilişkin koyulan beyana aynı dille itiraz etmiş, IAOKS bakımından Sözleşme'nin izin verilmeyecek çekincelere ilişkin 20. maddesine gönderme yapmış, tüm bu belgeler bakımından Türkiye'nin Sözleşme'ye taraf olurken, söz konusu çekinceye faydalanamayacağını da ayrıca belirtmiştir. Sözü edilen diğer devletlerse, bu belgelerden bazılarında yer alan ilgili çekinceye itiraz etmişlerdir.

¹²⁷² Committee on the Economic, Social and Cultural Rights, **Summary Record of 3rd meeting**, E/C.12/2011/SR.3, 3.05.2011, para. 18.

¹²⁷³ HRC, **Summary record of the 2928th Meeting**, CCPR/C/SR.2928, 24.12.2012, para. 10.

devletler bu durumdan elbette haberdar olacaklardır. Yine de bu durum, ilgili devlet vatandaşı olan birinin Türkiye aleyhine bireysel başvuruda bulunmasını engellemeyecektir.

Beyan olarak başlıklandırılan bu çekince, ilgili belgenin uygulanmasını birtakım devletler bakımından dışlama amacı taşıdığından çekince olduğu açıktır. Açık olmayan, böyle bir metnin ilgili belgenin uygulanmasına ne şekilde etki etmesinin amaçlandığıdır. Ancak vurgulanmalıdır ki, buradaki muğlaklık çekincenin ne lafzına, ne de doğuracağı etkilerin hakkı ihlal edilen bireyler üzerindeki olası etkilerine ilişkindir. Dolayısıyla burada açık bağdaşmazlığa neden olan bir muğlaklıktan söz edilemez.

Bu tür bir çekince bakımından açık olmayan, belli devletleri dışlamaya ilişkin bir beyanın bir insan hakları sözleşmesine koyulma rasyonelidir. Zira, insan hakları sözleşmelerinin *erga omnes partes* yükümlülükler içerme ve mütakabiliyeti büyük ölçüde işlevsiz kılma özellikleri,¹²⁷⁴ bir insan hakları sözleşmesinin bir taraf Devletle yalnızca onun diplomatik ilişkiler içinde bulunduğu diğer taraf Devletler arasında geçerli olacağına ilişkin bir beyanı *ratio legis*'ten yoksun kılmaktadır. Böyle bir çekince, ancak, daha önce hiç başvurulmamış olan devletler arası şikayet mekanizmasının işletilmesini engelleyebilecektir. İnsan hakları sözleşmelerinin odak noktasında Devlet çıkarları yoktur; onlar, vatandaşlık unsurundan bağımsız olarak, ilgili sözleşmeye taraf olan devletin yargı yetkisine dahil olan tüm bireyleri korumayı amaçlar. Böyle bir sözleşmeyi onaylayan devletin asıl muhatabı bireylerdir. Dolayısıyla böyle bir beyan çekince koyan devletin çıkarını diğerine karşı dengeleyici bir özelliğe sahip olmayacaktır. Bu da, ilgili beyanda yer alan, sözleşme hükümlerinin uygulanmasının belli devletler bakımından dışlanmasını anlamsız kılmaktadır. Yunanistan da itirazında ilgili beyanın çekince olduğunu belirtmenin yanı sıra, bireylere haklar bahşeden insan hakları sözleşmelerinde mütakabiliyet ilkesinin dışlanmasını göz ardı ettiğini belirtmiştir.

Bu çekince bakımından vurgulanması gereken, *ratio legisten* yoksun olduğu ve politik gerekçelerle öne sürülerek Türkiye'nin insan hakları sözleşmelerine bakışında var

---

¹²⁷⁴ Bu konuya ilişkin açıklamalar için bkz. "İKİNCİ BÖLÜM/III/A/1/a. Erga omnes partes yükümlülükler içermeleri ve mütakabiliyet ilkesini işlevsiz kılmaları" başlığı altında yapılan açıklamalar.

olması gereken ciddiyete hanel getirdiğidir. Böyle bir çekince yalnızca, Türkiye'nin insan hakları sözleşmelerinin özelliklerine hakim olmadığına ve politik gerekçelerle bu sözleşmelerin yapısına uygun olmayan çekinceler ileri sürme gafletine düştüğüne işaret etmektedir.¹²⁷⁵

3. Sözleşme veya Seçmeli Protokol'ün uygulanmasını coğrafi bakımdan sınırlandıran (*ratione loci*) çekinceler

Türkiye IAOKS'ye, MSHS-İP1'i kapsayacak şekilde¹²⁷⁶ MSHS'ye ve ESKHS'ye bu tür çekinceler koymuştur. Türkiye, beyan olarak adlandırdığı bu çekincelerle ilgili sözleşmeleri yalnızca kendi ülke sınırları itibarıyla onaylamış bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu çekinceler haklı olarak İsveç ve Yunanistan tarafından itiraza konu edilmiştir. Devletler Türkiye'nin bu sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini kendi yargı yetkisine dahil tüm bireyler bakımından yerine getirmeyi

¹²⁷⁵ Bu noktada, Türkiye'nin sözleşmelerin uygulama alanı bakımından koyduğu beyanları çekmeyeceğinin bir göstergesi olarak, Çalışma Grubu raporunda (A/HRC/15/13) yer alan Türkiye delegasyonu beyanına gönderme yapmak yerinde olacaktır. Bkz. Human Rights Council, **Report of the Working Group on the Universal Periodic Review: Turkey**, UN Doc. A/HRC/15/13, 2010, para. 98. Burada Türkiye kısaca, Kıbrıs devletini tanımadığını, konu hakkındaki müzakerelerin devam ettiğini belirtmektedir.

Kıbrıs ve Türkiye arasındaki sorunun gerek hukuki gerekse politik nedenlerinin incelenmesi çalışma konusunun dışında kalmaktadır. Ancak Türkiye'nin yalnızca bir devleti dikkate alarak politik temelli çekinceler öne sürdüğü göz önünde bulundurulduğunda, ilgili soruna ilişkin değerlendirmeleri bilmek, çekincelerin *ratio*'sunu anlamak bakımından önem arz etmektedir. Bu konuda detaylı bir inceleme için bkz. Rauf Versan, Kıbrıs Uyuşmazlığının Gerekçeleri ve Bunlara İlişkin Bazı Mülahazalar, **İstanbul Üniversitesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt 33, Sayı 2, 2013, s. 663-670.

Bazı Ortadoğulu Devletler, İsrail'in katıldığı bir sözleşmenin onaylanmasının bu Devletin tanınması anlamına gelmeyeceğini belirten çekinceler ileri sürmüşlerdir. Bu tarz çekinceler, Taiwan ve Rhodesia bakımından da koyulmuştur. Burada İsrail, ilgili çekincelere itiraz ederken, bunların politik beyanlar olduğunu ve bir insan hakları sözleşmesinde yerlerinin olmadığını vurgulamıştır. Bkz. UN, "International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination". Bu tarz politik beyanların böyle kısıtlayıcı bir hal alması durumunda çekinceye dönüşeceğine ilişkin olarak bkz. McRae, "The Legal Effect of Interpretative Declarations", s. 155, dn. 3. Bu konudaki açıklamalar için ayrıca bkz. "BİRİNCİ BÖLÜM/II/B. Çekincenin Tanımlanması" başlığı altında yapılan açıklamalar.

¹²⁷⁶ Türkiye'nin Protokol'ün m. 5(2)(a) hükmüne koyduğu, yukarıda sözü edilen çekincenin b şıkkı hem *ratione temporis*, hem de *ratione loci* bir beyan içermektedir ve her ne kadar *ratione temporis* beyanlar genel olarak kabul görse de bu *ratione loci* beyanlar için geçerli değildir. Bu konuda bkz. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/2/c. Sözleşmedeki hakların hayata geçirilmesini sağlamaya ilişkin hükümlere koyulan çekinceler" başlığı altında yapılan açıklamalar.

taahhüt etmesinin gerektiğini belirtmiş, bu çekinceleri, sözleşmelerin hedef ve amacıyla bağdaşmaz olarak değerlendirmiştir. Bu itirazlar, AIHM'in Belilos/İsviçre, Loizidou/Türkiye ve Kıbrıs/Türkiye davalarında aldığı karar ile de uyum içindedir.¹²⁷⁷ Ayrıca, İHK ve IAOKK de bu çekincelere değinerek Türkiye'den ilgili sözleşmelere dair ülkesel kısıtlamayı kaldırmasını istemiştir.¹²⁷⁸

İHK de MSHS'nin uygulanmasına ilişkin sonuç gözlemlerinde beyan adı altında koyulan bu metinlerin aslında birer çekince ifade ettiğini ve Genel Yorum No. 31 ışığında değerlendirilmesi gerektiğini, dolayısıyla, Türkiye'nin kendi yetkisi dahilindeki ve etkili kontrolü altındaki tüm bireylerin Sözleşme haklarından yararlanmasını güvence altına alması gerektiğini belirtmiştir.¹²⁷⁹

Bundan önce, görüşmeler sırasında *Kalin* bu beyanın açıklanmaya muhtaç olduğunu vurgulamış, Türkiye'nin bu beyanı koyarak Türk silahlı kuvvetlerinin veya polisin sınır dışı görevlerde Sözleşme'nin hükümleriyle bağlı olmasını engelleme amacı güdüp gümediği sorgulamıştır. Türkiye delegesi *İşcan* ise, bu beyanın Türkiye'yi ev sahibi bir ülke ile yapılan anlaşma sonucu burada görev yapan silahlı kuvvetler ya da kolluk kuvvetlerine karşı yapılacak "adil olmayan iddialara" karşı koruma amacı taşıdığını belirtmiştir.¹²⁸⁰

Türkiye'nin MSHS'nin Seçmeli Protokolü'ne koyduğu *ratione loci* çekinceye hiçbir devlet tarafından itiraz edilmediği belirtilmelidir. Bu durum, İHK'nin 106.

---

¹²⁷⁷ Belilos/İsviçre ve Loizidou/Türkiye bakımından bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/b/ii. Avrupa İnsan Hakları sistemi" başlığı altında yapılan açıklamalar. Kıbrıs/Türkiye kararına ilişkin açıklamalar için bkz. Haydar Burak Gemalmaz, "Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonunun Amerika Birleşik Devletlerine Karşı Guantanamo Bay'de Alikonulanlara İlişkin Olarak Verdiği Önleyici Tedbirler Hakkındaki Kararın Değerlendirilmesi", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt 33, Sayı 2, 2013, s. 1100. Kıbrıs/Türkiye kabul edilebilirlik kararsının ilgili kısmı için bkz. ECtHR, **Cyprus v. Turkey**, para 59 vd.

¹²⁷⁸ Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Consideration of Reports Submitted by State Parties under Article 9 of the Convention, Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Turkey, CERD/C/TUR/CO/3, 74th Session 16 February- 6.03.2009, para 8; Human Rights Committee, **Concluding observations on the initial report of Turkey adopted by the Committee at its 106th session (15 October-2 November 2012)**, CCPR/C/TUR/CO/1, 2012, para 5.

¹²⁷⁹ **A.e.**, para 5.

¹²⁸⁰ HRC, "Summary record of the 2927th meeting", para. 37.

oturumunda ele alınan Türkiye tarafından, 2927. toplantı sırasında da dile getirilmiştir.¹²⁸¹

Yukarıda, *ratione loci* çekincelerin AİHM tarafından izin verilemez bulunarak ayrılabilirlik doktrini çerçevesinde yok sayıldığı belirtilmişti. Türkiye'ye ilişkin *Loizidou* Kararı karşısında Türkiye'nin bu tür bir çekinceyi neden muhafaza ettiğini anlamak güçtür. Bu karar karşısında böyle bir çekince ileri sürülmesi, *ratione personae* çekince olduğu gibi, Türkiye'nin ciddiyeti konusundaki izlenime zarar vermektedir.¹²⁸²

MSHS m. 2(1)'in yorumu ve Genel Yorum No. 31'in lafzı karşısında da¹²⁸³ bu tür çekincelerin hedef ve amaçla bağdaştırdığını iddia etmek güçtür.

4. Sözleşmenin uyuşmazlık çözüm mekanizmasını dışlayan çekinceler

Türkiye'nin IAOKS, KKAOKS ve İÖS'ye bu tür bir çekince koyduğu gözlemlenmektedir. IAOKS'ye koyulan çekince şöyledir: "Türkiye Cumhuriyeti, kendisini işbu Sözleşme'nin 22. maddesi ile bağlı saymamaktadır. Sözleşmenin yorumlanması ya da uygulanması ile ilgili olarak ortaya çıkabilecek ve Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu bir uyuşmazlığın Uluslararası Adalet Divanı'na intikal ettirilebilmesinden önce her durumda Türkiye Cumhuriyeti'nin açık muvafakatinin sağlanması gerekmektedir." KKAOKS'ye koyduğu çekince ise şöyledir: "Sözleşme madde 29 fıkra 2 hükmü uyarınca Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, kendisini bu maddenin 1. paragrafı hükmüyle bağlı addetmediğini beyan eder." İÖS'ye koyduğu çekince ise, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Sözleşmenin 30. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, aynı maddenin 1. fıkrası ile kendisini bağlı addetmediğini beyan eder." Bu üç Sözleşme'ye koyulan çekinceye de devlet itirazı bulunmamaktadır.

Gerek İÖS, gerek KKAOKS'de yer alan ilgili maddelerin 2. paragrafı, 1. paragrafta belirtilen uyuşmazlık çözüm yollarını dışlama hakkı tanıdığından, ilgili

---

¹²⁸¹ A.e.

¹²⁸² bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/b/ii. Avrupa İnsan Hakları sistemi" başlığı altında yapılan açıklamalar.

¹²⁸³ Bkz. HRC, **General Comment No. 31**, para. 3. Bu Genel Yorum'da İHK, m 2(1)'in yalnızca bir devletin toprakları içindeki bireyleri değil, aynı zamanda yargı yetkisi dahilindeki tüm bireylerin korumasını içerdiğini belirtmektedir.

Sözleşme’de özel bir düzenleme söz konusudur. Açıkça izin verilen bir çekince söz konusu olduğundan VAHS m. 19(c)’ye başvurarak hedef ve amaçla bağdaşma incelemesi yapmaya gerek yoktur.

IAOKS’ye koyulan çekince bakımından ise, IAOKK tespitine yer vermek gerekmektedir.¹²⁸⁴ Bu çekince bakımından IAOKK, kaldırılmaması halinde tüm sözleşmenin uygulanmasının olumsuz etkilenebileceğini belirtmiştir. Ne var ki, Komite’nin yumuşak bir dille Türkiye’yi uyardığı ve hedef ve amaçla bağdaşma ölçütünden söz etmediği görülmektedir. Türkiye dışında 22 devletin daha devletler arası uyuşmazlık çözüm mekanizmasını dışlayan çekincesi bulunmaktadır¹²⁸⁵ ve gerek Türkiye’nin gerekse diğer devletlerin çekinceleri itiraza konu olmamıştır. Elbette bu veriler tek başına Türkiye’nin çekincesinin hedef ve amaç testinden geçmesi için yeterli olmayacaktır. IAOKS’nin en eski BM Sözleşmesi olduğu ve bu dönemde devlet itirazının oldukça az olduğu düşünüldüğünde, şu anda hedef ve amaçla bağdaşma temelinde yaptıkları itirazlarla Komitelerden daha sert bir yaklaşım benimseyen Devletlerin bu çekinceler bakımından daha o dönemde bu duruşa sahip olmadıkları da öngörülebilir.

İlgili çekincenin hedef ve amaç testinden geçebilmesi için, uyuşmazlık çözüm mekanizmasının dışlanmasının devletin ilgili sözleşmedeki hakları korumasının denetlenmesini olanaksız kılmaması gerekmektedir. Bu noktada, IAOKS tarafından öngörülen ve yukarıda sözü edilen unsurlara sahip bir denetleme mekanizmasının olduğu hatırlanmalıdır.¹²⁸⁶ Dolayısıyla Türkiye’nin Komite tarafından denetlenmesi imkansız kılınmamaktadır. Ancak böyle bir mekanizmanın yokluğunda ya da bir çekinceyle dışlanması durumunda, Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi’nin uyuşmazlık

---

¹²⁸⁴ Human Rights Council, **Compilation prepared by the Office of the High Commissioner for Human Rights in accordance with paragraph 15 (b) of the annex to Human Rights Council resolution 5/1, Turkey** , Doc. A/HRC/WG.6/8/TUR/2, 2010, sf. 3 para. 1.

¹²⁸⁵ Bunlar Amerika Birleşik Devletleri, Bahreyn, Çin, Endonezya, Fas, Hindistan, Irak, İsrail, Kuveyt, Küba, Libya, Lübnan, Masagaskar, Mısır, Mozambik, Nepal, Ruanda, Suudi Arabistan, Suriye, Taylan, Vietnam ve Yemen’dir.

¹²⁸⁶ Bu konuda bkz. yuk. “İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/c. İnsan Hakları Sözleşme Organları uygulaması” başlığı altında yapılan açıklamalar.

çözüm mekanizmasına koyulan çekincelerde olması gerektiği gibi,¹²⁸⁷ maddi bir ögeye ilişkin olmamasına karşın Sözleşme'nin hedef ve amacına dahil olan maddi normun hayata geçirilmesinin sağlanmasını engelleyen bir çekinceden söz edilebilecek ve böyle bir çekincenin hedef ve amaçla bağdaşmadığı rahatlıkla ifade edilebilecektir.

Her ne kadar, IAOKK'nin söz ettiği gibi, bir devletin diğerini bağlayıcı bir uyuşmazlık çözüm mekanizması önüne götüremeyecek olması tüm sözleşmenin uygulanmasını olumsuz yönde etkileyebilecek olsa da, bu olumsuzluk Sözleşme'nin hedef ve amacına zarar verecek düzeyde gözükmemektedir. Daha sonra akdedilen İÖS ve KKAOKS'de uyuşmazlık çözüm mekanizmasının dışlanmasına izin veren açık hüküm bulunması, bu görüşü desteklemektedir. Neticede, ilgili çekincenin, gerek diyalektik test uygulandığında, gerekse yorumda sonraki uygulamaya bakıldığında, hedef ve amaç testinden geçtiği görülmektedir.

E. Türkiye'nin Çekincelerinin Genel Değerlendirmesi ve İleriye Yönelik Tavsiyeler

EPI sürecinde Türkiye'ye sivil toplum kuruluşlarınca verilen ve London Legal Group (LLG) tarafından kaleme alınan karşılığa bakıldığında MSHS, ESKHS ve ÇHS'ye koyduğu çekincelerin eleştirildiği gözlemlenmektedir.¹²⁸⁸ Söz konusu çekincelerin kaldırılmasının yanı sıra, etkili bir ayrımcılık karşıtı mekanizmanın kurulması, nefret söylemi ve suçları, eğitim ve mülkiyet hakkına erişim gibi konularda hukuki düzenlemeler yapılması gibi gereksinimler bulunmaktadır.¹²⁸⁹ Menfaat sahiplerinin bildirimlerinin aktarıldığı özet belgede ise ilk olarak, MSHS m. 27'ye

¹²⁸⁷ Bu konuda bkz. yuk. "İKİNCİ BÖLÜM/III/B/1/b/ii. Uluslararası Adalet Divanı kararları" başlığı altında yapılan açıklamalar.

¹²⁸⁸ UPR Info, **Mid-term Implementation Assessment: Turkey**, (Çevrimiçi) <http://www.upr-info.org/followup/assessments/session21/turkey/MIA-Turkey.pdf>, 07.05.2017. Özellikle bkz. **a.e.** Recommendation n. 25, s. 44; **a.e.** Recommendation n. 37, s. 45; **a.e.** Recommendation n. 85 ve n. 119, s. 47; **a.e.** Recommendation n. 162, s. 48; **a.e.** Recommendation n. 96, s. 57. Açıkça çekincelerle ilgili olmasa da, ulusal azınlık tanımının değiştirilerek uluslararası standartlara uygun hale getirilmesinin tavsiye edildiği, ulusal ve etnik kökene dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasının istendiği 20 numaralı tavsiye bakımından yapılan tespit de çekincelerin varlığı vurgulanmıştır. Bkz. **a.e.** s. 31-32

¹²⁸⁹ Bkz. **a.e.** s. 32, 44

koyulan çekince eleştirilmekte, azınlık haklarının korunmasının etkili biçimde sağlanması bakımından bu çekince geri çekilerek azınlık hakları ile ilgili Avrupa Çerçeve Sözleşmesi ile diğer belgelerin kabul edilmesinin gerekliliğine dikkat çekilmektedir.¹²⁹⁰ Ayrıca, Türkiye'nin ESKHS'ye eğitim hakkı ile ilgili koyduğu çekincenin, etnik azınlıkların eğitim haklarını kısıtladığı gerekçesiyle kaldırılması önerilmektedir.¹²⁹¹

İHK'nin hakkında çekince koyulan hüküm temelinde yapılan bireysel başvuruyu kabul etmesi ancak kendisine karşı bireysel başvurunun yapıldığı devletin verdiği cevap layihasında çekinceyi öne sürmeyi ihmal etmesi durumunda gerçekleşmiştir.¹²⁹² Burada İHK SP-1'e ilişkin bir çekinceyi değerlendirse de, yaptığı tespit genel olarak maddi veya usule ilişkin tüm çekinceleri kapsamaktadır.¹²⁹³

VAHS'de yer alacak çekinceler rejimine ilişkin maddeler tartışılırken oybirliği kuralından sapılmasına ve çekince uygulamasına işe yarar bir araç olarak bakılmasına neden olan varsayımlardan biri de, çekincelerin politik nedenlerle değil, devletlerin iç hukuk sistemlerini ilgili uluslararası andlaşmaya uygun hale getirebilmelerinin olası zorluğuna bağlı olarak koyduklarının varsayılması olmuştur.¹²⁹⁴ Türkiye'nin uluslararası

---

¹²⁹⁰ Human Rights Council, Summary prepared by the Office of the High Commissioner for Human Rights in accordance with paragraph 15 (c) of the annex to Human Rights Council resolution 5/1, Turkey, A/HRC/WG.6/8/TUR/3, 2010, para. 3. Bu tavsiye Human Rights Watch (HRW) tarafından yapılmıştır.

¹²⁹¹ Bkz. **a.e.**, para. 4. Bu bildirim Kürt İnsan Hakları Projesi tarafından yapılmıştır.

¹²⁹² Bkz. HRC, **Manuel Wackenheim v. France**, Communication No 854/1999, U.N. Doc. CCPR/C/75/D/854/1999, 2002, para. 6.2.

¹²⁹³ Bu konuda bkz. Nowak, **a.g.e.**, s. 886, dn. 1.

¹²⁹⁴ *De Luna* tartışmalar sırasında çekincelerin bu faydasını ortaya koymuştur; bu görüş *Tabibi* tarafından desteklenmiştir. Bu iki UHK üyesi de çekincelerin, devletlerin iç hukuk sistemlerinin uluslararası hukuk standartlarına hazır olmamalarından kaynaklanan bildirimler olduğunu belirtmiştir. *De Luna* ayrıca, bu çekincelere politik nedenlerle itiraz edilmesinin de hakkın kötüye kullanılması olduğunu vurgulamıştır. İlgili demeçler için bkz. ILC, "Summary record of the 652nd meeting", A/CN.4/SR.652, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. I, 1962, s. 147; ILC, "Summary record of the 651st meeting", s. 144. Çekincelerin politiklikten uzak olmasını ve iç hukukun uyarlanmasıyla güçlüğüne ilişkin oluşunu destekleyen geçici çekince uygulamasına ilişkin bkz. Redgwell, "US Reservations to Human Rights Treaties: All for One and None for All?", **United States Hegemony and the Foundations of International Law**, ed. by Michael Byers, Gerog Nolte, Cambridge, 2003, s. 403. Waldock'un çekincelerin genellikle politik nedenlerle koyulmadığı inancına ilişkin olarak bkz. Jan Klabbbers, "On Human Rights Treaties, Contractual Conceptions and Reservations", s. 174.

insan hakları sözleşmelerine koyduğu birtakım çekinceler incelendiğinde, hukuki bir amaca hizmet etmekten ziyade, politik nedenlere dayandıkları gözlemlenmektedir.¹²⁹⁵ Bu durum Türkiye'nin ilgili sözleşmelerin hedef ve amacında içkin olan, uluslararası asgari standartların hayata geçirilmesine ilişkin çabasının samimiyetini sorgulatmaktadır.

Belli değerleri evrensel kılmaya çabalayan ve tüm devletlerin belli standartları benimsemesi hedefini taşıyan insan hakları sözleşmelerine dahi çekince koymak, aslında bir musibet değildir; devlete, iç hukuk düzenlemelerinde var olan eksikliklere ve farklılıklara rağmen, “insan haklarının korunmasında evrensel değerlerin benimsenmesi ve hayata geçirilmesi gayesinin gerçekleştirilmesinde ben de varım” deme olanağı sağlar, devletin ilgili sözleşmeyle bağlanma konusundaki ciddiyetini ve samimiyetini gösterir. İşte, bir insan hakları sözleşmesini onaylayan bir devletin bu ciddiyetini göstermesi için ön şart bu çekincenin hedef ve amaç testini geçecek biçimde kaleme alınmış olmasıdır. Türkiye'nin, yukarıda yer alan tespitler ışığında çekincelerini geri çekmesi ve/veya yeniden düzenlemesi şarttır.¹²⁹⁶ Zira Türkiye'nin gerek *ratione loci* çekincesi, gerekse anadilde eğitimi kısıtlayan çekinceleri bu haliyle hedef ve amaç testini geçebilir gözükmemektedir. Diğer çekincelerin çoğu da ya kuvvetli şüphe uyandıran çekincelerdir ve söz gelimi, azınlık haklarında yaşanan gelişmeler ışığında normun kazandığı önemin Türkiye'nin çekincesini hedef ve amaçla bağdaşmaz kıldığı iddiasında bulunulabilecektir. Bunun yanı sıra, bu çekincelerin birçoğunun muğlak olduğu ya da ilgili normun uygulanmasını iç hukuka ya da başka bir andlaşmaya tâbi kıldıkları düşünüldüğünde, her birinin Sözleşme'den kaynaklanan yükümlülüklerin

---

¹²⁹⁵ Birçok devlet politik gerekçelerle insan hakları sözleşmelerine çekince koymaktadır. Bkz. Yogesh Tyagi, “The Conflict of Law and Policy on Reservations to Human Rights Treaties”.

¹²⁹⁶ UHK tarafından 2011 yılında yayınlanan Rehber İlkeler'in bir parçası olarak ortaya koyulan, temelleri Özel Raportör Pellet'in sekizinci raporunda atılan “Çekinceler diyalogu” adlı belgenin sonuca ilişkin kısmında bu husus açıkça vurgulanmıştır. (“*States and international organizations intending to formulate reservations should do so as precisely and narrowly as possible, consider limiting their scope and ensure that they are not incompatible with the object and purpose of the treaty to which they relate.*”) İkinci sonuç, yorum beyanlarının açık bir şekilde formüle edilmesine, üçüncüsü ise koyulan çekincenin nedenlerinin belirtilmesine ilişkindir. Dördüncü sonuca göre ise devletler periyodik olarak çekincelerini gözden geçirmeli ve bunu yaparken kapsamalarını daraltmayı veya onları tamamen kaldırmayı göz önünde bulundurmalarıdır. Bkz. ILC, **Provisional summary record of the 3099th meeting**, A/CN.4/SR. 3099, 6.07.2011, s. 3.

ciddiye alındığı konusunda güvence vermek üzere yeniden formüle edilmelerinin gerekliliği ortadadır. Ayrıca, Türkiye'nin "beyan" olarak nitelediği bildirimlerinden en az iki tanesinin çekince olduğu da açıktır. Türkiye'nin gerekçe sunma ve güvence verme konusundaki iyi niyet yükümü bu beyanlar bakımından da geçerlidir.

Uluslararası arenada, Türkiye'nin çekince ve beyanlarının VCLT m. 19(c) hükmüyle uyum içinde olduğunu belirtmesi onu bir sonraki EPİ döngülerinde tekrar bu konuda mercek altına alınmaktan kurtaramayacaktır.

İnsan Hakları Konseyi Çalışma Grubu EPİ raporunda, devletlerin Türkiye'nin KKAOKS bakımından koyduğu çekinceyi kaldırması ile ilgili memnuniyetlerini dile getirmeleri göze çarpmaktadır.¹²⁹⁷ Ancak çekinceler bakımından baskın gelen bildirimleri, çeşitli sözleşmelere koyulan ve hala kaldırılmayan çekince ve beyanlardan duyulan endişeler oluşturmaktadır. Bosna-Hersek¹²⁹⁸, Avusturya¹²⁹⁹, Brezilya¹³⁰⁰, Uruguay¹³⁰¹, Yunanistan¹³⁰², Hollanda¹³⁰³ ve İrlanda¹³⁰⁴ tarafından verilen tavsiyeler, İnsan Hakları Konseyi Çalışma Grubu Raporu'nda yer almaktadır.

---

¹²⁹⁷ Human Rights Council, **Report of the Working Group on Universal Periodic Review, Turkey, A/HRC/15/13**, 2010, para. 27, 46, 57 (Çevrimiçi) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/144/95/PDF/G1014495.pdf?OpenElement>, 07.05.2017. Burada sırasıyla Tunus, Filipinler ve Kanada'nın görüşleri yer almaktadır.

¹²⁹⁸ A.e., para. 72.

¹²⁹⁹ A.e., para. 81 ve 103.2; Avusturya, MSHS m. 27'ye azınlık haklarını etkileyecek biçimde koyulan çekincenin kaldırılmasını istemiştir.

¹³⁰⁰ A.e., para 102.5; Brezilya, MSHS, IAÖS ve ÇHS'ye konan çekincelerin kaldırılmasını istemiştir.

¹³⁰¹ A.e., para 102.7; Uruguay, Çocuk Hakları Sözleşmesi m. 17, 29 ve 30'a konan çekincelerin kaldırılmasını istemiştir.

¹³⁰² A.e., para 103.1; Yunanistan, gerek IAÖS m. 22'ye konan çekincenin, gerekse sözleşmenin coğrafi kapsamı ve uygulanması ve ile ilgili beyanların kaldırılmasını istemiştir. Bu tavsiye Türkiye tarafından kabul edilmemiştir.

¹³⁰³ A.e., para 103.2; Hollanda da Avusturya gibi, MSHS m. 27'ye azınlık haklarını etkileyecek biçimde konan çekincenin kaldırılmasını istemiştir. Azınlık haklarının korunmasının güçlendirilmesi bakımından ayrıca Türkiye'ye Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'ye katılımı önerilmiştir. Bu tavsiye maddesi Türkiye tarafından kabul edilmemiştir.

¹³⁰⁴ A.e., para 103.5; İrlanda da MSHS m. 27'ye konan çekincenin kaldırılmasını istemiş, Kürtlerin ve diğer azınlıkların haklarının tam olarak tanınmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Türkiye, Hollanda ve Avusturya'da olduğu gibi, aynı içerikteki bu tavsiyeyi de kabul etmemiştir.

Türkiye, ilk döngünün ardından bir uygulama raporu hazırlamayı ihmal etmiştir. Oysa hem kendisi bu konuda gönüllü vaatte bulunmuştur, hem de UPR-info tarafından yayınlanan Ara Dönem Uygulama Değerlendirmesi belgesinde Türkiye'nin çekincelerini verilen tavsiyelere rağmen kaldırmayı göz önünde bulundurmaması kaygıyla karşılanmıştır. Türkiye ikinci döngü sonrası uygulama raporunu mutlaka kaleme almalı ve ülke tavsiyelerini samimi bir biçimde dikkate aldığını, çekincelerini ciddi anlamda gözden geçirdiğini göstermelidir. Bu gözden geçirmenin, ileride Türkiye'ye karşı insan hakları organlarına veya Anayasa Mahkemesi'ne sunulabilecek bir bireysel başvurudan önce yapılması da elzemdir.

2011 yılında TBMM Başkanlığı'na sunulan, MSHS, ESKHS ve ÇHS'ye koyulan çekincelerin kaldırılmasına ilişkin kanun teklifi hala ilgili komisyonlarda görüşülme safhasındadır.¹³⁰⁵ Verilen kanun teklifinin metni incelendiğinde, ilgili maddeler tarafından yansıtılan evrensel değerlerin benimsenmesi, ayrımcılık yasağına aykırı çekincelerin kaldırılması ve sözleşmelerin lafzına ve ruhuna aykırı çekincelerin kaldırılması gerekçeleri göze çarpmaktadır. Ancak teklifte yer alan tüm gerekçeler yalnızca bir cümleden ibarettir ve uluslararası uygulamayı içeren hukuki bir analizden yoksundur. Ayrıca teklif yalnızca belli sözleşmelerle sınırlı kalmıştır. Türkiye'nin EPI sürecinde kendisine yöneltilen tavsiyelere verdiği tepkiler göz önünde bulundurulduğunda, ilgili teklifin akıbetini şimdilik kestirmek mümkündür.

---

¹³⁰⁵ TBMM Dışişleri Komisyonu, **Kanun Teklifi ve Gerekçesi**, 14.10.2011, (Çevrimiçi) <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-0095.pdf>, 07.05.2017.

SONUÇ

Çalışma boyunca, hedef ve amaç kavramı, önce genel olarak çekinceler rejimi çerçevesinde, daha sonra ise uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin izin verilebilirlik ölçütü olarak ele alınmıştır. Çalışmanın temel hedefi, uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyulan çekincelerin, bu sözleşmelerin hedef ve amacıyla bağdaşıp bağdaşmadığını olabildiğince nesnel bir biçimde ortaya koyabilecek bir “hedef ve amaç testi” sunmak olmuştur.

Çalışmanın her bir bölümü bakımından yapılan çıkarımlara ve Türkiye’nin koyduğu çekincelere ilişkin tavsiyelere, ilgili bölümlerin ardından yapılan ara değerlendirme ve değerlendirme kısımlarında yer verilmiştir. Burada yapılan değerlendirmeler özetle, çalışmanın bütünü bakımından tekrarlanacaktır.

Çalışmanın ilk bölümde çekinceler rejiminin evrimi tarihsel bir perspektifle aktarılmış ve hedef ve amaç ölçütünün bu rejim içerisindeki yeri ortaya koyulmuştur. Buna göre, ilk çekince uygulamalarından hedef ve amaç ölçütünün doğuşuna dek geçen süre içerisinde akdedilen uluslararası anlaşmaların gerek niceliğinde, gerekse niteliğinde meydana gelen artış, devletlerin anlaşma müzakere etme sırasında kabul ettiremedikleri birtakım hususlarda iradelerini ortaya koymalarını sağlayan çekince uygulamasına ilişkin oybirliğiyle kabul kuralının terkedilmesine neden olmuştur. Devletlerin karşılıklı çıkarlarını düzenleyen anlaşmaların yanında tüm uluslararası toplumun yararını gözeten ve devletlere aynı yönde objektif yükümlülükler yükleyen çok taraflı anlaşmaların meydana getirilmesi, katılımı evrenselliğin sağlanmasını elzem kılmıştır. Bu gaye ise, anlaşma bütünlüğünden bir ölçüde ödün verilmesinin önünü açmış ve çekince uygulamasını sıklaştırmıştır. Yine bir *utilitas publica*’yı koyuma amacıyla olan Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi’ne bazı taraf Devletlerin koyduğu çekinceler, UAD’nin 1951 yılında bu konuda bir Danışma Görüşü sunmasına neden olmuş, bu Görüşle birlikte, hedef ve amaçla bağdaşma ölçütü çekincelerin kabul edilebilirliği bakımından asgari bir kıstas olarak ortaya çıkmıştır. Çekince koyulmasının ilkesel bir sorun olduğu ve uluslararası toplumun yararını gözeten anlaşmalara ilişkin çekince koyulamayacağı görüşü, Danışma Görüşü’nde yer alan bir karşı görüş olarak

kalmış, hedef ve amaçla bağdaşma ölçütü, uluslararası andlaşmalar hukukunu düzenleme çalışmaları bağlamında UHK raportörleri tarafından da benimsenmiş ve VAHS metnine, uluslararası hukukun ilerici kodifikasyonu örneklerinden birini teşkil edecek biçimde yansımıştır. Kısaca, çekince koymada hedef ve amaçla ölçütünün, bir andlaşmaya katılımda evrenselliği sağlama ile andlaşma bütünlüğünü koruma arasındaki dengeyi gözetten önemli bir öge olması tasarlanmıştır.

İlk bölümde ifade edildiği üzere, zaman içerisinde uluslararası teamül hukuku haline gelen VAHS çekinceler rejiminin uygulamasında ortaya çıkan birtakım sorunlar, bu rejimin UHK tarafından gözden geçirilmesine neden olmuştur. UAD'nin hedef ve amaç ölçütünü öne süren Danışma Görüşü'nde ele alınan andlaşma bir insan hakları sözleşmesiyken, zaman içerisinde hedef ve amaç ölçütünün uygulanmasından doğan sorunların da özellikle insan hakları sözleşmeleri bakımından ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Bu bakımdan gerek uluslararası insan hakları yargı organları, gerek BM sözleşme organları, gerekse itirazcı devletler, tartışmalı birtakım çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmazlık temelinde izin verilemez olduğunu ve yok sayılması gerektiğini bildirmiştir. Elbette, çekince koyma serbestisini gözetten birtakım devletler de bu tepkilere itiraz etmiş, hatta bazıları ilgili sözleşme sistemlerinden çıkmış ya da çıkabileceklerini belirtmiştir.

Çalışmada, bir çekincenin koyulduğu insan hakları sözleşmesinin hedef ve amacıyla bağdaşıp bağdaşmadığının nasıl tespit edileceğinin ve hangi çekincelerin bu bağlamda izin verilemez olabileceğinin saptanması, ortaya çıkan tartışmaları bir ölçüde dindirebilecek yol gösterici bir bulgu olarak görülmüştür. Çalışmanın ikinci bölümünde, bu bulguyu elde etmek için sistematik bir hedef ve amaç testi geliştirilmeye çalışılmıştır. Burada, "hedef ve amaç" kavramını anlamlandırma yolunda, onun yapısına ve andlaşmalar hukukunda ne şekilde ele alındığına değinilmiştir. Burada, hedef ve amaç kavramı konusunda bilgi sahibi olmanın, bir çekincenin bir andlaşmanın hedef ve amacıyla bağdaşıp bağdaşmadığı konusundaki tartışmalara ön geldiği ve her şeyden önce kavramın tanımlanması, ya da, her durum için belirlenmesini gerektirdiği düşüncesinden yola çıkılmıştır. Hedef ve amaç kavramının, bağlama göre değişiklik

gösteren esnek bir kavramı ifade ettiği tespiti yapıldıktan sonra, esas olanın yorum teknikleriyle onu ortaya çıkartmak olduğu ortaya koyulmuştur.

Hedef ve amacı yorumlarken nerelere bakılması gerektiğine dair tespitleri, bağlamsallık çerçevesinde, bir insan hakları sözleşmesinin hedef ve amacı yorumlanırken nasıl bir merceğe takılması gerektiğine ilişkin tespitler izlemiştir. Burada yapılan değerlendirmeler, esas meselenin, çekincenin sözleşme yükümlülüklerinde yarattığı farklılığın hedef ve amaca etkisinin yorum yoluyla elde edilmesi olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla, çekince ile dışlanan normun, ilgili sözleşmenin hedef ve amacı bakımından gerekli olan esaslı bir öğeye tekabül edip etmediği yorum yoluyla bulunmalıdır. Hedef ve amacın insan hakları sözleşmelerine koyulan çekinceler özelinde nasıl yorumlanacağı konusundaki tartışmalar, bu sözleşmelerin özellikleri gereği, amaçsal ve evrimsel bir şekilde yorumlanmaları gerektiği, bu evrimsellikte bağlantılı olarak da sonraki uygulamanın özellikle dikkate alınması gerektiği tespitlerine götürmüştür. Burada sonraki uygulamanın, belli şartlar çerçevesinde, insan hakları sözleşme organlarının uygulamalarını da içereceği tespiti yapılmıştır. İnsan hakları sözleşmelerinin hedef ve amacı kadar, bu tip sözleşmelere koyulan çekincelerin yorumu da hedef ve amaç testini yürütmek için elzemdir. Zira bir çekincenin içeriğini tespit, bu çekincenin hedef ve amaca ne şekilde etki ettiğinin belirlenmesi için gereklidir. Bu itibarla çalışmada, tek taraflı beyan niteliğindeki çekincelerin tarafların niyetleri dikkate alınarak yorumlanmaları gerektiği belirtilmiş; ancak alelade tek taraflı beyanlar olmadıkları vurgulanmış, bir andlaşma bağlamında koyulmuş olmaları ve andlaşmada yer alan yükümlülükleri kısıtlamayı ya da farklılaştırmayı amaçlamaları nedeniyle dar ve *contra proferentem* bir yoruma tabi tutulmaları gerektiği vurgulanmıştır.

Burada yapılan saptamaları, diyalektik bir hedef ve amaç testine ilişkin kıstasların ortaya koyulması izlemiştir. Yorum yönteminin, esas olarak, yorum yapılan metinle okuyucu arasında öznel bir ilişkiyi içermesi karşısında, hedef ve amaç testini olabildiğince nesnel hale getirilebilecek ikinci bir yöntem izlenmeye çalışılmıştır. Bu yöntem, “hangi çekincelerin hedef ve amaçla bağdaşmayacağı ya da bağdaşmayabileceği” sorusunu sormakta ve daha kestirme bir yoldan hedef ve amaçla

bağdaşma konusunda bir sonuca varmayı amaçlamaktadır. Burada elde edilen bulgular çalışmanın yazarını, yalnızca bu ikinci diyalektik yöntem kullanılarak uygulanacak bir hedef ve amaç testinin, yoruma dayalı normatif bir değerlendirmenin yokluğunda, istisnaen nihai bir sonuç verebileceği tespitine götürmüştür. Ancak yine de, belli kategorideki çekincelerin hiçbir koşulda hedef ve amaçla bağdaşmayacağı, belli kategorilerdekilerin ise hedef ve amaçla bağdaşmama şüphesinin oldukça kuvvetli olacağı saptanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde yapılan genel çıkarım, hedef ve amaç testi bakımından yoruma dayalı yöntem ile diyalektik yöntemin bir bütün teşkil ettiği ve bir arada, birbiriyle etkileşim içerisinde uygulanması gerektiğidir. Her ne kadar diyalektik yaklaşımla mekanik bir test yapmak mümkün olmasa ve yorum yöntemlerine duyulan ihtiyaç kaçınılmaz olsa da, çalışmanın bu noktadaki katkısı, şu ana kadar ortada duran farklı parametreleri sistematize etmek ve bütüncül bir hedef ve amaç testi ortaya koymak olmuştur.

Çalışmanın son bölümünde ise, elde edilen bulgular ışığında, Türkiye'nin temel insan hakları sözleşmelerine koyduğu çekinceler incelenmiş, bu çekincelerin diyalektik testte öne sürülen hangi kategorilere dahil olduğu tespit edilmiş ve ortaya koyulan yorum yöntemleri yardımıyla nihai bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu uygulamalı bölüm, Türkiye'nin çekincelerinin çoğunun hedef ve amaçla bağdaşmama şüphesi kuvvetli çekinceler kategorisine girdiği ve bunlardan en azından birinin hedef ve amaç testini geçemeyeceğini göstermiştir. Bu bölümde, Türkiye'nin çekincelerini kaldırması ya da yeniden formüle etmesi konusunda tavsiyeler sunulmuş, Türkiye'nin bu konuda uluslararası arenada aldığı çeşitli tavsiyelere değinilmiştir.

Çalışmada, çekinceler rejiminin kompleks yapısı ve m. 19(c)'nin düzenleniş biçimi, hedef ve amaç kavramının özellikleri, yorum kurallarının hedef ve amaca uygulanmasının getirdiği öznellik, diyalektik yaklaşım konusunda benimsenen farklı yaklaşımlar gibi etmenler, yol gösterici bir hedef ve amaçla bağdaşma testi elde edilmesi yolunda zorlayıcı engeller olarak çalışmanın yazarının karşısına çıkmıştır. Uygulanmak istenen hedef ve amaç testini sağlam bir zemine oturtma konusunda çıkan zorluklara rağmen çalışmanın yazarı, yol gösterici bir hedef ve amaç testi ortaya koyduğuna

inanmaktadır. Ne var ki, bu testin Türkiye'nin çekincelerine uygulanması, bir çekincenin izin verilebilirliği bakımından kesin ve nihai tespitlerde bulunmanın zorluğunu da göstermiştir.

Çalışma, çekinceler rejiminin gelişimini ve günümüzdeki durumunu genel olarak ele alarak bir çekincenin izin verilebilirliği temelinde yaşadığı sorunları saptamış ve bu sorunları insan hakları sözleşmeleri bakımından zmeye çalışmıştır. Ancak elbette çalışmada elde edilen bulgular, diğer normatif sözleşmelere de, *mutatis mutandis*, uygulanabilir niteliktedir. Bu bakımdan çalışma, gerek normatif bir andlaşmaya çekince koyan ya da koyma niyetinde olan bir devlete, gerek bu çekinceyi denetlemekle yetkili mercilere, gerekse bu sjelere tavsiyede bulunan uzmanlara yol gösterici olmayı ummaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar, Kitaplarda Bölümler, Makaleler

- Acer, Yücel / Kaya, İbrahim: **Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı**, Seçkin Yayınevi, 2016.
- Akalın, Şükrü Haluk / vd.: **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Baskı, Ankara, 2009.
- Andenas, Mads / Björge, Eirik (edt): **A Farewell to Fragmentation: Reassertion and Convergence in International Law**, Cambridge Publishing, 2015.
- Anzilotti, Dioniso: **Cours de Droit International**, çev. Gilbert Gidel, Paris, 1929.
- Aust, Anthony: “Vienna Convention on the Law of Treaties (1969)”, **The Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, edt. R. Wolfrum, Oxford, Oxford University Press, 2006, (Çevrimiçi), opil.ouplaw.com/home/EPIL, 07.05.2017.
- Aust, Anthony: **Modern Treaty Law and Practice**, 3. Bası, Cambridge University Press, 2013.
- Aybay, Rona: **Uluslararası Yargı**, Alfa Yayınları, 2013.
- Basdevant, J.: “La conclusion et la redaction der traites et des instruments autres que les traites”, **Recueil des**

cours de l'Académie de droit international de La Haye, Vol. 15, 1926.

Bauer, Monika:

Vorbehalte zu Menschenrechtsverträgen, Universität München, Dissertation, 1994.

Baylis, Elena:

“General Comment 24: Confronting the Problem of Reservations to Human Rights Treaties” **Berkeley Journal of International Law**, Vol.17, 1999, s. 277-329.

Bellamy, Richard:

“The Democratic Legitimacy of International Human Rights Conventions: Political Constitutionalism and the European Convention on Human Rights”, **European Journal of Human Rights**, Vol. 25(4), 2014, s. 1019-1042 (Çevrimiçi), <https://academic.oup.com/ejil/article-lookup/doi/10.1093/ejil/chu069#5675201>, 07.04.2017.

Bernhardt, Rudolf:

“Evolutive Treaty Interpretation, Especially of the European Convention of Human Rights”, **German Yearbook of International Law**, Vol. 42, 1999, s. 11-25.

Bernhardt, Rudolf:

“Thoughts on the Interpretation Human-Rights Treaties”, **Protecting Human Rights: The European Dimension, Studies in Honour of Gerard J. Wiarda**, Carl Heymanns Verlag, eds.: F. Matscher ve H. Petzold, 1988.

- Bernhardt, Rudolf: “Die Auslegung völkerrechtlicher Verträge, insbesondere in der neuen Rechtsprechung internationaler Gerichte”, ed.: R. Wolfrum, **Max Planck Institut für Ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht**, Beiträge zum ausländisches öffentlichen Recht und Völkerrecht 40, Carl Heymanns Verlag KG, Köln-Berlin, 1963.
- Bianchi, Andrea: “Human Rights and the Magic of Jus Cogens”, **The European Journal of International Law**, Vol. 19, No. 3, 2008, s. 491-508.
- Bishop Jr. / William W.: “Reservations To Treaties”, **Recueil des cours de l'Académie de droit international de La Haye**, Vol. 103, 1961.
- Bjorge, Eirik: **The Evolutionary Interpretation of Treaties**, Oxford University Press, 2014.
- Björn, Arp: “Denunciation Followed by Re-Accession with Reservations to a Treaty: A Critical Appraisal of Contemporary State Practice”, **Netherlands International Law Review**, Vol. 61, Issue 2, 2014, s. 141-165.
- Boerefijn, Ineke: “Impact on the Law on Treaty Reservations”, **The Impact of Human Rights Law on General International Law**, ed. by Menno T. Kamminga and Martin Scheinin, Oxford University Press,

2009.

Bonnard, R.: **Le pouvoir discretionnaire et le recours pour exce`s de pouvoir**, RD Publication, 1923.

Bos, Maarten: “Theory and Practice of Treaty Interpretation”, **Netherlands International Law Review**, Vol.27, 1980, s.135-170.

Bos, Maarten: **A Methodology of International Law**, Amsterdam, 1984.

Bossuyt, Marc J.: **Guide to the “Travaux Préparatoires” of the International Covenant on civil and Political Rights**, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht/Boston/Lancaster, 1987.

Bourguignon, Henry: “The Belilos Case: New Light on Reservations to Multilateral Treaties”, **Virginia Journal of International Law**, Vol. 29, Issue: 2, 1989, s.347-386.

Bowett, D. W.: “Reservations to Non-restricted Multilateral Treaties”, **British Yearbook of International Law**, Vol. 48, Issue 1, 1976-1977, s. 67-90.

Bricker, John W.: “Making Treaties and Other International Agreements”, **American Academy of Political and Social Science**, Vol. 289, 1953, s.134-144.

Brilmayer, Lea: “From ‘Contract’ to ‘Pledge’, The Structure of International Human Rights Agreements”, **The**

British Year Book of International Law,
Vol.77, 2006, s. 163-202.

Buergenthal, Thomas / Murphy, Sean: **Public International Law in a Nutshell**, West Academic Publishing, 4th edition, 2011.

Buergenthal, Thomas: “The Advisory Practice of the Inter-American Human Rights Court”, **American Journal of International Law**, 1985.

Buffard, Isabelle / Zemanek, Karl: “The “Object and Purpose” of a Treaty: An Enigma?”, **Austrian Review of International and European Law**, Vol. 3, 1998, s.311-143.

Çalı, Başak: “Specialized Rules of Treaty Interpretation: Human Rights”, **The Oxford Guide to Treaties**, ed.: Duncan B. Hollis, OUP, 2012.

Çalı, Başak: “The Logics of Supranational Human Rights Litigation, Official Acknowledgement, and Human Rights Reform: The Southeast Turkey Cases before the European Court of Human Rights, 1996-2006”, **Law & Social Inquiry**, Vol.35, Issue 2, 2010, s. 311-337.

Çalı, Başak/ Montoya, Mariana: “The March to Universality? Religion-based reservations to the core UN treaties and what they tell us about human rights and universality in the 21st Century”, **Universal Rights Group**, (Çevrimiçi) http://www.universal-rights.org/wp-content/uploads/2017/05/Policy_report_march_un

[iversity-2.pdf](#), 23.05.2017

- Cameron, Iain / Horn, Frank: “Reservations to the European Convention: The Belilos Case”, **German Yearbook of International Law**, Vol. 33, 1990, s. 69-129.
- Charme, Joni S.: “The Interim Obligation of Article 18 of the Vienna Convention on the Law of Treaties: Making Sense of an Enigma”, **George Washington Journal of International Law and Economics**, Vol. 25, Issue 1, 1991, s.71-114.
- Chaumont, C. “Cours Général de Droit International Public”, **Recueil des Cours de l’Academie de Droit de La Haye**, Vol. I., 1970.
- Christoffersen, J.: “Impact on General Principles of Treaty Interpretation”, **The Impact of Human Rights Law on General International Law**, eds.: M. Kamminga and M. Scheinin, Oxford University Press, 2009.
- Clark, Belinda: “The Vienna Convention Reservations Regime and The Convention on Discrimination Against Women”, **American Journal of International Law**, Vol. 85, 1991, s.281-321.
- Coccia, Massimo: “Reservations to Multilateral Treaties on Human Rights”, **California Western International Law Journal**, Vol. 15, Issue 1, 1985, s.1-51.
- Connors, J.: “The Women’s Convention in the Muslim

World”, ed.: Gardner, **Human Rights as General Norms and a State’s Right to Opt Out**, British Institute of International and Comparative Law, London, 1997.

Craven, M. / Fitzmaurice, M. (eds.): **Interrogating the Treaty**, Wolf Legal Publishers, 2005.

Craven, Matthew: “Legal Differentiation and the Concept of Human Rights Treaty in International Law”, **European Journal of International Law**, Vol.11, Issue 3, 2000, s.489-520.

Craven, Matthew: **The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: A Perspective On Its Development**, OUP, April 1998.

Crawford, James: **Brownlie’s Principles of Public International Law**, 6th Edition, Oxford University Press, 2012.

Crema, Luigi: “Disappearance and New Sightings of Restrictive Interpretation(s)”, **EJIL**, Vol. 21, Issue 3, 2010, s.681-700.

Davidson, J. S.: "Intention and Effect: The Legal Status of the Final Views of the Human Rights Committee", **New Zealand Law Review**, Issue 2, 2001, s. 125-144.

Dayınlarlı, Kemal: **Fransızca-Türkçe Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 1997.

- De Wet, Erika / Vidmar, Jure (ed.): **Hierarchy in International Law**, The Place of Human Rights, OUP, 2012.
- De Wet, Erika / Vidmar, Jure: "Conflicts between International Paradigms: Hierarchy Versus Systemic Integration", **Global Constitutionalism**, Vol. 2, Issue 2, 2013, s. 196-217.
- de Witte, B.: "The Past and Future Role of the European Court of Justice in the Protection of Human Rights", **The EU and Human Rights**, ed. by: Philip Alston, 1999.
- Dehaussy, J. / Salem, M.: **Sources du droit international. Les traités. Interprétation.** Principes, règles et méthodes applicables à l'interprétation, Juris-Classeurs, 1995, Fascicule 12-6.
- Depuy, Pierre-Marie: "Evolutionary Interpretation of Treaties: Between Memory and Prophecy", **The Law of Treaties Beyond the Vienna Convention**, ed. Enzo Cannizzario, OUP, 2011.
- Detter, Ingrid: **Essays on the Law of Treaties**, Stockholm and London P.A., Sweet & Maxwell, 1967.
- Dommen, Caroline: "Claiming Environmental Rights: Some Possibilities Offered by the United Nations' Human Rights Mechanisms", **Georgia International Environmental Law Review**, Vol. 11, Issue 1, 1998, s. 1-48.

- Donnelly, Jack: “Cultural Relativism and Universal Human Rights”, **Human Rights Quarterly**, Vol. 6, Issue 4, 1984, s.400-419.
- Duguit, L.: **Traité de droit constitutionnel**, 3rd edition, Vol. I, Paris 1927.
- Elibol, Zeynep / Çalı, Başak: “The ILC’s Clever Compromise on the Validity of Reservations to Treaties: A Rejoinder to Marko Milanovic and Linos-Alexandre Sicilianos”, **EJILTalk!**, 2014, (Çevrimiçi) <http://www.ejiltalk.org/the-ilcs-clever-compromise-on-the-validity-of-reservations-to-treaties-a-rejoinder-to-marko-milanovic-and-linos-alexandre-sicilianos/#more-10610>, 07.05.2017.
- Elibol, Zeynep: “EPI Süreci ve Türkiye’nin Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerine Koyduğu Çekinceler”, **İnsan Hakları Ortak Platformu Raporu**, (Çevrimiçi) <http://www.ihop.org.tr/2015/01/15/turkiyenin-uluslararasi-insan-haklari-sozlesmelerine-koydugu-cekinceler-raporu/>, 07.05.2017.
- Fenwick, Charles G.: “Reservations to Multilateral Treaties”, **Inter-American Juridical Yearbook**, 1950-51, s.37-47.
- Fernández de Casadevante Romani, Carlos: “Objective Regime”, **Max Planck Encyclopedia of International Law**, 2010.
- Ferriera G.M. / Ferriera-Snyman “The Impact of Treaty Reservations on the

- M.P.: Establishment of an International Human Rights Regime”, **Comparative and International Law Journal of Southern Africa**, Vol.38(2), 2005, s. 148-183.
- Fitzmaurice, G. G.: “Reservations to Multilateral Conventions”, **International & Comparative Law Quarterly** , Vol. 2, Part 1, 1953, s. 1-26.
- Fitzmaurice, Gerald: “The Law and Procedure of the International Court of Justice 1951-4: Treaty Interpretation and Other Treaty Points”, **British Yearbook of International Law**, Vol 33, 1957, s. 203-293.
- Fitzmaurice, Malgosia: “Treaties”, **The Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, ed. R Wolfrum, Oxford, Oxford University Press, (Çevrimiçi), opil.ouplaw.com/home/EPIL, 07.05.2017.
- Fitzmaurice, Malgosia: “The Practical Working of the Law of Treaties, Chapter 7”, **International Law**, ed. Malcolm D. Evans, Fourth Edition, OUP, 2014.
- Fon, Vincy / Parisi, Francesco: “The Hidden Bias of the Vienna Convention on the International Law of Treaties”, **Review of Law and Economics**, Vol. 4, Issue 1, 2008, s. 383-406.
- Friedmann, Wolfgang: **The Changing Structure of International Law**, London, Stevens & Sons, 1964.

- Gardiner, Richard: **Treaty Interpretation**, Oxford University Press, 2008.
- Gardiner, Richard: “The Vienna Convention Rules on Treaty Interpretation”, **The Oxford Guide to Treaties**, ed. Duncan B. Hollis, Oxford University Press, 2012.
- Gemalmaz, Semih: **Ulusalüstü İnsan Hakları Belgeleri: 1. Cilt Bölgesel Sistemler**, Legal Yayınevi, 2011.
- Gemalmaz, Semih: **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Cilt 1, 8. Bası, Legal Yayınevi, 2012.
- Gemalmaz, Semih: **Devlet, Birey ve Özgürlük**, Seçkin Yayınevi, 3. Baskı, 2015.
- Giegerich, Thomas: “Multilateral Reservations to Treaties”, **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Oxford University Press, 2010, (Çevrimiçi), <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1680?prd=EPIL>, 07.05.2017.
- Giegerich, Thomas: **Vorbehalte zu Menschenrechtsabkommen: Zulässigkeit, Gültigkeit und Prüfungskompetenzen von Vertragsgremien**, Ein konstitutioneller Ansatz, 1995.
- Girshovich, Marina: “Classifications of Objections Based on the Legal Assessment of a Reservation by Objecting States”,

- International Community Law Review**, Vol. 16, Issue 3, 2014,333-370
- Göçer, Mahmut: **Uluslararası Hukuk ve İnsan Haklarının Uluslararası Korunması**, Seçkin Yayıncılık, 2002.
- Goodman, Ryan: “Human Rights Treaties, Invalid Reservations, and State Consent”, **The American Journal of International Law**, Vol. 96, 2002, s. 531-560.
- Gounelle, Max: **La motivation des actes en droit international public**, Paris 1979.
- Gözler, Kemal: **Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi**, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2001 .
- Greig, W.D.: “Reciprocity, Proportionality, and the Law of Treaties”, **Virginia Journal of International Law**, Vol. 34, Issue 2, 1994, s. 295-404.
- Gubin, V. F.: “The Soviet Union and Reservations to Multilateral Treaties”, **Soviet Yearbook of International Law**, Moscow, 1960, s. 126-143.
- Hackworth, Green Haywood: **Digest of International Law**, Vol. V, U.S. Government Printing Office, 1940.
- Handeyside, Hugh: “The Lotus Principle in ICJ Jurisprudence: Was the Ship ever Afloat?”, **Michigan Journal of International Law**, Vol.29, 2007-2008.

- Hanessian, Grant: “Effect of reservations on entry into force of American Convention on Human Rights (Arts. 74 and 75) Advisory Opinion No: OC-2/82, Inter American Court of Human Rights, September 24, 1982”, **American Journal of International Law**, Vol. 77, No.3, 1983, 640-642.
- Harvard Research in International Law: “Draft Convention on the Law of the Treaties”, **American Journal of International Law**, Vol.29, Issue 4, 1935.
- Herdegen, Matthias: “Interpretation in International Law”, **The Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, ed. R Wolfrum, 2013, Oxford, OUP, (Çevrimiçi), opil.ouplaw.com/home/EPIL, 07.05.2017.
- Higgins, R.: “Human Rights: Some Questions of Integrity”, **Modern Law Review**, Vol. 52, 1989, s. 1-21.
- Higgins, Rosalyn: “Ten Years on the UN Human Rights Committee: Some Thoughts Upon Parting”, **European Human Rights Law Review**, No. 6, 1996.
- Hilpold, Peter: “Das Vorbehaltsregime der Wiener Vertragskonvention”, **Archiv des Völkerrechts**, 34. Band, No. 4, 1996.
- Horn, Frank: “Reservations and Interpretative Declarations to Multilateral Treaties”, **Studies in International Law**, Elsevier Science Pub. Co., 1988.

- Hudson, Manley O.: “Reservations to Multipartite International Instruments”, **American Journal of International Law**, Vol.32, 1938.
- Hudson, Manley O.: “International Legislation: A Collection of Multipartite International Instruments of General Interest, beginning with the Covenant of the League of Nations”, **Carnegie Endowment for International Peace**, Vol. 1, 1931.
- Hyde, Charles Cheney: **International Law Chiefly as Interpreted and Applied by the United States**, 2. edition, Vol. 2, Boston, Little Brown and Company, 1947.
- Hylton, Daniel: “Default Breakdown: The Vienna Convention on the Law of Treaties: Inadequate Framework on Reservations”, **Vanderbilt Journal of Transnational Law**, Vol. 27, 1994.
- Imbert, Pierre-Henri: **Les reserves aux traits multilateraux**, Pedone, Paris, 1978.
- Imbert, Pierre-Henri: “Reservations to the European Convention on Human Rights Before the Strasbourg Commission: The Temeltasch Case”, **International and Comparative Law Quarterly**, Vol.33, 1984.
- İnceoğlu, Sibel: “Yazılı Anayasa, Yaşayan Anayasa: Anayasal Süreçte Kimlikler”, **Anayasa Hukuku Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, İstanbul 2012, 309-314, s. 309

- Jennings, R.Y. / Watts, R.Y. A. **Oppenheim's International Law**, Longman, 9. (eds.): Baskı, Londra, 1992.
- Jennings, R.Y.: "Treaties", **International Law: Achievements and prospects**, ed. M. Bedjaoui, Vol. I, UNESCO, Paris 1991.
- Jonas David S. / Saunders Thomas N.: "The Object and Purpose of a Treaty: Three Interpretive Methods", **Vanderbilt Journal of Transnational Law**. Vol. 43, 2010.
- Joseph, Sarah / Castan, Melissa: **The International Covenant on Civil and Political Rights, Cases, Materials and Commentary**, Third Edition, Oxford University Press, 2013.
- Kaczorowska, Alina: **Public International Law**, 4th edition, Routledge, 2010.
- Kalin, W. / Kunzli, J.: **The Law of International Human Rights Protection**, Oxford University Press, 2009.
- Kammerhofer, J.: "Book Review on A. Orakhelashvili The Interpretation of Act and Rules in Public International Law", **European Journal of International Law**, No. 20, 2008.
- Kappeler, Dietrich: **Les Reserves dans les Traités Internationaux**, Basel, Verlag für Recht und Gesellschaft, 1958.
- Kaya, Ayhan/Tarhanlı, Turgut: **Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları**,

- AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, TESEV Yayınları, 2005.
- Kaya, İbrahim: **Seeking a Legal Perspective on International Migration and Turkey**, Legal Yayıncılık, 2012.
- Kaya, İbrahim: **Uluslararası Hukukta Temel Belgeler**, Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı, Seçkin Yayınevi, 2016.
- Kaya, İbrahim / Eren, Esra Yılmaz: **Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Durumu, Arada Kalanların Hakları ve Yükümlülükleri**, SETA, 2014
- Klabbers, Jan: "Accepting the Unacceptable? A New Nordic Approach to Reservations to Multilateral Treaties", **Nordic Journal of International Law**, Vol. 69, 2000.
- Klabbers, Jan: "On Human Rights Treaties, Contractual Conceptions and Reservations", **Reservations to Human Rights Treaties and the Vienna Convention Regime: Conflict, Harmony or Reconciliation**, ed. Ineta Ziemele, Leiden, Martinus Nijhoff, 2004.
- Klabbers, Jan: "Treaties, Object and Purpose", **The Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, ed. R Wolfrum, Oxford, Oxford University Press, December 2006, (Çevrimiçi), opil.ouplaw.com/home/EPIL, 07.05.2017,
- Klabbers, Jan: "Some Problems Regarding the Object and Purpose of Treaties", **Finnish Yearbook of**

International Law, Vol. 8, 1997.

Klabbers, Jan:

“How to Defeat a Treaty’s Object and Purpose Pending Entry into Force: Toward Manifest Intent”, **Vanderbilt Journal of Transnational Law**, Vol. 34, 2001.

Klein, Eckart:

“A Comment on the Issue of Reservations to the Provisions of the Covenant Representing (Peremptory) Rules of General International Law”, **Reservations to Human Rights Treaties and the VCLT Regime**, ed.: Ineta Ziemele, Brill Nijhoff, 2004.

Koh, Jean Kyongun:

“Reservations to Multilateral Treaties: How International Legal Doctrine Reflects World Vision”, **Harvard International Law Journal**, Vol. 23, 1982-1983.

Kolb, R.:

Interprétation et création du droit international – Esquisses d’une herméneutique juridique moderne pour le droit international, Bruylant, Bruxelles, 2006.

Korkmaz, Süre M.:

“Kasikili/Sedudu Adası Davası”, **Milletlerarası Adalet Divanı Kararları (1990-2007)**, ed. Tütüncü/ Şimşek/ Uzun/ Arıkoğlu/ Akün/ Başkaracaoğlu/ Korkmaz Süre/ Güneysu/ Gökalp, Beta Yayınları, İstanbul, 2008.

Koskenniemi, Martti:

“International Law and Hegemony: A

- Reconfiguration”, **Cambridge Review of International Affairs**, 2004.
- Kühner, Rolf: **Vorbehalte zu multilateralen völkerrechtlichen Verträgen**, Band 91, Springer-Verlag, Heidelberg, 1986.
- Kut, İnci / Kut, Güngör: **Büyük İspanyolca Türkçe Sözlük**, Genişletilmiş 5. Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Lachs, Manfred: **Le developpement et les fonctions des traits multilateraux**, RCADI, Vol.92, 1957.
- Laurence R. Helfer, Anne-Marie Slaughter: “Toward a Theory of Effective Supranational Adjudication”, **The Yale Law Journal**, Vol. 107, 1997, s.273-391.
- Lauterpacht, Hersch: **British Reservations to the Optional Clause**, *Economica*, No. 29, 1930.
- Lauterpacht, Hersch: **Oppenheim’s International Law**, Vol.1, 8. Edition, 1955.
- Letsas, George: “Intentionalism and the Interpretation of the ECHR”, **Treaty Interpretation and the Vienna Convention on the Law of Treaties: 30 Years on**, ed. Malgosia Fitzmaurice and Phoebe Okowa, Queen Mary Studies in International Law, Vol. I, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2010.
- Letsas, George: “The ECHR as a Living Instrument: Its Meaning and Legitimacy”, **SSRN E-Library**, 14.03.2012,

(Çevrimiçi)

<https://ssrn.com/abstract=2021836> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2021836>, 07.05.2017.

Libling, D. F.: “Formation of Contracts”, **The Modern Law Review**, Vol. 42, No. 2, 1979.

Lijnzaad, Liesbeth: “Reservations to UN-human rights treaties: ratify and ruin?”, **International Studies in Human Rights**, Vol. 38, T.M.C. Asser Institut, 1995.

Linderfalk, Ulf: “On the Meaning of the “Object and Purpose” Criterion, in the Context of the Vienna Convention on the Law of Treaties, Article 19”, **Nordic Journal of International Law**, Vol. 72, 2003.

Linderfalk, Ulf: “**On the Interpretation of Treaties: The Modern International Law as Expressed in the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties**”, Lund University, Sweden, Springer, 2007.

Linderfalk, Ulf: “Doing the Right Thing for the Right Reason - Why Dynamic or Static Approaches Should be Taken in the Interpretation of Treaties”, **International Community Law Review**, No.10, 2008.

Lissitzyn, Oliver J.: “Efforts to Codify or Restate the Law of Treaties”, **Columbia Law Review**, Vol 62, No.7, 1962.

- Lixinski, Lucas: “Treaty Interpretation by the Inter-American Court of Human Rights: Expansionism at the Service of the Unity of International Laws”, **European Journal of International Law**, Vol.21, Issue 3, 2010.
- Macdonald, Ronald St. J.: “Reservations under the European Convention on Human Rights”, **Revue belge de droit international**, No.21, 1988.
- Malkin, H. W.: “Reservations to Multilateral Conventions”, **British Yearbook of International Law**, Vol.7, 1926.
- Malloy, William M. / Charles, Garfield: **Treaties, Conventions, International Acts, Protocols and Agreements between the United States of America and Other Powers**, Vol. 1, Washington, U.S. Govt. print off, 1910.
- Marks, Susan: “Reservations Unhinged: The Belilos Case before the European Court of Human Rights”, **International and Comparative Law Quarterly**, 2008.
- Marks, Susan: “Three Regional Human Rights Treaties and Their Experience of Reservations”, **Human Rights as General Norms and a State’s Right to Opt Out: Reservations and Objections to Human Rights Treaties**, ed. J. P. Gardner, B.I.I.C.L., London, 1997.

- McCall-Smith, Kasey: “Reservations and the Determinative Function of the Human Rights Treaty Bodies”, **German Yearbook of International Law**, vol. 54, 2012.
- McGrogan, David: **Cultural Values and Human Rights: A Matter of Interpretation**, Thesis submitted to University of Liverpool for the degree of Doctor in Philosophy, 2012.
- McNair, Arnold: **The Law of Treaties**, Oxford at the Clarendon Press, 1961.
- McNair, Arnold: “The Functions and Differing Legal Character of Treaties”, **British Yearbook of International Law**, Vol. 11, 1930.
- McRae, D. M.: “The Legal Effect of Interpretative Declarations”, **British Yearbook of International Law**, Vol. 49, Oxford at the Clarendon Press, 1978.
- Mechlem, Kerstin: “Treaty Bodies and the Interpretation of Human Right”, **Vanderbilt Journal of Transnational Law**, Vol.42, 2009.
- Meray, Seha L.: **Devletler Hukukuna Giriş**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları Sayı: 96 – 78, İkinci Cilt, Ankara, 1959.
- Meron, Theodor: **Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law**, Oxford: Clarendon Press, 1989.
- Migliorino, Luigi: “Declarations and Reservations to the 1971

- Seabed Treaty”, **The Italian Yearbook of International Law**, Vol. 6, 1985.
- Milanovic, Marko / Sicilianos, Linos-Alexander: “Reservations to Treaties: An Introduction”, **The European Journal of International Law**, Vol. 24, Issue 4, 2013.
- Milanovic, Marko: “The Oxford Guide to Treaties Symposium: Validity of Reservations Revisited”, **Opinio Juris**, November 2012, (Çevrimiçi) <http://opiniojuris.org/2012/11/08/the-oxford-guide-to-treaties-symposium-validity-of-reservations-revisited/>, 22.04.2017.
- Milanovic, Marko: “The Spatial Dimension: Treaties and Territory”, **Research Handbook on The Law of Treaties**, eds.: Christian J. Tams, Antonios Tzanakopoulos, Andreas Zimmermann, Edward Elgar Publishing, 2014.
- Miller, David Hunter: **Reservations to Treaties: Their Effect and the Procedure in Regard Thereto**, Washington D.C., 1919.
- Moloney, Roslyn: “Incompatible Reservations to Human Rights Treaties: Severability and the Problem of State Consent“, **Melbourne Journal of International Law**, Vol. 5, 2004.
- Montalvo, Andres E.: “Reservations to the American Convention on Human Rights: A New Approach”, **AJIL**, 2000-

2001.

Mukherjee, Amrita:

“The ICCPR as a Living Instrument: The Death Penalty as Cruel, Inhuman and Degrading Treatment”, **Journal of Criminal Law**, Vol. 68, Part 6, 2004, s. 507-51.

Murray, Rachel:

The Optional Protocol to the UN Convention Against Torture, OUP, 2011.

Nelson, L. D. M.:

“Declarations, Statements and “Disguised Reservations” with Respect to the Convention on the Law of the Sea”, **International and Comparative Law Quarterly**, Vol. 5, Issue 4, 2001.

Nowak, Manfred:

UN Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR Commentary, 2nd edition, Kehl am Rhein: Engel, 2005.

Oder, Bertil:

Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri, Hukusal Yöntembilime Dayalı Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Beta Yayınları, 1. Bası, 2010.

Oran, Baskın:

Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, TESEV Yayınları, 2004.

Owen, Marjorie:

“Reservations to Multilateral Treaties”, **The Yale Law Journal**, Vol. 38, No. 8, 1929.

- Öktem, Emre: “Les Minorité – Quelle Protection? (Azınlıklar – Hangi Himaye?)”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Yıl 15, Sayı 1-2, 1995.
- Öktem, Emre / Uzun, Mehmet C.: **IACL National Report: The Republic of Turkey**, The International Center for Law and Religion Studies, Utah: Brigham Young University, s. 701-718, 2010.
- Parisi, Francesco / Sevchenko, Catherine: “Treaty Reservations and the Economics of Article 21 (1) of the Vienna Convention”, **Berkeley Journal of International Law**. Vol.21, 2003.
- Park, T.S.: “The Legal Effect of Reservation and Understanding in Law”, **Korean Journal of International Law**, Vol. 7, 1962, s. 333-350.
- Paulus, Andreas: “Reciprocity Revisited”, **From Bilateralism to Community Interest, Essays in Honour of Judge Bruno Simma**, ed.: Ulrich Fastenrath, OUP, 2011.
- Paulus, Andreas: **Whether Universal Values can prevail over Bilateralism and Reciprocity, Realizing Utopia: The Future of International Law**, ed.: Antonio Cassese, Oxford University Press, 2012.
- Payandeh, Merhdad: “Fragmentation within International Human Rights Law”, **A Farewell to Fragmentation:**

Reassertion and Convergence in International Law, eds.: Mads Andenas, Eirik Björge, Cambridge Publishing, 2015.

Pazarıcı, Hüseyin:

Uluslararası Hukuk Dersleri, 1. Kitap, Turhan Kitabevi, 11. Baskı, Ankara 2011.

Pellet, Alain / Müller, Daniel:

“Reservations to Human Rights Treaties: Not An Absolute Evil...”, **From Bilateralism to Community Interest, Essays in Honour of Judge Bruno Simma**, eds.: Ulrich Fastenrath et al., OUP, 2011.

Pellet, Alain:

“The ILC Guide to Practice on Reservations to Treaties: A General Presentation by the Special Rapporteur”, **EJIL**, Vol. 24, No.4, OUP, 2013.

Pellet, Alain:

“1969 Vienna Convention, Article 19 Formulation of reservations”, **The Vienna Convention on the Law of Treaties A Commentary**, eds.: Olivier Corten, Pierre Klein, Vol. 1, OUP, 2011.

Pellet, Alain:

“Article 38”, **The Statute of the International Court of Justice, A Commentary**, ed. A. Zimmermann, C. Tomuschat, K. Oellers-Frahm, 2. Baskı, Oxford University Press, 2012

Pergantis, V.:

“Reservations to Human Rights Treaties, Cultural Relativism and the Universal Protection of Human Rights”, **Multiculturalism and International Law**, eds.: E. Frangou-Ikonomidou ve D.

Tsotsoli-Vetsiou, Sakkoulas Publications, Thessaloniki, 2007.

Pildes, Richard H.: “Supranational Courts and the Law of Democracy: The European Court Of Human Rights”, **New York University School of Law, Public Law & Legal Theory Research Paper Series**, Working Paper No. 16-43, 2016,

Püsküllüoğlu, Ali: **Türkçe Sözlük**, Can Yayınları, İstanbul, 2007.

Qianwang, SI: “Chinese-English Dictionary”, **A Basic Dictionary for Chinese Language Learning**, HSK, Foreign Languages Press, 2000.

Redgwell, Catherine: “Reservations to Treaties and Human Rights Committee Comment No. 24(52)”, **International and Comparative Law Quarterly**, Vol. 46, 1997.

Redgwell, Catherine: “US Reservations to Human Rights Treaties: All for One and None for All?”, **United States Hegemony and the Foundations of International Law**, eds.: M. Byers ve G. Nolte, Cambridge University Press, 2003.

Ress, Georg: “Die Bedeutung der nachfolgenden Praxis für die Vertragsinterpretation nach der Wiener Vertragsrechtskonvention (WVRK)”, **Die Dynamik des Europäischen Gemeinschaftsrechts/The Dynamics of EC-law**,

Die Auslegung des Europäischen Gemeinschaftsrechts im Lichte nachfolgender Praxis der Mitgliedstaaten und der EG- Organe, ed. Roland Bieber ve Georg Ress, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1987.

Reuter, Paul:

“Solidarite et divisibilite des engagement conventionnels”, **International Law in a Time of Perplexity: Essays in Honor of Shabtai Rosenne**, ed.: Yoram Dinstein and Mala Tabory, No. 9, 1989.

Rieteker, Daniel:

“The Principle of "Effectiveness" in the Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights: Its Different Dimensions and Its Consistency with Public International Law - No Need for the Concept of Treaty *Sui Generis*”, **Nordic Journal of International Law**, Vol.79, 2010.

Robinson, Patrick:

"The Right to a Fair Trial in International Law, with Specific Reference to the Work of the ICTY", **Berkeley Journal of International Law**, (Çevrimiçi),
http://bjil.typepad.com/publicist/2010/01/the-right-to-a-fair-trial-in-international-law-with-specific-reference-to-the-work-of-the-icity.html#_edn33, 07.05.2017.

Rodley, Nigel:

The International Court of Justice and human rights treaty bodies, A Farewell to

- Fragmentation**, ed.: Mads Andenas ve Eirik Bjorge, Cambridge University Press, 2015.
- Rosenne, Shabtai: **Developments in the Law of Treaties 1945-1986**, Cambridge University Press, 1989.
- Rousseau, Ch.: **Principes généraux du droit international public**, Tome I, 1944.
- Rousseau, Ch.: **Droit international public**, Vol.1, Paris 1970.
- Ruda, J. M.: “Reservations to treaties”, **Recueil des Cours de l’Academie de Droit de La Haye**, Vol. 146, 1975.
- Sağlam, Fazıl: **Temel Hakların Sınırlandırılması ve Özü**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, S.B.F. İnsan Hakları Merkezi Yayınları: 4, Ankara, 1982.
- Sanders, William: “Reservations to Multilateral Treaties Made in the Act of Ratification or Adherence”, **American Journal of International Law**, Vol.33, 1939.
- Saraç, Tahsin: **Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük**, Can Sanat Yayınları, 2009.
- Schabas, William A.: **Genocide Convention, Reservations (Advisory Opinion)**, EPIL, April 2009.
- Schabas, William A.: “Invalid Reservations to the International Covenant on Civil and Political Rights: Is the

United States Still a Party?” **Brooklyn Journal of International Law**, Vol.21, 1995.

Schabas, William A.:

“Reservations to Human Rights Treaties: Time for Innovation and Reform”, **Canadian Yearbook of International Law**, Vol.32, 1994.

Schachter, Oscar:

“The Development of International Law Through the Legal Opinions of the United Nations Secretariat”, **British Yearbook of International Law**, Vol. 91, 1948.

Schachter, Oscar:

“The Question of Treaty Reservations at the 1959 General Assembly”, **American Journal of International Law**, Vol. 54, 1960.

Scheinin, Martin:

“Reservations by States under the ICCPR and Its Optional Protocols”, **Reservations to Human Rights Treaties and the Vienna Convention Regime: Conflict, Harmony or Reconciliation**, ed.: Ineta Ziemele, 2004.

Scheinin, Martin:

Towards a World Court of Human Rights, Research report within the framework of the Swiss Initiative to commemorate the 60th anniversary of the Universal Declaration of Human Rights, 2009, (Çevrimiçi), <http://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/AcademyofEuropeanLaw/CourseMaterialsHR/HR2009/Scheinin/ScheininClassReading1.pdf>, 07.05.2017.

- Schlütter, Birgit: “Aspects of human rights interpretation by the UN treaty bodies”, **UN Human Rights Treaty Bodies, Law and Legitimacy**, eds.: Helen Keller, Geir Ulfstein, Cambridge University Press, 2012.
- Seibert-Fohr, Anja: “The Potentials of the Vienna Convention on the Law of Treaties with Respect to Reservations to Human Rights Treaties”, **Reservations to Human Rights Treaties and the Vienna Convention Regime – Conflict, Harmony or Reconciliation**, ed.: I. Ziemele, Martinus Nijhoff Publishers, 2004.
- Shaw, Malcolm: **International Law**, 7th Edition, Cambridge University Press, 2014.
- Shelton, Dinah: “State Practice on Reservations to Human Rights Treaties”, **Canadian Human Rights Yearbook**, 1983.
- Simma, Bruno / Alston, Philip: “The Sources of Human Rights Law: Custom, jus cogens, and general principles”, **Australian Yearbook of International Law**, Vol. 82, 1988-1989.
- Simma, Bruno / Christian J. Tams: “Reacting against Treaty Breaches”, **Oxford Guide to Treaties**, ed.: D. Hollis, Oxford University Press.
- Simma, Bruno / Hernandez, Gleider I.: “Legal Consequences of an Impermissible Reservation to a Human Rights Treaty: Where Do We Stand”, **The Law of Treaties Beyond the**

Vienna Convention, ed.: Enzo Cannizzario, OUP 2011.

Simma, Bruno:

From Bilateralism to Community Interest in International Law - Collected Courses of the Hague Academy of International Law, Vol. 250, Boston, Brill, Nijhoff, 1994.

Simma, Bruno:

“Reservations to Human Rights Treaties –Some Recent Developments”, **Liber Amicorum Professor Seidl-Hohenveldern – in honour of his 80th birthday**, eds.: G. Hafner, G. Loibl, A. Rest. L. Sucharipa-Behmann ve K. Zemanek, Kluwer Law International, 1998.

Sinclair, Ian:

The Vienna Convention on the Law of Treaties, 2nd Edition, Manchester University Press, 1984.

Srinivas, Burra:

“India’s Reservations to Human Rights Treaties”, **Indian Journal of International Law**, Vol. 44, No. 4, 2004.

Stahn, Carsten:

“Anmerkung zur Entscheidung des UN-Ausschusses für Menschenrechte im Fall R. Kennedy gegen Trinidad und Tobago”, **Vorbehalte zu Menschenrechtsverträgen**, EuGRZ, 2001.

Stein, Torsten:

“Die Rolle der späteren Praxis als Auslegungselement in der Rechtsprechung des Internationalen Gerichtshofes, des Europäischen

- Gerichtshofes für Menschenrechte und des Gerichtshofes der Europäischen Gemeinschaften”, **Die Dynamik des Europäischen Gemeinschaftsrechts/The Dynamics of EC-law, Die Auslegung des Europäischen Gemeinschaftsrechts im Lichte nachfolgender Praxis der Mitgliedstaaten und der EG- Organe**, ed. Roland Bieber ve Georg Ress, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1987.
- Sucharipa-Behrmann, A. Rest. L.: “The Legal Effects of Reservations to Multilateral Treaties”, **Austrian Review of International and European Law**, Vol. 1, No. 67, 1996.
- Sur, S.: **L’interpretation en droit international public**, Paris 1974.
- Swaine, Edward: “Reserving”, **Yale Journal of International Law**, Vol. 31, 2006.
- Swaine, Edward: “Treaty Reservations”, **The Oxford Guide to Treaties**, ed.: Duncan B. Hollis, Oxford University Press, 2012.
- Tang, Ya: **Vorbehalte zu Menschenrechtsverträgen**, Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Juristischen Fakultät der Eberhard Karls, Universität Tübingen, Tobias-lib, 2015.
- Thiele, Carmen: “Der Schutz der Menschenrechte durch den IGH”,

Archiv des Völkerrechts, 51. Band, 1. Heft, 2013.

Thirlway, Hugh:

“The law and procedure of the International Court of Justice, 1960-1989, Supplement 2006, Part 3”, **British Yearbook of International Law**, Vol. 77, 2006.

Tomuschat, Christian:

Human Rights: Between Idealism and Realism, OUP, 2003.

Tütüncü / Şimşek / Uzun / Arıkoğlu / Akün / Başkaracaoğlu / Korkmaz-Sürer / Güneysu / Gökalp:

Milletlerarası Adalet Divanı Kararları, 1990-2007, İstanbul, Beta Yayınları, 2008.

Tyagi, Yogesh:

“The Conflict of Law and Policy on Reservations to Human Rights Treaties”, **The British Yearbook of International Law**, Oxford at the Clarendon Press, 2001.

Ulfstein, Geir:

“Reflections in Institutional Design — Especially Treaty Bodies”, **Research Handbook on the Law of International Organizations**, eds.: J. Klabbbers and Å. Wallendahl, Cheltenham, Edward Elgar, 2011.

Ulfstein, Geir:

Law-Making by Human Rights Treaty Bodies, Universitetet i Oslo, 2014, (Çevrimiçi) <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/43310/Law-making+by+Human+Rights+Treaty+Bodies.pdf?s>

[equence=4](#), 07.05.2017.

- Urrutia, F.J.: **La codification du droit international en Amerique**, RCADI, Vol. 22, 1928.
- van Alebeek, Rosanne / "The legal status of decisions by human rights treaty bodies in national law", **Human Rights Treaty Bodies**, eds.: Keller, Ulfstein, 2012.
- Nollkaemper, Andre:
- Vasak, K.: "Towards a Specific International Human Rights Law", , **The International Dimension of Human Rights**, eds.: K. Vasak and P. Alston, UNESCO, 1982.
- Venneste, Frédéric: **General International Law Before Human Rights Courts**, Antwerp, Intersentia, 2010.
- Versan, Rauf: "Avrupa İnsan Hakları Divanı, Birleşik Krallığın Tedhişçilikle Mücadele Mevzuatına Dayanarak Yapmış Olduğu Tutuklamaların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini İhlal Ettiğine Karar Verdi", s. 408-410, **İstanbul Üniversitesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt 8, Sayı 2, 1988.
- Versan, Rauf: Kıbrıs Uyuşmazlığının Gerekçeleri ve Bunlara İlişkin Bazı Mülahazalar, **İstanbul Üniversitesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel**

Hukuk Bülteni, Cilt 33, Sayı 2, 2013, s. 663-670.

- Vierdag, E. W.: “Some Remarks about Special Features of Human Rights Treaties”, **Netherlands Yearbook of International Law**, Vol. 25, 1994.
- Villiger, Mark E.: “The Rules on Interpretation: Misgivings, Misunderstandings, Miscarriage? The “Crucible” Intended by the International Law Commission”, **The Law of Treaties Beyond the Vienna Convention**, ed.: Enzo Cannizzario, Oxford University Press, 2011.
- Villiger, Mark E.: **Customary international law and treaties : a manual on the theory and practice of the interrelation of sources**, 2. Ed., Kluwer Law International, 1997.
- Weckel, P.: **La concurrence des traites internationaux**, Thèse Strasbourg, III 1989.
- Weller, M.: **Universal Minority Rights: A Commentary on the Jurisprudence of International Courts and Treaty Bodies**, Oxford University Press, 2007.
- Wolftrum, R.: **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Oxford, Oxford University Press, 2009, (Çevrimiçi), opil.ouplaw.com/home/EPIL, 07.05.2017.

Wood, M.: “Institutional Aspects of the Guide to Practice on Reservations”, **European Journal of International Law**, Vol.24, 2013.

Yasseen, M.K.: **L’interpretation des traites d’après la Convention de Vienne sur le droit des traites**, Rdc, 1976, Vol. III.

Ziemele, Ineta / Liede, Lasma: “Reservations to Human Rights Treaties: From Draft Guideline 3.1.12 to Guideline 3.1.5.6”, **EJIL**, Vol. 24, No. 4, OUP, 2013

“United States: Proclamation of Peace Treaty with Japan”, **American Journal of International Law**, Vol. 46, No. 3, Supplement: Official Documents, 1952.

Uluslararası Hukuk Komisyonu (“ILC”) Belgeleri

Brierly, J.L.: “Report on the Law of the Treaties by J.L. Brierly, Special Rapporteur”, Doc. A.CN.4/23, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, 1950, (Çevrimiçi)
http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn_4_23.pdf, 07.05.2017.

Brierly, J.L.: “Report on Reservations to Multilateral Conventions by the Special Rapporteur, J.L. Brierly”, Document A/CN.4/41 and Corr. 1,

Yearbook of the International Law Commission, VolII, 6.04.1951.

Brierly, J.L.:

“Summary Record of the 53rd meeting, Law of Treaties: Report by Mr Brierly (item 5 of the agenda)”, Document A/CN.4/23, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. I, 23.06.1950.

Fitzmaurice, G.G.:

“Report on the Law of Treaties by the Special Rapporteur Mr. G.G. Fitzmaurice”, A/CN.4/101, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, 1956, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn_4_101.pdf, 07.05.2017.

Fitzmaurice, G.G.:

“Third report on the law of treaties by Mr. G.G. Fitzmaurice, the Special Rapporteur”, Document A/CN4/115, **Yearbook of International Law Commission**, Vol II, 1958.

ILC:

Memorandum on the Soviet Doctrine and Practice with Respect to The Law of Treaties, Document A/CN.4/37, Second Session of ILC, 1950.

ILC:

“Reservations to Multilateral Conventions - Annex to draft of report to the General Assembly by J. L. Brierly”, Document A/CN.4/L.18, Annex, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol II, 11.06.1951.

ILC: “Report of the International Law Commission to the General Assembly covering the work of its third session”, Document A/1858, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, 1951, (Çevrimiçi)
http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1951_v2.pdf&lang=E,
07.05.2017.

ILC: “Summary Records of the Fourteenth Session: 24 April-29 June 1962”, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. I, 1962, (Çevrimiçi)
http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1962_v1.pdf&lang=EFS,
07.05.2017

ILC: “Summary record of the 653rd meeting”, Doc. A/CN.4/SR.653, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. I, 1962.

ILC: “Summary record of the 654th meeting”, Doc. A/CN.4/SR.654, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. I, 1962.

ILC “Official Records on the Law of Treaties, 661st meeting, Summary record”, Document A/CN.4/SR.661, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. I, 1962.

ILC: “Summary record of the 667th meeting, A/CN.4/SR.667, Law of Treaties (Law of treaties”, Document A/CN.4/144 and Add.1, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. I, 25.06.1962.

ILC: “Summary Records of the 788th Meeting”, **Yearbook of International Law Commission**, Doc. A/CN/SER.A/1965, 1965.

ILC: “Depositary practice in relation to reservations: Report by the Secretary General submitted in accordance with General Assembly resolution 1452 B (XIV)”, Document A/5687, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol II, 1965, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_5687.pdf, 07.05.2017.

ILC: “Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries”, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol II, 1966.

ILC: “Report of the International Law Commission on the work of the second part of its seventeenth session Monaco, 3-28 January 1966”, Document A/CN.4/191, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, 1966, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/documentation/english/reports/a_cn4_191.pdf&lang=EFSRC,

07.05.2017.

ILC: **Report of the International Law Commission on the work of its forty-fifth session**, A/RES/48/31, 73rd plenary meeting, 9.12.1993, (Çevrimiçi)
<http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r031.htm>, 07.05.2017.

ILC: “Report of the International Law Commission on the work of its 45th session (3 May-23 July 1993”, Doc. A/48/10, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II (2), 1993,(Çevrimiçi)
http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1993_v2_p2.pdf&lang=EFS [RAC](#), 07.05.2017.

ILC: “Report of International Law Commission on the work of its forty-seventh session (2 May-21 July 1995)”, Document A/50/10, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, Part Two, 1995, (Çevrimiçi)
http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1995_v2_p2.pdf&lang=EFS [RAC](#), 07.05.2017.

ILC: “Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, Text adopted by the International Law Commission at its fifty-third session, in 2001, and submitted to the General Assembly as a part

of the Commission's report covering the work of that session", Document A/56/10, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, Part 2, 2001.

ILC: "Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries", **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, Part II, 2001.

ILC: "Report of the International Law Commission on the work of its fifty-seventh session (2 May–3 June and 11 July–5 August 2005)", **Yearbook of International Law Commission**, Vol 2(2), 2005, (Çevrimiçi)
http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2005_v2_p2.pdf&lang=EFSRA, 07.05.2017, s. 63-82, paras. 411-417.

ILC: "Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto, Text adopted by the International Law Commission at its Fifty-eighth session", **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, Part 2, 2006, (Çevrimiçi),
http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_9_2006.pdf, 07.05.2017.

ILC: "Report of the International Law Commission on the Work of its fifty-eight session (1 May-9 June

and 3 July-11 August 2006)”, UN Doc. A/61/10, **Yearbook of International Law Commission**, Vol II(2), 2006, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_61_10.pdf, 07.05.2017.

ILC: “Note by the Special Rapporteur on draft guideline 3.1.5, ‘Definition of the object and purpose of the treaty’ (tenth report, document A/CN.4/558)”, Document A/CN.4/572, **Reservations to Treaties**, 21.06.2006.

ILC: “Report of the International Law Commission on the work of its fifty-ninth session (7 May-5 June and 9 July 10 August 2007)”, UN Doc A/62/10, **Yearbook of International Law Commission**, Vol II(2), 2007, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2007_v2_p2.pdf&lang=EFSRA, 07.05.2017.

ILC: “Report of the International Law Commission on the work of its Sixty-Second Session (3 May-4 June and 5 July-6 August 2010)”, UN Doc A/65/10, **Yearbook of International Law**, Vol II(2), 2007, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/french/ilc_2010_v2_p2.pdf&lang=FS, 07.05.2017.

ILC: “Report of the International Law Commission, Sixty-third Session (26 April-3 June and 4 July-12 August 2011)”, **General Assembly Official Records**, Supp. No. 10 (A/66/10/Add.1), 2011, (Çevrimiçi)
<http://legal.un.org/docs/?symbol=A/66/10/Add.1>,
07.05.2017.

ILC: **Reservations to Treaties: Comments and observations received from Governments**, Addendum, Document A/CN.4/639/Add.1, 2011, (Çevrimiçi)
<http://legal.un.org/docs/?symbol=A/CN.4/639/Add.1>, 07.05.2017.

ILC: “Report of the International Law Commission, Sixty-third Session (Geneva, 26 April–3 June and 4 July–12 August 2011), Reservations to Treaties, Recommendation on mechanisms of assistance in relation to reservations, provisionally adopted by the Working Group on Reservations to Treaties on 27 July 2011”, A/CN.4/L.795, **General Assembly Official Records**, 27.7.2011, (Çevrimiçi)
<http://legal.un.org/docs/?symbol=A/CN.4/L.795>,
07.05.2017.

ILC: **Analytical Guide on Reservations to Treaties**, 10 July 2014, (Çevrimiçi)
http://legal.un.org/ilc/guide/1_8.htm#ft_,
02.04.2016.

ILC: “Report of the International Law Commission Sixty-sixth Session (5 May- 6 June and 7 July – 8 August 2014)”, **Official Records of the General Assembly**, Supplement No. 10 (A/69/10), Chapter III, 2014, (Çevrimiçi) <http://legal.un.org/docs/?symbol=A/69/10>, 07.05.2017.

Koskenniemi, Martti: **Fragmentation of International Law: Difficulties Arising From the Diversification And Expansion of International Law: Report of the Study Group of the International Law Commission Report on Fragmentation**, Doc.A/CN.4/L.682, 2006, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn_4_1682.pdf , 07.05.2017.

Lauterpacht, Hersch: “Report on the Law of Treaties by Mr. H. Lauterpacht, Special Rapporteur”, Document A/CN.4/63, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, 24.03.1953, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn_4_63.pdf, 07.05.2017.

Nolte, Georg: “First report on subsequent agreements and subsequent practice in relation to treaty interpretation by Georg Nolte, Special Rapporteur”, International Law Commission Sixty-fifth session, 6 May-7 June and 8 July-9 August 2013, **Yearbook of International Law**

Commission, 2013.

Nolte, Georg: “Third report on subsequent agreements and subsequent practice in relation to the interpretation of treaties by Georg Nolte, Special Rapporteur,” International Law Commission Sixty-seventh session Geneva, 4 May-5 June and 6 July-7 August 2015, **Yearbook of International Law Commission, 2015.**

Paulus, Andreas L.: “Almanya Federal Anayasa Mahkemesi Bakış Açısından Anayasanın Yorumlanması”, **Anayasa Yargısı**, Vol. 30, 2013

Pellet, Alain: “Eighth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, Doc.A/CN.4/535 and Add.1, **Yearbook of International Law Commission, 2003.**

Pellet, Alain: First report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, **Yearbook of International Law Commission, Vol II(1), 1995.**

Pellet, Alain: “Fourteenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, Document A/CN.4/614, minutes annexed to the Report (Minutes, Fourteenth Report), **Yearbook of International Law Commission, 2009.**

Pellet, Alain: “Second report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, Doc.

A/CN.4/477 & Corr.1 & 2 and Add.1 & Corr.1-4,
Yearbook of International Law Commission,
Vol II(1), 1996.

Pellet, Alain:

“Tenth report on reservations to treaties, by Mr. Alain Pellet, Special Rapporteur”, A/CN.4/558 and Add.1-2, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II(2), 2005.

Waldock, Humphrey:

“First Report on the Law of Treaties by Sir Humphrey Waldock”, Document A/CN. 4/144, **Yearbook of the International Law Commission**, Vol. II, 1962.

Waldock, Humphrey:

“Third Report on the Law of Treaties by Sir Humphrey Waldock”, **Yearbook of International Law Commission**, Vol. II, Doc. A/CN.4/167, 1964.

Birleşmiş Milletler ve Milletler Cemiyeti Belgeleri

General Assembly:

“Resolution No. 2166 (XXI)”, **Official Records of the General Assembly**, Twenty-first Session, Supplement No. 16 (A/6316), 5.12. 1966.

League of Nations:

“Documents C. 211. 1927 V and C.266 (1)”, **League of Nations Official Journal**, 1927.

League of Nations:

“Memorandum by the Director of the International Labour Office”, **The Admissibility of Reservations to General Conventions**, C.212. 1927.V., 20.4.1927.

League of Nations: “Report of the Committee of Experts for the Progressive Codification of International Law”, Doc. 357, **League of Nations Official Journal**, 1927.

League of Nations: “Traffic in Opium and other Dangerous Drugs: Communication from the British Government concerning (i) Reservation made by the Austrian Government in signing the Opium Convention of 1925; (2) Admissibility of Reservations to General Conventions”, **League of Nations Official Journal**, 1926.

UN Arbitral Tribunal: “Arbitral Tribunal for the Agreement on German External Debts, signed at London on 27 February 1953”, **Reports of International Arbitral Awards**, Vol XXIX, 2011.

UN Arbitral Tribunal: “Dispute Concerning Filletting within the Gulf of St Lawrence between Canada and France, 17 July 1986”, **Reports of International Arbitral Awards**, Vol.XIX, 2006.

UN Secretary General: **Human Rights Questions: Implementation of Human Rights Instruments – Effective Implementation of International Instruments on Human Rights, Including Reporting Obligations under International Instruments on Human Rights**, Agenda Item 110(a), Doc. A/51/482, 1996, (Çevrimiçi)

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=A%2f51%2f482&Lang=en, 07.05.2017.

UN Secretary General:

Human Rights Questions: Implementation of Human Rights Instruments – Effective Implementation of International Instruments on Human Rights, Including Reporting Obligations under International Instruments on Human Rights, Agenda Item 97(a), Doc. A/47/628, 1992, (Çevrimiçi) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/676/31/PDF/N9267631.pdf?OpenElement>, 07.05.2017.

UN Secretary General:

Secretary General Report to the United Nations General Assembly - Reservations to Multilateral Conventions, Document A/1372, United Nations Publication, 1950.

UN Secretary General:

The Secretary-General Report of the Chairpersons of the Human Rights Treaty Bodies on Their Nineteenth Meeting, Annex, No. 8, Doc. A/62/224, 13.08.2007.

UN:

“Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women”, Fifty-third session, Supplement No. 38 (A/53/38/Rev.1), **General Assembly Official Records**, 1998.

UN:

“Report of the Committee on the Elimination of

Discrimination against Women”, **General Assembly Official Records**, Doc. A/55/38, 2000.

UN: **Report on Reservations**, Annex I, Doc. HRI/MC/2008/5, Geneva, 2008.

UN: **Report On The Protection Of Children’s Rights: International Standards And Domestic Constitutions adopted by the Venice Commission at its 98th Plenary Session (Venice, 21-22 March 2014)**, Strasbourg, 3.04.2014.

UN: “Resolutions Adopted on the Reports of the Sixth Committee”, No. 478 (V), Reservations to multilateral conventions, 305th plenary meeting, **Resolutions Adopted by the General Assembly During Its Fifth Session**, 16.11.1950.

UN: “Senhor Amado, Summary Records, 267th Meeting of the 6th Committee”, Document A/C.6/SR. 267, **United Nations 6th Committee Records**, 1951-1952.

UN: “Senor Castaueda, Summary Records, 270th Meeting of the 6th Committee”, Document A/C.6/SR. 270, **United Nations 6th Committee Records**, 1951-1952.

UN: “Senor Belaunde, Summary Records, 268th Meeting of the 6th Committee”, Document

A/C.6/SR. 268, **United Nations 6th Committee Records**, 1951-1952.

UN: “Statements on reservations to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women”, Doc. A/53/38/Rev.1, **General Assembly Official Records**, New York, 1998.

UN: “Summary Record of the 14th meeting”, **Official Records of the General Assembly**, Doc. A/C.6/60/SR.14, 22.10.2005.

UN: **Survey of International Law in Relation to the Work of Codification of the International Law Commission: Preparatory work within the purview of article 18, paragraph 1, of the of the International Law Commission - Memorandum submitted by the Secretary-General**, Document A/CN.4/1/Rev.1, New York, 1949, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/documentation/english/a_cn4_1_rev1.pdf&lang=EF, 07.05.2017.

UN: **The Practice of Human Rights Treaty Bodies with Respect to Reservations to International Human Rights Treaties**, Doc. HRI/MC/2005/5, Geneva, 13.06.2005.

UN: **Multilateral Treaties in respect of which the Secretary-General Performs Depositary Functions**, ST/LEG/SER.D/10, United Nations Publications, 1976, (Çevrimiçi)

<https://treaties.un.org/doc/source/publications/MTDSG/1976-english.pdf>, 07.05.2017.

UN: **Summary of Practice of the Secretary-General as the Depository of Multilateral Treaties**, yay. haz.: the Treaty Section of the Office of Legal Affairs, Document ST/LEG/7/Rev.1, New York, United Nations Publication, 1999.

UN: “The Crime of Genocide”, Res. No. 96 (1), **Resolutions Adopted by the General Assembly During Its First Session, Fifty-fifth plenary meeting**, 11.12.1946, (Çevrimiçi) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/033/47/IMG/NR003347.pdf?OpenElement>, 07.05.2017.

UN Commission on Human Rights: **Reservations to human rights treaties - Final working paper submitted by Françoise Hampson**, Doc. E/CN.4/Sub.2/2004/42, Geneva, 2004, (Çevrimiçi) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G04/154/19/PDF/G0415419.pdf?OpenElement>, 07.05.2017

UN Commission on Human Rights: **Expanded working paper by Ms. Françoise Hampson on the question of reservations to human rights treaties, prepared in accordance with Sub-Commission decision 2001/17**, Doc. E/CN.4/Sub.2/2003/WP.2, 8.08.2003.

UN Commission on Human Rights: **Working paper preparatory to the submission**

of the expanded working paper by Ms. Françoise Hampson submitted in accordance with the Sub-Commission decision 2001/17, Document E/CN.4/Sub.2/2003/WP.2, 08.08.2003, (Çevrimiçi) <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=E/CN.4/Sub.2/2003/WP.2&Lang=E>, 07.05.2017

UN Commission on Human Rights: **Working paper preparatory to the submission of the expanded working paper by Ms. Françoise Hampson submitted in accordance with the to Sub-Commission decision 2002/17, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2002/34, 08 .08.2002, (Çevrimiçi) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G02/146/47/PDF/G0214647.pdf?OpenElement>, 07.05.2017**

UN Commission on Human Rights: **Working paper submitted by Ms. Françoise Hampson pursuant to Sub-Commission decision 1998/113, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1999/28, 28.06.1999, (Çevrimiçi) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G99/138/29/IMG/G9913829.pdf?OpenElement>, 07.05.2017.**

United Nations Conference on the Law of the Treaties: **“A/CONF.39/C.1/L.23” Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, First and Second Sessions Documents of the Conference, United Nations Publication, New York, 1968.**

United Nations Conference on the Law of the Treaties: “Final Act of the United Nations Conference on the Law of Treaties”, Document A/CONF.39/26, **Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, First and Second Sessions Documents of the Conference**, (Çevrimiçi)
http://legal.un.org/diplomaticconferences/lawoftreaties-1969/docs/english/confdocs/a_conf_39_26.pdf, 07.05.2017.

United Nations Conference on the Law of the Treaties: “Index to the documents of the Conference”, **Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, First and Second Sessions Documents of the Conference** , (Çevrimiçi),
http://legal.un.org/diplomaticconferences/lawoftreaties-1969/docs/english/confdocs/a_conf_39_index.pdf, 07.05.2017

United Nations Conference on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organization: **Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations**, Vienna 18 February-21 March 1968, Vol. II, United Nations Publications, Sales No. E. 94 V. 5, 1995.

United Nations Conference on the Law of Treaties: “First Session (1968), 4th Meeting of the Committee of the Whole”, **Official Records**,

United Nations Conference on the Law of Treaties: “Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, Second session, Summary records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole”, A/CONF.39/11/Add.1, **Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, First and Second Sessions Documents of the Conference**, 1971, (Çevrimiçi) <http://legal.un.org/diplomaticconferences/lawoftreaties-1969/vol/english/confdocs.pdf>, 07.05.2017.

United Nations Conference on the Law of Treaties: **Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, first session, Summary records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, First and Second Sessions Documents of Conference**, 1968, (Çevrimiçi) http://legal.un.org/diplomaticconferences/lawoftreaties-1969/vol/english/1st_sess.pdf, 07.05.2017.

United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner (UNOHR): **Fact Sheet No. 7, Complaints Procedure**, (Çevrimiçi) <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet7Rev.1en.pdf>, 07.05.2017.

UNOHR: **Pamphlet No. 7, Minority Rights under the European Convention on Human Rights**

(Çevrimiçi),

<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuideMinorities7en.pdf>, 07.05.2017.

UNOHR:

Other United Nations Bodies, (Çevrimiçi)

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/OtherUnitedNationsBodies.aspx>, 07.05.2017.

UNOHR:

Human Rights Council, (Çevrimiçi)

<http://www.ohchr.org/en/hrbodies/hrc/pages/hrcindex.aspx>, 07.05.2017.

UNOHR:

Human Rights Bodies - Complaints Procedures, (Çevrimiçi)

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/TBPetitions/Pages/HRTBPetitions.aspx#individualcom>, 07.05.2017.

UNOHR:

Human Rights Bodies, (Çevrimiçi)

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/HumanRightsBodies.aspx>, 07.05.2017.

UNOHR:

The Core International Human Rights Instruments and Their Monitoring Bodies, (Çevrimiçi)

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx>, 07.05.2017.

UNOHR:

Monitoring the core international human rights treaties, (Çevrimiçi)

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/Treaty>

Bodies.aspx, 07.05.2017.

UNOHR:

The United Nations Human Rights Treaty System, Fact Sheet No. 30/Rev. 1, United Nations, New York and Geneva, 2012, (Çevrimiçi)

<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet30Rev1.pdf>, 07.05.2017.

UNOHR:

Treaty Bodies, Protecting Your Rights, (Çevrimiçi)

http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/TB/TB_booklet_en.pdf, 07.05.2017.

UNOHR:

Vienna Declaration and Programme of Action, Adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25 June 1993, (Çevrimiçi)

<http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/vienna.pdf>, 07.05.2017.

Birleşmiş Milletler ve Milletler Cemiyeti Sözleşmeleri

League of Nations:

Convention for the Prevention and Punishment of Terrorism, Geneva, 16.11.1937.

UN:

“Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide”, **United Nations Treaty Series**, Vol 78, 9.12.1948, entry into force: 12.01.1951, (Çevrimiçi)

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-1&chapter=4&lang=en,
07.05.2017.

UN: “International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination”, **UN Treaty Series**, Vol 660, p. 195, 7.3.1966, entry into force: 4.1.1969, (Çevrimiçi)
https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-2&chapter=4&lang=en#EndDec., 07.05.2017.

UN: International Covenant on Civil and Political Rights”, **United Nations Treaty Series**, Vol.999, New York, 16.12.1966, entry into force 23.3.1976, (Çevrimiçi),
https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&lang=en#36,
07.05.2017

UN: “International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, **United Nations Treaty Series**, Vol 993, New York, 16.12.1966, entry into force: 3.01.1976, (Çevrimiçi)
https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-3&chapter=4&lang=en#EndDec., 07.05.2017.

UN: “Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women”, **UN Treaty Series**, Vol 1249, p. 13, 18.12. 1979, entry into

force: 3.9.1981, (Çevrimiçi)
https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en#EndDec. 07.05.2017.

UN: “Vienna Convention on the Law of Treaties”, **UN Treaty Series**, Vol. 1155, p. 331, 23 May 1969, entry into force: 27.01.1980, (Çevrimiçi)
https://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII~1&chapter=23&Temp=mtdsg3&lang=en, 07.05.2017

UN: **Convention on the International Recovery of Child Support and Other Forms of Family Maintenance**, Hague Conference on Private International Law, 23.11.2007, (Çevrimiçi),
<https://assets.hcch.net/docs/14e71887-0090-47a3-9c49-d438eb601b47.pdf>., 07.05.2017.

UN: 维也纳条约法公约 , (Çevrimiçi),
<http://www.un.org/chinese/law/ilc/treaty.htm>,
07.05.2017

UN: **Convention de Vienne sur le droit des traités (avec annexe)**, No. 18232, Conclue à Vienne le 23 mai 1969, (Çevrimiçi),
<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201155/volume-1155-I-18232-French.pdf>.,
07.05.2017.

UN: **Convención de Viena sobre el derecho de los tratados,** (Çevrimiçi)
http://www.oas.org/xxxivga/spanish/reference_docs/Convencion_Viena.pdf, 07.05.2017

UN: **Венская конвенция о праве международных договоров,** (Çevrimiçi)
http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/law_treaties.shtml, 07.05.2017

UN: “Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment”, **UN Treaty Series**, New York, 16.2.1984, entry into force 26.6.1987 (Çevrimiçi)
https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-9&chapter=4&clang=en#EndDec., 07.05.2017.

UN: “Vienna Convention on the Law of the Treaties between States and International Organizations or between International Organizations”, **UN Treaty Series** Doc A/CONF.129/15, 21.3.1986, not yet in force, (Çevrimiçi)
https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-3&chapter=23&clang=en, 07.05.2017.

UN: “Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights”, **UN Treaty Series**, Vol 1642, 15.12.1989, entry into

force:11.7.1991,(Çevrimiçi)

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-12&chapter=4&lang=en,
07.05.2017

UN:

“Convention on the Rights of the Child”, **United Nations Treaty Series**, Vol. 1577, 20.11.1989, entry into force 2.09.1990, (Çevrimiçi)
https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en,
07.05.2017.

UN:

“International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families”, **UN Treaty Series**, Vol 2220, 18.12.1990, entry into force 1.7.2003, (Çevrimiçi)
https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=iv-13&chapter=4&lang=en,
07.05.2017

UN:

“Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties”, **UN Treaty Series**, 23.08.1978, entry into force:6.11.1996, (Çevrimiçi)
https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-2&chapter=23&clang=en, 07.05.2017

UN:

“Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women”, **UN Treaty Series**, Vol 2131,

6.10.1999, entry into force: 22.12.2000,
(Çevrimiçi)

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-8-b&chapter=4&lang=en,

07.05.201

UN:

“Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment”, **UN Treaty Series**, Vol 2375, 18.12.2002, entry into force: 22.06.2006, (Çevrimiçi)

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-9-b&chapter=4&clang=en,

07.05.2017.

UN:

“Convention on the Rights of Persons with Disabilities”, **UN Treaty Series**, Vol.2515, No. 44910, New York, 13.12.2006, entry into force 3.5.2008, (Çevrimiçi)

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&lang=en#EndDec,

07.05.2017.

UN:

“Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities”, **UN Treaty Series**, Vol 2518, 13.12.2006, entry into force 3.5.2008, (Çevrimiçi)

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-15-a&chapter=4&clang=en

07.05.2017.

UN: “Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure”, **UN Treaty Series**, A/RES/66/138, 19.12.2011, entry into force:14.4.2014, (Çevrimiçi)

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-11-d&chapter=4&clang=en, 07.05.2017

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşme Organları Belgeleri ve Raporları

Committee against Torture: **Concluding observations on the second periodic report of Qatar, adopted by the Committee at its forty-ninth session (29 October–23 November 2012), Doc. CAT/C/QAT/CO/2, 25.01.2013.**

Committee against Torture: **Convention Against Torture and Other cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: General Comment No.2 – Implementation of article 2 by States Parties, Doc. CAT/C/GC/2, 2008.**

Committee against Torture: **Ahmed Hussein Mustafa Kamil Agiza v. Sweden, Doc. CAT/C/34/D/233/2003, 24.05.2005.**

- Committee against Torture: **O.R., M.M., and M.S. v. Argentina**, Communications No. 1/1988, 2/1988 and 3/1988, Doc. CAT/C/WG/3/DR/1, 2 and 3/1988, 1989.
- Committee against Torture: **Roitman Rosenmann v. Spain**, Communication No. 176/2000, Doc. CAT/C/28/D/176/2000, 30.04.2002.
- Committee on Economic, Social and Cultural Rights: **General Comment No. 3 (Art. 2, para. 1)**, Doc. E/1991/23, 1990, Para. 10.
- Committee on Economic, Social and Cultural Rights: **Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Initial reports submitted by States parties under articles 16 and 17 of the Covenant, Turkey**, UN Doc. E/C.12/TUR/1, 28.01.2009.
- Committee on Economic, Social and Cultural Rights: **Consideration of reports submitted by States parties under articles 16 and 17 of the Covenant, Concluding observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Turkey**, E/C.12/TUR/CO/1, 12.07.2011.
- Committee on the Economic, Social and Cultural Rights: **Summary Record of 3rd meeting**, E/C.12/2011/SR.3, 3.05.2011.
- Committee on the Elimination of Discrimination Against Women: **General Recommendation No. 20: Reservations to the Convention Adopted at the Eleventh Session of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women**, Doc. A/47/38, 1992.

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women: **Concluding comments of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Malaysia,** Doc. CEDAW/C/MYS/CO/2, 31.05.2006.

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women: **Concluding comments of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Saudi Arabia,** Doc. CEDAW/C/SAU/CO/2, 2008.

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women: **Concluding comments of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Oman,** Doc. CEDAW/C/OMN/CO/1, 4.11.2011.

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women: **Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Algeria,** Doc. CEDAW/C/DZA/CO/3-4, 2012.

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women: **Concluding Observations on Kuwait, in Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women,** Doc. CEDAW/C/KWT/CO/3-4, 2011.

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women: **General Recommendation No. 23, Political and Public Life, in Compilation of General Comments and General Recommendations adopted by Human Rights Treaty Bodies,** Doc. HRI/GEN/1/Rev.8 1997.

Committee on the Elimination of Racial Discrimination: **Concluding observations on the first to third periodic reports of Thailand, adopted by the Committee at its eighty-first session (6–31 August 2012)**, Doc. CERD/C/THA/CO/1-3, 15.11.2012.

Committee on the Elimination of Racial Discrimination: **General Recommendation No. XV on Article 4 of the Convention, in Compilation of General Comments and General Recommendations adopted by Human Rights Treaty Bodies**, Doc. HRI/GEN/1/Rev.8, 248–249, 2006.

Committee on the Elimination of Racial Discrimination: **Concluding observations on the initial report of El Salvador, adopted by the Committee at its tenth session (2–13 September 2013)**, Doc. CRPD/C/SLV/CO/1, 8.10.2013.

Committee on the Elimination of Racial Discrimination: **Farah Jama v. Denmark**, Communication No. 041/2008, Doc. CERD/C/75/D/41/2008, 21.08.2009.

Committee on the Elimination of Racial Discrimination: **Hagan v. Australia**, Communication No. 26/2002, Doc. CERD/C/62/D/26/2002, 20.03.2003.

Committee on the Elimination of Racial Discrimination: **Yilmaz-Dogan v. The Netherlands**, Communication No. 1/1984, UN Doc. CERD/C/36/D/1/1984, 10.08.1988.

Committee on the Elimination of Racial Discrimination: **Er v. Denmark**, Communication No. 040/2007, Doc. CERD/C/71/D/40/2007, 8.08.2007.

Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families: **Consideration of reports submitted by States parties under article 73 of the Convention pursuant to the simplified reporting procedure, Initial reports of States parties due in 2006, Turkey, UN Doc. CMW/C/TUR/1, 8.04.2016.**

Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families: **Concluding observations on the initial report of Turkey, CMW/C/TUR/CO/1, 31.05.2016.**

Committee on the Rights of Persons with Disabilities: **Concluding observations on the initial report of El Salvador, adopted by the Committee at its tenth session (2–13 September 2013), Doc. CRPD/C/SLV/CO/1, 8 October 2013.**

Committee on the Rights of the Child: **Consideration of Reports Submitted by States Parties under article 8, paragraph 1 of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict, Initial Reports of States parties due in 2006, Turkey, CRC/C/OPAC/TUR/1, 12.12.2007.**

Committee on the Rights of the Child: **Consideration of the reports submitted by States parties under article 44 of the Convention, Combined second and third periodic reports of States parties due in 2007, Turkey, CRC/C/TUR/2-3, 18.07.2011.**

Committee on the Rights of the Child: **Consideration of reports submitted by States parties under article 44 of the Convention,**

- Child: **Concluding observations: Turkey,**
CRC/C/TUR/CO/2-3, 20.07.2012.
- Committee on the Rights of the Child: **Consideration of Reports Submitted by States Parties under article 8, paragraph 1, of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict, Concluding Observations: Turkey,**
CRC/C/OPAC/TUR/CO/1, 29.10.2009.
- Human Rights Committee (HRC): **General Comments, Government Responses, France CCPR A/51/40, Annex VI, 1995.**
- HRC: **General Comments, Government Responses, United States of America, CCPR A/50/40/Vol.1, 1995.**
- HRC: **Summary record of the 2380th Meeting, Doc. CCPR/C/SR.2380, Geneva, 18.07.2006.**
- HRC: **Atasoy and Sarkut v Turkey, Merits, Communication No 1853/2008, Communication No 1854/2008, UN Doc CCPR/C/104/D/1853-1854/2008, 29.03.2012.**
- HRC: **C.L.D. v. France, Doc. CCPR/C/43/D/439/1990, 1991**
- HRC: **Cabal and Pasini v. Australia, UN Doc. CCPR/C/78/D/1020/2001, 2003.**

HRC: Cifuentes Elgueta (on behalf of Campos Cifuentes) v Chile, UN Doc CCPR/C/96/D/1536/2006, 28.07.2009.

HRC: **Antti Vuolanne v. Finland**, Communication No. 265/1987, Doc. Supp. No. 40 A/44/40, 1989.

HRC: **Ahani v. Canada**, Communication No. 1051/2002, Doc. CCPR/C/80/D/1051/2002, 29.04.2004.

HRC: **General Comment 18**, Non-discrimination) Doc. HRI/GEN/1/Rev.1, 1994.

HRC: **General Comment No. 24: General comment on issues relating to reservations made upon ratification or accession to the Covenant or the Optional Protocols thereto, or in relation to declarations under article 41 of the Covenant**, Doc. No. CCPR/C/21/Rev.1/Add.6, 1994.

HRC: **General comment No. 29: Article 4: Derogations during a state of emergency**, Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.11, 2001

HRC: **General Comment 31: The Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant**, Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, 2004.

HRC: **General Comment No. 32, Article 14: Right to equality before courts and tribunals and to a fair trial**, Doc. CCPR/C/GC/32, 2007.

HRC: **General Comment no. 33: Obligations of States parties under the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights**, Doc. CCPR/C/GC/33, 2009.

HRC: **General comment No. 34 Article 19: Freedoms of opinion and expression**, Doc. CCPR/C/GC/34, 2011.

HRC: **General comment No. 35 Article 9: Liberty and security of person**, Doc. CCPR/C/GC/35, 2014.

HRC: **Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 40 of the Covenant: Comments by the Government of Germany to the Concluding Observations of the Human Rights Committee**, Doc. CCPR/CO/80/DEU/Add. 2, 2005.

HRC: **Rawle Kennedy (represented by the London law firm Simons Muirhead & Burton) v. Trinidad and Tobago**, Admissibility, UN Doc. CCPR/C/74/D/845/1999, 1999.

HRC: **Concluding Comments on the United States of America**, Doc. CCPR/C/79/Add. 50, 1995.

- HRC: **Concluding observations on the initial report of Turkey adopted by the Committee at its 106th session (15 October - 2 November 2012)**, Doc. CCPR/C/TUR/CO/1, 13.11.2012, Para. 9.
- HRC: **Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Turkey, addendum, Views on conclusions and/or recommendations, voluntary commitments and replies presented by the State under review**, doc. A/HRC/15/13/Add.1, 2010.
- HRC: **G.B. v. France**, Doc. CCPR/C/43/D/348/1989, 1991
- HRC: **Hopu and Bessert v. France**, Doc. CCPR/C/60/D/549/1993/Rev.1, 1997
- HRC: **Johnston v. Jamaica**, Communication No. 588/1994, Doc. CCPR/C/56/D/588/1994, 1996.
- HRC: **Kindler v. Canada**, Communication No. 470/1991, 1993
- HRC: **Roger Judge v. Canada**, Communication No. 829/1998, Doc. CCPR/C/78/D/829/1998, 2002.
- HRC: **M.K. v. France**, Doc. CCPR/C/37/D/222/1987, 1989
- HRC: **Maleki v. Italy**, Communication No: 699/1996, Doc. CCPR/C/66/D/699/1996, 1999.

- HRC: **Mr. Yeo-Bum Yoon and Mr. Myung-Jin Choi v. Republic of Korea**, Communication Nos. 1321/2004 and 1322/2004, Doc. CCPR/C/88/D/1321-1322/2004, 2006.
- HRC: **Piandiong et al v the Philippines**, Communication 869/1999, 2000.
- HRC: **R.L.M. v. France**, Doc. CCPR/C/44/D/363/1989, 1992.
- HRC: **Rawle Kennedy v. Trinidad and Tobago**, Doc. CCPR/C/67/D/845/1999, 2002.
- HRC: **S. W. M. Broeks v. The Netherlands**, Communication No. 172/1984, Doc. Supp. No. 40 (A/42/40), 1987.
- HRC: **F. H. Zwaan-de Vries v. The Netherlands**, Communication No. 182/1984, Doc. CCPR/C/OP/2, 1990.
- HRC: **S.G. v. France**, Communication no. 347/1988, Doc. CCPR/C/43/D/347/1988, 1991.
- HRC: **Sayadi and Vinck v. Belgium**, Communication No. 1472/2006, 29.12.2008, Doc. CCPR/C/94/D/1472/2006.
- HRC: **T.K. v. France**, Communication no. 220/1987, Doc. CCPR/C/37/D/220/1987, 1989.

- HRC: **Linderholm v. Croatia**, Doc. CCPR/C/66/C/744/1997, 1999.
- HRC: **Kollar v. Austria**, UN Doc. CCPR/C/78/D/989/200, 2003.
- HRC: **Peterson v. Germany**, Doc. CCPR/C/80/D/1115/2002, 2004.
- HRC: **U.S. Comments on the Concluding Observations of the Human Rights Committee, Addendum**, Doc. CCPR/C/USA/CO/3/Rev.1/Add.1, 12.02.2008.
- HRC: **Van Duzen v. Canada**, Communication No. 50/1979, Doc. A/37/ 40, Supp. No. 40, 7.04.1982.
- HRC: **V.O. v. Norway**, Doc. CCPR/C/OP/2, 17.7.1985
- HRC: **Barrett and Sutcliffe v. Jamaica**, Communication No. 270/1980, 30.03.1992
- HRC: **Simms v. Jamaica**, Communication No. 541/1993, 3.04.1995
- HRC: **Consideration of Reports Submitted by States Parties, Third periodic report (France)**, UN Doc. CCPR/C/76/Add.7, 1997.
- HRC: **National report submitted in accordance with paragraph 5 of the annex to Human Rights Council resolution 16/21, France**,

A/HRC/WG.6/15/FRA/1, 4.12.2012.

HRC: **General Comments, Government Responses, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, CCPR A/50/40, Annex VI, 1995.**

Organization of American States, Pan-Amerikan Birliği ve diğer Amerikalararası Kuruluş Belgeleri

Conference of American States: “Final Act of the Eighth International Conference of American States, Resolution XXIX”, **Yearbook of International Law Commission**, 1965.

Inter-American Juridical Committee: **Report on the Juridical Effect of Reservations to Multilateral Treaties**, Washington, D.C., Pan American Union, 1957.

Organization of American States: **Annals of the Organisation of American States**, Vol. III, No. 1, 1950.

Organization of American States: **Inter-American Convention to Prevent and Punish Torture**, 9.12.1985.

Pan American Union: **Final Act of the Fourth Meeting of the Inter-American Council of Jurists**, Santiago, Chile, 1959.

Diğer Rapor ve Belgeler

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Artitekl 1(1), (Çevrimiçi), https://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg_01/245122, 07.05.2017.

Council of Europe Committee of Ministers:

Conclusions of the 357th Meeting of the Ministers' Deputies, Doc. CM/Del/Concl(83)357, Resolution DH(83)6, Application No. 9116/80, Alparslan Temeltasch Against Switzerland, Appendix VII (item 11), A21, 1983, (Çevrimiçi) <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2401267&SecMode=1&DocId=1726844&Usage=2.>, 07.05.2017.

Council of Europe:

Complete list of the CoE treaties, (Çevrimiçi) <http://www.conventions.coe.int/Treaty/CommunisteTraites.asp?CM=8&CL=ENG>, 07.05.2017.

European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission):

Report On The Protection Of Children's Rights: International Standards And Domestic Constitutions adopted by the Venice Commission at its 98th Plenary Session, Doc. CDL-AD(2014)005, Strasbourg, 3.04.2014.

Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human

Turkey, International Treaties Adherence, Rule of Law in Armed Conflicts Project, (Çevrimiçi)

- Rights: http://www.geneva-academy.ch/RULAC/international_treaties.php?id_state=226, 07.05.2017.
- Human Rights Library, University of Minnesota: **Türkiye'nin Taraf Olduğu İnsan Hakları Sözleşmeleri**, (Çevrimiçi) <http://www1.umn.edu/humanrts/research/ratification-turkey.html>, 07.05.2017.
- ILA: “Interim report on the impact of the work of the United Nations human rights treaty bodies on national courts and tribunals”, **New Delhi Conference, Committee on International Human Rights Law and Practice**, 2002.
- ILA: Berlin Conference: International Human Rights Law and Practice, Final Report on Impact of Findings of the United Nations Human Rights Treaty Bodies, 2004.
- ILO NORMLOEX: **Ratifications for Turkey**, (Çevrimiçi), http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:11200:0::NO::P11200_COUNTRY_ID:102893, 07.05.2017.
- MerriamWebster Law Dictionary: (Çevrimiçi), <https://www.merriam-webster.com/legal/expressio%20unius%20est%20exclusio%20alterius>, 07.05.2017.
- NYU Law & The Jean Monnet Center for International and **2012 Jean Monnet Working Papers**, (Çevrimiçi), <http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/papers1>

Regional Economic Law & Justice: [2.html](#), 07.05.2017.

PICUM / The Human Resources Development Foundation, **Shadow Report on Turkey to the UN Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families (CMW)**, 24th Session, 2016, (Çevrimiçi) http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CMW/Shared%20Documents/TUR/INT_CMW_NGO_TUR_23327_E.pdf, 07.05.2017.

TBMM Dışişleri Komisyonu: **Kanun Teklifi ve Gerekçesi**, 14.10.2011, (Çevrimiçi) <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-0095.pdf>, 07.05.2017

UN Treaty Collection: **Multilateral Treaties Deposited with the Secretary General, UNODA Disarmament Treaties Database**, (Çevrimiçi) <http://disarmament.un.org/treaties/>, 07.05.2017.

UN Treaty Collection: **Multilateral Treaties Deposited with the Secretary General**, (Çevrimiçi) <https://treaties.un.org/pages/ParticipationStatus.aspx>, 07.05.2017.

İçtihatlar (IACHR, ECtHR, ICJ, PCIJ)

ECtHR: **Case of Fogarty v. the United Kingdom**, Judgment, App. No. 37112/97, 21.11.2001.

- ECtHR: **Case of McElhinney v. Ireland**, Judgment, App. No. 31253/96, 21.11.2001.
- ECtHR: **Bankovic and others v. Belgium and others**, Application No. 522207/99, Admissibility, 12.12.2001.
- ECtHR: **Demir and Baykara v. Turkey**, Application no.34503/97, Judgment, 12.11.2008.
- ECtHR: **Belilos v. Switzerland**, Application No. 10328/83, Public Hearings held on 26 October 1987, Doc. COUR/MISC (87).
- ECtHR: **Case of Belilos v. Switzerland**, Application No. 10328/83, 29.04.1988
- ECtHR: **Case of Marckx v. Belgium**, Judgment, Application No. 6833/74, 1979.
- ECtHR: **Case of Koch v. Germany**, Application No. 497/09, 19.07.2012.
- ECtHR: **Case of SH and Others v. Austria**, Application No. 57813/00, Grand Chamber Judgment, 3.11.2011.
- ECtHR: **Loizidou/Turkey**, App. No. 15318/89, Preliminary Objections, 1995.
- ECtHR: **Case of Johnston and others v Ireland**, Judgment, Application No. 9697/82, 1986.

- ECtHR: **Case of Tyrer v United Kingdom**, Judgment, Application No. 5856/72, 1978.
- ECtHR: **Case of Soering v. UK** Application No. 14038/88, Judgment, 7.7.1989.
- ECtHR: **Case of Wemhoff v. Federal Republic of Germany**, Application No. 2122/64, Judgment, 27.06.1968.
- ECtHR: **Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2) (G.C.)**, Application No. 32772/02, 2009.
- ECtHR: **Case of Al-Adsani v. the United Kingdom**, Judgment, Application No. 35763/97, 21.11. 2001.
- ECtHR: **İzzettin Doğan and others v. Turkey**, Application no. 62649/10, 26.04.2016
- European Commission of Human Rights : **France, Norway, Denmark, Sweden, Netherlands v Turkey**, Applications No. 9940-9944/82 (joined), Admissibility, 6.12.1983.
- European Commission of Human Rights: “Austria v. Italy”, Application No. 788/60, Report of the Commission, **Yearbook of the European Convention on Human Rights**, 11.01.1961.
- European Commission of Human Rights: “Temeltasch v. Switzerland”, App. No. 9116/80 , **Report of the European Commission of Human Rights**, 5.03.1983.

European Commission of Human Rights: **Chrysostomos, Papachrysoyomou, Loizidou v. Turkey**, No. 15299/89, 15300/89, 15318/89, 4.3.1991, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-2621>, 07.05.2017.

European Commission of Human Rights: “Marlene Belilos against Switzerland”, App. No.: 10328/83, **Report of the Commission**, 7.5.1986.

European Court of Human Rights (ECtHR): **Case of Golder v. United Kingdom**, Application No. 4451/70 , Judgment, 21.2.1975.

IACHR: **Case of Boyce et al v. Barbados**, Ser. A, No. 169, 20.11.2007.

IACHR: **Case of Hilaire, Constantine and Benjamin et al. v. Trinidad and Tobago**, Preliminary Objections, 1.9. 2001.

IACHR: **Case of Barrios Altos v Peru, Chumbipuma Aguirreandors v Peru**, Interpretation of the judgment of the merits, C No. 83, 2001, 13, 3.9.2001, para. 17.

IACHR: **Case of Constitutional Court v. Peru**, Competence, Series C, No. 55, 24.09.1999.

IACHR: **Interpretation of the American Declaration of the Rights and Duties of Man within the Framework of Article 64 of the American Convention on Human Rights**, Advisory Opinion

OC-10/89, Series A, No. 10, 14.7.1989.

IACHR: **IACHR, Restrictions to the Death Penalty (Arts. 4(2) and 4(4) American Convention on Human Rights),** Advisory Opinion OC-3/83, 8.09.1983.

IACHR: **Right to Information on Consular Assistance in the Framework of the Guarantees of the Due Process Law,** Advisory Opinion, OC-16/99, Seria A, No. 16, 1.10.1999.

IACHR: **The Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua,** Judgment of August 31, 2001, Ser. C, No. 79, 2001.

IACHR: **Velasquez Rodriguez Case, Preliminary Objections,** Judgment of June 26, 1989, Ser. C, No. 1, 1994.

IACHR: **Juridical Condition and Rights of the Undocumented Migrants,** Advisory Opinion, Doc. OC-18/03, Ser. A, No. 18, 2003.

ICJ: “Arbitral Award of 31 July 1989”, Judgement, **ICJ Reports**, 1991.

ICJ: “Certain Norwegian Loans (France v. Norway)”, **ICJ Reports**, 1957.

ICJ: “Case concerning rights of nationals of the United States of America in Morocco (France v. USA)”, **ICJ Reports**, 1952.

- ICJ: “Maritime Delimitation in the Area between Greenland and Jan Mayen”, Judgment, **ICJ Reports**, 1993.
- ICJ: “Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)”, Advisory Opinion, **ICJ Reports**, 1971.
- ICJ: “South West Africa Cases, Second Phase”, **ICJ Reports**, 18.7. 1966.
- ICJ: “Anglo-Iranian Oil Co. Case (United Kingdom v. Iran)”, Preliminary Objection, **ICJ Reports**, 1952.
- ICJ: “Interpretation of the Peace Treaties”, Advisory Opinion, **ICJ Reports**, 1950.
- ICJ: “Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory”, Advisory Opinion, **ICJ Reports**, 2004.
- ICJ: “Kasikili/Sedudu Island (Botswana/Namibia)”, Judgement, **ICJ Reports**, 13.12.1999.
- ICJ: “Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda)”, Jurisdiction and Admissibility, Judgment, **ICJ Reports**, 2006.
- ICJ: ICJ, “Questions relating to the Obligation to

- Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal)", Judgment, **ICJ Reports**, 2012.
- ICJ: "LaGrand (Germany v. United States of America)", Judgment, **ICJ Reports**, 2001.
- ICJ: "Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Spain), Provisional Measures, **ICJ Reports**, 1999.
- ICJ: "Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Spain)", Provisional Measures, **ICJ Reports** 1999.
- ICJ: "Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. the United States of America)", Merits, Judgment, **ICJ Reports**, 1986.
- ICJ: "Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)", Preliminary Objection, Judgment, **ICJ Reports**, 1966.
- ICJ: ICJ, "Dispute regarding Navigational and Related Rights (Costa Rica v. Nicaragua)", Judgment, **ICJ Reports**, 2009.
- ICJ: "Case Concerning Border and Transborder Armed Actions (Nicaragua v. Honduras)", **ICJ Reports**, 1988.
- ICJ: "Application of the Convention on Prevention and Punishment of the Crime of Genocide", Preliminary Objections, **ICJ Reports**, 1996.
- ICJ: "Reservations to the Convention on Genocide",

Advisory Opinion, **ICJ Reports**, 1951.

ICJ: **Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Advisory Opinion of May 28th, 1951, Pleadings, Oral Arguments Documents**, 14.12.1950.

ICJ: “The Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia)”, Judgment, **ICJ Reports**, 1997.

ICJ: “Territorial Dispute (Libyan Arab Jamirihiriya v. Chad)”, Judgment, **ICJ Reports**, 1994.

ICJ: “Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict, Advisory Opinion”, **ICJ Reports**, 1996.

ICJ: “Ambatielos Case (Greece v. United Kingdom)”, Jurisdiction, **ICJ Reports**, 1.07.1952.

Inter-American Court of Human Rights (IACHR): **Juridical Condition and Rights of Undocumented Migrants**, Advisory Opinion, Series A, No. 18, 17.09.2003.

International Court of Justice (ICJ): “Case Concerning the Application of the Convention of 1902, Governing the Guardianship of Infants (Netherlands v. Sweden), Judgment of November 28th, 1958” **ICJ Reports**, 1958.

PCIJ: “Competence of International Labor Organization to Regulate, Incidentally, the Personal Work of the

Employer”, **Collection of Advisory Opinions**, Publications of the Permanent Court of International Justice, Series B, No.13, 1926.

PCIJ: “Greece-Bulgarian Communities”, **Publications of the Permanent Court of International Justice**, Series B, No. 17, 31.07.1930.

PCIJ: “Competence of International Labor Organization to Regulate, Incidentally, the Personal Work of the Employer”, **Collection of Advisory Opinions**, Publications of the Permanent Court of International Justice, Series B, No.13, 1926.

PCIJ: “Interpretation of The Convention of 1919 Concerning Employment of Women during the Night”, **Judgments, Orders and Advisory Opinions**, Series A/B, Fascicule No. 50, 1932.

PCIJ: “Jurisdiction of the European Commission of the Danube between Galatz and Braila”, **Publications of the Permanent Court of International Justice**, Series B, No. 14, 1927.

Diğer İçtihatlar

Economic Court of the Commonwealth of the Independent States: “On the Interpretation of Certain agreements and CIS Decisions (Case No. 01-1/1-98)”, **International Law Reports**, Vol. 127, 22.06.1998.

International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991: **The Prosecutor v Anto Furundzija**, Case No. IT-95-17/1-A, 2000.

International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991: **The Prosecutor v Dusko Tadic**, Case No. IT-94-1-A, 15.07.1999, para. 120 .

Permanent Court of Arbitration: “Award in the Arbitration regarding the Iron Rhine (“Ijzeren Rijn”) Railway between the Kingdom of Belgium and the Kingdom of the Netherlands, decision of 24 May 2005”, **Reports of International Arbitral Awards**, Vol XXVII, 2005, (Çevrimiçi) <http://pca-cpa.org/upload/files/BE-NL%20Award%20corrected%20200905.pdf>, 07.05.2017.

Supreme Court of Canada: Alberta Union of Provincial Employees v. Lethbridge Community College, 18.07.1986, **Supreme Court Judgments**, Communication No. 118/1982, (Çevrimiçi), <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/2141/index.do>, 07.05.2017.

The Social-Economic Rights Action Centre and the Centre for Economic and Social Rights/Nigeria: **The Social-Economic Rights Action Centre and the Centre for Economic and Social Rights v. Nigeria**, Decision on Communication No. 155/96, 2001.

WTO: **Report of the Appellate Body: Chile – Price Band System**, 23.09.2002, (Çevrimiçi), https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds207_e.htm, 07.05.2017.

WTO: **Report of the Appellate Body: United States – Definitive Safeguard Measures on Imports of Circular Welded Carbon Quality Line Pipe From Korea**, Doc. AB-2001-9, 15.02.2002, (Çevrimiçi), https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/analytic_index_e/safeguards_01_e.htm#fnt84, 07.05.2017.

Sözleşmeler

A. TBMM Tarafından Onaylanan Uluslararası Andlaşmalar

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol (ÇHS-SP-ÇS)(2002/4241 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol’ün Beyan Yapılmak Suretiyle Onaylanması Hakkında Karar, Kanun No. 4755, Kabul Tarihi: 9.5.2002, RG Sayı: 24799, 28.06.2002.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol (ÇHS-SP-SÇ) (2004/6938 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol’ün İlişik Beyanlar Yapılmak Suretiyle Onaylanması Hakkında

Karar, Kanun No. 4991, Kabul Tarihi: 16.10.2003, RG Sayı: 25406, 18.03.2004, (Çevrimiçi),

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/03/20040318.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/03/20040318.htm>, 07.05.2017.

2006/10692 Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol'ün Onaylanması Hakkında Karar, Kanun No. 5468, Kabul Tarihi: 1.3.2006, RG Sayı: 26250, 5.8.2006, (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/08/20060805-1.htm>, 07.05.2017.

2002/4703 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine İlişkin İhtiyari Protokol'ün Onaylanması Hakkında Karar, Kanun No. 4770, Kabul Tarihi: 30.7.2002, RG Sayı: 24880, 18.9.2002, (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/09/20020918.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/09/20020918.htm>, 07.05.2017.

2009/15137 Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin Onaylanması Hakkında Karar, Kanun No. 5825, Kabul Tarihi: 3.12.2008, RG Sayı: 27288, 14.07.2009, (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm>, 07.05.2017.

94/6423 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Onaylanması Hakkında Karar, Kanun No. 4058, Kabul Tarihi: 9.12.1994, RG Sayı: 22184, 27.01.1995, (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf>, 07.05.2017.

88/13023 İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin Onaylanması Hakkında Karar, Kanun No. 3441, Kabul Tarihi: 21.4.1988, RG Sayı: 19895, 10.8.1988, (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1989>

[5.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19895.pdf](http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19895.pdf), 07.05.2017.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun, Kanun No. 3232, Kabul Tarihi: 11 Haziran 1985, RG Sayı: 18792, 25.6.1985, (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18792.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18792.pdf>, 07.05.2017.

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun, Kanun No. 4662, Kabul Tarihi: 26.4.2001, RG Sayı: 24597, 9.5.2001, (Çevrimiçi), https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc085/kanuntbmmc085/kanuntbmmc08504662.pdf, 07.05.2017.

2003/5923 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin Onaylanması Hakkında Karar, Kanun No. 4867, Kabul Tarihi: 4.6.2003, RG Sayı 25196, 11.08.2003, (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030811.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030811.htm>, 07.05.2017.

2003/5851 Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin İlişik Beyanlar ve Çekince ile Onaylanmasına Dair Karar, Kanun No. 4868, Kabul Tarihi: 4.6.2003, RG Sayı 25175, 21.7.2003, (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030721.htm#2>, 07.05.2017.

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun, Kanun No. 4750, Kabul Tarihi: 3.4.2002, RG Sayı 24721, 9.4.2002, (Çevrimiçi), https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc086/kanuntbmmc086/kanuntbmmc08604750.pdf, 07.05.2017.

B. Diğer Andlaşmalar

“Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi”, **İstanbul Üniversitesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt 22, Sayı 1, 2002, s. 83-94.

“Havana Convention on Treaties, Feb. 20, 1928, reprinted in Conventions on Public International Law Adopted by the Sixth International Conference”, **American Journal of International Law**, Vol. 22, Supplements, 1928.

Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri Arasında Yapılan Suçluların İadesi Anlaşması, Andlaşma No. 109-14, 25 Haziran 2003.

Council of Europe, **Framework Convention for the Protection of National Minorities and Explanatory Report**, H(95)10, Strasbourg, 1995, (Çevrimiçi) <https://rm.coe.int/16800c10cf>, 07.05.2017

Çocuk Yardımı ve Diğer Aile Bakım Biçimlerinin Uluslararası İslahı Hakkında Lahey Sözleşmesi, Andlaşma No. 110-21, 23 Kasım 2007.

Enolojik Uygulamaların Karşılıklı Kabulüne İlişkin Anlaşma, No. 03-10, 18 Aralık 2001.

European Convention on the Exercise of Children’s Rights, ETS No. 160, Strasbourg, 25.01.1996 (Çevrimiçi), <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007cdaf>, 07.05.2017

ÖZGEÇMİŞ

5 Ocak 1984 yılında Ankara’da doğan Zeynep Elibol Brönneke, lise eğitimini İstanbul Alman Lisesi’nde tamamlamış, hukuk lisans eğitimini ise 2003-2007 yılları arasında Koç Üniversitesi’nde sürdürmüştür. Lisans eğitiminin bitiminden itibaren bir yıl boyunca Koç Üniversitesi’nde özel hukuk dalında araştırma görevlisi olarak görev yapan ve bu konuda İstanbul Üniversitesi’nde yüksek lisans eğitimine başlayan Brönneke, bu eğitimini yarıda bırakarak, Michigan Üniversitesi’nde LL.M. eğitimi almış ve uzmanlaşma alanını Uluslararası Kamu Hukuku olarak değiştirmiştir. Bu değişimin ardından, Koç Üniversitesi’nde bu dalda araştırma görevliliğini üstlenmiş, Yard. Doç. Dr. Murat Önok ve Doç. Dr. Başak Çalı’nın asistanlığını yapmıştır. Doktora eğitimini İstanbul Üniversitesi Kamu Hukuku Anabilim dalında sürdüren Brönneke, bu sırada TÜBİTAK bursu desteğiyle Oxford Üniversitesi’nde 6 aylık bir tez araştırması yapmıştır. Şu anda Koç Üniversitesi ve Essex Üniversitesi’nin işbirliğiyle sürdürülen Newton araştırma programında araştırmacı olarak çalışmakta ve Koç Üniversitesi’nde öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır.